

ENGİNLIĞIYLE
BİZİM
DÜNYAMIZ

M. Fethullah Gülen

ENGİNLIĞIYLA
BİZİM
DÜNYAMIZ

-İktisadî Mülâhazalar-

M. Fethullah Gülen

Enginliğiyle Bizim Dnyamız **-İktisadi Mülâhazalar-**

Copyright © Nil Yayınları, 2011

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'ne aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin, Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'nin önceden
yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

ISBN

978-975-315-319-5

Yayın Numarası

267

Çağlayan A. Ş.

TS EN ISO 9001:2000

Ser No: 300-01

Sarıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR

Tel: (0232) 252 22 85

Ocak 2011

Genel Dağıtım

Gökkuşuğı Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31

Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları

Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1

Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.nil.com.tr

İçindekiler

Takdim	17
Bir itizar ve tavzih	31

Birinci Bölüm

İÇTİMAÎ YAPI

A. İÇTİMAÎ YAPININ TEMEL DİNAMİKLERİ	35
1. İçtimaî Yapı Akide ve Amel Üzerine Temellendirilmiştir	35
2. Hakka ve Adalete Dayanmayan Hiçbir Sistem Ayakta Duramaz	37
3. Yeni Tekevün ve Yeni İnsan Modeli	38
4. Fert-Cemiyet Münasebetlerinde Ruhî Yapının Tesiri	41
a. Sabır	42
b. Merhamet	44
c. İhsan Şuuru	47
5. İslâm'da İmtiyazlı Sınıf Yoktur	49
6. Bünyan-ı Mersûs (Kurşundan Bina) Gibi Sağlam Bir Toplum	50
Saadet Devrinden Bir Örnek: Hz. Ömer	52
7. Mukaddesata Saygı Din Sayesinde Olur	53
8. Bütün Faziletlerin Kaynağı Dindir	55

9. Din Allah, Küfür ise Şeytan Yoludur.....	55
10. Ümit ve İradeden Mahrum Kalmak.....	57
11. İdealden Mahrum Olmak.....	58
12. Mücadele Ruhu.....	60
B. ÜSTÜN TOPLUM VE EMR-İ Bİ'L-MÂRUF.....	62
1. K�t�l�klere M�samaha, Tehlikenin Habercisidir.....	64
2. Kötülükler Anarşiye Götürür.....	65
3. Fert ve Cemiyet Arasında Denge.....	66
4. Emr-i bi'l-mâruf, İslâmî Toplumun Ayakta Kalabilmesinin En �nemli Esasıdır.....	67
5. Metafizik Gerilimi Koruma.....	69
6. Devlete Düşen Görev.....	70
7. Halkın Devleti Denetleme Yetkisi.....	71
C. SIRAT-I MÜSTAKÎM.....	73
1. “Ben de sizin gibi bir beşerim”.....	73
2. Mürşidimiz Kur’ân’dır.....	74
3. Fitratla Zıtlaşan Bir Kısım AŞırılıklar.....	80
İSLÂM İSTİKAMETTİR.....	83
4. Kur’ân ve Kur’�n Toplumu.....	86
5. İnsan� Realiteler ve Sırat-ı Müstakîm.....	90
6. Aklın Hoyratlaşması.....	92
7. İlimde İstikamet.....	94
8. İlme ve İlim Adamına Saygı.....	96
9. İnsan� Ruh ve Cesediyle Kavrama.....	98
10. İslâm Dışı Bazı Dinlerin İnsan Anlayışı.....	99

11. Dünya Bir Çıkmazda, Kurtuluşu da Kur'ân'dadır	100
12. Kur'ân'ın İnsan Anlayışı	101
D. İÇTİMAÎ YAPININ ESASLARI	104
1. Vicdan Duruluğu	104
a. Vicdan Duruluğu ve Muhasebe Duygusu	105
b. Duru Vicdanın Hürriyet Ufku	107
c. Kahramanlıklar Korkusuzların Eseridir	110
d. Zirvedeki Ruhlar	111
e. Vicdanı Duru Olanlar	114
f. Tevhid Şuuru	116
g. Davetimiz Tevhidedir	117
2. Hukuk Karşısında Eşitlik	118
a. Pratikte Eşitlik	119
b. Küçük Göründükçe Büyümek	121
c. Kulluk Tacı	123
d. Melik mi, Kul mu?	124
d. Kulluk O'nunla Büyümüştür	125
f. Biz de Onlardan Biriyiz	128
g. Üstünlük Takva İledir	129
h. Hakk'a Kul Olanlar Kula Kul Olmaz	132
ı. Kur'ân Kimseye Ayrıcalık Tanımmamıştır	134
j. İşte Gerçek Eşitlik!	135
k. İslâm'ın Müsavat Âbidesi: Hz. Ömer	136
l. ... Ve İşte Canlı Bir Örnek:	142

m. Eşitliğin Kadın-Erkek Buudu.....	145
ma. Cennet, Anaların Ayakları Altındadır.....	146
mb. Kadın Muallâ Mevkiini İslâm'da Bulmuştur.....	149
mc. Kadın Bir Bütünün Yarısıdır.....	151
n. Eşitlikte 'Mevâlî' Buudu.....	153
3. Yardımlaşma ve Dayanışma	155
E. AİLE HAYATI	158
1. Yuva Kurma Fitrî Bir İhtiyaçtır.....	158
2. Sağlam Yuva, Sağlam Cemiyet, Sağlam Millet.....	159
3. Bir Yuva Her Şeyden Evvel, Fıtrat, Akıl ve İz'anın Gereklere Üzerine Kurulmalıdır.....	160
4. Sıcak Bir Yuva Çocuğun En Tabîî Hakkıdır.....	161
5. Yuva Kurmada Verâsetin Rolü.....	162
6. Organize Olmuş Küçük Birlik: Yuva.....	163
F. İNSANIN DEĞERİ.....	165
1. Nefsi Korumak.....	166
2. Nesli Korumak.....	168
a. Nesle İndirilen En Büyük Darbe: Fuhuş.....	169
b. Bu Konuda Fert ve Devlete Düşen Vazife	171
3. Aklın Korunması ve Kimliksizlik Sarhoşluğu.....	173
4. Malın Korunması.....	178
G. YÖNETEN-YÖNETİLEN MÜNASEBETLERİ.....	182
1. Nasılsanız Öyle Yönetilirsiniz.....	182
2. İçtimaî Yapı ve Lider	187
a. Liderin Vasıfları.....	188
b. Liderlik ve Mesuliyet.....	191
c. Hizmet İnsanın Vasıfları.....	193

İkinci Bölüm

EKONOMİK YAPI

A. EKONOMİK SİSTEMLER.....	197
1. Kapitalizm.....	198
a. Kapitalizmin Gerçek Yüzü.....	201
b. Komünizm Kapitalizmin Ürünüdür.....	203
2. Komünizmin Serüveni.....	205
a. İlk Komünist Fikirler.....	205
b. Marks'ın Ütopyası Neden Tutmadı?.....	210
B. EKONOMİ ANLAYIŞIMIZ ORJİNALDIR.....	213
1. İktisadî Sistemimizin Temel Düsturları.....	214
2. Ekonomik Yapımızın Temel Özellikleri.....	217
a. Ekonomi Anlayışımız Eşsizdir.....	217
b. Ekonomi Anlayışımız Kendine Özeldir.....	220
3. İslâm Ekonomisinin Dinamikleri.....	222
a. Bu Sistem Bütünüyle İlahîdir.....	226
b. İktisadî Anlayışımız Hayatla İç İçedir.....	229
c. Kanunlar İlahî Menşelidir.....	232
d. Beşer Karîhasının Yanıldığı Nokta.....	233
e. İktisat Sistemimiz Vahiy Yörüngelidir.....	235
4. İslâm Dininin Dört Temel Rükünü.....	237
a. Kur'ân-ı Kerim.....	238
b. Sünnet.....	242
c. İcmâ.....	244
d. Kıyas.....	245

C. EKONOMİ ANLAYIŞIMIZIN TEMEL ESASLARI	248
1. Hâkimiyet	248
a. Mülkün Yegâne Sahibi O'dur	249
b. Diğer Sistemlerde Hâkimiyet	251
c. Beşer Hâkimiyeti İzaftidir	255
d. Şahlar O'nun Kapikuludur	257
e. Zimmî Hukuku	259
2. Dünya Görüşü	260
a. Tarihî Maddecilik	261
b. Dünya Görüşümüz	264
3. Özel Mülkiyet ve Hür Teşebbüs	266
4. Cihan Sulh�	267
5. �lemş�m�l Kardeşlik	269
Bir �lemş�m�l Kardeşlik �rneği	271
D. MÜLKİYET	275
1. Mülkün Yegâne Sahibi Allah'tır	277
2. Teşrî Allah'a Ait Bir Haktır	278
3. Teşrî ve Tevcîh �zerine	281
a. Teşrî ve tevcîhin mânâsı	281
b. Teşrî ve Tevc�hte �l�	283
ba. Kazançta Denge	285
bb. Harcamada Denge	288
bc. Malın Dağılımlında Denge	290
4. �zet	292

E. ÜRETİM.....	296
1. Üretim Esasları	296
a. Özel Mülkiyet.....	296
aa. Kapitalizmde Özel Mülkiyet.....	297
b. Malın Aktif Olması	302
c. Dengeli Kalkınma ve İyine Ahşverişi	303
2. Üretim Motifleri	306
a. Zekât	306
b. Meşru Kazanç	308
F. GELİR KAYNAKLARI	311
1. Meşru Gelir Kaynakları	313
a. Avlanma.....	313
b. Madenler ve Yeraltı Zenginlikleri	316
c. Ticaret.....	319
d. El Sanatları	322
e. İşçilik.....	322
f. Ganimet.....	324
g. İktâ.....	327
h. Zekât ve Sadaka.....	328
ı. Durumumuz ve Bir Tavsiye.....	330
j. Kazanç Meşru Olmalıdır	333
k. Hasaret Getiren Kazanç	335
2. Meşru Olmayan Gelir Kaynakları.....	337
a. Faiz.....	337
b. Kumar	340

c. Alışverişte Hile	341
d. İhtikâr (Karaborsa)	342
e. Tefecilik.....	344
f. ... Ve Denge.....	346
G. GELİR DAĞILIMI	349
1. Âdil Dağıtım.....	349
2. Üretim �ncesi Dağıtım.....	351
3. Üretim Sonrası Dağıtım.....	353
H. TÜKETİM.....	357
1. İstihlâk Kavramı ve Günümüzde İstihlâk Anlayışı	357
2. İslâm Tüketime Sınır Koymuştur	359
3. Tüketim Anlayışımız	361
a. Helâllik ve Temizlik.....	363
b. İtidal ve İstikamet.....	365
c. Fazilet ve Fedakârlık.....	367
d. Fazilet Potasında Yoğrulanlar	368
e. Fazilet Bahçesinin G�lleri.....	370
4. Tüketimde �ncelik.....	373
5. İslâm'ın İsrafa Karşı Tavrı	375
a. İsraf, Rabb'e Karşı Bir Nank�rl�kt�r.....	378
b. M�trefin Topluluğu.....	380
c. Maddenin Uyuşturduğu Toplum	381
d. İtrafa (lüks) D�şmeyenlerin Gerçekleştirdiği Zafer	384
e. Cehennem'e Sürükleyen Zenginlik	386
g. Büyük Umranları Yutan Girdap.....	388

h. Zenginlikle Şımaran Zavallılar	389
h. Mütrefinin Akıbeti.....	391
1. Kur'ân'ın İktisadî Hayatımıza Getirdiği Ölçü.....	393
I. EMEK VE SERMAYE.....	396
1. Emek-Sermaye Bütünlüğü	396
2. İşçiye Hakkının Verilmesi.....	400
3. Batının Sermaye Anlayışı	402
4. Sermaye Birikimi ve Faiz	404
5. İslâm'da Sermaye Birikimi.....	406
6. Sermayenin Üretime Katkısı	408
J. ÜCRET	411
1. Ücret Teorileri.....	411
2. İslâm'da Ücret	413
a. Ücretlerde Farklılık	415
b. İşçi-İşveren Münasebetleri	417
K. TİCARÎ YAPI.....	419
1. Takas ve Prensipleri.....	421
a. Emniyet ve güven.....	421
b. Malın bir kıymet ve değerinin olması	423
c. Mala hâkim olunması	424
2. Selem ve Şartları.....	424
3. Tekel (Monopol).....	426
4. Fırsat Eşitliği ve Adalet.....	427
5. İhtikâr (Spekülasyon).....	431
6. Damping.....	435
7. Bir Mü'min Örneği.....	438

8. Fiyat Teşekkülü.....	441
9. İslâm'da Her Şey Aktiftir.....	443
10. Tekelin Zararları.....	444
11. Osmanlı ve Arap Dünyası.....	447
L. AKTİF TOPRAK ANLAYIŞI.....	451
1. İslâm'ın Ranta Yaklaşımı.....	454
2. Rant-Faiz Mukayesesi.....	456
M. FAİZ MESELESİ.....	458
1. Faizin Tarihi.....	458
2. Faiz Teorileri.....	459
3. İslâm �ncesi Faiz.....	460
4. Faizin Tanım ve Kapsamı.....	462
a. Borç (deyn veya kredi) Faizi.....	462
b. Alışveriş Faizi.....	464
5. Peygamber Efendimiz ve Faiz.....	469
6. Faiz-Riba Ayırımı.....	471
7. Ed'�f-ı Mud�afe (Kath Faiz).....	472
8. Faiz Toplumu.....	473
9. Küçük Bir Faiz Soruşturması.....	475
a. Ekonomik Açıdan Faiz.....	475
b. Sosyolojik Açıdan Faiz.....	478
c. Psikolojik Açıdan Faiz.....	479
10. Faiz ve Biz.....	479
11. Kur'�n Yatırımı Teşvik Eder.....	480
12. Faizsiz Banka.....	482

N. BEYTÜLMÂL..... 489

1. Beytûlmâl-i Hâs 489

2. Beytûlmâl-i Mutlak..... 492

3. Beytûlmâl-i Âmme ve Görevleri 492

a. Âdil Gelir Dağılımı..... 493

b. Takdirle Yâd Edilecek Eserler Bırakmak..... 498

c. Kabiliyetli Kişilerin Yetiştirilmesine İmkân Hazırlamak..... 500

O. SONUÇ..... 502

Karma İndeks..... 505

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler 545

Takdim

İnsanlar yeryüzünü cennete çevirmenin çok hayallerini kurmuşlardır. Bu amaçla nice yazarlar ütopya adı verilen eserler ortaya koymuş, nice sistem ve ideolojiler bu amaçla ortaya çıkmıştır.

Bunların çoğu hayal dünyasında kalmış; hayata geçirilmeye çalışılan bazıları ise, yeryüzünü kana boğup gitmekten başka bir şey yapamamışlardır. Fârâbî *Medînetü'l-Fâzıla*'sında ütöpik kalmış, Eflatun da '*Cumhuriyet*'inde ütöpik bir devleti anlatmıştır. Karl Marks'ın, yirminci yüzyıl boyunca dünyanın yarısına hükmettiği coğrafyada yaşayan insanların iki dünyasını da karartan 'komünist ütopya'sının nelere mal olduğunu bilmeyen yoktur.

İnsanlığın İftihar Vesilesi Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medinesi'nde yaşananlar ise gerçek bir vak'adır. O, bedevî ve vahşî bir toplumdaki çok kısa bir zaman içinde başkalarının ütopyasını dahi kuramayacağı faziletler cümbüşü, cennet-misal bir cemiyet kurmuş ve bu cemiyeti bütün insanlığa üstad yapmıştır.

Ütöpik yazarlardan İtalyan Tomasso Campanella ise, yeryüzündeki özgür ve ideal devleti anlattığı '*Güneş Devleti*' adlı eserinde Osmanlı toplumunun 16. ve 17. yüzyıllarda Muhammedî çizgide yaşanan parlak medeniyetinden ilham almıştır.

'Bir Yeryüzü Cennet Projesi' olarak da adlandırabileceğimiz *Enginliğiyle Bizim Dünyamız* da ilk bakışta bir ütopya zannedilebilir. Oysa o, asırlarca realite dünyasının en acımasız darbeleri karşısında dahi sarsılmayan bir sistemin,

yeryüzünü belli zaman ve mekânları itibarıyla cennete eviren gerçek bir yansımadır. Bu proje, nice defalar ve nice asırlar yaşanıp hayata geçirilmiştir. Bu projede anlatılanların önemli bir kısmı, günümüzün ideal bir topluluk teşkil eden yeni nesilleri tarafından da h len yaşanmaktadır.

Allah'ın insanlara gönderdiği son peygamber Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. O'nun risaleti, yalnız O'nun yolundan giden ins  ve cinn  mü'minler için değil, Müslüman olmayanlar ve ateistler için de rahmet olmuş, şeytan bile O'nun rahmetinden  mitlenmiştir. O'nun gelişiyle birlikte yeryüzü, hayvanat dahil, bütün varlıklar adına Cennet'e dönmüştür. O'nun çizgisini takip ettiği ölçüde insanlık dönem dönem bu Cennet hayatından payını almıştır.

Peygamberler, insanları sonsuz ahiret saadetine ulaştırma hedefinin yanı sıra bu dünyada da onlara Cennet-misal bir hayat yaşatmayı amaçlamışlardır.  limler peygamberlerin v risleri olduğundan, bu verasetin gereği olarak, onların da insanlara ahiretin aydınlık yolunu göstermek kadar dünya hayatlarını da düzene koyma görevleri vardır.

Bu veraset görevini teori ve pratiğiyle en müessir bir şekilde yerine getirdiğine herkesin şahit olduğu muhterem M. Fethullah Gülen Hocaefendi, *Enginliğiyle Bizim Dünyamız* adlı bu muhteşem eserinde Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlara sunduğu Cennet-misal hayatı gözler önüne sermiş ve bu hayatı yeniden ve sürekli yaşama, başka bir ifadeyle, O'nun bütün âlemlere rahmet olma fonksiyonunu bütün insanlık adına yeniden ihya etme çabasını sergilemiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin 1970'li yıllarda cami kürsülerinden verdiği vaazların oz m n n kendi kontrolünden geçmesinden ve sonraki

dönemlerde farklı zamanlarda yazılmış bazı makalelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Kaynakların tespit ve tahriri de bir grup arkadaş tarafından yapılmıştır.

Bu kıymetli eseri bizlere kazandıran muhterem Hocamıza şükranlarımızı arz ederken, daha nice eserler kazandırması ümidiyle kendisine Allah'tan sıhhat, âfiyet ve uzun ömürler dua ediyoruz.

Milletimizin bağrından çıkan çok yönlü bir fikir ve aksiyon adamı olan M. Fethullah Gülen Hocaefendi, özellikle eğitim alanında yürüttüğü rehberlik hizmetleriyle yalnız milletimize değil bütün insanlığa mal olmuş büyük bir şahsiyettir.

'Herkesi kendi konumunda kabul etme', *'diyalog'* ve *'hoşgörü'* esaslarıyla hareket eden Hocaefendi, bu özellikleriyle bütün dünyanın ilgi ve sempatisini kazanmış ve tarihimizde Yunusların ve Mevlânaların temsil ettiği *"Yaradılanı Yaradandan ötürü hoş görme"* ve *"Herkesi kendi konumunda kabullenme"* felsefelerinin günümüzdeki temsilcisi olmuştur.

Müslüman bir din âlimi sıfatıyla Hocaefendi her din, millet ve görüşten insanların ortak paydası hâline gelmiştir. Birbirinden kopuk ve hatta düşman olan ve kendi aralarında bir defa bile bir araya gelememiş insanlar, millî ve milletler arası seviyede onun vesile olduğu ortamlarda kucaklaşarak birlik, beraberlik, sevgi ve barış mesajları vermişlerdir.

Globalleşen ve gittikçe küçülen dünyada çok farklı insanları bir araya getirmeyi başaran Hocaefendi, bu beraberliklerin saman alevi gibi kısa süreli değil, ebed-müddet olması için de hep kafa yormuştur.

Yeryüzünü istisnasız bütün insanlar için Cennet'e çevirme ideali içinde olan ve bunun tarihteki misallerini anlatan *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*, her din, millet ve görüşten insanları bir arada barış ve huzur içinde yaşatmanın ezeli ve ebedî,

teorik ve pratik prensiplerini ortaya koymakta ve tamamen yaşanmış örneğini insanlığın h sn  kab l ne sunmaktadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, Kur'ân gibi ilâhî bir kaynağa, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünneti gibi bir Kur'ân pratiğine, yanlışta birleşme ihtimali olmayan ümmetin üzerinde birleştiği doğrulara (icma) ve bu  c kaynak  lđu alınarak ortaya konan diğer esaslara (kıyas) dayanır. Bu dupduru dört kaynağın şimdiye kadar insanlığı yanıldığına şahit olunmamıştır.

Bu kaynaklardan mahrum insanların ortaya koyduğu ekonomik ve sosyal sistemlerin insanlığa huzur ve mutluluk getirdiği görülmemiştir. Bu realitenin altında, her sistem koyucunun görüş ve idrakindeki beşerî sınırlılık, sübjektiflik, tepkisellik, toplumun içinde bulunduğu olumlu-olumsuz şartların etkisinden kurtulamama yatmaktadır.

Nitekim, hasta bir insan için uygulanan tedavi yöntemi sağlıklı insanlar için hastalık sebebi olabileceği gibi, toplumun sancılı bir dönemi için yapılan gözlem ve tespitler de sağlıklı dönemler için geçerli olmayacaktır. Bu sebeple, insanlığın belli sancılı dönemlerinde ortaya konan bütün beşerî sistemler sayısız zaafardan kurtulamamış ve şimdiye kadar defalarca yaşanan acı tecrübeler, onların bütün insanlığa ve bütün zamanlar için huzur ve mutluluk getirmesinin mümkün olmadığını göstermiştir.

 l h  vahye dayanan Kur'ân ve onun pratiği sünnet ise, Allah'ın muhît ilminden kaynaklanması ve her şeye mazi ve m stakbeli de kuşatacak şekilde bakması münasebetiyle hiçbir  rıza ile m l l değildir. Onun getirdiği hükümler bütün krizlerin, buhranların üstünde kalabilecek niteliktedir. Allah, zaman ve mekân kayıtlarından  z de, kuşatıcı bakış ve ilmiyle her şeyi i içe görmekte ve ona göre hüküm vermektedir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da bütün insanlığı kuşatan bir merhamet ve m samaha söz konusudur. Zira bu dünyada

tüm buyruklar din, dil, ırk gözetmeksizin Rubûbiyeti herkese şâmil olan Cenâb-ı Hak'tan gelmektedir. Bu, hukuk karşısında bütün fert ve toplumların eşit olması demek olduğundan, böyle bir hukuk anlayışı sayesinde istisnasız herkesin can, mal ve ırzı garanti altına alınmıştır. Bu sebeple, zimmî ve azınlık gruplar için de Allah hâkimiyeti şuurunun hüküm-fermâ olduğu bir yerde yaşamak nimetlerin en büyüğü olmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da insan, Allah'ın yarattığı en değerli varlık olarak fitrî temayülleri, istidat ve zaafı, ümit ve korkuları ile birlikte ve olduğu gibi kabul edilmiştir. Bütün düzenlemeler onun bu özellikleri dikkate alınarak yapılmıştır. Yirminci yüzyılın sonları, insanın yaratılıştan getirdiği eğilimlerini dikkate almadan yola çıkan en ceberut sistemlerin dahi paramparça olup tarihin çöplüğüne atıldığına şahit olmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, ekonomik refah ve huzuru, sağlam temellere oturmuş bir toplum yapısına; sağlam toplumu da sağlam bir aile yapısına ve en önemlisi Allah'tan başka hiçbir şeye kulluk etmeyen şahsiyet sahibi fertlere dayanmaktadır.

Bu sebeple, yeryüzünü bütün insanlık için Cennete çevirme gayesini taşıyan *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*, işe, bu Cenneti teşkil ve inşa edecek insan unsuruyla başlıyor. Bu insan, Allah'ın rızasına talip, inanç ve amel bütünlüğüne sahip, yüce âlemlere namzet ve kendini aşmış, bütün varlığa karşı sevgiyle dolu, yaşamaktan çok yaşatmayı düşünen bir kutlu varlıktır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da insana çok büyük bir değer verilmiş ve ona, Allah katındaki değer ve kıymeti açısından bakılmıştır. Kâfir veya fâcir, fakir, miskin veya zelil de olsa o, bir insan olarak kabul edilmiş ve bu yönüyle değerler üstü değere sahip olmuştur. Bir insanın canı bütün insanların

canı gibi kıymetli tutulmuş; bazı büyük suçlara verilen ağır cezalar, fert ve toplumun hukukunu titizlikle korumaktan başka bir amaç taşımamıştır. Bu dünyada cezalar suçluya acı çektirmeyi değil, önce caydırıcı özelliğiyle bizzat suç işleyecek olanı, sonra da masumları ve genelde toplumun huzurunu korumayı amaçlamıştır. Günah ile günaha batan insan birbirinden ayrılmış, günahkâra bazen m samaha gösterilebilirken, günaha asl  gösterilmemiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da fert ve topluma zararlı davranışlar, doğrudan doğruya cebrî yasaklama yoluyla değil, tedricilik esası içinde, zamana yayılan eğitim, ikna ve kendi iradeleriyle fertlere evrensel insan  ve ahlâkî değerleri benimsetme yöntemiyle tedavi edilmiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da toplumun itim  yapısı ekonomik yapısından daha fazla önem arz ediyor ve sağlam bir yapıya sahip toplumların, insanın tabiatı ve dünya şartları gereği çıkması muhtemel ve kaçınılmaz problemleri kolaylıkla çözebileceği tarihten verilen canlı misallerle anlatılıyor.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, k inattaki en büyük hakikat olan Allah inancının hâkim olduğu, ancak her türlü inanç ve düşüncenin temsil edildiği, insanların gerçek anlamda din ve vicdan hürriyetine sahip olduğu bir toplumun huzur ve refah dolu dünyasını bütün yönleriyle ortaya koyuyor. Bu dünya alabildiğine engindir; çünkü o, diline, cinsine, milliyet ve inancına bakmaksızın istisnasız herkese kucak açmıştır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, farklı dil, din, renk ve sosyo-kültürel özellikleriyle bütün insanlığı tek bir aile olarak kabul ediyor ve bütün farklılıklarına rağmen onları barış içinde birlikte yaşatmayı hedefliyor. Bu dünyada farklılıklar, bir bahçeyi bütünleyen rengârenk çiçekler gibi görülüyor, insanların birbirlerini tanıma vesilesi ve yeryüzünün imarında iş bölümünün gereği sayılıyor.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'ın hâkim özelliği, orada inançların açıkça dile getirilebilmesi, kimsenin kimseye zorla

bir şeyler empoze etmeye kalkmamasıdır. İnananların inançlarını açıkça ve özgür bir şekilde dillendirebildiği bir toplumda hakkın üstün gelmesi muhakkaktır. Çünkü eşit şartlar altında hak bâtila, aydınlık karanlığa her zaman galebe çalacaktır.

Orijini ne olursa olsun toplumu teşkil eden bütün fert ve topluluklar *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*'ın mimarları arasında yer almakla birlikte, bu dünyanın baş mimarları Muhammedîdir ve öyle olma zarureti vardır. Muhammedî ruha sahip olmayanların tesis ettikleri dünyaların kimseye bir şey kazandırdığı görülmemiştir. Onlar çoğu zaman toplumun küçük bir kesimine geçici bir dünyevî mutluluk sunarken, büyük çoğunluğun her iki dünyasını da karartmıştır.

Muhammedîlere gelince; onlar, kendi inançlarını paylaşmasalar bile bütün insanları Allah'ın (celle celâluhu) kulu ve Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tebliğine muhatap ümmeti olarak telakkî etmiş ve dünyalarını herkese açmışlardır. Düşmanca tavırlar içine girmedikleri ve kendilerine karşı zor kullanmadıkları müddetçe onlarla beraber yaşamaya hazır ve isteklidirler. Çünkü bu, onlara hayatlarının gayesi olan hakkı tebliğ fırsatı verir. Hak adına onların gönüllerine girmeyi arzuladıklarından, onlara değil haksızlık yapmak, çoğu zaman onları kendilerine tercih etmişlerdir. Bu sebeplerdir ki, Müslüman toplumlar, tarih boyunca onlarla aynı inancı paylaşmayanlar için başka hiçbir toplumda görülmemiş şekilde özgürlük ve refah imkânı sağlamıştır. Osmanlı toplumundaki sinagog-kilise-cami beraberliği bu eşitlik, adalet, birlik-beraberlik ve güvenliğin örneklerinden sadece bir tanesidir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da kadın ve erkek bir bütünün eşit iki yarısı olarak görülmüş, bunların kurduğu sıcak yuvada yetişen yavru, sağlam toplumun esasını oluşturmuştur. Bu insanlardan oluşan toplumda tam bir eşitlik, dayanışma ve yardımlaşma hüküm sürmüştür. Bu dünyada bütün insanlık bir aile, bütün yeryüzü tek bir ülke gibi görülmüştür.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da fertlerin her biri k t l klere karşı son derece hassastır. İstidat ve kabiliyetler aşırılıklardan korunmuş, istikamet üzere yönlendirilmiştir. Muhasebe duygusu dupduru vicdana sahip fertlerin benliğini kaplamış, onların davranışlarına hâkim olmuştur. Hukuk karşısında hükümdar ile k le bir tutulmuş,  st nl k Hakk'a yakınlıkla  l c lm şt r. Bu dünyada yöneticilik sadece bir sorumluluk ve topluma hizmet aracı olarak görülmüştür.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da ferdin mutluluğu, içinde yaşadığı toplumun refah, huzur ve mutluluğu ile de bölünmez bir bütünlük arz etmiştir. Mutluluğunu toplumun mutluluğuunda gören fert, böylece tek başına bir toplum ve bir millet seviyesine yükselmiştir.

İslâm, ferdin yalnız ahiret mutluluğunu değil, bu mutluluğu kazanma yeri olan dünya hayatını da esas almıştır. Ona göre, dünya ve ahiret, bir evin iki odası gibi yan yanadır ve birbirinin tamamlayıcısıdır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız ilk bakışta sadece bu dünyayı ele alıyor ve onu bir Cennet'e çevirmeye çalışıyor gibi gözükmekle birlikte, aslında o, dünya ve ahiret ayaklarından oluşan tek bir Cennet'in bu dünyadaki ayağı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu ilk ayak, ikincisine hazırlık yeri olduğundan ikincisinden daha önemlidir ve ikincinin hükmü burada verilir.¹ Bu dünyanın enginliği bir anlamda işte bu ahiret buudunu da içine almasından kaynaklanmaktadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da çalışma hep teşvik edilmiş, ancak insan, iyi-kötü kazandığı her şeyi ile Allah huzuruna çıkıp, hesap vereceği d şuncesine sımsıkı bağlı kalmıştır. O, dünyaya dünya kadar, ukb ya da ukbâ kadar önem vermiş; bu hayatı, devamlı öbür hayata göre tanzim ederek, içinde yaşadığı toplumda dengesiz bir fert olmaktan

¹ İsrâ s resi, 17/72.

kurtulmuştur. Böylesi fertlerden meydana gelen toplumlar, yeryüzünde huzur ve saadetin teminatçısı olmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da hem fert hem toplum planında herkes hayatını bu temel prensiplere göre ayarladığından, iktisat da gerçek tarif ve yerini bu prensiplerin içinde bulmuştur. Bu prensiplerle insan, süflî çıkarların peşinde koşan basit bir *homoeconomicus* olmaktan kurtulmuş ve ulvîleşerek, değerler üstü değer olan Allah rızasına ulaşmış bir kutlu varlık hâline gelmiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da ekonomik motif ve sâikler, temelde insanı daha da faziletli kılmaya yönelik 'teşvikler' mevkiinde kalmıştır. Hayır yolunda dahi olsa harcamaların bir denge içinde yürütülmesi esas alınmıştır. Sınırsız tüketimin yerini kanaat ve tutumluluk almıştır. İnsan, tükettiği nispette değil, ekonomik faaliyetlerini insanî faziletlerine basamak yaptığı; adalet, merhamet, hakkaniyet, başkalarının hukukuna saygı, hayırda yardımlaşma ve hatta başkalarını kendine tercih etme gibi erdemlerle bezendiği ölçüde insan kabul edilmiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'ın toplum yapısı evrensel insanî değerler üzerinde yükselmiş, iktisadî sistemi de bu yapı içinden kendiliğinden ve tabî bir süreç içinde doğmuştur. O, bir bütün olarak teşekkül edinceye kadar Allah'tan peyderpey gelmiş, onların ferdî ve içtimâî hayatına hâkim olmuştur. Bu dünyanın yeniden inşa ve bekâsı aynı süreçten geçme şartına bağlıdır.

Yeryüzü insanoğlu için Allah tarafından hazırlanmış ve sayısız nimetlerle donatılmıştır. Allah'a itaat edildiği müddetçe bu nimetler tükenmeyecek ve insanın ihtiyacını karşılamaya devam edecektir. Allah'a itaat edildiği müddetçe yağmur kesilmeyecek, toprak ekini kısmayacak, deniz balığını insandan esirgemeyecektir. Nimetlerin sayısız olmakla birlikte sınırlı oluşu ise, insanın ölçüyü kaçırmaması, israfa kaçmaması

ve nimetlerin kadr u kıymetini bilmesi içindir. Bu açıdan bakıldığında yeryüzünde bir nüfus problemi olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

İnsanoğlu bu nimetleri elde edebilmek için, sadece ağzına kadar getirilen lokmayı çiğnemek kadar bir zahmete katlanmak, yani çalışmak zorundadır. O, çalışıp kazanacak ve sonra ürettiğini  dil ölçüler içinde başkaları ile değişecek ve böylece bütün ihtiyaçlarını karşılayacaktır. İslâm, işte bu üretim ve değişimin esaslarını en ince ölçüleri içinde vermiş ve sayısız nimetlerle donatılan yeryüzünde Cennet-misal bir hayatın esaslarını sunmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, bu esasları teori ve pratiği ile ortaya koymakta, yeryüzünü Cennete evirmenin yollarını göstermektedir. Bugün yeryüzünde hemen hemen her toplumda yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntıların temelinde, Müslümanlar için bu esaslardan sapma, Müslüman olmayanlar için ise bu esaslara gözünü aamama yatmaktadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da her fert Allah'tan başka hiçbir şeye kulluk etmeyecek kadar özgürdür. Bu toplumun insanları, f n  ve dünyevî hazların esiri olmaktan kurtularak, bu dünyada yaşanabilecek en engin hürriyeti tatma bahtiyarlığına ulaşmışlardır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da ferdin davranışlarına getirilen bazı sınırlamalar ise, toplumun menfaatlerini kollama amacının yanı sıra, ferdi de f n  ve dünyevî hazların esaretinden koruma, kısacası ona gerçek özgürlüğü yaşatma amacı taşır. Ruh dünyalarında bu özgürlüğe ulaşan insanlara sosyal ve ekonomik hayatlarında da düşünce ve vicdan hürriyeti, özel mülkiyet hakkı tanınmıştır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da erkekle birlikte kadına da mülk edinme ve miras hakkı verilmiş ve bu dünyada

kadın, kendine verilen değer ve tanınan haklarla ayakları altına Cennet serilecek kadar âbideleşmiştir.

Ekonomik sistemlerin başarısı, toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmet üretiminin sağlanması ve bu üretimin toplum fertleri arasında âdil ve dengeli bir şekilde paylaşımı ile ölçülür. Beşerî sistemlerden liberal eğilimli olanlar, üretim problemini çözerken gelir dağılımı problemine takılmış; kolektivist eğilime sahip olanlar ise, gelir dağılımı problemini çözerken üretim problemini çözememiş; ancak yoklukta eşitliği sağlayabilmişlerdir.

Herkes için maksimum ekonomik refahın hedeflendiği *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*'da ise, her iki problem de çözülmüştür. Bu dünyada fertlere geniş ekonomik özgürlüklerin tanınması, çalışıp kazanmanın teşvik edilmesi, ekonomik kaynakların âtil tutulmasını önleyici tedbirlerin getirilmesi ve millî ve milletler arası ticaretin önündeki bütün engellerin kaldırılması sayesinde üretim problemi çözülmüş; temelde faiz yasağı ve zekât esası üzerine kurulan ve çok çeşitli başka düzenlemelerle beslenen gelir dağılım sistemiyle de paylaşım problemi çözülmüştür. Böylece bu dünya, yüksek üretim düzeyinin âdil gelir dağılımı ile taçlandığı ideal bir toplum hâline gelmiştir.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız'da 'hak' her şeyin üzerinde tutulmuş, hakkın sahibine teslimi için gerekli tedbirler alınmış ve gelir bölüşümü üzerinde önemle durulmuştur. Bu dünyada, hak sahibinin fakir-zengin, insan-hayvan, müslim-gayrimüslim... olmasının hiçbir önemi yoktur. Hak kime aitse ona verilmiş ve kimin hakkı tehlikeye girmişse, ona muhakkak engel olunmuştur.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, esasen yapılan düzenlemelerle, gelir adaletinin kendiliğinden gerçekleştiği; servetin sadece zenginlerin elinde dolaşan bir güç olmaktan çıktığı, başkalarını kendi nefesine tercih etme duygusunun hâkim olduğu bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, hükümdarla hizmetçisinin aynı safta ve aynı Şartlar altında bir araya geldiği; evrensel kardeşlik duygusunun prova edildiği kutlu mekân m bedde zengin-fakir, beyaz-siyah, soylu veya soylu olmayan herkesin sarmaŐ dolaŐ olduğu, herkesin bu kardeşliği en iyi Şekilde duyup hissettiği bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, devlet baŐkanının, makamından kaynaklanan gururunu kırmak için, çıkıp çarşıda sırtında çuval taŐıyacak kadar bir vicdan duruluğuna ulaştığı; çok geniş bir coğrafyada, devlet baŐkanından başka kendisine zekât verilebilecek bir kişinin kalmadığı; eyaletteki fakirler listesinin en başında eyaletin v lisinin yer aldığı; devlet baŐkanı ile hizmetçisinin bir tek bineği nöbetleŐe kullandığı; devlet reisinin, evlerinde hasta yatanları hiç kimseye hissettirmeden ziyaret edip yaralarını sardığı; hükümdarın bir azınlık mensubuyla aynı sandalyeye oturtularak mahkeme edildiği ve aleyhinde hüküm verilerek, elinin kesilmesine karar verilecek kadar ‘adalet’ düŐüncesinin zirveye ulaştığı bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, a  insanların bile yolda buldukları büyük miktardaki kayıp paraları el sürmeden götürüp sahibine ulaŐtırdıđı; fertlerin, sofrada kaŐıklarını boş götürüp getirerek, kendileri a  kalıp misafirlerini doyurmaya çalışacak kadar diđerg mlaŐtıđı bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, haklarının z yi edilmeyeceğine inanan işçilerin, iŐverenlerinin kendilerine takdir ettiği  creti hak etmedikleri düşüncesiyle fazla bulup itiraz bile ettikleri; işverenin, bir koyunluk ücretini almadan giden iŐçisinin ücretini nemalandırarak sürüye dönüŐtürdüđü ve yıllar sonra bu tek koyununu almaya gelen işçisine bu sürüyü teslim edecek kadar ‘hak’ düŐüncesinin bayraklaŐtıđı bir dünyadır.

Enginliğiyle Bizim Dünyamız, sabahleyin siftahını yapan bir satıcının, koŐŐusu da siftahını yapana kadar yeni müşteri

kabul etmediği, vicdan duruluğuna ulaşan suçlunun vicdan azabından dolayı bizzat kendisinin gidip adalete teslim olduğu bir dñnyadır.

Enginliğiyle Bizim Dñnyamız, kimsenin aç-açık kalmaktan korkmadığı, bütün toplum fertlerinin tek bir kuruş prim ödemededen ekonomik ve sosyal güvenliğinin sağlandığı bir dñnyadır.

Buyurun, fazilet örnekleri saymakla bitmeyecek olan *Enginliğiyle Bizim Dñnyamız*'ın Cennet'i andıran engin ve gerçek dñnyasına!..

Prof. Dr. İsmail Özsoy

Bir itizar ve ta'zib

Kitap formatındaki bu evrâk-ı perişan, yetmişli yıllarda cami cemaatine ve tabiî onların bilgi ufukları nazar-ı itibara alınarak, irticalînin esnekliğine, düzensizliğine, dolayısıyla da yetersizliğine emanet aylarca süren farklı haftalardaki sohbetlerin ve sonraki dönemlerde farklı zamanlarda yazılmış bazı makalelerin bir araya getirilmesiyle oluştu.

Konuşmaları birbirine yakın olsa da çok farklı konular ihtiva etmesi, meselâ, çalışmanın önemi, çalışmada helâl yolların takip edilmesi; samimî gayret, alın teri ve hakkaniyet ölçülerine bağlılık... gibi iktisat ahlâkî disiplinleri üzerinde durulması; bu arada ticaret ve pazar ahlâkî diyeceğimiz birbirinden oldukça farklı konulara temas edilmesi; evrensel insanî değerlere vurguda bulunularak İslâm'ın âlemşümûl bir din olmasının hatırlatılması; maddî kaynakların en verimli şekilde ve yerli yerinde kullanılması; israf ve tebzîre girilmeden Allah (celle celâluhu) nimetlerinden istifade edilmesi; üretim ve tüketim faaliyetlerinin dengeli bir şekilde sürdürülmesi; bütün bu hususlarda her zaman Allah'ın (celle celâluhu) murad ve buyruklarının nazar-ı itibara alınması; insanın insan olmasına bağlı doğuştan sahip olduğu ve kişiliğe bağlı dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez hakları üzerinde durulması; sık sık idarî, iktisadî, siyasî ve kültürel hayatta iman ve ahlâkın müessiriyetine vurguda bulunulması; ahlâkî norm ve kaidele-
rin işçi, memur ve işverenlerce görülüp gözetilmesi şeklinde

yorumlayacağımız vazife ve sorumluluk ahl kıyla alâkalı disiplinlerin incelenmesi; ferdî, ailevî ve bütün bir içtimaî hayatta ifratlara, tefritlere girmeden hikmet ve itidal çizgisinde götürülmesi... gibi kırk ambar diyeceğimiz şekilde pek çok konuyu ihtiva etmesi açısından müşevveş düşmüş olabilir; öyledir de.

Kitabı mütalâa edenler bütün bu hususları nazara alarak okumalılar demeye hakkımızın olmadığını biliyorum; ama yine de bütün olumsuzlukların nazar-ı m samaha ile karşılanacağını  mit ediyor ve okuyucunun dualarını bekliyorum.

M. Fethullah Gülen

Birinci Bölüm

İÇTİMAÎ YAPI

A. İÇTİMAÎ YAPININ TEMEL DİNAMİKLERİ

1. İçtimaî Yapı Akide ve Amel Üzerine Temellendirilmiştir

İslâm'ın içtimaî yapısı değerlendirilirken üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan biri, onun hiçbir zaman sarsılamayacak şekilde sağlam bir akide ve amel üzerine oturtulmuş olmasıdır.

Meselenin bu yanı göz ardı edilerek yapılacak bütün tahliller, kanaatimizce daima eksik ve yarım kalacaktır. Zira, iman ve islâm rükünlerinin hayata hayat olmasında her birinin içtimaî yapı üzerinde kendine has bir önemi ve ağırlığı olsa da, birinin diğerinden daha önemli ve ağırlıklı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahirete ve kadere iman eden bir toplum ile iman etmeyen bir toplum arasında anlayış, telakki ve yaşantı bakımından ne derece farklılıklar olacağı izahtan vârestedir. Ayrıca namaz, oruç, zekât, hac ve diğer amelî hususlarla mücehhez bir toplum ile bunlardan mahrum kalabalıkların birbirinden farklı oldukları açıktır. Bu itibarla bir kere daha tekrar etmeliyim ki, İslâm'ın içtimaî yapısı tamamen akide ve amele dayalıdır ve değerlendirmeler de bu esasa göre yapılmalıdır.

Ancak burada şunu da belirtmekte fayda var: İman ve İslâm'ın rükünlerinin içtimaî hayatla olan münasebetleri tamamen ayrı ve müstakil birer mevzudur. Dolayısıyla, bu uzun konuya şimdilik girmeyecek ve sadece İslâm'ın diğer sistemlerden farklı mütalâa edilmesi gerektiğini işaretleyip geçeceğiz.

İsterseniz, mealini vereceğimiz Şu âyetle bu konuyu biraz daha ağmaya çalışalım:

“Daha  nce Medine’yi yurt edinen ve imana sarılanlar, kendilerine hicret edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden ötürü de ilerinde (olumsuz hiç) bir Şey hissetmezler. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi (kardeŐlerini) nefislerine tercih ederler.”²

Mus’ab b. Umeyr’in gayret ve çalıŐmalarıyla Medine, kısa zamanda İŐl m Site Devleti’nin kurulmasına müsait bir zemin hâline gelmişti. Bu cümleden olarak bir taraftan ensar, muhacir kardeşleri için barınacak yer hazırlarken, diğer taraftan kendilerini iman cihetiyle yeterli hâle getirmeye çalıŐıyorlardı. Zira, üzerlerine alacakları bu dağlardan daha ağır yük başka türlü taŐınacak gibi değildi. Bu itibarla, neleri varsa hepsini göç eden kardeşleri uğrunda bezletmeye hazırlanıyordular. Hazırlanıp verdiler; sonra da verdikleri her Şeyi bütün bütün unutarak bihakkin ensar olduklarını ortaya koydular.

İŞte ensar buydu ve onlar bu seviyeyi yakalamıŐlardı. Evet, onlar, daha önce yaptıkları hiçbir iyiliği hatırlamamakta kararlı, minnet   ezaya götüren her Şeye karşı da kapalıydılar. Onları bu kıvama getiren, başka değil, imanlarıydı. İŞte, imanla içtimaî yapı arasındaki ince ve sırlı münasebet...!

Amel için de aynı Şeyleri söylemek mümkündür. Yukarıda belirttiğimiz gibi, amel ile içtimaî yapı arasında çok yönlü bir irtibat vardır. Onun içindir ki, Kur’ân-ı Kerim, korku ve  mit dolu insanların, bu hâl ve keyfiyetle gecelerini uyanık geçirdiklerini anlattığı bir yerde, hemen onların İŐs r (kendi ihtiyacına rağmen başkasını tercih) hasletine dikkatleri ekerek bu iki vasfın birbiriyle olan münasebetine iŐarete bulunur ve Şöyle buyurur:

² HaŐir s resi, 59/9.

“Yanları yataklarından uzaklaşır (gece teheccüt namazı kılmak için yataklarından fırlayıp kalkar ve Rabbilerinin huzuruna gelir), hafv ve recâ ile Rabbilerine dua eder ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infakta bulunurlar.”³

Bir tarafta ciddî bir kulluk şuru ile gecelerini ibadet, murâkabe ve muhasebe hummasıyla geçirme, diğer tarafta da durmadan infak etme ve servetini fakirlerle paylaşma...

İşte Kur’ân, bu iki hâdiseyi bir hakikatin iki ayrı yüzü gibi gösterir, Allah’la (celle celâluhu) münasebet, amel ve içtimâî yapı arasındaki dengeye dikkatlerimizi çeker.

2. Hakka ve Adalete Dayanmayan Hiçbir Sistem Ayakta Duramaz

Bugüne kadar, temelinde akideden beslenmeyen ve amel ile desteklenmeyen içtimâî sistemlerin ayakta kalamaması, hatta yerle bir olması, bundan sonra da ayakta kalamayacaklarının emaresidir. Bu sebeple, şu anda, değişik milletlerde görülen sûrî (görünüştaki) sağlamlığa aldanılmamalı; bunlar, dünyevî çıkarların, hırsların ve sömürülerin bir araya getirdiği yığınlardır ve er geç dağılmaya mahkûmdurlar. Zira onları birleştiren esaslar aynı zamanda ayrıştıran hususlardır. Bir toplumun, güçlü olması ve ayakta kalabilmesi için sağlam kaideler üzerine oturması şarttır. Çıkar ve menfaat gibi şeyler asla kaide ve temel olmaya elverişli değildir.

Devlet-i ebed-müddet mefkûresine bağlı fertler mânevî donanımları itibarıyla tam olmalıdırlar. Münasebetleri dünyaya ayarlı fertlerden, uzun ömürlü bir toplumun meydana gelmesi mümkün değildir.

Evet, bir toplumun devamlılığı adına, onu teşkil eden fertler arasında, ebedî âlemlerde devam edecek kuvvetli bir rabıtaya ihtiyaç vardır. Bu rabıta da olsa olsa İslâm olabilir. Evet, onun müntesipleri birbirlerine işte böyle bir bağla bağlıdırlar.

³ Secde sûresi, 32/16.

Şayet bir cemaat, hem dünyada hem de ukbâda devam edecek böyle güçlü fasl-ı müşterekler etrafında toplanmıŐa, bir kısım küçük menfaatlerin haleld r olması kat'iyen onları birbirine düŐüremez ve zaafa uğratamaz. Belki onlar, o hâl ile o büyük fasl-ı müşterek etrafında, ⁴لِنَعَارَفُوْا sözündeki gerç k te rufun (tanıŐma) sırrını anlarlar ve Őube Őube, kabile kabile, oymak oymak ayrılmış ve yaratılmıŐ olmayı, “Daha iyi tanıŐma ve anlaşma” hikmetine bağlarlar. Bu, bir Şuur işidir ve onu da ancak Kur’ân’a gönül verenler anlayabilirler.

Aslında İslâm bir fitrat dinidir. Onda eşyanın tabiatına zıt hiçbir mesele yoktur. Çünkü o, Allah’a dayanmaktadır ve hükümlerini bizzat Cenâb-ı Hak vaz’etmiştir.

Dolayısıyla O’nun ezeli ve ebedi kel mından fer ve ışık almayan dünyadaki değişik sistemler ise tabii ve fitri olmaları için, tabiat, fitrat ve zaman tarafından nesh edilmeleri kaçınılmazdır. Bu itibarla da, onların işi daha Şimdiden bitmiŐ demektir. Ne var ki, bunun için bir kalb, ruh ve düşünce insanlarına ihtiyaç var. Evet, dünya çapındaki bu ciddi değişiklik ancak yeni bir insan modeliyle gerç kleŐebilecektir.

3. Yeni Tekevvin ve Yeni İnsan Modeli

Bu yeni insan, her türlü harici tesirlerden sınırlanabilmiŐ ve kendi kendine ayakta durmaya kararlı bir Şahsiyet insanıdır. Bu,  yle sağlam bir ruh insanıdır ki, ne Doğu ne Batı ayağına pranga vurup onu esir edemeyeceği gibi, mânâ köküne ters ‘izm’ler de ona yol-y n deđiŐirtmeyecek ve yerinden kıpırdatamayacaktır.

Yeni insan, düşüncesiyle h r, iradesiyle h r, tasavvurlarıyla h r ve hürriyeti de Allah’a kulluğu  l s ndedir. O, başkalarına benzeme ve özenmeye değil, kendi kendine benzenie ve tarihî dinamikleriyle bezenme peŐindedir.

⁴ Hucurat s resi, 49/13.

Yeni insan düşünen, araştıran, inanan, ruhaniyata açık ve ruhanî zevklerle dopdolu bir madde-mânâ insanıdır. O, kendi dünyasını kurma yolunda azamî derecede çağının imkânlarından yararlanmanın yanında, kendi millî ve mânevî değerlerine de sahip bir kapasite ve karakter insanıdır.

O, şanlı geçmişindeki inananlar gibi inanır, onlar gibi düşünür, onlar gibi soluklanır ve onlar gibi yürür elinde meşale karanlıkların bağına.. nurla oturur kalkar, ışıkla hasbihâl eder ve hep Hak dostları gibi soluklanır.

Bunları yaparken de, derin bir vefa hissiyle, bir lahza bile hak düşüncesinden ayrılmaz ve hakkı tutup kaldırmak için her gün kim bilir kaç defa ızdırapla iki büklüm inler durur. İcabında o, yurt-yuva, evlâd ü iyâl, her şeyi terk etmeye hazır; mal-can kaygısına, refah-saadet arzusuna tamamen kapalı; bugün mazhar olduğu her şeyi, yakın-uzak, milletin istikbali yolunda, hem de tek zerresini dahi zayi etmeden tıpkı tohumu toprağın bağına saçtığı gibi, Hakk'ın inayet yamaçlarına saçma peşinde; sonra da kuluçkanın yumurta ve civcivler üzerine abandığı gibi bir ızdırap ve bekleyiş faslına girerek inleyip kıvrırır, ürperip yakarışa geçer.

O her zaman, hak yolunda olmayı ve bu yolda Hakk'a yürümeyi hayatının gayesi bilir ve böyle bir gayeyi fevt etmiş (kaçırmış) olmayı da şahsı adına telafisi imkânsız en büyük bir kayıp sayar...

Yeni insan; insanların akıl, kalb, ruh ve duygularına ulaşma yolunda kitaptan gazeteye, gazeteden mecmua ve bülteneye, onlardan da radyo ve televizyona kadar bütün modern imkânlardan -kitle iletişim vasıtalarını kastediyorum- yararlanarak kendini ifade etmeye çalışır; sadece kendini ispatlamak değil, aynı zamanda gasbedilmiş devletlerarası muvazenedeki yerini ve itibarını istirdat etme yöntemleri geliştirir ve sonra durur beklemeye sebeplere riayet ufkunda Kudreti Sonsuz'un inayetlerini.

Yeni insan, ruhunun kökleri itibarıyla çok derin, içinde yaşadığı dünya itibarıyla da çok yönlüdür. O, ilimden sanata, teknolojiden metafiziğe, her sahada söz sahibi ve kendini alâkadar eden her mesele ile de ili-dışlıdır.

Evet, o, doyma bilmeyen ilim aşkı, her gün daha bir başkalaşan mârifet tutkusu ve idrak üstü ledünnî derinlikleriyle, ak devrin aydınlık insanlarıyla omuz omuza ve her gün yeni bir miracın süvarisi olarak da ruhan lerle hep at başıdır.

Yeni insan, varlığa karşı sevgiyle dopdolu ve insan  değerlerin de koruyucu ve kollayıcısıdır. O, bir taraftan insanı insan yapan ahlâk ve fazilet gibi esaslarla kendi yerini belirleyip kendine ulaşırken, diğer yandan da bütün varlığı şefkatle kucaklayacak kadar insanlık sergileyen bir şefkat kahramanı ve bir diğergh mdır. Dolayısıyla, kendisinin nasıl olmasını seçtiği aynı anda, beraber bulunma mecburiyetinde olduğu insan ve sair eşyanın da nasıl olması gerektiğini tasarlar ve fırsat doğunca bütün bu tasarıları gerçekleştirmeye çalışır.

O, çevresinde iyi olan her şeyi korur-kollar ve böyle davranmayı başkalarına da salıklar.. bütün k t l klere karşı tavır alır ve içinde yaşadığı toplumu, onlardan koruma adına sürekli metafizik gerilim içinde bulunur.. inanır ve herkese inanmayı tavsiye eder.. ibadete “güzel” der ve onun g r l g r l dili olur.

Okunması gerekli olan kitapları okur ve okutur. Ruh ve mânâ köküne saygılı gazete ve mecmualara omuz verir. Sokak sokak dolaşır ve kendi insanının ihtiyaçı olan her şeyin âdetâ işportacılığını yapar ve hemen her zaman bir sorumluluk ve mükellefiyet tavrı sergiler.

Yeni insan, inşâ ruhuna sahip ve her türlü şablonculuğun karşısındadır.. evet, o,  ze saygısı içinde kendini yenilemesini ve hâdiselere söz dinletmesini de çok iyi bilir. Hep yaşadığı devrin önünde yürür; hem de iradesinin sınırları ötesinde bir gayretle; şekli, alımlı ve Allah’a itimat içinde...

Onun hayatında ‘sebeplere riayet’ ile ‘teslimiyet’ o kadar iç içedir ki, işin iç yüzünü bilmeyenler onu, ya esbapperest (sebeplere tapan, sebepleri her şey sayan biri) veya tam cebrî ve kaderci sanırlar.

Oysaki yeni insan, bunların hiçbirisi değildir; o, tam bir denge insanıdır. Sebeplere riayeti bir vazife bilir, Hakk’a teslimiyeti de imanın gereği sayar.

Yeni insan bir fatih ve kâşiftir. Her gün benliğinin derinliklerinde ve fezanın enginliklerinde yeni yeni burçlara bayrağını diker, âfâk ve enfüsün sırlı kapılarını zorlar. İmanı ve irfanı sayesinde eşyanın perde arkasına ulaştıkça daha da şahlanırlar.

Ötelerde, ötelerin de ötesinde sürekli otağ değiştirir durur.. derken gün gelir, toprak sinesinde sakladığı şeylerle ona ses verir. Denizlerin derinliklerinde yatan cevherler onun büyümlü asâsiyle ortaya çıkar... Semalar da kapılarını ardına kadar açar ve ona “Buyur!” eder.

4. Fert-Cemiyet Münasebetlerinde Ruhî Yapının Tesiri

İçtimâî hayat, fertlerin ruh hâleriyle çok yakından alâkalıdır; onların ruh hâlleri ise ancak ibadetle istenen şekli alır. Kur’ân-ı Kerim, “Allah’a gönül vermiş kimseleri müjdele! Onlar ki, Allah anıldığı zaman kalbleri tir tir titrer ve başlarına gelene de sabrederler. Namazlarını dosdoğru kılar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden infak ederler.”⁵ gibi nurefşân beyanlarıyla bunu hatırlatır.

Dikkat edilecek olursa, burada, Allah’a gönül vermiş ve bu yüzden de müjdeye hak kazanmış kimseler, önemli bir kısım vasıflarıyla ele alınmaktadır. Kalbleri Allah korkusuyla titreyen bu tali’liler aynı zamanda başlarına gelen musibetlere karşı da sabırlıdır.

⁵ Hac sûresi, 22/34-35.

a. Sabır

Sabır, yücelme ve fazilete ermenin mühim bir esası ve irade-nin de en büyük zaferidir. O olmadan ne ruhu inkişaf ettirmek-ten ne de y celip benliğin sırlarına ermekten bahsedilebilir.

İnsan, sabırla toprağa, ete, kemiğe bağlılıktan kurtulur ve onunla yüce âlemlere ermeye namzet bir kutlu hâline gelir.

Sabır, öteler ötesi saltanatlara ulaşmak için dar bir geçit, aşılmaz bir zirve ise, gönlünü o âlemlere kaptırmış hakikat eri de geçilmez ve aşılmaz gibi görünen geçitlere ve şahikalara meydan okuyan bir Heraklit'tir; en sarp yokuşları dümdüz ve ovaları da pürüzsüz gören bir Heraklit...

Sabır, fitratın sinesinde cereyan eden armoninin insan tarafından sezilmesi, kavranması ve taklit edilmesidir. Evet o, eşya ve hâdiselerin dilini tam anlama ve onlarla diyaloğa geçme gayretidir.

Bu dili anlayacağı ana kadar sebat gösteren, sonra da varlığın zaman seli içindeki akışıyla kendi davranışları arasın-da bir köprü kurarak, tabiatla bütünleşen insan ne mübeccel, k inattaki bu ilâhî mûsıkî ne ulv  ve bu âhengin sezilip g r l-mesi ne  l  bir tem ş dır!..

Sabır, zamanın eşya üzerindeki tesirinin kavranması ve hâdiselerin, zamanın keskin dişleri arasında  g t lerek, şekil-den şekile, h lden hâle girmesinin idraki demektir.

Zamanın bu sessiz eriticiliği ve değiştiriciliği karşısında, yerine göre polat ve yerine göre de buz olmasını bilenler, onun cereyan çizgisinde ayrı bir buuda yükselerek yok ol-maktan kurtulurlar. Bunu idrak edemeyenler ise, er geç onun demir pençeleri arasında ezilir giderler.

Evet, fitrat, onu tanımayan ve yürüyüşünde ona ayak uyduramayan ayakları kırar, ruhları da çiğner geçer. Onu tanıyan, hareket ve davranışlarıyla onun ruhundaki sessiz

infiallere dem tutan ve ona yeni yeni davudî nağmeler kazandıranların elinde de balmumu gibi olur.

Ah, bu sırrı kavramayan ve bir türlü sabretmeye yanaşmayan aceleci yaramaz çocuklar!..

Dünyada nice kendini bilmez ve fitrat tanımaz kimseler vardır ki, yıllar yılı doludizgin koşmuş durmuş ama, bir çuvaldız boyu mesafe alamamışlardır.

Buna mukabil, nice sessiz, gürültüsüz kimseler de vardır ki, derin nehirler gibi durgun ve hareketsiz görünmelerine rağmen, durmadan yürümüş, sessiz sessiz ilerlemiş, önünü kesen karanlıkları ışıktan atmosferiyle aydınlatmış ve karşısına çıkan engelleri aşmasını bilmişlerdir; sessiz, gürültüsüz, gösterişsiz ve âlâyışsiz... Tıpkı mercan gibi.. deniz derinliklerinde ızdırap görmüş, ızdırap yaşamış, ızdırap yudumlamış, sonra da zebercet ufkuna ulaşmış mercan...

Tohum, bu sessizlik ve sebat içinde taşı toprağı deler, gün yüzüne çıkar. Tomurcuk, yüz defa bağırını güneşe açar ve yüz defa gecenin karanlıkları karşısında gerilime geçer, sonra varlığa erer.

Ya yavru?. Onun serencâmesi ise hepten gariptir; evet, bir rüşeym hâlinde anne karnında belirip, karanlıklardan karanlığa intikal eden yavru, derin bir sabırla kalıpların her çeşidine gire gire ancak dokuz ay sonra, o gülendam kametiyle ortaya çıkar.

Bir de bu muhteşem kâinatların ve koca kozmosun yaratılışına bakalım: Her şeyi bir "Ol!" deyivermekle varlığa erdirecek olan Kudreti Sonsuz'un elinde bütün mekân ve eşyanın milyarlarca sene şekilden şekile, tavırdan tavıra intikal ettikten sonra belli bir vaziyete gidip ulaşması, ne kadar mânidar ve ne çarpıcı bir derstir!

Varlık âleminde her şey, ama her şey sabırlı bir bekleyiş, bitmeyen bir azim ve direnişle hedefine doğru adım adımdır.

Acele etmeden, fıtratta cari kanunları gözeterek ve yol-y n değiştirmeden...

b. Merhamet

Merhamet, varlığın ilk mayasıdır. Onsuz her Şey bir bula- maç ve kaostur. Her Şey merhametle var olmuş, merhametle varlığını sürdürmekte ve merhametle nizam içindedir.

Yer, gökler ötesinden gelen merhamet mesajlarıyla düze- ne kavuşmuş, sema onunla tesviye g rmuşt r. Makro  lem- den mikro âleme kadar her Şey, hayranlık uyaran bu âhenge ve elik avak işleyişe merhamet sayesinde ermiştir.

Bu hareket ve işleyişe, her Şeyin ebedi var oluşta kaza- nacağı hâl ve alacağı durumun provası yapılmaktadır. Bütün varlıklar bu istikamette bir çırpınış içindedir. Her ırpınışta ni- zam ve intizam n m y n, her sıçrayışta merhamet Őulefeř n- dir. Titreyen havanın letafetinde, raks eden suların kıvranı- şında, burnumuzun dibine ve ayağımızın ucuna kadar gelen bu d sit n  rahmeti görmemek mümkün mü?

Bulut, merhametten kanatlarıyla başımızın üstünde dola- şır durur. Yağmur, kemer kuşanmış süvari gibi, onun d l ya- tağından kopup imdadımıza gelir. Yıldırimla Şimşekler bin bir tarraka ile o gizli rahmetten muştular getirir... Ve  lem, her Şeyiyle Rahmeti Sonsuz adına bir gazelh n olur.

Karalar, denizler, ağaçlar, otlar, her biri yüz yüze ve diz dize ayrı ayrı söz ve nağmeleriyle merhamet türküsü söyler durur.

Şu solucana bakın! Ayaklar altında ve kendi hesabına alabildiğince merhamete muhtaç... Ama o, bu hâliyle pek çok Şeye merhamet etme yolunda yorgunluk bilmeyen bir yolcudur: Őefkatli toprak ona bağrını açar. O da, bu sıcak ku- cağın her parçasına yüzlerce d l bırakır. Toprak ana bununla havalanır, bununla kabarır ve her yanıyla pişer ve olgunlaşır. Toprak solucana, solucan da toprağa rahmet...

Ya gübre olsun diye otu, kökü yakan nâdânlara ne demeli? Zavallı insan! Hem toprağa hem de solucana merhametsizlik ettiğinin farkında bile değil!..

Bir de bin bir çiçeğe cilve çakan şu arıya, kozasına gömülüp kendini hapseden ipekböceğine bakın! Merhamet orkestrasına uyma uğrunda neleri göğüslüyor ve nelere katlanıyorlar!.. İnsana bal yedirmek ve ipek giydirmek için, bu koçyiğit fedailerin çektikleri sancıyı hissetmemek mümkün mü?

Ya, yavrusunu kurtarmak için başını köpeğe kaptıran tavuğun nasıl bir şefkat kahramanı olduğunu; kendi açlığını unutup, bulduğu şeyleri yavrusuna yediren aç canavarın nasıl bir merhamet babayığidi olduğunu hiç düşündünüz mü?

Bu âlemde her şey, ama her şey merhamet düşünür, merhamet konuşur ve merhamet vaad eder. Bu itibarla da kâinata bir merhamet senfonizması nazarıyla bakılabilir. Aynı ayrı ses ve soluklar, tek ve çift bütün nağmeler her an öyle bir ritim içinde yükselir durur ki, bütün bunlardan onu sezip göremek bir körlük olsa gerek...

Ve hele, bütün bu parça parça acıma ve şefkat etmelerin arkasında, bu esaslı koroya hükmeden, her şeyi çepeçevre sarmış geniş rahmetin sezilip hissedilmemesi...

Veyl olsun bunlardan bir şey anlamayan o tali'siz ruhlarla!..

Bütün bu olup bitenler karşısında insan, şuur ve iradesiyle, idrak ve düşüncesiyle her şeyin mânâ ve muhtevasını kavrayıp bu engin rahmet tecellisine ses ve soluklarıyla kendi nağmesini katma sorumluluğu altındadır.

Yeni insan, içinde yaşadığı topluma, insanlığa, hatta bütün canlılara, bir insanlık borcu olarak merhamet etmesinin gerektiği şuurundadır. O, bu yolda merhamet ettiği nispette yüceleceğine inanır; gadre, zulme, insafsızlığa düştüğü ölçüde de horlaşır hakirleşeceğine ve insanlığın yüzkarası olacağına...

Bir g nahk r kadının, susuzluktan kıvranan zavallı bir köpeğe merhamet edip su içirdiği için Cennetlere y kseldiđini⁶ ve evindeki kediyi a  bırakıp, ölümüne sebebiyet veren bir başkasının ise, yıkılıp tamuya (Cehennem'e) gittiđini⁷ En Doğru Sözlü'den  reniyoruz.

“*Merhamet edin ki, merhamete mazhar olasınız!*”⁸ sözleri de yine Söz Sultanı'na ait... Bu itibarladır ki, yerde merhamet eden bir ele, gökler ötesi  lemlerden hep merhamet mu tusu gelir.

Bu sırrı kavrayan atalarımız, her yerde bin bir merhamet ocağı t tt rd ler. İnsanları da açarak, hayvanları koruma ve himaye etme vakıfları tesis ettiler. Bu, onlardaki derin merhamet anlayışının bir ruh hâline gelmesinden başka bir Şey değildi...

Ayağı kırılmış bir ku , kanadı sakatlanmış bir leylek, kim bilir hangi merhamet erini ta ciğerinden vurdu ki, menziline varamamış garip kuşlar için, huzurevi yapar gibi, onlara hayvan  barınaklar yapma fikrini ilham etti.

Ah, keşke onların hayvanlara merhamet ettiği kadar, biz de insanlara karşı merhametli olabilseydik!

Heyhât! Kendimize merhamet etmediğimiz gibi, geç nesilleri de anlaşılmaz bir umursamazlık ve merhametsizlikle mahvettik.

Evet, Şu bin bir boğucu hâdisenin ve artık içinde durulmaz hâle gelen içtimaî atmosferin gerçek m sebbipleri bizle; ettik, bulduk ve buluyoruz.

Bir de, merhamet duygusunun ölçsüz kullanılması ve suiistimal edilmesi vardır ki, o da merhametsizlik kadar, belki daha fazla tehlikeli ve zararlıdır. Yerinde kullanılan merhamet bir  b-ı hayat, bir iksir ise, onun suiistimal edilmesi de bir

⁶ Buhârî, *bed' 'l-halk* 17; *enbiyâ* 54; Müslim, *selâm* 155.

⁷ Buhârî, *bed' 'l-halk* 16; Müslim, *selâm* 152; *tevbe* 25; İbn Mâce, *zühd* 30.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/165, 219.

zehir, bir zakkumdur. Bence asıl olan da, bu iki husus karşısında dengeyi korumaktır.

Oksijen ve hidrojen belli nispetleriyle terkibe girince en hayatî bir unsuru meydana getirirler. Nispet bozulduğu ve ayrı ayrı kaldıkları durumda ise, yanıcı ve yakıcı hüviyetlerine dönerler.

Bunun gibi, merhametin de hem dozu hem de kime karşı yapılacağı çok önemlidir. “Canavara karşı merhamet göstermek onun iştahını açar, sonra döner dişinin kirasını ister.”

Azgına merhamet, onu iyice saldırgan yapar ve başkalarına tecavüze teşvik eder. Yılan gibi zehirlemekten lezzet alana merhamet edilmez. Ona merhamet, dünyanın idaresini kobralara bırakmak demektir...

Eli kanlı, yüzü kanlı, gönlü kanlı, hâsılı, hem deli hem de kanlıya merhamet, bütün mağdurlara, bütün mazlumlara karşı en korkunç bir merhametsizliktir. Böyle bir tutum ise, kurda acıyıp kuzuların hukukunu kâle almama demektir ki, kurtları güldürse de bütün âsumâna âh u efgân salacak bir hâdisedir.

c. İhsan Şuuru

İçtimaî yapının amelle hâsıl olan diğer rükünlerinden biri de ihsan şuurudur. İhsan şuurunun da toplum hayatında çok önemli bir yeri vardır. Kur’ân-ı Kerim bu hususu şöyle seslendirir:

“Mallarınızı Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, ihsan edin. Doğrusu, Allah ihsan edenleri sever.”⁹

Evet, içtimaî hayatınızı teminat ve garanti altına almak için infak edin ve sizi bekleyen bir kısım tehlike menfezlerini

⁹ Bakara sûresi, 2/195.

tıkamaya çalışın. Zira orta sınıfın erimesi ancak, sizin infaklarınızla  nlenebilir. Aksi hâlde zengin olabildiğine zenginleşir, fakir de olabildiğine fakirleşir, ezenlerin kahkahaları ve ezilenlerin iniltileri içtimaî hayatta  n  alınamayan kargaşalara sebebiyet verir.

Uyanık davranıp, malınızı toplum adına bezledin ki, kendinizi tehlikeye atmış olmayasınız. Yoksa, tehlike gelip kapıya dayandığında, bu girdapta boğulur gidersiniz.

 yetin, bir kere daha ihsana vurguyla noktalanması gayet mânidardır: “*İhsan edin, Allah ihsan edenleri sever.*”¹⁰ Zira infak etmemek ile tehlikeye giriftar olma arasındaki sırlı bağlantıyı herkes anlayacak durumda değildir. Bunu ancak ihsan şuuruna erenler, yani kulluğunu, Allah’ı görüyor gibi icra edenler anlayabilirler.

Onlar, ileri de dışları kadar aydın ve iç-dış muvazenesine ulaşmış kimselerdir. G nd zleriyle geceleri birdir. Mescitteki seccadeleriyle üzerinde yattıkları yatak Allah huzurunda birbirine denktir. Onların hayatlarında gaflet yoktur. İbadetle  yle ili dışlıdırlar ki, görenler onları her an ibadette sanır.

Onlar verdiklerini de aynı şekilde verirler. Allah böyle olanları sever. Allah severse sevdendir de. Sevdendir ve onlar için yeryüzünde h sn kabal vaz’eder.

Bu husus, fert için de toplum için de geçerlidir. Allah bir toplum ve bir milleti sevdi mi, onları diğer toplum ve milletlere de sevdendir. Herkes onların kapısına koşar ve yüzlerini o kapının eşiğine sürer. Zira artık onlar için gökte ve yerde sevgi vaz’edilmiştir.

G r ld ği gibi, bu âyette de infak gibi bir içtimaî ibadet, ihsan şuru ile birlikte zikredilmiş ve böylece ihsan şuurunun içtimaî yönüne dikkat çekilmiştir.

¹⁰ Bakara s resi, 2/195.

İnsan sûresinde insan, ilk menşei ile ele alınır. O, önceleri hatırlanacak bir şey değildir. Sonra Cenâb-ı Hak onu muhtelit bir sıvıdan yaratır ve ona hem hidayet hem de dalâlet yollarını gösterir. Hidayet yolunu tutup gidenler, neticede ebedî Cennet'e gireceklerdir; dalâlet ve sapıklığı tercih edenlerse Cehennem'e sürükleneceklerdir.¹¹

5. İslâm'da İmtiyazlı Sınıf Yoktur

Bir kısım kimselerin zannettiği gibi, bizim toplumumuzda diğer toplumlarda görülen, ezilenler ve imtiyazlılar şeklindeki tabiata ve fitrata zıt bir sınıflaşma hiçbir zaman olmamış ve görülmemiştir.

Bilakis, toplumun başına geçenler, “*Kavmin efendisi, onlara hizmet edendir.*”¹² fehvâsınca, hizmetçiler gibi halka hizmet sunmuşlardır.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu işi kendi nuru meclisinden ve mescidinden başlatarak, huzuruyla müşerref olan cemaate bizzat hizmet etmek suretiyle, “*Cemaatin efendisi, o cemaate hizmet edendir.*” esprisine bağlı yaşamış. Ardından gelen Raşid Halifeler de açılan bu çığırın sadık birer temsilcisi gibi davranmışlardır.

Hz. Talha anlatıyor:

“Hz. Ömer gece gizlice evinden çıkar, bir gölge gibi sokaklar arasında kaybolurdu. Bir gün, bu ev benim, öbür ev senin, derken, birkaç eve girdi çıktı ve sonra döndü kendi evine geldi. Merak edip, sabah sırasıyla girdiği evlere gittim.

İlk karşıma çıkan âciz, yerinden kalkamayacak kadar hasta, vücudunda yaralar bulunan biriydi...

Kulağına eğilerek sordum: “Gece senin yanına gelen şahıs burada ne yaptı?” Cevap verdi: “Vallâhi, kim olduğunu

¹¹ İnsan sûresi, 76/1-31.

¹² Deylemi, *Müsned*, 2/324; Aclûni, *Keşfü'l-hafâ*, 1/561-562.

bilmiyorum; melek midir, cin midir, peri midir? Senelerdir bu şahıs gece yarısı olunca sessizce evime gelir, benim altımı  st m  temizler, yaralarımın pansumanını yapar ve şafak sökmeden önce de çıkar gider.”

Sabah namazını kılınca geldim,  mer’in dizlerinin dibine  okt m: “Ey Allah’ın Peygamberinin Halifesi! Beni affet, hakkında suizanda bulundum. Seni, elin âlemin evine teces s için giriyor zannettim.” dedim.

Hz. Ömer mahzun, “Demek buna muttali oldun!” dedi ve meseleyi kapatıverdi.”¹³

Ne imtiyaz ne de fâikiyet; evlerinde hasta yatan insanları devlet reisi bizzat ziyaret ediyor, yaralarını sarıyor; hem de bütün bunları hiç kimseye hissettirmeden yapmaya  alışıyor...

6. Bünyan-ı Mersûs (Kurşundan Bina) Gibi Sağlam Bir Toplum

İslâmî bir toplumda fert ile cemiyet arasında kurşunla kenetlenmiş gibi bir bağ vardır. Bu bağ yok olduğu veya yok edildiği takdirde İslâmî  l lere göre cemiyetten de söz edilemez.

Evet, içtimaî hayatları itibarıyla mü’minler, yekvücut bir ceset gibidirler; Rabbileri bir, dinleri bir, peygamberleri bir, kibleleri bir, dava ve düşünceleri bir, binler kadar bir bir... İşte bütün bu bir birler, onları dağılıp  z lmeyecek şekilde yekvücut hâline getirmektedir ki, bir hadis-i nebev de:

“Mü’minler birbirleriyle olan al kalarında kurşundan yapılmış bir bina gibidirler. Birbirlerini takviye edip kuvvetlendirirler.”¹⁴ buyrulmaktadır.

Yani mü’minler, oluşturdukları toplumda, aralarındaki rabita, sevgi teatisi, m r vvetli hareket etme, insanca davran-

¹³ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1/48.

¹⁴ Buhârî, *salât* 88; *mez lim* 5; Müslim, *birr* 65; Tirmizî, *birr* 18; Nes i, *zekât* 67.

ma, birbirinin dertlerine karşı dilgîr olma ve lezzetleriyle mütelezziz bulunma, elemelerini beraber yaşama, dünya ve ukbâ keyfini beraber çıkarma gibi hususlarda bir vücudun uzuvları gibidirler.

Uzuvlardan birinde bir arıza meydana geldiğinde, yani fert bozulmaya yüz tuttuğu, aile dejenerasyona maruz kaldığı, kadın yuvasını terk ettiği, sokak kirlendiği, içtimâî yapıda herhangi bir arıza baş gösterdiği zaman, cesedin sair uzuvlarında da tedâiyle bir ağrı, bir sızı hissedilmeye başlar.

Evet, mü'min ferdin, cemiyetle olan alâka ve rabıtası işte budur. Böyle bir cemiyette fert, meydana gelen herhangi bir arıza ile iki büklüm olur ve mensup olduğu cemiyet uğruna âdeta kendini bir mum gibi eritir. Zaten cemiyet insanı, milletini ve topyekün insanlığı sevince, nebiler gibi bütün zevk ve sefasını terk ederek, maddî-mânevî füyûzâtını da mensubu bulunduğu cemiyeti adına feda eder.

İşte bu meyanda, ender-i nadirattan kabul edeceğimiz bir kahramanın, mensup olduğu milleti adına bir ömür boyu, gönlünün derinliklerinden yükselen yanık ve unutulmaz sözleri:

*“Sonra, ben cemiyetin iman selâmeti uğrunda ahiretimi de feda ettim. Gözümde ne Cennet sevdası ne Cehennem korkusu var. Cemiyetin, yirmi beş milyon Türk cemiyetinin imanı namına bir Said değil, bin Said feda olsun. Kur’ânımız yeryüzünde cemaatsiz kalacaksa Cennet’i de istemem; orası da bana zindan olur. Milletimizin imanını selâmette görürsem, Cehennem’in alevleri içinde yanmaya razıyım. Çünkü vücudum yanarken, gönlüm gül-gülistan olur...”*¹⁵

İşte insan nedretine (kıtlık) çarpıldığımız bir dönemde bütün bir boşluğu dolduracak gürül gürül bir ses ve devâsâ bir kâmet!..

¹⁵ Bediüzzaman Said Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s. 616.

Bu sözler, cemiyet adına erimenin ve ferdin tamamen şahsî huzuzattan (hazlar) vazgeçerek kendini mensup olduğu topluma vakfetmenin ifadesidir. Fertler, maddî-mânevî olarak bu seviyeye ulaştığı zaman içtimaî bünyeye de işte böyle ‘kurşun bağları’ ile birbirine kenetlenmiş olacaktır.

Saadet Devrinden Bir  rnek: Hz. Ömer

İşl m’ın tesis ettiği tevhid akidesi, sadece fertlerin gönüllerinde değil, toplumun her kesiminde böylesine kökleşip oturaklaşmıştı ki, bu seviyeye gelen bir toplumun, mânevî bir şahsiyet kazanarak farklı temay zleriyle yekvucut hâlinde ve parçalanmaz bir vahdete (birliğe) ulaştığı açıktır.

Böyle bir toplumda fertler, birbirleri adına daha duyarlı, daha hassas hâle gelirler. Dertler, sıkıntılar ve kederler daha geniş bir yelpazeye yayılarak hafiflemiş olur. Daha sonra da bu vahdeti hisseden, duyan ve yaşayan herkes cemiyette meydana gelen her arızayı kendi başına gelmiş gibi hisseder.

Mevzua ışık tutması bakımından, millet-i İşl miye adına hayatı boyunca dilg r olmuş bir insanın ruh hâlini arz ederek, inanmış bir ferdin gerektiğinde neler yapabileceğini arz etmek istiyorum:

Bu müstesna insan, bir halifedir ve bir devletin başıdır. Ne var ki o, onlardan biri, hatta sıradan birisi gibi yaşar; tabiî, her zaman başkalarının ızdırabıyla kuşatılmış bir hayata yaşama denecekse... Evet, o, cemiyet ile o kadar bütünleşmişti ki, dünya adına bütün lezzetleri unutmuş ve hayatı onların ufkundan dinliyor ve duyuyordu.

Bu devir, mü’minlerin en mutlu olduğu, İşl m tarihinin de altın çağlarından biriydi. Fert ile cemiyet yekp re ve toplum da tam bir bütündü. Halife (radiyallâhu anh) re y  (halk) ile i  içe yaşıyor, onlarla oturup kalkıyor, onların dert ve kederlerini kendi dert ve kederleri, hatta ondan da öte duyuyor ve onları şefkatli bir anne gibi kucaklıyordu.

Nasıl olduysa onun devrinde bir kıtlık baş gösterdi. Koca halife gece gündüz durmadan Rabbine dua ve niyaz ediyor ve bu kıtlığa kendisinin sebep olduğunu düşünüyordu. Hâşâ ki, Ömer kıtlığa sebep olsun! O bir bereket ve rahmet vesilesiydi.

O günlerde üzüntüsünden ötürü âdeta yemekten-içmekten kesilmişti. Zaten yediği çok bir şey de yoktu ya... Ev halkının şehadeti ve itirafları ile, Hz. Ömer (radiyallâhu anh) bilhassa o kıtlık döneminde günde bir defa olmak üzere kuru bir parça arpa veya yulaf ekmeğini, bazen zeytinyağına bazen de sirkeye batırıp yiyordu.

İşte bu günlerde, nereden geldiyse, önüne püryan edilmiş bir ciğer getirirler. Halife bu ciğerin nereden geldiğini sordu. “Etini fakirlere dağıtmak için bir deve kesmiştik. Ciğerlerini de sana getirdik.” dediler.

Bu defa da o (radiyallâhu anh): “*Ben ne kötü bir valiyim ki güzel taraflarını kendime ayırıp kemiklerini insanlara bırakıyorum! Hayır, götürün, bunu fakirlere dağıtın!*” deyiverdi. Daha sonra da her günkü kuru ekmeği ile zeytinyağı getirilerek önüne kondu.¹⁶

İşte, içtimaî tekâfül ve dayanışmanın, inanmış gönüllerde oturaklaştığını gösteren yüzlerce örnekten sadece tek bir misal!..

7. Mukaddesata Saygı Din Sayesinde Olur

İslâm’ın içtimaî yapısında korunması gereken şu beş esas çok önemlidir ve bunlar evrensel hukukun temel prensiplerini teşkil ederler: *Din, nefis (can), nesil, mal ve akıl*.

İslâm’da içtimaî yapı, bu beş esasın korunması üzerine bina edilmiş gibidir. Bunlar hem ferdin hem de cemiyetin

¹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/312.

birer sigortası hükmündedirler. Bir devlet ve milletin istikbal vaad etmesi bu beş esasın hayata hayat olmasıyla çok alâkalıdır.

Aslında insanoğlu, var olduğu günden bu yana gerçek huzuru hep dinin sıcak atmosferinde bulmuş ve ancak din sayesinde mutlu olabilmifitir. Dinin olmadığı bir yerde yüksek ahlâk ve faziletten bahsetmek mümkün olmadığı gibi, mutluluktan söz etmek de oldukça zordur. Zira ahlâk ve faziletin kaynağı vicdandır. Vicdana hükmedecek yegâne unsur da, Allah'la irtibatın bir unvanı olan din ve hayata hayat olması dediğimiz diyanettir.

Din, güzel huylar adına aılmifitir en feyizli, en bereketli bir mekteptir. Bu yüce mektebin talebeleri de, yediden yetmişe bütün insanlardır. Bu mektebe intisap eden herkes böyle bir intisapla er-geç huzura, emniyete ve itminana erer. Difitarda kalanlar ise,  zleri dahil, zamanla her şeylerini kaybetmeye mahkûmdurlar.

Din, insanları kendi hür iradeleriyle hayırlara sevk eden bir ilâhî prensipler mecmuasıdır. İnsanın maddî-mânevî terakkisini, dolayısıyla da dünyevî ve uhrevî bütün saadetlerini hazırlayacak esasları, ancak dinin prensipleri içinde bulmak mümkündür.

Din, Allah'ı bilip birleme, O'nun yolunda hareketle ruh safvetine ulaşma, O'nun n mına ve O'nun emirleri istikametinde insanlarla münasebetlerini düzene koyma, hatta O'nun hesabına bütün varlığa karşı derin bir alâka ve muhabbet duymanın başka bir unvanıdır.

Dini kabul etmeyenler, zamanla namus, vatan, millet gibi yüksek mefhumlara karşı da saygısız davranmaya başlarlar. Evet, bütün mukaddes mefhumlara karşı saygı, ancak dine inanmanın neticesinde hâsıl olur. Tarih boyunca bütün zalim ve müstebit tiplerin dinden uzak yaşamaları bunun en güzel misalidir.

8. Bütün Faziletlerin Kaynağı Dindir

Dinin cemiyete kazandırdığı güzellikleri, başka hiçbir sistem ve ekol kazandırmamıştır. Bütün güzel çiçekler dinin bağ ve bahçesinde yetişmiştir. Bütün evliya, bütün asfiya ve bütün enbiya bu bahçenin rengârenk ve pırl pırl birer meyveleridirler.

Bazıları bu meyveleri görmezlikten gelseler bile, onları ne kitapların sayfalarından ne de insanların sinelerinden silmeye kimsenin gücü yetmeyecektir.

Din ile gerçek ilim, hakikatin iki yüzü gibidirler. Din, insanı doğru yollarda gezdirerek mutlu kılacak neticelere ulaştırır. Gayesi ve hedefi belli olan ilim ise, bir meşale gibi bu yollarda hep onun önünü aydınlatır.

Din, sağlam düşünceye, akl-ı selime ve ilme istinat eder. Bu zaviyeden, onun hiçbir meselesini tenkit etmeye imkân yoktur. Bana göre, onu tanımamazlıktan gelenlerin, ya düşünce sistemleri bozuk, ya ilim anlayışları yanlış ya da muhakemeleri yetersizdir.

Din, gerçek medeniyet prensiplerini ihtiva eden bereketli bir kaynaktır. Onun sayesinde insan gönül ve his dünyasında ulvîleşir, başı fizik ötesi âlemlere ulaşır ve bütün hayırların, güzelliklerin asıl kaynağından doya doya içmeye muvafak olur.

Dinsizin faziletli, gerçek dindarın da faziletsiz bulunması çok ender rastlanan vak'alardandır.

Din sayesinde insan, insanlık mânâsını idrak eder ve diğer canlılardan ayrılır.

9. Din Allah, Küfür ise Şeytan Yoludur

Hiç düşündünüz mü, neden acaba iman ile küfür arasındaki mücadele ta Hz. Âdem'den (aleyhisselâm) beri devam

edegelmektedir? Neden insanlar birbirine düşman olmuş ve çok defa kendi hayat haklarını, başkalarının ölümü üzerine bina etmişlerdir? Her zaman insanlar kardeş olmalı değil miydi?.. Bu ve benzeri sorular dünden bugüne hep insan aklını kurcalayagelmiştir.

Bazıları bu sorulara cevap bulabilmek için felsefenin getirdiği sisli-dumanlı ihtimal ve faraziyelere sığınmış; sığınmış ama, onun bu sorulara cevap vermesi bir yana, yığınla problemin yanında bir de bizzat kendisinin icat ettiği ve insanların d şune dünyalarına saldığı problemlere sebebiyet vermiş ve işi tamamen içinden çıkmaz hâle getirmiştir. Zaten iman ve vahyin v rid tına kapalı felsefenin, kalb ve vicdana sahip insanı ve hele insanın bu iki buudunu tatmin etmesi de d şun lemezdi; zira insanı bu derinlikleriyle tatmin edip ona mânâ ve mahiyet kazandıran sadece din olmuştur; din olmuştur ama, insanoğlu tarih boyu, bu her iki sisteme de müracaat edegelmemiştir. Zaten mücadele de bundan kaynaklanmaktadır. Birinden iman ve güzel ahlâk doğarken, diğerinden hep küfür ve mesâvî (kötülükler) ortaya çıkmıştır.

Din Allah yolu, küfür ise şeytan yoludur. Bundan dolaydır ki, iman-küfür mücadelesi  dem (aleyhisselâm) zamanından günümüze kadar hep devam edegelmemiştir; insanlığı birinin kurdu hâline getiren de b tılın bu uzlaşmaz tavrıdır.

Din, insanları birbirine bağlar ve onları sadece bir olan Allah karşısında secde ettirir. Onların birbirine kul-k le olmasına asla müsaade etmez.

Küfür içinde ise zulüm, zayıfı ezme, ölçü ve intizam tanımama vardır. Maddeyi tek ölçü kabul eden felsefe, bunun en başta gelen teşvikçisi, hatta bazen müsebbibi olmuştur. Bu yüzden felsefi sistemlerde gerçek bir adaletten ve düzenden bahsetmek de mümkün değildir.

Küfür kıyamete kadar devam edecek ama karşısında da daima imanı bulacaktır. Onun içindir ki, inanan gönüller asla mücadele gücünü kaybetmemelidirler. Zira her türlü muvafakiyetin ilk şartı, iman ve ruhlardaki mücadele gücüdür.

Gönlünü inançla donatıp, dimağını yüksek düşüncelerin meşcereliği hâline getiren kimseler, hayatın her döneminde ayrı bir huzur, ayrı bir hazza ererek kendilerini âdeta Cennet bahçelerinde hissederler. Böyle bir iman ve mücadele gücünden mahrum gönüller ise, en küçük zorluklar karşısında sarsılıp ümitsizliğe düşmeye ve cesaretlerini yitirip devre dışı kalmaya mahkûmdurlar.

10. Ümit ve İradeden Mahrum Kalmak

Tarihteki bütün aksiyon insanları mücadele ruhuna ve ümit gücüne sahip kimseler arasından çıkmıştır. İman ise, bu hususun en temel ve en önemli esasıdır. Hakikî mânâsıyla imana dayanmayan bir mücadelenin, yapma adına her şeyi nasıl tahrip ettiğini/edeceğini ifade etmeye gerek yok zannedirim.

Bir Neron'u, Napolyon'u veya Hitler'i düşünün, bir de arkalarında bıraktıklarına bakın! Zannediyorum, alev alev yanan bir Roma, kan seylâplarıyla inleyen yeni bir Avrupa ve Asya görüp ürpereceksiniz. Bütün bunlar, iman ve ihsan ruhundan mahrum kimselerin dünya adına dünyayı fethetme gayretiyle sebebiyet verdikleri şeametler ve uğursuzluklardır.

Hayat, bir bakıma baştan başa çalışma, gayret ve mücadele demektir. Çalışmak için güce, gayret için ümide ve mücadeleden için de maddî ve mânevî hazırlıklı olmaya ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı hesaba katmayanlar dökülür yollarda kalırlar veya bir gölge gibi hep başkalarını takip eder dururlar.

Her iki hâlde de böyleleri hep zelil, derbeder ve tutarsızdırlar. Ara sıra yalancı bir saadet elde edip, onunla aydınlığa ermiş gibi görünseler de, hemen her zaman zillet ve sefalet içindedirler. Bunlar çok yüksek saray ve malikanelere, deste

deste para ve külçe külçe altınlara sahip olsalar da yine sefil, yine dilencidirler.

Altın ve gümüş, özüyle bütünleşmiş ve iman ile itminana ermiş yüksek ruhlar için iyi birer hizmetkâr ise de, kendini idrak edememiş tali'sizler için çok zalim ve zararlı birer tasma ve bukağı sayılırlar.

Ama ne gariptir ki, ekseriyet itibarıyla insanlar, kolay ve rahatlıkla elde edilebilen zevklerin kucağına atılmakla; gayret ve samimiyet isteyen, meşakkat ve zorluklarla kazanılan büyük ve sürekli nimetlere karşı hep alâkasız kalmışlardır. Böyleleri daima yokuş aşağı bir hayat arzulamış, hemencecik elde edilebilecek ucuzluklara takılmış ve kolaylıkla ulaşılamayacak, uzak ve âlî şeylere karşı ise müstenkif davranmışlardır. Bu yüzden de böylelerinin hayatları hep anlaşılmaz iniş ve çıkışlar içinde cereyan etmiştir/etmektedir.

İnanç ve idealden mahrum, hasbîlik ve diğergâmlık bilmeyen bu karanlık ve fersiz ruhlar çalışmayı sevmez, sıkıntıya gelmez, zamanı değerlendirmesini bilmez, 'menn ü selva'¹⁷ bekler gibi hep tekâsül gösterirler. Ümitleri sığ, iradeleri de mefluçtur. Günübirlükçi ve menfaatlerine düşkün olduklarından ötürü de, bütün bir hayat boyu başkalarının dümen suyuna göre hareket eder ve onların dublesi olarak yaşırlar.

11. İdealden Mahrum Olmak

Özü koruma istikametinde gösterilen her gayret, hem yüksek bir zevk hem de gelecekteki mutluluğun teminatı olması itibarıyla mukaddes bir hamledir. Ancak, bu zevki idrak edebilmek için de yine ruh köküne bağlılığa, mazi esintili ilhamlara, inanç ve fazilete ihtiyaç vardır.

¹⁷ İsrailoğullarına Tih çölünde Hz. Musa ile birlikte kaldıkları süre içinde gökten indirilen bildircin eti ve kudret helvası. Bkz.: Bakara sûresi, 2/57; A'râf sûresi, 7/160; Tâhâ sûresi, 20/80.

Düşünce dünyasını bu esaslar üzerine oturtamamış kimselerin bu yüksek zevki duymalarına imkân yoktur. Çünkü onlar, düşünce ve inançlarında bu kaynaktan beslenmemektedirler.

Eğer düşünce ve inançlar, sürekli canlı tutulmazsa, kendi içinden beslenmeyen bir göl gibi yavaş yavaş suları çekilecek, kuruyacak ve bir gün mutlaka yok olacaktır. Bu ise, bir millet için apaçık bir inkırazdır.

Bizce, günümüzde mühimlerden mühim bir mesele varsa, o da, hemen her düşünceye yahşi çeken idealsiz nesillere inanç, fazilet, sabır, çalışma aşkı, mazi hayranlığı ve geleceği hallaç etme iştiyakı aşilayarak onları yeniden inşâ etmektir. Böyle bir yolda gösterilen her gayret, hem bugünü hem de yarınları âbâd edecek ve gelecek nesiller arasında da bir yâd-ı cemil olarak kalıp gidecektir.

Tarlaya tohum saçmadan topraktan bir şey beklemek abes olduğu gibi, genç kuşakların insanlığa yükseltilmesi istikametinde bazı fedakârlıklara katlanmadan, bu yüce hedefe ulaşmaya imkân yoktur. İnsan, almadan önce vermesini bilmelidir ki, alma mevsiminde de kat kat alabilsin.

En az bir bahçıvanın, yüksek bir hassasiyetle kendi bahçesini tımar edip, çiçek ve meyveleri muzır şeylerden ayıkladığı gibi, hem daha sonraki kendi hayatımıza hem nesillerin hayatına müdahale etmeli ve onları çeşitli erozyonlardan korumalıyız ki, bu sayede, mevsimi gelince, onların meyve ve çiçeklerinden istifade edebilelim.

Eğer gelecek nesillerin hayatı adına, bahçıvanın ağaçlara gösterdiği hassasiyet kadar hassas olamıyor, itina ve özen göstermiyorsak, kendi elimizle kendi sonumuzu hazırlıyoruz demektir.

12. Mücadele Ruhü

Değişen hâdiseler ve karşılaşılan farklı olaylar, zaman zaman insanın ruhunu ve azmini törpüleyebilir. Kendini sürekli yenileyemediği ve değişen şartlar karşısında içinde bulunduğu zaman buuduyla mutabakat sağlayamadığı müddetçe insanın akıbeti de hep böyle olacaktır.

Evet, içinde yaşadığı şu dünyayı kendi şartlarıyla idrak edebilen, ümit ve irade balansını sonsuza göre ayarlayabilen, baş ağrıttıcı her hâdiseyi azim ve sabırla aşabilen, ümit ve imanını sürekli yenileyip hep seviyeli kalabilen ruhlar, sahip oldukları o müthiş iman ve irade güçleri sayesinde bir gün mutlaka her şeyi aşabilirler.

Böylelerine her türlü zorluk ve sıkıntı çok kolay gelir; bunlar selleri, fırtınaları, zelzeleleri, rahatlıkla aşar ve bir mânâda âdetâ sarsılmazlığa ulaşırlar ki, bu kabîl iradeler ne kılıç ne gülle ne de top-tüfek ile yıkılırlar.

Mevsimler peşi peşine gelir geçer, renkler ve şekiller durmadan değişir, bahar ve yazları sonbahar ve kışlar takip eder durur; ama iman ve irade gücüne sahip bu insanlar, ümit ve mücadele ruhunun oluşturduğu o zebecetten iklimleriyle hep pırl pırl ve yepyeni kalmasını bilirler. Onlarda ne bir pörsüme ne de bir solma söz konusu değildir.

İnsanca yaşamanın sürekliliği mücadelenin de devamlılığını gerektirir. Mücadele ise, ‘emr-i bi’l-mâruf nehy-i ani’l-münker’ çerçevesi içinde olmalıdır. Bir âyette bu durum şöyle izah edilir:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

“Siz, insanların hayrı için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz, doğruluğu emreder, fenalıktan alıkoyar ve yürekten Allah’a inanırsınız.”¹⁸

¹⁸ Âl-i İmrân sûresi, 3/110.

Âyetteki كُنْتُمْ “oldunuz” kelimesinde ince bir nükte vardır. Evet, âyetteki ‘öyle idiniz’ değil de ‘oldunuz’ mânâsına gelen bir kelimenin seçilişi oldukça mânidardır.

Demek ki, ortada bir ‘keynûnet (olma)’ söz konusu.. önce böyle değildiniz, sonradan oldunuz. Zaten ezelde olunan bir keyfiyet zail olmaz. Ancak sonradan olan, elde edilen şey zail olur. Dolayısıyla da, insanın hayırlı olması, emr-i bi’l-mâruf çerçevesi içinde mücadele vermesine ve bu ruhu devam ettirmesine bağlıdır.

B. ÜSTÜN TOPLUM VE EMR-İ Bİ'L-MÂRUF

İçtimaî yapımızı şekillendiren temel disiplinlerimizden biri de, “Siz, insanlar arasında en hayırlı ümmet oldunuz.”¹⁹ âyet-i kerimesiyle anlatılan esastır. Cemiyetimizi diğer cemiyetlerden ayıran hususiyetleri karakterize eden âyetin devamında beyan edilen, “(Çünkü) Siz iyiliği emreder ve her türlü kötülükten de nehyedersiniz.”²⁰ hakikati, baş tacı edilecek bir imtiyaz olsa gerektir. Öyleyse bizler, bütün himmetimizi her zaman canlı tutarak, bize bahşedilmiş olan bu hususiyet ve özelliği korumak zorundayız.

Evet, Cenâb-ı Hak, Ümmet-i Muhammed’e bir üstünlük bahşetmiş ve bu üstünlüğün devamını da bazı şartlara bağlamıştır. Bu şartlar tahakkuk etmediği zaman üstünlük söz konusu değildir. Bu şartlardan birincisi, *emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker*dir.. evet, bu ümmeti, en hayırlı kılan birinci şart işte budur.

Bir zamanlar milletlere atının üzengisini öptürecek seviye bulunan, fakat bunu istibdat vesilesi yapmayan bu millet, emr-i bi'l-mâruf vazifesini eda ettiği sürece hep aziz olarak kalmış, bu vazifeyi terk ettiği zaman da üzengi open zeliller arasına düşmüştür.

Bence şu anda, milletler arası platformda zerre kadar itibarı olmayan İslâm âleminin dûçâr olduğu mezelletlerin asıl sebebi de bu olsa gerek; mârufa sırtımızı döndük, münkere gömüldük; örnek olamadık çevremize ve itildik iftiraka, ihtilafa, zillete...

Konuyu bu âyetin mefhum-u muhalifiyle değerlendirmek de mümkündür; o zaman da karşımıza şöyle bir mefhum

¹⁹ Âl-i İmrân sûresi, 3/110.

²⁰ Âl-i İmrân sûresi, 3/110.

çıkarak: “Eğer siz emr-i bi’l-mâruf yapmazsanız, kat’iyen insanların hayırlısı sayılmazsınız, hatta şerlisi sayılırsınız.”

Aslında, Efendimiz’den (sallallâhu aleyhi ve sellem) rivayet edilen birçok hadis de bu mânâyı teyit etmektedir. Bir hadis-i şerif, bu vazife yapılmadığı zaman vahyin bereketinin kesileceğini ifade eder ki, bu da artık o toplum içinde mütefekkir ve ilim adamları sadece ve sadece laf üretecekler ve düşüncelerinde hiçbir ilham esintisi olmayacak ve söyledikleri her söz kuru, yavan ve bütün cazibesi müphemliğine bağlı bir sürü laftan ibaret kalacak demektir. Günümüzü ve bizi ifade etmesi bakımından ne kadar mânidar!

Şu hâlde bizler, mü’minler olarak, münkeratın en küçüğünün dahi aramızda filizlenip boy atmasına fırsat vermemeliyiz. Zira çok defa önceleri küçük görünen bir münker, zamanla öyle yayılır ve öyle sâfî bir illet hâline gelir ki, bazen bütün bir milleti, bazen de bütün bir dünyayı ve insanlığın büyük bir kısmını tehdit eden bir kanser, bir AIDS hâline gelebilir.

Hatta denebilir ki, bütün içtimaî bozukluklar hep böyle küçük görünen bir kısım münkeratın yaygınlaşmasından meydana gelmiştir. Tarihe bu zaviyeden bakıldığı zaman, yerle bir olmuş yüzlerce toplumun enkazının çehresinde bu gerçeği okumak mümkündür.

Her günahta küfre giden bir yol olduğu gibi, küçük-büyük ehemmiyetsiz görülen herhangi bir arıza da içtimaî hayatı tarumar edecek sonuçlara sebebiyet verebilir. Bu itibarla, her toplumun, böyle küçük de olsa, neticede herhangi bir sosyal probleme sebebiyet verecek hususlara karşı duyarlı olması şarttır. Kaldı ki bazen ferdî plandaki ufak bir sapma ve basit bir dengesizlik dahi umum bünyeyi sarsabilir.

Zaten bu millet-i İslâmiyeyi diğer ümmet ve milletlerden ayıran en önemli hususiyet de, onun küçük-büyük demeden münkeratın her çeşidine savaş açması ve sürekli teyakkuzda

bulunması olsa gerek. Aslında bu hususiyeti, İslâmî yapının bütün birimlerinde görmek mümkündür. Zira İslâmiyet'te ferdi yuvaya, yuvayı cemiyete rabteden harç, tamamen böyle bir düşünce potasında yoğrulmuştur/yoğrulmaktadır.

1. Kötülüklere Müsamaha, Tehlikenin Habercisidir

Kötülüklere müsamaha gösteren bir toplum, er-geç bu müsamahanın faturasını ödemek zorunda kalır. Milletler tarihi, buna misal olacak, önce günaha batmış, münkerata saptanmış, sonra da yok olup gitmiş yüzlerce toplum enkazını sergiler.. biz onu tarihe bırakalım...

Günaha gösterilecek müsamaha ile ferdî olarak günahkâra gösterilecek müsamaha birbirine karıştırılmamalıdır. Bu husus iyi tefrik edilemezse çok yanılmalar olabilir. Evet, bazen günahkâra müsamaha gösterilebilir, ama günaha asla... Benî İsrail, başta küçük sayılacak günahlara vize vererek, ferdî münkerata karşı gevşek davranmış, tabîî neticede kendi sonunu hazırlamıştır. Allah Resûlü, Benî İsrail'in vaziyetini bize aktarırken, "İsrailoğullarında ilk içtimaî çöküntü şöyle başlamıştır: Bir kişi diğerinde gördüğü bir kötülük üzerine, 'Ey filan, bu işi terk et, bu sana helâl değildir!' derdi. Ertesi gün de o adam, aynı münkeri işlemesine rağmen, onunla oturur-kalkar, yer-içer ve arkadaşlık ederdi. Bunun üzerine Allah (celle celâluhu) onların kalblerini birbirine çarptı karıştırdı." demiş ve sonra da şu âyeti okumuştur:

"İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdir. Bu, onların isyan edip başkaldırmalarından ve aşırı gitmelerindendi."²¹

Sonra ayakta bulunan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) oturarak sözlerini şöyle tamamlamıştır: "Hayır,

²¹ Mâide sûresi, 5/78.

vallahi, ne olursa olsun siz mârufu emredip münkerden nehyetmelisiniz. Ve mutlaka zalimin elinden tutup onu hakka, istikamete çekmelisiniz.”²²

Burada âyet ve hadis, Benî İsrail’in mezmum durumunu dile getirirken, mü’minleri de aynı akıbetten sakındırmaktadır. Aslında bu gibi vak’aların rapor edilmesinde her zaman böyle bir hikmet gizlidir.

2. *Kötülükler Anarşiye Götürür*

Bir kötülüğün cemiyet içinde yayılması birden olmaz. Kötülükler yavaş yavaş ortaya çıkar ve ciddî bir reaksiyon görmezse, o, her kesime kendini kabul ettirir; bugün karşısında olanlar dahi ertesi gün ona yumuşak bakmaya başlarlar.

Derken, kötülük büyüyerek gelişir ve o münkeri işleyen, münkeri işlemeye devam ederken, diğer bütün gerilimini yitirmişler de onunla yiyip-içmelerini ve dostluklarını devam ettirirler. Böylece, o kötülük, cemiyet içinde tam yayılma zemini bulur ve herhangi bir tepki almadan her yerde boy atıp gelişir.

İmanın varlığına son işaret ve alâmet olan “kalbiyle buğzetme”²³ de ortadan kalkınca, Allah (celle celâluhu), onların kalblerini birbirine katıp karıştırır ve onların arasında münafekler, dahilî tartışmalar, sürtüşmeler meydana getirir. Derken cemiyet, bir sürü fırkalara ayrılır ve şeriat-ı fitriyeye göre bir helâk sürecine girmiş olurlar.

Günümüz İslâm âlemi, hemen her yerde, hasta, alîl ve ihtiyaç içinde kıvranmaktadır. Onun kendi özüne dönmeye ihtiyacı vardır. O, ruhu zillet içinde, akılsızlığının mâlulü ve bütün uzviyatı da illet içindedir; illet içindedir, acilen tedavi edilmesi gerekmektedir. Tedavi edilip fertleri münkerata karşı

²² Ebû Dâvûd, *melâhim* 17; Tirmizî, *tefsir* (5) 5; İbn Mâce, *fiten* 20.

²³ Bkz.: Müslim, *imân* 78; Tirmizî, *fiten* 11; Ebû Dâvûd, *salât* 239.

dirençli hâle getirilmelidir ki, yükleneceği misyonu eda edebilsin.  nk  bütün dünya ve bütün kâinat, hakikî mü'min bir toplumun yeryüzünde arz-ı did r etmesine muhtaçtır. Bugün ruhları zilletten, akılları esaretten ve toplumun bütün uzuvlarını da illetten kurtaracak yegâne sistem o sistemdir.

3. Fert ve Cemiyet Arasında Denge

Fert ve cemiyet arasında muvazene bozulunca, cemiyetin nasıl altüst olduğunu Benî İsrail ve emsali milletlerin tarihî serencamelerinde müşâhede etmek mümkündür. Bunlar fitne ve fesada davetiye  karttıkları için önce kalbleri d şmanlıklarla darmadağınık hâle geldi, sonra da zilletten zillete sürüklenip gittiler.

İsrailoğulları'nın bir devrede Hıristiyan dünyasından  ekemedikleri eza ve maruz kalmadıkları hakaret kalmadı. Başka bir dönemde yıllarca esaret hayatı yaşadılar. Tarih-i kadimde şabur tarafından işkencelerin en iğrenciyle tecziye edildiler. Onların böyle bir duruma düşmelerinin –zannediyorum– tek sebebi vardı ki, o da, aralarında *emr-i bi'l-mâruf ve nehy-ani'l-münker* yapmamalarıydı. Bu sebeple idi ki, kalblerinde ayrılık tohumları serpilip gelişti, sonra da esaretleri esaretler takip etti.

Biz dahil, yıkılan bütün toplumlar, hep aynı kaderin kurbanlarıydı. Bu kadarlıkla da kalmamıştı; bu kader, onlarda korkunç bir kompleks ve insanlıktan intikam alma hissini geliştirmişti. Bugünkü durumları da bu ruh zilleti ve alçaklık psikolojisinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir kompleks taşıyan toplumlar, kendilerini yok etme pahasına bütün bir insanlığı ve insan  değerleri tahrip bile edebilirler.

İşte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Benî İsrail vak'asını rapor ederken, böyle bir akıbete düşmemeleri için yapılması gereken her şeyi baştan yapmaları gerektiği

hususunu ümmetine ihtar ediyor ve onlara çözülüp dağılmanın yollarını gösteriyordu.

Fertle cemiyet arasında ciddî bir alâka mevcuttur. Cemiyet, fertlerden meydana gelir. Faziletle donatılmış fertlerden meydana gelen bir toplum da faziletlidir. Bu itibarla, fertlerin faziletli olmaları ne kadar derin ve ciddî ise toplum o ölçüde faziletli sayılır.

İnsanın kazandığı faziletler ezeli olmadığı gibi ebedî de değildir. Ortada bir keynûnet (sonradan olma) söz konusudur. Dolayısıyla, elde edilen fazilet ve hayırlı oluşumlar, o fazileti kazandıran şartların devamını iktiza ederler. Şartlarının gerçekleşmediği yerde faziletten de söz edilemez.

Bu konuda fert ve cemiyet için eğer bir şey söz konusu ise, o da fazilet şartlarını hazırlayıp devam ettirmeleridir. Böyle bir gayretin kısa veya uzunluğuna göre, cemiyetlerin ömürleri de kısa veya uzun olur. Bu itibarla, her zaman fert ve cemiyet elde ettikleri değerleri kemal-i hassasiyetle koruma mecburiyetindedirler. Aksi hâlde, sukut sukut üstüne yıkılır giderler de bir daha da bellerini doğrultamazlar.

4. Emr-i bi'l-mâruf, İslâmî Toplumun Ayakta Kalabilmesinin En Önemli Esasıdır

Evet, cemiyeti ayakta tutan ve onun varlığının devamını sağlayan faziletlerin başında, emr-i bi'l-mârufun yapılması gelir. Bu yapılmadığı zaman yavaş yavaş gerilemeler başlar ve bu gerileme gider tükenişle neticelenir. Böyle bir duruma düşmemek için her zaman metafizik gerilimin en üst seviyede korunması gerekmektedir.

Metafizik gerilimin devam ettirilmesi, meselelerimize karşı dopdolmuş bir gönüle vâbestedir. Ayrıca gözün ve gönülün, günahlara karşı kapalı olması da gerekir. Gönül ve gözün günahlara kapalı bir fert, cemiyetine dıştan gelip girecek

ve onu yıkıp yok edecek tehlikeler karşısında, hudutta nöbet bekleyen bir asker gibidir ki, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) işte bu iki gözü önemli bir fasl-ı müşterek ile bir tutar ve mealen:

*“İki göz var ki, ateş onlara isabet etmez, yani o iki göz Cehennem’i görmez: Birisi, geceleri kalkıp  ağlayanlar gibi Rabbin huzurunda yaş döken, seccadesini ıslatan ve her  hıyla meleği-feleği velveleye veren, ikincisi de, memleketine sızma istidadında olan tehlikeler karşısında gözünü kırpmadan nöbet bekleyen mur bıtın gözü.”*²⁴ buyurur.

Bu gözlerden biri, maddî-mânevî bünyemize dıştan sızabilecek tehlikelere karşı uyanık göz; öbürü de Rabbi ile arasındaki münasebeti görme ve gözetme istikametinde uyanık göz. İşte bu iki göz bir araya gelince, g z n hakkı verilmiş olur. Bu bir mânâda asker ruhu ve asker disiplini ile tekke gönlünü bir araya getirme de sayılabilir.

İştima  hayata ait üniteler bir vücudun uzuvları hükmündedir. Bu bünyeye, âyetin ifadesiyle ‘bünyan-ı mersûs’ denir. Zira mü’minler birbirine kurşunla tespit edilmiş bir sur gibidirler. Onları birbirinden söküp koparmak ve bu seddi bozmak mümkün değildir. Hatta Çin seddi bozulur da bu sed bozulmaz. Ancak onları birbirine rapteden bağlar koptuğunda bu binada da yıkılma olur. Bu bağların başında da, emr-i bi’l-mâruf ve nehy-i ani’l-münker vazifesi gelir.

Bu iştima  irtibattaki fesat, cemiyetin yıllarca fazilet adına kazanıp biriktirdiği ne varsa, hepsinin tesirini kırar. Hayır ve hasenat adına depoladığı her şeyi de yok eder.  nk  toplum içine münkeratın sızması demek, aynı zamanda fertler arasındaki muhabbet ve sadakat bağlarının da kopması demektir. Bu da cemiyeti tehdit eden önemli hastalıklardan

²⁴ Tirmizî, *fez il ’l-cihad* 12.

biridir. Cemiyetin kalbi, ayağı, gözü-kulağı, fertlerin hayra ve Hakk'a karşı olan duyarlılıklarındadır. Bu duyarlılık kalkarsa, cemiyet sağır, dilsiz ve kötürüm olur.

5. Metafizik Gerilimi Koruma

Nehy-i ani'l-münker hakikati Müslümanları dinç ve dinamik tutan, düşünce, duygu, amel ve ahlâkta onlara ilham kaynağı olan çok önemli bir esastır. Düşünce ve tefekkürde ilham olmazsa, hayatın hemen her ünitesinde bir çöküş ve geriye gidiş başlar.

Ayrıca, âyetten anladığımız kadarıyla, nehy-i ani'l-münker devamlılık isteyen bir sorumluluktur ve bu hususta ihmalin zerresine dahi taviz verilmemelidir. Hadis bir yandan bu şartı vaz'ederken, diğer yandan da nehy-i ani'l-münkerin derecelerini şekillendirir:

“Sizden kim bir münker (kötülük) görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Buna da gücü yetmezse, kalbiyle ona buğzetsin. Bu sonuncusu en zayıf bir iman göstergesidir.”²⁵

Münker, İslâm'ın çirkin gördüğü her şeydir. Bu itibarla bir Müslümanın, çirkin gördüğü bir hareket karşısında yapacağı ilk iş, kendini ve çevresini o münkerin menfi tesirinden kurtarmaktır. Bu işin keyfiyeti, hukuk sistemi tarafından kendisine verilen bir yetki varsa eliyle, böyle bir yetkisi yoksa diliyle vazgeçirmektir. Yani ister sözlü ister yazılı mücadele etmektir. Buna da imkânı yoksa, ona karşı kalbî alâkasını kesmektir ki, bu, imanın en zayıfının tezahürü sayılmıştır.

Kalben buğzetmeyi şöyle anlamak da mümkündür: İnsan kalben kızdığı, öfkelendiği bir insanla aynı mecliste bulunmamak için elinden gelen her şeyi yapar. Hele onunla aynı

²⁵ Müslim, *imân* 78; Tirmizî, *fiten* 11; Ebû Dâvûd, *salât* 239.

çizgide mütalâa edilmeyi asla istemez. Evet, sevgi ve nefret aynı anda bir kalbde bulunmaz. Durum böyle olunca, münkere karşı buğzeden bir mü'min, kendi metafizik gerilimini de korumuş olur.

6. Devlete Düşen Görev

Böyle bir sorumluluk sırf fertlere düşen bir mükellefiyet değildir. Emr-i bi'l-mâruf nehy-i ani'l-münker aynı zamanda devletin de vazifesidir ve bu vazifede devamlılık, devlet adına elzemdir.

Ancak burada devletin farklı olarak şöyle bir özelliği de vardır: Devlet, münkeratı eliyle düzeltme konumunda bir otoritedir. Ayrıca, meselâ, devlet fuhşu, içkiyi, kumarı, ihtikârı ve çeşitli münker faaliyetleri eliyle düzeltmeye de kadirdir.. evet, ferdin elinin uzanamayacağı öyle yerler vardır ki, oraya ancak kuvveti temsil eden devletin eli uzanabilir.

Evet, herhangi bir fert, fert olarak, zina eden, içki içen veya kumar oynayan ikinci bir ferde ceza veremez. Onu eliyle böyle bir münkerden vazgeçirmesi söz konusu değildir. Haddizatında devlet, devlet olduğu sürece bu vazifeyi yerine getirmek zorundadır, hatta gevşeklik gösterdiği zamanlarda fertlerin onu uyarma yetkisi vardır.

Asr-ı Saadet'te iş böyle idi. Devletin emîri ve halifesi koca Ömer (radiyallâhu anh) yer yer halkın açıkça ikaz ve hatta tenkitlerine maruz kalıyor ve bundan da rahatsızlık duymuyordu.

Meseleye bu zaviyeden bakılacak olursa, şöyle bir neticeye varmak da mümkündür: Devlet ve fert bu vazifede her zaman mutabakat hâlinde olmalıdırlar. Eğer bu iş sadece fertlere havale edilirse, kuvvet ve müeyyideye vâbeste şeylerde müessir olunamayabilir.

7. Halkın Devleti Denetleme Yetkisi

Eğer devleti kontrol ve denetleme yetkisi fertlerin elinden alınacak olursa, bu defa da dikta ve despotizma ortaya çıkar. Sürekli yukarıdan aşağıya yağdırılan buyruklar, fert ile devletin arasındaki mesafeyi iyice açar ki, zannediyorum bu da hem ferde hem de devlete bir hayli pahalıya mâl olur.

Devletin başındakiler, halk ile iç içe olmalıdırlar. Gerektiğinde teb'adan herhangi bir fert, bir valiyi ya da bir âmiri denetleyebilmelidir. Elbette bu bir ehliyet işidir. Ancak o da izafî bir husustur. Saadet Asrı'ndan buna ait pek çok canlı örnek göstermek mümkündür.

Sa'd b. Ebî Vakkas (radıyallâhu anh) Cennet'le müjdeleyen on sahabiden biridir.²⁶ Hz. Ömer devrinde İran, bir baştan bir başa onun kumanda ettiği ordu tarafından fethedilmiş ve daha sonra Sa'd bu eyalete vali olmuştur. Sa'd, kapısına diktiği bir kapıcı yüzünden halk tarafından, günün halifesi Hz. Ömer'e şikâyet edilir ki, şikâyetçiler bunun sünnette yeri olmadığından dolayı dillendirir ve ta halifeye ulaştırırlar.

Hz. Ömer, başka bir şikâyetlerinin olup olmadığını sorunca, onlar Sa'd'ın namazı ta'dil-i erkân ile kılmadığını da ilave ederler.²⁷ Tabî ki bu, onların düşünceleridir. Yoksa Sa'd b. Ebî Vakkas gibi bir zatın namazını ta'dil-i erkân ile kılmaması düşünülemez. Fakat burada dikkat çeken ayrı bir husus daha vardır. O da, halkın bölge valisini cesaretle denetleyip, rahatlıkla halifeye şikâyet edebilmeleridir.

Evet, halk devleti devamlı ve kesintisiz olarak denetler, devlet de buna mukabil halkı seviyelendirmeye çalışır. Böylece devlet ile teb'a arasında denge kurulmuş, adaletle hükmetme esası da korunmuş olur.

Günümüz İslâm âleminde, ne halkın ne de devletin kendine düşen vazifeyi yaptığı söylenemez. Çok defa insanlar

²⁶ Tirmizî, *menâkıb* 25; Ebû Dâvûd, *sünnet* 8; İbn Mâce, *mukaddime* 11.

²⁷ Buhârî, *ezan* 95; Müslim, *salât* 158; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/176, 179, 180.

ahl ksızlığın her çeşidini irtikâp ederken, devlet bütün bunlara karşı kayıtsız kalmakta veya o da o günaha iştirak etmektedir.

İslâm dışı toplumlarda, emr-i bi'l-mâruf esası olmadığından, böyle bir kontrol mekanizması da söz konusu değildir. Ancak İslâm'da durum farklıdır. Orada ferdin devleti, devletin de ferdi kontrol etmesi söz konusudur ve bütün bunlar emr-i bi'l-mâruf nehy-i ani'l-münker prensipleri çerçevesinde icra edilir.

Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerin dil ile yapıma keyfiyeti Kur'ân-ı Kerim'de bir yerde Öyle dile getirilir: *“Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et.”*²⁸

Fert, fert olarak zina, hırsızlık, ihtikâr, tefecilik vs. bütün münkeratın kötü olduğunu anlatmak ve bu suretle bu çeşit hastalıkların cemiyet içinde yayılmasına mâni olmakla sorumludur. O bu sorumluluğunu irşad ve tavırlarıyla yerine getirmeye çalışır.

El ile olan birinci vazife, daha ziyade devlet ricalini alâkadar ederken, ikinci vazife, bilhassa ilim adamları sınıfını, eğitimcileri, sonra da bütün mü'minleri ilgilendirir.   nc  de-recede kalanlar ise, âciz ve hadis-i Őerifteki ifadesiyle imanı en zayıf olanların işidir ki, o da, kalben m nkeratı kabullenme-
mek Şeklinde olur.

Bediüzzaman buna işaretle *“Medenilere galebe ikna ile dir, icbar ile değildir.”* der.²⁹ Bugün, bu vazife, m kemmell temsil, us l nce tebliğ, seviyeli irşad ve ikazla yerine getirilmeye çalışılmaktadır.

²⁸ Nahl s resi, 16/125.

²⁹ Bediüzzaman Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, s. 54, 64.

C. SIRAT-I MÜSTAKİM

1. “Ben de sizin gibi bir beşerim”

Cenâb-ı Hak, Efendimiz’e hep hususî bir noktayı hatırlatmakta ve şöyle demesini emretmektedir:

“Ben de sizin gibi bir beşerim. Bir fark var; o da, bana vahyolunmasıdır.”³⁰

Sanki Cenâb-ı Hak O’na, “Ey Habibim, başka şeref, başka mansıp arama; beşer olmayı itiraf, sana şeref olarak yeter.” demektedir ve O da bunu gerçeğin kendisi kabul ederek “Ben bir beşerim.” ilanında bulunmaktadır.

Bir akıl ve bir karîha düşünün ki, güneşlere fer verecek ölçüde ıslıl ışıldır. O’nun fetanetini ifadede ‘deha’ kelimesi yetersiz ve fakir kalır. O’nda cihanları altüst edecek bir dirayet ve irade gücü vardır. Ancak O, bütün bunları bir kenara bırakıp Hakk’a teslim olmakta ve gönlünü bütünüyle vahyin meltemlerine açmaktadır. Aslında böyle bir teslimiyet çok zordur. Tabî zor olduğu ölçüde de mübeccel ve Yaratan nezdinde makbuldür.

Anlatılan, nübüvveti ikrar, kulluğu da itirafıdır. Evet, anlatılan, ne Arş’ın bir yanında oturma iddiası ne de hulûl ve tecessüt safsatası; vahiyle serfiraz bir peygamberlik pâyesi.

Keza Resûl-i Ekrem, “Ben de sizin gibi bir beşerim.” derken beşeriyetini ifade ederek, mukteza-i beşeriyet olan hiçbir şeye karşı gelmediğini, tabiatla mutabakat içinde bulunduğunu, Allah’ın kurduğu ve ayarladığı nizama tevfik-i hareket ettirildiğini/edeceğini hatırlatmış oluyor.

Derinlerden derin kulluğunun yanında, yiyor, içiyor, yaşıyor, evleniyor ve arkasındakilere meşru dairedeki zevk ve lezzetlerin âdâbını talim ediyordu.

³⁰ Kehf sûresi, 18/110.

Esasen O'nun beşerî bir zaaf olarak kadına ihtiyacı yoktu. Zira O'nun 25 yaşına kadar yaşadığı gençlik hayatıyla ilgili olarak dost ve düşmanın akılları durduracak, hayalleri donduracak öyle bir yanı vardı ki, cahiliye devri içinde neş'et etmesine rağmen, evleneceği kadınla (Hz. Hatice) karşı karşıya geldiğinde buram buram ter dökmüştü.

Henüz semasında nübüvvet ve vahiyden bir şimşek çıkmamış; Zât-ı ulûhiyet hakkında tam bir malumata sahip olmamış, haramı-helâli henüz duymamıştı ama, böyle bir dönemde dahi mahremi olmayan bir kadına elini dokundurmuş ve başını kaldırıp bir yabancıya baktığı görülmemiştir.

O, bir ismet âbidesiydi; O'nda affif bir vicdan, tertemiz bir gönül vardı. Hep iffetli mi iffetli, namuslu mu namuslu bir hayat yaşamıştı. Allah ile olan irtibatı ise kavîlerden kavîydi.

Kaşını kaldırıp bir kadına bakmaması, O'nun kadına karşı ilgisiz olmasından kaynaklanmıyordu. Bilakis O'nda normal insanlardan 30 defa daha üstün bir erkeklik gücü vardı. Bunu bizzat kendileri ifade buyurmuşlardı.³¹

O'nu böyle affif yapan ve iffetli hâle getiren, Allah'a karşı olan saygı ve haşyetiydi. Zira Cenâb-ı Hak, O'nu hep güzel hasletleri temsil etsin diye yaratmıştı.

O sırat-ı müstakîm ile bezenmiş, Hak münasebetiyle yunmuş, yıkanmış tertemiz, ıslıl ıslıl bir nur yumağı idi âdeti. O bizlere sırat-ı müstakîmi göstererek bizi de ifrat ve tefrite düşmekten korumuştur.

2. Mürşidimiz Kur'ân'dır

Bizim mürşidimiz Kur'ân'dır. O Kur'ân ki, bazen bizim gönül dünyamızı gökyüzüne çevirir ve onun her âyeti içimizde bir yıldız gibi doğar. Bazen de o, gökteki yıldızları indirir ve bizim müşâhede alanımıza serer.

³¹ Buhârî, gusûl 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/291.

Bütün sistemler, galaksiler, yıldızlar ve gezegenler bizim için aynı bütünden birer parça gibidirler. Kur'ân, yer yer âyetlerini birer burak yaparak bizi oralarda gezdirir. Kâh olur, yıldızları zerrelere gibi küçültür ve kâinatı avucumuzun içine koyar; kâh olur semavîleşme ve arşiyeler çizmede bizi nebülözlerin yanına götürür; bunu yaptığı aynı zamanda nazarlarımızı yakalar ve bizi kendi içimizde gezdirir. Atomlar âleminden nebülözler âlemine kadar, Kur'ân'ın o muhteşem bayrağının şehbâl açıp dalgalanmadığı tek saha yoktur.

Öyleyse hiç kimsenin de, mâşerî vicdanında bu kadar mâkes bulmuş Kur'ân'a karşı, "Hayata, ilme ve kâinata ait şu yönleri ihmal etmiştir." demeye hakkı yoktur. Aksini iddia edenler Kur'ân'ı, Sahib-i Kur'ân o Resûl-i Zîşân'ı bilmeyen nâdânlardır. Ne denilebilir ki!

"Nâdânlar eder sohbet-i nâdânla telezzüz,

Dîvânelerin hemdemi dîvâne gerektir."

Evet, bir kere daha tekrar ediyor ve diyoruz ki, Kur'ân bütün kâinatı soluklanır ve bütün eşya ve hâdiselerden söz eder. İşte birkaç misal:

*"Sizi topraktan yaratması, O'nun varlığının delillerindedir. Sonra hemen sizler birer insan olup yeryüzüne yayılıyor sunuz."*³²

Kur'ân bize, âyât-ı tekvîniyeyi okumamız mevzuunda menfezler açıyor: *"Sizi topraktan yarattı."*³³

Yerin yüzünden bir öz aldı, âdeta bir protein çorbası yaptı ve sizi ondan halk etti. Sonra da ahsen-i takvîme mazhar kılarak tam kıvamında, meleklerin tebcil ve secde edeceği muallâ varlıklar hâline getirdi; muallâ varlıklar hâline getirdi, sonra da tuttu adınıza yemin etti:

"(Bilmiyorsanız bilin, anlamıyorsanız anlayın) azamet ve ulûhiyetimle yemin ediyorum ki, Biz insanoğlunu en

³² Rum sûresi, 30/20.

³³ Fâtır sûresi, 35/11.

kerim ve en şerefli bir varlık olarak yarattık.”³⁴ dedi. “Sonra siz, sağa-sola yayılan, her yerde arz-ı dîdâr eden ve dünyaya yâsemenliğinde reftâre gezen varlıklar hâline geldiniz. İcinizden, kendileriyle sükûna kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi de O’nun varlığının delillerindendir.”³⁵

Acaba, kendi kendine olur mu bütün bunlar? Sizi yarat-sın, dönüp de onların yanında huzura kavuşacağınız arkadaşlar var etsin ve aranızda meveddet ve muhabbet koysun, sizi birbirinize sevdirdin ve sizinle dünyayı imar etsin... Bunlar Allah’ın âyetlerinden değil de nedir!?

Nasıl oluyor ki, nevezuhur bir insan, hemfikir olacağı bir hayat arkadaşıyla karşı karşıya geliyor? Nasıl oluyor ki, camid zerrelere meydana gelmiş bu iki varlık, kalbî bağlarla birbirlerine alâka peydâ ediyorlar! Nasıl oluyor ki, dünyanın imarı ve onarılması için bunların izdivacı bir vesile oluyor? Sahi, nasıl oluyor bütün bunlar? Kur’ân işte bütün bunları gözler önüne seriyor ve O’nu nazara veriyor.

“Geceleyin uyumanız, gündüz de O’nun lütfundan rızık aramanız, O’nun varlığının delillerindendir. Bunlarda, kulak verip dinleyenler için dersler vardır.”³⁶

Gece ve gündüz de, O’nun âyetlerinden ve varlığının alâmetlerindendir. Geceleri istirahat eder, gündüzleri de çalışsınız. Her zaman tabiatınızla zaman arasında bir uyum söz konusudur ve her şey yerli yerindedir: Gece ve istirahat, gündüz ve çalışma; insan bünyesinde değişik sistemlerin devreye girmesi, ona mukabil başka bir sistemin tatil-i eşgâl etmesi... hepsi o kadar âhenkli ve yerindedir ki, hayran olmamak mümkün değildir.

³⁴ İsrâ sûresi, 17/70.

³⁵ Rum sûresi, 30/20-21.

³⁶ Rum sûresi, 30/23.

“Size korku ve ümit veren şimşegi göstermesi, gökten su indirip ölümünden sonra yeri onunla diriltmesi de O’nun varlığının delillerindendir. Bunlarda, akleden bir toplum için âyetler vardır.”³⁷

Düşünün, siz bir insan olarak yaratıldınız. Âdem’in Havva’yı bulması gibi, yanı başınızda bir hayat arkadaşı buldunuz. Şimdi içinizi birbirinize şerh edip fikir teatisinde bulunuyor, hayatı paylaşıyor ve bütün bir yuva olarak hayat ve huzur solukluyorsunuz.

Gece sizin için dinlenme zamanı oldu, uyuyup istirahat ettiniz. Gündüz çalışıp çabalayıp Allah’ın nimetlerinden yararlandınız; O, zemini sizin için bir bağ ve bahçe hâline getirdi, arzi rahmetiyle, gönüllerinizi muhabbetiyle ihya etti.

Yağmur, gülen bir rahmet, şimşek mehâfet edalı bir şefkat; ikisine de hem sizin hem de zeminin ihtiyacı var. O, bu ihtiyacı görüp biliyor; size sağanak sağanak yağmur indiriyor, otlar ve meyveler bitiriyor, bunları, sizlere ve hayvanlarınıza vazgeçilmez birer rızık yapıyor.

Bütün bunlar, insan olan insanda, düşünme ve ihsas sistemlerini harekete geçirecek hâdiseler. Kur’ân bunların perde arkasını nazara vererek bizi varlık ve hâdiseleri yeniden bir kere daha okumaya çağırıyor. Evet, Kur’an birçok âyetin fezlekesinde أَفَلَا يَعْقِلُونَ “Yok mu akledecekler? Yok mu tefekkürde bulunacaklar ve malumat-ı sabıkalarıyla şu andaki bilgilerini birbiriyle mezcedip yeni yeni komprimelere, terkipleme yükselecekler?”³⁸ deyip bizi ilk mevhibelerimizi değerlendirmeye davet ediyor.

Evet, o ısrarla, bizim havâss-ı zâhire ve bâtınamıza hitap ederek, önümüze serilmiş bulunan şu kitabın cân-u gönülden

³⁷ Rum sûresi, 30/24.

³⁸ Yâsîn sûresi, 36/68. Benzer lafızların bazıları için bkz.: Bakara sûresi, 2164; Ra’d sûresi, 13/4; Nahl sûresi, 16/12, 67.

okunmasını istiyor. O, insanı, eşya ve hâdiseleri ve bütün kâinatı bir vâhidin çeşitli yüzleri şeklinde ele alır, hepsinin bütüncül bir nazarla değerlendirilmesini ister. Bütün semavî kitaplar arasında sadece odur ki, hiçbir yönü ihmal etmeden bütün varlığı birden değerlendirir ve nazar-ı m tal amıza sunar.  n yargısız olanlar, her şey üzerinde titizlikle durur, her hâdiseyi doğru okumaya çalışır, canlı-cansız her varlığı  detaya bir dost, bir kardeş gibi görür ve yürür onlarla hasbihâl ederek Yaratan'a doğru; yürür ve hiçbir zaman vahşet yaşamaz, yalnızlığa düşmez, sebeplerden ürküp korkmaz; herkesi ve her nesneyi bir kardeş gibi görür ve değerlendirir.

Dağlarla konuşur, vadilerle t rk  söyler, nebatat ve hayvanatla ayrı bir beraberlik yaşar ve kendini hep bir halka-i zikir içinde hisseder; hisseder de her şeyin onunla beraber  detaya "L  ilâhe illallah" dediğine şahit olur. Yer onun için bir beşik hâlini alır. "Biz yeryüzünü bir beşik kılmadık mı?"³⁹ Kur'ân ifadesini bütün sıcaklığıyla duyar ve o beşiği hazırlayıp sallayan Z t'a karşı şükranla şahlanır.

Meyveleri salkımlar hâlinde ağzımıza kadar uzanan bağları, bahçeleri düşünür, nasıl varlığın merkezine oturtulduğunu gönülden bir kere daha y d eder. Semayı temâşâ eder hayranlık mırıldanır, tabiatı alkışlar esbaba tebessümler yağdırır; g r l g r l çağlayıp giden nehirlerin başında durur bir mûsıkî dinliyor gibi mest olur.

Ağaçların hişirtisi, yaprakların hemheme ve demdemesi ona hep bir şeyler fııldar; tabiatla yan yana iki kardeş ve iki yoldaş gibi sarmaş dolaş yaşar; Allah'ı hatırlar her ses ve solukla, tazim duruşuna geçer yer yer. Yaşadığı hayatın ve yürüdüğü yolun encamını düşünür. "Sizi o topraktan yarattık, tekrar oraya iade edeceğiz ve son olarak yine oradan çıkaracağız."⁴⁰ mazmununca, toprağı mihmandarı gibi g -

³⁹ Nebe s resi, 78/6.

⁴⁰ Tâhâ s resi, 20/55.

rür; ona gülücükler gönderir ve bugün vicdanında duyup yaşadığı hakikatleri, günü gelince apaçık göreceği ve Rabbinin müşâhede edeceği anın hazzıyla iliklerine kadar mânevî bir hazla gerinir.

“Allah yeri canlı yaratıklar için vaz’etmiştir. Orada meyveler, salkımlı hurma ağaçları, kabuklu taneler, güzel kokulu otlar vardır. Ey insanlar ve cinler! Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız!”⁴¹ gibi beyanların çağlayanlarına dalar, her dakika ayrı bir sermestî yaşar ve kendi kendine:

“Ey bu nimetlerle perverde nefsim! Rabbinin hangi nime-tini tekzip edeceksin? Senin için gökyüzüne güneşi yerleştirdiğini mi? Onunla sizin aranızdaki münasebetleri mi? Böyle bir münasebet için kafanıza göz, kulak yerleştirdiğini mi? Gözle-rinle varlık arasındaki diyalogu mu? Yeryüzünü bir sofrâ hâ-linde önüne serdiğini mi? Ağzını önüne koyduğu nimetlere göre hazırladığını mı? Kuvve-i zâika ile dilini donattığını mı?”

Evet, bu üst üste ve demet demet gaybî hazinelerden fış-kırıp gelen nimetlerin hangisini inkâr edeceksin..?

“Yeryüzünü size boyun eğdiren O’dur. Öyleyse yerin ya-maçlarında dolaşın, Allah’ın verdiği rızıktan yiyin. Sonunda dönüş de O’nadır.”⁴² O, yeri size öyle “zelûl – uysal bir binek” hâline getirmiştir ki, sırtına bindiğiniz zaman gezdirir sizi, hem de en tatlı ninniler söyleyerek... Onun baharının ninnisi baş-ka, yazının nağamatı başka; hazan mevsiminin ise daha baş-ka nağmeleri vardır. Sonbahar solgun sesiyle hep visal tür-küsü söyler. “Ona, Hakikî Dost’a kavuşma vaktiniz yaklaştı!” der gibidir her sözü.. ve solan şeyler, Solmayan Güzel’i gös-terme imasında bulunurlar.

⁴¹ Rahmân sûresi, 55/10-13.

⁴² Mülk sûresi, 67/15.

Her mevsimin ayrı bir türküsü vardır. Siz merkûbunuzun omuzlarında, rahat rahat yürürken her gün kendinizi her köşe başında ayrı bir cennet kapısı önünde bulur gibi olur ve Kur'ân'ın "Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?" beyanıyla bir kere daha irkilirsiniz. İrkilir, mehâbet hissiyle O'na yönelirsiniz. Değişik mevhibelere mazhariyetlerinizin çehresinde varlık içindeki konumunuzun ehemmiyetini anlarsınız; anlar ve ona göre daha ciddî bir duruşa geçersiniz.

İşte Kur'ân varlığa böyle bakar, böyle yorumlar; insanın konumunu da bu şekilde işaretler ve ona sorumluluklarını hatırlatır.

3. Fıtratla Zıtlaşan Bir Kısım Aşırılıklar

İslâmiyet'ten önceki bazı semavî dinler bu muvazeneye riayet edememişti; edememiş –şu anda bizim durumumuz da öyle– ve hakikî temsilcilerini kaybetmiş olmadan ötürü zavalı bir duruma düşmüştü. İbadet maksadıyla inşa edilen bazı mâbetler, günahları affetme adına kazanç temin etme yolları peşinde idi.. zengin fakiri o nâm ile eziyordu. Cennet onun adına parsellenip satışa arz ediliyordu. Bütün bir ömrünü sefahatte tüketen krallar, zenginler ve asilzâdeler servetleri sayesinde Cennetin en mutena yerlerini satın alabilme hülyalarıyla yaşıyorlardı.

Bir kısım bölgelerde bu din, istismar odaklarının elinde tam bir oyuncak hâline gelmişti. Asiler, mücrimler, sahtekârlar ve bütün bâğî ve taşkınlara, eğer paralı iseler cemiyetin en seçkinleriydi. Nasıl olmasındı ki, onlar dünyada iken Cennet'i garantilemiş ve Cennet'e girmek için âdeta sırasını bekleyen insan şeklinde meleklerdi.. evet, hiç utanmadan Allah'a karşı sürekli yalan söyleniyordu.

Aslında Hz. Mesih'e göre de Allah, hiç kimseye Cennet'in anahtarlarını teslim etmemiştir. Hâlbuki bazı mâbetlerde

bulunan bir kısım görevliler durmadan cennet köşklerinin anahtarlarını dağıtıyorlardı. Ayrıca onlar, kul ile Allah arasına, tebliğ ve irşad dışında hem de hiç münasebeti olmayan her konuda rahatlıkla girebiliyorlardı. Bu ise, istismardan başka bir şey değildi. Oysaki hangi din olursa olsun, kul ne zaman ellerini açıp Rabbiyle irtibata geçse ona icabet edilirdi. Bu mülâhazayla idi ki, Allah Resûlü, “*Yeryüzü benim için mescit kılındı.*”⁴³ buyuruyordu. Acıdır, bazı yerlerde bir din, cennet alıp satan, cennet kapılarını açıp kapayan insanların dini hâline gelmişti.

Gün gelmiş bu durum, parası olmadığından dolayı cennet alamayan veya bir kilit alıp cehennem kapısına vura-mayan fakirin reaksiyonunu celp etmişti. İşte proletarya hareketlerine ve bir kısım din görevlilerine kıyama fakirin bu psikolojisi sebep olmuştu. Bu mevzu istismar edildiğinde de, böyle bir tepki veya istismardan Protestanlık doğmuştu.

Hıristiyanlar’ın bir kısmı, Hz. Mesih’in temel öğretilerinde ki muvazeneye riayet edememiş, özel donanımlı Allah’ın kulu ve resûlü olan o yüce insana ‘Allah’ nazarıyla bakmışlardı. Tarih tekerrür ediyordu; kendilerinden evvel Yahudiler Hz. Üzeyir’e (aleyhisselâm), başkaları Zerdüş’t’e ve daha başkaları başka şahıslara Allah demiş ve o nazarla bakmışlardı. Bu kabîl yanlış telakkiler birer problem olduğu gibi, bunlara karşı gösterilen tepkiler de zamanla birer probleme dönüşmüştü.

Batıdaki ilim hayatı ve düşünce sistemi ile toplumun fakir ve zengin yapısı buna bir reaksiyonun ifadesiydi. Bu itibarla da, beşerin başına açılan birçok gailenin temelinde, onların işte bu bozuk anlayışları yatıyordu denebilir.

⁴³ Buhârî, *teyemmüm* 1; *salât* 56; Müslim, *mesacid* 3, 4, 5; Ebû Dâvûd, *salât* 24; Tirmizî, *mevâkît* 119; *siyer* 5; Nesâî, *gusûl* 26; *mesacid* 42; İbn Mâce, *taharet* 90.

Meselenin bize bakan yönüne gelince; bizim gözümüzü kamaştıran *Sanayi  nkılabı*⁴⁴ gibi bazı değişimlerin o s r  parlaklığı ve göz kamaştırıcılığı, zavallı ve zavallı olduğu kadar da muh kemesiz, gözü bağlı, kulağı tıkalı, ebkem ve kalbsiz entelijansiyamız tarafından nadide bir cevher gibi b c re insanımıza hem de bütün bir geçmişimiz ve kültürümüz görmezlikten gelinerek dayattırıldı ve zorla kabul ettirildi.

Batıda bir kısım  st relere reaksiyon gösterilmesi normaldi; zira orada fakirler eziliyor, iktidarsızların hukukları iğneniyor ve bunu da kendi ifadeleri ile “Tanrı istedi.” diyorlardı.

Feodalizmin hükümferma olduğu devirlerde belli cemaatler, sırtını bir kısım m betlere dayamış aileler ve soylular; kapitalist idarenin hükümferma olduğu daha sonraki dönemlerde ise burjuvazi fakirin kanını emiyor, onu sömürüyor ve ardından da ‘Tanrı’ deyip her şeyi O’na dayandırıyor, O’nu kendi hesaplarına konuşturuyor ve her gün O’na –hâşâ– birbirine zıt, birbirini nakzeden değişik hükümler isnat ediyorlardı. M şer  vicdan bir gün işte bu düşünceye reaksiyon göstermişti.. dahası günü geldiğinde münkir ve m lhit *Nitche*, sesini yükseltip şöyle diyecekti: “Size duyuruyorum, -hâşâ- Tanrı  ld !” Bu, bir taraftan küfür ve k franı ifadeden ibaret olmanın yanında aynı zamanda Batı’da tekniğin, fennin, sanatın ve topyekün Sanayi  nkılabı’nın ne türlü bir dil kullandığını gösteriyordu.

Onlara göre artık dünyaya sanayi ve ilim hâkimdi. Sözü de onlar söylemeliydi. Ama unutmayalım ki bütün bunlar her gün ayrı ayrı mahkemelerde kendi heveslerine göre Allah’a hüküm verdiren bazı din müntesiplerinin yanlış icraatına karşı bir reaksiyonun ifadesiydi.

⁴⁴ Sanayi  nkılabı, 18. yüzyılda İngiltere’de başlayan ve iki yüzyıl içinde dünyanın tamamına uğraşan nüfusunu radikal biçimde azaltarak (1750’lerde % 80-90’dan 1950’lerde % 50-60’a) insanı artan ölçüde hizmet ve mamul mal üreticisi hâline getiren köklü sosyo-ekonomik değişmenin adıdır. Bu gelişme özellikle Batı insanının hayat tarzını ve seviyesini esaslı biçimde değiştirmiştir.

Bize gelince; biz dünlerimiz itibarıyla hep sırat-ı müstakîmi temsil ettik; asla ifrat ve tefrite düşmedik. Beşer ve beşeriyetin gereklerini inkâr etmedik; akla karşı koymadık. Zira Kur'ân, birçok âyetin fezlekesinde bize, “Akıl etmiyorlar mı? Tefekkür etmiyorlar mı?” diyordu.⁴⁵ Bu, her şeyin önünü arkasını göz önüne alıp tenasüb-i illiyet (sebepler-sonuç) prensibine göre düşünmek, tekrar ber tekrar kendilerini düşünmeye zorlama ve bir mevhibe-i ilâhî olan akli aktif kullanma demektir.

Evet, işte bizim dünya görüşümüzü şekillendiren Kur'ân'a ait fezlekeler! Biz sırat-ı müstakîm erbabıyız ve ifrat-tefrit bil-medik. Allah'a ulaşmak için hiçbir zaman evlenmeyi inkâr ve O'na vâsıl olmanın yolunun mâbet ve zaviyelere kapanmak olduğunu iddia etmedik. Aksine, hayatı her yönüyle birbirinden kopmaz bir bütün hâlinde mütalâa ettik ve öyle değerlendirdik.

İSLÂM İSTİKAMETTİR

Biz her zaman sırat-ı müstakîm üzerinde olmaya çalıştık. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu yolun biricik temsilcisiydi. Biz de O'nun ümmetiyiz. O, hiçbir zaman ifrat ve tefrite girmedi. Her gün bir yığın müşkülü halletti ama asla müşkül icat etmedi.

Bernard Shaw, “Üst üste problemlerin çözüm beklediği asrımızda, bütün müşkülleri, kahve içme rahatlığı içinde çözen Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) her devirden daha çok muhtacız.” derken yerinde bir tespitte bulunur.

Evet, O'nun çözemediği hiçbir müşkül olmamıştır. Ferdî, ailevî hangi meseleyle karşı karşıya gelmişse, yine bir Batılının ifadesiyle, yağdan kıl çeker gibi, gayet rahatlıkla o meseleyi halledivermiştir. İşte birkaç misal:

⁴⁵ Bazıları için bkz.: Yâsîn sûresi, 36/68; Bakara sûresi, 2164; Ra'd sûresi, 13/4; Nahl sûresi, 16/12, 67.

Kâbe'nin inşası esnasında birbiriyle anlaşamayan kabileler kılıçlarını çekip savaşa hazırlandıkları sırada, çiçeği burunda bir delikanlının K betullah'a doğru geldiği görülür. Hemen, "İşte meseleyi bu halleder!" der ve O'nu beklemeye koyulurlar. O,  yle inandırmış ve emniyet telkin etmiştir ki, Allah Resûlü gelir gelmez işe müdahale eder ve Hacer 'l-Esved'i büyükçe bir bez içine koyar, kabile reislerini dört bir yanından tutturup, taşı yerine kadar onlara taşıttırır, sonra da bizzat kendisi yerine yerleştirir. Ve b y lece ciddî bir problemi gayet rahatlıkla halleder.⁴⁶

İkna etmede de Allah Resûlü'n n eşi menendi yoktur. Bir gün İmrân'ın babası Husayn, Medine'ye gelir. Akıncı Allah Resûlü'n  ikna edip davasından vazgeirecektir. Sorar:

- Yâ Muhammed! Sen mi hayırlısın yoksa baban mı? Allah Resûlü cevap verir:

- *Senin baban da benim babam da Cehennem'dedir.*

Husayn donakalır. Ne diyeceğini şaşırır. Bu sefer de Allah Resûlü sorar:

- *Sen kaç il ha tapıyorsun?*

- Yedi il ha; biri gökte, altısı yerde, der Husayn. Ve daha sonra da aralarında şöyle bir konuşma geçer:

- *Y  Husayn! Acıktığın zaman hangisinden yiyecek istersin?*

- G ktekinden...

- *Susayınca?*

- G ktekinden...

- *Evlât istediğinde?*

- Yine g ktekinden...

- *Peki, y  Husayn, hepsini g ktekinden istediğin hâlde, niçin ibadette diğerlerini O'na şerik koşuyorsun?!*

⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Sırat 'n-nebeviyye*, 2/18-19; Taberî, *Tarihu'l- mem ve'l-m l k*, 1/526.

Bu söz Husayn'ı ikna etmeye yeter.. sonra da gürül gürül “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah” der ve o ışıktan topluluğa katılır.⁴⁷

Bir başka defa, cismanî duyguların baskısı altında ezildiği şikâyetiyle bir delikanlı gelir O'nun huzuruna. Allah Resûlü onu karşısına oturtur ve sorar:

- O yapmak istediğinin anana yapılmasını ister misin?

- Hayır, yâ Resûlallah!

- Kız kardeşine yapılmasını ister misin?

- Hayır, yâ Resûlallah!

- Halana ister misin?

- Hayır, yâ Resûlallah!

- İşte, herkes de senin gibi birisinin anası, kızı, kız kardeşidir. Senin istemediğini onlar da istemezler. Sonra o tertemiz elini gencin sinesine kor, “Allahım, günahlarını mağfiret et, ayıplarını setret, kalbini temizle!” diye duada bulunur.

Delikanlı, kalkar gider. Sahabi diyor ki: “Aklı kalbiyle beraber öyle ikna olmuştu ki, artık aramızda ona iffet âbidesi nazarıyla bakardık.”⁴⁸

Evet, Resûlullah, müşkülleri çözmede müthiş bir fetanete sahipti ama o fetanetiyle hayatında hiç kimseyi şaka olarak dahi aldattığı görülmemişti. Bu büyük dimağ, ne dünyaya hâkim olmak ne de insanlar üzerinde hükümrânlık kurmak için hiç mi hiç arzu izhar etmemişti. Hatta yer yer kendi içtihatlarından dönmüş ve gassalin elindeki meyyit gibi hep Allah'a teslim olmuştu. Hayır, O'nun teslimiyeti daha da artıktır...

⁴⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/87.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/256-257.

4. Kur'ân ve Kur' n Toplumunu

Buraya kadar size, kısa da olsa Kur'ân ve Kur'ân toplumuyla alâkalı bir mukayese sunmaya çalıştım. Aslında, bu farklı kıyas ve mukayese ile Kur'ân'a ve Resûlullah'a karşı bir saygısızlık yapmış olmaktan hicap duymadım da değil. Ancak, "Eşya zıddıyla bilinir." kaidesince, biraz da mecbur oldum gibi...

Böyle bir mazeretle Rabbimin huzurunda muaheze edilmekten kurtulmayı  mit ederim. Yoksa, Allah Resûlü ve Kur'ân, başka hiçbir Şeyle kıyas edilmeyecek kadar ulv  ve y cedirler ve gereksiz öyle bir yola asla girilmemelidir.

Evet, eşya zıddıyla bilinse de, İslâm'ın  lemş mul yüceliğini ispat için diğerlerinin küçüklüğünü göstermeye hiç gerek yoktur. Fakat bugün insanımızın bakışları bulanık, düşünce sistematiği bozuk ve değer hükümleri tamamen ters yüz olduğundan bazen cebrî hatalar kaçınılmaz olabilir.

Meseleyi bu zaviyeden değerlendirdiğimizdendir ki, tenvir maksatlı bazı mukayeselere ihtiyaç oluyor. Biz de bu ihtiyaçtan hareketle yola çıktık ve zulmetten bazı karanlık noktalar gösterdik ki, mahiyetimizi saran nur hüzmelerinin kıymet ve değerlerini daha iyi anlayabilelim.

Bu kısa yolculukta, bir milletin maddeciliğinin sarp yamaçlarında dolaştık. Ardından farklı bir dünyanın loş ve boş koridorlarında yolculuğumuzu sürdürdük. Gördük ki, ikinciler birincilerin maddeciliğine reaksiyon olsun ve onu tadil etsin diye zuhur etmişken, hiçbir Şey yapamadan n ehillerin elinde bir uc be hâline gelmiş ve tamamen spiritüalist bir hüviyet kazanmış. İlahiyatçı camianın dogmatik yaklaşımları bir ruhbaniyet anlayışına dönüşmüş; seleflerine bir Şey anlata-madığı gibi kendi de anlaşılmaz bir muamma hâline gelmiş.

Batıda hümanizm gibi birçok nesepsiz hareketin doğmasına sebep de böyle bir arpıklık olsa gerek. Böylesine yamuk

yumuk heva ve heves kaynaklı beşerî organizasyonların, insanlığın problemlerini çözeceğini hiç kimse beklememelidir. Zira, işin semavîliği bütün bütün gidip, her şey dünyevîliğin darlığına düşünce, artık hiçbir şeyin yapılamayacağı açıktır.

Aslî hüviyetlerini koruyamamaları sebebiyle, bazı edyân-ı semaviye, zuhurları ve ilk hâlleri itibarıyla insanlığı zulmetten nura çıkararak birer ışık tufanı iken, daha sonra deformasyona uğramış ve insanlığın, bu defa da, nurdan zulmete sürüklenmesine sebebiyet vermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'e gelince o, ilâhî teminat altında, hiçbir zaman değişmeden hep Hak'tan geldiği gibi kalmış ve bazı semavî kitapların maruz kaldığı muhteva değişikliğine uğramamış ve çeşitlenmemiştir. Evet, onu koruyan, bizzat sahibi olan Allah'tır ve kıyamete kadar koruyacağına dair de vaadi vardır:

*“Muhakkak ki Kur'ân'ı Biz indirdik ve mutlaka onu Biz koruyacağız.”*⁴⁹ âyeti, bu teminatın semavî bir belgesidir.

Sırlı ve surlu Hicr sûresinin aynı hususiyetleri taşıyan bu âyeti, birçok tekit edatıyla, hiçbir şüphe ve tereddüde mahal bırakmayacak bir tarz ve üslûpla, Kur'ân'ın kıyamete kadar teminat altında olduğunu haber vermektedir ki, bu, aynı zamanda Kur'ân'ın diğer kitaplara olan fâikiyet ve üstünlüğünü de ifade etmektedir.

Kur'ân değişik yönleriyle olduğu gibi bu yönüyle de ezel ve ebed edalıdır. Bu açıdan da, asılları itibarıyla semavî olsalar dahi, diğer bazı kitapları Kur'ân'a kıyas etmek kabil değildir. Ayrıca Kur'ân, ceste ceste 23 senede Peygamberimiz'e nazil olmuştur. Onun inzal keyfiyeti de, meydana getirdiği inkılabı da, muhafazası da tamamen mucizedir. *Ve onun hedefi, insanoğlunu hakikî insanlığa yükseltmektir.*

⁴⁹ Hicr sûresi, 15/9.

Evet, insan, kalb ve ruhun hayat derecesine ancak Kur'ân'ın irşadı sayesinde ulaşabilir. Zira, insanın insanlık semasına y k-selebileceği yolu en net şekilde Kur'ân gösterebilmiştir.

Hak'tan gelen n z l n, ur ĉ hâlinde ikmalî, beşerî kav-sin iki ucunun bir araya gelmesi, yani insanın yere indikten sonra yeniden miraĉ yapabilmesi, hayatta iken اِرْجِعِي "O'na d n!"⁵⁰ sırrını tahakkuk ettirebilmesi ve kalbiyle, ruhuyla Hakk'a dönebilmesi tamamen Kur'ân'ın irşadına bağlıdır.

İşte, Cenâb-ı Hak, insanlığın bu uzun seyahati kıyame-te kadar devam ettirebilmesi iĉin, Kur'ân'ı muhafazası altına almıştır. Ancak, bütün icraatına sebepleri perde yapan Allah (celle cel luluhu), bu icraatına da sebepleri perde yapmış ve bu kudsî işte de bir kısım kudsiler topluluğunu kullanmıştır.

Her semavî kitap, kendi nebisinden sonra o davanın havarilerinin omuzlarında y kselegelmiştir. Aynı prensip bir farkla Kur'ân iĉin de geĉerlidir: Nasıl Kur'ân bütün semavî ki-tapların en yücesi ve en ulv sidir; öyle de onu omuzlayacak cemaat de diğerlerine kıyasla en ulv  ve en yüce sayılır.

Zira Kur' n, Varlığın Medar-ı İftiharı'na inmiş bir kitap-tır.. ve her devirdeki Kur'ân talebeleri de bir mânâda o kita-bın m belliğinin  rakları sayılırlar. Onların arasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi büyük deh lar, dünyaya meydan okuyan kahramanlar, Bedir'de aslanlar gi-bi savaşanlar, Uhud'da sarsılmayıp yerinde sebat edenler, Hudeybiye'de ĉetin bir imtihanı başarıyla atlatan firaset erle-ri gibi öyle mükemmellik ve yetenekli insanlar  kmıştır ki, bun-lar geĉmiř dönemlerde dünyaya gelselerdi nebiler gibi tazim g r rlerdiler.

Kur'ân davası, dağları yerinden oynatacak azamet ve ağırlığı ile Hz. Ebû Bekir'in omuzlarına yüklendiği zaman

⁵⁰ Bkz.: Fecir s resi, 89/28.

cidden güçlü bir omuz bulmuş oluyordu... O, Faruk-u Âzam'la şebbâl açıyor ve Hz. Osman'la dünyanın dört bir yanına yayılıyor ve bütün cihanı âdetâ vesâyâsı altına alıyordu.

Hz. Ali'ye gelince; onunla Kur'ân'ın apayrı bir buudu keşfolunmuştur. Kur'ân, evvelâ onun gönül deryasında bâtinî derinliğiyle inkişaf ediyor, daha sonra da mevceler hâlinde bütün tarikatları, tekke ve zaviyeleri netice veriyor.

Nice büyük veliler ve onları kanatları altına alan mücedditler hep bu mektebin çırakları sayılırlar. Hz. Ali'nin gönlü buna bir çekirdek olmuştu ve bundan tûbâmisal bir şecere-i tayyibe gelişip neşv ü nemâ bulmuştu. Ondandı büyük çoğunluğu itibarıyla bütün evliya, asfiya, ebrar ve mukarrabîn.

Esasen, her bir sahabiyi tek başına ele alıp değerlendirmek mümkündür. Onların hemen hepsi gökteki melekleri gıptaya sevk edecek kadar seçkin ve asildirler. Ancak konunun o kadar tafsilata müsait olmadığı da açıktır.

Bu sağlam karakterli Kur'ân tilmizleri veya –tabir caizse– Kur'ân nesli, asla başka kitapların tilmiz veya çocukları gibi Hak mesajına ihanet etmemiş; aksine, onun bir tek harfi için canlarını feda edercesine onun uğrunda tam bir adanmışlık ruhu sergilemişlerdir.

Kur'ân, işte böyle en güçlü omuzlardan en sağlam kaide-ler üzerine oturmuş bir âbide gibi hiçbir zaman sarsılmamış, çatlammamış; zerre kadar tahrif ve tahribe uğramadan mevcudiyetini günümüze kadar devam ettirmiş ve –inşâallah– kıyamete kadar da devam ettirecektir. Zira, ona bu teminatı veren doğrudan doğruya Allah'tır (celle celâluhu). Rabbimiz'in verdiği bu teminattan bizler de emin olmalıyız; zaten mü'minler de hemen her zaman emin bulundular.

Bizim inancımıza göre Kur'ân, kıyamete kadar bütün revnaktarlığı ile bâki kalacaktır. Belki bazen, esen muhalif rüzgarlar onun aydınlık çehresinde sis-duman meydana getirecekler ama, zannediyorum müntesiplerinin küçük bir

gayreti, hafif bir silkinmesi; silkinip kendine gelmesi sayesinde, o da yeniden o eski revnaktarlığı, parlaklığı ve göz kamaştırıcılığıyla mü'minlerin kalb ve kafalarında canlanacak ve m rde gönüllere, ölmüş yığınlara hayat üfleyerek onları canlandıracaktır.

Bugün bir  l de mü'minlerin gönlünde artık bir şem'a parıldamaya başlamıştır ve artık herkes yavaş yavaş bu ışığa doğru koşmaktadır. Hakk'ı m ver da arayanlar, taşrada do-laşanlar, Hak kapısı diye durmadan ağyâr kapısını  alanlar yanıldıklarını anlamaya başlamış ve i lerinde yanan bu ışıkla bütünleşip yeni bir ba'su ba'de'l-mevt yaşar gibi hâlleri var.

Bugüne kadar bu tarihî tekerrür birçok defa tekrar edip durdu ve her defasında netice ve akıbet hep m ttak lerin oldu. Öyle inanıyoruz ki, bundan sonra da –inşâallah– Hakk'ın yaktığı bu şem'a ebedlere kadar yanacak, sönmeyecek ve arkasındakileri sürekli karanlıkta bırakmayacaktır.

5. *İnsan  Realiteler ve Sırat-ı Müstakîm*

Kur' n, hayatı bütün realiteleriyle ele alır ve m ntesiple-rine öyle bir hayatı talim edip  ğretir. Meselâ, aklın mevcudiyeti bir realitedir. Kur'ân bunu böyle kabul eder ve çok meseleleri akla havale ederek, “Akletmiyorlar mı?” der.

Ancak, İslâmiyet'te akıl hiçbir zaman kendi hâline ve ba-şboş bırakılmamıştır. Kur'ân'a göre o, mutlak bir esas değildir; belli  l de o, vahyin ve Kur'ân'ın ilâhî prensipleriyle kayıt altına alınmıştır. Bu prensipler akla rehber olmuş, akıl da bu rehberlik sayesinde yaratılış hikmetine uygun olarak vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır.

Aslında, insanın mahiyetine yerleştirilmiş olan diğer duygular için de durum aynıdır: şehvet, öfke, kin ve inat; iffet, gayret ve hakta sebat şeklinde tezahür ettiklerinde; ilim de, irfan ve muhabbet ufkuna yükseldiğinde istikamet korunmuş olacaktır.

Evet, Kur'ân-ı Kerim bize, mahiyetimizdeki bu duygulardan böyle semere almayı talim eder. O bizdeki bu duyguların mevcudiyetini nefyedip, fitratımızla çatışmaz, bizi böyle bir çatışmaya zorlamaz. Aksine bizi ifrat ve tefritten koruyarak itidal ve istikamete sevk eder.

Kur'ân'ın aydınlık ikliminde:

- *Akıl*, ifrat noktasında *cerbezeye*, tefrit noktasında *ahmaklığa* düşülmeden istikamet çizgisinde *hikmet* televvünlü ruhun bir refiki;

- *Şehvet*, ifratıyla *bohemlik* ve *fuhşa*, tefritiyle cismaniyete bütün bütün sırt çevirip *humûdete* düşürmeksizin istikamet çizgisinde, meşruiyetle mukayyet “*iffet*” unvanıyla nefsi-nâtikanın belli bir perdeden sesi soluğu;

- *İnat*, *önyargı* ve *bâtıl saplantılar* gibi ifrat, *her şeye “evet” deme* ve *boyun eğme* gibi tefrite mukabil *hakta sebat etme* çerçevesinde Cenâb-ı Hakk'a karşı bir sadakat vesilesi;

- *Cesaret*, ne tefritindeki *korkaklık*, ne de ifratındaki *tehevvür*, Müslüman olarak her zaman dimdik, ama müdebbir bulunmanın temel unsuru;

- *İlim*, *gayesiz*, *hedefsiz*, *bilme için bilme* ifratı, *cehalet deneni yüzkarası* gibi tefrite mukabil, *mârifete* dönüşebilen ve Hakk'a ulaştırıran bir vasıtasıdır...

Evet, bunların hemen hepsi orta yola bakan yanlarıyla nisbî birer ilâhî mevhibedir ve yerinde değerlendirildiğinde önemli dinamiklerdir.

Görüldüğü gibi İslâm, insandaki hiçbir istidat ve kabiliyeti köreltmediği gibi, hiçbirine de ifrata ve tefrite düşme hakkı vermemiştir. O, bu istidatları kayıt altına almış ve insana hepsinden âzamî derecede istifade yolunu göstermiştir ki, Kur'ân'a göre bu yolun adı “sırat-ı müstakîm”dir.

Biz, günde en az kırk defa, Allah'a (celle celâluhu) "Bizi *sırat-ı müstakîme hidayet et!*"⁵¹ derken, içimizde bu anlayışın billûrlaştiğını duyarız. Bizim bu talebimiz, her şeyin ifrat veya tefritinden korunma talebidir. Aksi hâlde akıl, günümüzde olduğu gibi, ya bütün bütün terke uğrar ya da her şeyi inkâr eder ve kendinden başka varlık tanımayan bir küstahlığa düşer.

Bizden evvel bazı diyanetler, akklı bu hâle getirmişti. O dönemde akıl ihmale uğramış ve insanlar düşünmeye karşı bütün bütün gabileştirilmişti. Zira onlara göre tek gerçek ve tek hakikat ruhanî reislerin söyledikleriydi. Hayat, mâbedin loş duvarları arasına sıkıştırılmış, insanların görüş ufku da, bu duvarların arkasında anlatılanlarla sınırlı kalıyordu.

Akıl humûdeti, beyinleri söndüren bir illet olarak cemiyeti sarmış ve insanlar bu illet karşısında cansız cenazeler gibiydiler. Bu kabîl âkillerden mürekkep bir cemiyetin her zaman ve zeminde mukadder akıbeti de bundan başka olamazdı.

6. Akılın Hoyratlaşması

Gün geldi, böylesi akılsızlığa karşı tepki de şiddetli oldu. Bu defa da insanlık kendini, her şeyi hafife alan korkunç bir aklıyecilik karşısında buldu. Bu kaba aklıyecilik ilmi ve teknolojiyi de yanına alınca insanlık öldüren bir ifrata kayıverdi.

Günümüzde modern ilim ve teknolojik gelişmeler, insanoğlunun gözlerini öylesine kamaştırmıştır ki, maalesef artık o, iki adım ötesini göremez hâle gelmiştir ve ilmin, teknolojinin dışında hiçbir şeye tam güvenememekte; güvenmek bir yana, mevcut teknik imkânlarla her müşkülünü yenip, her problemini çözebileceğine inanacak kadar aşırı kanaatler taşımaktadır.

Böyle bir aşırılığın insanoğluna neye mâl olacağını kestirmek zor olmasa da, bu mevzuda verilecek herhangi bir

⁵¹ Fatıha sûresi, 1/6.

hüküm için zamanın tefsirini beklemenin daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Yalnız şu kadarını belirtmeliyim ki, her şeyde ifrat ve aşırılık zararlı olduğu gibi, ilmin bir put hâline getirilerek, bütün değerlerin ona bağlanması da, hem insanlık hem de ilimler adına fevkalâde tehlikeli ve zararlıdır.

İlmin, 'salim düşünce-tecrübe-vicdan' üçlüsüyle ele alındığı zaman yararlı olduğunda ve cemiyetin hayat seviyesini yükselterek, ona bugünü ve yarını itibarıyla huzur, mutluluk vaad edeceğinde şüphe yoktur. Ne var ki o, tek başına kaldığında sapma ve saptırmalara vesile olacağı da kaçınılmazdır.

Zihinlerin sonsuzluk düşüncesinden mahrum bırakıldığı, ruhun teknolojinin esiri hâline getirildiği, kalbî hayatın bütün bütün ihmale uğradığı bir yerde ne hakikî ilimden ne de ilmin yararlarından bahsedilebilir.

Aksine, böyle bir iklimde ilim, vahşetlerin buudlaşp devam etmesine, boğuşmaların kıran kırana sürüp gitmesine, aldatma ve istismarların dev bir afet hâlini almasına yardımcı olacak ve 'hak' karşısında 'kuvvet'in öldüren bir silahı hâline gelecektir.

Doğrusu, ilim, insanın maddî-mânevî mutluluğunu hedef alıp, onun bedenî-ruhî problemlerini çözmeye yönünde değerlendirildiği ve insanı gönül-zihin birliğine ulaştırabildiği ölçüde faydalı; bu hususlarda yararlı olamadığı zamanlarda ise faydasız, hatta bir ölçüde zararlıdır ve ondan insanî değerler açısından bir şeyler beklemek de abestir.

Bugün, bütün bütün maddîleşen insan, ilim ve tekniğe sadece şahsî hazları, maddî refah ve rahatı itibarıyla alâka duymaktadır. Böyle bir anlayış ise onu, her gün biraz daha ahlâkî çöküntü, ruhî bunalım ve düşünce kaymalarına sürüklemektedir. İşte böyle bir insan tipidir ki, büyük bir kısmı itibarıyla gerçeği araştırmaya ve o yolda tefekküre yanaşmakta, hatta bunları sevmemektedir.

Şüphesiz bunda, topluma avam kültürünün hâkim olmasının, ilim adamlarındaki beleŐ cilik düŐüncesinin ve hasbî ruh k tlililinin tesiri çok büyük olmuŐ tur; ama ruh insanı, ilham insanı, gönül insanı yetiŐ tmemenin tesiri bunların hepsinin önünde gelir.

Her Şeyi maddede arayan, aklı gözüne inmiŐ  kapkaranlık ruhların ortalığı sardığı bir dönemde, gerçeğin ilminden, ilimde derinleŐ p mârifete ulaŐ maktan bahsetmek mümkün değildir. Aksine, böyle bir atmosferde muhâkeme ve tefekkürden eser kalmaz, insanlar her gün biraz daha aptallaŐ r ve dünyanın her yanı âdeta makinelerin komutlarıyla iŐ  yapan insan Şeklindeki robotlara kalır.

Bu itibarladır ki, yarınları yeniden inşâ etmeyi planlayanlar, öncelikle ilmin ne olup ne olmadığını, ondan neler bekenebileceğini, sonra onun hedef ve gayelerini çok iyi belirleme mecburiyetindedirler. Aksi hâlde, aksaklıklar sürüp gider ve ilim, kendinden beklenenleri kat'iyen veremez...

Öyle zannediyorum ki, buğ n talim ve terbiye müesseselerinden topluma ait daha deđiŐ k müesseselere kadar, görüp müşâhede edilen yanlıŐ lıkların büyük bir bölümü, iŐ te böyle bir ilim anlayışından kaynaklanmakta.

Buğ ne kadar her Şeyi hâdiselerin dışı yüzünde araŐ tıran talim ve terbiye müesseseleri, hikmet ruhundan uzak kaldıkları ve bu müesseselere de ilim taassubu, dar kafalılık hükmettiği sürece gelecek nesiller sathileŐ meye devam edecek, tefekkür hayatımız daha da sıđlaŐ acak; yeni buluŐ  ve tespitler insanlığın kurtuluŐçu adına bir kısım sihirli reçeteler takdim et-seler de, dünya çapındaki bu umumî yozlaŐ manın  n  asla alınamayacaktır.

7. İlimde İstikamet

Bir yerde, eğer ilmî keŐ if ve tespitler, insanoğlunun maddî-mânevî mutluluğunu hedef almıyor ve insanlık, ruhunun

emrinde şekillenmiyorsa, ilim gayesinden saptırılmış, teknoloji insanlık aleyhinde işlemeye başlamış ve insanoğlu rağmına her şey altüst olmuş demektir.

Oysaki insanoğlu, kulak ardı edilebilecek kadar ehemmiyetsiz bir varlık değildir. O, varlık adına sözü edilen her şeyin merkez noktasını tutan bir müstesna yaratıktır. Ve insan bu hâliyle âdetâ Cenâb-ı Hakk'ın en gözde sevgilisi durumundadır.

Kâinatları var eden Zât, onu varlığın özü, hulâsası ve gayesi olarak yaratmıştır. Böyle bir mevkide yaratılan insanın gayesi de, Yaratıcısını arayıp bulmak ve kendi varlığına gaybî ve uhrevî bir derinlik kazandırmak olmalıdır.

Bu noktada ilme düşen vazife, insanın gözünden perdeyi kaldırıp ona gerçeği göstermek ve onu her gün yeni tefekkür ufuklarına doğru seyahate hazırlamaktır. Bu sayede, ilmin bütün buluş ve tespitleri insanoğlunun ruhunda ötelere doğru uzayıp giden birer merdiven hâline gelecek ve her an ayrı bir iman şuuru, ayrı bir ibadet aşkıyla şahlanan tali'li ruhlar, bu merdivenle cismaniyetin dehlizlerinden kurtulacak, zaman üstü hüviyetlere ulaşarak bütün zaman ve mekânların üstünde sonsuzla hemdem olacaklardır.

Böyleleri için artık, ne kendilerini aşağıya çekmek isteyen tabiatın zararlı yanları karşısında yenilmek ne de bedene ait sis ve dumanlar içinde şaşırıp kalmak söz konusu olabilir.

Çevrelerini saran bütün is ve pastan arınmış bu üstün kametlerdir ki, kim bilir, günde kaç defa gökler ötesi varlıklarla tanışıklığa girer, kaç defa meleklerle sonsuzluk istikametindeki yarışlara katılır ve kaç defa, hakikatin hararetiyle bir mum gibi eriyip mârifetin o bilinmez okyanuslarıyla bütünleşir. Eğer bugün biz gelecek adına biraz olsun ümit taşıyorsak, bu, o ruh insanların, Hak inayetlerine vesile olabileceği recâsından kaynaklanmaktadır.

Her şeyi inkâr eden ilim, insanlığa ait bütün değer hükmülerini de inkâr etmiştir. Hatta denebilir ki, Sanayi İnkılabı

ile daha da k stahlaşan nesiller, insandan daha çok canavar yetiştirmişlerdir. Cihan harpleri şahit olarak yeter!

Batılı, kendisine musallat olan bu illetin geç de olsa farkına vardı ama, girilen yol tek taraflıydı ve bu yolun dönüşü de yok gibiydi. İhtimal daha bir süre onu, kalbini bağırsaklarına yedirmiş bir kısım hilkat garibeleri idare edecekti.

8. İlme ve İlim Adamına Saygı

Bizde ilim düşmanlığı yoktur ve hiç olmadı. Aksine ilim erbabı her yerde i'zaz ve ikram gördü.. ve her zaman ilim erbabının eli değil, etekleri  p ld .

Cel detli padişah Yavuz Sultan Selim Hazretleri, arkasında İbn Kemal olduğu hâlde ihtiyaımıyla yolda giderken İbn Kemal'in atının ayağından sıçrayan amur Yavuz Sultan Selim'in c bbesine sıçrayıvermişti.. haşmetli hükümdardan gelecek bir gazap endişesiyle o büyük ve hakperest insanın içinde bir endişe hâsıl olur d şuncesiyle Yavuz Sultan Selim Han hemen dönüp nedimlerine şu talimatı verdi:

“Sizlere vasiyetim: şu anda benim üzerimdeki, hocamın atının ayağından sıçrayan çamurla amurlanmış bu c bbeyi mutlaka benim tabutumun üzerine  rtmenizdir. Zira ben Rabbimin huzuruna bu cübbe ile gitmek isterim.”

İlim, hiçbir devirde böyle i'zaz görmemiş ve hiçbir hükümdar tarafından ilim adamına bu kadar saygı gösterilmemiştir. G sterilemezdi de; zira o saygının kaynağı Kur'ân-ı Kerim'di. O Kur'ân ki, *إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ* “Allah'a karşı kulları içinde ancak  limler saygı duyarlar.”⁵² demektedir.

Hele ş z bir kıraatte bu âyetteki lafza-i Cel l'in *الل ه* şeklinde merf  ( treli) okunuşu vardır ki, o zaman mânâ, “Allah, Kendisini bilenlere, eşya ve hâdisenin künhüne v kif olanla-

⁵² Fâtır s resi, 35/28.

ra, 'Nefsini bilen, Rabbini bilendir.' sırrına erenlere karşı saygı duyar." şeklinde olur ki, üzerinde durulmaya değer.⁵³

Bu ne baş döndürücü bir ifade ve bu ne müthiş bir tespittir! Evet, ilim bizde daima tebcil edilmiş ve minarelerin başında âdeta bir alem hâline getirilmiştir. Öyleyse, ilim adamının bize ve bizi ifade eden mukaddeslerimize küsmeye hakkı yoktur.

Zira biz, ilme ve ilim adamına karşı sonsuz denecek ölçüde bir saygı ve hürmet beslemekteyiz. Yeter ki o, bizim ruhumuzdan fıskıran hakikatlere tercüman olsun ve kâinat kitabını, kâinatın Sahibi adına şerh ve izah yolunda bulunsun.

Bundan dolayıdır ki, Gazzâlî bizim gözümüzde âbideleşir; İmam Rabbânî gönüllerimizdeki tahtına oturur; Mevlâna gönül gözümüzde zebercet bir kaş gibi parıldar.. ve daha binlercesini biz birer beyin yapıcı ve ruh mimarı olarak kabul eder ve onların maziden uzanan ışıktan elleriyle istikbalimizi şekillendirdiklerini görür gibi oluruz. Çünkü biz, ilmin fazilet ve değerini kabul edenlerdeniz.

Aynı kaynaktan beslenenler de tıpkı her şeyi bizim gibi duyar, bizim gibi değerlendirirler. Aksine, bizimle aynı mameden süt emmeyenlerle düşünce kardeşliği -dolayısıyla da, beğendiğimiz şeyleri takdir etmeleri- söz konusu olmayabilir. Bizim kimseye bir şey demeye hakkımız yok; tabîi kimsenin de bize.

İslâm, toplumun değişik kesimleri arasında imtiyazın karşısındadır ama o, ilmi ve ilim adamını yükseltir ve tebcil eder.

İbn Mâce'nin rivayet ettiği hadis-i şerifte, "İlim talep etmek her Müslümana farzdır."⁵⁴ denilmektedir. Bazı ilimler farz-ı ayn, bazıları da farz-ı kifâye olarak, her Müslüman ilim edinme mecburiyetindedir ki, bir başka hadislerinde Efendimiz şöyle buyururlar:

⁵³ el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 1/225, 4/399, 5/50; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/343.

⁵⁴ İbn Mâce, *mukaddime* 17.

“Bir kimse ilim yoluna girince, Allah (celle celâluhu) da ona Cennet’e giden yolu kolaylaştırır.”⁵⁵

İlim, bizden bu denli tebci ve saygı görür; bizim mânevî yapımız, i heyecanlarımız, tefekkür hayatımız da hep bir dantel  gibi ilim aşkı, ilim d şuncesi etrafında  rg lenir.

9. İnsan Ruh ve Cesediyle Kavrama

Cemiyet hayatı fertle başlar. Fert âdeta, cemiyet organizmasının atomları durumundadır.

Cemiyeti gökteki sistemlere benzetecek olursak, fert o sistem içindeki bir yıldız gibidir. Nasıl organizma bütünü ile atom arasında ve yine gökteki sistemle o sistemin bir parçası olan yıldız arasında bir bütünlük var, öyle de fertle cemiyet arasında da aynı şekilde bir bütünlük mevcuttur. Ancak bu bütünlük evvelâ ferdin kendi yapısında başlamaktadır. Biz buna ‘ruh ve ceset’ veya ‘madde ve mânâ’ bütünlüğü diyoruz.

İslâm, ruhun yanında bir ceset, maddenin yanında bir mânâ, itima nin yanında bir iktisadî ve bütün bunların yanında da bir ahlâk ve terbiye demektir ki, onda topyekün bütün bir hayatın solukları duyulur, nefesleri hissedilir.

İslâm, Kur’ân kaynaklıdır ve Kur’ân’da beşere ait ihmale uğramış hiçbir husus yoktur. Aynı zamanda onun içinde tabiat-ı beşere uymayan hiçbir sivrilik de mevcut değildir. O, varlık-eşya-insan açısından itidalin sesi ve soluğudur.

İslâm, hayata ait bütün meseleleri bir bütünlük içinde ele alır. Onda meseleleri bölme ve ayırma olmaz. Bazı diyanet mensupları ferdi, ruh ve ceset diye ikiye ayırır; bazıları tamamen ruhu, diğerleri de tamamen cesedi, cismaniyeti  ne çıkarır. Dolayısıyla her iki anlayış da ferdi bölüp parçalayıp anlaşılmaz hâle getirmektedir.

⁵⁵ Müslim, zikir 38; Tirmizî, ilim 2; İbn Mâce, mukaddime 17.

İslâm'da ise fert, ruh ve ceset vahdeti içinde ele alınır ve aynı hakikatin iki ayrı yüzü kabul edilir. Ruh ve ceset arasındaki vahdet telakkisi ailevî, içtimâî ve idarî yapıya da aynıyla akseder, onlara da kendi boyasını çalar. Buna mukabil değişik diyanetler ve din şeklindeki organizasyonlar hem kendi aralarında hem de başka milletlerle münasebetlerinde âdetâ birbirlerinden kopuk bir görüntü sergilemektedirler.

10. İslâm Dışı Bazı Dinlerin İnsan Anlayışı

Bazı dinler sadece cesede bakar, onun temel disiplinleri de cismaniyet yörüngelidir. Böylelerinin bütün çaba ve gayretleri hep çıkar ve menfaat hedeflidir. Bir şeyin maddî menfaati varsa ona göre bir değeri de vardır; yoksa kıymeti yoktur.

Meyve ve sebzelerin bir kıymeti vardır; çünkü insan bunlarla beslenmektedir. Renklerin bir kıymeti vardır; çünkü göz bu renklerden maddî bir zevk almaktadır. Tat denen şey de dilin zevki hatırına bir kıymeti haizdir. Dokunulan şeyde, dokunma duyumuza ait bir tatmin söz konusudur.. ve neticede her şey bu yönüyle bir değere sahiptir.

İşte bazı diyanet mensuplarının insan anlayışı, varlık hakkındaki mülâhazaları, eşya ve hâdiseleri değerlendirışı böyledir.. ve bu anlayışa göre insan sadece bir cesetten ibarettir.

Diğer bazıları ise, insanı yalnız ruhtan ibaret kabul ederler ki, böyle bir anlayış da, genişlik ve derinliği olmayan tek buudlu bir hat gibidir.. ve insan tabiatı karşısında pek çok boşluğu olan, sorgulanabilir bir organizasyon görüntüsü sergilemektedir.

Böyle bir organizasyon, âbâ-i diyanetiyle müntesiplerine cennetler vaat etse de, insanın aklî, kalbî ve ruhî hayatı adına hiçbir şey vaat etmediği açıktır. Ona göre insanlar inziva-hanelere çekilerek, bütün bedenî zevklerden tecerrüt edecek, evlenmeyi kendine haram kılacak; yemeyecek, içmeyecek,

hatta dünyayı hiç düşünmeyecek; sadece ruhunun gücüne ulaşmaya çalışacak...

 ncekine nispeten bu da bir tefrittir. Böyle bir tefrit neticesinde bu yolun s likleri de, zâhirî mesleklerinin aksine gidip fuhşa gömülmüşlerdir. Evet, insanların bazı konulardaki arzu ve isteklerinin önünü almak mümkün değildir. Almaya kalkarsanız tabiat deformasyonlarına sebebiyet verirsiniz.

Zira tutulan yol beşer tabiatına, insan yapısına zıt bir yoldur.   buudlu mek nda yaşamak üzere yaratılan insan, hayal  bir atmosfer içine itilmiştir. Hâlbuki bu yol, en mahir cambazların dahi y r yemeyeceği kadar dar ve amansızdır.

Nitekim, beşer bu yolda y r yememiş; baş aşağı şehvetin ve fuhşun kucağına düşmüştür. Hem de bunu, Allah' a ibadet mahalli inzivahanesinde yapmıştır. İşte ifrat ve tefritin doğurduğu neticeler..!

11. Dünya Bir ıkmaзда, Kurtuluğu da Kur'ân'dadır

Dünya, içinde bulunduğu durumun vahametini iki cihan harbiyle daha bir anladı ama, henüz sığınacağı kapıyı bulmuş sayılmaz. O kapı, Kur'ân'la açılan Allah kapısı, sarılınacak kopmaz ip, Allah mesajı ve elemsiz-kedersiz hayat da, onun gölgesinde geçirilecek hayattır.

Fahr-i Kâinat Efendimiz'in ifadesi içinde, Kur'ân öyle nuranî bir iptir ki, bir ucu Allah'ın, diğer ucu da m 'minlerin elindedir. Ona tutunan, mutlak surette kurtuluğu erer.⁵⁶

Evet, kabul etmek zorundayız ki, dünya bugün bir çıkmazdadır. Ya, dönüşü olmayan bu yolda hiç beklenmedik şekilde bir uçuruma yuvarlanacak ya da semavî mesaja kulak verip kurtulacaktır. Bu ses, Kur'ân ve İslâm'ın sesidir.

⁵⁶ Bkz.: Müslim, *fez il 's-sahabe* 36; Tirmizî, *fez il 'l-Kur' n* 14.

Biz Müslümanız ve o sese bütün ruh-u canımızla bağlıyız. Biz, ensar-ı ilâhî ve Allah'ın muvahhidleriyiz ve Fahr-i Kâinat Efendimiz'in izindeyiz; ara sıra düşüp kalksak da O'na birer sadık bendeyiz.

Evet, gerçi o Kamet-i Bâlâ'yı tartıp ölçebilecek bir idra-ke sahip değiliz; ama kat'iyen biliyoruz ki, O, Allah'ın en ek-mel ve eşref kuludur ve insanlık âleminin en ulusudur. O'nun mahiyeti muallâ, mücellâ ve musaffâdir; ne var ki, yine de, “*Muhakkak ki ben de sizin gibi bir beşerim.*”⁵⁷ âyetiyle anla-tıldığı gibi bir beşerdir.

Aslında bizim farklılığımız da bu tür mülâhazalarla te-zahür ve tebarüz eder: Biz, Allah Resûlü'nü delice severiz. Gidip O'nun vadisinde dolaşırken, köyünün burcu burcu nü-büvvet kokan havasını teneffüs ederken, Saadet Asrı'nda ya-şıyor olma neşvesini duyarız. Hatta O'nun ayağını bastığı toprağı gözümüze sürme diye çekeriz. Dahası bize deseler ki: “İki Cihan Serveri'nin mübarek kademi bu taşta basmıştı.”, o taşı biz altın mahfazalarda saklar ve ona dudağımızı dokun-durmayı büyük mazhariyet sayarız.

İşte biz O'nu bu kadar severiz; sever ve her nefeste O'nun uğruna bin defa ölmeyi cana minnet biliriz. Bununla beraber O'nu kat'iyen ilâh gibi görmeyiz. “O da bizim gibi bir beşer-di.” der saygı ve tazimatımızı O'nun vesileliğine bağlarız. O, resûllerin en eşrefi ve Rahmetenlilâlemîndi⁵⁸ ve O'nun bizim içimizden çıkması insanlık için bir şeref vesilesi olmuştu.

12. Kur'ân'ın İnsan Anlayışı

Kur'ân beşerîlikten çok muallâ, mukaddes ve münezzeh-tir ama, takdim ettiği hayat sistemi, beşerî, fitrî ve tabiidir ve müntesiplerini asla tabiatla savaştırmamıştır; camimiz cami, yatak odamız yatak odasıdır.

⁵⁷ Kehf sûresi, 18/110; Fussilet sûresi, 41/6.

⁵⁸ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/107.

Bizim evlâd u iy limiz arasında değişik bir vaziyetimiz; ‘Allahu Ekber’ deyip, Rabbimiz’in karşısında kemerbeste-i ubûdiyet içinde namaza durduğumuz zaman da ayrı bir tavrimiz vardır. Ahv l-i  diyemiz kulluğumuzla i içe ve muza-hemesizdir.

Nabızlarımız, dinimiz, diyanetimiz için attığı aynı anda, onlarda aile ve milletimizin sesini de duyarız. İşte bu yol Kur’ân yoludur ve bu yol Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile açılan o büyük şehrahtır.

Efendimiz bir ömür boyu hep bu düşünceyi işlemiş;  m-metini ifrat ve tefritten korumuştur ki, bu husus O’nun en hassas olduğu meselelerden biridir. Bazen O, z hiren takva gibi görülen davranışlara dahi müdahale etmiş ve insanları istikamette tutmaya çalışmıştır.

şerefli sahabi Abdullah b. Amr b.  s, bütün seneyi oruçlu geçiriyordu. Allah Resûlü bunu duyunca hemen onu karşısına aldı ve sordu:

- *Bütün seneyi oruçlu geçiren sen misin?*

- Evet y  Resûlallah!

- *Hayır,  yle yapma! Sadece pazartesi ve perşembe gün-leri oruç tut.*

- Ey Allah’ın Resûlü! Ben daha fazlasına g c yetirebilirim.

- *Öyle ise, bir gün ye, bir gün tut. Bu savm-ı Davud’dur ve Allah katında en makbul nafile oruçtur.*

Abdullah b. Amr işi, ‘‘Daha fazlasına gücüm yeter’’le noktaladı. Allah Resûlü’nün huzurunda söylediği son söz bu olduğu için ömrünün sonuna kadar da, bayram günleri hariç, hep oruç tuttu.

Ne var ki hayatının sonuna doğru onun dudaklarından dökülen şu sözler, tavsiye-yi Nebeviyeyi tutmadığına dair pişman olduğunu gösteriyordu: ‘‘*Keşke Resûl-i Ekrem’in sözünü dinleseydim. O gün, üzerime aldığım mükellefiyeti*

götürebilecek durumdaydım. Hâlbuki şimdi çok zorlanıyorum. Ama O'nun huzurunda söylediğim söze muhalefet etmek de hoşuma gitmiyor. Onun için bu duruma katlanıyorum.”⁵⁹

Osman b. Maz'un, kendisini iğdiş ettirmek istediğini ifade edince, Allah Resûlü, bunun doğru olmadığını, sünneti içinde böyle bir davranışın bulunmadığını söylemiş ve sonunda da, “Kim benim Sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.” deyivermişti.⁶⁰

Her şeyin bir hikmet-i vücudu vardır. Esas olan, o şeylerden bazılarını ortadan kaldırmak değil, onları yaradılış hikmetine uygun kullanabilmektir. Neslin devamını netice veren bir duygu ortadan kaldırılamaz. Belki makul ve meşru şekilde kullanılır ve ondan istifade edilir.

Aslında Efendimiz de bizlere hep bu prensibi talim etmiştir. “Dinde ruhbanlık yoktur.”⁶¹ ifadesiyle vecizelendirebileceğimiz bu prensip, ne Efendimiz devrinde ne de daha sonra asla zedelenmemiştir.

⁵⁹ Buhârî, *savm* 54-59; Müslim, *sıyâm* 181-193; Nesâî, *sıyâm* 76.

⁶⁰ Buhârî, *nikâh* 1; Müslim, *nikâh* 5; Nesâî, *nikâh* 4.

⁶¹ Bkz.: Aclûnî, *Kesfû'l-hafâ*, 2/510.

D. İÇTİMÂÎ YAPININ ESASLARI

İslâm'ın içtimaî yapısı üç temel esasa dayanır. Bunlardan birincisi *vicdan duruluğu*, ikincisi *müsavat (eşitlik)*, üçüncüsü ise *teavün (yardımlaşma)* düsturudur. Şimdi sırasıyla bu hususları teker teker arz etmeye çalışalım:

1. Vicdan Duruluğu

İslâm içtimaî yapısını şekillendirmede evvelâ ferdi ele alır. Çünkü, fert istenen kıvamda olmadıkça cemiyetin istenen ölçüler içinde şekillenmesi imkânsızdır. Ferdin istenen kıvamı alması ise, ancak vicdan duruluğuna bağlıdır.

Vicdan duruluğu, her türlü zaaftan kurtulmanın yanın-da, bütün faziletlerle mücehhez olmanın da diğer bir adıdır. Vicdan saflaşınca, insan bütün kayıtlardan âzâde hâle gelir ki, hürriyetin hakikî neşvesini duyanlar da ancak vicdanı duru olanlardır.

Vicdanı duru olan bir insanın gönlünde hasis düşüncelere yer yoktur. Onun korkusu sadece Allah'tandır; O'ndan korkar, O'na saygı duyar ve kimse karşısında tezellüle tenez-zül etmez.. hiç kimseden şahsı adına bir talepte bulunmaz. Böyle birinde ölüm endişesi ve istikbal korkusu da yoktur. İşte İslâm'ın içtimaî yapısının temelinde evvelâ böyle bir vicdan duruluğu mevcuttur.

Ruhun irade, his, zihin ve kalb gibi duyu vasıtaları aynı zamanda vicdanın da en önemli temel esaslarıdır. Bunlar insanı burada insanî kemalâta, ötelerde de ebedî mutluluk ve Cenâb-ı Hakk'ı müşâhede ve hoşnutluğuna ulaştırırlar.

Vicdan, Hakk'ı gösteren pırl pırl bir aynadır ve Zât-ı ulûhiyete tercüman olmada da eşi menendi yoktur. Elverir ki o, sesini duyuracak kulaklar bulabilsin!..

Vicdan; ruhun hissi, müşâhedesi ve idrakidir. Bu sebeple o, hep mekân-üstü, ötelere açık, kıstasları sağlam ve melek ma-sumiyetine denk bir ismete sahip nuranî bir mekanizmadır.

Müftüler çoktur ve hemen hepsi de anlayabildiklerince, aynı kaynaklara müracaat eder ve ona göre fetva verirler. Vicdan, nazarı keskin öyle bir müftüdür ki, fetva verirken hakikate göre fetva verir ve verdiği fetvalarda da kimseyi ya-nıltmaz.

a. Vicdan Duruluğu ve Muhasebe Duygusu

Bir sistem ne kadar güçlü, getirdiği kanunlar ne derece muhkem olursa olsun, fert, o sistem ve kanunları kabul edecek vicdan duruluğuna ulaştırılmamışsa, çok fazla bir şey yapılmış sayılmaz.

Söz gelimi, “Zinaya yaklaşmayın!”⁶², “Aranızda, mallarınızı haksızlıkla (haram yollarla) yemeyin!”⁶³ ve “Şahitliği gizlemeyin!”⁶⁴ gibi Kur’ânî düsturlar, birer emir ve birer kanun şeklinde vaz’edilmiş olsa da, eğer fertler pratikte bu hayatî düsturları içlerine sindirememişlerse/sindiremiyorlarsa bu düsturların yüzlerce defa tekrarının ne fert ne de cemiyet adına hiçbir yararı olmayacaktır.

Bu sebeple, hem düsturlar çok sağlam ve muhkem olmalı hem de fertler bu düsturları yerine getirecek seviyede yetiştirilmeli ve vicdanları dupduru hâle getirilmelidir ki, teklif ve tavsiyeler de havada kalmasın.

Kur’ân, birçok âyetiyle insanı, “Nerede, ne zaman ve ne yaparsan yap, mutlaka Cenâb-ı Hakk’ın murakabesi altındasın!” hususuna uyararak bütün davranışlarını böyle bir atmosfer altında planlamaya ve yaşamaya çağırır.

⁶² İsrâ sûresi, 17/32.

⁶³ Bakara sûresi, 2/188.

⁶⁴ Bakara sûresi, 2/283.

“  kişinin bir araya gelip gizli fısıldaştığı bir yerde, d r-d nc  mutlaka O’dur.”⁶⁵ âyeti ile, “(Ey Habibim!) Ne iş yaparsan yap, ey insanlar, sizler de ona dair Kur’ân’dan ne okursanız okuyun ve ne yaparsanız yapın, her yaptığınıza daldığınız an mutlaka sizi görürüz.”⁶⁶ âyeti ruhlarımıza bu gerçeği duyurmaktadır.

Diğer taraftan, “And olsun ki, insanı Biz yarattık. Nefsinin kendisine ne fısıldadığını biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.”⁶⁷ mealindeki âyet de aynı noktaya parmak basmaktadır.

Vicdan bu m n larla donatılmalı, gönül bu  yetlerin ürperti veren soluklarıyla beslenmeli ki, istenen yapı da teşek-k l ve tekevvün edebilsin. Aksi hâlde, söylenen güzel şeyler, sadece ütopik birer nazariye olmaktan öte geçemez.

Burada vicdan duruluğunun nasıl bir tablo sergilemeye vesile olduğunu göstermek bakımından bir iki müşahhas misal arz etmek istiyorum; ta ki, serdedilen düşünceler, tecridin soğukluğundan kurtulup, olabirlik adına bize birer fikir versin.

H. Ömer’in (radiyallâhu anh) bir gün sırtındaki kırba ile Medine sokaklarında dolaştığı görülür ve kendisine sebebi sorulur.

“Halife oldum diye içime bir gurur geldi. Derdim, bunu telafi etmekte.” karşılığı alınır.⁶⁸

Bir başka tablo: Yine H. Ömer bir gün hutbe irad etmektedir. Söylediği sözler dinleyenlerin iini bir kor gibi yakmakta ve bir kevser gibi yıkamaktadır. Bir aralık hiçbir münasebeti yokken hutbesini keser ve şu mealde sözler söylemeye başlar:

⁶⁵ M c dile s resi, 58/7.

⁶⁶ Yunus s resi, 10/61.

⁶⁷ K f s resi, 50/16.

⁶⁸ Kuşeyrî, *er-Risalet’l-Kuşeyriye*, s. 244.

“Ey Hattab oğlu Ömer! Daha dün deve çobanlığı yapıyor ve develerle güreş tutuyordun. Bugün ise halifesin!” Bunları söyler ve hutbesini bitirir.

Daha sonra sorarlar: “Bu şekilde konuşmanın sebebi neydi?”

Cevap verir: “Konuşurken içime halife olduğum düşüncesi geldi. Ben de bu sözlerle o mülâhazaya mukabelede bulundum.”⁶⁹

İşte vicdan duruluğu ve işte muhasebe duygusu! Düşünün ki, Ömer (radıyallâhu anh), o gün bir devlet reisidir, ama nefsiyle sık sık yüzleşen bir devlet reisi...

Halid, azledilip Medine’ye getirilirken yolda bir hutbe irad eder ve askerlere hitaben, “Askerlerim, Ömer beni azletti!” der. Halid’i canı kadar sevmesine rağmen baldırı çıplak bir asker hemen kılıcı üzerine doğrulur ve “Kumandan, kendine gel! Bu senin yaptığın isyandır, fitne çıkarmaktır.” tembihinde bulunur; bulunur ama, Halid’in cevabı da hazır: “Ömer varken kimin haddine isyan etmek ve fitne çıkarmak!”

Daha sonra gelir ve halifenin huzurunda mal beyanında bulunur. Halid’in defteri temizdir. Ancak yine de eski vazifesi kendisine verilmez. Buna rağmen, ordular sevk etmiş, imparatorlukları dize getirmiş koca kumandan kendisi için reva görülen bu şeylerin hiçbirini mesele yapmaz. Öyle ki, kumandan olarak vazife gördüğü orduda, alt rütbedeki birinin emrinde nefer olarak vazifesine devam eder.⁷⁰

Vicdan duruluğu onu, benlik dahil, her şeyi toplumun selâmeti için feda etmeye hazır hâle getirmişti.

b. Duru Vicdanın Hürriyet Ufku

Vicdanı duru bir insan, Allah’tan (celle celâluhu) başka hiç kimseden korkmaz. Herkesin ondan korkup ürktüğü

⁶⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 3/293.

⁷⁰ Şiblî Numânî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 1/242-244.

Ölüm dahi böyle birince Şeb-i arûs görülür. Öyle ki, Rabb'e kavuşmanın neşvesi onun bütün benliğini sarmıŐtır; sarmıŐtır, korku ve endişeye o bünyede zerre kadar yer kalmamıŐtır.

Aksine o ölürken hayatının en son fakat en lezzetli anını yaşamaktadır.  nk   l m , her türlü  rperticilikten uzak ve bütün güzelliğiyle g rmuŐt r. Onun ızdırabı, bu güzelliği  m-r n  körlük içinde geçirenlere g sterememekten kaynaklanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, böyle düşünüp ve ölümü böyle değer-lendiren korkusuzları Öyle tebrik ve tebcil eder:

*“Allah, Şüphesiz Kendi yolunda savaŐıp, öldüren ve öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını, Tevrat, İncil ve Kur'ân'da söz verilmiş bir hak olarak, Cennet'e karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse yaptığınız alışverişe sevinin; bu, büyük mazhariyettir.”*⁷¹

Allah (celle celâluhu), dünyevî her türlü kayıttan  z de hâle gelen mü'minlerden mallarını ve canlarını satın almıştır; onlar da bu suretle hırs hastalığından kurtulmuŐlardır. Karşılığında da kendilerine Cennet vaad edilmiştir.

Onlar, *“Kim Allah'ın adının yücelmesi için m cadehede ederse, o, Allah yolundadır.”*⁷² fehvâsınca, Allah'ın yüce adının, gönül âleminde, fikir hayatında, içtimaî yapıda Őehb l açıp yükselmesi, yükselip bir bayrak gibi ufuklarında dalgalanması istikametinde varlılarıyla-yoklarıyla bu uğurda seve seve nefislerini feda ederler. Zaten cihadın  er evesi de budur. Aslında bu resme de böyle bir  er eve gerektir.

Onlar ki,  ld r rlere ve ölürlere; Allah yolunda seve seve  l me atılır ve asla ölümden endişe etmezler.  nk  dünyaya

⁷¹ Tevbe s resi, 9/111.

⁷² Buhârî, *ilim* 45; *cihâd* 15; Müslim, *imâret* 149-151.

ait hiçbir şey onların ayaklarına pranga, boyunlarına tasma olamamıştır.

Onlar serbest ve hürdürler. Öyle ki, icabında onlar, sıratın üstünde oynar, gidip Cehennem’de kaylûle yapar ve Cennet’te de gece uykusuna çekilirler.. evet, onlar o kadar rahatlırlar. Cihanla hesaplaşır, fakat zerrece endişe duymazlar.

Ben, Yunus Emre’nin, dinin özüyle istihza gibi anlaşılacak bazı sözlerinden, onun, insanların mâbut hâline getirdikleri ne kadar totemleri varsa, onlarla istihza mânâsını anlıyorum:

*Ben derviğim diyene bir ün edesim gelür,
Seğidüben sesine varup yetesim gelür.
Sırat kıldan incedir kılıçtan keskincedür,
Varup anun üstüne evler yapasım gelür.
Altında Gayya vardur içi nâr ile pürdür,
Varuban ol gölgede biraz yatasım gelür.
‘Od’a gölge dedüğüm tânetmenüz hocalar,
Hatırınız hoş olsun yanub tütesim gelür.
Ben günahumca yanam rahmet suyuyle yunam,
İki kanat takınam biraz uçasım gelür.
Andan Cennet’e varam Cennet’te Hakk’ı görem,
Hûri ile gilmânı bir bir kocasım gelür.
Derviş Yunus bu sözi eğri büğrü söyleme,
Seni sığaya çeker bir Molla Kasım gelür.*

Yunus’un bu sözlerinde, bizim totemlerimizle ve değişik endişelerimizle, korkularımızla istihza vardır. Onun mısralarında hep hür vicdanın sesi ve feryadı duyulmaktadır.

Bu, aynı zamanda bütün totemlere de bir baş kaldırma, ‘Lâ ilâhe illâllah’ı yürekten söylemenin ve ‘Muhammedün Resûlullah’ı vicdanında duymanın adıdır.

c. Kahramanlıklar Korkusuzların Eseridir

Vicdanı duru bir insan asla ölüm endişesi duymaz. Çünkü o, hürriyetin zirvesine yükselmiştir.

Her gün ölüm korkusunu boyunlarına sarılmış yılan gibi taşıyan insanların kendilerine veya içinde buldukları cemiyete faydalı olacakları şüphelidir. Onların sararmış yüzleri, titreyen el ve dudakları bize bunu söylemektedir.

Sağlam bir cemiyeti, hayatı istihkâr edenler kurar ve yine onlar korurlar. Bir milletin idbârını (çöküş) ikbâle (yükseliş) çevirenler/çevirecek olanlar da yine bu korkusuzlardır. Kur'ân bir hâdise münasebetiyle, bizlere bu korkusuzları destanlaştırıp şöyle anlatır:

Şöyle ki, Uhud'da kolu kanadı kırılan Müslümanlar, bu halleriyle müşrik ordusunu takibe hazırlanırlar ki, tarihin bize 'Bedr-i Suğrâ' diye anlatacağı bu hâdise, korkusuz insanların nelere muktedir olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir.

Nuaym b. Mesud o gün henüz Müslüman olmamıştır. Medine'ye gelerek Müslümanların içine korku salmak ister. Gayesi Müslümanlar'ı bu takip işinden vazgeçirmektir. Onlara Mekkelilerin büyük bir orduyla tekrar gelmekte olduklarını söyler ve Medine'de tek bir Müslüman bırakmama niyetinde bulduklarını ilave eder. Ancak onun bu sözleri Müslümanlar'ın sadece iman ve tevekküllerini şahlandıır.⁷³ İşte aşağıdaki âyet bize bu tabloyu anlatmaktadır:

*"İnsanlar onlara, 'Düşmanlarınız size karşı bir ordu topladılar, onlardan korkun!' dediler. Bu, onların imanını artırdı da, 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.' deyiverdiler."*⁷⁴

Hiçbir istikbal endişesi duymadan, ölümü istihkâr edip, herkesin ölümden kaçtığı ölçüde ölümün üzerine yürü-

⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/59-60.

⁷⁴ Âl-i İmrân sûresi, 3/173.

yen bu korkusuzlar, ancak hür vicdanların yapabileceği bir kahramanlık sergilemişlerdir.

Zaten tarih yapan da işte bu tür kahramanlardır ve böyle büyük meseleleri ancak, çeşitli mevcelemelerden sonra istenilen durumu kazanmış kıvamında ruhlar halledebilir.

Hırsını aşamamış, korkuyu yenememiş, makam, mansıp ve mevki düşkünlüğünden kurtulamamış, gönlünü herhangi bir koltuk sevdasına kaptırmış veya bütün hisleriyle bir siyâsî partinin başında kalmaya kilitlenmiş ya da bir başka kaprisinin altında ezilmiş kimselerin -ısrarla söylediğimiz gibi- ne fert ne cemiyet ne de insanlık adına en küçük bir mesele halletmeleri mümkündür.

d. Zirvedeki Ruhlar

Tarihe bu nazarla baktığınızda, cihan çapında muvaffakiyetleri; candan-cânândan, yurttan-yuvadan ve her türlü ten sevdasından geçebilen ve bu yönleriyle hasbîliği, diğergamlığı ve yaşatma arzusuyla yaşama tutkusunu terk etmeyi temsil edenlerin gerçekleştirdiğini görürsünüz. İşte bunlardır zirvedeki ruhlar!

Zirvedeki ruhlar; düşünceleri duru, seciyeleri temiz, vücutları dinç, gözleri keskin, bakışları berrak, yürekleri topyekün insanlığa karşı insanî hislerle dolup boşalan, kendi millet ve çevrelerine karşı da sevgi, merhamet ve hoşgörüyü çarpan; dünden bugüne tarihî hâdiselere yön vermiş, tarihin yükünü ense kökünde taşımış birkaç düzine kudsîlerdir.

Zaman, işte bunlar ve bunların sundukları mesajlarla itibarîlikten çıkararak değer kazanır; mekân ve mekânın bağrındaki kara delikler onların aydınlık düşünceleri sayesinde Cennet koridorları hâline gelir. Tek bir düşünce, tek bir anlayış, tek bir mâbuda inanç etrafında kenetlenerek, varlık ve birliklerinin şuurunda olmaları, onların en önde gelen

vasıflarındandır. Bu vasıfla hep zirvelerde dolaşır; şereften şerefe, zaferden zafere koşarlar.

Heyecanlanıp harekete geçmelerini gerektiren herhangi bir sebep olmadığı veya kendi iç dünyaları ile meşgul oldukları dakikalarda yüzleri yerde, fevkalâde sakin, uyumlu ve melek oldukları hissini uyandırırken; ülke ve millet hesabına harekete geçtikleri zamanlarda ise birdenbire  elikleşir, granitler gibi sağlam bir duruş sergilerler.

Normal ve tabiî hâlleri içinde, ruhlarındaki şecaat ve yiğitliği sezmemek olduğu zordur. Bu h lleriyle onlar yumuşaklardan daha yumuşak, incelerden daha ince ve olabildiğine naziktirler. Ancak, iş başa düşüp hizmete çağırıldıklarında ise birdenbire değişir, bambaşka bir hâl alırlar.

Yurt ve milletleri için gündüzleri soluk soluğu koştururken, geceleri uyku ve istirahat nedir bilmezler. Bütün bir hayat boyu çırpınır durur, hem Hakk'ı hem de halkı hoşnut etmeye çalışırlar.

Herhangi bir sebeple düzenleri bozulup kuvvetleri dağılsa, şevklerini söndürüp ümitlerini kıracak hâdiseler peşi peşine birbirini takip etse, semalarındaki bütün yıldızlar birer birer dökülüp çevrelerinde karanlıklar kol gezse de, zerre kadar sarsılmazlar. Böyle bir durumda derhal Yaradanlarına döner, inançla kanatlanır ve muhteşem geçmişleriyle bütünleşerek, yepyeni bir şevkle bir kez daha yeniden dirilir ve yeniden yollara koyulurlar.

M budlarıyla baş başa kaldıklarında her biri incelerden ince birer kalb ve vicdan insanı olan bu yiğitler, vatan ve millet düşmanlarıyla karşılaştıkları er meydanlarında tamamen ayrı bir hâl, ayrı bir hüviyet alırlar. *Câhız*'ın da ifade ettiği gibi, "Onlardan kaçan kurtulamaz, uçan uçmaya fırsat bulamaz!"

Onların dolaştıkları yerlerde tepeler dümdüz, düzlükler de pürüzsüz olur. H cumu uğramadıkça kimseye hücum

etmeyi düşünmez; hücum edince de ülke ve millet düşmanlarına aman vermezler. Öyle ki arkasına düştükleri şeyi elde edinceye kadar durma dinlenme bilmez, uyku ve istirahata iltifat etmezler...

Nefretten nefret eder, kötülükleri iyilikle savmaya çalışır; hasımlarına karşı dahi âdiliğe tenezzül etmez, hep mertçe davranırlar. Mağlup edip dize getirdikleri kimseleri, hiçbir şey olmamış gibi karşılar ve onlara karşı centilmenlikten zevk duyarlar.

Her işlerinde akıllı ve basiretlidirler. Zekâ ve firasetleriyle en halledilmez gibi görünen meseleleri dahi anında halleder, bedbinlik ve karamsarlık içinde çırpınıp duran sineleri ümit ve azimle şahlandırırlar.

Ne var ki, dehaya denk bu üstün fitratlar, o muhteşem zekâ ve kabiliyetlerini hep millet yararına kullanırlar. Bunu yaparken, başkalarına zararlı olmaktan fersah fersah uzakta dururlar.

Ülke ve milletlerini derin bir aşkla sever, bu uğurda maddî ve mânevî her türlü füyûzât hislerinden fedakârlıkta bulunur ve bu yolda ölmeyi hayatlarının gayesi bilirler.

Milletlerin başına gelen bir felâket, onları ta can evinden vurur ve dünya zevk u lezzeti adına her şeyi onlara unutturur. Bu felâketi atlatacakları güne kadar da evlerinde, obalarında diriliş ninnileri söyleyerek gelecek nesillerde mücadele azim ve ruhunu geliştirip; onlara, esaret altında zilletle yaşamaktansa, izzetle ölmeyi öğretir, dün ve bugün kaybettikleri şeyleri onlarda kazanmaya çalışırlar.

İnandıkları düşünce istikametinde millete hizmet aşkı onların ruhlarına o kadar hâkimdir ki, mektepte, kışlada, tarlada, dükkânda alışverişte, memuriyet masası başında, seccade üzerinde, namazgâhta, mecliste, meclis kürsüsünde ve bakanlık koltuğunda hep onu mırıldanır, onunla oturur, onunla kalkarlar.

İçtimaî yanları ve mâşerî iradeleriyle fevkalâde kuvvetlidirler. Millî her meseleyi şahsî ve ailevî her türlü menfaatin üzerinde tutar ve bu uğurda cansiperâne mücadele verirler.

Her türlü güç ve kuvvete, her çeşit hıyanet ve ihanete karşı en metin, en sağlam kaleleri, o durulardan duru saf inançları ve o inançtan kaynaklanan yüksek heyecanlarıdır. Bu sağlam sığınakları sayesinde en aşılmaz gibi görünen şahikaları aşar, en dev engelleri yener, en onulmaz dertlerin dahi rahatlıkla üstesinden gelebilirler.

Onların meclislerinde gece ve kıştan söz edilmez. En karanlık durumlarda dahi onların düşünce dünyalarında cihanları aydınlatacak ışık kaynakları, karı-buzu yerle bir edecek hararet ve enerji menbaları feveran edip durmaktadır.

Onların bu cennet iklimlerinin dışında yığınlar ümitsizlik içinde boğulurken, onlar inanç mekiklerini bir başka ümit halîçesinde hareket ettirerek, gözlere ve gönüllere ayrı ayrı güzellikler sunar ve ayrı ayrı diriliş yollarını gösterirler.

e. Vicdanı Duru Olanlar

Vicdanı hür insanlar hasis endişeleri çoktan aşmışlardır. Öyle ki onlar için hayat değil de âdeta ölüm bir tutkudur. Sa'd b. Muaz'ın yaptığı duada bu tutku ne kadar açıktır. O, aldığı yara sebebiyle durmadan kan kaybetmesine ve her an ölüme bir adım daha yaklaşmasına rağmen ellerini açar, şu mealde sözlerle hislerini dile getirir:

*“Allahım! Eğer bir gün Kureyş müşrikleriyle tekrar yaka paça olunacaksa, beni yaşat ki, yine Habîb-i Edîbi'nin yanında yerimi alayım. Yok, eğer böyle bir karşılaşma ve böyle bir kavga mukadder değilse ruhumu kabzet ki, Sana kavuşayım!”*⁷⁵

⁷⁵ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-gâbe, 2/222.

Bu duasıyla Sa'd b. Muaz, esasen bütün duru vicdanlara tercüman olmaktadır. Rabbe kavuşma anı onların hasretle bekledikleri andır. Onlar için o an bir şeb-i arûstur. Hz. Yusuf'un "*Beni Müslüman olarak öldür ve salihlere ilhak et!*"⁷⁶ şeklindeki duası da nübüvvet diliyle böyle bir şeb-i arûs çağrısıdır.

Duru vicdan, her idealde ve her davada müspet mânâda tesirini gösterir. Zira samimî olarak kim ne isterse, Allah onu verir. Samimiyet ise vicdan duruluğunun ayrı bir buud ve derinliğidir.

Gandhi, davasında samimî idi. Akıllıca yollarla İngiliz müstemlekecilğine karşı direnişe geçmiş ve ideali uğruna da her şeyini feda etmişti. En fakir bir Hintlinin hayat standardını seçmiş, lükse, debdebeye asla avans vermemiş ve neticede de muvaffak olmuştu.

Düşünce itibarıyla o bir Hindu idi; ayrı bir kültür, ayrı bir inancın çocuğuydu, ama samimiydi ve ondan dolayı da güçlüydü. O, samimiyet ve vicdan duruluğunun mükâfatını görmüştü.

Jan Dark da kendi anlayışı çerçevesinde bir samimiyet âbidesiydi. Bu efsanevî kadın, alevler içinde yanmayı, o güne kadar söyleyip savunduklarından dönmeye tercih etmişti. Vücudu, dört bir yandan dev alevler içinde erimiş, bükülmüş, kömürleşmişti ama o, kararlı, aynı şeyleri mırıldanıyordu. Bu kül yığını bir süre Fransız milletinin mihrabı hâline gelmişti; siyah kehribar atının üstünde saygı duyulan bir mihrap...

Jan Dark'ı her türlü Hristiyan tahrifatının üstünde bir mevkîe yükselten, onda şahit olunan vicdan duruluğu ve ruh safvetiydi.. evet, onun göz kamaştırıcı sihri, bu güçte gizliydi.

⁷⁶ Yusuf sûresi, 12/101.

f. Tevhid Şuuru

Vicdan duruluğunun diğer bir tezahürü, tevhid Şuuru-
dur. Cenâb-ı Hakk'ın z tında Őeriki olmadığı gibi, ef' l ve
esm sında da misli, mesili yoktur. Bütün kevn   mekân ve
bütün hâdiseler O'nun kudret elindedir. O'ndan başka hiç
kimse de zatında bir iş yapmaya muktedir değildir.

Öyle ise, Rab ile kul arasına bir başka kul ve beşerin
girmesi m n suz bir davranıştır ve hiçbir faydası da yoktur.
İnsanın tevekkül ve güveni Allah'a olmalıdır. Zaten mutlak
teslimiyet de ancak Cenâb-ı Hakk'a karşı gösterilir.

Bütün insanları bir çizgide toplayacak en büyük fasl-ı m Ő-
terek, tevhid anlayışıdır. Böyle bir fasl-ı m Őterekte birleŐe-
meyen insanların başka bir çizgide birleŐmeleri imkânsızdır.

Onun içindir ki, Allah Resûlü Kur'ân'ın diliyle insanları
ve bilhassa Ehl-i Kitap'ı davet ederken bu müşterek fasılda
birleŐmeye, yan yana gelmeye ve omuz omuza vermeye da-
vet eder.  yet mealen Öyledir:

*“Ey Kitap Ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na hiçbir
Şeyi eş koŐmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi Rab olarak be-
nimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir s -
ze gelin. Eğer onlar her Şeye rağmen yüz çevirirlerse, ‘Bizim
Müslüman olduğumuza Şahit olun!’ deyin.”⁷⁷*

Ey Ehl-i Kitap! Ey Ehl-i Mektep! Ey okuyanlar! Ve ey
 y t-ı tekv niye ve Şeriat-ı fitriyenin ruhuna nüfuz etmeye  a-
lıŐanlar! Her emir ve her fennin ilan ettiği hakikatleri görüp
bilenler, Hakikatler Hakikati'ne açık duranlar, gelin, siz ve
biz, aramızda müşterek bir kelime etrafında toplanalım; top-
lanalım ve arkamızdaki yığınları saptırmayalım, onları inhi-
rafa zorlamayalım; efkâra teşettüt (dağınıklık) vermeyelim, o
zavallıların düşünce dünyalarını bulandırmayalım.

⁷⁷  l-i İmrân s resi, 3/64.

Nedir o tek kelime ki, Hz. Âdem'den asrımıza kadar bütün insanlar onu fasl-ı müşterek sayıp, etrafında toplanmaktadır? Evet, o tek kelime, tevhiddir ve Ehl-i Kitap, Ehl-i Mektep de böyle bir tevhide davet edilmektedir.

*“Yalnız Allah’a kulluk edelim ve bazımız bazımızı Rab edinmeyelim.”*⁷⁸

Allah tektir; O'nun eşi-menendi, zıddı ve niddi yoktur. Allah bir olur, başka olamaz. Bütün kevn ü mekânlar da O'nun tasarrufundadır.

Peygamber dahi olsa bir başkası, Mâbud-u Mutlak'ın gönüllerdeki yerini işgal edemez ve etmemeli... Onun içindir ki, Hz. Mesih'e, Hz. Üzeyir'e 'Allah' veya 'Allah'ın oğlu' denilemez. Nasıl onlara denilemezse, Efendiler Efendisi Hz. Muhammed'e de (sallallâhu aleyhi ve sellem) denilemez. O, Allah'ın en eşref mahlukudur ve en önemli unvanı da kulluktur.

İnsanları bir çizgide birleştirecek en büyük fasl-ı müşterek, işte bu tevhid şuurudur. Tevhid anlayış ve şuur, üzerinde ittifak edilecek en sağlam zemindir.

Şirkin zemini kaygandır, onda istikrar söz konusu değildir. O, birbiri ardına insanlığı kaostan kaosa sürükleyen feodalizmiyle, kapitalizmiyle, sosyalizmiyle ve komünizmiyle insanlığa acılar çektiren bir belâdır.

g. Davetimiz Tevhidedir

Biz, “Hz. Mesih'i veya Hz. Üzeyir'i ilâh edinmeyin, hahamlarınızı ve papazlarınızı Rab edinmeyin!” derken kendimiz de bu prensiplere âzamî ölçüde riayet etmeye çalışıyoruz.

Biz, “Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ilâhîr veya Allah'ın oğludur.” demiyoruz ve yine biz, canımız kadar sevmemize rağmen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye rablık isnat etmiyoruz.

⁷⁸ Âl-i İmrân sûresi, 3/64.

Bir başkası kalkıp da onlara böyle bir isnat ve iftirada bulunursa, onların karşısına ilk dikilecek olan da bizleriz. Biz, bütün insanlarla aramızdaki bu fasl-ı m ştereke riayet ediyoruz ve başkalarının da riayet edeceğini umuyoruz.

Ayrıca biz, “Allah’tan gayrı, bazımız bazımızı Rab edinmeyelim, putlaştırmayalım, ona müracaatı esas kabul etmeyelim; O affetmezse kimse affedilmez, O bağışlamazsa kimse bağışlanmaz, O elimizden tutmazsa, başkaları da biz de kurtulamayız.” diyor ve herkesi bu anlayışa çağırıyoruz.

Bununla beraber, ey muhatabımız olan sizler, eğer yüz çevirir, sırat-ı müstakîmi bırakırsanız ve aramızdaki fasl-ı müşterek olan Allah’a imandan ayrılırsanız, bize düşen, “Biz, Allah’a teslim olduk.”⁷⁹ demekten ibaret olacaktır.

2. Hukuk Karşısında Eşitlik

Bütün insanlar hukuk karşısında eşittir. Bizim içtimaî yapımızın ana esaslarından biri de işte bu müsavat prensibidir. Hiçbir kimsenin diğer bir kimseye üstünlüğü söz konusu değildir.  st nl k takva ileidir. Ne var ki, o da hukuku tatbikte bir ayırıcı özellik olarak kabul edilemez.

Müsavat anlayışı cemiyet hayatında bir Şuur merhalesidir. Vicdan duruluğuna ermemiş fert ve toplumlarda böyle bir Şuur merhalesi müşâhede etmek imkânsızdır. Çünkü böyle bir ortamda totemler, firavun yapılı insanlar vardır.

En küçük bir menfaat karşısında el-ayak öpen tiranlar, güçlerini ve zalimliklerini ancak zayıf mazlumlarla tatbik eden firavunlar, Cenâb-ı Hakk’ın intikam eli yakalarına yapışınca küçüldükçe küçülen, ama niyetlerinde hep firavunluklarını devam ettiren, onun için de affa liyakatleri olmayan cebbar hodefuruşlar ve kendini beğenmiş bütün mütekebbir sefiller.. evet, işte böylelerinin hükmettiği toplumlarda müsavat-tan söz edilemez.

⁷⁹  l-i İmrân s resi, 3/64.

Böylelerinin var olduğu bir cemiyette adalet yere serilmiş demektir. Onun içindir ki, biz müsavat anlayışını bir şuur merhalesinin neticesi olarak görüyor, öyle değerlendiriyor ve diyoruz ki, fertler vicdan duruluğuna ulaşmadan müsavat esasına dayalı bir toplum teşekkülü mümkün olamaz. Cemiyet öyle olmayınca da sağlam bir içtimâî yapı vücut bulamaz.

Firavun ahlâkının kol gezdiği, Karun karakterinin yaşadığı bir topluluğu bekleyen mukadder netice, ya içtimâî dalgalanmalar arasında hercümerç veya toptan yerin dibine batmaktır ve son anda Hz. Musa'ya sarılmanın da bir faydası yoktur.

Sa'lebe'nin, iş işten geçtikten sonra Allah Resûlü'ne dehaleti fayda vermemiştir.⁸⁰ Koyunda, keçide, malda ve mülkte takılıp kalanların vicdan duruluğu ne korkunç bir yalandır!.. Sadece âh u efgândır onlardan gök kubbede bâki kalan!.. İşte, cemiyetleri kendi enkazları altında kalıp ezilenler ve işte yurtları!.. Kur'ân diyor: "Yok mu ibret alan!.."81

a. Pratikte Eşitlik

Mutlak müsavat esası yeryüzünde İslâm'la gerçekleşmiştir. Kur'ân, insanların ana-baba birliğine dikkat çekmiş⁸², Efendimiz de onları bir tarağın dişlerine benzetmiştir.⁸³ Ayrıca bu mesele, teoride bırakılmamış, pratiğe dökülerek içtimâî hayatın bir parçası hâline getirilmiştir.

Şüphesiz varlığın özü ve hulâsası, Hz. Muhammed Mustafa'dır (sallallâhu aleyhi ve sellem). O, Eşref-i mahlukattır. Cenâb-ı Hak O'nu sıfât-ı sübhaniye ve esmâsına en câmî bir ayna olarak yaratmıştır. İlk yaratılan nur, O'nun nurudur.

⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyan*, 10/188-191.

⁸¹ Kamer sûresi, 54/51.

⁸² Bkz.: A'râf sûresi, 7/189.

⁸³ Bkz.: Deylemî, *Müsned*, 4/300-301; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/145; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/433.

Zira bizzat İki Cihan Serveri, “Allah’ın ilk yarattığı, benim nurumdur.”⁸⁴ buyurmuşlardır. Bir başka hadiste ise, “Allah’ın ilk yarattığı, kalemdir.”⁸⁵ denilmiştir.

Bundan da anlaşılıyor ki, kâinat kitabının yazılmasında kullanılan ilk kalemin mürekkebi, Allah Resûlü’nün nuru olmuştur. Aslında mürekkep de kalem de, O’nun nurudur. Zaten mürekkep ile kalem arasında fazla bir fark da yoktur. Yani Cenâb-ı Hak evvelâ o nuru yaratmış, ardından da her şey O’ndan gelişip şubelere ayrılmıştır.

Bununla beraber Allah Resûlü daima kendini insanlardan bir insan olarak kabul etmiş ve kendini hiçbir kimseden üstün görmemiştir. İşte O’nun nurlu beyanları ve ebedî gerçek...

“Beni Musa b. İmrân’a tercih etmeyin!”⁸⁶

“Beni Yunus b. Mettâ’ya tercih etmeyin!”⁸⁷

“Sakin, Hıristiyanların Hz. Mesih’te ifrat ettiği gibi ben-de ifrata düşmeyin; sadece, ‘Muhammed, Allah’ın kulu ve Resûlüdür.’ deyin.”⁸⁸

Şu tablolar da bunun en açık delillerindendir:

Hicret esnasında Medinelilerden o güne kadar Allah Resûlü’nü görmemiş olanlar, O zannederek hep Ebû Bekir’in elini öpmeye çalışmışlardır. Öyle ki onu Allah Resûlü sanmışlardı. Ne zaman ki, o, eline yelpazeyi alıp Efendimiz’i serinletmeye başladı, iş o zaman anlaşılmuş oldu. Neden öyle olmuştu? Zira o ana kadar Allah Resûlü, kendisini Ebû Bekir’den ayırıcı bir davranışta bulunmamıştı.⁸⁹

⁸⁴ Bkz.: es-Suyûtî, *el-Hâvî* 1/325; el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 1/240.

⁸⁵ Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, 1/275, 309.

⁸⁶ Buhârî, *husûmât* 1, *enbiyâ* 31, *rikak* 43, *tevhid* 31; Müslim, *fezâil* 157.

⁸⁷ Buhârî, *enbiyâ* 35; Müslim, *fezâil* 166-167.

⁸⁸ Buhârî, *enbiyâ* 48; *hudud* 31; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/23, 24, 47, 55.

⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye*, 3/20; Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-mülük*, 1/571.

Mekke'yi fethedip şehre girerken, öyle bir mahviyete bürünmüş ve başını o kadar eğmişti ki, nerede ise bindiği hayvanın eğerine değiyordu. O şanlı Nebi, o şanlı beldeye işte böyle bir mahviyet içinde girivermişti.⁹⁰

Hız. Âişe Validemiz'den rivayet edilen bir hadisi, Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel şöyle naklederler: “Allah Resûlü, evinde hemen her zaman herhangi bir insan gibi davranırdı; kendi elbisesini yamar, ayakkabılarını tamir eder ve ev işlerinde hanımlarına yardımda bulunurdu.”⁹¹

O, bunları yaptığı sırada, adı cihanın dört bir yanında anılıyor, herkes O'ndan ve O'nun getirdiği dinden bahsediyordu. O, zamanını öyle ayarlamıştı ki, bu kadar mühim işler arasında söz konusu işlere de fırsat bulabiliyordu. Evet, O, her güzel hasletin zirvesinde taht kurmaya lâyıktı, öyle de olmuştu.

b. Küçük Göründükçe Büyümek

Bediüzzaman ifadesiyle, büyüklerde büyüklüğün alâmeti tevazu ve mahviyettir. Küçüklerde küçüklüğün alâmeti ise tekebbürdür. Allah Resûlü insanlar içinde en büyük insandır. Öyle ise tevazuu da öyle olmalıdır.

Mescit yapımında diğer insanlar sırtlarında birer kerpiç taşıırken iki kerpiç taşıyan; hendek kazımında aklıktan herkes şöyle-böyle idare ederken taş bağlayan;⁹² karşısına gelen ve mehâbetinden dolayı sıtmal gibi titreyen adama, “Kardeşim, korkma! Ben de senin gibi anası kuru ekmek yiyen bir insanım.”⁹³ diyen Allah Resûlü, insanların en mütevezii idi...

Değişik meclislerde büyüklük alâmeti olarak ayak ayak üstüne atıp öyle oturanlar, psikiyatrinin hangi sahasına girerler

⁹⁰ Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sirâtü'n-nebeviyye* 5/63; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 6/120.

⁹¹ Bkz.: Buhârî, *ezan* 44; *nafakât* 8; *edep* 40; Tirmizî, *şemail* 78; *sıfatu'l-kıyame* 45; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/256.

⁹² Tirmizî, *zühd* 39.

⁹³ İbn Mâce, *et'ime* 30; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/506; 3/50.

bilemem ama, onların ruhî yönlerinde bir eksiklik olduğunu söylemek mümkündür.

Allah Resûlü'ne gelince O, herkes gibi oturur ve herkes gibi davranırdı ve O'nun her hareketi belli bir edep dairesi içinde cereyan ederdi. O, büyüklüğünü, yüzünü yere koymak ve seccadede kıvrım kıvrım kıvrılmak suretiyle sergilerdi.

“Kim tevazu gösterirse Allah onu yüceltir, kim kibirlenirse Allah onun burnunu yere sürter.”⁹⁴

Tevazu ve mahviyet insana iki kanat olur, onu Yüceler Yücesi'ne doğru pervaz ettirir. Allah Resûlü, tevazuu ile ebedlere kadar insanlığın lideri olmuştur. Zaman ve mekânın dar buudlarını aşan bu mümtaz ve seçkin liderin karşısına insanlar çok rahatlıkla çıkabiliyor ve söyleyeceklerini çok rahatlıkla söyleyebiliyorlardı. Zira kendisi de çok rahat bir insandı.

Buhârî ve Müslim naklediyor: Bir gün aklından zoru olan bir kadın geldi. Allah Resûlü'nün elinden tutarak çekti ve O'na evimdeki şu işimi gör, dedi. Kadın Allah Resûlü'nün kolundan çekti, O da kadını arkasından takip ediverdi. Derken sahabe de onların ardına düştü. Eve gidildiğinde, Allah Resûlü, gayet rahat bir şekilde kadının dediği işi gördü.⁹⁵

Bu iş belki evi süpürmek, belki de yıkanmış çamaşırları sıkmaktı. İşin keyfiyeti ne olursa olsun Allah Resûlü bu işi yapmıştı. Zira o tam bir fitrat insanıydı.

O'nun bu hareketi asla zillet değildir. Zira O, küfür ve isyan karşısında her zaman kükremiş bir aslan gibi dururdu. Başka yerlerde de söylediğimiz gibi O, insanların en şecaatlisi ve yüreklisi idi.

Hız. Ali der ki: *“Biz muharebe meydanında korktuğumuz zaman Allah Resûlü'nün arkasına sığınır, öyle korunurduk.”⁹⁶*

⁹⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/237.

⁹⁵ Müslim, *fedâil* 76; Ebû Dâvûd, *edeb* 12; İbn Mâce, *zühd* 16.

⁹⁶ Kâdi İyaz, *eş-Şıfa*, 1/128.

O'nun atmosferi insana emniyet ve güven verirdi. İşte böyle bir insan, bu şekilde mahviyet gösteriyorsa, o sadece O'nun büyüklüğündendir.

c. *Kulluk Tacı*

Yine Üstad'ın beyanıyla, tevazu zillet olmadığı gibi, kibir de vakar değildir. Allah Resûlü, tevazuunda da mutlak bir ölçü ve denge içindedir. İşte O'nun bu sıfatı da bizlere, "Muhammedün Resûlullah" dedirtir.

Beyan Sultanı ifadesiyle, bir ulü'l-emir, makamında ciddî olmalıdır; bu vakardır. Ancak aynı vakarı evinde yaparsa bu kibir olur.. evet, insan, hane ehlinin yanında onlardan biri gibi davranmalıdır.⁹⁷ Bunlar, Kur'ânî düsturlardır ve bunların en güzel tatbiki de Allah Resûlü tarafından gerçekleştirilmiştir. Ümmetin ruhuna da O'ndan aksetmiştir.

Herkes O'nu büyük bir rahmet kaynağı olarak görmektedir. O ise şöyle buyurmaktadır: "*Hiç kimse kendi ameliyle Cennet'e giremez.*" "*Sen de mi?*" diyenlere de: "*Evet, ben de. Eğer Allah (celle celâluhu) rahmetiyle muamele etmezse ben de Cennet'e giremem.*"⁹⁸

O, işte bu sözü söyleyecek kadar, tabii, fitrî bir insandı. Kendisini insanlar arasında bir fert, onlardan bir parça olarak görür ve öyle değerlendirirdi.

Umreye gitmek isteyen Hz. Ömer, gelip Allah Resûlü'nden bunun için izin istemişti; istemişti, zira onlar disiplin insanıydılar. Her işlerinde, her müşküllerinde Allah Resûlü'nün yanına koşar, iş ve problemlerini O'na arz ederlerdi. Öyle ki, evinde gelinlik kızı olan O'na gelir: "*Yâ Resûlallah! Evimde gelinlik kızım var. Evlendirmek istediğin biri varsa emir buyur!*" derdi. Bir başkası, bahçesini vakfetmek istiyorsa, o da

⁹⁷ Bkz.: Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, s. 791; *Mektubat*, s. 362, 536.

⁹⁸ Buhârî, *rikâk* 18; *merdâ* 19; Müslim, *münafikin* 71, 73, 75, 76, 78; İbn Mâce, *zühd* 20.

gelir durumu yine Allah Resûlü'ne söylerdi. İtikafa girmek veya sefere  kmak isteyen de Allah Resûlü'nden izin alıyordu.

İşte bu çerçevede Hz. Ömer de gelmiş, O'ndan umre için izin istiyordu. Allah Resûlü, onun bu talebini geri çevirmediği gibi, Hz. Ömer'i hayatının sonuna kadar sevince garkedecek bir talepte de bulunmuştu: "*Kardeşim! Duana bizi de ortak et!*"⁹⁹ Konuyla alâkalı Hz. Ömer, bir gün Öyle diyecektir: "*O gün dünyalar benim olsaydı, o kadar sevinmezdim!*"¹⁰⁰

Ondaki bu tevazu ve mahviyet, fethettiği gönülleri bir daha fethetme sebep oluyordu. Bu fetihlerle O,  detta ümmetinin elinden tutup onları nurdan helezonlarla zirvelere  karıyordu.

Hz. Ömer, ilk hamlesiyle ve Müslümanlığı seçmesiyle zaten alacağını almıştı. Ama Allah Resûlü onu orada da bırakmamıŐ, elinden tutup ilklerle beraber kendi ufkunun insanları hâline getirmişti. Evet, O, her zaman yükseliyor ve yükseltiyordu ama bu yükselmeye doğru orantılı olarak sadece tevazu ve mahviyeti artıyor ve ne olursa olsun kendini kullardan bir kul görme hissiyle oturup kalkıyordu.

d. Melik mi, Kul mu?

Ahmed b. Hanbel, Eb  Hüreyre'den rivayet ediyor: Allah Resûlü, Cibril'le oturmuş sohbet ediyordu. Kim bilir kaç gündür ağzına bir Şey koymamıŐtı. Cibril O'nun en sadık dostuydu. Zayıf bir rivayete göre o, Allah Resûlü'ne Öyle demişti: "*Ben senden sonra, yeryüzüne ancak birkaç defa ineceğim.*" Kim bilir belki, Hz. Muhammed'siz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir dünyada bulunmak Cibril'e de hicran olurdu... Nitekim, seneler var ki, bu dünya bize de hep hicran oldu...

Cibril'e, günlerdir ağzına bir Şey koymadığını söyledi. Birden gök gürültüsü gibi bir ses duyuldu ve ardından da bir

⁹⁹ Eb  Dâvûd, *vitr* 23; İbn Mâce, *men sk* 5; Tirmizî, *daavât* 109.

¹⁰⁰ Eb  Dâvûd, *vitr* 23.

melek iniverdi. -Taberânî onun İsrâfil (aleyhisselâm) olduğunu söyler.¹⁰¹ - Cibril, Efendimiz'e, bu meleğin dünyaya ilk defa indiğini belirtir ve melek, Cenâb-ı Hak'tan selâm getirdiğiyle başlar söze: Allah (celle celâluhu) sormaktadır: “*Melik bir peygamber mi, yoksa kul bir peygamber mi olmak istersin?*”

Allah Resûlü, Cenâb-ı Hak'tan gelen bu teklif karşısında bir an mütehayyir kalır. Cibril'e bakar. Zira O, belli bir noktaya kadar Cibril'den mârifet dersi alıyordu. Hatta miraçta Efendimiz, Cibril'in Cenâb-ı Hakk'a kurbiyette takındığı tavra hayran olmuş ve bunu takdirle yâd etmişti.. evet, Cenâb-ı Hakk'ı Cibril gibi bir meleğin bildiği ölçüde bilmek -O müstena- mümkün değildi. Cibril, Allah Resûlü'ne işaret edip şöyle dedi: “*Ey Allah'ın Resûlü! Rabbine karşı mütevazi ol!*”¹⁰²

Zaten bizzat Cenâb-ı Hak da Kur'ân diliyle Allah Resûlü'ne tevazuu emretmemiş miydi.? Evet, âyet: “*Sana tâbi olanlara karşı tevazu kanatlarını indirebildiğin kadar indir!*”¹⁰³ demiş ve O'na en yüksek ufku göstermişti. Burada da aynı şey olmuş ve Allah Resûlü “tevazu” diyerek “*Kul bir peygamber olmayı isterim.*” buyurmuştu.

O, kulluğu tercih edince, Allah (celle celâluhu) da O'nun kulluğunu O'na baş tacı yaptı. Kur'ân, O'nu birçok yerde hep kulluğu ile anlattı.¹⁰⁴ Müslümanlar da şehadet getirirken, O'nun Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna şahitlik ettiler.. evet, O, evvelâ Allah'ın kulu sonra da resûlüdür.

d. Kulluk O'nunla Büyümüştür

Herkes birilerinin kulu olabilir ve onlara ait bir tasmanı boynuna takabilir. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve

¹⁰¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 12/348.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/231; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 9/18-19.

¹⁰³ Şûrâ sûresi, 26/215.

¹⁰⁴ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1; Kehf sûresi, 18/1; Furkân sûresi, 25/1; Zümer sûresi, 39/36; Necm sûresi, 53/10; Hadid sûresi, 57/9.

sellem) ise evvel-âhir hep Allah'ın kulu ve kölesi olmuştur. O, hayatının hiçbir safhasında başkasına boyun büküp bel kırma-mıştır; kırmamıştır ve ubûdiyet O'nun aslî vasıflarındandır.

O, kuldur ve Cenâb-ı Hak da Kur'ân-ı Kerim'de O'nun kulluğunu nazara vermektedir: *“Allah'ın kulu (Muhammed Aleyhisselâm) O'na yalvarmak, namaz kılmak için kalkınca, neredeyse çevresinde üst üste yığılır, keçeleşirler ve birbirlerine girerlerdi.”*¹⁰⁵

Allah Resûlü'nün bu başına üşüşme işi ister cinlere, isterse Mekke müşriklerine izafe edilmiş olsun, bizim için mühim olan, O'nun Kur'ân'da 'Abdullah' olarak zikredilmiş olmasıdır. Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu anlatan ve bu mevzuda şüphesi olanları muarazaya davet eden şu âyette de O, 'kul' unvanıyla yâd edilmektedir:

*“Kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphe ediyorsanız, siz de onun benzeri bir sûre meydana getirin. Eğer doğru sözlü iseniz, Allah'tan başka güvendiklerinizi de yardıma çağırınız. Yapamazsanız, -ki yapamayacaksınız- o takdirde inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının.”*¹⁰⁶

Aynı zamanda O, Kur'ân'ın işaretiyle Mirac'a da kulluğu ile yükselmiştir: *“Kendisine bir kısım âyetlerimizi göstermek için kulu Muhammed'i bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şânı ne yücedir! Doğrusu O, Semî ve Basîr'dir (işiten ve görendir).”*¹⁰⁷

Boykot hâdisesi ve ardından da Hz. Hatice ve Ebû Talib'in vefatları, zâhirî esbap açısından Allah Resûlü'nü insanlar arasında hâmisiz hâle getirmişti. Sebepler bütünüyle orta-

¹⁰⁵ Cin sûresi, 72/19.

¹⁰⁶ Bakara sûresi, 2/23-24.

¹⁰⁷ İsrâ sûresi, 17/1.

dan kalkıp O'na destek olacak her şey yok olup ve el atacak bir dal kalmayınca, Müsebbibü'l-Esbap (sebepleri elinde tutan Allah) ehadiyet burcunda kemal-i rahmetiyle tecellî etmiş ve büyük mütefekkirin beyanı içinde, tevhid nuru ehadiyet sırrında görünmüş ve Allah Resûlü, Rabbi'ni, Mâlikî'ni, Hâlikî'ni bizzat görmek üzere semalar ötesine davet edilmiş ve şanlı bir misafir olarak ağırlanmıştı.

Burada maksadımız Mirac'ı anlatmak olmadığından şimdilik o fasla girmeyeceğiz. Değişik bir hususa dikkatleri çekmek için bu girizgâha girmiş idik ki o husus da şudur: Allah (celle celâluhu), böyle mühim bir mucizeyi anlatma sadedinde, Efendimiz'in ne Kur'ân ne İncil ne de Tevrat'taki isimlerini, yani Muhammed, Ahmed ve Ahyed'i zikretmeyip, kulluğundan bahisle O'na "abdihi" demektedir.

Sanki O, "Ben bir kulum" deyince, Allah (celle celâluhu) da O'na şöyle demektedir:

"Madem sen kul oldun. Ben de kulluğu büyük bir değer ve kıymet hâline getirip onu yeryüzünde en büyük bir değer olarak kabul ediyorum. Yani nerede senin değer ve kıymetinden bahsetmek istersem, orada senin kulluğunu nazara vereceğim. Hem öyle bir nazara vereceğim ki, her Müslüman, şahadetinde, senin risaletinden evvel kulluğunu ifade edecek ve dünyanın dört bir yanı onların bu ifadeleriyle inleyecek, herkes senin kul olduğunu haykıracak. Adın anıldığında gönüller saygı ve haşyetle dolacak, diller sana salât u selâm okuyacak."

Evet, bütün bunlar oldu ve olmaktadır. Her şeyden evvel sahabe, Allah Resûlü'ne karşı olabildiğine saygılı ve tazimkârdır. O ne zaman bir meclise girse, hemen ayağa kalkarlar, tabî her defasında da Allah Resûlü'nün, "Acemlerin kendi büyüklerine ayağa kalktığı gibi ayağa kalkmayın!"¹⁰⁸ ikazıyla karşılaşır.

¹⁰⁸ Ebû Dâvûd, edep 152; İbn Mâce, dua 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/253.

O'nun huzurunda bulunurken sanki başlarında kuş varmiş da onu uğurmamak için çok dikkatli davranır ve olabildiğine hassas hareket ederler.¹⁰⁹ çok kere edeplerinden dolayı Allah Resûlü'ne bir Şey soramazlar; soramaz da "Ah, bir taşralı gelip bir soru sorsa da, Allah Resûlü'nün dudaklarından inciler saılsa!" temennisinde bulunurlar.¹¹⁰ Fakat onların bu saygı ve tazimleri Allah Resûlü'nün tavırlarına hiç mi hiç tesir etmezdi. Zira O, dersini bizzat Cenâb-ı Hak'tan almıştı; edebi O'na Allah öğretmişti.¹¹¹

f. Biz de Onlardan Biriyiz

Kur' n, Efendimiz'in de içinde bulunduğu bütün insanlara Őoyle hitap etmektedir: "*Ey insanlar! Doğrusu Biz sizleri bir erkek ve bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler hâline getirdik ki, birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınan m ttakilerinizdir. Allah Al m'dir, Hab r'dir.*"¹¹²

Allah insanı  dem ile Havva'dan yaratmış; sonra da onları dil, renk ve Şekil itibarıyla farklılaştırmıştır. Ama bunların hiçbirine bizatihi farklı bir p ye vermemiştir. Beyaz siyaha, siyah sarıya sadece renginden dolayı üstün değildir.  st nl k takva iledir. *Takva ise, âyât-ı tekv niyeyi iyi okumak, onu Kur'ân perspektifinde değerlendirmek ve en iyi Şekilde hayata tatbik etmek demektir.* Ul hiyet dairesine ait sırlar takva ile inkişaf eder; hakikî kulluk da ancak takva ile gerçekleşir. İşte Allah katında en değerli olmanın ölçüsü de budur.

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu prensiplere bağlı yaşamış ve çevresindekilere de her zaman, "*İnsanlardan bir insan olun!*" demiş; dahası, hep öyle olmasını ve böyle kalmasını bilmıştir.

¹⁰⁹ Buhârî, *cihad* 37; İbn Mâce, *tib* 1.

¹¹⁰ Müslim, *iman* 10; *sıyâm* 1.

¹¹¹ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, 1/225.

¹¹² Hucurat s resi, 49/13.

Düşünün ki, Mekke fethedilmiş; O da muzaffer bir kumandan olarak oraya girmişti. Bu esnada susadığı için bir bardak su istemişti. Zemzem kuyusunun etrafında her zaman bardaklar bulunurdu ve önüne gelen onlarla su içerdiler.

Hız. Abbas, “*Bunları herkes kullanıyor; gidip evden temiz bir bardak getireyim...*” deyince Allah Resûlü, “*Biz de onlardan biriyiz.*” diyerek bu teklifi reddetmiş ve suyu oradaki bardaklardan biriyle içmişti.¹¹³

İşte İnsanlığın İftihar Tablosu, Nebiler Nebisi, Sultanlar Sultanı, İki Cihan Serveri Hız. Muhammed Mustafa (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir müsavat prensibine bağlılık içinde yaşıyordu. Eğer yeryüzünde bir başkasına üstünlük iddiasında haklı olacak tek insan varsa o da O’dur. Buna rağmen O’nun sergilediği tablo ise işte budur.

g. Üstünlük Takva İledir

Eğer yeryüzünde bir topluluğa, takvanın dışında bir değer ve şeref izafe edilecekse, bu, Allah Resûlü’ne neseben en yakın olan bir cemaat ve topluluk olmalıdır. Yani, Hız. Fatıma, Hız. Hasan, Hız. Hüseyin, Hız. Safiye ve Hız. Abbas olmalıdır.

Hâlbuki Efendiler Efendisi, bir hadislerinde kendisine en yakın olanlara seslenir ve bu yakınlığın onlara hiçbir faydası olmayacağını ifade buyurur:

“Ey Kureyş topluluğu! Nefsinizi Allah’tan satın almaya bakın, zira sizin namınıza Allah katında elimden bir şey yapmak gelmez.

Ey Abdimenaf topluluğu! Nefsinizi Allah’tan satın alın. Zira sizin namınıza Allah katında elimden bir şey yapmak gelmez.

Ey Abbas! Resûlullah’ın amcası! Sen de nefsini satın al; senin namına da bir şey yapamam.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/214.

Ey Safiye! Resûlullah'ın halası! Sen de nefsini satın al; senin namına da bir Şey yapamam.

Ey Fatıma! Muhammed'in kızı! Sen de nefsini Allah'tan satın al. Zira senin namına da Allah katında bir Şey yapamam."¹¹⁴

Söze, yakınlık bakımından en uzak ve geniş daire olan Kureyş'ten başlar. Sonra Abdimenaf'a getirir. Ardından teker teker daha yakın fertlere seslenir.

Hız. Abbas ki, O'nun amcası ve aynı zamanda süt kardeşidir. Mekke fethine kadar bir mânâda Resûlullah'a  aŐıtık (casusluk) yapmıştır. Bu itibarla İŐl m'in ikbal dönemi açısından Hz. Abbas'ın yeri k  msenemeyecek kadar büyüktür.

Hız. Ömer, Hz. Abbas'ı aşırı derecede severdi. Öyle ki, hil fet günlerinden birinde yağmursuzluk ve kıtlık Medine'yi iyiden iyiye sarsmıŐtı. Hz. Ömer ihtimal bu musibeti -hâşâ-kendinden biliyordu. Bu da onun yüce faziletinin bir niŐanesiydi. Aklına gelen bir fikirle evinden çıkıp, doğru Hz. Abbas'ın evine gitti. Kapıyı  aldı. Kendi boyuna yakın bu uzun boylu dev adamı elinden tuttu ve belli bir istikamete doğru sürüklemeye başladı.

Hız. Abbas,  mer'in boş iş yapmayacağını çok iyi biliyordu. Onun için hiç itiraz etmeden  mer'in ardınca yürüdü. Bir tepeye çıktılar ve  mer, bir eliyle tuttuğu Hz. Abbas'ın elini havaya kaldırdı ve dua etti. Dudaklarından dökülen dua hakikaten yanıkta:

"Allahım!" diyordu  mer, *"Bu el, Senin Habibinin amcasının elidir. Bu el hürmetine bize yağmur ver!"*

Daha eller yere inmeden, gökten Őakır Őakır yağmur iniyor ve Hz. Ömer ile Hz. Abbas evlerine sırlıklam ıslanmıŐ olarak dönüyorlardı.¹¹⁵

¹¹⁴ Buhârî, *vesâyâ* 11, *men k b* 13; Müslim, * m n* 351.

¹¹⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/377; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 13/504.

Hız. Abbas, bütün Abbasî sülâlesine dâyelik yapmış bir insandır. Ayrıca Hız. Abbas, ümmetin allâmesi Abdullah b. Abbas'ın babasıydı. Bu itibarla o, her tarafından faziletlerle donatılmış bir insandı.

Fakat gel gör ki, Allah Resûlü ona, “Ey Abbas! Allah katında ipotek olan nefsinı Allah'tan satın almaya bak. Zira senin namına da ben bir şey yapamam.”¹¹⁶ diyordu. Yani, benim amcam olman, sana çok fayda vermez, sen ancak yapacağın salih amellerin bir faydasını görebilirsin, ikazında bulunuyordu.

Hız. Safiye ise, âdeta bir destan kadınıdır. O, Allah Resûlü'nün halası ve yine Allah Resûlü'nün havarisi Zübeyr b. Avvam'ın da annesiydi. Cesur mu cesurdu. Hatta, Hendek muharebesi esnasında Müslüman kadınların sığındığı yere bir Yahudi çarşıtlık yapmak için gelmişti. Hız. Safiye yerinden ok gibi fırladı ve elindeki sopayı yahudinin başına indirerek onu yere serdi.¹¹⁷ Hele Uhud'da onun öz kardeşi Hız. Hamza'nın naaşını metanetle seyretmesi apayrı bir kahramanlık örneğiydi.¹¹⁸ Evet, Hız. Safiye de dört bir yandan faziletlerle donatılmıştı ama, Allah Resûlü, halasına da aynı şekilde hitap ediyordu.

Onun en son muhatabı Hız. Fatıma ise, Cennet kadınlarının efendisi ve Allah Resûlü'nden arda kalan son emanetti. O, milyonlarca evliyâ ve asfiyânın vücuduna sebep olan Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in dünyaya geliş vesilesiydi. O, anamız ve analar anası ve İki Cihan Serveri'nin de ciğerpâresiydi: “Fatıma, benden bir parçadır; onu üzen beni üzmüş, onu sevindiren beni sevindirmiş olur.”¹¹⁹ iltifatının da

¹¹⁶ Buhârî, *vesâyâ* 11, *menâkıb* 13; Müslim, *îmân* 351.

¹¹⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/56; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 6/173-174.

¹¹⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/218.

¹¹⁹ Buhârî, *fezâilü'l-ashab* 12, 16, 29; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 93, 94; Ebû Dâvûd, *nikâh* 12; Tirmizî, *menâkıb* 60.

mazhariydi. O, bütün yönleriyle bir fazilet âbidesiydi ama, Allah Resûlü'nün ona söylediği de aynıydı: “*Nefsini Allah'tan satın almaya bak! Zira senin namına hiçbir şey yapamam.*”¹²⁰

Bilmem ki, müsavat ve eşitlik anlayışını çerçeveleyen bundan daha muhtevalı bir ifade ve bir tablo bulmak mümkün mü? İslâm, “*Üstünlük takva ile dir.*”¹²¹ diyor ve Allah Resûlü de hep bu prensibi tatbik ediyordu. Kaç kere O, insanlığın bu yöndeki eşitliğine dikkat çekmiş ve, “*Ey Âdemoğulları! Hepiniz Âdem'densiniz. Âdem ise topraktandır.*”¹²² buyurmuştu. Kur'ân da insanlara çeşitli âyetleriyle bu dersi vermiş ve “*Sizi hor ve hakir bir sudan yaratmadık mı?*”¹²³ buyurmuştur. Evet, yaratılışlarına esas teşkil eden, işte şu bir damla sudur ve bu bir damla suda herkes müşterektir. Bu ise, âlemşümûl bir eşitlik ve müsavatı gerektirmektedir.

Bir başka âyette ise bu asıl, ‘süzme çamur’ olarak bildirilir ve “*Andolsun ki, Biz insanı süzme bir çamurdan yarattık.*”¹²⁴ denilir. Ama meselenin mahiyeti değişmez; bu sefer de herkes ‘süzme çamur’ esasında birleşir.

h. Hakk'a Kul Olanlar Kula Kul Olmaz

Hiçbir kul diğer bir kuldan ona mâbut olacak kadar büyük olmadığı gibi, diğer kuldan ona kulluk yapacak kadar küçük ve zelil değildir. Mahlukât, Allah'ın mahluku olma noktasında müsavi ve birbirine eşittir.

Bugün yeryüzünde böyle bir anlayışın hâkim olması istenmektedir. Belli bir devrede ecdadımız bu anlayışın içtimaî hayata nasıl hâkim olacağını en küçük teferruatına kadar tatbik edip göstermiştir. Birkaç asırlık fasıladan sonra eğer bu anlayış tekrar hâkim olacaksa, o da yine bu milletle olacaktır.

¹²⁰ Buhârî, *vesâyâ* 11, *menâkıb* 13; Müslim, *îmân* 351.

¹²¹ Bkz.: Hucurat sûresi, 49/13.

¹²² Ebû Dâvûd, *edeb* 111; Tirmizî, *tefsir* (49) 5; *menâkıb* 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/361, 524.

¹²³ Mürselât sûresi, 77/20.

¹²⁴ Mü'minun sûresi, 23/12.

“Kökü mazide bir âti” mefkûresini ruhumuza ve içinde yaşadığımız cemiyete sindirebildiğimiz zaman, arzu edilen hedefe çok yaklaşıldığı söylenebilir. Bu da hiç şüphesiz ekseriyet itibarıyla cemiyet fertlerinin müsavat düşüncesini bir hedef ve gaye hâline getirmesiyle mümkündür. Ama bu mümkün, inanıyoruz ki, bir gün mutlaka gerçekleşecektir. Fecrin emareleri bize bu müjdeyi veriyor. Çil horozun sesinde sabah vaktinin çok yakın olduğu muştusu var.

Başkalarının anladığı ve tatbika çalıştığı müsavat ve eşitlik, asla herkesi kucaklayacak keyfiyette değildir. Onlar, insanlara hep aynı şeyi yedirip-giydirmeyi müsavat zannediyorlar. Hâlbuki, insanları aynı ruhî terbiyeye ulaştırıp, onlarda bu şuuru yerleştirmeden hakikî mânâda bir müsavat ve eşitlikten söz etmek mümkün değildir.

Düşünün ki, Hz. Ömer halifeydi. Dinî meseleleri anlama ve kavramadaki dirayeti de herkesçe müsellemdi. Bir kere Allah Resûlü onun için, “*Benden sonra peygamber gelecek olsaydı, Ömer olurdu.*”¹²⁵ demişti.

Bununla beraber söylediği bir söz karşısında Selman-ı Farisî yerinden doğruluyor ve halifeye, “*Sen bunu Allah Resûlü’nden mi duyduğun, yoksa kendinden mi söylüyorsun?*” diye sorabiliyor ve ardından da sözüne şöyle devam ediyordu: “*Eğer kendinden söylüyorsan, seni dinlemiyorum. Zira ben Allah Resûlü’nden bu meselede senin dediğinden başkasını işitmiştim.*”

Selman azatlı bir köleydi. Nice eller değiştirdikten sonra Medine-i Münevvere’ye kadar gelmiş ve orada Müslüman olmuştu. Fakirdi, dünya namına hiçbir şeye sahip değildi. Ama rahatlıkla halifenin karşısına dikilip yanlış bildiği bir noktada ona itiraz edebiliyordu.

¹²⁵ Tirmizî, *menâkıb* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/154.

H . Ömer cevap olarak, “Hayır, ben bu sözü kendimden söylemiyorum; Allah Resûlü’nden duyduğumu aktarıyorum.” deyince de derhal itirazından vazgeçiyor ve “ yle ise söyle y   mer! Seni dinliyor ve dediğine inkıyat ediyorum.” karşılığını veriyordu.

İslâm’ın bütünüyle yaşandığı bir dönemde idare edenler ile idare edilenler arasında işte böyle bir adalet, müsavat ve eşitlik söz konusuydu. Bu prensipleri de bütün orijinalitesiyle İslâm getirip ik me etmişti. Zira İslâm’da mevcut olan H lık-mahluk münasebeti insanları böyle hareket etmeye zorluyordu.

1. Kur’ n Kimseye Ayrıcalık Tanımamıştır

H . Ömer’in, “Eb  Bekir, bizim efendimizdir. O, efendimiz Bilâl’i hürriyete kavuşturmuştur.”¹²⁶ ifadesi de müsavat açısından çok mühimdir.

Bilâl, Habeşistan’dan gelmiş bir köleydi. O günün anlayışına göre, hürriyete kavuşsa da ona ‘seyyid’ yani ‘efendi’ denilemezdi. Zira efendi olmak için h r olmak yetmez, mutlaka asil ve zengin bir aileden gelmek icap ederdi. Buna rağmen H . Ömer, kefenin bir tarafına H . Eb  Bekir’i, diğerine de Bilâl-i Habeşi’yi koyuyor ve her ikisine birden, ‘Seyyid na’ (Efendimiz) diyordu.

Yine H . Ömer, hanerlenip yatağa düştüğünde, o anda etrafında nice soylu, zengin ve  lim kişiler bulunmasına rağmen, kendi yerine imamete Suheyb-i Rum ’yi geçiriyor ve onun bu icraatı hiç kimse tarafından yadırganmıyordu.¹²⁷ İşte bu durum, eşitlik ve m savatın bu toplumda ruhlara ne derece sindiğini göstermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, İslâm’daki müsavat ve eşitlik takva esasına dayanmaktaydı. “Allah katında en değerliniz,

¹²⁶ Buhârî, fezâil 23.

¹²⁷ İbnü’l-Esir, Üsdü’l-gâbe, 2/421; 3/676.

Allah'tan en çok korkanınızdır.”¹²⁸ prensibinde ifadesini bulan bu esas, insanları bir ve eşit kabul ediyordu.

Buna göre hiç kimse, kendini bir başkasından üstün göremezdi. Çünkü herkes Allah katındaki kendi konumunun hakkını vermeye çalışıyor ve verememenin endişesiyle de tir tir titriyordu.

j. İşte Gerçek Eşitlik!

Hz. Âişe, peygamber hanımı olmasıyla gururlanamazdı. Zira bizzat kendisi, Allah Resûlü'ne, “*Ahirette ehlini hatırlar mısın?*” diye sormuş ve O'ndan, “*Yâ Âişe! Üç yer var ki, oralarda hiç kimseyi hatırlayamam: Amellerin tartıldığı anda, sıratın başında ve kitabın verildiği anda.*” cevabını almıştı.¹²⁹

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim de, fert olarak hiç kimseye ayrıcalık tanımamış ve “*Hepiniz muhakkak Cehennem'e uğrayacaksınız!*”¹³⁰ buyurmuştur.

Hz. Âişe, bu âyeti hatırladıkça gözyaşı dökmüş ve ağlamıştır. Hâlbuki o, daha gözlerini hayata açar açmaz erkek olarak karşısında İki Cihan Serveri'ni bulmuştu. Bakışı asla ağıyâra kaymamıştı. Allah Resûlü'nün hanesine geldiğinde çocuklarla oyuncak oynayacak kadar saf ve duru bir gönüle sahipti. Eğer peygamberlerden başkasına günahsızlık izafesi uygun olsaydı, Hz. Âişe bu ufkun biricik kahramanı olurdu.

Aynı zamanda o, bir ilim âbidesiydi. Bilhassa kadınlarla ilgili dinî meseleler, büyük ekseriyetle hep onun tarafından rivayet edilmiştir. Onun kapısı her zaman ilim âşıklarına açık olmuştur. Bununla beraber Hz. Âişe, gerek Efendimiz (sallâllâhu aleyhi ve sellem) devrinde gerekse daha sonra hep duru ve sade bir hayat yaşamış ve kendisini İslâmî prensiplere göre şekillendirmiştir.

¹²⁸ Hucurât sûresi, 49/13.

¹²⁹ Ebû Dâvûd, *sünnet* 25; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/101.

¹³⁰ Meryem sûresi, 19/71.

Allah Resûlü'nün hanımı ve Hz. Ebû Bekir gibi bir zatın kızı olmak ve belli ilmî bir kariyere sahip bulunmak onu asla değiştirmemiştir. Allah Resûlü ve babası Hz. Ebû Bekir gibi o da insanlardan bir insan olmayı ve öyle yaşayıp, öyle kalmayı bilmiştir. Eğer denecekse, işte buna eşitlik denebilir.

k. İslâm'ın Müsavat Âbidesi: Hz. Ömer

Hz. Ömer (radiyallâhu anh) halifeydi ve hayatı boyunca Allah Resûlü'nün nice iltifatlarına mazhar olmuştu. 'Hak ile bâtlı birbirinden ayıran' mânâsına 'Faruk' ismi de ona bizzat Allah Resûlü tarafından verilmişti.¹³¹ Ayrıca İki Cihan Serveri onun için, "*Benden sonra peygamber gelecek olsaydı Ömer olurdu.*"¹³² demişti. Yine onu yeryüzündeki iki vezirinden biri olarak işaretlemişti. Diğeri ise Hz. Ebû Bekir'di (radiyallâhu anh).¹³³

O da, iman ve ilimde nurdan bir âbide gibiydi. Aynı zamanda daha dünyada iken Cennet'le müjdelenenlerdendi. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) berzahî tablolarında gördüklerini böyle tevil etmiş ve "*Bana rüyamda bir bardak süt ikram edildi. İçtim ve onu iliklerime kadar hissettim. Gerisini de Ömer'e verdim.*" demişti. Sahabe tevilini sorunca da "*O, ilimdir.*" buyurmuşlardı.¹³⁴

Bir defasında da, "*İnsanlar bana arz olundu. Hepsinin üzerinde elbiseler vardı. Kiminin elbisesi göbeğinde, kimisinin ki de dizlerindeydi. Ömer de arz olundu. Onun elbisesi başından aşkındı.*" dedi. Sahabe tevilini sorunca, Allah Resûlü, "*O, imandır.*" cevabını verdi.¹³⁵

Onun dirayet ve kiyaseti herkesçe müsellemdi. Bu sebeple idi ki, Hz. Ebû Bekir gibi bir firaset insanı hiç düşünmeden

¹³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/270; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 3/648.

¹³² Tirmizî, *menâkıb* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/154.

¹³³ Tirmizî, *menâkıb* 16; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/290.

¹³⁴ Buhârî, *ilim* 22; *tabir* 15, 16, 34, 37; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 16.

¹³⁵ Buhârî, *iman* 15; *tabir* 17, 18; Tirmizî, *rüya* 9; Dârimî, *rüya* 13.

onu halife olarak yerine tavsiye etmişti. İtiraz edip, “Allah’a nasıl hesap vereceksin?” diyenlere, “Onlara içlerinden en hayırlılarını halife olarak bıraktım.” derim, cevabını vermişti.¹³⁶

Ancak bütün bunlar, Hz. Ömer’in kendisini insanlardan bir insan görmesine ve ahiret endişesiyle iki büküm olmaması için yeterli değildi. Zira onun müsavat anlayışı tam bir takva esasına dayanıyordu.

Bir sabah namazı vaktiydi. Ezan okunmuş ve cemaat saf saf durmuş, imamını bekliyordu. Ömer (radiyallâhu anh) içeriye girmiş, imamete geçmiş ve her zamanki gibi, “Safaları düzeltin!” diye seslenmiş ve tam namaza durmuştu ki, Allah huzurunda arkasından yediği bir hançer darbesiyle yere yığılmış ve sadece, “Yakalayın, köpek beni vurdu!” diyebilmişti.

Evet, hançeri tutan o terörist el kudurmuş bir köpeğe benziyordu. Bu çılgın adam aynı safta bulunanlardan tam on üç kişiyi de yaralamış ki, bunlardan dokuzu daha orada can vermişti.

Hz. Ömer’i (radiyallâhu anh) evine götürdüler. Namazı Hz. Abdurrahman b. Avf (radiyallâhu anh) kıldırdı. Namazı müteakip bütün cemaat Hz. Ömer’in (radiyallâhu anh) evine dolmuştu. O (radiyallâhu anh) ise uzanmış upuzun yatıyordu.

Getirilen tabip, “En çok sevdiğin ne ise onu iç!” deyince, Ömer bir bardak nebiz içti. Fakat içtiği bu nebiz paramparça hâle gelmiş bağırsaklarından olduğu gibi dışarıya çıktı. Süt getirdiler. İçtiği süt de aynı şekilde dışarıya çıkıverdi.

Herkes başucundaydı ve hıçkırıklar boğazlarında düğüm lenip kalmıştı. Doktorun, “Yâ Ömer! Vasiyetini yap!” dediği duyulunca bir anda içeride bir feryâd ü figan koptu. Herkes dövüne dövüne ağlıyordu. Ömer (radiyallâhu anh) “Ağlamayın! Ağlayacak olan yanımdan çıksın. Siz, Allah Resûlü’nü, ‘Ehlinin

¹³⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/358; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 3/664.

ağlamasıyla  l  muazzeb olur.¹³⁷ dediğini duymadınız mı?” diyerek onların ağlamasına mâni olmaya çalışıyordu.

Ömer (radiyallâhu anh)  bn Abbas’a, “*Bakin bakalım, beni vuran kimdir?*” diye sordu. Gelen habere göre, onu Muğire b. şu’be’nin kölesi  ranlı Firuz vurmıştu. Ömer (radiyallâhu anh) bunu öğrenince, “*Allah’a hamd olsun ki, benim kanım-la bir Müslüman elini kirletmedi.*” dedi.

Bir ara dalmıştı. Başucunda duran oğlu Abdullah, gözlerini babasından bir an bile ayırmıyordu. Hz. Ömer’de bir düşünce, hem de yüreğini dağlayan bir düşünce vardı. Gözlerini açarak ümitsiz bir ifadeyle, “*Oğlum! Git, Hz. Âişe’ye benden selâm söyle. Fakat sakın, ‘Emir ’l-M ’min nin selâmı var.’ deme. Zira şu anda ben Mü’minlerin Emiri değilim. De ki, ‘Ömer senden, iki arkadaşıyla (Peygamber Efendimiz ve Hz. Ebû Bekir) beraber yatmasına müsaade ve izin istiyor.’”*

 bn  mer babasının emrini yerine getirmiş ve Hz. Âişe’nin evine gitmiş ve onu bir k gede oturmuş ağlıyor bulmuş. Ona babasının arzusunu söyleyince, Hz. Âişe Validemiz, “*Vallahi, orayı ben kendim için düşünmüştüm ama,  mer’i nefsim tercih ederim!*” deyivermişti...

 bn  mer (radiyallâhu anh) bu müjdeli haberle dönüp babasını m jdeleyince,  mer anında rahatlamış ve dudaklarından şu cümle dökülmüştü: “*Vallahi, işte benim arzum buydu!*”

Kendisine, “*Yerine birisini tayin et!*” dediklerinde, O, “*Yerime kimseyi tayin etmiyorum. Sadece halife seimini şu altı kişinin istişaresine havale ediyorum: Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Auf ve Sa’d b. Ebi Vakkas (radiyallâhu anh m). Eğer halifelik Sa’d’a nasip olursa ne a’l . Yok aksi olursa, seçilecek halife daima ondan yardım istesin. Zira*

¹³⁷ Buh ri, cenaiz 32, 33, 44; megâzi 8; Müslim, cenaiz 16, 18, 19, 22, 23, 24.

ben onu ne ihanetinden ne de aczinden dolayı azletmemiştim.” diye konuştu.¹³⁸

O, bu esnada çok kere gözünü açamayacak kadar halsizleşiyordu ve başındakiler ne yemek ne de su teklifiyle onu uyandıramıyorlardı, ama “Ömer, namaz vakti geçiyor!” dediğinde o (radıyallâhu anh) birden fırlıyor ve “Namaz! Namazsız adamın İslâm’dan nasibi yoktur.” diyor ve namazını eda edip tekrar uzanıyordu.¹³⁹

İbn Abbas anlatıyor: O günlerde Ömer’i mükedder ve mahzun görünce, “Yâ Ömer!” dedim, “Senin İslâm’ın tam nusret, hilâfetin de fetihtir. Vallahi, senin imametinin zamanında yeryüzü adaletle doldu. İki davalı sana gelse, neticede mesele senin sözlerinle nihayet bulurdu.”

Ben bunları söyleyince, Ömer, “Beni oturtun!” dedi. Oturdu ve “Ey Abbas’ın oğlu! Biraz evvel söylediklerini bir daha tekrar et.” dedi. Ben de aynı şeyleri tekrar ettim. Bunun üzerine Ömer sordu: “Bütün bu dediklerine kıyamet günü, mahşer meydanında ve Allah karşısında da tekrar edecek misin?” Ben, “Evet!” deyince, Ömer âdeta sevincinden uçacak hâle gelmişti.¹⁴⁰

Kapıda hıçkırıklarını tutamayıp ağlayan Ka’b b. Mâlik, “Eğer Mü’minlerin Emiri istese Allah ondan emanetini almaz.” diyordu. Ömer bunu işitince, “Allahım, emanetini al!” diye dua etmişti.¹⁴¹

Hicretin 23. yılında 26 Zilhicce Çarşamba günü yaralanmış ve dört gün kadar hasta yattıktan sonra, 1 Muharrem Pazar günü gözlerini bu fâni dünyaya kapayıp ebediyet ikli-

¹³⁸ Buhârî, *fezâil* 8; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 3/672-675. Ayrıca bkz.: Şibli Numanî, *Hiz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 1/297-299.

¹³⁹ Muvatta, *tahâret* 51; Beyhâkî, *es-Sünen*, 1/357; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 3/350-351; Abdürrezzak, *el-Musannef*, 1/150.

¹⁴⁰ Bkz.: İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 3/675.

¹⁴¹ Bkz.: İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 3/361.

mine ve hasretini çektiği âleme göç etmişti. Vefat ettiği gün hicretin 24. senesiydi ve o 63 yaşında bulunuyordu...

Yıkanıp kefenlendi. Namazını Suheyb b. Sinan kıldırdı. Daha evvel müsaadesi alınan yere defnedildi. Böylece, başı Allah Resûlü'nün etekleri hizasında olmak üzere ebedî istirahatgâhına tevdi edilmişti.¹⁴²

Etrafta ölüm haberi duyulunca, titreyen dudaklardan ürperti hâlinde şu kelimeler dökülüyordu: “Ömer, İslâm'ın kalesiydi ve şimdi o kale yıkıldı!”¹⁴³

Ölüm haberini duyan Abdullah b. Mesud, “İlmin onda dokuzu gitti.”¹⁴⁴ demişti. Onun ölümüne ağlayan sadece insanlar değildi. Hz. Âişe, “Cinler de Ömer için ağladı.”¹⁴⁵ der.

İbn Abbas anlatıyor: Ömer'i rüyamda görebilmek için tam bir sene dua ettim. Neticede bir gün onu rüyamda gördüm. Alnındaki terleri siliyordu. Sordum: “Ne ile karşılaştın?” Cevap verdi: “Hesaptan şimdi kurtuldum. Eğer Rabbimi Raûf ve Rahîm bulmasaydım, ben bu gün mahvolmuştum.”¹⁴⁶

Oysaki o bir sahabiyydi ve her sahabi ilâhî imtiyazla serfirazdı. Evet, onlar gökteki yıldızlar gibiydi.¹⁴⁷ Hele Ömer, hele Ömer... Düşünün ki onlar, “Tâbiînin en büyüğü, sahabenin en küçüğü olan Vahşî'nin atının burnundaki toz kadar dahi olamaz.”¹⁴⁸ veli sözündeki mazhariyetle mâruf idiler.

Ama onlardan hiçbirisi kendilerine ezel canibinden verilen bu pâyeyi bir üstünlük vasıtası olarak görmüyorlardı. Evet, “Biz sahabeyiz, dolayısıyla diğer insanlardan üstünüz.” iddiasında bulunan bir tek sahabi yoktur. Aksine onlar kendi-

¹⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/368.

¹⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/371-372.

¹⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/652.

¹⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/672.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/375.

¹⁴⁷ Bkz.: Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/147.

¹⁴⁸ İmam Rabbânî, *el-Mektûbât*, 1/70 (58. Mektup).

lerini hep insanların en mücrimi saymışlardır. Dünya adına gördükleri nimetlere sevinmemiş, aksine ağlamışlardır.

İşte onlardan biri: Habbab b. Eret, ne zaman Mus'ab'ı hatırlasa ağlardı. Niçin ağladığı sorulunca da durumunu şöyle anlatırdı: “Mus'ab Müslüman olduğunda Mekke'nin en yakışıklı genciydi. O, sokaktan geçerken kadın ve genç kızlar pencerelere üşüşür, onu seyrederdiler. Mekke içinde Mus'ab kadar güzel giyinen ve güzel kokular sürünen yoktu. Hâlbuki Uhud'da şehit düştüğünde ona kefen bezi bulunamamıştı. Başını bir parça bezle örtmüş, ayaklarına da izhir otu koymuş ve Mus'ab'ı işte böyle gömmüşlerdi. Hâlbuki şimdi biz dünya nimetleri içinde yüzüyoruz. Ahiret nimetlerini burada tüketmiş olacağımdan korkarım. İşte bunu düşünüyor ve bunun için gözyaşı döküyorum.”¹⁴⁹

Ebû Hüreyre, üzerine giydiği bir keten elbiseden dolayı kendini itap ediyor ve “Daha dün açlıktan bayılırdın da Medine çocukları seninle alay ederlerdi. Şimdi durmuş keten elbise ile çalım satıyorsun!”¹⁵⁰ diyordu.

Misalleri çoğaltmak ve daha bir hayli misal bulmak mümkündür. Sahabeden sonra aynı ruh hâli, sonraki büyükler için de söz konusuydu.

İşte Ebû Hanife, İmam Malik, Şafîî, Ahmed b. Hanbel (radıyallâhu anhüm) gibi fıkıh ve hukuk sahasının usûl ve terminoloji vaz'eden büyük dâhileri...

İşte, İmam Gazzâlî, İmam Rabbânî, Şâh-ı Geylânî, Şâzilî, Muhammed Bahaüddin ve Mevlâna gibi mânâ erleri ve kurbet kahramanları...

İşte Battânî, Bîrûnî, Cabir b. Hayyam, İbn Heysem ve Ali Kuşçu gibi ilim devleri...

¹⁴⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1/145; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 4/407.

¹⁵⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1/378; Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/590.

... Ve işte Halid, Ukbe, Nureddin, Selahaddin, Alparslan, Fatih ve Yavuz (radiyallahu anh m) gibi kışla ruhuyla yetişmiş askerî ve idarî sahanın komutan ve liderleri...

1. ... *Ve İşte Canlı Bir  rnek:*

Ömer b. Abdülaziz Aksâ-i Mağrip'ten Aral g l ne, Hadramut'tan Anadolu ilerine kadar çok geniş bir ülkeyi idare eden, ilimde ve idarecilikte yed-i t l  sahibi bir halifeydi.

İdaresi altında bulunan yerlerde sadaka veya zekât verilebilecek fakir, yoksul kimse kalmamıştı.

Meymun b. Mihran, "Altı ay  mer b. Abdülaziz'in yanında kaldım. Bir gün olsun elbisesini değiştirdiğini görmedim. Sadece cumadan cumaya üzerindeki elbiseyi yıkarđı." der.¹⁵¹

Hastaydı. Yanına giren kayınbiraderi Mesleme b. Abdümelik, onu biraz daha iyi görünce halifenin durumunu merak eden ve ısrarla izin isteyenlere o gün izin verilebileceğini düşünmüştü. Ancak halifenin üzerindeki elbise çok kirliydi. Ömer b. Abdülaziz'in hanımı ve kendisinin de kız kardeşi olan Fatıma'ya, "Bugün halifenin durumu biraz daha iyi. İnsanlara izin verelim de onu ziyaret etsinler. Ancak  zerindeki elbise çok kirlenmiş. Hemen onu değiştiriver!" dedi.

Kız kardeşinde bir hareket görmeyince kızdı ve biraz daha sertçe sözlerini tekrarladı. Ancak aldığı cevap müthiştir. Fatıma, "Vallahi, halifenin üzerindeki elbiseden başka elbisesi yok!"¹⁵²

Bir defasında da yamalı bir elbiseyle cuma namazını kıldırılmıştı. Namazdan sonra bir müddet oturmuş ve etrafına halikalanmış cemaatiyle orada bulunanlardan biri, "Ey Müminlerin Emiri! Allah (celle celâluhu) sana bu kadar mal-mülk ve böyle bir saltanat vermiş. Biraz daha iyi giyinip kuşansan olmaz mı?" demişti.

¹⁵¹ Zehebî, Siyeru a'lami'n-nübelâ, 5/132.

¹⁵² Bkz.: Ebû Nuaym, Hilyetu'l-evliyâ, 5/258.

Halife başını eğmiş, bir süre hiç konuşmadan öylece durmuştu. Belli ki o bu sözden hoşlanmamıştı. Neden sonra başını kaldırmış ve mübarek dudaklarından şu hikmet dolu cümle dökülmüştü: “*En faziletli iktisat, bollukta yapılan ve en faziletli af, muktedirken olandır.*”¹⁵³

Ömer b. Abdülaziz’in de içinde bulunduğu tâbiîn devri öyle velûd, öyle münbit bir devirdi ki, o devrede başı ve gözü Arş’a, elleri yıldızlara değecek yüzlerce insan vardı: Muhammed b. Münkedir, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Muhammed b. Kâ’b el-Kurezi, Recâ b. Hayve, Salim b. Abdullah ve Ebû Hâzim bunlardan sadece birkaç tanesi...

Bunlardan Muhammed b. Münkedir sabahlara kadar ağlar ve içini Allah’a dökerdi. Bir gün annesi dayanamamış, “A be evlâdım! Eğer seni çocukluğundan beri elimde büyütmiş olmasaydım, kim bilir hangi günahına ağlıyor, diyecektim. Ama ben seni doğduğun günden beri tanıyorum. Söyle bana hangi günahın var ki, bu kadar ağlıyorsun?” demişti. Buna karşılık o ise annesine şu cevabı vermişti: “Kur’ân-ı Kerim’de ki bir âyetin benim için söz konusu olması endişesi.” dedi ve âyeti okudu: “*Hiç hesaba katmamış oldukları şeyler Allah tarafından karşılına çıkarılıverdi.*”¹⁵⁴ Evet o “Ben Allah’tan ummadığım şeylerin aleyhimde ortaya çıkmasından korkuyorum.” diyordu.”¹⁵⁵

Şimdi bu şuurda olan bir insanın kendisini başkalarından üstün görmesine imkân var mıdır? Hele böyle insanlardan meydana gelmiş bir toplulukta hiç sınıf farkı olur mu? İçe doğru bu kadar derin bir cemaatin bir papaz, bir haham gibi başkalarının günahlarının affına vesile olabileceklerini iddia etmeleri hiç düşünülebilir mi? Evet, onlar hep kendi

¹⁵³ İbn Hacer, *Ta’cilü’l-menfaa*, s. 152.

¹⁵⁴ Zümer sûresi, 39/47.

¹⁵⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 3/146; İbn Asâkir, *Tarih-i Dimeşk*, 56/67; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 15/265-266.

aflarına ferman beklemiş ve hayatlarını bir mânâda akrebin kısıkcında geçirmişlerdi.

İşte bu müsavat, şanlı tarihimiz boyunca halifeyi kapısında çalışan hizmetçi ile yan yana getirmiş ve hizmetçi, “Hakkımı istiyorum!” dediği zaman, halife bu büyük hak karşısında dize gelmiş, belki de kendisini hizmetçisinin karşısında eğilmeye zorlamıştı.

İşin aslına gelince, İslâm’da her şey Allah hâkimiyetine bina edilmektedir. Yani, herkes Hakk’ın kuludur ve herkes O’nun karşısında iki büklüm olur, serf r  eder. İşte gerç k müsavat da bundan doğar. Yoksa, tantanalı nutuklar atılması, bunun için kitaplar yazılması, beynelmilel beyannameler neşredilmesi ile müsavat adına bugüne kadar bir adım atılmadığı gibi bundan sonra da atılamaz ve atılmadığı da meydandadır.

İnsanların Allah’ın kulu olduğu kabul edilmedikten sonra, şahıslardaki firavunluk yıkılsa bile onun yerini cemaat ve millet firavunluğu gibi firavunluklar alacak, haklar  iğnenecek ve adalet gerç kleşmeyecektir.

İstibdat bir şahıstan alınıp tevzi edilse de yine istibdattır. Zira, kuvvet hakta olmalı, kuvvetin hakkın elinde olduğu kabul edilmeli, fertler Hakk’a hesap vereceklerine inanmalıdır ki, en büyük başlar en küçük başlar karşısında eğilsin. İcabında halife-i r y-i zemin, başını sıradan bir insanın ayağının altına koyabilsin;  mer gibi “Bas ayağını Şu yüzüme!” diyebilsin...

...Ve yine; Türkiye kadar bir eyaleti idare eden valilerden herhangi biri, yanlışlıkla sırtına yüklenen yükü, gönül inşirahı içinde yüklenip götürsün ve Şöyle desin: “Mademki Allah Resûlü, ‘İnsanların efendisi, onlara hizmet edendir.’¹⁵⁶ buyurmuştur. Öyle ise bu yükü taşımak benim en aslı vazifemdir.

¹⁵⁶ Deylemi, *Müsned*, 2/324; M n vi, *Fez ’l-kadir*, 4/122; Aclûni, *Keş ’l-hafâ*, 1/561, 562.

Bana bu vazifeyi yapabilme güç ve imkânını verdiği için Cenâb-ı Hakk'a hadsiz hamd ü sena olsun.”

m. Eşitliğin Kadın-Erkek Buudu

Eşitliği, ütopya yazarlarının tersim ettiği üstürelerde, anlattıkları masallarda aramak yanlıştır. Ne silah zoruyla ne de kaba kuvvetle müsavat meydana getirilemez. İnsanlar gönül duruluğuna erdiği zaman o kendi kendine gerçekleşir. O, önce Arş-ı Âzam'ın küçük bir fihristi olan insan vicdanında mâkes bulur, oradan da hayat-ı içtimaiyeye akseder ve gider toplumda billûrlaşır.

Allah'ın (celle celâluhu) beyanı, Resûl-i Ekrem'in (sallâlu aleyhi ve sellem) tebliği ile Müslümanların hayatında pratik mânâda tatbik gören ve yaşanan müsavat da işte budur. Müslümanların 15 asır evvel ulaştıkları bu noktayı Batılının bugün bile yakalamış olduğu söylenemez.

Bizim bir kısım safdil aydınlarımız ve yarım okumuş zavallı düşünürlerimiz ise, her şey Batıdan geliyor zannederek, ellerindeki bütün cevherleri atmak suretiyle Batının bir kısım eracifine, temelsiz düşüncelerine talip oldular. Hâlbuki onların ve bütün insanlığın aradığını, İslâm tam 15 asır evvel gerçekleştirmişti.

Aynı zamanda İslâm'ın getirdiği, mutlak bir müsavattı. Evet, başka sistemlerin akıl ve hayallerine gelmeyen kadın-erkek arasındaki müsavattı da, en ideal ölçüleriyle, yine İslâm getirip yerleştirmiştir. Meseleye bir de bu yönden bakılacak olursa, İslâm'ın müsavat prensibindeki derinlik daha iyi anlaşılıp idrak edilecektir.

Kur'ân, Hz. Âdem'in yanında Hz. Havva'ya da yer vermiş; âdeta her ikisini bir elmanın iki parçası olarak kabul etmişti.

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana

getiren Rabbiniz'e hürmetsizlikten sakının!"¹⁵⁷ âyeti dahi bu ifademizi ispata yeterlidir.

Hâlbuki Kur'ân'da bu mânâyı ifade eden daha nice âyetler var...

Kur'ân bunu 15 asır evvel anlatıyordu. Ama, binlerce sene evvel gelen ilâhî mesaj da bundan farklı değildi. Hz. İbrahim ve Hz. Nuh'a gelen vahiy de bu hakikati anlatıyordu. Kadın, erkeğin bir parçasıdır ve ondan ayrı düşünülemez. Ne var ki, biz bu hakikati de Kur'ân'dan öğrendik ve kadının nasıl muallâ bir mevkie yükseltildiğini Kur'ân'la müşâhede ettik.

ma. Cennet, Anaların Ayakları Altındadır¹⁵⁸

Fransız İhtilali'nden sonra *Bastil* serserilerinin ortaya atıp münakaşasını yaptıkları mevzulardan biri de kadın haklarıdır. O devirde kadının ruhunun olup olmadığı, insan mı yoksa şeytan mı olduğunun tartışması yapılıyordu. Yirminci asırda da konuşulanlar aynı şeyler...

Hâlbuki 15 asır evvel İslâmiyet tarafından kadının elinden tutulmuş, erkeğin yanına çıkarılmış ve ona lâyük olduğu en muallâ mevki verilmiştir.

Bakın, sahabi, Allah Resûlü'nün huzuruna geliyor ve soruyor: "*Benim iyiliğime en lâyük olan kimdir?*" Allah Resûlü, "*Annen!*" cevabını veriyor. O, bu sorusunu üç kere tekrar ediyor ve hepsinde aynı cevabı alıyor. Dördüncüde ise Allah Resûlü, "*Baban!*" buyuruyordu.¹⁵⁹

Kadın o dönemde o kadar büyüyordu ki, Hz. Ebû Bekir Resûl-i Ekrem'in zevcelerinden biri olan kendi öz kızı Âişe'ye "*Anam*" diye hitap ediyordu. Efendimiz de, "*Cennet, anaların ayaklarının altındadır.*"¹⁶⁰ buyuruyordu.

¹⁵⁷ Nisâ sûresi, 4/1.

¹⁵⁸ el-Kudâi, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/102. Aynı manadaki hadis için bkz.: Nesâî, *cihâd* 6; İbn Mâce, *cihâd* 12.

¹⁵⁹ Buhârî, *edep* 2; Müslim, *birr* 1; İbn Mâce, *vasâyâ* 4.

¹⁶⁰ el-Kudâi, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/102. Aynı manadaki hadis için bkz.: Nesâî, *cihâd* 6; İbn Mâce, *cihâd* 12.

Evet, seni yetiştiren ananın ayağının altına yüzünü sürebilir ve onu hoşnut edebilirsen, rahmetinden ümit edilir ki, Allah o yüze Cehennem'i göstermez. Evden ayrılırken ve eve döndüğünde, ananın buruşmuş ayaklarına dudaklarını sür, duasını almaya çalış ki, fert, cemiyet ve millet olarak mutlu olmanın yolu bundan geçer.

Ana deyip geçme; yerinde o seni sırtında taşır; an olur ve dem gelir, silah kullanmasını da bilir; gerekirse silahını omuzuna alır ve Palandöken'e tırmanır. *Kurt Paşa'nın* ordularının bozulduğu yerde, Rus ordularına karşı savaşır; ırz, namus ve evlâdını korumasını da bilir.

Siz, kaideler üzerinde âbideler yaparsınız. Sizin o âbideleriniz, onun ayağının altında toz bile olamaz. İslâm, ananın âbidesini kurbet zirvelerinde çoktan kurmuştur. İslâm sayesinde ana o kadar yükseltilmiştir ki, sadece Allah'a karşı eğilmesi gereken baş, bir de ananın ayakları için eğilmiş ve "*Cennet, anaların ayakları altındadır.*"¹⁶¹ denilmiştir.

Arş, Cennet'in tavanıdır. Ananın ayağı ise, Cennet'in üst katındadır; zira, fâniler arasında en muazzez varlıktır ana. O, yeryüzünde dolaşırken gökteki bir baştır ve bütün başlar onun ayaklarının altındadır. Onun pabucunun tozu, gözlere sürme kadar aziz ve ayaklarına sürülen yüzler, Arş eşiğindeki başlar kadar yücedir.

Ana inleyen bir varlıktır. Bütün bir hayat boyu inleyen ve sızlayan... Onun analığı evlâtla kaimdir; "Anam!" diyen bir evlâtla.. evlât olmayınca ana ana değildir. Bilmem ki, anaya "Anam!" demeyen evlâda ne demeli? Ananın emeli bir evlât, bazen de başka bir şeydir; mânâ gibi, ruh gibi, ideal gibi bir şey...

Ana vardır, dünyaya getireceği yavruyu Hak yoluna adar. Ana vardır, bir yavru ister; ama elde edemeden in-kisar içinde gider. Ana vardır, izah edemeyeceği yavrunun

¹⁶¹ el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb* 1/102. Aynı manadaki hadis için bkz.: Nesâî, *cihâd* 6; İbn Mâce, *cihâd* 12.

hesabıyla iki büklüm olur ve “Keşke daha önce ölüp de unutulup gitseydim!”¹⁶² der. Ana vardır, evl diyla derbeder ve bedn m olur, adı kötüye çıkar. Ana vardır, Firavunun otağında bir milletin g zdesidir. Ana vardır, peygamber evinde Şeytanın bendesi; ana vardır, sessiz, belirsiz ve meçhuldür; fakat g ller,  emenler yetiştirir. Ana vardır, destanlara sığmaz; ama zihinlerde, sinelerde ve hislerdedir. Ana vardır, k ğittadır, kalemedir, romandadır...

Toprak tohuma, kaynak  ağlayana, Havva insanoğluna anadır. Meryem bir ruha (İsa),  mine bütün bir hakikate, varlığın sırrına, sırların özüne...

İyisi de vardır, kötüsü de ananın... İyisine canlar feda! Ya kötüsüne, tali’sizine ne demeli? Evl dını g ld rmemişe ve evl dından yana g lmemişe, gün yüzü g rmemişe...

Ana-evlât, iki vücut bir ruh. Evlât, ananın vücudundan bir parça. Kucaklarda dilrub , emekleyen yumurcak.. bazen de birbirini takip eden ayrılışlarla ana için sineyi yakan bir kor, kalbe saplanan bir mızrak olur. Gelişme dönemi, tahsil hayatı, askerlik veya gelinlik  ağı... hepsi birer hicran demidir.

Evet, bunların her biri, ananın yüreğini ağzına getiren bir ızdırıp d nemecidir. Ana, her zikzakta bir sürü gözyaşı döker; yavrusunun okuma ayrılığına, izdivaç ayrılığına ve askerliğine...

O, daima ağlar, daima bir buhurdan gibi tüter. Teselli bulup durduğu olduğu gibi, sel sel olan gözlerinin yaşında boğulduğu da olur. O, mukaddeslerine, vatanına, namusuna kurban verdiği yavrusunu Hakk’a sunulmuş armağan sayar ve teselli olur. Bir hiç uğruna ölene gelince, işte burada ananın dili tutulur.

Ana, beşikteki yavrusuna ninni söylerken, küffâra karşı Şehit olan evlâdına da koşmalar dizer; dizer ve onlarla avunur:

¹⁶² Meryem s resi, 19/23.

“Burası Yemen’dir,
Gülü çemendir,
Giden gelmiyor
Aceb nedendir.
Aceb nedendir.”

Gözlerde şehit silueti, kulaklarda Cennet ırmakları gibi onun sesi, sızlanışı:

“Küffâr Kırım’ı aldı anam,
Düşman yurduma daldı anam,
İrzim pâyimâl oldu anam,
Ben oraya giderim.”

Oraya gider ama, Kırım’da küffâra iltihak eden, Plevne’yi unutup Tuna’da tenezzühe çıkan da vardır. İşte ananın belini büken bunlardır. Düşmanına dost, dostuna düşman evlât. Ne desin ana bu girift bilmeceye.

Bu durumda bize: “Vay benim tali’siz anam! Kalbi rahatsız anam! Dizine vurup saçını yolan anam! Kim etti bunları sana? Kim kıydı kalbinin semeresine, gözünün nuruna? Kıralım o elleri. Su serpelim ateşine.” demek düşer.. ve şunları söylemenin zamanıdır sanırım:

“Artık ağlama anam! Gözyaşlarından meydana gelen bulutlara bak, ta Arş’a kadar yükseldi. Bak, şimdi orada şimşekler, burada rüşeymler, dağınık kâkülünü düzeltmen için sana gamze çakıyorlar. Şimdilerde hepimiz senin feryadına koşuyoruz. Dudağımızda kurtuluş nağmesi, elimizde Yusuf’un gömleği, çîn-i cebînine (çatık kaşına) ve yaşaran gözlerine sevinç müjdesiyle karşıdayız. Sessiz infiallerin ve asırlık ızdırapların dinsin artık. Bak, başımız Cennetlere merdiven o mübarek ayaklarının altında...

mb. Kadın Muallâ Mevkiini İslâm’da Bulmuştur

İslâm’ın kadına verdiği değer ve ona tanıdığı müsavat hakkı sadece analığı yönüyle değildir. İslâm’da kadın, aynen

erkek gibi cemiyetin bir parçası olarak kabul edilir. Birçok noktada onun da görüşü alınır ve kendisiyle istişare edilir.

Bunun pratikte en güzel örneğini yine Fahr-i Kâinat Efendimiz'de görürüz. O ki, vahiy ile m eyyet Nebiler Sultanı'dır.  n ne gelen bütün problemlerin c z m  doğrudan doğruya Arş-ı  zam'dan halledilmiş ve c zemediği hiçbir problem, halledemediği hiçbir mesele kalmamıştır.

Bernard Shaw, "Yığın yığın m şk llerin üst üste c z m beklediği günümüzde, bir kahve içme kolaylığı içinde müşkülleri c zen Hz. Muhammed'e ne kadar muhtaç bulunuyoruz." derken ne kadar haklıdır!

Evet,  st üste yığılmış müşküller, problemler c z m bekliyor. Yağdan kıl ceker gibi müşkülleri c z veren O Fahr-i Kâinat Efendimiz mübarek nazarıyla bir kere bakıverse, yani şahs-ı mânevînin teşekkülü ile o büyük mânâ ve ruhtan istimdat edenler arz-ı dîdâr ediverse, insanlığın içinde bulunduğu bütün müşküller âdeta kendi kendine c z l verecek ve yollar gidip düz l ğe erecektir. İşte Fahr-i Kâinat Efendimiz budur.

Bununla beraber O, c k defa hanımlarıyla oturur, bir arkadaş gibi onlarla bazı meselelerin müzakeresini yapardı. Vahiy ile m eyyet olan O zâtın (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir şeye ihtiyacı yoktu ama, ümmetine bir şey öğretmek istiyordu: Kadın, o güne kadar olduğundan c k farklı bir yere oturtulacaktı ve işte O, bu önemli vazifeyi bilfiil temsil ediyor ve gösteriyordu.

Hudeybiye anlaşması Müslümanlara c k ağır gelmişti. Öyle ki, herkes öldüren bir gerginlik içine girmişti. Bu arada Allah Resûlü, kendisiyle umreye gelenlere, kurbanlarını kesmelerini ve ihramdan c kmalarını emretmişti. Ancak sahabe, acaba verilen kararda bir değişiklik olur mu diye, meseleyi biraz ağırdan alıyordu. Allah Resûlü, emrini bir kere daha tekrarladı. Ancak, sahabedeki o ümitli bekleyiş tavrı değişmedi.

Aslında bu ağırdan alma, Allah Resûlü'ne karşı asla bir muhalefet değildi; sadece başka bir alternatifin olup olmadığını öğrenmekti. Zira Kâbe'yi tavaf etmek üzere yola çıkmışlardı ve bu mülâhaza ile Hudeybiye anlaşmasındaki şartlarda bir değişiklik beklentisi içinde bulunuyorlardı.

İki Cihan Serveri, sahabedeki bu durumu sezince hemen çadırına girdi ve hanımı Ümmü Seleme Validemiz'le istişarede bulundu. Bu ufku geniş kadın, istişarenin hakkını vermek için fikrini beyan etti. Çünkü o da biliyordu ki Allah Resûlü onun diyeceklerine muhtaç değildi. Ne ki, Allah Resûlü böyle bir istişare ile bize içtimaî bir ders veriyordu.

Validemiz, Allah Resûlü'ne şu mealde sözler söyledi: “*Yâ Resûlallah! Emrini bir daha tekrar etme. Belki muhalefet eder ve mahvolurlar. Fakat sen, kendi kurbanlarını kes ve onlara bir şey demeden ihramdan çık. Onlar verdiğin emrin kesinliğini anlayınca, ister istemez sana itaat edeceklerdir.*”

Allah Resûlü de zaten böyle düşünüyordu. Hemen bıçağını eline aldı ve çadırından çıkarak kendine ait kurbanları kesmeye başladı. O daha birkaç kurban kesmişti ki, sahabe de kendi kurbanlarını kesmeye koyuldu. Çünkü artık verilen karardan dönüş olmadığını anlamışlardı.¹⁶³

Şimdi acaba hangimiz, kadınlara bu denli değer veriyoruz? Bir aile reisi olarak kaç kişi aile hayatında hanımıyla istişareye yer vermektedir? İslâm'ın kadını esir ettiğini söyleyen bütün şom ağızların kulakları çınlasın! Acaba O Zât'ın asırlar evvel yapıp ortaya koyduğu bu harika icraatın, aradan bu kadar zaman geçmiş olmasına rağmen onda birini yapabiliyorlar mı?

mc. Kadın Bir Bütünün Yarısıdır

Kadın haklarını müdafaa edenlerin düşüncelerinde bile kadın hâlâ ikinci dereceden bir varlık olmaktan kurtulmuş

¹⁶³ Buhârî, şurûât 15.

değildir. Oysa biz, kadına bir vâhidin yarısı nazarıyla bakıyoruz. O,  yle bir bütünün parçasıdır ki, diğer parçanın işe yaraması için onun mevcudiyeti şarttır. Öyleki, bu parçalardan her biri, diğerinin gerçek değerini bulması bakımından önemli bir esastır. Elverir ki, Allah'ın (celle celâluhu) vaz'ettiği ölülere riayet edilsin ve denge için yaratılan bir Şey dengeyin aleyhinde istismar edilmesin...

Ayrıca, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) hareketleriyle kadınlara karşı l tufk r davrandığı gibi, sözleriyle de hep bu Şekilde davranmayı teşvik etmiştir. O (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde Şeyle buyururlar:

*“Mü'minlerin iman bakımından en kusursuzu, ahl ki en güzel olanıdır. Ahl ki en güzel olanınız da, kadınlara en güzel davranmanızdır.”*¹⁶⁴

Evet, ahlâk ile insan öyle ulaŐılmaz zirveleri tutar, öyle insan  semalara yükselir ki, hiçbir ibadetle o makamları elde etmek mümkün değildir.

Görülüyor ki, kadınlık O'nun nurlu beyanlarıyla kendi Şeref ve haysiyetini garanti altına almış; o güne kadar ayaklar altında çiğnenen, hor ve hakir bir varlık olarak görülen, dünya ve ukbâ saltanatını elde etmiştir.

Allah (celle celâluhu) mucizbeyan fermanında kadın erkek tefrik etmeden, *“Kasem olsun ki, insanı ahsen-i takvîme mazhar yarattık.”*¹⁶⁵ demektedir.. evet, insan, kadını ve erkeğiyle kâinatın bir fihristi olarak yaratılmıştır.

Sizin için seyahat imkânı olsa, makro âlem olarak bütün bir fezaıy gezip nebülöz ve yıldızları temâşâ etseniz, sonra dönüp mikro âlemde seyahatte bulunup partiküller âlemine sızarak, elektronlarla beraber çekirdeğin etrafında d nseniz, gördüğünüz/goreceğiniz âlemlerde insan gibisine Şahit olmayacaksınız.

¹⁶⁴ Tirmizî, rad  11; Bkz.: Eb  Dâvûd, sünnet 15; Darim , rikâk 74.

¹⁶⁵ T n s resi, 95/4.

Zira, Allah (celle celâluhu) bütün kevn u mekânları bir kitap gibi insanda dürmüş ve fihristeleştirmiştir. Evet, *âlemler onda pinhân (gizli), cihanlar onda matvîdir (dürülmüştür)*. O, kendini küçük bir varlık zanneder. Hâlbuki bilse, onda bütün âlemler gizlidir.

Bu hakikati en güzel şekilde Hz. Ali (radiyallâhu anh) şu sözleriyle ifade eder: “*Sen kendini küçük bir cirim zannediyorsun. Hâlbuki bütün kevn ü mekân, bütün âlemler sende matvîdir.*”

Aslında insan, kâinatın bir fihristidir. Ona, doğru bakabilen biri, onda kâinatı okuyabilir. Buna mukabil, topyekün kâinatı gezen birisi, ondaki meknî ve matvî (gizlenmiş ve dürülmüş) mânâları göremeyecek ve insandaki esrar ve hakikate tam muttalî olamayacaktır.

İşte Allah (celle celâluhu) buna yemin ediyor ve “*İnsanı ahsen-i takvîme mazhar olarak yarattık.*”¹⁶⁶ diyor. İnsan, topyekün kâinatın bir takvimidir. Kâinatta cereyan eden her hâdise günü, saati, dakikası ve âşiresi ile insanda işaretlenmiştir.

Yine Allah (celle celâluhu) “*Biz âdemoğullarını tekrim ettik.*”¹⁶⁷ buyuruyor. Kadın-erkek, beyaz-siyah herkes Allah’ın bu kasemi altında öyle muallâ bir pâyeye sahiptir ki, artık bunun ötesinde insanlar tarafından verilecek bütün pâyeler buna nispeten çok düşük ve çok sönük kalır.

Cenâb-ı Hakk’ın insana verdiği değer, yüce bir kubbe gibiyse, insanların birbirine verdikleri pâyeler bu kubbenin yanında derin bir çukur gibidir. Hatta bundan da düşüktür.

n. Eşitlikte ‘Mevâlî’ Buudu

İslâm literatüründe ‘mevâlî’ diye bir tabir vardır. Bunlar sonradan hürriyetlerini elde eden insanlardır. Bunlar arasında

¹⁶⁶ Tîn sûresi, 95/4.

¹⁶⁷ İsrâ sûresi, 17/70.

her zaman saygıyla andığımız ve kıyamete kadar da anacak olduğumuz dehâ çapında nice büyükler mevcuttur.

Allah Resûlü'n n kendi öz torunlarından ayırt etmeyecek kadar sevdiği Üsame b. Zeyd (radiyallâhu anh) bizzat Allah Resûlü tarafından Bizans'a karşı hazırlanan ordunun başına kumandan olarak tayin edilmişti. Oysa, asker arasında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi ileri gelen tecrübeli sahabiler de bulunuyordu. Üsame ise ancak 18 yaşlarında mev liden bir insandı. Babası Zeyd b. H rise de Mute'de orduya kumanda etmiş ve orada Şehit düşmüştü.¹⁶⁸

İmam Malik gibi birisini yetiştiren Nâfi de mev lidendi. Abdullah b. Ömer'in çok sevdiği cariyesi Mercâne, "*En çok sevdiklerinizi Allah yolunda infak etmedikçe hakikî takvaya ulaşamazsınız.*"¹⁶⁹ mânâsına gelen âyetin tesiri ve heyecanlandırmasıyla sahibi tarafından hürriyete kavuşturulmuştu. Hâlbuki, efendisi Abdullah b. Ömer onu çok seviyordu. Ancak takvaya erme arzusuyla o, Mercâne'yi Allah için hürriyete kavuşturuyordu.

İşte bu Mercâne, daha sonra birisiyle evlenmiş ve ondan da Nâfi dünyaya gelmişti. Nâfi'yi alıp seven ve bağrına basan ümmetin allâmesi Abdullah b. Ömer, daha sonra elinden tutup onu ilmin zirvelerine  ıkarmış ve Nâfi İşl m dünyasının en parlak yıldızlarından biri olmuştu.¹⁷⁰

İmam  zam, Mesruk, Tavus b. Keysan ve daha nicelelerini mev liden sayanlar da vardır. Hatta Emev ler devrinde iki  lim kendi aralarında konuşurken elli kadar büyük zati sayarlar ve ancak elli birinci şahsın mev liden olmadığını görürler.¹⁷¹

İşte bizim içtimaî yapımızın temel rükünlerinden biri olan müsavat ve eşitlik o toplumda böyle bir durum arz ediyordu.

¹⁶⁸ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 1/79-81; 2/129-132.

¹⁶⁹  l-i İmrân s resi 3/92.

¹⁷⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/95-101; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/561.

¹⁷¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/85-86; İbn Kesir, *el-B is 'l-hasis*, s. 241-242.

Esirlikten kurtulan bu insanlar kendi istidat ve kabiliyetlerini öyle işlettirmişlerdi ki, kısa bir müddet sonra kalblerin sevgili, akılların muallimi ve insanlara medeniyet dersi veren üstatlar olmuşlardı.

Onlara böyle bir zemini hazırlayan sistem, şüphesiz sistemlerin en büyüğü, en muhteşemi ve tek kelimeyle mucize sistem olan İslâm'dı. Öyle ki, günümüzde dahi müsavat hususunda insanların henüz bu seviyeye ulaştığı söylenemez.

3. Yardımlaşma ve Dayanışma

İçtimaî yapımızın üçüncü rüknü *tekâfûl*, *tesanüt* ve *teavüdüdür*. Ferdin, ferdî hürriyeti ve kendi sa'yine terettüp eden semeresi içinde aynı zamanda maslahat-ı umumiyeye riayetkâr ve başkalarının hukukuna hürmetli olması; kendi saadetini başkalarının saadetiyle bütünleştirmesi; yani başkaları mesutsa kendisini mesut sayması, başkaları rahatsız ve huzursuz ise, onun da rahatsızlık ve huzursuzluk duyması... gibi hususlar sıralanabilir. İşte bizim umumî mânâda *tekâfûl*, *tesanüt* ve *teavünden* anladığımız da budur.

Ancak bu şuur, daha evvel de ifade ettiğimiz gibi, bir taraftan vicdan enginliğine, diğer taraftan da vicdanlarımızın önceden bunu kabul etmesine bağlıdır. Bu iki rükün yerleşmedikçe, üçüncü rükünden bahsetmek mümkün değildir. Arz edeceğimiz şu tablo bunun açık örneklerindedir:

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) kendi anlayış inceliği, zarafet ve nezaketi içinde valiler bulur ve onları görevlendirirdi. Bir gün, içine girdiğimizde 10 bin sahabenin medfeninden burcu burcu cennet kokularının geldiğini duyabileceğiniz Medine'deki "Baki-i Garkad" mezarlığında gezerken, etrafında bulunanlara bir teklif getirir ve "Herkes en çok istediği bir şeyi söylesin." der.

Her birisi bir talepte bulunur. Birisi, "Benim bin deve yükü hazinem olsa da Allah yolunda dağıtsam!" derken, diğeri,

“Allah bana uzun bir ömür verse de bu ömrü hep ibadet ü taatte geçirsem!” temennisinde bulunur.

Bir başkası daha değişik bir arzusunu dile getirir. Sıra Hz. Ömer’e gelince o da şöyle der: “Keşke şu Umeyr b. Sa’d gibi bir adamım olsaydı da onu bir yere vali tayin etseydim!”¹⁷²

İşte bu Umeyr, bir gün çarıkları sopasının ucunda, yalınayak ve üstü başı toz-toprak içinde Medine ufkunda belirincede Hz. Ömer hemen gidip onu istikbal etti ve bağırına bastı.

Ancak Umeyr’in bu hâli çok rikkatine dokundu: “Ne kötü bir cemaatin varmış! Seni ta Şam’dan buraya yaya göndermişler!” dedi. Ancak Umeyr halifenin bu sözünü tasdik etmedi. Kılı kırk yaran bir insan hassasiyeti içinde, “Yâ Ömer, ben ayrılırken o cemaat sabah namazı kılıyordu, onlar hakkında nasıl böyle konuşulabilir?” deyiverdi.

Biraz sohbetten sonra Hz. Ömer, ona niçin geldiğini sordu. Aldığı cevap aynen şu olmuştu: “Karşıma mürâfaa (bir dava duruşması) için bir mü’min ile bir zimmî çıktı. Bir ara canım sıkıldı ve haksız olan zimmîye yakışıksız bir söz sarfettim. Sonra da pişman oldum ve kendi kendime karar verdim ve: ‘Benim gibi birinden vali olmaz!’ dedim. Zira huzuruma mürâfaaya çıkan bir kimseye itap edebiliyorum.”

Hz. Ömer ısrar eder ve: “Döneceksin eyaletinin başına! Senin gibi adamlar vali olmazsa kim vali olacak?” O ise: “Dönemeyeceğim yâ Ömer! Beni bağışla, ben valilik yapmam!” der.¹⁷³

İşte size örnek bir vali; “Beni bağışla, ben valilik yapmam!” diyor. Görüyor musunuz devlet adamını! Ve görüyor musunuz bizim içtimaî yapımızdaki temel kaideleri! Vicdanlar bu kadar duru ve engin, idare edenlerde de *سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ*

¹⁷² Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 17/52; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1/249-250; İbn Cevzî, *Sıfatu’s-safve*, 1/701; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 3/790.

¹⁷³ Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1/248-249.

“Kavmin efendisi, ona hizmet edendir.”¹⁷⁴ esası hükümferma idi.

Hız. Ömer’in bir başka valisi Said b. Âmir’dir. O da koskoca bir eyaletin valisiydi. Buna rağmen, Hız. Ömer bir gün o eyaletin fakirlerinin isim listesini isteyince, defterdarın hazırladığı listenin başına da Said b. Âmir’in adı yazılmıştı.

Hız. Ömer, önce onun adını görünce şaşırılmış ve yanındakilere, “Bu bizim Said mi?” diye sormuştu. Aldığı cevap hakikaten ibret vericiydi: “Evet, eyaletin en fakiri Said’dir.” denilmişti.¹⁷⁵

İçtimaî tekâfül böyle bir anlayışla gerçekleşecek, herkes bu duygu ve bu düşünceyi paylaşacak, sosyal adalet o zaman kendi kendine teessüs edecektir.

¹⁷⁴ Deylemî, *Müsned*, 2/116; Münavî, *Feyzü'l-kadir*, 3/361; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/401. Aynı mânâyı ifade eden farklı lafızlar için bkz.: Nesâî, *cihad* 6; İbn Mâce, *cihad* 12.

¹⁷⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 2/242.

E. AİLE HAYATI

1. Yuva Kurma Fitrî Bir İhtiyaçtır

Yuva, insanoğluluyla beraber var olmuş, çok eski fakat hiçbir zaman eskimemiş bir müessesedir. Tarih boyunca yer yer sert darbelere ve hatta tasfiyelere maruz kalmasına rağmen, o her defasında kendisini yıkmak isteyen kanlı ellerden kurtulmuş ve maruz kaldığı gailelerden sıyrılarak hep varlığını devam ettirmiştir.

Hikmet elinin fitratın sinesine yerleştirdiği yuvayı, ne kadim İsparta'nın vahşî ceberutu ne de bu asrın ibtidâî diktatörlükleri yerinden söküp atamamış ve onu beşer hayatından uzaklaştıramamıştır, uzaklaştıramazlardı da.

Zira, kâinatı şiiirmsi bir nizam içinde vaz'eden Yüce Yaratıcı, yuvayı da bu umumî nizamın en ehemmiyetli bir parçası olarak takdir etmiştir. Tabiatın bağrına yerleştirilmiş bu ehemmiyetli parça, aynı zamanda da mevcut âlemsümül âhengin itici ve çekici kuvvetleriyle sıkı sıkıya irtibatlıdır.

Meselâ, her canlı varlık kendi fitrat sınırları içinde başını sokup barınacağı bir yuva ve yavrularını palazlatacağı ana kadar da onları görüp gözeteyeceği bir mesken tesisine çalışmaktadır. Öyle ki etrafımızdaki canlıların bu mesken kurma gayreti, aynı zamanda insan aklına durgunluk verecek titizlikte gerçekleşmektedir.

Canlı varlıklar arasında belli bir dönem için dahi olsa yuva kurmayan, yavrularının kendi nezaretinde yetişmesi için vasat hazırlamayan bir canlı yok gibidir. Kuşlar bin bir zorlukları göğüsleyerek yuva kurarlar. Karıncalar durup dinlenmeden yerin derinliklerine delikler açar dururlar. Dağlarda gezip dolaşan bütün vahşîler, inleri ve kovukları mesken edinip oralara başlarını sokarlar.

Bütün bunlar bize, kâinatta ilmik ilmik örülen nizam ve âhengin hususiyetlerini göstermekle, her canlının kendine has, mahfuz bir yuvası olduğunu ilham etmektedir. Bu hareketler şuursuzca görünse de, ondaki âhenk, sevk-i ilâhîyi göstermektedir.

Aslında bunların hepsi şuurlu bir varlık olan insana bir şeyler anlatmaktadır. Ama, galiba her şeyde olduğu gibi, büyük bir itina ve ilgi isteyen bu müessesede insan yeterince hassas olamamakta ve ona gerektiği ölçüde kıymet ve ehemmiyet verememektedir.

2. Sağlam Yuva, Sağlam Cemiyet, Sağlam Millet

Sağlam cemiyet, sağlam ailelerden, sağlam aileler de sağlam fertlerden meydana gelir. Bu itibarla, içtimâî kemal fertle başlayıp, aile ile zirvelere ulaşır ve gider mükemmel bir toplum ve mükemmel bir milletle noktalanır.

Mükemmel bir cemiyetin yapısında fert kadar, aile ve yuva da çok ciddî önem taşır. Bu itibarla, insanı yuvadan ayırmak insanlıktan uzaklaştırmak kadar çirkin ve tabiattan tecrit etmek kadar da gayr-i mantikîdir.

İnsanın insanlığı yuva ile tamamlanır, kemale erer ve yine onunla devamlılık kazanır. Bu yüzden yuvanın ciddiyet ve ağırlığı ile oynamak, onu örselemek, insanlık hakikatine dokunmak, onu hafife almak demektir ki, tehlike arz eden böyle bir durum tabiî dengeleri de altüst etmeye kâfi bir gayret demektir.

Meşru çizgide kurulan her yuva, maddî-mânevî kemalât ve faziletin vesilesi olmuştur. Onun bozulması veya meşruiyet çizgisinden sapması ise, milletlerin yıkılışını hazırlamıştır.

Şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, sıhhatli bir yuva huzur ve emniyeti temin eden en kudsî bir müessese ve içtimâînin de en mühim bir kaidesidir. Aksine, iyi kurulmayan bir yuva

huzur ve emniyet vermediği gibi, yetişen nesiller için de bir han ve otelden öteye geçmeyecektir. Bütün hayatlarını böyle bir otelin soğuk duvarları arasında geçiren çiftler tali'siz, yetişen yavrular da sahipsizdirler.

Günümüzde ehemmiyetini yitirmiş gayri meşru yuvacıkların, millî zemini delik deşik edip millet ağacını içten içe çürüttüğü cemiyetler birer birer yok olup gitmektedir.

Yuva ve ailenin fitrîliği ve bu mukaddes müessesenin ehemmiyeti hususunda söylenecek çok söz olmasına rağmen, bu kısa temastan sonra yuvanın İslâmî mânâda kuruluş keyfiyetine geçmek istiyorum.

3. Bir Yuva Her Şeyden Evvel, Fıtrat, Akıl ve İz'anın Gereklere Üzerine Kurulmalıdır

Yuvada huzur ve emniyetin birinci şartı, eşler arasındaki uyumdur. Duygu, düşünce, kültür, ideal, ahlâk ve inançta uyum... Buna göre, yuva kurmaya teşebbüs eden her ferdin, evvelâ bu mevzularda mutabakata varabileceği birisini araştırması çok önemlidir.

Aksi hâlde, tasavvurdan düşünceye, düşünceden ahlâka kadar her şeyiyle tezata düştüğü bir arkadaşla hayatını geçirme mecburiyetinde kalacaktır ki, böyle bir durum çiftler için bütün bir hayat boyu sadece ızdırıp demektir.

Bu durumda fertler, ya her şeye rağmen bu tezat yüklü düşüncelerin altında ezilerek beraberliklerini devam ettirecekler ya da daima yuvadan uzak kalmayı düşünecek ve derbeder bir hayat yaşayacaklardır.

Şüphesiz, cemiyet açısından ailenin devamı, bazı anlaşmazlıklara rağmen efdal olmakla beraber, böyle bir beraberlik sûrî yan yana olmadan öteye geçmeyecektir. Zira eşler, bedenleriyle hanenin içinde olmalarına rağmen ruhen birbirlerinden uzak ve hanenin dışında yaşayacaklardır.

Hulâsa olarak diyebiliriz ki, iyi nesillere doğru atılan ilk adım yuva ile başlar. Yuva fitratın, aklın ve iz'anın gerekleri istikametinde kurulur; eşler ruh, düşünce, anlayış ve ahlâkta uyum içinde olurlarsa, hane bir cennet köşesi, içindekiler de ebedî huzur ve saadete namzet tali'liler olurlar.

Aksine yuva, inanç, düşünce ve anlayıştaki imtizaç ve uyum dikkate alınmadan hissîlik üzerine kurulursa, o hane huysuzlukların ve huzursuzlukların kaynaştığı bir han hâline dönüşür ve bir cehennem köşesini hatırlatır.

4. Sıcak Bir Yuva Çocuğun En Tabî Hakkıdır

Bir de meselenin çocuklar açısından ehemmiyet arz eden yönü vardır ki, anne ve babanın, aynı elektrik yüklü zerrelere gibi, birbirini ittiği ve birbirinden uzak durduğu bir yuvada yetişen çocukların durumu doğrusu içler acısı olacaktır.

Şu bir gerçektir ki, çocukların duygulu ve saygılı, aynı zamanda içinde buldukları cemiyet için iyi birer rükün olabilmeleri, ancak ve ancak her yönüyle imtizaç etmiş, uyumlu bir ailenin yumuşak ve sevgi dolu atmosferinde gerçekleşebilir.

Anne-babanın, aile içinde her gün bir toz-duman gibi gelip duygular üzerine çöken huysuzluğu, anlaşmazlığı, kavga ve gürültüleri bu saf dimağları da zamanla huysuz ve saygısız kılacağı açıktır. Bu da, çocukların hayatları boyunca daimî rehber olarak kabullenmeleri gereken anne-babalarına karşı itimatlarının sarsılmasına yol açacaktır ki, böyle bir yuvanın emniyet ve huzur vaad etmesi mümkün değildir.

Şuurları böylesine perişan olmuş fertlerin, cemiyete faydalı birer uzuv olmaları bütün bütün imkânsızdır. Eğer bu insanlar ciddî bir rehabilitasyona tâbi tutulmazlarsa bütün bütün kimliklerini yitirip, cemiyeti kemiren birer parazit hâline dönüşmeleri de ihtimal dahilindedir.

Resmî istatistikler, cürüm işleyen ve ondan zevk alan çocukların büyük bir kısmının aile huzursuzluğu kurbanları

arasından çıktığını göstermektedir. Bunun sebebi, temelde bu çocukların ciddî bir ailenin sıcak atmosferinden nasipsiz bırakılmış olmalarıdır. Bir de buna cemiyet içindeki bir kısım menfî tesirler ilave edilecek olursa, böyle çocukların hâlet-i ruhiyelerini tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Hâsılı, eğer cemiyet hayatı iyi bir aile ortamı ile desteklenmez ise, böyle bir cemiyette yetişen çocukların, azgınlık ve taşkınlıklarına değil, istikamet ve dürüstlüklerine şaşılmalıdır.

5. Yuva Kurmada Verâsetin Rolü

Yuva kurarken üzerinde durulması gerekli olan hususlardan birisi de verâsetle alâkalıdır. Dünden bugüne üzerinde hassasiyetle durulan bu mesele, günümüzde daha bir ehemmiyet arz etmektedir.

Verâset, çocuğun bağlı bulunduğu soy ağacının uzak ve yakın köklerinden birinin taşıdığı iyi veya kötü huylardan bazılarının çocuğa intikal etmesidir. Bu sahada ihtisas yapmış hayli ilim adamının kanaati bu merkezdedir. *Mendel* de bu ilim adamlarından biridir.

Bilhassa son zamanlardaki araştırma neticeleri kat'î olarak göstermektedir ki, alkol ve emsali uyuşturucular sebebiyle anne ve babada meydana gelen iç deformasyon, ruh ve karakter bozuklukları verâset yoluyla aynen çocuğa geçmektedir.

Nitekim ruhî ve mânevî muvazenesizliklerin verâsetle intikal ettiği bazı çocuklar, daha sonra kendisine verilen sıkı disiplin ve eğitime rağmen bu bozuklukları ömür boyu üzerlerinde taşımış ve cemiyet içinde hep birer pürüz teşkil etmişlerdir.

İzdivaç yaparken soy sop yönüyle aranan küfüv (denklik) de, İslâm'daki sağlam bir izdivacın sıhhat şartlarından olmasa bile, evleviyet (öncelik) şartlarından olduğu hakikati, bu mevzua verilen ehemmiyeti ortaya koymaktadır.

İşte bu anlayış ve tavsiye üzerine kurulan izdivaç, asırlar boyunca İslâmî cemiyetin sıhhat ve devamını temin eden ana unsurlardan biri olmuştur. Yine bu anlayış ve tavsiye üzerine kurulan İslâmî ruh ve mânâ sayesinde ki, 15 asırdır sair devlet ve cemiyetler arasında ruhî ve mânevî muvazenesizliklerin, ahlâkî ve zihnî bozuklukların en az bulunduğu bir dünya olma vasfını korumaktadır.

Asırlarca doğuda ve batıda insanlığı kasıp kavuran, toplum ve aile yapısını alt-üst eden birtakım fikrî ve içtimaî cereyanlar zuhur etmiştir ki, bu cereyanlar karşısında hayatî dinamikleri günümüze kadar sapasağlam ayakta kalabilen sadece ve sadece İslâm toplumu olmuştur. Bu da bize İslâm'daki aile yapısının ne kadar muhkem temeller üzerine oturduğunu göstermektedir.

Bu da, iyi bir izdivaç ferдин şahsî ve içtimaî hayatında yapıcı ve yükseltici bir unsur olmasına karşılık, düşünülmeden yapılan kötü bir izdivaç da hem aile hem çocuklar hem de bunlardan meydana gelecek cemiyet için ciddî bir tali'sizlik vesilesi demektir.

6. Organize Olmuş Küçük Birlik: Yuva

Şimdiye kadar tarifini yapmaya ve boyutlarını çizmeye çalıştığımız yuva kurulduktan sonra, içtimaî hayatımızın âhenk içinde çalışan hücresi teşekkül etmiş sayılır.

Yuva, çeşitli boyda aminoasit dizileriyle çalışan bir hücreye benzer. Burada vuruşma ya da sürtüşme söz konusu değildir. Hücre, tıpkı bir devlet gibi, içindeki ayrı ayrı boyda sıralanmış aminoasitler, DNA ve RNA'lar; yani işaret eden, şifre gönderen ve bu şifreleri alıp mühendislik ya da kimyagerlik yapan birimlere sevkeden organize bir komplekstir ve âdeta küçük bir devlet gibi teşkilatlandırılmıştır.

Yuva da öyledir. O da, küçük çapta iyi organize edilmiş bir devlet gibidir. Değilse bile öyle olmalıdır. Aslında onun

bir Şey olup olmaması da böyle bir yöntem ve üslûp seğimini bağlıdır.

Yuva böyle âhenk içinde çalışır hâle geldikten sonra, içtimaî tek f l (sosyal dayanışma) büyük bir r kn ne kavuŐmuŐ sayılır. Artık bundan sonra, yuva kendi sorumluluğunun Őuuruyla yaşayacak, dolayısıyla da toplum asla yuvazede olmayacaktır.

Bu noktada yolumuzu aydınlatıp, mükellefiyet Şuur ve idrakini tavzih ve tenbih edecek Peygamber Efendimiz'in (sal-lall hu aleyhi ve sellem) Şu nurlu beyanlarına bakabiliriz:

*“Hepiniz çobansınız ve hepiniz g tt ğ n zden mesuls n z.”*¹⁷⁶

Yuva kurmanın mesuliyet ve mükellefiyetini perçinleyen temel dinamiğimizi bu kudsî sözde görmek mümkündür. Hatta hadisın mânâ ve mefhumu, yuva ve ailenin sınırlarını aşarak, insan olmanın mesuliyetini de ortaya koymaktadır. Kim hangi mevkide bulunursa bulunsun, kendisine terettüp eden mesuliyetleri bilip idrak etme ve ona göre davranma mecburiyetindedir.

Aileyi teşkil eden fertlerin böylesine bir mesuliyet duygusu ile omuz omuza vermeleri, birbirlerini sevip saymaları, görüp gözetmeleri, maddî-mânevî belâ ve musibetleri m Őtteren g ğsleyip bertaraf etmelerine yardımcı olacaktır.

¹⁷⁶ Buhârî, cuma 11; vesâyâ 9; Müslim, im re 20.

F. İNSANIN DEĞERİ

İnsan, her felsefî ve ilmî görüşün temel mevzuudur. O hesaba katılmadan ne bir felsefe yapmak ne de ilmî olmak mümkündür. Fizikiyle, metafiziğiyle her şeye konu olan insandır.

Vücudunun biçimi ve fonksiyonlarının mükemmel ayarlanmasıyla, inanılmayacak ölçüde ideal bir yapıya sahip olan insanın, uzuvlarından hangi parçasını tahlil edersek edelim, karşısında hayranlık duymamak mümkün değildir.

Ya iç âlemindeki derinlik ve devamlı buudlaşma istidadı... Kompleks bir beyin ve maddî ölçüler içinde sisli bir mahiyet arz eden ruh... Sonra bu iki sırlı varlığın tam bir âhenk içerisindeki münasebeti... Bunların her birerleri, o muhteşem âbidenin sadece taç tabakasından, billûrlaşan bir-iki parıltıdır.

Burada, ne şu muhteşem zâhire ne de bu menşurla az buçuk sezebildiğimiz bâtına temas edeceğiz. Belki üzerinde duracağımız husus, bu derece mükemmel olan bir varlığın aynı hassasiyetle ancak İslâm tarafından korunduğudur. Kur'ân-ı Kerim: *“Kim bir kimseyi, kısas veya fesadına mukabil olmanın dışında öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir.”*¹⁷⁷ diyerek, İslâm'da insana verilen değeri ortaya koyar. Evet, bir insanı haksız yere öldürmek, bütün insanları öldürmek gibidir.

İslâm'da kısas da yine aynı hassasiyetin bir başka tezahürüdür. Zira, bir insanı öldürene verilecek en âdil ceza, o insanın öldürülmesidir ki, böylece, hayat muhafaza altına alınmış olacaktır.

Çünkü kâtil, bu fiiliyle aynı zamanda kendi hayatını da sona erdireceğini düşünecek ve büyük ihtimalle yapmak istediğinden vazgeçecektir. Böylece, muhtemel bir cinayette iki can birden korunmuş olacaktır. İşte Kur'ân, *“Kısasta sizin için*

¹⁷⁷ Mâide sûresi, 5/32.

hayat vardır."¹⁷⁸ düsturuyla, bu ve benzeri hakikatlere işaret etmektedir. Bir caniyeye merhamet edip acılamak ve onu öldürmemek, aslında bütün masumların hukukuna tecavüze kapı aralamak demektir.

Evin içine girmiş bir kobraya merhamet etmek, nasıl ki bütün ailenin hukukuna karşı bir zulümdür; aynı Şekilde, cemiyet içinde türemiş canilere Şefkat etmek de o cemiyeti meydana getiren diğer fertlere bir zulümdür. Böyle bir zulüm işlemeye de kimsenin hakkı yoktur.

1. Nefsi Korumak

Nefsi korumak, insan hayatının garantiye alınması demektir. Şahsiyetin mahfuziyeti de buna dahildir.

İslâm yeme, içme, giyinme ve mesken gibi hayatı koruyucu faktörlere çeşitli tedbirler getirirken, hayata kastedici tahrip çeşitlerine karşı da acil önlemler almıştır. O, kısas ve diyet gibi ceza  müeyyidelerle fert ve toplumu dizginlemiş, böylece insan hayatına verilen değeri en zirve noktada temsil etmiştir.

Diğer taraftan, nefsi korumanın ayrı bir buudu olan Şahsiyetin mahfuziyeti de yine ancak İslâm dini tarafından en m kemmел Şekilde değerlendirilmiştir. İslâm, Őahsiyete karşı işlenmesi muhtemel suları, t zir ve Őahitlikten men etme gibi cezalarla asgariye indirmeye muvaffak olmuş tek ve biricik sistemdir. Bu da nefsi korumanın ayrı bir yönüdür.

Mü'minin ruhu merhamet ve Şefkatle yoğrulmuştur. Değil insan kanının akmasına razı olması, o, bilerek karıncaya dahi basmaz. Bir kırık kalb karşısında oturup hıkırına hıkırına ağlamak onun için  diyattandır.

Fertleri bu anlayışta olan mübarek bir toplumda, canavarların tecziye edilmesi zarur dir: "*Orada onlara cana can,*

¹⁷⁸ Bakara s resi, 2/179.

göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe dişle ve yaralara karşılık ödeşme yazdık.”¹⁷⁹ ilâhî fermanı gereğince, böyle bir toplumda devlet her zaman canileri kısas ile bertaraf etmekle sorumludur.

Görüldüğü üzere İslâm, nefsin korunması hususunda fevkalâde bir hassasiyet izhar etmektedir. Aslında İslâm Hukuku işte bu gibi esaslar üzerine kurulmuştur. İsterseniz, bu meseleyi Asr-ı Saadet’ten bir vak’a ile müşahhaslaştırabiliriz:

Üsâme b. Zeyd, bir muharebe esnasında, “Lâ ilâhe illallah” demesine rağmen, karşı taraftan bir adamı öldürür. Gereğesi, bu adamın içinden gelerek değil de korku zoruyla “Lâ ilâhe illallah” demiş olma ihtimalidir.

Belki Üsâme içtihadında doğrudur. Fakat İslâm, zâhire göre hükmetmeyi esas almıştır. Bu vak’a Allah Resûlü’ne iletilince, İki Cihan Serveri, Üsâme’yi karşısına alır ve “Onu niçin öldürdün?” diye istintak eder.

Üsâme durumu anlatır ama, haksız bulunur. Allah Resûlü onu şiddetle itap sadedinde, “Açıp da kalbine mi baktın?” der ve azarlar.

Bir gün Hz. Üsâme bu hâdise münasebetiyle çektiği sıkıntıyı anlatırken şunları söyleyecektir: “O esnada öyle bunaldım ki, kendi kendime, keşke şimdiye kadar değil de şu dakikada Müslüman olsaydım ve bu itabı duymasaydım, diye düşündüm.”¹⁸⁰

Üsâme ki, Allah Resûlü’nün kucağında büyümüştü. İki Cihan Serveri onu, öz torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’den ayırmazdı. Dizinin birinde bunlardan biri varsa, mutlaka diğerinde de Üsâme bulunurdu. Ne var ki, haksız bulunduğu bir hususta o, işte böyle bir itap almıştı. Zira, İslâm’da insan muhteremdi (dokunulmazdı). O, harp meydanında dahi zulme maruz bırakılamazdı.

¹⁷⁹ Mâide sûresi, 5/45.

¹⁸⁰ Buhârî, diyât 2; megâzî 46; Müslim, iman 158; Ebû Dâvûd, cihad 104.

Benzeri bir vak'a Muhalleme ismindeki sahabinin başına gelmişti. O da harp esnasında birini haksız yere öldürmüş, daha sonra Allah Resûlü'nün huzuruna getirilerek sorgulanmış ve Muhalleme'in öldürdüğü bu insanın da cahilî bir mülâhazaya kurban gittiği ortaya çıkmıştı.

Allah Resûlü, “*Adamı niçin öldürdün?*” diye sorduğunda, o, “*Kâfirdi, onun için öldürdüm!*” şeklinde cevaplamış; bu defa Allah Resûlü, “*Hayır, adam kâfir değildi!*” deyince Muhalleme, “*Korkudan Müslüman olmuştu!*” karşılığında bulunmuş; nihayet Allah Resûlü onu da itap ederek, “*Git bir daha bana görünme!*” sözleriyle huzurundan çıkarmıştı.

Muhalleme huzurdan ayrılmış, bir daha geriye dönememiş; zira bir hafta içinde ölmüştü. Ölmekle kalmamış, bazı rivayetlere göre, gömmek istediklerinde toprak onu kabul etmemişti.

Nihayet Allah Resûlü gelip toprağa hitaben, “*Ey toprak! Sen ondan daha fenalarını kabul ettin, onu da kabul et!*” demiş ve işte ancak ondan sonra Muhalleme'i gömebilmişlerdi.¹⁸¹

İnsanın hakk-ı hayatı ve kanının muhteremliği İslâm, Kur'ân ve Sahib-i Kur'ân'ın nazarında işte bu kadar büyüktür. İslâm'ın insana verdiği bu değerden ötürüdür ki, bu ilâhî sistemde kâtil ve caniler hak ettikleri cezayı mutlaka görürler.

Evet, İslâmî bir toplum, bu tür prensiplerle korunmaya alınmıştır. İşte İslâm budur. Bunun aksine bir durum sergileyen her düşünce ve davranış, bu yapının içine dahilî veya haricî düşmanlar tarafından sızdırılmış birer ihanet belgesidir. Onların İslâm'la, İslâm'ın da onlarla hiçbir alâkası yoktur.

2. Nesli Korumak

Nesli korumak, nesebin korunması demektir. Nesli en güzel şekilde terbiye etmek de bu mânâyâ dahildir.

¹⁸¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 4/300, 301.

Evlilik müessesesi İslâm'da kutsal bir müessesedir. Yuvaranın mahremiyeti ve bu mahremiyetin ne pahasına olursa olsun korunması gerektiği gerçeği, İslâm'da en ince teferruatına kadar ele alınıp incelenen konular arasındadır. Zinaya getirilen ağır ceza da yine nesli ve yuvayı koruma hikmetine mebnidir.

a. Nesle İndirilen En Büyük Darbe: Fuhuş

Nesli muhafaza, bütün içtimâî sistemlerin en başta gelen meseleleri arasındadır. Ancak İslâm'dan başka hiçbir sistem, istenilen ölçüde nesilleri muhafazaya muvaffak olamamıştır. Bu da şüphesiz, İslâm'la diğer sistemler arasındaki yaklaşımları ve mualeceden kaynaklanmaktadır.

Neslin korunması, bir milletin varlığını sürdürmesinin en birinci teminatıdır. Onu koruyamayan bir millet, er-geç yıkılmaya mahkûmdur. Nesle en büyük darbe fuhuştan gelmektedir. Onun içindir ki Kur'ân, fuhşa giden yolları keser ve "Gizli-açık hiçbir fuhşa yaklaşmayın!"¹⁸² buyurur.

Fuhuş, bir insanın kendisini gayri meşru zevk ve lezzetlere kaptırması demektir. Yoksa insanın meşru dairede dünyevî zevklerden istifadesi fuhuş değildir. *Meşru dairedeki lezzetler ise keyfe kâfidir, o hususta harama girmeye lüzum ve ihtiyaç yoktur.*

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) için, peygamberliğinden önce bile, ne fuhşa dair bir söz söyledi ne de fuhşun semtine sokuldu denilmektedir. Evet, her peygamberde olduğu gibi, bir nebi olarak O'nda da ismet sıfatı vardır. İsmet, harama girmeme değil, harama girmeyi aklından bile geçirmeme demektir.

Eğer Efendimiz'de (sallallâhu aleyhi ve sellem) günahlardan biri bir kerecik görülseydi, O'nu her fırsatta çürütmeyi

¹⁸² En'âm sûresi, 6/151.

planlayan hasımları O'ndaki bu hususu çok iyi değerlendirecek ve sürekli serrişte edeceklerdi.

O'na çeşitli iftiralar atılmış; şair denmiş, kâhin denmiş, ama herhangi bir günah isnadıyla iftira atılamamıştır. Zira böyle bir iftiranın inandırıcı olamayacağını herkes biliyordu.

Evet O, öyle bir edep âbidesiydi ki, değil fuhşa girmek, fuhşun sözle ifadesi dahi ömrü boyunca O'nun dudaklarına misafir olmamıştı. Hatta birisinden bir başkasına dair kötü bir söz işitilse, ilk reaksiyon O'ndan gelirdi...

Misal mi istiyorsunuz? Bir gün Yahudiler gelip O'na, “Sana ölüm!” mânâsına *السَّامُ عَلَيْكُمْ* demişlerdi. Âişe Validemiz bu münasebetsiz sözün mânâsını anladığı için onlara, *وَعَلَيْكُمْ السَّامُ* “Size de ölüm!” karşılığını vermişti.

Efendimiz ise, gayet kibarca ve kendisine yakışır şekilde, *وَعَلَيْكُمْ* yani “Sizin üzerinize olsun!” demiş, sonra da, “Yâ Âişe! Sert ve haşin olma!” diye ikazda bulunmuştu.

Hz. Âişe, “Görmedin mi yâ Resûlallah! Sana ne dediler?” deyince, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Ben de onlara ‘Sizin üzerinize olsun’ dedim.” cevabını vermişti.¹⁸³

Evet O, lafın kötüsünü ağızına almıyor, kötü şeyleri bile iyilikle saviyordu. Zaten, bizzat kendisi şöyle buyurmuyor mu: “Ulu-orta uygunsuz ve sevimsiz laf eden, fuhşa ait şeyler söyleyen kimseyi Allah sevmez.”¹⁸⁴

Günümüzde fuhuş, maalesef bir hayli revaç bulmuştur. Hâlbuki o, her yönü, her şekli ve her müessesesiyle melundur ve şeytanîdir. Bu şeytanî hususa karşı İslâm'ın ortaya koyduğu bir kısım düsturlar ve esaslar vardır. İnanan insanlar bu düsturlara başvurdukları sürece, inşaallah, fuhuş girdabına kapılmaz ve fuhuş seylapları önünde sürüklenip helâk olmazlar.

¹⁸³ Buhârî, *edeb* 35; Müslim, *selâm* 10; Tirmizî, *isti'zan* 12.

¹⁸⁴ Ebû Dâvûd, *edeb* 5; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/202.

İslâm esaslarına ve Kur'ân düsturlarına riayet edilmediği zaman insanların, kütükler gibi bu fuhuş seylaplarına kapılıp sürüklenmeleri mukadderdir. Böyle bir netice ise, Müslüman olarak bizim en çok endişe duymamız gereken bir mesele olmalıdır. Ehl-i dünyanın, bilhassa genç ve toy insanları nasıl baştan çıkardıklarını görüp müşâhede edenler için böyle bir endişeye kapılmamak imkânsızdır.

b. Bu Konuda Fert ve Devlete Düşen Vazife

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), "... Dünyadan sakının, kadınla imtihan olmadan da sakının. Zira Benî İsrail'in ilk fitnesi kadın yüzünden çıkmıştır."¹⁸⁵ ve "Erkeklerle, kadınlarla imtihan olmadan daha zararlı bir fitne görmüyorum!"¹⁸⁶ hadisleri ile, elbette iffet ve namuslarını muhafaza eden kadınlar değil ama, zaafı değerlendirilerek meydanlara itilmiş ve zaafı işletilerek istismar edilmiş kadınların ne denli ciddi bir tehlike arz edeceğine dikkat çekmektedir.

Geçmiş milletler ve eski cemaatler bu fitne yüzünden mahv u perişan olmuşlardır. Roma, Bizans ve güzelim Endülüs şehvet ve şehevanî duygular altında kalarak ezilmişlerdir. el-Hamrâ Sarayı'nın hamamlarındaki utanç verici resimleri gören herkes, zannediyorum, beni tasdik edecektir.

Sanat adına sağa-sola çizilen ve şehevanî duyguları ifade eden resimler, ahlâkın o dönemde ne derece irtifa kaybettiğini açıkça göstermektedir. Aslında Allah, Zalim Ferdinand'ı başlarına belâ ettiği zaman onlar zaten şehevî duyguların altında kalıp ezilmişlerdi.

Evet, fuhuş, her zaman milletleri yerle bir edegelmiştir. Selçukî ve Abbasi'den sonra şanlı Osmanlı Devleti'nin de önemli ölçüde bu sebeple yerle bir edildiğini söyleyebiliriz.

¹⁸⁵ Müslim, *zikir* 99; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/22.

¹⁸⁶ Buhârî, *nikâh* 17; Müslim, *zikir* 97; Tirmizî, *edeb* 31, İbn Mâce, *fiten* 19.

Bir kısım yanlış iddia sahiplerine göre, fuhşun önünü almak için seraz t olmak lâzımdır. Onlara göre böylece her iki taraf birbirine alışacak ve ortada bir tehlike kalmayacaktır.

Bu, korkunç bir iddia ve kuyruklu bir yalandır. Bizim odumuzu-ocağımızı söndürmek için söylenen bu muh kemesiz ve muvazenesiz iddialar, yani insanların şehvetini tahrik ederek şehvet söndürmeye gitmek, deniz suyuyla insanların su-suzluğunu giderme teşebbüsü gibi çok ters bir düşüncedir.

Üstelik sadece kadın değil, İslâmî ölçülere uymayan her türlü  arpıklık, genç nesillerde bu kab l arzuları uyarmaktadır. Vücutları göre göre, müstehcen sözleri duya duya, hayalinden silinmeyen açık saçık vücutları düşüne düşüne erkeklik hormonu üreten ve her gün şehvan  duyguların bakışları altına giren bir sürü genç, maalesef kanunlarla da yasak edilmediği için, çeşit çeşit sapıklıklara sürüklenip gitmekte ve toplumumuzun yüz karas  hâline gelmektedir.

Cihanın şarkındaki münafıklar, gençleri çekmek için, komünizmi ilk defa ilan ettikleri zaman erkeklerle kadınları beraber hamamlara doldurmuşlardı. Bugün de komünist ve anarşistlerin bir silah olarak kullandığı bu kab l gayri meşru bir yolu denemek suretiyle gençleri anarşi ve terörden uzaklaştıracadığını zanneden kimseler, katmerli bir yanlışlık içinde bulunmaktadırlar.

Netice olarak diyebiliriz ki, fuhşun önünü alıp nesli korumak adına iki çare söz konusudur:

Birincisi, ferdin kendisine düşmektedir ki, evlenmek, oruç tutmak veya başka dinamikleri kullanmak sureti ile fuhşa düşmekten korunmaktır.

İkincisi, bütün bir millet ve devlete aittir ki, o da cemiyeti fuhşa teşvik eden her türlü beşinci kol faaliyetlerini durdurmak ve kurutmaktır.

Cenâb-ı Hak, “Mü’minler arasında fuhşun yayılmasını arzu edenlere, işte onlara dünya ve ahirette can yakıcı azap vardır. Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.”¹⁸⁷ mealindeki âyet ile bu karanlık güçlere seslenmektedir.

3. Aklın Korunması ve Kimliksizlik Sarhoşluğu

Klasik bir usûlle meseleyi ele alacak olursak, akli muhafaza, her türlü uyuşturucu, sarhoş edici ve sekir verici şeylere karşı tavır alma mânâsına gelir.

Ancak günümüzde bu meseleye daha değişik bir zaviyeden bakmak mecburiyetindeyiz. Zira insanımız, toplu bir sarhoşluk tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu sarhoşluk, fertlerin herhangi bir müskir illetine tutulmasından çok daha fazla tehlikeli ve bütün bir İslâm âlemini tehdit eden kimliksizlik sarhoşluğudur.

Nice zamandır bu sarhoşluk, bizi kendine gelmez bir mahmurlar topluluğu ve meş’um bir dünyanın peyki hâline getirmiştir. Biz, muhataralı bu gafletten bir türlü vazgeçemedik, onlar da hiç mi hiç bize karşı yumuşamadılar. Biz, “şeb-i arûs!” deyip inledik; onlar da, “Beyhude yorulmayın, kapılar sürmelidir!” deyip aralanmış veya aralanmış gibi görünen kapıları her zaman yüzümüze kapadılar.

Biz milletçe varlık ve bekâmımızı onlara bağlı görüp, onlardan koptuğumuz takdirde mahvolup gideceğimiz vehmine kapıldık. Onlarsa, her fırsatta bizi yere serip üzerimizde hora tepti ve haklarındaki iyilik vehmimizi suratlarımıza çarptılar.

Milletçe var olmamızın yolunu kendi azmimizde, kendi mânâ köklerimizde ve kendi tarihî dinamiklerimizde aramız lâzım gelirken, biz tali’imizin tepetaklak olduğu günden bu yana hiçbir zaman böyle bir yolu denemeyi düşünmedik.

¹⁸⁷ Nur sûresi, 24/19.

Gayrı bunca Şeyden sonra hâlâ bir kısım kimseler kimlik-sizlik sarhoŐluđuyla yoluna devam edecek ve zirveleri tutanlar da bu sevimsiz maceraya “Dur!” demeyeceklerse, bize daha bir süre “Y  Sab r!” deyip beklemek düşecektir.

Aydınlarımızın gaflet yılları bitmedikçe, bizim bu bekle-yiŐimiz de bitmeyeceğe benzer. Zira yıllar var ki, milletimizin kaderiyle alâkalı, ileriye dönük ciddî hiçbir planımız olmadı. Bu bulanık zaman dilimi içinde hayırları hep nevzuhur tecellileriyle; Őerleri de, gelip millete tosladığında veya çarpıp onu yere serdiğinde, yani bıçak kemiğe dayandığında tanıyabildik.

Dünyada olup biten hâdiseleri anlayıp değerlendirmek bir yana, bunlar arasında doğrudan doğruya bizi alâkadar edenleri dahi tam sezip kavrayamadık. Sezip kavramak Şöyle dursun, elli defa hasım bir dünyanın kin, nefret ve zulüm paletleri altında preslendikten sonra bile, çoğumuz itibarıyla, bir “L  havle!...” çekip etrafa bakmadan yolumuza devam ettik. Bari devam ettiğimiz yol, y r nebilen bir yol olsaydı...

Bizim safdil, âlemin de hokkabaz oluşu sebebiyle millettimiz, yıllar ve yıllar boyu hep, bir türlü sonu gelmeyen bu tarihî tekerrürler turnikesinde döndü durdu. Zirvedekilerin milleti sevk ve idare adına Őahsiyetli ve millî ruh kaynaklı bir politika belirleyecekleri güne kadar da bizim uyurgezerliğimiz, düŐmanlarımızın da sinsi oyunları, gizli iŐgalleri ve İslâm ülkelerini i ten içe fethetmeleri devam edeceğe benzer.

Bugün yeryüzünün büyük bir bölümünde söz m tegaliplerde bitiyor; gücü temsil edenler zayıfa hakk-ı hayat tanımıyor. Her yerde zorbalık ve kabadayılık alkıŐlanıyor. Her insanı insan kabul edip onun hukukuna saygılı olmak ise, aptallık ve s nepelik sayılıyor.

Süper güç ve devletlerin politikaları, hemen her zaman zayıf ve güçsüzleri istismar etme, sömürme istikametinde

işliyor. Kılıfını bulduktan sonra çalıp-çırpma, yiyip-yutma, hatta can çekişenlerin sırtında hakk-ı temettü arama akıllılık; buna karşılık haram-helâl düşüncesi, hakka-hukuka riayet gayreti ve insanî değerlere saygılı kalma azim ve niyeti de aptallık kabul ediliyor.

Böylesine olabildiğine kör, sağır ve kalbsizce gidişe “Dur!” diyebilmek için bugünü ve yarını aynı anda görecektir kadar basiretli, çevresinde olup-biten şeyleri sezip anlayacak, anlayıp değerlendirebilecek kadar firasetli ve düşmanlarının fikrî, hissî, ahlâkî hulûl ve nüfuz yollarını sezebilecek kadar da şuurulu insanlara ihtiyaç var.

Şayet bir an evvel beş başı mamur bu engin ruhlar yetiştirilerek bu fitrî ihtiyaç giderilmezse, zalim zulmüyle başını alıp-gidecek, mazlum ve mağdur da yaşama adına zillet çekecek ve kendini hor, hakir görenlerin vesâyâsı altına girip, onların gölgesi gibi yaşayacak, dolayısıyla da hiçbir zaman belini doğrultamayacak ve hep sürüm sürüm olacaktır. Sürüm sürüm olacaktır; çünkü şahsiyetsizdir, kimliksizdir, geçmişinden ve kendi kültüründen kopuktur.

Bu sebeple, nesillerin eğitim ve öğretim meseleleri planlanırken en az çağın ilim, irfan ve teknolojisi kadar İslâmî ahlâk ve değerlere, millî kültür ve millî terbiyeye de yer verilmelidir ki, gençler mânevî ve ruhî bunalımlara itilmemiş, dolayısıyla da bir kısım arayışlara mecbur edilmemiş olsunlar.

Zaman zaman bağırıp çağırdığımız, yer yer hamaset destanları kestiğimiz de olmuştur. Hep çaresizlik içinde iki büküm olduğumuz ve hasımlarımız tarafından nakavt edildiğimiz şu meş’um ve karanlık anlarda; evet, hiç olmazsa bu uğursuz dakikalarda olsun, galeyenlarımız bir ses getirebilseydi!

Ne gezer! Toplanıp bir araya geldik, görkemli mitingler tertip ettik, tumturaklı laflar ve hamasî destanlarla gönülleri

hoplattık. Ama her Şey havaî fiŐekler gibi baŐımızın üstünde birer Şerare meydana getirdi, sonra da kaybolup gitti.

Yığınlar bunun bir Şey olduğunu ve bir işe yaradığını zannededursun; bizler, dünyanın çeşitli yerlerinde zulüm gören, gerildik e gerilen, nefretle yutkunan dindaŐ ve soydaŐlarımız için sadece Şöyle-böyle toplantılar tertip etmekle yetindik; böylece de hem kendimizi hem de onları aldattık.

Biz kendi kendimize oyalanıp dururken, başkaları olabil-diğine gürültüsüz, tedrici ve sistemli bir surette kitlelerin ruhuna girdi, onları istediği gibi Őekillendirmeyi baŐardı...

Onlar kitleleri istediği kalıba sokmakta, cahiliyle-okumuŐuyla Őuursuz yığınları istediği zaman sokağa d kebilmekte, istediğine k frettirmekte ve istediğini baŐlara ta  yapmakta, istediğini de Şanlı geçmiŐimize s vd rmekte, evet, istediğinde soyumuzu tahkir ettirip millet ruhuna k f rl r yağdırmaktadır.

İstediğinde bizleri  inlere-Mağinlere kadar kendi mace-ralarının arkasından koŐturmakta; istediğinde de beğenmediği iktidarları alaŐaŐı etmek için sun'  bunalımlar meydana getirmekte; kitleleri birbiriyle vuruŐturmakta ve arkasından bir çeşit baskınla cumhuriyet ve demokrasi adına yeni bir dikta-t rl ğ  milletini başına musallat etmektedir..

1-2 asırlık geçmişimiz itibarıyla yeni nesillere sağlam bir millî terbiye ve İslâmî ahlâk verilemediğinden, gençlerimiz çoğunlukla serseriliğe açık ve kendi dünyasına yabancı, hat-ta düşman yetiŐmektedir.

Günümüzde, Avrupa ve Amerika'da birkaç ay kalabilme fırsatını elde etmiş ve Şöyle-böyle bir yabancı dili hecelemeye başlamış pek çok insan, yapacak başka bir Şey kalmamış gibi kendi insanını tezyif etmekte ve milletini hakir görmektedir. Bunlardan nicelerini görüp dinlemiŐizdir... İsterseniz bir kere daha dinleyebilirsiniz:

“Ah, ne kadar geri bir milletmişiz!.. Meğer hayat Batıdaymış... Bizim ülkenin insanları âdeta canlı cenazeler... Bu mütereddit yığınların, yaşadıkları çağı yakalamaları mümkün değildir... Hele Müslümanlık, o bütün bütün çağdışı... Biz, bu kılık ve kıyafetle varılabilecek yerlerin en yakınına dahi varamayız!.. Dünya başını almış göklerde dolaşırken, bizler bu sıkma başlarla hâlâ yerde yürürken de tökezliyoruz. Millet in yükselip çağıyla hesaplaşması düşünülüyorsa, bu, sadece Batılılaşmadan geçer...” vs.. vs..

İşte bu düşünceler, merhametsiz yılların ve karanlık günlerin yabancılaştırdığı derbeder nesillerin düşünceleri ve bir dönemde heder olup gitmiş yığınların hezeyanlarıdır.

Bu zihniyetteki kimselerin insanımızın kaderine hâkim olması, gelecek nesillerin tarih ve milliyet düşüncesini zayıflatmakta, onları yüksek mefkûrelerden uzaklaştırmakta ve düşünce hayatımıza zift gibi bedbinlikler, karamsarlıklar püskürtmektedir.

Kısacası, düşmanlarımız, içimize saldıkları ajanlarla ruh, düşünce ve ahlâk dünyamızı tahrip etmekte ve bizleri âdeta dünyaya hâkim güçlerin kuklaları hâline getirmektedir.

Evet, bugünkü şatafat ve debdebesi itibarıyla, dünyaya hükmeden güçlerin bir kısım üstün yanları olmakla beraber, bu, insanlık adına her şey de demek değildir. Hele Avrupalı ve Amerikalı olmamak hiç mi hiç ayıp değildir; ayıp olmak şöyle dursun, şanlı geçmişimizi bilen ve onu ruhunda duyan birisi için böyle bir intisap ona hakaret anlamına bile gelebilir.

Bir insanın kendi millet ve geçmişini hafife alması bir aşağılık duygusu, reddetmesi ise bir soysuzluktur. Böyleleridir ki, yıllarca mübarek milletimizi ye'se, bedbinliğe, karamsarlığa sürükleyip durmuş ve bugünkü kahrolası yabancılaşmayı bашımıza musallat etmişlerdir.

Bütün bu anlattıklarımızın, akli muhafaza ile çok ciddî alâka ve irtibatı vardır. Zira, kat'iyen inanıyoruz ki, bizim millî

dertlerimiz, aklımızı başımıza almadıkça bitip t kenmeyecektir. Aklımızı başımıza almamız ise, ancak kendi kendimiz olmaya karar vermemizle mümkündür. Yani, kimliksizlik sarhoşluğundan kurtulabildiğimiz gün, her Şey yeni bir çizgiye girecek ve her Şey g zelleŐecektir.

Aklın muhafazası konusu iŐlenirken içki ve diğer uyutu- rucular üzerinde durulmalıydı denebilir; ben arz etmeye  a- liŐtiđim hususları daha önemli gördüm.

4. Malın Korunması

Mala düŐkünlük insanın yapısında vardır. Dolayısıyla in- sana ayrıca mal-mülk sevgisi aŐılamaya gerek yoktur.  nemli olan insandaki bu meylli m spete kanalize etmektir ve zaten İslâm da bunu yapmıştır.

Kur'ân'a göre, *erkek ve kadın kendi kazancının sahibidir*.¹⁸⁸ Bu  yet bir yönüyle malın muhterem oluŐunu da işaretler. Malın bu  zelliğindendir ki, korunması gereken beş esasa da- hil edilmiştir. Fert, canını, ırzını korumak zorunda olduğu gibi malını da korumak zorundadır.

Malın korunması, bir mânâda meşru kazanç yollarının teşvik edilmesi, gayri meşru yolların ise önlenmesi ile m m- k nd r. İŞte İslâm, ticaret, ziraat, zanaat ve sanat dallarını teşvik; faiz, karaborsa, tefecilik ve ihtikâr gibi gayri meşru yol- ları da cezalandırmak suretiyle bunu en güzel ve pratiğe en uygun Şekilde temin ve tesis etmiştir.

Bazı fakihler malın korunmasını bir vecibe değil, bir hak kabul etmişlerdir. Hangi görüş ele alınırsa alınsın, netice de- điŐmez. Bu mevzuda en asgarî  l ğ, malı korumanın bir hak olduğu Şeklinde- dir.

¹⁸⁸ Nisâ s resi, 4/32.

Nitekim Efendimiz bu hususu şöyle tenvir buyururlar: “Malını korurken ölen şehittir.”¹⁸⁹ Malı korumak öyle bir hak-tır ki, insan bu uğurda ölse şehit kabul edilmektedir. Bu da İslâm’ın mala verdiği değerini açık bir göstergesidir.

Diğer taraftan İslâm, mala haksız uzanan elin kesilmesini emretmekle yine aynı noktayı vurgular. Soyguncuların Allah karşısındaki durumlarını anlatan şu hadis de yine aynı hususa parmak basar: “Kim bir başkasının malını haksız yere aşırırsa ötede Allah’ın gadabıyla karşılaşır.”¹⁹⁰

Malın korunması hususunda Allah Resûlü çok hassas davranmıştır.

Bir gün Mahzum kabilesinin ileri gelenlerinden bir kadın hırsızlık yapmıştı. Kadın soylu, fakat hırsızlığı da sabitti. Ancak kavim ve kabilesi onun elinin kesilmemesi için ellerinden ne geliyorsa yapmaya hazırdılar. Durumu Efendimiz’e kimin intikal ettireceğini düşünüp taşındılar ve Allah Resûlü’nün en çok sevdiği insanlardan biri olan Üsame’de karar kıldılar.

Üsame o günlerde genç bir delikanlıydı ama, Allah Resûlü’ne de ciddî bir yakınlığı vardı. Efendimiz onu en az kendi öz torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kadar severdi. Üsame tavassutu kabul etti. Belki o ana kadar hırsızın elinin kesilmesi hususunda kesin ve muhakkak tatbik edilmesi gereken bir hüküm olduğunu bilmiyordu. Belki de şefkati bilgisine galebe çalmıştı.

Allah Resûlü’nün yanına geldi. Kavmin ricasını intikal ettirdi. İki Cihan Serveri o kadar çok sevmesine rağmen Üsame’ye karşı kaşlarını çattı ve “Bana Allah’ın hükümlerinden birini değiştirmeyi mi teklif ediyorsun?” dedi. Üsame yaptığına çok pişman oldu. Efendimiz bunun ardından minbere çıktı ve cemaate şunları söyledi:

¹⁸⁹ Tirmizî, *diyât* 21; Ebû Dâvûd, *sünnet* 32; Nesâî, *tahrim* 22; İbn Mâce, *hudud* 21.

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/416.

“Sizden evvelki ümmetler, hükmü zayıfa tatbikle helâk oldular. Onlar soylu ve asil bir insan hırsızlık yaptığıında hükümü tatbik etmezlerdi. Allah’a yemin ederim, kızım Fatıma dahi hırsızlık yapmış olsaydı, hiç düşünmeden onun elini de keserdim!” Ve emredildi ceza uygulandı.

Hız. Âişe Validemiz diyor ki: “Daha sonra bu kadın bize gelip gider oldu. Eskiye nispeten hâli tamamen değişmiş ve dini bütün bir kadın olmuştu.”¹⁹¹

Yeryüzünde hiçbir sistem İslâm’ın mala gösterdiği bu hürmeti göstermiş değildir. Ancak arz edilen husus, meselenin hukukî yönüdür. Ferde bağlı yönünde ise, hiçbir Müslüman onu mihrap hâline getirip, onun karşısında serfürû etmemiştir ve etmez de... Zira Müslüman sadece Allah karşısında eğilen insandır. Hatta belli bir noktadan sonra o, değil dünya malını, Cennet’i dahi ameline gaye edinmez. Yunus gibi, “Bana Seni gerek Seni!” der ve hayatını O’na bağlı götürmeye çalışır.

İnsanların mala olan ihtiyaç ve düşkünlükleri bir bakıma cemiyet hâlinde yaşamının devamı adına önemli bir faktördür: İnsanın bu yönünü ele alan pek çok âyet vardır.

“Gerçekten insan mala çok düşkündür.”¹⁹²; “Nefisler kışkanç ve cimri yaratılmıştır.”¹⁹³ gibi âyetler bunlardan sadece ikisidir.

İnsanın böyle bir fitratla yaratıldığı doğrudur. Ancak bu, insanın her şeyi ile mal ve mülk edinmeye meyletmesi ve onu her şey hâline getirmesi için meşru bir sebep de teşkil etmez. İslâm her hususta olduğu gibi bu meselede de denge üzerinde durur.

¹⁹¹ Buhârî, *hudud* 11, 12, 14; *şehâdât* 8; *fedâilü ashâb* 18; Müslim, *hudud* 8; Tirmizî, *hudud* 9; Ebû Dâvûd, *hudud* 4; Nesâî, *kat’u’s-sârik* 5.

¹⁹² Âdiyât sûresi, 100/8.

¹⁹³ Nisâ sûresi, 4/128.

Aksi hâlde ortalığa hâkim olan tek duygu hırs ve ihtiras olur ki, böyle bir duygu hâkimiyetinin toplumu ne hâle getireceği açıktır. Hâlbuki İslâm, müntesiplerini fedakâr olmaya davet eder. Zira toplumun uzun süre hayatını hep iyi ve güzel yörüngede devam ettirebilmesi fertlerin fedakârlıklarıyla yakından alâkalıdır.

G. YÖNETEN-YÖNETİLEN MÜNASEBETLERİ

1. Nasılsanız Öyle Yönetilirsiniz

Meseleye Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) cevâmîü'l-kelimden kabul edilen bir hadisiyle başlamak istiyorum. Allah Resûlü bir hadislerinde, “*Nasıl olursanız, öyle idare edilirsiniz.*”¹⁹⁴ buyururlar. Keyfiyetiniz ne ise, başınızdakilerin keyfiyeti de öyle olur. Her şeyden evvel siz nasıl bir kaynağın mahsulü iseniz, başınızdakiler de aynı kaynağın mahsulüdür.

Bu söz, öyle bir sözdür ki, içtimaî adına kamusluk mânâlar ihtiva eder. İsterseniz, sadece bu hadis üzerinde çok kısa da olsa biraz duralım...

“*Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden mesulsünüz.*”¹⁹⁵ fehvâsınca, herkesin bir mesuliyet sınırı vardır. Devlet reisi de idare ettiği sınırın bütününden mesuldür. Ancak, “*Siz nasıl olursanız, başınızdaki idareciler öyle olur.*” ifadesi, bu hususa içtimaî perspektif açısından apayrı bir buud kazandırmaktadır.

Evvelâ: Bu hadis idare edilenlere, “Siz önemlisiniz” diyor. Çünkü başınıza geçecekler, hangi yoldan olurlarsa olsunlar, sizin kapınızı çalmak zorundadırlar. Yani onlara şekil verenler sizlersiniz.

İçtimaînin de kendine göre değişmeyen prensipleri vardır. Nasıl ki, fiziğin, kimyanın, astronominin kendine göre

¹⁹⁴ Deylemî, *Müsned*, 3/305; Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, 5/62; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/126.

¹⁹⁵ Buhârî, *ahkâm* 1; *cuma* 11; *istikrâz* 20; *itk* 17, 19; *vesâyâ* 9; *nikâh* 81, 90; Müslim, *imâret* 20; Tirmizî, *cihad* 27; Ebû Dâvûd, *imâret* 1.

değişmeyen ve adına ‘şeriat-ı fitriye kanunları’ denilen prensipleri vardır; öyle de, içtimâînin de bir kısım prensipleri vardır ve bunlar, kıyamete kadar değişmeyecektir.

İnsanlar şerre, şirretliğe yol ve vize veriyorlar ve şerirler de sıçrayıp onların omuzlarına çıkabiliyorlarsa, o insanları şerir ve şirretler idare edecektir. İşte bu, Cenâb-ı Hakk’ın değişmeyen bir kanunudur.

Şirretlik, insanların bünyelerinde neşv ü nemâ buluyor mu? Toplumun bünyesinde fenalıklar yeşeriyor mu? Bu durumda Allah (celle celâluhu), onların başına aynı çamur ve aynı hamurdan insanlar getirir ve onları işte bu insanlar idare eder.

İkincisi: Yine bu hadis ifade ediyor ki, kanun ve nizamlar, satırlarda yazılı bir kısım şeylerdir ve bunların çok fazla tesiri de yoktur. Zira insanlar kafa kafaya verip, en muhkem kanunnameler hazırlayabilirler. Önemli olan, o kanunların ihtiva ettiği hususlara riayet edilip edilmemesidir.

Bu itibarla, esas olan, idare edilen insanların ahlâkî yapılarıdır. Eğer onlar, ahlâklı ve kendilerine düşen problem ve meseleleri halletmiş insanlarsa, kendilerini idare edenlere problem çıkarmazlar veya onların çok az problemleri olur.

Burada yeri gelmişken, güvendiğim birinin hikâyeye ettiği bir hâdiseyi sunmak istiyorum.

İlk meclis milletvekillerinden Tahir Efendi adında bir zat vardır. Bu zat, hâl ehli ulemâdandır. Diğer milletvekilleri meydanlarda nutuk atarken, Tahir Efendi bir köşede hep susmayı tercih eder. Ancak taraftarları ısrar eder ve hocayı da meydanlara çıkarıverirler. O da çıkar, kendine göre bir meydan konuşması yapar. Ancak Tahir Efendi, az ve öz konuşan bir insandır. Konuşmasında şöyle der ve kürsüden iner:

“Ey cemaat! Şunu biliniz ki, siz ‘müntehib’siniz. Ben ise ‘müntehab’ım. Gideceğimiz yer ise, ‘müntehabün ileyh’tir.

Sizin yaptığınız iŖe de ‘intihab’ denir. İntihab ise, ‘nuhbe’den gelir. Nuhbe, ‘kaymak’ demektir. Unutmayın ki, bir Ŗeyin altında ne varsa kaymağı da o cinsten olur. Yoğurdun üstünde yoğurt kaymağı, sütün üstünde süt kaymağı, Ŗapın  zerinde Ŗap kaymağı...”

İfadelerdeki Arapça terimleri anlamayanlar için belki istifadeli olur diye kısaca açıklamak istiyorum:

‘Müntehib’ seçen, ‘müntehab’ seçilen, ‘müntehabün ileyh’ kendisi için seçim yapılmıŖ yer, meclis; ‘intihab’ da, seçmek demektir. Bu kelimelerin hepsi, ‘nuhbe’ kelimesinden t remiŖtir.

Haccac’a Hz. Ömer’in adaletinden bahseden zata onun verdiği mânidar cevap da, esasen meselemizi izah etmesi bakımından oldukça mühimdir: “Siz  mer zamanındaki insanlar olsaydınız, hiç Ŗ phesiz ben de  mer olurum...”

  nc  olarak, her insan suçu, kusuru kendinde armalıdır. Herkes kendinin avukatı olduğu ve suçu hep dıŖarıda aradığı müddetçe, asla mesafe almak mümkün değildir. İnsanlar, ister müspet isterse menfi mânâda kendilerini deđiŖtirmedike, Cenâb-ı Hak da onları deđiŖtirmes. Eğer ite bir bozulma olursa, bu mutlaka dıŖa da yansır. İ istikameti için de aynı Ŗeyleri söylemek mümkündür.

Bu itibarla, “*İdare edilenlerin durumları idare edenlerin durumlarına, sebep-netice münasebeti içinde müessirdir.*” dense mübalağa edilmiŖ sayılmaz.

Bu ve benzeri daha birçok hakikati ihtiva eden bu tek cümlelik kısa söz, kim bilir daha ne gerçekleri iŖaretlemetedir. İçtimaî yapılanmayı bu kadar veciz izah ve ifade eden ve aynı zamanda iyi ve güzel bir yapılanmaya yol gösteren, baŖka bir söz bulmak mümkün olmasa gerektir.

Fetanet-i  zam sahibi Hz. Muhammed’dir ki (sallallâhu aleyhi ve sellem), ancak böyle bir söz söyleyebilir. Aslında onun her sözü bu derinliktedir denebilir.

Biz, ast ve üstüyle, idare eden ve edileniyle, Allah'ın hükmü ve fermanına bağlı içtimaî yapıya sahip bir toplumuz. Hükmü Allah verir. Mülk O'nundur. Hakkımızda yegâne tasarruf sahibi de O'dur. Düşüncemiz O'nunla biçimlenir, kalbimiz O'nunla durulur ve biz bedenimizle, ruhumuzla, hissiyatımızla, kalbimizle hatta her şeyimizle O'na teslim oluruz. Mülk O'nun olduğu gibi, hamd de O'na mahsustur.

İşte biz, hem teb'a (yönetilen) hem de râî (yöneten) olarak aramızdaki münasebetleri bu hesaba göre tesis etmeye çalışırız. Binaenaleyh, bizde yukarıdan aşağıya, asla zulüm ve tecavüz bahis mevzuu olamaz. Zira ferdin ferde tecavüzü, doğrudan doğruya Allah hukukuna tecavüz sayılır. Onun içindir ki Kur'ân şöyle ferman eder:

*“Bir kimse herhangi bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir insanı öldürürse, o, bütün insanları öldürmüş gibidir.”*¹⁹⁶

Bundan, küçük-büyük ilâhî hukuka riayet edilmediği zaman, topyekün kâinata karşı ilan-ı harp edildiği mânâsı çıkarılabilir. İster teb'a ister idare eden olsun, insan insandır ve insan Allah tarafından bizzat tekrim ve teşrif edilmiş bir varlıktır.

Öyle ise, insana, evvelâ onun Cenâb-ı Hak katındaki değer ve kıymeti açısından bakmak lâzımdır. Bu insan kâfir, facir, cani; bu insan fakir, miskin ve zelil olabilir. Fakat o, bir insandır ve bu yönüyle de değerler üstü değere sahiptir.

İşte bir örnek:

Örnek kahramanı Hz. Ali... Bir halife... Allah Resûlü'nün hem amcası oğlu hem de damadı... Efendimiz'in *“Benden bir parçadır.”*¹⁹⁷ dediği, Cennet kadınlarının seyyidesi Hz. Fatıma'nın eşi ve peygamber torunlarının babası. Şahsî fazilet itibarıyla bütün evliyâ, asfiyâ ve aktâbın da sertâcı...

¹⁹⁶ Mâide sûresi, 5/32.

¹⁹⁷ Buhârî, *fedâilü'l-ashab* 12; Müslim, *fedâilü's-sahabe* 93-94.

İşte bu Ali, kendini hançerleyen İbn Mülcem derdest edilip huzuruna getirilince yanındakilere şu emri verir:

*“Ben ölünceye kadar ona ilişmeyin. Benim yediğimden yedirip, giydiğimden giydirin. Ben nasıl bir yerde yatıyorsam, onu da öyle bir yerde yatırın. Eğer ben bu yara sebebiyle ölürsem, o zaman ona kisası tatbik edin. Fakat zinhar ayrıca zulmetmeyin...”*¹⁹⁸

Bir ikinci misal:

Hız. Osman muhasara edilmiş. Bir Osman ki, o da hem halife hem de Allah Resûlü'nün gözünün nuru iki kerimesini ayrı ayrı nikâhlama şerefine ermiş bir insan. Bu itibarla kendisine 'İki nur sahibi' mânâsına 'Zünnureyn' denilmiştir.

Efendimiz ona: *“Yâ Osman, Allah sana bir gömlek giydirecek. Bir gün gelecek senin o gömleği çıkarmanı isteyecekler. Sakın onların isteklerine uyup, o gömleği çıkarma!”*¹⁹⁹ buyurur.

Bu sebeptendir ki, o, hilâfeti bırakmamada ısrar etmişti. Yoksa onun halifelik veya herhangi bir dünya makamında gözü yoktu.

Hız. Osman'ın etrafındakiler kendisinden, onu öldürmek için gelen şakî güruhu bertaraf etmek için müsaade istediklerinde o, bu teklifi asla kabul etmez.²⁰⁰

İhtimal, “Ben sadece hilâfeti bırakmamakla emrolundum. Mü'min kanı dökmekle değil!” diye düşünür. Bununla o da, insana insan olması sebebiyle nasıl bir değer verdiğini göstermek istiyordu.

Ve Abdülhamid... Aradan asırlar geçmiş Abdülhamid Cennetmekân da aynı şeyleri yazmış ve aynı şeyleri söylemişti.

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/615.

¹⁹⁹ İbn Mâce, *mukaddime* 11; Tirmizî, *menâkıb* 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/75, 86, 114, 149.

²⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/490.

Evet, o da saltanattan olmayı, bir mü'minin kanını dökmeye tercih etmişti.

İşte İslâm, insana böyle değer veriyordu. Bu itibarla mü'minler de aynı şekilde insana değer vermek zorundadır.

Bu, suçlular asla cezalandırılmayacak demek değildir. Nitekim yukarıda meselenin bu yönüne de temas edilmişti.

Burada üzerinde durmak istediğimiz husus ise, insanın mükerrem olma keyfiyetidir. Bu da teb'a ve raiyet münasebeti incelenirken dikkat edilmesi gereken hususlardandır.

2. İçtimâî Yapı ve Lider

İslâm'da idare eden ve edilenler arasında hiçbir ayırım söz konusu değildir. Tavan ve taban bu içtimâî yapıda iç içe girmiş bir bütünün parçaları durumundadır.

Bunu söylerken, elbette bu içtimâî yapıda düzen yoktur, demek istemiyoruz. Biz sadece idare etme mevkiinde bulunmayı bir üstünlük pâyesi kabul etmediğimizi ortaya koymak istiyoruz.

Zaten başka türlü de düşünülemez. Nasıl düşünülür ki, Hz. Ömer kendini insanların en mücrimi bilir ve Cenâb-ı Hakk'a yalvarırken, “Allahım, ümmet-i Muhammed'i benim günahlarım sebebiyle helâk etme!” derdi.²⁰¹

Bir başka sefer, camide hutbe irad ederken bir ara cemaate sorar: “Eğer ben eğrilirsem ne yaparsınız?” Bir iman eri cevap verir: “Seni kılıçlarımızla doğrultmasını biliriz!”

Bu cevap onu çok ama çok sevindirir. Secdeye kapanır ve “Sana hamd olsun. Ömer eğrildiği zaman bu cemaat içinde onu düzelterekler var.” diyerek Allah'a şükreder.²⁰²

²⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/319-320.

²⁰² Şiblî Numânî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 2/297.

Bir başka defasında, yine Hz. Ömer hutbe esnasında, “Ey insanlar, dinleyin ve itaat edin!” der. Bir sahabi hemen yerinden fırlar: “Ne dinler ne de itaat ederiz!” diye g rl r.

Halife ona kendisine böyle cevap verişinin sebebini sorar. O zat halifeye o anda üzerinde bulunan yeni elbiseyi gösterir ve “Y  Ömer! Giymiş olduğun bu elbisenin hesabını vermedik ce seni dinlemeyecek ve sana itaat etmeyeceğiz!” der.

“Zira” diye devam eder sözlerine, “Beyt lm lden sana da bana da aynı kumaş düşmüştü. Ben kendime ondan bir elbise yaptırmadım. Görüyorum ki, sen kendine bir elbise yaptırmışsın. Bu nasıl oldu?”

Hz. Ömer eliyle oğlu Abdullah’a işaret eder: “Kalk oğlum, bu elbisenin hik yesini anlat!” der.

Abdullah ayağa kalkar: “Bana da, babama da birer parça kumaş düşmüştü. Ben hakkımı ona verdim. şu anda üzerinde gördüğünüz elbise ikimizin hakkından meydana gelmiş bir elbisedir.”

Bu defa sahabi, “Konuş ey Allah’ın Peygamberinin Halifesi, şimdi seni hem dinler hem de itaat ederiz.” deyiverdi.

İşte r   ve işte teb’a!.. Onlar birbiriyle bu denli i li-dışlı ve tabiî bu denli de hakkın, hukukun takip isidiler.

İslâm’ın umumî prensipleri nazara alındığı zaman, bunun böyle olması gayet normaldir. Zira Müslümanlıkta lider anlayışı diğer sistemlerden çok farklıdır.

a. Liderin Vasıfları

Lider, özüyle ve zat  hususiyetleriyle her zaman kendini hissettiren ve gönüllerde yaşamasını bilen şeffaf bir şahsiyettir.

O, g r şundeki inandırıcılığı, anlayışındaki derinliği, görüşlerindeki inceliği, ihatasındaki genişliği, tespitlerindeki sağlamlığı; öğrenme aşkı, öğretme istidadı ve uhdesine aldığı her şeyin üstesinden gelebilme yeteneğiyle, istemediği hâlde

dikkatleri üzerinde toplayan; sevilen, sayılan, gözdeleşen bir seviye insanıdır.

Lider, yemesinde içmesinde, oturup kalkmasında, davranış ve muamelelerinde hep dikkatli, hep temkinli ve hep emniyet telkin edicidir. Doğru düşünür, doğru konuşur, doğruluğu sever, yalandan tiksinti duyar, sinesi vefa ile çarpar, gözleri samimiyetle açılır kapanır ve her zaman güven ve itimat soluklar...

Lider, çevresine karşı güler yüzlü, saygılı, ciddî ve olabildiğine vakurdur. Onun yanında bulunanlar, yakınlığın lâubaliliğini görmez, uzakta kalanlar da uzaklığının mahrumiyetini hissetmezler.

Sorumluluğunu yüklediği toplumun büyüklerini babası, küçüklerini evlâdı bilir ve bir kuluçka hassasiyetiyle himaye ve şefkatine sığınan herkese bağrını açar, herkesi kanatlarının altına alır ve korur. Soluklarının duyulduğu daire içindekilere şefkat ve alâkası o kadar engindir ki, ayaklar altındaki karıncalardan, göklerde uçuşan kuşlara kadar, canlı-cansız her şey o incelikten aldığı nasiple şükranla gürler ve iki büküm olur, yerlere yüz sürer.

Lider, vazifeşinâs, hasbî ve diğergâmdır. Sorumluluklarını yerine getirme mevzuunda, ne karşısına çıkan engellerin zorlu ve aşılmaz olması ne de imkânların genişliğiyle gelen yaşama zevki, rahat ve rehavet onu yolundan döndüremez ve ona mükellefiyetlerini unutturamaz.

Üzerine aldığı mesuliyetleri peygamberâne bir himmetle yerine getirir. Hep yürekten ve cansiperâne davranır. Sonra da yapıp ortaya koyduğu hizmetleri karşılığında herhangi bir ücret ve mükâfat beklemeden, çeker yoluna gider.

Lider, üstün idraki, cesaret ve kararlılığı, sabır ve metanetiyle her zaman çevresinin tek dayanağı ve ümit kaynağıdır. Süratli kararlar isabet, dikkat ü temkinle cesaret, sabır u

tahamm lle atılganlık... gibi zıtlıklar onun sihirli dünyasında birleşir, bütünleşir ve birbirinin tamamlayıcısı unsurlar olur.

Onun fetanetinin aydınlatıcı tayfları altında yarınlar ve yarınlara ait hâdiseler, bugünkü vak'alar sırasına girer ber-raklaşır; cesaret ve kararlılığı sayesinde aşılmaz gibi görülen tepeler açılır ve bütünüyle yollar düzlüğe erer; tahammül ve metaneti karşısında olmazlar olur hâle gelir ve onun önünde muhal ve imk nsızlıklar toz duman olur gider.

Lider, bir ahlâk ve fazilet kahramanıdır. O, merhamet ve yumuşak huyluluğuyla bütün canlıların çarpan yüreği, atan nabzı; cesaret ve yiğitliğiyle, millet ve ülkesinin yılmaz ve sar-sılmaz muhafızı; his ve gönül dünyasıyla, zayıfların en emin sığnağı; tevazu ve mahviyetiyle, kapı kapı kovulmuşların bi-ricik teselli kaynağı; m samaha ve af atmosferiyle, sendele-yip düşenlerin ve sürüp sürüp günahlara girenlerin  mit  erağıdır.

Lider, adaletli olduğu zaman merhametli, merhametle  oş-tuğu zaman da istikametlidir. İnsanı ve insanca düşünceleri Őfkatle kucaklarken, yılan ve  ıyan deliklerini tıkamayı da ih-mal etmez. Onun dünyasında ne zalimlerin toyu-düğünü ne de mazlumların  h u efg nı hiç mi hiç işitilmez.

Lider, Ağrı Dağı kadar mehabetli, Lut g l  kadar da haş-yeti vicdanında duyabilen gariplikler halitası bir ruh yapısına sahiptir. Ona sırf mehâbet noktasından bakanlar, aşılmaz bir zirve karşısında bulduklarını hisseder, hayret ve hayranlık-larla ürperir; onu,  telerle irtibatı, ihl s ve samimiyetiyle tanı-ma fırsatını bulanlar ise, ruhanilerden biriyle diz dize olduk-larını sanır ve kendilerinden geçerler.

Bizim dünyamızda muvaffakiyetler fertlere ve neferle-re verilir, mağlubiyetler ise lider ve kumandanlara isnat edi-lir. Dolayısıyla liderlik ve kumandanlık bütünüyle ve sadece mesuliyet demektir. O sebeptedir ki, herkesi daima böyle bir mesuliyetten ka ar görürüz.

Nitekim, Hz. Osman şehit edildiğinde, Hz. Ali'ye hilâfeti zorla kabul ettirirler.

Hz. Hasan, ümmet arasında fitneye sebebiyet vermemek için derhal hilâfetten vazgeçer ve bu davranışıyla senelerce önce Allah Resûlü'nün verdiği gaybî haberi doğrulamış olur. Evet, İki Cihan Serveri bir gün hutbe esnasında onu gösterecek şöyle demişti:

*“Bu, benim evlâdım Hasan. O, efendi oğlu efendidir. Allah bir gün onun vesilesiyle iki büyük cemaatin arasını bulacaktır.”*²⁰³

Zaten onların düşünce dünyasında ne varlığa bağlanıp onunla övünme ne de kaybettikleri şeyler karşısında mahzun olma vardır. Gönülleri ebed melodilerine göre akort olmuş bu olgun ve doygun ruhlar, bütün gökler yıkılsa ve onlar altında kalsalar, ihtimal ki, başkalarına müthiş görünen bu manzara, onlarda sadece hayret ve hayranlık uyacaktır!

Onlar, iç yapıları itibarıyla insanlığın başı üstünde sema gibidirler; bulutlanınca yağmurla imdada koşar, açılınca da güneşten hüzmelerle... Meyvedar ağaç gibidirler; kâh çiçekleriyle yüzümüze gamze çakar, gönüllerimizi hoplatırlar; kâh meyveleriyle çevrelerine tebessümler yağdırırlar.

*Ötelerden gelen sırlarla koşar,
Ellerde meş'ale habire koşar,
Derin vadiler, sarp yokuşlar aşar,
Işık olur meltem olur eserler...*

b. Liderlik ve Mesuliyet

Hz. Ömer, Zübeyr b. Avvam'ın arkasından günlerce koştu. Zira onu bir ordunun başına getirmek istiyordu.

²⁰³ Buhârî, *sulh* 9; *menâkıb* 25; *fedâilu'l-ashab* 22; *fiten* 20; Tirmizî, *menâkıb* 30; Ebû Dâvûd, *sünnet* 12; Nesâî, *cuma* 27.

Zübeyr ki, Allah Resûlü'nün halasının oğluydu. Zübeyr ki, Hz. Ebû Bekir'in damadıydı. Zübeyr ki, havariler havarisiydi. Ve yine Zübeyr ki, Esm 'nın kocası, Abdullah ve Urve'nin de babasıydı. Evet, bütün bunlara rağmen o, Hz. Ömer'e her defasında Öyle cevap veriyordu:

“Y  Ömer! Ben Allah Resûlü zamanında hep bir nefer olarak savaştım. Bırak beni öyle kalayım ve Rabbimin huzuruna bir nefer olarak varayım...” Aslında o, neferliği kumandanlığa tercih ediyordu.

Yine Hz. Ömer halifeydi. İran'a karşı savaşacak ordunun başına bir kumandan tayin etmek istiyordu ve o, ne yapmak istediğini çok iyi biliyordu. Mescide girdi. Numan b. Mukarrin'in namazını bitirmesini bekledi. Zira bu zat savaş dışındaki vakitlerini her zaman mescitte geçirmeye çalışırdı.

Söze  mer (radiyallâhu anh) başladı: *“Numan, sana bir vazife vermek istiyorum.”*

O buna Öyle karşılık verdi: *“Ey Allah Resûlü'nün halifesi, imametse, hayır. Ama bir harp meydanına gidip Şehit olmaks, evet!”*

İkinci Çık gerçekleşti; o, yeniden harp meydanlarına döndü. Birkaç muvaffakiyetten sonra da aradığı Şehadeti buldu ve Şehit oldu.

Haber geldiğinde Hz. Ömer minberde hutbe irad ediyordu. Bir  ocuk gibi hı kır a hı kır ağladı ve *“Ey Numan, senin gibi bir kumandan daha bulsam da harp meydanlarına göndersem!”* dedi.²⁰⁴

Evet, Numan b. Mukarrin, harp meydanında ölmeyi, bir yerde vali olmaya tercih ediyor. Zira, o ve onun gibi olanlar hep birer hizmet insanıydılar.

²⁰⁴ Bkz.: İbn Hacer, *Fethu'l-b r *, 6/264-266; Taberî, *Tarihu'l- mem ve'l-m l k*, 4/249; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 4/566.

c. Hizmet İnsanın Vasıfları

Hizmet insanı, gönül verdiği dava uğrunda bütün zorlukları aşıp gitmeye azimli ve kararlı... Varıp hedefine ulaştığında da her şeyi sahibine verecek kadar olgun ve Yüce Yaratıcı'ya karşı edepli ve saygılı...

Muvaffakiyetlerinden ötürü alkışlayacağı kimseleri putlaştırmayacak kadar Rabbin iradesine inanmış ve dengeli...

Hizmet adına her ses ve soluğu zikir ve tesbih... Ortada kalmış herhangi bir iş için herkesten evvel mesul ve vazifelili... Hakkı tutup kaldırmada, yardıma koşan herkese karşı da hürmetkâr ve insafli...

Müesseseleri yıkılıp planları bozulduğu, birliği dağılıp kuvvetleri tarumar olduğunda fevkalâde inançlı ve ümitli... Yeniden kanatlanıp zirvelerde pervaz ettiği zaman da mütevazı ve müsamahalı...

Bu yolun sarp ve yokuş olduğunu baştan kabul edecek kadar rasyonel ve basiretli... Önünü kesen cehennemden çukurlar dahi olsa, geçilebileceğine inanmış ve yüksek himmetli...

Uğruna baş koyduğu davanın kara sevdalısı olarak, canı-cânânı feda edecek kadar vefalı ve geçtiği bu şeylerin bütünü-nü bir daha hatırına getirmeyecek kadar da hasbî olmalıdır.

Onun nazarında gerçek hürriyet, Hakk'a esaretidir. Bu itibarla, Hak uğrunda nefesine çektirecekleri her şeyi bir ibadet neşvesi içinde yapar ve bundan da sonsuz bir zevk duyar. Böyle yapar, zira o, beşerî istek ve arzularını bütün bütün aşmış ve gönülde varlığa ermiş birisidir.

O, hüsnüzannın verdiği makamlara bel bağlamayacak kadar nefsiyle hesaplaşma içinde ve kendini müdriktir.

Ne başardığı işlerin azameti ne de çevrenin onda görüp saygı duyduğu yüce mertebeler asla onu şımartmaz.

O, kudsî vazifeyi üzerine aldığı ilk günde nasıl bir teva-
zu ve mahviyet içinde ise, her bucakta dalgalanan bir bayrak
hâline geldiği gün de aynı asalet ve soyluluğu gösterir.

Şimdi, liderleri böyle olan bir teb'a ile bu lider arasındaki
münasebeti, uhuvvet ve kardeşliği ve bunların omuz omuza
verip bütün zorlukları g đ sleyiŐini bir düşünün...

Acaba böyle bir toplumda  z lmedik problem, halledil-
medik mesele kalır mı? Ve yine böyle bir toplumda yaşayan-
lar, daha dünyada iken Cennet'e girmiş olmazlar mı?

***

İslâm'da içtimaî yapı bu keyfiyette idi ve böyle bir içtimaî
yapı  zerine İslâm'ın anladığı mânâda bir iktisadî ve ticarî ya-
pı oluŐuyordu.

Aslında bunları birbirinden tefrik edip ayırmak mümkün
değildir. Zira bunlar aynı bütünün parçaları ve aynı vâhidin
Çeşitli yanlarıdır.

Dolayısıyla biz, bundan sonra ele alacağımız iktisadî ve
ticarî yapıyı ancak böyle bir içtimaî yapıyla beraber sunma-
ya çalışacağız.

Evet, İslâm ekonomisi Şayet bir bina ise, onun temeli,
buraya kadar arz etmeye çalıştığımız içtimaî yapıdır. Ona bir
insan veya organizma nazarıyla bakılacak olursa, bu yapı,
onun ruhu ve canıdır.

Bence, bundan sonraki bölümlere, işte bu perspektiften
bakılmalıdır.

İkinci Bölüm

EKONOMİK YAPI

A. EKONOMİK SİSTEMLER

İslâmî meselelerin doğru olduğunu ispat için, İslâm dışı sistemlerin analiz ve mukayeselerine ihtiyaç olmasa gerek. Zira Kur'ân kendi kendini anlatmaya kâfidir. Başka anlayış ve anlatışların birer payanda gibi kullanılması ve Kur'ân'ın bunlarla izah edilmeye çalışılması doğrusu gönlüme sakil ve ağır geliyor.

Ancak bazen, bir kısım bâtil sistemlerde de aklın hikmet-i vücuduna bağlı bir hakikat dânesi bulunabilir. Ne var ki bu sistem, bulduğu o hakikatin bir cüz'ü iken ifrat veya tefrite düşerek kendisini o hakikatin bütünü kabul eder.

Bunun gibi, bir başka sistem de yine hakikatin başka bir yönünü keşfetmiştir. Tabîî o da aynı ifrat veya tefritin kurbanı olur, hakikati ararken gider bâtila saplanır. İşte bâtil sistemlerdeki bu yönleri alıp değerlendirme ve bu mevzuda sırat-ı müstakîmi şerh ve izah etme sadedinde bazı mukayeselere girmede mahzur olmasa gerek.

Şu kadar var ki, böyle mukayeseleri ulu orta ve her zaman kullanmak da doğru değildir. Bu mülâhazalar çerçevesinde, hiç de istekli olmadığım hâlde, sırf zaruretlerin zorlamasıyla, bugünkü iktisadî sistemlerle İslâm'ın iktisadî yapısı arasında, teferruata girmeden, çok kısa olarak bazı mukayeselerde bulunmak istiyorum.

Gayemiz o bâtil sistemleri nazara vermek olmadığı için, ancak söylemek zorunda kaldığımız miktarda bazı bilgiler aktaracağım. Bununla beraber, yine de böyle bir mukayeseye ihtiyaç duyduğumun hacaletini üzerimden atamıyorum; atamıyor ve okuyucumun müsamahasına ve Rabbimin affına sığınıyorum.

Evvelâ bu sistemleri iki ana gruba ircâ etmede fayda var: *Kapitalizm ve komünizm*.

Liberalizm, kapitalizme dahildir. Sosyalizm ve kolektivism ise komünizmin içinde değerlendirilebilir.

Evvelâ, bu iki ana gruba geçmeden evvel diğerleri hakkında kısaca ve ansiklopedik bir malumat aktarmada fayda mülâhaza ediyoruz.

Liberalizm, iktisadî hayata devlet müdahalesinin Şiddetle karşısında olan bir doktrindir. Fert h r teŐebbüsü son haddine kadar kullanmalı ve devlet müdahalesi en asgarî seviyeye indirilmelidir, der. *Yeni liberalizm*, eskisine göre biraz daha devlet müdahalesine açık olsa bile, temel felsefesinde ciddi bir görüş farklılığı olmasa gerektir.

Sosyalizmin yüzden fazla tarifi var. Ancak hepsinin temelindeki felsefe, hususî mülkiyeti kaldırarak onu umumun emrine vermek Şeklinde  zetlenebilir. Teorik sosyalizmi hayatın her sahasına kaydıranlar da olmuştur.

Pratikte ise sosyalizm iki türlü uygulanmıŐtır. *Devlet sosyalizmi* ki, bu sosyalizm, ideal komünizm ile kapitalizm arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Buna göre, bütün istihsal vasıtalarını devlet tekelinde tutmalıdır. Bu tür sosyalizmde fert, gücü kadar çalışır ve ölmeyecek kadar yer. *Sendikalist sosyalizmde* ise, devlet ferdî mülkiyeti, k r ve kazanç hakkını bütünüyle kaldırmaz. Fakat çeşitli dernek ve sendikal kuruluşlarla fertleri organize eder ve teŐkilatlandırır.

1. Kapitalizm

Kapitalizm, dünya hâkimiyetini feodalizmden devraldığı günden beri kendini dünyanın en g c l  iktisadî sistemi kabul etmektedir. Gerçi, nice defalar revizyona tâbi tutulmuş ve çeşitli deđiŐikliklere maruz bırakılmış, hatta yer yer sosyalizme kaydđı bile olmuşsa da, yine de o hep üstünlüğünü koruduğu iddiasındadır.

Bu görüşe göre, bütün iktisadî yapının temelinde sermaye vardır. Evet, kapitalizm sermayeye dayalı bir sistemdir. O, tüketimi ve israfı esas alır. Lüks ve sefahati terviç eder. Zira sistemini ayakta tutabilmek için evvelâ kendisine böyle bir dünya kurması gerekmektedir. Ve bu sistem bir ölçüde bu işi başarmıştır.

Şu anda kapitalist dünyanın kendine has bir dünya görüşü ve anlayışı vardır. O dünyaya girmek isteyenler, bu dünya görüşünü de onlarla beraber paylaşmak zorundadırlar. Kapitalist dünyanın mihrabında madde vardır. Madde onlar için her şeydir ve bütün problemlerin onunla çözülebileceğine inanılır.

Kapitalizm kendi görüşlerini dünyaya şöyle takdim etmekte ve şöyle bir nefis müdafaası yapmaktadır: Ferdî mülkiyet vardır. Fert kazanmada serbesttir, hürdür. İsteddiği gibi kazanabilir; kazanır ve temellük eder. Kazandığına sahip çıkar ve kazandığını gelecek nesillere de intikal ettirir. Onun için bu sistem beşerîdir ve tabîidir.

Kapitalizmde serbest rekabet vardır. Binaenaleyh, bu serbest rekabet bir bakıma ferdin aşırı kazancını önler, topluma itidal ve denge vaad eder. Çarşı-pazarda herkes rahat ticaret yaptığı, emtiasını açıkça pazara sürdüğü, reklam edebildiği ve vitrinleştirebildiği için bu sistemde rekabet normaldir. Rekabet ise, gelişigüzel bir insanın sivrilmesine meydan vermez, hatta bir ölçüde bunu önler. Aynı zamanda bu sistemde işçi-patron münasebeti de gayet müspet ve tabîidir.

Herkes çeşitli işyerlerinde rahatlıkla çalışabileceği için, işçiler arasında da rekabet vardır. Biri çalışmazsa, öbürü gelir çalışır. Bu da patronun işini kolaylaştırır. Diğer taraftan da büyük ölçüde kimse işsiz kalmaz.

İşçiye de sonsuz kazanma hakkı verildiği için, o da bir gün patron olabilir. Beyaz yakalı gömleğini giyer, kravatını

bağlar, arabasına biner. Őehrin dışında bir villası vardır, kal-kar oraya gider.. evet, bütün bu yollar işi için de açıktır.

Binaenaleyh, kapitalizm beşerî, tabii ve fitri bir sistemdir. Sanayi İnkılabı kapitalizmin elinde gerçekleşmiştir. Sistem Sanayi İnkılabını gerçekleŐtirdikten sonra insanlığa büyük hizmet vermiştir. Bugünkü teknolojinin temelinde kapitalistlerin sermayesi vardır. Ay fethedilecek, bir gün orada da fabrikalar kurulacak ve yıldızlar arası hatlar uzatılıp trolleybüsler y r t lecekse bu, sermayeyle olacaktır. Ayrıca fert, çalışma ve Őahsi mülk edinme hakkına sahip olduğu için de, çalışıp mal kazandığı nispette, yani menfaate nail olduğu müddetçe Şevkle  alıŐacaktır.

Bunu, yuvarlak bir ifadeyle ele alacak olursak, çalışma ile menfaat doğru orantılıdır. Ne kadar menfaat getirici olursa, o kadar iş  retilenektir. Öyleyse, millet için ferde mülk hakkı tanıma gayet faydalı bir tatbik Őeklidir. Zira bütün fertler çok kazanmak ve evlatlarına çok mal bırakmak için mümkün olduğunca çok çalışacaklardır.

Aynı zamanda güçlü, kuvvetli; zayıf, fakir; aklı eren ve-ya ermeyen insanlara müsavi hak dağıtmadığı ve malı böyle b l Őt rmediđi için bu sistemde her fitrat, her istidat inkişaf etme yolunu bulacak ve böylece iş tam rayına oturacaktır. Bu felsefeye göre aklı eren bir insan aklını kullanarak dünyaya sahip olacak ve umumî mânâda herkes muvaffakiyeti nispetinde bir Şeyler elde edecektir. Bu durum, ferdin kendisini milletine adamasına mâni değildir.  alıŐmasının semeresini elde etmesi demektir. İcabında bir kişinin 20 otomobili, özel uçağı veya helikopteri olabilir. Ne var ki, o, millete de bir o kadar kazandırmalıdır. Onlara göre bu sayede istidatlar da inkişaf edecek ve fertler daha yararlı hâle gelecektir.

Bu sistemde düşünce, mükâfatını göreceği gibi, Herkül gibi bir insan,  iroz bir insanın elde ettiği Şeyin çok fevkinde

şey elde ettiği için, o da güç ve kuvvetiyle çok çalışacak ve daha çok kazanacaktır.

Kapitalizmin ileri sürdüğü bu esasları ileride kritiğe tâbi tutmaya çalışacağız.

a. Kapitalizmin Gerçek Yüzü

Kapitalizm, ileri sürdüğü esaslarıyla hiç şüphe ve tereddüde mahal kalmadan en beşerî, en tabî ve en fitrî sistem olduğu ve şimdiye kadar cerh edilmediği, bundan sonra da cerh edilmeyeceği iddiasındadır. Hâlbuki arkasına dönüp baksa ve şu ana kadar geçirdiği istihaleleri görebilse bu kadar iddialı konuşmayacaktır.

Her şeyden evvel bu sistemde, sermayedarların çalışması topyekün insanlık için saadet vesilesi olmuş mudur? İddia ettikleri şeylerin hepsi pratik hayatta mâkes bulmuş mudur? Yoksa hep kuvvetliler bir araya gelmek suretiyle, belli bir dönemde kurulan karteller gibi sömürücü, istismar edici şebekeler teşkili ile fakir ve zayıf sınıfı sömürüp istismar mı etmişlerdir?

Bu dünyada fakir, yer altı mahzenlerinde ve dehlizlerde, 'kût-u lâyemût'a (ölmeyecek kadar ücret) çalışmış ve oralar da erimiş, tükenmiş gitmiş midir, yoksa hakikaten sırtına beyaz yakalı bir gömlek geçirip iyi bir yerde bir villaya sahip olmuş mudur?

Bütün bunları kuşkuyla karşılamamız için çok sebep var. Bir kere dillere destan edilen ve hakkında destanlar yazılan Sanayi İnkılabı hakikaten beşerin yüzde yüzü için menfaatli olmuş mudur?

Yoksa evinde, basit tezgâhı başında, yüzlerce insan çalışıp az dahi olsa bir şey kazanırken, -Bu tevcih de sorgulamaya açık- Sanayi İnkılabıyla fabrikasyon işler, ferdin çalışmasının yerini almış da, bir sürü fert işsiz olarak sokaklarda mı kalmıştır?

Meseleye biraz Őpheyile bakma mecburiyetindeyiz. Yüz insanın iş yaptığı bir yere, tek bir makine konmuŐsa, yüz insan açıkta kalmış demektir. Hakikaten dünyanın pek çok yerinde -İngiltere gibi pek azı müstesna- Sanayi İnkılabı ile birçok iş-  i sokaklara dökülmüŐ, karnını doyumak için saldırganlık ve tecavüz yolunu seçmiŐtir. Ancak ondan sonradır ki, patronlar, kapitalistler iŐçiyle muvazaa için masalara oturup anlaŐmak zorunda kalmışlardır. Bir Şeyler verip, bir Şeyler koparmak ve samimiyetten, h sn niyetten uzak olarak onu aldatmak, istismar etmek üzere çeşitli yollara tevessül etmişlerdir.

Görülüyor ki, kapitalizm iddia edildiği kadar müstakîm bir sistem değil; bu sistemde, bir  l de rekabet bulunmakla beraber, zengin ve kuvvetliler anlaŐmiŐ ve zayıfları ezmiŐlerdir.

Bütün dünyada görülen işçi hareketleri bunun bir delilidir. A -susuz yeraltı madenlerinde ve mahzenlerde çalışan insanların durumu bunu açıkça ispat etmektedir.

Esasen işçi, ölümlü hâkimiyeti terazinin mukabil kefesine koymuş ve öyle mücadeleye girmiştir.. evet, o, ya bir lokma koparacak ya da bu yolda ölecektir. Onu bu yola iten faktörlerin arasında en m himmi sermayedarın istismarıdır.

Ayrıca bu sistemde devletin zaafa düştüğü, yani  arşı-pazara hâkim olamadığı; vurgunculuğun, ihtik rın ve çeşitli ticar i spekülasyonların kol gezdėđi dönemlerde zenginler, sermaye sahipleri iyice kuvvet kazanmış ve zayıf halk ise iyice ezilmiŐtir. Orta sınıf eriyip gitmiş ve tabakât-ı beşer çapında vuruşma meydana getirebilecek bütün sebepler hazırlanıvermiŐtir.

Derken, fırsatçılar ve bulanık devirlerin karanlık avcıları bunu ganimet bilmiŐ ve işçinin istismar edilmesini, alın teriyle kazandığı Şeyi bulamayıŐını, hatta onun yeraltı madenlerinde çalıŐmasını bir tuzak ve bir malzeme olarak kullanmışlardır. İtidal getirecekleri yerlerde, ifrata karşı tefritle karşı çıkmıŐlardır ki, yığınlar bir badireden sıyrılayım derken başka bir gailleye maruz kalmışlardır.

b. Komünizm Kapitalizmin Ürünüdür

19. asır, Batı için bir yükselme asrı olarak görülse de, bilhassa mânevî ve ahlâkî açıdan onun için tam bir çöküş asrıdır. Nitekim, Batılı sosyologlar, 20. asrın başında Batının çöküşü üzerine kitaplar yazmış ve bu hususu önemle belirtmişlerdir. İhtimal ileride bu konuyu etraflıca inceleyecek olanlar, Batının çöküşünü ta 19. asırdan başlatacaklardır.

Sanayi İnkılâbı, piyasayı ve üretim kaynaklarını ya sara ya da kiliseye mensup küçük bir azınlığın eline vermiştir. Bu üretici sınıf, insanların % 98'ini âdeta köleleştirmiş, onları prangaya vurmuş ve onları sırtlarından geçinilen halâik hâline getirmiştir.

İslâm, bir Hızır gibi böyle bir zamanda Batının imdadına yetişme konumundaydı. Ne var ki, sanayi şoku, belki Batılı kitlelerden daha çok bizim zavallı aydınımızı çarpmıştı.

Batıyı uzaktan seyreden okumuşumuz, onu yakından tanımak için Paris'e, Londra'ya gittiğinde, bu defa dininden, imanından oluyor ve gelip kendi ülkesine, kendi idaresine tosluyordu.

Bin bir bunalım içinde, Batının sanayi üstünlüğü büyü-süne kapılan bu müstağrib (Batılılaşmış ve kendi toplumuna yabancılaşmış) sınıf artık İslâm'a inanmıyordu ki onu Batının bunalımlarına çare diye takdim edebilsin. Zaten o esnada, İslâm'ı temsil mevkiinde bulunan medrese de tekke (tekke) de artık fonksiyonunu ifa edemez olmuştu.

İhtimal, 7-8 asır İslâm'ın üzerine gelen Batı, belki İslâm'ın diriltici nefesiyle dirilmeyi hak etmemişti de Allah Batıya böyle bir dirilişi o an için nasip kılmamıştı. Kim bilir belki de bu diriliş şimdilerde gerçekleşir...

Yeniden konuya dönelim; kapitalizm, ferdi ilâhlaştırıyor; kazanmayı, mülk ve serveti mâbud ve tapınılacak nesnelere hâline getiriyor ve insanlığı lüks, sefahat ve israf bataklığına

itiyordu. Onun sayesinde fakir iyice fakirleşiyor, zengin de korkunç denecek derecede zenginleşiyordu. Servet belli elerde toplanıyor ve büyük çoğunluk, bu tekelci sınıfın gizli tahakküm ve sultanının kölesi hâline geliyordu.

Üretim in çok büyük bölümü kapitalistin cebine girerken, işçi ne öldürür ne oldurur bir ücretle geçinmek zorunda bırakılıyor ve servet düşmanlığı ile âdeta hezeyan yaşıyordu. O, boğulmak üzere bulunduğu bu kapkara kapitalizm atmosferinde kendine uzanan yılan da olsa ona sarılacaktı ve nitekim sarıldı da...

İşte komünizm, böyle bir fırsatı değerlendirerek, kendini tarihin tabiî akışının vazgeçilmez bir neticesi gibi sundu. Zira sosyal hâdiselere, tarihî akışa, ilmî ve teknolojik gelişmelere, o dar zihinlerinde yorum getirmekten başka bir anlayışa çoktan zemin hazırlamış bulunuyorlardı.

İşte komünizm, gelip böyle bir hazır zemine kondu ve bütün varlığı ve kendini, insan  iradenin dışında cebrî determi­nizmin tabiî bir neticesi saydı ve kapitalizmin kaçınılmaz olarak kendisini doğuracağını ileri sürdü. Tabi , Batıda ezilen, sömürülen kitleler de böyle bir yalana kandı. O zaman için olmasa bile, 40-50 yıl sonra yeryüzünün büyük bir kısmında insanlık için en büyük gaile olacak korkunç bir nifak sistemi, böylece kapitalizm bataklığında ortaya çıkmış oluyordu.

Bu sistem, kanını ve irinini her tarafa saçtı. Bilhassa, belli bir dönemde bizim sokaklarımız da bu kan ve irinden nasibini aldı. Eğitim yuvalarımız lekelendi. Ülkemiz, atom bombası yemiş gibi bir harabez ra döndü. Bu sonuçta, İslâm'ı gerektiği gibi temsil ve tebliğ edemeyen biz Müslümanların da elbette vebali vardır ve bu vebal affedilir gibi değildir.

2. Komünizmin Serüveni

a. İlk Komünist Fikirler

Komünizm, 19. yüzyılda birden ortaya çıkmış bir sistem değildir. İnsanlık tarihinde o veya ona yakın bir sistemi savunanlar hemen her zaman görülmüştür.

Meselâ, mal ve kadının ortak paylaşılması gerektiğini ileri süren ve kimsenin ne özel mülkü ne de hanımı ve çocuğu olmamalı diyen Eflâtun'un 'Cumhuriyet'i, bir bakıma komünist bir cumhuriyettir.

Efendimiz'in dünyaya teşriflerinden önce İran'da ortaya çıkan *Mazdekizm* de, bir komünist hareket olup, *Maniheizm'e* tepki olarak doğmuştur. Mani, insanları ibadete, dünyayı ve maddî-cismanî hazları terke çağırıyor, karanlıktan kurtulup, aydınlığa ulaşmak için cismanîlikten çıkıp, tamamen kalb ve ruh seviyesinde mânevî bir hayat sürdürmek gerekir, diyordu.²⁰⁵

Cismaniyeti, beşeriyeti ve tabiatı topyekün inkâr eden Mani inancına karşı Mazdek de kendi adıyla anılan sistemini geliştirip, ilk defa İran'da neşretmişti ki, Efendimiz'in peygamber olarak gönderilişinden kısa bir süre önce Nuşirevan tarafından mezhebin kurucusu asılmış ve taraftarları da dağıtılmıştı.

Komünizmden önce Rusya'yı da sarsan *Nihilizm'de*, sistemin ve alışlagelmiş uygulamaların tamamen tersine çevrildiğini görürüz. Nihilist felsefeye göre, her şey altüst edilmeli, meselâ, kadınlar saçlarını kesmeli, buna karşılık erkekler uzatmalı; kadınlar pantolon, erkekler entari giymeli; erkek başını kapatırken, kadın açmalı; tarlada kadın çalışmalı, erkek ise evde yemek yapmalı, hatta mümkün olursa, erkek çocuk doğurup, kadın evin geçimini temin etmeli, kısaca bütün düzen mutlaka değiştirilmelidir.

²⁰⁵ Şehristanî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/244-250.

19. asırda Marks'tan (1818-1883)  nce sosyalizmden bahsedener de olmuştu. Meselâ, *Saint Simon* (1760-1825) bunlardandı. Marks, esasen felsefesini *Saint Simon*'dan, *Proudhon*'dan (1809-1865), *Feuerbach*'tan (1804-1872), *Hegel*'den (1770-1831), *Darwin*'den (1809-1882), kısaca inançlı inançsız hemen her düşünürden devşirmiş ve *Komünist Manifesto*'da toplamıştır ki, bu beyanname bil h re *Engels* (1820-1895) tarafından tashih edilerek yayınlanmıştır.

Marks'tan önce ortaya atılan komünist sistemlerin hiğbiri mâşerî vicdanda mâkes bulmamış, kitleler tarafından h sn -kabul görmemişti.  nk  bu sistem, insan tabiatına ters bir sistemdir.

Fakat Allah, Marks'ın komünizmiyle zulüm ve cevir devrine, zalim ve gaddar insanlara, acımasız kapitalist ve sefih maddecideye büyük bir darbe vuracaktı. Evet, Allah, komünizmle kapitalist zalimlerden bir bakıma intikam alıyordu. Ne var ki, bu tür cezaların umumî gelmesi sebebiyle, bundan geniş halk kitleleri de hissesini alıyordu.

Acıdır, insan fitratına, insan tabiat ve yapısına bu derece aykırı olan bu sistem, kapitalizm bataklığında boy atıp gelişmiş ve neredeyse bir asır insanlığı uğraştırmış, milyonlarca insanın eti, kemiği ve kanıyla beslenmiştir.

Marks ve Engels'in komünizm adına ortaya attıkları birinci prensip, dinin bir afyon olduğu hezeyanıdır. Onlara ve takipçilerine göre din, kapitalist sistemin sömürü aracıdır. Midesi dolu bir insan, nasıl rahatlamak için hazım hapı kullanır, din de komünist görüşe göre, ezilen sınıfları rahatlatmak için onlara verilmiş bir hap, bir afyondur.

Din, komünizmin en büyük düşmanıdır. Komünist  topya göre proletarya sınıfı bir gün hayata hâkim olacak ve sınıfsız, aynı zamanda da dinsiz bir dünya kuracaktır. Komünistlere göre, düşünce hürriyeti, dinin ortadan kalkmasına bağlıdır.

Komünizmin ikinci temel prensibi, özel mülkiyetin kaldırılmasıdır. Komünizme göre mülk, proletarya sınıfına veya bu sınıfın kurduğu devlete aittir. Kimse, kapitalist düzende olduğu gibi herhangi bir şeyi sahiplenemez, serbest ticaret yapamaz ve serbest rekabet ortamı oluşturamaz. Bu çerçevede, üretim araçları ve her türlü ticaret, proletarya veya devlet tarafından kontrol edilir.

Komünist toplum; devleti oluşturan azınlık hariç, her bir ferdin birer işçi olarak çalışma ve üretmede mevcut bütün gücünü kullandığı, tüketmede ise devletin tespit ettiği ihtiyaç nispetinde harcama hakkı bulunan bir toplumdur.

Komünizmde ekonomi her şeydir. İnsan, sadece üreten ve tüketen bir varlıktır. O, düşünmesi bile üretim vasıtaları ile olan münasebetine bağlı, iradesiz, kendi kullandığı eşyanın emrinde, makine gibi zavallı bir varlıktır. Bu sistemde sanat, hukuk, edebiyat, her türlü insanî ve ahlâkî değerler de ekonomik faaliyetler alt yapısı üzerine oturan birer üst yapı durumundadır.

Marks'a göre düşünce, insanla kullandığı üretim vasıtaları arasındaki münasebetin beyinde meydana getirdiği maddî oluşumlardır. Bu sebeple, doğru bilgi ve gerçek düşünce, ancak komünist toplumda, insan ve üretim vasıtaları münasebetinin komünizme göre şekillendiği bir ortamda gerçekleştirilir. Dolayısıyla, bu sistem kuruluncaya kadar geçen tarihî süre içinde ortaya atılan bütün düşünceler, sistemler, değerler, hukuk ve davranış kaidelerinin hepsi yanlıştır.

İşte size büyük bir çelişki. *Bu durumda, bizzat Marks'a göre, komünizm de tamamen yanlışlar mecmuası olmak gerektir. Çünkü Marks, komünizmi 19. asır Almanyasında, kapitalist bir sistem ve kapitalizme göre düzenlenmiş insan-üretim vasıtaları münasebetleri çerçevesinde şekillendirmiştir. O*

hâlde, komünizm de hiçbir zaman hiçbir yanıyla doğru olmamalıdır...

Aslında, beşer tabiatına ters olmasının yanı sıra, oturduğu temeller açısından da yanlışlar mecmuası olan komünizm, uzun ömürlü olamazdı ve olamadı da. Fikir planında çok çabuk yıkıldığı gibi, sistem planında da çoktan yıkılıp gitmiştir.

Komünizm, her türlü iddiasına rağmen, beşere sefalet ve gözyaşından başka bir şey getirmediği gibi, sürekli revizyona uğrayarak, kendi prensiplerinden de tavizler vermek zorunda kalmıştır.

Meselâ, İkinci Dünya Harbi yıllarında Stalin gibi bir komünist lider, dine revaç verme, Hitler karşısında dine ve dinî değerlere müracaat etme mecburiyetini duymuştur. Çünkü din, en tabîî, en fitrî bir gerçektir ve Allah (celle celâluhu), varlığı konusunda delil gerekmecek ölçüde vâzıhtır.

Allah'ın varlığı gerçeğinden daha açık, daha net ikinci bir gerçek yoktur. Allah'ı inkâr, esasen kâinatı, kendimizi ve varlık âlemini görmezden gelmek demektir ve insanın kendi kendisini kandırmasından başka bir şey değildir. Bundandır ki, her türlü aksi gayrete rağmen, Rusya'da din de, dinî hayat da tamamen ortadan kaldırılamamıştır.

İkinci olarak, Rusya, komünist ihtilâlden sonra, özel mülkiyeti de lağvedememiştir. Her ne kadar ilk etapta bu sahada birtakım mecburî uygulamalara gidilmişse de, bunlar başarılı olamamış ve daha 1921'de Lenin, "Çalışın, işte fabrika, işte tezgâh!" diyerek, burjuva sınıfının varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır.

İnsanda, kendi gayretinin neticesini görme temayülü vardır. Bu temayül yok edilemeyeceğine göre, ya kamçı zoruyla önlenmeye çalışılacak ya da insan, gizli gizli mal biriktirmeye yönelecektir. Rusya'da bunların her ikisi de olmuştur.

1917’de ücretler konusunda, “Gücüne göre herkesten (iş), ihtiyacına göre herkese (hak)” prensibini getirdiler. Bunda da başarılı olamadılar. Olamazlardı da, çünkü böyle bir şey yaratılışa tersti...

Herkül gibi güçlü, kuvvetli bir insanla, cılız bir insanı çalıştıracak, sonra da, cılız insana, ihtiyacı daha fazla diye üretimden daha fazla pay vereceksiniz. Bunu, dünyada kimse-nin kabul etmeyeceği açıktır. Her şeyden önce, bu durumda güçlü olan çalışmaz, üretim durur ve ekonomik hayat da felce uğrar.

Yukarıda ifade edildiği gibi, insan, emeğinin karşılığını görmek ister, adalet ister. Öyleyse, herkes çalıştığının karşılığını almalı ve devlet, zayıfı, çalışamayanı korumalı; ayrıca, İslâm’da olduğu gibi, zekât, sadaka, karz-ı hasen müesseseleriyle fakir ve güçsüz kollanıp, sosyal adaletin yanı sıra, insanlar arasında denge, yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması cihetine gidilmelidir.

İnsan tabiatına ters olan bu sistem, tarihin en zalim sistemi olarak kitaplara geçmiştir. Fıtrata aykırılığını kamçıyla örtmeye çalışmış, on milyonlarca insanın kanına girmiş, toplama kampları kurmuştur. Herkesin peşine bir polis takmış ve ülke gelirlerinin önemli bir bölümünü hafife teşkilatlarına ayırmıştır. Dolayısıyla da kendi idam fermanını bizzat kendi eliyle imzalamış ve neticede kanlı bir kâbus, kanlı bir hatıra olarak gelip geçmiştir.

İnsan fıtratını ve içtimaînin kanunlarını bilenler, bilhas-sa Allah’a ve Kur’ân’a derinden inanmış Müslümanlar, komünizmin ta en çalımlı, en görkemli yıllarında bile kısa bir zaman içinde gümbür gümbür yıkılacağını söylediğinde, bazıları dudak büküyordu. Şimdi ise, kimse ondan bahsetmek bile istemiyor. Beşere verdiği zararlar, arkada bıraktığı kan, gözyaşı ve irinle o, artık tarihin çöplüğünde yerini almış bir kanlı kâbus.

Din, hususiyile din-i hak olan İslâm ise, Şimdilerde  zerindeki tozların alınmasıyla her gün daha bir parlıyor ve insanlığın bugünü ve yarını için tek kurtuluş ve saadet alternatifi olarak kendini daha derinden hissettiriyor.

b. Marks'ın  topyası Neden Tutmadı?

Dünyanın gerçeklere ters ve kabul edilmesi en zor ütopyasını Marks yazmıŐtır. Hâlbuki o, kendi devrindeki bazı sistemleri ütopik gördüğü için bu işe başlamıştı. Marks'ın '*Kapital*' adlı eseri akıl, mantık ve gerçek dışı teorilerle doludur. Ona göre, feodalizm kapitalizmi, o sosyalizmi, o da neticede proletarya diktatörlüğünü doğuracaktır.

Marks bu yanlıŐa ve yanılığya insan fitratını bilmemekle düşmüştü. Ona göre, herkes her Şeyden 'Őuy  ' olarak, yani ortak istifade edecekti.

Rusya'yı idare edenler, bir devrede onun dediklerini tatbik  ğruna ceberut bir devlet kurmuş, insanların elindeki zorla gasbetmiŐ ve bu sistemi oturtmak için milyonlarca insanın canına kıymıŐ, kanına girmişti. Hâlbuki günümüzde Rusya'nın hâli gözler önündedir. Kurulan sistem daha oturmadan yıkılmıŐtır.  nk  getirdiği tekliflerin hi biri tabii değildir.

Marksizm, temelde ferdî mülkiyeti nefyetmiŐ ve sistemini böyle fasit bir düşünce üzerine kurmak istemiştir. Ne var ki o, daha  c nc  enternasyonalde herkese k c k dahi olsa bir miktar özel mülkiyet hakkı tanımaya karar vermiş ve böyle bir revizyona gitmiştir. Sonra da, enternasyonallerin ardı arkası kesilmemiŐtir. Öyle ki, zamanla sistem sayısız revizyonlarla tamamen yamadan müteŐekkil bir torba hâline gelmiştir. Ayrıca daha sonra her enternasyonal bir hizip olup çıkmış ve aralarında sürtüşmeler başlamıştır. Böylece onun müntesibi sayısınca hizip ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise, bu sistem tamamen bitmiŐtir. Böyle olacağı ise daha ilk

gününden bellidir. Çünkü Marks'ın ütopyası gayr-i tabii ve gayr-ı fitridir.

Mal-mülk edinmenin insan hayatında kendine göre bir yeri ve bir ağırlığı vardır. Bu realite kat'iyen göz ardı edilemez. İnsan hem kendi başını sokacağı hem de bu dünyadan göçüp giderken evlâtlarına bırakabileceği bir ev, bir yuva ister. Kuş bile böyle bir yuva kurar ve kuluçkaya orada yatar. Bir taş, toprak ananın sinesine kendisini atar da orada toprak olur. Her şey, içinde barınacağı, oluşacağı ve ayrı bir hüviyet kazanacağı bir rahm-i mâder arzu eder. Bu arzu ve istek fitridir ve ona saygılı olunmalıdır.

***

İslâm, meselelere gayet fitrî yaklaşmakla on dört asırdır dimdik ayakta durmaktadır ve bu duruş kıyamete kadar da devam edecektir. Diğer sistemlerin daha doğmadan ölmeleleri ise, insan fıtratına zıt olmaları sebebiyledir. Aslında beşer karîhasından çıkan her sistem için er veya geç bu akîbet mukadderdir.

Mal ve mülk elbette olacaktır. Ancak olgunlaşmış ruhlar bunu cemiyetin hayrına kanalize edecek ve cemiyetin hayrına kullanacaklardır. Meseleye böyle bakıldığında, mü'minin Allah için çalışıp kazanması, niyeti ölçüsünde ibadet olarak ona sevap kazandırır. Dünyayı ahiret adına bâki kılmanın yolu da işte budur. Efendimiz, getirdiği ilâhî nizamla işte bu denge ve muvazeneyi kurmuştur.

Çalışıp kazanmaya teşvik eden bütün âyet ve hadisler aslında meselemizi tenvir etmektedirler. Mü'min en güzel şekilde çalışıp kazanmalıdır. Çünkü neticede onun yaptıkları, Allah, Resûlullah ve mü'minler tarafından teftiş edilecektir. Öyle ise yapılanlar teftişe hazır hâlde yapılmalıdır.

“De ki: İstediginizi işleyin; Allah, Peygamberi ve mü'minler işlediklerinizi görecekler. Hepiniz görülmeyeni ve görüle-

ni bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O size işlediklerinizi bildircektir."²⁰⁶

Çalışma, Kur'an-ı Mucizü'l-Beyan'ca bizzat teşvik edilmektedir. Ancak insan, çalışırken, sa'yinin semeresini Allah görecek şekilde ve iyi-kötü kazandığı her şeyi ile Allah huzuruna çıkıp, hesap vereceği düşüncesine sımsıkı bağlı kalmakla mükelleftir.

Aynı zamanda o, dünyaya dünya kadar, ukb ya da ukbâ kadar önem verme durumundadır. Üç-beş günlük muvakkat bir hayat olan şu dünya hayatında kalacağı ölçüde ona, öbür hayata da öbür hayatın enginliğine uygun şekilde ihtimam göstermek bir esastır.

Mü'min, bu hayatı, devamlı öbür hayata göre tanzim edecek ve bir arpadan dahi Allah'a hesap vereceği düşüncesiyle dikkatli yaşayacak ve dünya hayatını ahiret prensipleri dahilinde düzenleyerek dünyevî-uhrevî olmaya çalışacaktır.

Yani fert, her hâlinde kendi hayatına vicdanından gelen emirlerle, oraya da lâhût âleminden gelen esintilerle bakacak ve böylece her fert, içinde yaşadığı toplumda dengesiz bir fert olmaktan kurtulacak ve bu türlü fertlerden meydana gelen içtimaî yapı da huzur ve saadetin teminatçısı bir içtimaî yapı olacaktır.

Zannediyorum, böyle bir yapıda günümüzde olduğu ölçüde bürokrasiye girmeye ve kitaplar dolusu kanun vaz'etmeye de gerek kalmayacaktır. Çünkü böyle bir toplum, Allah'ın emirlerine göre kendine çeki düzen verecek ve dünyada her adımını, ukbâda Rabbine hesap verme şuuruyla atacaktır.

²⁰⁶ Tevbe s resi, 9/105.

B. EKONOMİ ANLAYIŞIMIZ ORJİNALDIR

Önceki yazılarda, İslâm dışı ekonomik sistemler üzerinde durmuştuk. Karanlık ve ışığın birbirine zıtlığı nispetinde ışığın parlaklığı anlaşıldığı gibi, farklı sistemler üzerinde durulmasında, bu zıddiyetin aydınlatıcılığı düşünülebilir.

Gerçi, İslâm her şeyi zirvede temsil ettiğinden, güzelliğinin görülmesi için zıddına muhtaç değildir. Fakat, herkes bu güzelliği aynı derecede göremeyeceği ve o zirve noktaya nüfuz edemeyeceği için, nisbî bir karşılaştırma yapılarak, kapitalizm ve komünizm gibi, yeryüzünde söz sahibi olmuş ekonomik doktrinlerden bir nebze de olsa bahsedilebilir. Bizim maksadımız da bu idi: iyiyi ve güzeli göstermek, bakışları ve gönülleri iyiye ve güzele çevirebilmek.

Bir diğer açıdan biz, bir hayli zamandan beri hemen her noktada, Batıyı âdeta bir kible hâline getirdik. Dini doğru anlamak için bile onlara müracaat ettik. Hayatı anlama adına onların kapısını çaldık. Maddeyi de mânâyı da onlardan öğrenme peşine düştük. Aynı şekilde, sanki kendi dünyamızda hiç bilinmiyormuş veya sanki her sahada söz Batıya aitmiş gibi, iktisadı da onlara göre yorumlar olduk.

Böylece, Batınının karanlık üstüne karanlık atmosferine gireli beri, diğer meseleler gibi, iktisat deyince de ya Ricardo'nun görüşüne ya Robinson'un görüşüne ya da bir başka Batılının görüşüne başvurmayı mârifet saydık.

Hâlbuki iktisat, hayatımızın bir parçası olarak, hayatın bütün üniteleri içinde, umumî çerçevede her yönüyle tarifini bulmuş ve olması gereken yere konmuş, kendisine verilmesi gereken değer de verilmiştir.

Batı için iktisat veya ekonomi, ferdin Şahsî hayatını ele alan ve onun maddî refahını hedef edinen bir ilim dalıdır. Bu itibarla ekonomi, Batıda bir bakıma her Şeydir. Hayatı dünya hayatından ibaret sayan ve mutluluğu tamamen maddenin dar ve sisli çeperinde arayan Batılı için ekonomiyi nazara almadan ferdi ve içtimaî hiçbir meseleyi ozmek mümkün değildir.

Hayat ve ölüm, onlara göre, fert planında olsun, toplum planında olsun, ancak gelir ve giderlerin denge veya dengesizliği ile anlatılabilir. Bir süper devletin doğuğu ekonomik refah, yıkılıŐı ekonomik krizle izah edilebilir. O kadar ki, dine de, insanların din  inanç ve hayatlarına da yine ekonomi açısından yaklaşacak kadar maddeye hapsolmuŐ bulunan Batılının nazarında, gelir kaynakları ile hedeflenen maddî refah noktası -eğer böyle kesin bir zirve nokta varsa- arasındaki denge veya dengesizlik, fert ve cemiyetin ahlâkî karakterinin de temeli sayılabilir.

Böyle bir dünya görüşü için, tek değer paradır. Ne kadar dikkat çekicidir ki, değeri tamamen temsili, itibari ve zafı olması gereken para, Batı ekonomisinde fonksiyonunu aşarak tamamen malın yerini almakta ve asıl değer itibarıyla 5 lira olan bir k ğit parçası, 500 bin liralık bir emtianın yerine geçebilmektedir. Bu bile Batıda değerlerin ne kadar alt üst gittiğini, mutlak değer namına hiçbir Şeyin kalmadığını ve ölçülerin bütünüyle tersine çevrildiğini göstermeye yeter.

Şimdi bu kısa hul sadan sonra, kendi iktisat anlayışımız üzerinde durabiliriz.

1. İktisadî Sistemimizin Temel Düsturları

Cenâb-ı Hak, nice hikmetlere bağlı olarak insanoğlunun ulaŐabileceđi mahdut kaynaklara mukabil, sınırsız arzu ve isteklere bir sınır getirmiş ve bunu da Kur'ân-ı Kerim'de gayet net olarak beyan etmiştir.

Evet, bizim iktisadî anlayışımızda, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve nehiyleri birer pusula gibidir. Sınırlarına riayet etme mecburiyetinde olduğumuz bu emir ve nehiylerden birkaçını, sırf bir fikir verme açısından burada arz etmek istiyorum:

Bir yerde Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurur: *"Rabbinizin nimetlerinden yiyin ve Rabbinize şükredin. İşte size güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab!"*²⁰⁷

Yani, siz O'nun kulusunuz, rızkı da O yaratmıştır. Öyle ise Rabbinizin size verdiği bu nimetleri yiyin, için ve hayatınızı şükür mülâhazasına bağlı sürdürün.

Âyetin devamında ise şöyle buyruluyor: *İşte size bir belde-i tayyibe.. ve sizin karşılaştığınız da Gafûr bir Rabdir. Ama eğer siz, bir kısım yanlışlıklara girerek, size verilen rızkı, şükür içinde harcamayıp da israf eder ve size bahşedilen nimetlerin kadr u kıymetini anlamayarak onları lüzumsuz yere saçıp savurursanız içinde bulunduğunuz belde 'tayyib' olmaktan çıkar. Ve Cenâb-ı Hak da size kevnî kanunlarıyla azap eder ve dolayısıyla da O'nun gufranına eremezsiniz.*²⁰⁸

Bir başka âyette ise O şöyle ferman eder: *"Ey âdemoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin; yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmeyiz."*²⁰⁹

Yani, namazgâha giderken veya topluluk içine çıkarken ziyinetini al, insanların karşısına hoş olmayan, tiksindirici bir görünümde çıkma. Zira hadisin ifadesiyle, *Allah verdiği nime-tin eserini kulunun üzerinde görmek ister.*²¹⁰ Senin de O'nun nimetlerinden istifade ederek onları izhar edip göstermen, Rabbine karşı bir tahdis-i nimet ve şükür olduğunu hatırdan çıkarma! Sen bu nimetleri üzerinde gösterdiğin müddetçe, hep hâl diliyle Allah'a "Elhamdülillah yâ Rabbi" demiş olursun.

²⁰⁷ Sebe sûresi, 34/15.

²⁰⁸ Bkz.: Sebe sûresi, 34/15-17.

²⁰⁹ A'râf sûresi, 7/31.

²¹⁰ Tirmizî, edeb 54.

“Yiyin ve için!”²¹¹ ve Allah’ın size helâl kıldığı Şeyi nefsinize haram kılmaıyn. Zira bu vadede Resûl-i Ekrem’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bile itap edilmiş ve “Ey Őanı yüce Nebi! Allah’ın sana helâl kıldığı Şeyi ne diye nefsinine haram ediyorsun?”²¹² denmiştir.

“Yiyin ve için!” emri, muvazenede işin bir tarafını teşkil ediyor. “İsraf etmeyin; zira, Allah israf edenleri sevmez.”²¹³ nehyi ise, diğer tarafını; zira âyetin bu yanı yiyilip içilecek Şeylere sınır koymaktadır. Binaenaleyh biz, vücudumuz, di mağımız ve ruhumuz için, Ő kretmeyi netice vermeyecek Şekilde saçıp savuramayız. Saçıp savuramayız; zira Allah, konuyla al kalka açık yasak koymuştur.

Ayrıca bir başka  yette O, Şöyle emretmektedir: “Akra-baya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, fakat saçıp savurma! Çünkü saçıp savuranlar Şeytanın kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür!”²¹⁴

Evet, hayat-ı içtimaiyede sen, senin yakınların arasında fakir insan kalmasına imkân verme! Yoksula da hakkını ver. Unutma senin gelir ve kazancının içinde Allah’ın başka kullarının da hakkı vardır.

Ne var ki, onlara hakkını verirken saçıp savurmamalısın! Evet, çoluk-çocuğun kapı kapı dolaŐıp el açacak ve dilenmeye zorlayacak Şekilde varını-yoğunu har vurup harman savuramazsın. “Zira saçıp savuranlar, Şeytanların kardeşleridir.”²¹⁵ Evet, bunlar, ancak Őeytan  yolun yolcularıdır. Şeytanın idaresinde teb’a ve raiyyet olanlar, ilâhî mülk ve melekûtun raiyyeti ve teb’ası olamazlar. “Şeytan Rabbine karşı nankörün ta kendisidir.”²¹⁶

²¹¹ Bakara s resi, 2/60; A’raf s resi, 7/31.

²¹² Tahrim s resi, 66/1.

²¹³ En’ m s resi, 6/141.

²¹⁴ İsrâ s resi, 17/26-27.

²¹⁵ İsrâ s resi, 17/27.

²¹⁶ İsrâ s resi, 17/27.

Görülüyor ki İslâm, harcamalara hayır yolunda dahi olsa bir sınır ve tahdit koyuyor. Hâlbuki israf ve tüketime dayalı sistemlerde böyle bir sınırlandırma söz konusu değildir. Onun için bu sistemler insanların başına her zaman gaile açagelmişlerdir.

Yukarıda, kısmen bu hususa temas ettiğimiz için, burada herhangi bir mukayeseye girecek değilim. Ancak bizim iktisadî yapımızla diğer iktisadî yapılar arasında derin bir uçurumun var olduğunu tekrar etmekte yarar var.

Her şeyden evvel bilinmelidir ki, insanoğlunun ihtiyaç ve arzuları sınırsız, buna mukabil, ekonomik kaynaklar ise gayet mahdut ve sınırlıdır. Öyle ise, insanlar arasında bu ekonomik kaynaklar belli bir sisteme göre taksim ve pay edilmelidir.

Bize ve bizim müntesibi olduğumuz dinin iktisat anlayışına göre bu taksimi yapan Allah'tır. Ve zaten böyle bir taksim yapmak da sadece O'nun hakkıdır. Zira, bütün ekonomik kaynakları yaratan O'dur.

Yine bizim iktisat anlayışımızda, para her şey değildir. Zira muvakkaten yaşadığımız şu dünyada, asıl mülk Sahibini razı etme, burada bey ve paşa iken ahirette gedâ (dilenci) olmama, burada villalarda yaşarken orada dilenci durumuna düşmeme, bizim için vazgeçilmez birer hedeftir. Bu açıdan da, para esas hedef değil, bizi hedefe götüren vesilelerden biridir. Hem de tâli vesilelerden biri...

2. Ekonomik Yapımızın Temel Özellikleri

a. Ekonomi Anlayışımız Eşsizdir

Ekonomi ilmi için bir mânâda, “İnsanın sonsuz ihtiyaç ve istekleriyle, kaynakların sınırlılığı arasındaki münasebetlerle düzenleyen bir ilim dalıdır.” denmiştir ve denebilir.

İnsan, gerçekten bütün bir ömür boyu, sonu gelmeyen arzular, ihtiyaçlar ve emeller ağında çırpınır durur. O, “*Bir vadi altını olsa, bir ikinci vadiyi isteyecek*”²¹⁷ özelliktedir.

Ne var ki, her insanın aslı ihtiyaç ve hakikî rızkına fazlasıyla yetecek olan ekonomik kaynaklar, herkesin hırsını, sonu gelmez emellerini ve biri giderildikçe onlarcasına kapı aça sun’ı ihtiyaçlarını doyuracak kadar da zengin değildir.

Bundan ötürü, *ekonomik sistemler*, kaynakların insanların ihtiyaçları çerçevesinde dengeli ve adaletli dağılımını, en verimli şekilde işletilip, en rantabl biçimde kullanımını esas alır. Bu noktada birleşen iktisat sistemleri, bu meselelere bakışları, konuyla alâkalı getirdikleri prensipler ve ortaya koydukları düzenlemeler açasından farklılıklar arz eder.

Meselâ, bir sistem vardır ki, onda ekonomik faaliyetler her Şeyin başında gelir. Bu sistemde insan, yiyen, içen, üreten ve tüketen bir varlık olarak görülür ve dolayısıyla da âzamî tüketim ön plana çıkar. İnsan, tükettiği nispette insandır ve hep daha çok tüketim için çırpınır durur.

Böyle bir sistemde beşerî arzuların tatmini esas olup âdetâ, “*Geçmiş, gelecek masal hep/Eğlenmene bak, ömrünü berbat etme!*” (Ömer Hayyam) anlayışı içinde fert, ömrünü sonu gelmez arzularını tatmin peşinde tüketir. Böyle bir sistemde din  ve ahlâkî değerler elbette ön plana çıkmaz ve “insan, insanın kurdu” hâline gelir.

Sonuc olarak, vicdanı, sorumluluk anlayışı, adalet, hakkaniyet duyguları tefessüh etmiş bulunan fert, kanunların boşluklarına sığınır ve gücü nispetinde kanunları kendi lehinde değiştirerek, her Şeyi kendine benzetir. Bu sistem *kapitalist sistem*dir.

Bir başka sistemde, devlet adına bir grup her Şeye el koyar. Âdetâ, arzuların, ihtiyaçların, hatta emeğin de eşitliği

²¹⁷ Buhârî, *rikâk* 10; Müslim, *zekât* 116-119; Tirmizî, *zühd* 27; *men k b* 32; İbn Mâce, *zühd* 27; Dârimî, *rikâk* 62.

adına bütün insanları işçi kabul eder ve ferdî teşebbüse, dolayısıyla ferdî istidatların neşv ü nemâ bulmasına hiç mi hiç yer vermez. İnsanı dar ihtiyaçlara göre düşünür ve elden geldiğince onu emek sınırlarına hapseder. Temelde insanî fitratı nazara almaz ve neticede istidatları körelttiği gibi, insanları da gizli gizli çalmaya alıştıırır. Bu sistem de *komünist sistem*dir.

Bütün bunların dışında bir başka sistem de vardır ki, onda ekonomik faaliyetler belli, mutlak ve değişmez değerlere oturmuştur. Bütün insanlar, insanların da mülkün de Sahibi, göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'ın kullarıdır.

Ekonomik motif ve saikler, temelde insanı daha da faziletli kılmaya yönelik 'teşvikler' mevkiindedir. Her türlü faaliyet, haram-helâl hudutları içinde cereyan eder. Hatta bu hudutlar, 'mekruh', 'mubah' ve daha da ötede 'şüpheli' gibi ince sınırlarla belirlenir.

Bu sistemde gelir kaynaklarının dağılımı, bu kaynaklardan istifade yolları ve insanların bunlarla olan münasebeti bellidir ve hep aynı mutlak değerlere göre cereyan eder. Her zaman ana ihtiyaçlar nazara alınır, insan fitratı kat'iyen ihmal edilmez, emek ön plana çıkar ve istidatlar kamçılanır.

Fakat hemen adalet ve bunun da ötesinde merhamet, şefkat ve iyilikte yardımlaşma düsturları devreye girer. Ahiret inancı, tek kuruşuna kadar her kazançtan ve tek kuruşuna kadar her harcamadan bir büyük mahkemede sorguya çekilme inancı, bütün bu ekonomik faaliyetlere hususî bir istikamet verir ve bir renk katar.

Bu sistemde meşru dairede kazanma, hatta yeme ve içme teşvik edilir. Fakat lüks ve israf yasağıyla yine bir sınırlama söz konusudur. İnsan, tükettiği nispette değil, ekonomik faaliyetlerini insanî faziletlerine basamak yaptığı; adalet, merhamet, hakkaniyet, başkalarının hukukuna saygı, hayırda yardımlaşma ve hatta başkalarını kendine tercih etme gibi

erdemlerle bezendiği  l de insandır. Bu sistemde sınırsız tüketimin yerini kanaat ve tutumluluk almıştır.

Bu  c nc  sistem, İslâmî sistemdir ve o, bu yanlarıyla diğer bütün sistemlerden ayrılır.

b. Ekonomi Anlayışımız Kendine  zeldir

Zaman zaman İslâm ekonomisi ile kapitalizm veya komünizm arasında karşılaştırmalar yapılmış ve hususiyle bu asrın başında İslâm, kapitalizme daha yakın görülmüş ve g sterilm ş; sosyalizmin revaç bulduğu asrın ortalarına doğru ise, bu defa o, sosyalizmle barışık bir sistemmiş gibi sunulmak istenmiştir.

Oysaki İslâm, teferruatta ister istemez bazen kapitalizme, bazen sosyalizme yaklaşsa da, o her hususta olduğu gibi ekonomik yapısı itibarıyla da hem dünyayı hem ukb yı, dola-yısıyla insanın bütün hayatını kucaklayan ilâhî bir dinin bütünlüğü içinde, sahip olduğu kendine has yeriyle, sosyalizme uzak olduğu kadar kapitalizme, kapitalizme uzak olduğu kadar da bir başka *izm*'e uzaktır ve aralarında hiçbir temel benzerlik bulmak da mümkün değildir.

Her Şeyden önce ayrılık, temel bakış noktasındadır. Bundan dolayı da onu diğerleriyle aynı çizgide mütalâa etmek yanlıştır.

İslâm, ferdin ahiret mutluluğunu ve bu mutluluğun kazanılma yeri olan dünyadaki yaşamı da esas alır. Ona göre, dünya ve ahiret, bir evin iki odası gibi yan yanadır; birbirinden ayrı değildir ve bir bakıma, birbirinin tamamlayıcısı mesabesindeirler. Fert planında olsun toplum planında olsun, herkes hayatını bu prensibe göre ayarlayacağından, iktisat da gerçek tarif ve yerini yine bu prensibin içinde bulacaktır.

İkinci olarak, insan dahil, mülk bütünüyle Allah'ındır. İnsan da Allah'ın mülkünde bir emanet idir. Hem  yle bir emanetçi ki o, kendi bedenindeki tasarruflarında bile keyfem yeş 

(dilediğini yapmakta hür) değildir. Dolayısıyla, bedeni dahil kendi mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunamaz.

Bu prensip çerçevesinde, belli nispette özel mülkiyete sahip olsa da, bu mülkiyeti kullanma, gelirinden istifade etme ve miras bırakma gibi hür tasarruflarında da Allah'ın tayin ettiği çizgide hareket etmek zorundadır.

İşte bu prensipler açısından İslâm ekonomi doktrinini, ebedî ve değişmez değerlerden tecrit edilemezlik anlayışı içinde, *“Allah'ın koymuş bulunduğu mutlak değerlere göre, fert ve cemiyetin hayat standardını düzenleyen prensipler bütünü.”* şeklinde tarif edebiliriz.

İslâm ekonomi doktrininde ferdin mutluluğu, ayrıca içinde yaşadığı toplumun huzur, refah ve mutluluğu ile de bölünmez bir bütünlük arz eder.

Sağlam bir içtimaî yapıya oturtulmuş hemen bütün ekonomik sistemlerde ortak bazı noktalar vardır. Bunlar, hemen her ekonomik düzende aynıdır ve değişmez.

Meselâ, her ekonomik sistem gelir kaynakları meselesini ele alır; bu kaynakların en verimli şekilde kullanımı ve dağılımı konusunu inceler. Arz ve talep ile gelir ve gider arasındaki dengeyi hiçbir zaman göz ardı etmez ve bu dengeyi koruyucu tedbirler teklif eder.

Yine, ferdin belli bir gelir kaynağını işletmesi, elde ettiği ürünleri satması, mübadelede bulunması, gelirini harcaması veya yeni yatırımlara girişmesi gibi mevzular, bütün ekonomik sistemlerin müşterek meseleleridir. Bunlar ve bunlar gibi daha pek çok husus, iktisadî bünyenin belli başlı unsurlarını teşkil eder.

Ancak ekonomik sistemleri bu tür mevzularıyla değil, ekonomik meselelere yaklaşımları, ekonomik hayatın her sahasında koydukları prensipler ve getirdikleri ölçüleriyle değerlendirir ve aralarındaki farkı görürüz. Yoksa, İslâm

ekonomisinde de ticaret mevzuu vardır, emek ve sermaye münasebetleri vardır, kazanma ve harcama yolları vardır.

Mühim olan, İslâm'ın bunları düzenleme biçimi, onlara temel bakış ağısı ve ana değerlendirme kalıplarıdır. Bu noktadan, İslâm ekonomisi eğsizdir, kendine hastır ve bütün ekonomik sistemlerden ayırđır.

3. İslâm Ekonomisinin Dinamikleri

İslâmî yapı içinde har vurup harman savurma, vurgunculuk yapma, gereksiz istihlâk, israf ve savurganlık yoktur. Bu yapıda her yönüyle iktisat ve tasarruf anlayışı hâkimdir. Zira bu yapıda fert, büyük  l de kendi saadetini mesut bir cemaat içinde görür. Cemaati, milleti mesut ise o da mesuttur.

Meselâ, cemaat ve milletin tarlasına yağmur düşmüyorsa, bir kıtlık ve kuraklık söz konusu ise, kendi tarlasına yağmurun düşmesi onu fazla sevindirmez, hatta yerinde mahzun bile edebilir. Bu yapı içinde, başkalarının fabrikasının çarkları çalışmıyorsa, fert kendi fabrikasının çarklarının çalışmasını da fazla düşünmez.

Bu yapılanmada toplum, bir fabrikanın ayrı ayrı çarkları, bir vapurun hademeleri ve bir vücudun ağız, göz, dil, dudak, burun, kulak gibi uzuvları hâlinde çalışır. Her uzuv, her parça, her c z yerinde diğerinin imdadına koşar ve ona yardımcı olur.

Öyle ise, bu yapıda gereksiz istihlâk olamaz. Lüks hayat ve başkalarını görenek ve tiryakilikle fena bir yaşayışa çekmek asla söz konusu değildir. İslâm'da doğrudan doğruya fıtrattan gelen, tabiata dayalı ve tabiatla beslenen alışkanlıkların dışında, gayri tabiî alışkanlıklar bahis mevzuu değildir.

İnsan, İslâmî çerçevede dünyaya bir mezraa (tarla) ve Es-m -i İl hiyenin cilvelerini mütalâa edip  ozeceği bir mektep nazariyla bakar. Ve dünyayı dünya cihetiyle geçiştirmeye çalışır.

O, dünya cihetiyle dünyayı, muvakkaten gölgeleneceği bir ağacın altı ve bir süre durduktan sonra göçüp gideceği, her şeyi ile arkadan gelenlere bırakacağı bir uğrak yeri olarak görür.

Onun asıl vatanına gelince; numunesini burada gördüğümüz, tattığımız fakat doyamadığımız; bildiğimiz fakat, gerçeğine eremediğimiz; idrak ettiğimiz, ancak, iz'anına varmadığımız hakikî hayat, "Asıl hakikî hayat, ahiret hayatıdır. Keşke bilselerdi!"²¹⁸ âyetiyle anlatılan o müstesna hayattır.

Böyle bir hayat fevkalâde mütelevvin, her şeyiyle sürekli yenileniş içinde ve âdeta bir çay gibi çağlayıp duran Cennet hayatıdır. Apaçık Cenâb-ı Hakk'ın cemalinin cilvelerinin mevcelendiği, rahmetin insanlara tebessüm ettiği bir hayattır. Ancak burası bir ekim yeridir; her şey burada ekilir, orada biçilir. Burada istikametli, şuurlu bir hayat tarzı gerçekleştirilir. Orada sırat-ı müstakîm erbabının vardığı Dâru's-Selâm'a varılır ve göz görmedik nimetlere nail olunur.

Evet, biz, sırat-ı müstakîmi bulan, duygularıyla fikrî ve ruhî istikamete kavuşan, ferdî, içtimaî ve iktisadî yaşayışında Allah'ın istek ve emirlerine râm olan insanlarla beraber Dâru's-Selâm'a davet ediliyoruz. Ama, oraya varacak, sadece sırat-ı müstakîm erbabıdır. Allah dilediğini sırat-ı müstakîme hidayet eder, dilediğini de kendi nefsiyle baş başa bırakır.

O'nun Rahmâniyet ve Rahîmiyet televvünlü meşîtetinin dışında kalanlar, ya kapitalizm bataklığı içinde bocalayıp duracak veya komünizm gayyasına yuvarlanıp gideceklerdir; ama asla sırat-ı müstakîmi, doğru yolu bulamayacaklardır. Onlar hep ifrattan tefrite, tefritten ifrata intikal edip duracak, hayatlarında muttasıl zikzaklar çizecek fakat bir türlü vasat (orta) yola giremeyeceklerdir.

²¹⁸ Ankebût sûresi, 29/64.

*Allah, insanları Dâru's-Selâm'a davet ediyor.*²¹⁹ O'nun meşîetinden hissedar olanlar sırat-ı müstakîmi bulacak, şu ve bu sistemlere gözünü kapayıp kendi güzelliklerine uyanacak ve kendi ruhunun sesiyle buluşacaklardır. Onlar, yürekte Allah'a inanmıştır.

Mülk O'nundur. Minnet ve şükran da O'na aittir. Semayı ölçü içinde vaz'eden, atmosfere belli bir keyfiyet bahşeden, tebahhur (buharlaştırma) kanunu koyarak bulutları susuzların imdadına koşturan, tohumu rüşeymler hâline getiren O'dur.

O, mülkünde istediği gibi tasarruf eder ve insanın da O'nun istediği ölçüde tasarruf etmesini ister. İnsan, kendisine müdahale hakkı verilmişse, onu behâim (hayvanlar) gibi sadece karnını doyurma istikametinde kullanmamalıdır. Her şey olmaya açık bir fitrat lütfedilmişse, insan bu nimetlerin şükürünü eda etmeli; yani varlığa müdahale hakkını O'nun rızası istikametinde kullanmalı, kullanırken de sadece ve sadece Rabbin hoşnutluğunu esas almalı ve O'nun hoşnutluğu olmayan davranışlardan kaçınmalıdır.

Cimrilik yapmamanın yanında, verirken de saçıp savurmamalı; saçıp-savurup başkalarının ayranını kabartmamalıdır. Hele kat'iyen istihlâk (tüketim) esasına göre davranmamalı ve daima istikamette kalmaya çalışmalıdır. İstikamet, Cenâb-ı Hakk'ın gösterdiği yoldur.

Bütün bu ölçü ve kaideler, "*Mülk O'nundur.*"²²⁰ prensibine terettüp etmektedir. O hâlde, mülk O'nun olduğu ve sen de O'nun memlûkü bulunduğun için, O'nun istediği gibi tasarrufta bulunmalısın. Meşru dairede yiyip-içip meşru dairede kazanıp, meşru kaynaklara başvurup, ihtiyaçlarını da meşru şekilde görmelisin. Zira dünya ve ukbâ saadeti ancak Cenâb-ı Hakk'ı hoşnut etmekle mümkündür.

²¹⁹ Yunus sûresi, 10/23.

²²⁰ Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/6; Teğâbun sûresi, 64/1.

Ayrıca Cennet, israf etmeyen ve aynı zamanda cömertlikte bulunanları kabul ediyor ve Cehennem ateşi de müsrifler ve cimrileri yutuyorsa, o zaman hayatını mutlaka dünya ve ukbâ muvazenesi içinde dengelemeye çalışmalısın!

Bu denge ve ölçüyü ders verme sadedinde şu âyet-i kerimeyi zikretmeden geçemeyeceğim: “Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu gözet, dünyadaki payını da unutma. Allah’ın sana yaptığı iyilik gibi sen de iyilik yap. Yeryüzünde bozgunculuk (etmeyi) isteme. Doğrusu Allah bozguncuları sevmez.”²²¹

Yani Allah’ın sana ihsan ettiği şeylerle, ötelere âleminde mesut olmanın yollarını araştırmayı ihmal etme! Tabî bu arada dünya saadet ve nimetlerini de unutma.

Bunun mânâsı, dünyaya dünyanın ömrü, ahirete de ahiretin müddeti kadar yönelmek demektir.

Nefsine nefsin kadar, Allah’a da O’nun azamet, celâl ve ceberûtu kadar müteveccih ol! Ve Allah’ın sana verdiği şeyleri o istikamette sarf et!

“Yeryüzünde fesat çıkarma!”²²² Müfsit ve anarşist olma! Fesadı bir zümre çıkarır. Fakat asıl fesadı çıkaranlar; israfı körükleyen, başkalarının iştahını kabartan, kendi yiyip başkalarını sadece baktıran ve hep gayrin sırtından geçinmeyi ahlâk edinenlerdir. Onların bu davranışı, başka bir grubu tuğyana sevk eder, mütecaviz kılar ve böylece yeryüzünde fesada sebebiyet verilmiş olur.

Burada Kur’ân-ı Kerim, daha çok servet sahiplerine sesleniyor ve onlara, “Yeryüzünde fesat çıkarmayın!” diyor. Gerçi zengin bizzat ve aktif olarak yeryüzünde fesat çıkarmamaktadır. Ama, sebebiyet cihetiyle, yaptığı fesat ve anarşidir. Bu

²²¹ Kasas sûresi, 28/77.

²²² Bakara sûresi, 2/60; A’râf sûresi, 7/74; Hud sûresi, 11/85; Şuarâ sûresi, 26/183; Ankebût sûresi, 29/36.

sebeple Allah zengine, “Yeryüzünde bozgunculuk (etmeyi) isteme!” uyarısında bulunuyor.

Müfsit, zaten m fsittir. Allah onu sevmemektedir. O, Şeytan kadar merdut ve mel’undur. Buna sebebiyet veren ve onu tuğyana sevk edenler ise, Allah’ın verdiği nimetlerde muvazeleneli hareket etmeyenlerdir. Onun için de ifsat c rm nde, bunlar da en az birinciler kadar suçludurlar.

“Mülk Allah’ındır.” noktasından hareketle bunları arz etme lüzumu duydum. Bu bir hak ve Allah’tan gelen sistemle, beşer düşüncesinden kaynaklanan ve durmadan değişen sistem arasındaki farkı gösteren en belirgin bir al mettir.

V kfa, fertlerin müreffeh bir iktisadî yapı içinde bütünüyle mesut olacağını iddia edenler de vardır. Bunlar, “Kaynaklar en ideal ve en akıllı Şekilde dağıtılırsa, en yüksek seviyede iktisadî denge ve düzen tahakkuk ve teessüs etmiş olur. Amerika’nın beyaz g mleekli ve kravatlı iŐçisi bu durumdadır. Onun da başında patronu ve fabrikatörü vardır, ama yine de mesut ve bahtiyardır.” iddiasındadırlar.

Belki bu refah, insanın midesine, bağırsaklarına hizmet eder ve belki de onu tatmin eder. Ama insanı bütünüyle ele aldığımız zaman bu refahın insana getirdiği ve getireceği ciddî bir mutluluk olduğu söylenemez. Zira hakikî mutluluk, insanı hâliyle ele alma, onu maddî-mânevî her türlü buhran ve krizlerden kurtarma ve ona insanca yaşama imkânını bahŐetme Şartlarına bağlıdır.

Mülkün Allah’a ait olduğu hususu, ‘mülkiyet’ konusu iŐlenirken yeniden ele alınacağından Şimdilik kesiyorum.

a. Bu Sistem Bütünüyle İl h dir

Diğer iktisadî sistemlerin birer kurucusu veya kurucuları vardır. İslâm’ın iktisadî sistemi için ise hiçbir Şahsı, “Bu kurucudur.” diye göstermek mümkün değildir.

Bazılarının, İmam Ebû Yusuf, İbn Ebî Leyla, İbn Zenceveyh gibi fıkıhın büyük üstadlarını veya daha sonra gelenlerden Tûsî ve bilhassa sosyolojinin kurucusu kabul ettikleri İbn Haldun'u İslâm iktisadiyatının kurucusu gibi gösterme gayretleri bütünüyle bir yanılğı ve tamamen yanlıştır.

Belki söylediklerim ilk başta biraz garip veya paradoks kabul edilecek ama, kat'iyen ve tam bir güvenle söyleyebiliriz ki, İslâm'ın iktisadî yapısı mü'minin ahlâkî yapısından ayrılmayan bir hususiyet arz etmektedir. Bu iki yapı ve yapılanmayı birbirinden ayırıp tefrik etmek mümkün değildir. Dolayısıyla İslâm iktisadının dışta formüle edilmesi veya onun çeşitli başlıklar altında tasnifi, İslâm iktisat veya ekonomisinin kurulması anlamına gelmez.

Evet, İslâm, bir bütün olarak teşekkül edinceye kadar peyderpey ve parça parça gelmiştir. Allah'tan gelen bu ses ve soluk, ferdin hem şahsî hem içtimaî hayatına yavaş yavaş hâkim olmuş ve bütün tekevvün edince de zaten ferdî hayat, bütünüyle o tekevvünden ibaret kalmıştır. Bence İslâm iktisadı da işte bu ses ve nefes dalgaları içinde aranmalıdır.

İslâm iktisadının kurucusu olarak gösterilmek istenen fertlerin yaptığı, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, mevcut vak'ayı rapor etmekten ibarettir. Hem de aynen diğer tabii ilimlerde olduğu gibi...

Meselâ, birisi kalkıp bulutun teşekkül keyfiyetini anlatıyor ve "Yeryüzündeki su reşhaları, sızıntılar -havadaki nem ister artı isterse eksi yüklü olsun- kendi bünyesindeki enerjiyi sarf ede ede gider çiy noktasına ulaşır ve böylece bulut teşekkül eder." diyor. Şimdi bunları söyleyen insan, bulutun teşekkülü hakkında bir kanun mu vaz'etmiş oluyor, yoksa mevcut kanun veya sistemin izahını mı arz ediyor?

Nevton; kitle, mesafe ve sürat şu olursa, ters orantılı olarak çekim de şu olur, diyor. Şimdi bütün bunlar Nevton'un

demesine binaen mi oluyor, yoksa, yukarıda arz ettiğimiz gibi, Nevton var olan bir kanunu izah mı etmiş oluyor? Yerküreyi güneşten 149,5 milyon km. mesafede durduran ve onu güneşin etrafında sapan taşı gibi döndüren Nevton değil ki, yerçekimi kanununu da o vaz'etmiş olsun.

Sperm belli yerlerden geçerek, rahm-i m dere varır, orada yumurtaya başını sokmak suretiyle de embriyolojik safhanın başlamasına sebebiyet verir. İlk yedi hafta içinde durum şudur, sekizinci haftada şudur, dokuzuncu haftada şudur. Ve derken dokuz ayın hitamında da durum şudur. Bu bir kanun. Ama bu kanunu koyan herhangi bir hekim değil ki! Hekim sadece Allah'ın kendisine bahşettiği imkânlarla ve röntgen Őualarıyla olup biten Şeyleri tespit ve meseleyi rapor etmektedir.

Binaenaleyh, İbn Haldun'un, Tûsî'nin ve bir bakıma Ebû Yusuf'un da bu mevzuda söyledikleri o derin Şeyler, sadece vak'anın raporundan ibarettir. Asıl vak'aya gelince, bu, İslâm'ın bütün emirleriyle bir bütünlük içinde, Allah (celle celâluhu) tarafından vaz'edilmiştir. Ve bizim ruhlarımıza sinmiştir.

Ruhlarımıza nasıl sinmiştir? Bir misalle arz edeyim: Bir ocuk düşünün. Bu ocuk hiç öğrenme gayret ve cehdini göstermeden evde namaz kılmasını öğreniyor. Nasıl? Bir gün babasından ayakta durmayı öğreniyor, ertesini gün r k u, secdeyi, daha sonra da teşehhüdü, selâm vermesini. Hâlbuki bu mevzuda yazılmış herhangi bir esere de bakmıyor, hatta kendisini ezberlemeye de zorlamıyor.

Ama bir de bakıyorsunuz ki, bu ocuk hiç kafasını yormadan, rahat rahat namaz kılabiliyor. Şimdi bu çocuğun kendisinde pratikleşen, hatta onun ayn-ı hayatı hâline gelen bu hususlara gözümüzü kapayarak dışta namazı tarif eden formüllere bakalım ve diyelim ki: İşte bu çocuğun böyle namaz kılması, falan kitap ve filan ilmihâl sayesinde.

Bu değerlendirme hata değilse bile eksiktir. Zira, esasen o çocuk namazı hiçbir zaman o şahsın ilmihâl kitabına bakıp da öğrenmiş değildir. Belki anne ve babasının davranışları ona tesir etmiştir. Hatta anne ve babanın yana yakıla davranışlarındaki müessiriyettir ki, o çocuğu böyle bir noktaya getirmiştir.

Ramazan günlerini oruçlu geçirmek isteyen yavruyu bu davranışa sevk eden, anne-baba ve yakınlarında gördüğü oruçtur. Akşam babasıyla beraber teravih namazına gider, minnacık ellerini o da aynen babası gibi açar ve dudaklarını kıpırdatarak bir şeyler söylemeye çalışır. Çocuk bütün bu davranışları duyarak, ezberleyerek, kafasını yorarak değil, çevresindeki hayatla bütünleşerek yapmaktadır. Belli bir yaşa gelince de artık bu hayat, bütünüyle onun bizzat kendi hayatı olmuştur.

Şimdi böyle bir vak'aya gözümüzü kapamak suretiyle, meselenin sadece formüllerden ibaret olduğunu söylemek hata değil midir? Evet, bir hayat düşünün ki, akideden ibadete, ibadetten muamelâta kadar her şeyi bizzat Efendimiz talim ve tebliğ etmiş ve bu bizde bir huy, bir ahlâk hâline gelmiştir. Artık bunu dışta aramak nasıl mümkün olabilir ki?

b. İktisadî Anlayışımız Hayatla İç İçedir

Mü'min, devleti adına her türlü fedakârlığa katlanmaya hazır insan demektir. Veya öyle olmalıdır. Meselâ, devlet dış borçlarını ödemekte zorlandığında o, malının kırkta birini değil, belki kırkta otuz dokuzunu hatta hepsini vermeye âmâde bulunmalıdır. Evet, kâmil mü'minin vasfı budur ve tarihimiz bunun canlı misalleriyle doludur.

Mü'minde cömertlik ve fedakârlık, köklü birer ahlâkî derinliktir. O, Sahib-i Şeriat'tan duyduğu, “*Kardeşi aç iken tok*

yatan bizden değildir.”²²³ fehvâsınca, kardeşini doyurmadan kendisi yemeyen bir insandır. İşte mü’min, bunu tamamen ahlâk olarak benimsemiştir. Bu itibarla da o, başkaları açken tok olmayı düşünmez.

Onun içindir ki, biz iktisadî yapımızı ele alırken, başkaları bunları nasıl formüle ederse etsin, bizde bir hayat hâline gelen şekliyle ele alıp öyle değerlendirme mecburiyetindeyiz. Nitekim, ileride misalleri geldikçe bu husus daha vâzih bir şekilde görülecektir.

Ve söz buraya gelmişken, daha önceleri söylediğimiz bir hususu bir kere daha hatırlatmak istiyorum: İşl m iktisadını hiç kimse fert olarak vaz’etmiş, sistemleştirmiş değildir. O l h t dir ve o bizim hayatımızın ta kendisidir.

Meselâ, İşl m iktisadıyla alâkalı eserler ortaya koyan Tûsî, konuyla alâkalı kitabında diyor ki:

“Herkes kendi besininin, giysilerinin, barınaklarının ve araçlarının üretimi ile uğraşmak zorunda olsaydı, belirli bir süre sonra besinsizlikten dolayı hayatın devamı imk nsızlaşacaktı. Fakat herkes birbiriyle işbirliği yaptığı, belirli meslekleri benimsemişi ve yasalar, üretim fazlasının değiştirilmesine  zen gösterdiği için, ekonomik araç ve mallar herkese yetmektedir. Allah, birbirlerine yardım etmeleri için farklı meslekleri benimseyecek şekilde, insanları değişik yetenek ve zevklerde yaratmıştır. Ekonomik sistemi ve uluslar arası ekonomik ilişkilerin var olmasını sağlayan bu iş bölümüdür. Karşılıklı işbirliği olmadan insan hayatı anlamsızlaşmaktadır. Sosyal ilişki kurmadan kişinin hayatını sürdürmesi düşünülemez. İnsan yaratılış gereği olarak topluma bağlıdır.”²²⁴

şimdi dikkat buyurun: Bu meseleler bizim hayatımızda en vâzih hatlarıyla ve en ileri seviyede varsa -ki vardır-

²²³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/15.

²²⁴ Bknz. M. A. Mannan, *İşl m Ekonomisi*, s. 22-23.

Tûsî'nin veya emsalinin yaptığı, vak'ayı rapordan başka bir şey değildir?

Meselâ, bir trafik kazası oluyor. Hemen vazifeli ekip geliyor ve vak'ayı rapor ediyor. Onların raporlarında bildirdikleri hususlar bizzat var olan vak'alardır. Yani vak'alar raporlara göre değil, aksine raporlar vak'alara göre düzenleniyor.

Şimdi, *İslâm iktisadı denilen vak'aya gelince; o, doğrudan doğruya bizde çarpan bir kalb ve atan bir nabız hâline gelmiş, sonraları da Tûsî, İbn Haldun ve emsali şahıslar sadece bu vak'ayı rapor etmişlerdir.*

Biz bunu söylerken, Tûsî'yi, İbn Haldun'u küçük mü görüyoruz? Asla!. Esasen bu tespitimizle biz de bir yönüyle vak'anın raporunu yapmış oluyor, diğer yönüyle de bir İslâm dehası olması bakımından İbn Haldun'u, Tûsî'yi alkışlıyor ve tebrik ediyoruz. Tabii diğer büyükleri de...

İbn Haldun, içtimaî meselelere 'kitle' tabirini getiren insandır. O, Marks, Lenin, Engels ve daha bu mevzuda söz söyleyenlerin hepsinden asırlarca önce gelmiş ve ferdin mutluluğunun, kitlenin mutluluğuyla bir bütünlük arz ettiğini ve etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu meseleyi pozitif ve normatif²²⁵ olarak ele alan ilk ilim adamıdır İbn Haldun.

Ancak, söyledik, yine söylüyoruz ki, diğer bilim adamlarının kevnî kanunları keşfetmeleri gibi, İbn Haldun'un yaptığı, İslâm'ın içtimaî ve iktisadî yapısında var olan kanunları tespit etmekten başka bir şey değildir. Yani o kanunları İbn Haldun koymamıştır; yerçekimi kanununu Nevton'un koymadığı gibi...

²²⁵ Pozitif yaklaşım, bir vak'ayı herhangi bir değer hükmü katmadan olduğu gibi rapor etmektir. Normatif yaklaşım ise, bir davranışın nasıl olması gerektiğini belirten ve bir değer hükmü içeren yaklaşımdır. Meselâ, ülke nüfusunun 70 milyon olduğunu belirtmek pozitif bir yaklaşım; nüfusun olandan yüksek veya düşük olması gerektiğini belirtmek normatif bir yaklaşımdır.

c. Kanunlar İlâhî Menşelidir

İslâm'da kanun koyma yetkisinin sadece Allah'a ait olduğu hususunu yukarıdaki bölümlerde zikretmiştik. İktisadî kanunlar da bizzat Cenâb-ı Hak tarafından vaz' edilmiştir.

Zaten aksini düşünmek nasıl mümkün olabilir ki? Semayı ölçüyle vaz'eden, yerle sema arasında münasebet kuran, makro âlemlerle normo âlemin sultanı sayılan insan arasında ciddî bir alâka vaz'eden, sistemlerde cebrî nizama mukabil insanda her şeyi iradî nizama bağlayan ve bu iradî nizamı Kur'ân'ıyla, peygamberiyle anlatan ancak ve ancak Allah'tır (celle celâluhu).

Evet, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dudaklarından lâl ü güher gibi şerefsudûr olmuş hiçbir söz boş gitmemiş, inanan insanların vicdanında mâkes bulmuştur. Hem onlar bu hakikatlere öyle inanmış ve hayata öyle geçirmişlerdir ki, değil emir ve nehiy adına O'nun getirdiği şeyleri kabullenmek veya onlardan kaçınmak, O'nun ağzından atılan tükürüğü dahi yüzlerine, gözlerine sürmüşlerdir. Dolayısıyla denebilir ki, Müslümanların hayat tarzı Hakk'ın nizamının vicdanlarda mâkes bulmasından ibarettir.

Ve işte bu yapılanmadır ki, akidemiz gibi amelimizi, amelimiz gibi muamelâtımızı, iktisadî ve ekonomik yapımızı bizde değişmeyen, köklü bir huy hâline getirmiştir. Böyle olduğu içindir ki, umumî hayatımız, havamız bozulduğunda, Müslümanlığı yaşanamaz hâle geliyor ve inanç zaafı içine düşüyoruz.

Bu sebeple, rahatlıkla denebilir ki, ticarî hayattaki zaaf ve çöküşümüz, meseleyi kavrayamayışımızdan kaynaklanmaktadır. Zira o zaman Medine'nin en güçlü tüccarları olan Yahudiler, ilk mü'minler karşısında 1-2 sene içerisinde ticaret yapamaz hâle gelmişlerdi.

Onları sopalarla, kılıçlarla Medine'den kovmamış, ama ticarî hayatta onlara ticaret yaptırmamışlardı. Bu sonucu da,

sağlam bir ticarî denge ve düzen kurlmalarına borçluydular. Ayrıca Yahudi, Ceziretü'l-Arap'tan ayrılırken orada ticaret yapma imkânı kalmadığı için bir mânâda kendi rızasıyla ayrılmıştı.

Görülüyor ki, Müslümanların iktisadî hayatıyla onların iman ve ahlâkları arasında bir ayırım yapmak oldukça zor. Dolayısıyla denebilir ki, mü'minler, iman ve ahlâklarının kuvvetli olduğu zaman ve zeminlerde iktisadî ve ekonomik yönden de hep güçlü, aksi durumlarda ise, iktisadî ve ekonomik yönden çöküntü içinde olmuşlardır.

Siz Asr-ı Saadet'teki tabloyu veya iktisadî yönden çok güçlü olduğumuz devreleri ister mü'minlerin iktisadî hayata ve dünyada dönen dolaplara akıl erdirmesine, ister başka sebeplere bağlayın, netice değişmeyecek ve yukarıda söylediğimiz kaidenin yerinde olduğunu göreceksiniz. Evet, iman ve İslâm'a tam ve gönülden bağlandığımız devirler, iktisadî yönden de çok güçlü olduğumuz dönemlerdir.

Mezelle ve meskenet içinde kıvrandığımız günler ise, iman ve İslâm'dan elimizi gevşettiğimiz zamanlara rastlamaktadır. Zaten bugün el açıp dilenci hâle gelişimizi, ithalat ve ihracatta dışa bağımlı kalışımızı da başka türlü izah etmemiz mümkün değildir.

d. Beşer Karîhasının Yanıldığı Nokta

Şimdi de iktisadî meselelere bir başka açıdan bakmaya çalışalım: İktisadî olaylar yüzde yüz, bir sebep ve netice tenasübü (determinizm) içinde cereyan etmez. Bazen aynı sebepler aynı sonuçları meydana getirmeyebilir.

Her ne kadar Marks ve onun gibi düşünenler iktisat ilmini de diğer pozitif ilimlere kıyas etmiş ve aynen pozitif ilimlerde olduğu gibi iktisat ilminde de mutlak bir cebri determinizmanın geçerli olduğunu savunmuş ve aynı sebeplerden aynı

neticelerin çıkacağını s ylemişseler de, işin aslının pek de öyle olmadığı açıktır.

Nitekim Marshall gibi d şun rlerin görüşleri diğerlerinden oldukça farklıdır. Ona göre, eğer kimyacının elindeki terazi başkalarının elinde de bulunsaydı, kimya ilminde rahatlıkla elde edilen kat'ı neticeler, diğerlerinde de elde edilebilirdi. Meselâ, herhangi bir kimyacı iki hidrojen atomu ile bir oksijen atomunu birleştirse suyu elde eder. Çünkü H_2O , sudur. Ve bu, ilâhî bir kanundur.

Aynen bunun gibi iktisat ilminde, "Talep arttıka arz da artar." deyip umumî ve mutlak bir kanun ortaya koyamayız. Zira, çok  nemsensemese bile bazı k uk Şeylerin değişmesiyle netice de değişebilir. Dolayısıyla iktisat ilmini pozitif ilimlere has, pozitif bir ereve de görmek ve göstermek mümkün değildir.

Evet, deniz ve akarsuların tebahuruyla (buharlaşma) oluşan su buharı bulutlar hâlinde gökyüzüne yükselir. Orada yoğunlaşarak yağmur, kar veya dolu hâlinde tekrar yeryüzüne döner. Sperm, yumurtanın içine girince, Şartlar müsaitse, embriyolojik safha başlar ve yavru teşekkül etme yoluna girer.

Bütün bunlar, Allah'ın değişmeyen sabit kanunlarıdır. Ne var ki, ticarî ve iktisadî hükümlerde yukarıdaki hususlar kadar sebep-netice tenas b nden bahsetmemiz mümkün değildir.

İşte bu sebepten dolayı, iktisat ilmine pozitif ilimler gibi bakıp öyle yaklaşan ve öyle değerlendirenler öteden beri çok yanılmışlardır. Meselâ, Marshall ve Ricardo birbirlerinden ayrı görüşler serdetmişlerdir. Marks da daha farklı görüşler ortaya atarak, bir bakıma kendinden öncekileri hulâsa etmiş ve yeni terkiplere varmaya çalışmıştır. Daha  nce Hegel ve Proudhon da yine kendilerine göre farklı Şeyler söylemişlerdir.

Ne var ki bunların söylediklerinin hiçbirinde yüzde yüz isabet söz konusu değildir. Hatta bazıları yüzde yüz isabetsiz

çıkmiştir. Bunun gayet basit, fakat düşündürücü bir cevabı vardır:

“Sebepleri çok iyi tayin edememe ve bu sebeplerden doğacak neticeyi yüzde yüz kavrayamama, yani eşya ve hâdiseleri manzar-ı a'lâ (en yüksek nokta)dan bakan bir ilimle değerlendiremeyip, illet ve malûl arasındaki münasebeti en kesin ve net hatlarıyla müşâhede edememedir.”

Evet, işte bu, tek ve en geçerli sebeptir. Bundan dolayı da beşer karîhasından çıkan bütün iktisadî doktrinlerde her zaman yanılma ve isabetsizlik payı büyük olacaktır.

e. İktisat Sistemimiz Vahiy Yörüngelidir

Bir ilim, bir irade düşünün ki, o her şeye manzar-ı a'lâdan bakmakta; bütün eşya ve hâdiseleri birden görmektedir. Onun ilminde sebep müsebbebin yanında; illet-malûl iç içe; her şey bir nokta gibi ve hiçbir nesne o muhît ilimden gizli değildir. Binaenaleyh, böyle bir ilmin içtimaî ve iktisadî hayat adına ortaya koyacağı çözümlerin doğruluk ve kesinliğinde şüphe yoktur.

Auguste Comte, ilimleri tertibe tâbi tutarken, başta riya-ziye (matematik), biyoloji ve felsefeyi sayar. Sosyolojiye ise çok gerilerde yer verir. Aslında bu ve buna benzer yapılan sıralamalar beşerin ilmine göredir.

Auguste Comte'ü böyle bir olumsuzluğa iten, onun sınırlılıkla sınırsızlığı karşılamaya çalışmasıdır. Onun için, Karl Marks gibi krizli ve buhranlı bir dönemde yetişmiş olması itibarıyla, İbn Haldun'da da hedef düşünce problemlili kitleler olmuş; bu sebeple, her ikisi de objektif davranmamıştır.

Bu sebeptendir ki, ne Marks'ın ileri sürdüğü iddialar ilelebet devam edecek cinstendi ne de merhum İbn Haldun'un bâlâpervâzâne (yüksekten uçarcasına) ortaya attıkları şeyler... Gerçi İbn Haldun, İslâmî ufkun vâridatıyla bir hayli

yaşanmış ve daha da yaşayacaktır ama, Marks çoktan müzelik hâle gelmiştir.

Bu iki düşünürün ittifak ettikleri bazı noktalar bulunmakla beraber, kimin düşüncelerinin kimden mülhem olduğu bellidir. Aralarında benzerlik vardır; çünkü, ikisi de içtimaî kaynaşmaların olduğu buhranlı ve krizli bir ortamda neş'et etmişlerdir. Bu açıdan, her ikisi de arıza dönemlerine ait etkilermelerden âzâde kalamamışlardır.

Arızalı dönem için yapılan gözlem ve tespitlerin sıhhatli dönem için geçerli olmayacağı muhakkak ve müsellemdir. Komaya girmiş ve oksijen çadırında beslenen bir insan için hekimlerin bir araya gelip verdikleri karar, sağlam insanlara tatbik edilse, ortaya çıkacak neticeyi tahmin etmek zor değildir. İşte Marks'ın ve bir bakıma merhum İbn Haldun'un, hatta Tûsî'nin durumu da aynı mülâhazalarla mâlûldür.

Kur'ân ise her şeye manzar-ı a'lâdan baktığı ve Allah'ın muhît ilminden kaynaklandığı için hiçbir arıza ile malûl değildir. Evet, onun anlattığı şeylerde arıza olmaz. O bütün krizlerin, buhranların üstünde kalabilecek niteliktedir. O muhît ilimde kriz sebep, krizden doğan şey de müsebbep olamaz. O muhît ilimde ne illet ne de malûl söz konusudur. Allah, manzar-ı a'lâdan her şeyi -sebeb ve müsebbep- iç içe görmekte ve ona göre hüküm vermektedir.

Aslında Allah'ın verdiği bütün hükümlerde durum aynıdır. Onun için bir kere daha hatırlatıyoruz ki, İslâm'ın ekonomik yapısı vahiy ile müeyyettir.. ve bu yüce sistemin müntesipleri olan bizler, eğer O'nun değişmeyen düsturlarını ahlâk hâline getirip bütünüyle yaşayabilseydik kolumuz bükülmez ve bugünkü tereddîye (gerileme) girilmezdi.

Biz inanıyoruz ki, şahsî ve ailevî hayatımızın sıhhat ve selâmet içinde hayatiyetini devam ettirmesi, içtimaî hayatımızın denge ve düzenle yürümesi ancak ve ancak Allah'ın

inayetinin sebepleri sayılacak emir ve nehiylerine inkıyatla ve hayatımızı o emir ve nehiyler istikametinde denge ve düzene koymakla mümkün olacaktır.

Bu denge ve düzeni temin edecek ana kaynaklar da Kur'ân, Sünnet, icmâ ve kıyas olmak üzere dördttür.

4. İslâm Dininin Dört Temel Rükünü

Bizim kaynaklarımız dördttür:

1. Kitab-ı ahkâm olan *Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan*,
2. Kur'ân'ın pratikleşmiş şekli olan Allah Resûlü'nün hayatı ve beyanları, yani *Sünnet*,
3. Sahabe-i kiram, tâbiîn-i izâm, müctehidîn-i fihâm efendilerimizin bir araya gelip verdikleri kararlar, yani *icmâ*,
4. Selim duyguların, dupduru düşüncelerin, nassların içinde akla tanınan salâhiyetin kullanılması, yani *icthâh* veya *kıyas*.

İslâm, işte bu ölümsüz kaynaklar sayesinde 15 asırdan bu yana devam edegelmektedir.

Böyle kaynaklara sahip olmayan beşerî sistemler ise zuhur eder etmez, belki de daha ilk zuhur ettiği esnada solmuş, pörsümüş ve ölmüştür. Öyle ki, bunların bahar ve hazanları iç içe yaşanmıştır.

Günümüzde bile nice sistemler gördük ki, biz, içinde yaşadığımız zaman diliminde onların hem başlangıcına hem sonucuna şahit olduk. Yani, onlar daha doğarken ölmüşlerdi. Hatta bu sistemleri kuranlar, kendi kurdukları sistemleri kendi elleriyle revizyona tâbi tutmuşlardı.

Hâlbuki onlar, bu sistemlerini semavî dinleri aşacağı mülâhazasıyla ortaya atmışlardı. Evet, onların ortaya attıkları sistemler, sistem adına bir systemsizlik, düzen adına bir düzensizlikten ibarettir. Bugün bu türden ne kadar sistem varsa

hepsi de yıkılıp gitmiştir. Şimdilerde ayakta durmaya çalışanlar da bir gün yıkılıp gideceklerdir.

a. Kur'ân-ı Kerim

Kur'ân, bütün ahk mıyla bize sarsılmaz bir hayatın teminatını sunmakta, en arızasız, en pürüzsüz bir itimaiden haber vermektedir. Diğer taraftan, Resûl-i Ekrem de (sallallâhu aleyhi ve sellem) 'Sünnet' dediğimiz hayatıyla bu işi pratikleştirmektedir. Sahabe, t bi n, tebe-i t bi n efendilerimiz de bu meseleleri icmâ ile daha bir pekiştirmişlerdir.

Böylece bizim için başka hiçbir kapıya, hiçbir anlayış ve düşünceye ihtiyaç bırakmayacak şekilde Kur'ân'da sırat-ı müstakîm denen bir şehr h (ana cadde) ve herkesin yürümesine müsait bir yol meydana gelmiş demektir.

Kur' n, Arş'ı ferşe, hatta insan vicdan ve ruhuyla Arş-ı  zam'ı birbirine bağlayan öyle bir ifadeler manzumesidir ki, o, geriye çekilme, bozulma ve pörsüme bilmez. Hiçbir zaman onu değiştirmeye, tebdil ve tağyir etmeye lüzum hâsıl olmaz. O, ezelden geldiği için ebede gidecektir. İnananlar ona sarıldıkları sürece hep zirvelerde dolaşmışlardır. Ondan ellerini geveştince de gayyalara yuvarlanmışlardır.

Kim kime tâbi olursa olsun ve bütün yedi dünya, yedi düvel duysun ki, biz Arş-ı  zam'dan gelen o sağlam fermana bağlıyız. Ondan ellerimizi geveştmediğimiz sürece insanliyetin kemalât arşına ıkacağımıza inancımız tamdır.

Bu kanaatimizi bozacak veya değiştirecek bir faktör de bilmiyoruz. Şu ana kadar böyle bir sebebe şahit olmadık. Bundan sonra da olacağımız kanaatinde değiliz. Aslında, bizde böyle bir kanaat hâsıl eden de yine bizzat Kur'ân'ın kendisidir.

O, bir  yetinde şöyle buyurmaktadır:

حَمِّ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۞ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ۞
فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۞ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ

“Hâ Mîm. Apaçık Kitab’a yemin olsun ki, Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Doğrusu Biz, insanları inzar etmekteyiz. Katımızdan bir buyrukla, her hikmetli işe o gecede hükmedilir. Doğrusu Biz, öteden beri peygamberler göndermekteyiz.”²²⁶

حَمْ “Size esrarengiz bir şey anlatacağım” der gibi bir ima seziliyor bu başlangıçtan.

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ “Her şeyi apaçık beyan eden, her şeye denge ve düzen getiren şu Kitab-ı Mübîne yemin ediyorum!” demektir bu.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ “Biz onu, makro âlemin normo âlemlerle müteakıl hâle geldiği mübarek, kadri yüce, insan kadrinin vurgulandığı ve kadrlilerin kadri bilinir hâle geldiği, muhteremlerin ihtiram, muazzamların tâzim ve mübeccellerin tebçil edildiği bir gecede indirdik.” demeye getiriliyor.

إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ “Biz inzar ediyoruz.” Ve sizi maddî-mânevî baş aşağı gitmeden sakındırıyoruz. Evet, yıkılmadan kurtulmanız için size sakınma mesajı gönderiyoruz.

فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا “Katımızdan bir buyrukla, her hikmetli işe o gecede hükmedilir.” Evet, her emir o gecede tefrik edilir, her şey vuzuha kavuşturulur. Dolayısıyla o gece inzal edilen bu mübin kitapta her şey çok açıktır. Hem de tereddüt ve şekke mahal vermeyecek şekilde vâzih ve açıktır.

İşte bu kitap, bu kitaba inananların en birinci kaynağıdır. Onlar hemen her meselelerinde mutlaka ona müracaat ederler. Evet, içtimaî hayatları adına başları ağrırsa, bir problemle karşı karşıya kalsalar hemen Kur’ân’a yönelir ve dertlerine çareyi Kur’ân’da ararlar.

Zira Kur’ân, hikmetleri tükenme bilmeyen en büyük bir hazine ve en bereketli bir şifa kaynağıdır. Onun için

²²⁶ Duhan sûresi, 44/1-5.

mü'minler, her meselelerinde ona döner ve ona müracaat ederler. Başkaları başka kapılarda dolaşır; dolaşır ve âdeta boş kuyulara, dibi delik kovalar salarlar. Mü'minler ise, ellerindeki irfan kovasını, iman ipine bağlayıp Kur'ân'ın engin okyanusuna salarlar. Bu itibarla da hep irfanla dolar ve maddî-mânevî hayatlarını hep mamur kılarlar. Bu mübarek kaynak şimdiye kadar kendi cemaatini hiç yanılmamıştır ve yanılmayacaktır da.

İlk dönem itibarıyla sahabe ona sımsıkı tutunduğu için kemalât-ı insaniyete çıkmış, maddî-mânevî refahın doruğuna ulaşmış ve kendisini cihan hâkimiyetine taşıyacak bir konumu ihraz etmişti.

Daha sonraki devirlerde de o kitap, saygı g rd ğu zaman, ona saygı duyanlar, saygı duyulur bir cemaat hâline gelmişlerdi ve onu muhterem kabul edenler muhterem olmuşlardı.

Aksine onu kapının arkasına atıp, ona hakaret edenler ise, imparatorlukların doruğundan, denaetin ve şenaatin bağrına yuvarlanıp derbeder olmuşlardır. Derbederliğin en onulmazını da fikrî hayatlarında yaşamışlardır. Zira bunlar, nasıl bir kuyunun dibine düştüklerini hâlâ idrak etmiş değiller ve yakın zaman içinde de idrak edeceğe benzemiyorlar.

Aslında, ona tutunanın Arş'a çıkacağını bizzat Resûl-i Ekrem (sallâllâhu aleyhi ve sellem) ifade buyuruyor.²²⁷ Zira o, Arş'ı ferşe bağlamak üzere gelmiş bir kitaptır. Evet, o, kâinat ve insanı yaratan Allah'ın kel mıdır. İnsan, abdullahtır. Kâinat, k inatullahtır. Kur'ân da kitabullahtır. K inatla insan münasebetini Allah bu kitapta anlatmıştır.

Evet, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan, ezelden ebede kadar bütün hakikatleri şerhetmiş; varlığın içyüzünü açıklamış; z t, sıfât, esm  gibi daire-i ulûhiyete ait en g mız (sırlı) meseleleri

²²⁷ Bkz.: Tirmizî, *fez il 'l-Kur' n* 14; Dârimî, *fez il 'l-Kur' n* 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/91.

aydınlatmış ve varlığın perde arkası yanlarını apaçık ortaya koymuştur.

Tabii ilimlerdeki araştırmalarımız neticesinde görüyoruz ki, değişik ilimler, muvaffakiyet noktasında hangi zirveye bayraklarını dikerlerse diksinler, orada Kur'ân'ın bayrağının dalgalandığına şahit olmaktadırlar. Astrofizikle fezaya yükselip, oradaki cisimlerin fizik yönünü araştırmaya çalışsak, uğradığımız her yerde, bizden evvel Kur'ân'ın izlerini görecek ve onun bayrağının dalgalandığını temâsâ edeceğiz.

Meselâ, embriyoloji dediğimiz, anne karnındaki ceninin teşekkül devir ve keyfiyeti konusunda tıp uzmanları modern imkânlarla anne karnına girdikleri, spermin arkasına takıldıkları, yumurtanın çevresinde döndükleri ve rahmin cidarlarına kulak verdikleri hemen her yerde Kur'ân'ın sesini duyacak ve onun bayrağının dalgalandığını göreceklerdir.

Atomlar âlemine girildiği, elektronlarla dönüldüğü, nötronlarla irtibat kurulduğu zaman da yine Kur'ân'ın âyât-ı beyinâtının mevcelendiği görülecektir.

Evet, mikro âlemden makro âleme kadar her yerde Kur'ân'ın nabzının attığı duyulacaktır. Öyle ki, onun hayatiyetini ilgilendiren içtimâî, iktisadî, siyasî, idarî, askerî vb.. hemen her sahada Kur'ân'ın ruhu hissedilecektir.

Aslında bu sahalarda zirveleri tutan insanlar, Kur'ân'ı bu açıdan incelediklerinde, ulaşabildikleri en üst noktada Kur'ân'ın bayrağının dalgalandığını görüyor ve iki büklüm oluyorlar.

Kur'ân'ın insanı ihmal ettiğine ve edeceğine ihtimal vermek ciddî bir tenakuzdur. Bu konuda bizi aksini düşünmeye itecek hiçbir sebep de yoktur. Şimdiye kadar o, sözlerinin hiçbirinde yanılmamış ve ona tâbi olan cemaatin hiçbir fiyaskosu olmamıştır. Onlar daima bire bin almış, bereketli ve yümnümlü bir hayatı paylaşmışlardır.

Her devirde olduğu gibi, 20. asrın akıl ve mantığı da Kur'ân'ın büyüklüğünü kabul etmek zorundadır. Zaten, dünyadaki gelişme ve eğilimler de hep bu istikamettedir.

b. Sünnet

Bizim ikinci kaynağımız Sünnet'tir. Sünnet ile hadisi birbirine karıştırmamak iktiza eder.

Sünnet, Kur'ân-ı Kerim'in bizzat Efendimiz tarafından her yönüyle pratiğe dökülmesidir. O, bizler için her zaman dinamik bir başvuru kaynağıdır.

Sünneti *kaul *, *fiilî* ve *takr r * olarak  ce taksim etmek ve konuyu böyle bir Őematikle izaha çalışmak yersiz olmasa da yetersizdir.  nk  Sünnet, Allah Resûlü'nün dünya hatta kâinat sarayında, Cenâb-ı Hakk'ın karşısında arz-ı did r edip temsil ve görünmesinden ibarettir.

Evet, O, en m kemmел  l de bir temsile muvaffak olmuş ve Allah karşısında görünmüştür. Aslında O'nun, en m kemmел vaziyetiyle görünmesini Allah istemiştir. Ta ki başkaları da O'ndan ders ve ibret alsın. İşte, bu ders ve ibret alışladır ki Sünnet, mü'minlerin hayatına hayat olmuştur. Bu açıdan da o, en dinamik bir teşrî kaynağıdır.

Biz Müslümanlar, her meselede Sünnet'e başvururuz. Zira onda Kur'ân'ın Şerh edildiğini, icm linin tafs l buyrulduğunu görürüz. Ve yine onda, âdeta bir ekran başına oturmuş da, kıyamete kadar gelip geçecek bütün hâdiseleri haber veren Resûl-i Ekrem'in ses ve soluğunu duyar gibi oluruz.

Evet, Allah (celle celâluhu) O'na her Şeyi göstermiştir. Sırası gelince de bu hâdiseler, "Dur, ben de g r neyim!" dercesine, O'na inananların g z n n önünde resmige ide durmuşlardır. Evet, O, ne haber vermişse hepsi çıkmıştır.

Siyer ve megâzî kitapları bize, Allah Resûlü'nden mervî, istikbale ait yüzlerce haber naklederler. Bunlardan büyük bir ekseriyeti bugüne kadar çıkmış, diğerleri de zaman ve zemin beklemektedirler. Bu haberler arasında öyle sır yüklü olanları vardır ki, biz ancak, onlarla karşılaşınca, kendilerini duyurduklarını anlar ve bütün kalbimizle, "Allah Resûlü doğru söylemiş." deriz.

Fırat ve Dicle etrafında kızıl kıyametlerin kopacağını bize O, bundan asırlar önce haber vermiştir.²²⁸ Biz ise O'nu şimdi-lerde daha yeni anlıyoruz.

O'nun, Talakan'da çıkacağını ve altından daha kıymetli olduğunu bildirdiği madenin uranyum olduğunu biz ancak uranyumun kullanılma sahalarını açıklığıyla gördükten sonra idrak ediyoruz.²²⁹

Güneyde çıkacak diye haber verdiği büyük yangını, gözlerimizi yuvasından fırlatacak şekildeki ürperticiliğiyle görünce, O'nun verdiği haberleri, vicdanımızda bir kere daha duyup tasdik ediyoruz.²³⁰

Evet, Allah Resûlü'nün parmak bastığı ve söylediği her söz, mevsimi gelince aynen vâki olmaktadır. Bu demektir ki, O'nun içtimaî ve iktisadî hayatımız adına söyledikleri de aynen çıkacaktır. Öyle ise, mutlak mânâda çare yine Efendimiz'in bize 'çare' olarak sunduğu noktalarda aranmalıdır.

Evet, içtimaî ve iktisadî âhenk ve düzenimiz, kâinatta cereyan eden nizama uygun hareketimiz, O'nun sözlerine ittibaya etmeye, O'nun pratik hayatını, hayatımıza hayat kılmaya bağlıdır. Bir kere daha tekrar etmek gerekecekse, diyebiliriz ki, mü'minin ikinci derecede başvuracağı kaynak sünnettir.

²²⁸ Buhârî, *fiten* 24; Müslim, *fiten* 30-32.

²²⁹ Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 14/591 (Ebû Ganm el-Kûfî'den naklen).

²³⁰ Buhârî, *fiten* 24; Müslim, *fiten* 42; Tirmizî, *fiten* 42.

Sünnet, Asr-ı Saadet'ten günümüze Őek ve Őüpheye mahal bırakmayacak  l de, en mevs k kanallardan, alabildiğine hassas ve kılı kırk yaran bir titizlikle muhafazaya alınmış ve bugünlere gelip ulaŐmıŐtır. Zira  mmet, bu konuda çok uyanık davranmış, ta Efendimiz devrinde yanlış yorumları önleyici en g cl  prensipleri vaz'etmiş ve onu korumaya almıştır. Aslında, O'nun Sünnet'i lâhût âlemi tarafından da tasdik ve kabul görmüştür. Bizim o  lemce kabul görmemiz için de sımsıkı Sünnet'e ittiba etmemiz gerekmektedir.

c. İcmâ

İcmâ da dinamik bir kaynaktır. İcmâ, Kur'ân ve Sünnet'in suiistimal, suitevil ve tefsirine karŐ g Ős n  geren ve onları koruyan her mü'minin sık sık baŐvurduđu kaynaklardan  c nc s d r.

İcmâ, avamca yaklaşımla, *işin ehli olan bir cemaatin herhangi bir mevzuda ittifak etmesi* demektir. Onun, Eb  Hanifeler, Ő fiiler, M likler ve Ahmed b. Hanbeller ile ayrı bir bu-
 udda pekiŐtirilmesi farklı bir konudur.

Bir devirde, bin insanın "Bu böyledir." demesi, daha sonraki devirlerde, milyonlarca insanın "Bu böyledir." h k-mânâ de içine almakta ve onun böyle olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla da icmâ, topyekün Müslümanların ittifakı demektir.

Bu karar, diktatörlerin,  c-beş kişilik konseylerin kararı değildir. Bu karar, bütün bir milletin kararı demektir. Ve böyle bir kararda söz, en sal hiyetli ağızlardan çıkmaktadır.

Nasıl ki, hekimlik sahasında doktorların, mühendislik sahasında mühendislerin, kimya sahasında kimyagerlerin, riya-ziye sahasında matematiği bilenlerin icm i esastır, -tabiî bu

tür icmâlar da İslâm'ın nazarında mukaddes ve muhteremdir- öyle de fıkıh, hadis ve tefsiri bilenler bir meselede ittifak ettikten sonra, artık onun hilâfına hüküm beyan etmek cehaleti izhardan başka bir şey değildir.

d. Kıyas

Kıyasa gelince, o da, sıralamada her ne kadar dördüncü sırada yer alsada da en azından icmâ kadar ehemmiyeti hâiz, önemli bir disiplindir.

Kıyas, *Kur'ân ve Sünnet'e müracaatla içtihat yolunun kullanılması, ahkâm istinbat edilmesi ve bir neticeye varılması* şeklinde de yorumlanabilir. İslâm tarihi boyunca, sahabe-i kiramdan başlayan çizgide günümüze kadar nice büyük İslâm bilginleri hep bu metodu kullanmışlardır.

İçtihat yapan ve mezhep kuran; daha doğrusu halkın, onların görüşleri etrafında toplanmasıyla gruplar teşkil eden bu büyük zatlar, fevkalâde anlayış ve takat-ı beşerin fevkinde bir idrake sahip bulunmalarıyla, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan ve Sünnet'in içinde tevil ve tefsire açık ne kadar mesele varsa hepsini imbikten geçirmiş, tevil ve tefsire tâbi tutmuşlardır.

Bu zatlar, Asr-ı Saadet ve Asr-ı Nur'a yakın olmaları sebebiyle, Mir'ât-ı Muhammed'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) mütecellî olan envâr ile tenevvür ettiklerinden ve ellerindeki parlak menşûru, gün aydınlığı içinde, karşılaştıkları meselelere tuttuklarından, Kitap ve Sünnet, olduğu gibi onların tefekkür ve düşünce aynalarına aksetmiş ve onlar da çıkarabilecekleri bütün hükümleri bu elverişli ortam ve şartlar altında çıkarmışlardır.

Vâkia, yer yer biz de Ebû Hanife, Şâfiî, Mâlikî, Sevrî, Evzâî, Zührî gibi insanlar yetiştirebiliriz, diye düşünürüz.

-Evet, insan d n-himmet olmamalı ve hep böyle düşünmelidir.- Ancak, mesele realite planında ve v k de hiç de öyle kolay değildir.

Günümüzde bir Ebû Hanife, bir Süfyan b. Uyeyne, bir Sevrî, bir Evz i, bir  mam Mâlik'in yetişmesi âdeta imkânsızdır. Bu, bir yönüyle onların çok güçlü ve kuvvetli olmalarından, diğer yönüyle de, yine onların Kur'ân ve Sünnet'te mevcut bütün alternatifleri kullanma meleke ve imkânına sahip bulunmalarındandır.

Onlar, Kur'ân ve Sünnet içinden ne kadar mesele çıkara-bileceklerse bütününü çıkar mış da sanki kimseye bir Şey bırakmamışlar gibidir. "Sanki" diyorum, zira Cenâb-ı Hakk'ın inayet, hikmet ve rahmeti iktiza ederse içimizden yine böyle büyük kabiliyetler çıkartır ve onları da dinine hizmet ettirir. Bu her zaman mümkündür. Ama her mümkün vâki değildir.

Ebû Hanife'nin (radiyallâhu anh), Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek, nurlu ve bereketli bir tek sözünden   bine yakın fetva çıkardığı rivayet edilir. Bu, bir mânâda, o sözün içinde ne kadar tevil, tefsir ve alternatif varsa hepsinin kullanılmış olması demektir.

Binaenaleyh daha sonraki asırlarda ilim ve irfan adına ortaya çıkıp, Kur'ân ve Sünnet'ten hüküm çıkarmak gayesiyle içtihat ve kıyasa başvuranlar, ortaya koydukları konulara baktıklarında görmüşlerdir ki, onlar Ebû Hanife'nin, Ő fii'nin,  mam Mâlik'in, Evz i'nin fetvaları içinde çoktan yerlerini almış. Evet, fıkıh ve hukuk kitaplarına bakıldığında bu açık seçik olarak görülecektir.

Biz burada 'İslâm dininin dayandığı dört temel rükün' başlığı altında söylediklerimizi, bu mevzuu Şerh ve izah etmek gayesiyle ifade etmiş değiliz. Zaten bu ve benzeri meseleler, bu konuyla alâkalı binlerce eserde tafsilatıyla anlatılmıştır.

Ancak, bizim burada dikkatleri çekmek istediğimiz husus, İslâm iktisadının da bu temel ve sarsılmaz esaslara dayandığını, bu sebeple diğer iktisadî sistemlere hiç benzemediğini ve onlardan bu yönüyle de üstün olduğunu vurgulamaktır. Zannediyorum aktardığımız bu kısa malumat dahi bu hususu aydınlatmaya ve bu hükmü ispata yeterli olacaktır.

C. EKONOMİ ANLAYIŞIMIZIN TEMEL ESASLARI

İslâm ekonomisinin temel esaslarının başında *hâkimiyet* mevzuu gelir. Başkalarına göre kim ve ne olursa olsun, bize göre mutlak hâkim, Allah'tır (celle celâluhu).

İkinci esas, *dünya görüşü*dür ki, eşya ve hâdiselere, özellikle de içtimaî ve iktisadî hayattaki gelişmelere bakıp, sebepnetice açısından bunları mevcut duruma göre yorumlama ve değerlendirme, bu esasın ana konularıdır.

Üçüncü esas, *özel mülkiyet ve serbest teşebbüs* meselesidir.

Dördüncü esas, *cihan sulhü* prensibi;

Beşinci esas ise, *âlemşümûl kardeşlik* anlayışıdır.

Şimdi konuyu biraz daha açarak İslâm ekonomisinin temelini teşkil eden bu esasları teker teker incelemeye alalım:

1. Hâkimiyet

Dinimizde, *Allah hâkimiyeti* esastır. Bu esasın en temel rüknü de Allah'a imandır. Öyle ki, bize göre O'na inanmak ile, O'nun hâkimiyetini kabul etmek bir hakikatin iki yüzü gibidir.

Bu itibarla da, her şey üzerinde Allah hâkimiyetini kabul etmeyenler, Allah'a inanıyor görünseler de, hakikî mânâda O'na inanıyor sayılmazlar. Kur'ân-ı Kerim'de Allah hâkimiyetinin esas olduğunu ifade eden pek çok âyet-i kerime vardır. Bu cümleden olarak şunları zikredebiliriz:

*“Hükümranlık elinde olan Allah yücedir ve O, her şeyde kadîrdir.”*²³¹

²³¹ Mülk sûresi, 67/1.

*“Her şeyin hükümranlığı elinde olan ve sizin de Kendisine döneceğiniz Allah münezzehtir.”*²³²

Müslümanlar olarak, her şeyin mülkü ve melekûtu elinde olan Allah'ın hâkimiyetini kabul etmek, bizim için en birinci esas ve olmazsa olmaz temel disiplindir.

Gökleri ve yeri yaratan, gökler ve yer arasında âhenksizliğe, nizamsızlığa meydan vermeyen ve çok hassas bir teraziyle eşya ve hâdiseleri tartan, şiirimsi bir âhenk içinde her şeyi yerli yerine yerleştiren ve sonra insanı bu sarayı temâşâ ve değerlendirmeye davet eden -ki eşyada cebrîlik, insanda ise iradîlik hükümfermâdır- davet edip insana, “İradenle sen de bu âhenge, bu senfonizmaya uyacaksın!” diyen Hz. Allah'tır (celle celâluhu). Mülk ve melekût O'nun elindedir ve O, her şeyin biricik hâkimidir.

Bu hususa örnek olarak, kişinin intihar etmesinin İslâm hukukuna göre haram olması verilebilir. Evet, intihar büyük bir suçtur. Hatta başkasını haksız yere öldürmekten farksız, belki ondan da ağır bir suçtur. Çünkü canımızın hakikî malik ve hâkimi Allah'tır. Mal da can gibidir. Onun da gerçek sahibi ve maliki Hz. Allah'tır.

Mal da can da Rabb'in insanlara birer emanetidir. Dolayısıyla insan bunları koruma sorumluluğu altındadır ve bu uğurda ölürse şehit olur. Bunları tehlike anında korumama ise, insanı Allah katında mesul eder. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, kâinatın asıl ve mutlak hâkimi, bütün mülk ve melekût âleminin gerçek sahibi Allah'tır.

a. Mülkün Yegâne Sahibi O'dur

Evet, mülk ve melekûtun yegâne sahibi Allah'tır. Kur'ân-ı Kerim, bu hakikati şu âyetiyle gayet net olarak ifade eder:

“De ki: Mülkün sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verir, dilediğinden çekip alırsın; dilediğini azîz, dilediğini

²³² Yâsîn sûresi, 36/83.

ise zelîl kılarısın; bütün hayır Senin elindedir. Doğrusu Sen her şeye kadırsın; geceyi gündüze, gündüzü geceye geçirirsin; ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın ve dilediğini hesapsız rızıklandırırısın.”²³³

Evet, Allah (celle celâluhu), Malikü'l-Mülk'tür. Mülkü dilediğinden alır ve elinden aldığı kimseyi zelîl kılar; dilediğine verir, verdiği kimseyi de azîz kılar. O, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarır; geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirir. Kışta bahar, baharda kış cilveleri gösterir.

Kâh olur insanların başına firavunları, nemrutları musallat eder ve onlara âh u vâh ettirir; kâh Mesih soluklu insanları sultan yapar ve herkese ferah-fezâ nefesler aldırır.

Bazen Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile güldürür, bazen da Ebû Cehil ile ağlatır ve inletir. Çünkü, mülk sahibi O'dur ve onu istediğinden alır, istediğine verir. O isterse bütün mahlukatı, bütün güç ve kuvvet kaynakları karşısında serfûrû ettirir.

*“Malikü'l-Mülk Sensin, mülkü istediğine verirsin.”*²³⁴

Bu cümlelerle Allah (celle celâluhu), bizi muhatap olarak alma lütfuyla lütuflandırıyor ve bize, Kendisine, “Sen” deme imkân ve fırsatını veriyor.

Evet, içimizi, düşünce ve duygularımızı huzurunda şerh etmemiz, deşarj olmamız ve O yâr-ı vefâdarın huzuruna gelip, el-pençe divan durarak derdimizi O'na açabilmemiz mevzuunda O bize imtiyazlar bahşediyor.

Candan bir dost ve halîl olmanın ifadesi böyle bir ünsiyeti bize bahşeden Hz. Allah'a (celle celâluhu) binlerce hamd ve sena olsun! Bu mânâ ve muhtevayı destekleyici daha başka âyetleri de örnek alarak sunmamız mümkündür. Meselâ,

²³³ Âl-i İmrân sûresi, 3 /26-27.

²³⁴ Âl-i İmrân sûresi, 3/26.

“Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah’ındır. İşler hep Allah’a varacaktır.”²³⁵

“Kendilerine ne zarar ne de fayda verebilirler.”²³⁶

“De ki: Ben kendime, Allah’ın dilediğinden başka ne bir fayda ne de bir zarar verme gücüne sahibim.”²³⁷

Bu âyetler, beşerin Allah’tan başka ilâh olarak kabul ettikleri varlıkların perişanîyet ve acziyetlerini ifade bakımından eşsizdir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde: “*Ben nefsimе malik değilim.*”²³⁸ buyurur.

Nuru, kâinatın yaratılışındaki kalemin mürekkebi, ilk ‘kûn feyekûn’ emrinin mazharı Hz. Muhammed de (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine malik değılse, hiç kimse kendine malik değıldir ve olamaz. O hâlde her şey, Malikü’l-Mülk olan Allah’a verilmelidir.

Zaten her şeyi kuran, tanzim eden Zât, mülkü başkasına havale edip başkasının gereksiz müdahalesine de imkân vermez. Kurduğu âhengi başkalarına, hele nâdân ve cahillere kat’iyen bozdurmaz.

Hâsılı, Allah Malikü’l-Mülk’tür. Kıyamet gününde, “*Buğün mülk kimindir? Vâhid ve Kahhâr olan Allah’ındır.*”²³⁹ buyrulacağını haber veren işte bu âyet de, hâkimîyet hakikatinin inkâr edilemez ayrı bir delilidir.

b. Diğer Sistemlerde Hâkimîyet

Bizler, Cenâb-ı Hakk’ın hâkimîyetine kayıtsız ve şartsız iman ediyor; bu inancı, bu itikadı da iktisadî hayatımızın temeli ve esası olarak değıerlendiriyoruz.

²³⁵ Hadid sûresi, 57/5.

²³⁶ Furkân sûresi, 25/3.

²³⁷ A’raf sûresi, 7/188.

²³⁸ Bk.: Buhârî, *zekât* 3; *menâkıb* 13; Müslim, *iman* 248-350; *imaret* 24; Tirmizî *tefsir* (26) 1-2.

²³⁹ Mü’min sûresi, 40/16.

Aslında bir Müslüman için böyle bir itikat elzem ve zarur dirdir. Evet, Müslüman, inancında sadık ise buna böyle inanır ve kalbinde aksi bir düşünceye de zerre kadar yer vermez. Bu sebeple biz, diğer sistemlerle bir kıyas yapabilmek için bu konu üzerinde ısrarla durulması gerektiğine inanıyoruz.

İleride görüleceği gibi, ‘hâkimiyet’ mevzuu, diğer sistemlerde farklı değerlendirmelere tâbi tutulmuş en bulanık meselelerden birisi olmasına karşılık, bizim için bu mesele durulardan daha duru bir berraklığa sahiptir.

şimdi burada, sadece bir mukayese olsun diye, diğer sistemlerin bu mevzudaki görüşlerine kısaca temas edip, ardından da İslâm iktisadının en birinci esasını teşkil eden ‘Allah hâkimiyeti’ meselesinin iktisadî hayat açısından değerlendirmesine geçeceğiz.

Diğer sistemler ‘hâkimiyet’ mevzuunu değişik şekilde ele alırlar. Bunlardan bazısı, hâkimiyeti monarşik sistemlerde olduğu gibi mutlak mânâda devlet reisine verir. Bazısı, aristokrasilerde olduğu gibi, hâkimiyeti belli bir zümrenin elinde görür. İşverenleri hâkimiyete en l yık olarak değerlendirenler olduğu gibi, hâkimiyetin halka ve bilhassa proletarya ve işçi sınıfına ait bir hak olduğunu ileri sürenler de vardır.

Aslında, belli bir süre geçerli ve belli şartlara bağımlı olan bir hâkimiyet, gerçek anlamda hâkimiyet değildir. S re bitiğinde veya onu hâkim hâle getiren faktörler ortadan kalktığında, hâkim olanlar bu defa da mahkûm olma durumuna düşebilirler.

Ayrıca, hâkim durumunda bulunan sınıfın, diğer sınıfların hak ve hürriyetlerine tecavüz etmesi de söz konusu olabilir. Hâkim hâle gelenlerin, daha önce karşısında mahkûm durumda bulunduğu insan veya zümrelerden intikam almaya çalışmaları hiç de az değildir. Evet, d n onlardaydı, şimdi de sıra bunlara gelmiştir. Böyleleri, daha önce kendilerine reva

görülen muameleleri hasım saydıkları insanlara uygulayacak ve böylece kin ve nefretten yoğrulmuş mayalarının gereğini yapacaklardır. Tarih, bunun yüzlerce tekrarını görmüş ve insanlık, eğer İslâm'la hakikî insanlığa yükselmezse, kim bilir daha nice tekrarlarına şahit olacaktır.

Evet, tarihin şehadetiyle, bazı sınıflar insanlığın kaderi üzerinde zar atmış, onun hürriyet ve düşüncesiyle oynamış; milletin sarık, cübbe ve türbanıyla uğraşmışlardır.

Yine bu zümreler, şerare neşreden hâkimiyetlerini tesis ettikten sonra, minareler ve kiliselerin çan kuleleri onların sinesine kama gibi saplanmış; 'Allah' denilmesinden, Resûlullah'ın adının anılmasından, Kur'ân'ın okunmasından ve hatta mazi ve selef kokusundan, kısaca bütün mefâhirinden rahatsız olmuş ve kendileri gibi olmayanları durmadan rahatsız etmişlerdir.

Dahası, bu sınıfların hâkimiyeti insanın sadece maddî yapısıyla sınırlı kalmamış; sultanları altındaki insanların beyin, kalb ve vicdanlarıyla da oynamış; onları süflî duygularının en pespâyesiyle kirletmişlerdir. Bu ise, insanlık adına işlenmiş en büyük bir cinayet veya cinayetler silsilesidir.

İnsanoğlunun, hâkimiyeti, vahyin aydınlık dünyasına göre mutlak muktedir olan Hz. Allah'a değil de belirli bir zümre veya sınıfa verdiğinde ortaya çıkacak olan problemleri ve insanlık adına işlenecek cinayetleri saymak mümkün değildir.

Evet, belli sınıf ve zümrelerin hâkim güç olarak kabulü bahis mevzuu olunca, her sınıf kendi liderini, kendi tabusunu, kendi putunu getirip ortaya koyacak ve tek merci olarak sadece onu gösterecek ve hayatını onun despotluğuna sığınarak sürdürmeye çalışacaktır. Bu da insanlığın ruhen ve kalben esir olması demektir.

Yine bir zalim zümre, insanların duygu, düşünce ve imanları ile uğraşacak; koskoca bir nesli dinsiz yapabilmek

için bütün imkân ve fırsatları kullanacaktır. Allah'ı inkâr yolunda münkirler, m lhitler yetiştirecek ve içtima' hâdiselerin zimamını böylelerine teslim edecektir.

Bir diğer sistem, hâkimiyeti sözde millete verirken, bir başkası daha değişik mevhum bir il hı hâkim sayacaktır.

V kia, bunlar, meseleleri bir kısım s r  kanunlara dayandırarak, işlerini sürekli o s r  kanunlar üzerinde yürütmeye çalışacak ve halkı bu yolla iğfal ve idl l edeceklerdir, ama bütün bunlar, bir aldatmacadan ibaret kalacak ve asla uzun ömürlü olmayacaktır.

Pek çok hâdisenin şhadetiyle denebilir ki; tarih boyunca kendini akıllı zanneden ve hiçbir zaman ahireti ve oradaki mesuliyeti düşünmeyen bir grup 'şirzime-i kalil', asla mâşerî vicdanda kabul görmeyen ve görmeyecek olan bazı teklifler getirmiş; bu teklifleri fitrî ve insan  bulmadıkları için onlara karşı çıkan insanları ezip geçmiş ve bu zavallılara, vahşilere rahmet okutacak zulüm ve işkenceyi reva g rmuşlerdir.

Üstelik, yaptıkları bunca insanlık dışı davranışları masum ve meşru göstermek için de, yine kendi menfaatlerine uygun ve kamu vicdanının kabul edip etmemelerine bakmadan bazı kanunlar hazırlamış ve hunharlıklarını bu kanunlarla örtmeye çalışmışlardır.

Dünyanın birçok yerinde yapılanlar, bunlara birer misal teşkil edebilir. Gerçi onlar, bazen tek kişinin istibdat ve zulmünden halkı kurtarmak için yola çıkmışlardır ama, bu defa da halkı, belli bir grubun zulmü altında inletmişlerdir. İşçi hürriyeti deyip onların ağızlarına bir kaşık bal s rmuş, arkadan da herkesi inim inim inletmişlerdir.

Bizde ise mesele tamamen farklıdır. Bir kere bizde, onlarda olduğu gibi, "Sen gidersin, ben gelirim.", "Bugün senin elinde, yarın benim elimde." mantığı yoktur.

Bugün de yarın da mülk sadece ve sadece Allah'ın elindedir. Dolayısıyla vicdanlarımız, O'ndan gelen emir ve yasaklar

karşısında saygılı ve iki büklümdür. Bu da bizi zulümden, tağallüpten ve istibdattan uzak tutan bir inayet eli gibidir.

İslâmî anlayışta da bir insan, Allah adına niyabeten ve hilâfeten diğer insanların başına geçer. Ama o, kat'iyen buna haris ve arzulu değildir. Ne Hz. Ebû Bekir ne Ömer ne Osman ne de Ali (radıyallahü anhüm) hatta ne de Ömer b. Abdülaziz ve Harun Reşid gibileri hilâfete haris olmuşlardır. Bilakis bunlar, insanlar tarafından liyakatli görülmüş ve bu vazife onlara tevdi edilmiştir.

Osmanlı döneminde de nice beyler ve paşalar yaşamıştır ki, bunlar, düşman ordularını ters yüz edip mağlubiyetleri muzafferiyete çevirmiş, şanlı hükümdarlarının yanında el-pençe divan durmalarına karşılık, düşman orduları karşısında aslan gibi kükremiş ve hasımlarının yüreklerini koparmışlardır. Timurtaş Paşalar, Çandarlı Haliller, Zağanoslar, Evranoslar bunlardandır.

Bununla beraber, idareye dirayetli ve liyakatli bu insanlar, hiçbir zaman tul-i emellere girmemişlerdir. Şimdi isterseniz mevzuu izah sadedinde birkaç tabloyu daha arz edebiliriz.

c. Beşer Hâkimiyeti İzafîdir

İşte, 'Mutlak Hâkim' olan Allah (celle celâluhu) adına, niyabeten ve hilâfeten milletin başına geçen, ama kat'iyen haris olmayan kutlulardan bir-iki sima:

Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh), halife seçilmesinden bir süre sonra halkın karşısına çıkar. Bu, halifenin teb'asıyla mescitteki ilk buluşmasıdır. Bu buluşmada o, ashaba (mealen) şöyle seslenir:

"Ey İnsanlar! En hayırlınız olmadığım hâlde başınıza geçtim. Ancak, Kur'ân inmiş ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de yolu tayin etmiştir. O'nun bize öğrettiklerinden biri; akıllılık takva, ahmaklık da günahkârlıktır. Benim yanımda

sizin en g çl n z, hakkı alınıncaya kadar zayıf olanınız; en zayıfınız da, başkasının hakkı ondan alınıncaya kadar güçlü olanınızdır.

Ey insanlar! Ben yeni bir yol koyucu değil, benden önceki yolu takip ediciyim. Eğer bu işi güzel yaparsam, bana yardımcı olunuz. Eğer o yoldan çıkarsam, bana engel olunuz. Böyle diyor ve Allah'tan benim ve sizin için bađıŐlanma diliyorum."²⁴⁰

G r ld ği gibi, Hz. Ebû Bekir (radiyallâhu anh) işin başında halife olmaya asla razı değildir. Ancak Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatı, Müslümanları iyiden iyiye sarstığı için  mmet arasında bir ayrılık ve Őikak olabilir endişesiyle bir halifenin seçilmesi zaruretine binaen o bu ağır yükün altına girmiştir.

Aslında, muhtemelen Hz. Ebû Bekir (radiyallâhu anh), Hz. Ömer veya Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın halife olmalarını cemaate teklif etmek için oraya gelmişti. Ancak Hz. Ömer (radiyallâhu anh), isabetli bir kararla, Hz. Ebû Bekir'e (radiyallâhu anh) biat ettiğini ilan edince, arkadan da Ebû Ubeyde ve diğerleri onu takip etmiş, sonra da onun isteksizliğine karşı, "Hayır, halife sensin! Evet, bu işe en l yık olan sensin!" diyerek ona biatlarını bildirmiŐlerdi.

Bunun  zerine o müstesna zat, tarihe, "Dur, beni dinle!" enginliğinde olan yukarıda aktardığımız sözleri söylemişti:

ŐiŐte, İŐl m'daki idare anlayışı! Biz bu anlayışta Şu hakikatleri görüyoruz: Emir, Hâkim-i Mutlak'ın hâkimiyeti altındadır. Toplum da Hâkim-i Mutlak'ın hâkimiyetini kabul edecek kadar uyanık, vicdanlı ve hâdiseler karşısında olabildiğine duyarlı ve olabildiğine titizdirler.

²⁴⁰ Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 5/601; İbn Hişâm, *es-Sirat 'n-nebeviyye*, 6/82.

Evet, o toplum, şayet Hz. Ebû Bekir (radiyallâhu anh) Allah'a isyan etse, çok rahatlıkla, "Sen aşağıya in, başkası halife olsun!" diyecek seviyededir.

Nitekim ikinci halife Hz. Ömer'in (radiyallâhu anh) başından geçen şu hâdise bu hakikati aydınlatma bakımından çok önemlidir. Koca halife, bir gün cemaatine hutbe îrad ederken bir ara onlara şöyle seslenir:

- *Cemaat! Bende bir eğrilik, hak yoldan sapma görerseniz ne yaparsınız?*

Cemaat arasında pek de tanınmayan birisi hemen cevap verir. Elindeki kılıcına dayanmış bu adam halifeye şöyle der:

- *Yâ Ömer! Eğrilirsen seni kılıçlarımızla doğrultmasını biliriz!*

Hz. Ömer (radiyallâhu anh) bu cevaptan çok memnun kalır. Ve ellerini açarak, "Allahım, Sana binlerce hamd ve sena olsun! Bu cemaat arasında, Ömer eğrilirse onu kılıçlarıyla doğrultacak insanlar var." der ve memnuniyet izhar eder.²⁴¹

Evet, idarecedeki suur bu olmalıdır. Allah ona âriye (emane) bir gömlek giydirmiştir ve o bu gömleği bir gün çıkarıp atacaktır. Atacaktır ama, bu gömleği giydiği müddetçe de kendisine düşen vazifenin hakkını verecektir.

d. Şahlar O'nun Kapıkuludur

Allah (celle celâluhu), bu dünyada ferden ferda (tek tek) her insana bir rol yüklemiş ve onları oynayacakları role göre donatmıştır. Bu itibarla, önemli olan, herkesin kendine düşen rolü en güzel şekilde oynamasıdır. Bu roller arasında halife rolü olduğu gibi, dilenci rolü de vardır. Evet, rol icabı, insanların kimisi hâkim, kimisi de mahkûm olabilir.

²⁴¹ Şibli Numani, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 2/297.

Cenâb-ı Hak, hükmetme yetkisine sahip, bütün h kimlerin Maliki ve hükmünü bütün kâinata geçiren bir Hâkimler Hâkimi'dir. Bütün sultanlar, O'nun kapısında dilencilik yapar ve O'nun hükmü karşısında boyun eğerler.

İşte konuya misal teşkil edecek yüzlerce numuneden bir misal:

Fatih Sultan Mehmed Hazretleri, Belgrat'ta düşmanı ters yüz eden, İstanbul surlarını aşıp Bizans'a haddini bildiren ve daha yirmi bir yaşında iken Peygamber Efendimiz'in (sallal hu aleyhi ve sellem)  vg s ne²⁴² mazhar olup en muallâ mevkie ulaşan bir ulu sultandır.

İşte bu büyük sultan, İstanbul'u fethettikten sonra, yaptıracağı camiin belli bir sayıda sütuna oturtulmasını ister ve bir Rum olduğu söylenen Sinan Atik'e bu mevzuda talimat verir.

Ne var ki mimar, bu talimata uymayarak sütun sayısını eksik tutar ve Fatih'e göre önemli bir mimar  hata işler. Bunun  zerine Fatih, onun elinin kesilmesini emreder ve rivayete göre Rum mimarının eli kesilir. Ve arkasından da eli kesilen Sinan Atik, mahkemeye müracaat eder ve mahkemece davasında haklı bulunur. Derken, Fatih mahkemeye celb edilir ve Hızır elebi'nin h kimliğini yaptığı mahkemede Fatih'in de elinin kesilmesine karar verilir.

H km   ğrenen büyük sultan, gayet mütevekkil bir şekilde kesilmesi için kolunu uzatır. Uzatır ama, bu manzarayı gören Sinan Atik, hemen meseleye müdahale eder ve bu adaleti gördükten sonra, ailesinin geinebileceği nafakayı Fatih'in vermesi şartıyla davasından vazgeçtiğini söyler. Böylece Fatih'in eli kesilmekten kurtulmuş olur.

Fatih, mahkemeden sonra Hızır elebi'ye döner ve "Eğer Allah'ın hükmüyle h kmetmeseydin, şu kılıçla senin kelleni indirecektim!" diye k krer. Bu k kreyiş karşısında Hızır

²⁴² Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/468; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/335; Taber ni, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 2/38.

Çelebi de, “Eğer verdiğim hükmü kabul etmeseydin, ben de sana aynı şeyi yapacaktım!” sözleriyle karşılık verir ve sakladığı hançeri çıkarıp padişaha göstererek, “Hem de bu hançerle!” der.

İşte, Allah hâkimiyeti ve adalet aşkı budur. Kuvvet hakka teslim olunca, ihkâk-ı hak mevzuunda şahlar gedâ, gedâlar şah olur. O güç karşısında, krallar ve hükümdarlar da dize gelir ve kulluklarını ilan ederler.

e. Zimmî Hukuku

Allah hâkimiyetini kabul edişin altında, bütün insanlığı kuşatacak çapta bir merhamet ve müsamaha söz konusudur. Zira emirler, Rabbülâlemîn olan Cenâb-ı Hak’tan gelmektedir. Evet din, dil, ırk gözetmeksizin O’nun sultanlığı herkese şamildir.

Bu itibarla da, kulları arasında doğru yoldan sapmış olanlara ait hükmü de yine onların Rabbi olan Allah verecektir. Ve bu hükmün adilane olmasında şüphe yoktur. Zira, Rabbülâlemîn olan Cenâb-ı Hak karşısında herkes, aynı seviyede ve eşittir; bu, hukuk karşısında herkesin eşit olması demektir.

Böyle bir hukuk anlayışı sayesinde herkesin canı, mali ve ırzı garanti altındadır. Hatta zimmî ve azınlık denilen grup için de Allah hâkimiyeti şuurunun hükümfermâ olduğu bir yerde yaşamak, nimetlerin en büyüğüdür.

Zira bizzat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “*Kim bir zimmiye eziyet ederse, onun hasmı benim.*”²⁴³ buyurmuşlar ve azınlık sayılan kimseler hakkında evrensel şefkatin enginliğine dikkatleri çekmişlerdir. Böyle olunca da artık O’nun ümmetinden hiçbir fert, bilerek bir zimmînin hukukuna tecavüz edemez ve bir zimmiye eziyette bulunamaz.

²⁴³ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, 6/19. Ayrıca bkz.: Ebû Davud, *imare* 33.

Hız. Ömer de (radıyallâhu anh), sinesinden yediği hançerle yaralı bir aslan gibi kıvranırken, çevresindekilere şunları fı-sıldamıştı: “*Sakın ola, zimmîlerin hukukuna tecavüz etmeyez-siniz. İcinizde yaşıyan Hıristiyan ve Yahudilerin hakkını mut-lak gözetesiniz.*”²⁴⁴ Dersini bizzat Resûl-i Ekrem’den (sallallâhu aleyhi ve sellem) almış birisi olarak Hız. Ömer’in (radıyallâhu anh) başka şeyler söylemesi de zaten düşünülemezdi.

Evet, o, bizzat kendisini öldürmek isteyen bir tali’siz için bile, Allah hâkimiyetini ilan ve itirafın ifadesi olarak, ben ya-şadığım müddetçe ona dokunmayın. Ben ne yersem, ona yedirin. Benim hayat standardım ne ise ona öyle muamele edin. Ama ben ölürsem, siz de Allah’ın bu konudaki hükmü-nü uygulayın, der.

İnsanlar, Rabbülâlemîn olan Allah’ın (celle celâluhu) hâ-kimiyeti ile tecellî edip kendilerini böyle bir hâkimiyetin ve-sayet ve idaresi altında görünce, İslâm gibi huzur ve saadet dolu bir sistem ve nizam teşekkül etmekle onlar daha dünyada iken Cennet iklimini andıran bir hayat yaşayabilirler. Zira İslâm’dan başka hiçbir sistem insanlara böylesine huzur ve güven dolu bir hayat vaad etmez.

Buraya kadar, İslâm ekonomisinin ana esaslarından biri-si olan Allah hâkimiyeti mevzuunu misallerle ve oldukça ge-nişçe anlatmaya çalıştık. Zira bu mevzu, İslâm ekonomisini diğer iktisadî sistemlerden ayıran en büyük özelliklerden biri-dir ve bu yönüyle de o çok önemlidir.

2. Dünya Görüşü

İslâm ekonomisinin ikinci temel esası, onun farklı dünya görüşüne tâbidir. İslâm’ın dünya görüşü Kur’ân ile sınırlıdır. Ne var ki, bu sınırlandırma, görüş ufkumuzu sonsuzlaştırma

²⁴⁴ Şıblî Numanî, *Hız. Ömer ve Devlet İdaresi*, 1/301-302.

ile eş değerli bir sınırlandırmadır. İslâm, bu yönüyle de diğer sistemlerden ayrılır.

Kur'ân'ın, eşya ve hâdiselere bakış açısına, içtimaî ve iktisadî meseleleri nasıl açıkladığına geçmeden önce, tarihî maddeciliğin mevzu ile alâkalı görüş ve düşüncelerine kısaca temas etmekte yarar olacağı kanaatindeyim.

a. Tarihî Maddecilik

Tarihî maddecilik, beşer çapındaki bütün hâdiseleri, iki ana esasa dayandırarak izah etmeye çalışır. Evet, maddecilere göre, insanlığı alâkadar eden her hâdise ve tekevvünün hemen hepsi temelde şu iki sebebe dayanır:

Birincisi: Sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki ezelî kavga.

İkincisi: İçtimaî hâdiselerin cebrî tekâmül yolu, tabir-i diğerle determinizma.

Bu görüşe göre, tarih boyunca insanlık âlemi içindeki bütün çalkantılar, bütün teşekkül ve tekevvünler, 'zenginler' ve 'fakirler' olarak iki sınıfın sürtüşmesinden ibarettir.

Haçlılar Anadolu'yu defalarca bu mülâhaza ile gelip gelip çignemiş; Selâhaddin Eyyûbî bu düşüncelerle onların karşısına çıkıp her seferinde onları göğüslemiş; Alparslan bu maksatla Anadolu'ya girmiş ve bu hedefe ulaşmak için büyük Malazgirt Zaferi'ni kazanmış ve Fatih'in, İstanbul surlarını bin bir zorlukla aşmaya çalışması da yine aynı gaye için olmuştur.

Hâsılı, materyalistlere göre, cihan tarihindeki bütün mevcelenme ve dalgalanmaların altında, sömüren ve sömürülen insanların serencâmesi vardır.

Yine onların düşüncelerine göre, insanlık başlangıç itibarıyla önce derebeyliğin (feodalizm) vesayetinde kalmış, ardından onun kaderine kapitalizm hükmetmiştir. Sonra da

onun yerine sosyalizm gelip oturmuş veya daha farklı ifade-
siyle gelip oturacaktır.

Bu cebrî yolculuk hiçbir zaman durmamış ve durmayaca-
ktır da. Sonunda insanlar proletarya diktat rluğuna boyun
eğecek ve yeryüzünde başıboşluk veya tam nihilizm hâkim
olacaktır. Bu dönemde eskimiş bütün değer yargıları altüst
olacak ve her Şey değişip farklılaşacaktır. Böylece, bu devr-i
daim devam edip duracak ve hiç kimse de bu gidişe “Dur!”
diyemeyecektir. Zira böyle bir tekâmül ruhu, eşyanın tabia-
tında vardır.

Günümüzde bütün düşünce sistemleriyle beraber yıkılıp
giden bu tarihî maddecilik, eşya ve hâdiselere işte hep böyle
bakmış ve iştima  çalkantıları da böyle değerlendirmiştir.

Bu arada, böyle bir düşüncenin baş mimarı Karl Marks
da, âlemi çok karışık bir kısım hipotezlerle tahlil etmeye  a-
lışır. O, bütün tezlerin kendi zıtlarını içinde taşıdığı, bunların
 atışmasıyla yeni sentezlerin oluşacağı; bu yeni sentezlerin de
aynı süreci yaşayacağı (tez-antitez-sentez) mülâhazasıyla bir-
likte Hegel monizminin altını üstüne getirmekle doğruyu bul-
duğunu söyler.

Meselenin Kur’ân anlayışında değerlendirilişi ise tama-
men farklıdır. Her ne kadar beşer tarihinde, sömüren ve s -
m r len sınıfların mücadelesi olmuşsa da, bu, mücadele se-
beplerinden sadece birisidir. Ve bunun yanında, Allah’ın y -
ce adını yükseltmek, yani i’lâ-yı kelimetullah uğruna yapılan
dünya kadar cihad da söz konusudur.

Rica ederim; atına eyer, ayağına çarık bulamayan  ol  o-
cuklarının, kısa bir zaman içinde cihad Şuuruna ulaşmasını,
değişik imparatorlukların karşısına dikilip, büyük bir çoğun-
lukla onları hep dize getirmelerini, atlarını denize sürüp ok-
yanuslar ötesi ülkeleri fethetme himmetiyle dolup taşmalarını

cihad ruhundan başka ne ile izah edebiliriz ve hele bütün bunlara nasıl sınıflar arası mücadele diyebiliriz?

Tarık b. Ziyad, yanındaki beş bin askerle, daha sonra kendi adının verildiği Cebel-i Tarık Boğazını geçip doksan bin kişilik düşman ordusuyla karşılaşınca leventlerine şöyle seslenmişti:

“Önünüzde deniz gibi bir düşman, arkanızda da düşman gibi bir deniz var. Ya şerefinizle düşmana saldırır ve erkekçesine ölür ya da kadın gibi kaçıp denizde boğulursunuz!..”

Aradan 5-6 saat geçmişti ki, yine aynı Tarık, Toley-tola'da hükümdarın sarayında, ayağının altındaki hazineler karşısında kendi kendine hitaben:

“Tarık! Sen dün bir köle idin, Allah seni hürriyete kavuşturdu. Bugün muzaffer bir kumandansın. Ama unutma, yarın toprağa gömülecek ve bütün yaptıklarından Allah'a hesap vereceksin!” diyebilmişti.

Şimdi burada bir lahza durup, *“Böylesine bir şuur ve anlayışın neresinde sömürme vardır?”* diye ehl-i insafa sormak gerekir. Zira Tarık, o kadar yolu sırf kralın hazineleri için kat etmiş olsaydı, hazineleri ayağının altında bulduğu zaman kat'iyen böyle konuşmayacaktı.

Evet, o, niçin *“bütün lezzetleri acılaştırır”*²⁴⁵ ölümü, kendisine hatırlatmaktadır. Nasıl olur da beş bin kişilik bir orduyla sırf 'ganimet' deyip doksan bin kişilik mücehhez bir ordunun karşısına çıkabilir ve nasıl olur da kaçmamak için bütün gemileri yaktırır!..

Evet, tarihin altın sayfaları karıştırıldığında görülür ki, Tarık b. Ziyad ve onun gibi inançlı bütün komutanların, sadece ve sadece bir tek gayeleri vardı, o da i'lâ-yı kelimetullahtı.

²⁴⁵ Tirmizî, kıyâmet 26, zühd 4; Nesâî, cenâiz 3; İbn Mâce, zühd 31.

b. Dünya Görüşümüz

Tarih  maddeciliğin dünya görüşünden sonra Şimdi biraz daha geniŐge bizim Kur'ân ve hadis endekli dünya görüşümüze geçebiliriz:

Kur'ân'ın eşya ve hâdiselere bakışı materyalistçe olmadığı gibi, onun  rg lediği toplum yapısı da asla sömüren ve sömürülenin mücadelesinden ibaret değildir. Evet, Müslümanı harekete geçiren husus hiçbir zaman, serfliğin derebeyliğe, derebeyliğin kapitalizme, onun da sosyalizme veya proleterya diktatörlüğüne intikali ve bu arada meydana gelen çeliŐkiler değildir. Bilakis, İŐl m  düşüncenin temelinde mukaddeslerden mukaddes i' l -yı kelimetullah ruhu vardır.

Evet, her Müslümanın en birinci gayesi, Cenâb-ı Hakk'ın mübarek isminin bir y d-ı cemil olarak bayraklaşması veya mecbur kalındığında düşman karşısında ırz, vatan ve namus uğruna müdafaa ve mücadele etmektir.

Çanak kale Savaşı, bu ikinci hususa bir misal olarak gösterilebilir. Evet, bizim oradaki kavgamız, hiç Şüphesiz ne sömüren ne de sömürülen kavgasıdır. Düşmanlarımız Haçlı düşüncesiyle bize saldırıyor; biz de dinimiz, milletimiz uğruna onlarla mücadele ediyoruz. İŞte bizim cihad felsefemiz.. onu başka yöne çekme bir saptırmadır.

Materyalistler, her Şeyden önce işte bu noktada yanılıyorlar; yanılıyor ve beşer tarihinin medar-ı ıftiharı olan bütün peygamberlerin mücadele ve kavgalarını, sömüren ve sömürülenin kavgası Şeklinde yorumluyorlar.

Evet, onlar, İnsanlığın İftihar Tablosu'nu (sallallâhu aleyhi ve sellem)  zerinde sadece bir peŐtamal taşıyan Hz. Mesih'i (aleyhisselâm), kırk sene Tih sahrasında cemaatinin ilesini çeken Hz. Musa'yı (aleyhisselâm), en ağır hakaretlere maruz kalan Hz. Nuh'u (aleyhisselâm) ve daha nice peygamberi hep böyle değerlendirdiler ve bu zatların yaptıkları o ulv 

ve büyük mücadeleyi, sömüren ve sömürülenin mücadelesi vehmettiler.

Eğer bu anlayış hamakatin ifadesi değilse, o, bu şekilde anlayan için de anlatan için de bir ihanetin ifadesidir. Zira Buda'nın insanın içine doğru sürdürdüğü mücadelesini, Konfüçyüs'ün ahlâk için verdiği kavgayı; Brahma'nın, Sokrates'in canlarını hiçe sayarak kendilerini feda etmelerini, sadece sömüren ve sömürülenin mücadelesi şeklinde anlamak düşüncesizlik ve mantıksızlığın ta kendisidir.

Biz, tarihî vak'alar ve hâdiseler zinciri içinde, onların iddialarını doğrulayacak tek hâdise bilmiyoruz. Aksine, tarihî gerçekler, onların dediklerinin bütün bütün yalan olduğunu ortaya koymaktadır.

Evet, ortada bir mücadele vardır; ama bu mücadele, hakkın mücadelesidir ve ırzın ve namusun müdafaasıdır. Belki bazen de, yanlış olmasına rağmen, ırk ve milliyet kavgasıdır.. ama hiçbir zaman sadece sömüren ve sömürülenlerin sürtüşmesi değildir. Bu itibarla denebilir ki, tarih bir baştan bir başa materyalizmin yalan söylediğini gösteren vak'alar mecmuasıdır.

İkinci olarak, onlara göre, beşerin çeşitli safhalardan geçerek cebrî determinizma gereği varacağı nokta, proletarya hâkimiyetidir. Bu mesele de daha Devr-i Risaletpenâhî'de (sallallâhu aleyhi ve sellem) âyât-ı beyyinâtla haberi verilen ve bu haberlerin doğru çıkmasıyla bir yalan olarak yine onların yüzlerine vurulan bir meseledir. Kur'ân-ı Kerim'de:

*“O Allah ki, şânı yüce peygamberini hidayet ve din-i hakla gönderdi. Ta o, bütün dinlere galebe çalsın.”*²⁴⁶ buyrulmaktadır.

Bu âyetler nazil olduğunda henüz bir avuç Müslüman vardı. Ama bu bir avuç Müslümanın sahip çıktıkları din sayesinde,

²⁴⁶ Fetih sûresi, 48/28.

diğer bütün dinlere galebe alacakları bir bişaret olarak haber verilmekteydi. O gün de sömüren ve sömürülen bir kitlenin bulunmasına rağmen âyette işçi ve ezilen sınıfın h kimiyetinden değil, inanan insanların h kimiyetinden bahsedilmekteydi.

Kur'ân-ı Kerim'in haber verdiği bu hâkimiyet, ilk defa Mekke fethiyle tahakkuk ettiği gibi, tarihin değişik devirlerinde de hep tekerrür etmiştir ve gelecekte de tekerrür edeceğine inanmaktayız. Zira Müslümanların ve salih kulların yeryüzüne vâris olacağı hususu, Cenâb-ı Hakk'ın vaadidir.

Tarih  maddecilik ise, bugün o büyük iddialarıyla birlikte bir bitme süreci yaşamaktadır. Evet, hiçbir zaman hedeflenen husus tahakkuk etmemiş ve bir proletarya hâkimiyeti gerçekleşememiştir. Oyleyse onun iddia ettiği 'sınıfların tekâmül seyri' bir yalan ve safsatadan başka bir Şey değildir ve zaten bütün hâdiseler de bunu göstermektedir.

Bütün sistemler, görüş ve düşünceleriyle bir bir ufûl edip batmaya mahkûm iken, ufûl edip batmaktan m berra ve muallâ olan tek bir sistem vardır ki, hiç Şüphesiz o da Kur'ân'la gelen sistem ve onun yoludur. Kur'ân, kel m olarak mucize olduğu gibi, onun vaad ettiği sistem de mucizev dir. Nitekim, birer birer yıkılıp giden bütün sistemler, bu hakikatin apaçık delilidir.

3. Özel Mülkiyet ve Hür Teşebbüs

İşl m ekonomisinin temel esaslarından biri de, hiç Şüphesiz ferdin mülk edinme hakkıdır. İşl m, her mevzuda olduğu gibi bu konuda da tutarlı ve müstakîm bir yol takip etmiştir.

O, ne fertleri bütün bütün mülk edinmeden mahrum etmiş ne de onların 'l  y s'el' (sorumsuzca) harcamalarda bulunmasına göz yummuştur. Bu itibarla da İşl m, iktisadî yapısıyla, gerek kapitalizm ve gerekse sosyalizmden ayrılarak farklı bir çizgi takip etmiştir.

Mal-mülk edinme insanda fitrî bir duygudur. Zira bütün umranlar ve bütün medeniyetler bu duygu ile kurulmuş ve korunmuştur. Ferdî mülkiyeti inkâr etmek suretiyle fitratla çatışmak bir tefrit olduğu gibi, ferde, sahip olduğu şeylere sınır koymaksızın sonsuz bir tasarruf hürriyeti vermek de bir ifrattır.

Fert, ticarî ve iktisadî hayatında hür ve serbesttir. Meşru ve İslâm'ın çizdiği ölçüler içinde olmak kaydıyla o, istediğini alır-satar; topluma zarar verecek şekilde kenz ve stokçuluğa girmemek şartıyla malını saklar ve bunu belli pazarlarda değerlendirir. Onu korumak için gerekli tedbirleri alır. Zira, İslâm'da malı korumak, aynen canı ve ırzı korumak kadar mukaddestir ki, bu da İslâm'ın mala verdiği ehemmiyeti göstermesi bakımından çok önemlidir.

Daha sonra 'Mülkiyet' ve 'Üretim' konularını ele alırken yeniden bu mesele hakkında değişik boyutlarıyla ve daha tafsilatlı malumat vermeyi düşünüyorum. Burada, sadece bir işaret kabîlinden, konuyu bir çerçeve içine almak istedim.

Evet, özel mülkiyet ve hür teşebbüs, İslâm'ın kendi orijinine uygun olarak onun iktisadî yapısının esasları arasındadır. İslâm İktisadî, bu konudaki görüş ve düşünceleriyle de diğer sistemlerden ayrılır. Zira o, daima yolun en güzelini ve insan fitratına en uygun olanını işaretler.

4. Cihan Sulhü

Cidal ve kavgayı bir hayat düsturu olarak seçen sistemler, insanlara yer yer sulh ve sükûnu vaad etmiş olmalarına rağmen, hiçbir zaman vaad ettikleri şeyi pratiğe dökememişlerdir. Aksine insanlar kendilerini hep bir kavga ve kaos ortamında bulmuş ve bunun vermiş olduğu stres ile hep ızdırapla inlemişlerdir. Hatta dünyanın şu anda içinde bulunduğu duruma, bu sistemlerin sebebiyet verdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

İslâm ise, her zaman ve her yerde bir muvazene unsuru olarak imdada yetişmiş ve kendine ait esasları birer evrensel

mesaj hâlinde insanlığa sunmuştur; sunmuş ve onu eşsiz bir disiplinler mecmuası olarak kabul edip hayatlarına uygulayanlar için de daima kurtarıcı bir rol üstlenmiştir.

Asırlarca misalleri yaşanan ve bugün de her şeyden çok muhtaç olduğumuz kardeşlik harcı ile yoğrulmuş iktisadî ve içtimaî sistemimizi kurduğumuzda biz Müslümanlar, -inşâallah- yeniden cihan sulhünün teminat sigortaları olacağız. Zira biz bozulduğumuz zaman, cihanda sulh ve sükûn da kalmadı. Hasımlarımız bizi yıkmakla sigortayı atırıp, çeşitli türden anarşileri tetiklemiş oldular.

Biz, sulh için, selâmet-i umumî için sevgiyle coştuk; herkese “Selâmün Aleyküm - Allah’ın selâmı üzerinize olsun, selâm ve emniyette olun.” dedik. Gayretimiz boşa gitmedi; gitmedi ve daima selâm ve emniyet dileklerimize karşı, “Ve Aleyküm Selâm - Allah’ın selâmı sizin de üzerinize olsun.” ile mukabele gördük.

Bizler, dün öyle idik; bugün de huzurun bekçileri, sulhün habercileri ve şahitleriyiz. Bunu, mazimizde cihan çapında tahakkuk ettirmiş ve yeryüzünde karşılaştığımız herkese kardeş nazarıyla bakmıştık. Böyle bir muvazene ölçüsü ile zulüm ve tecavüzden kendimizi alıkoymakla kalmamış; insanlık çapında bunun yaygınlaşmasına da öncülük etmiştik.

Evet, bizler geçmişimiz itibarıyla her zaman ve her yerde bir muvazene (denge) unsuru olarak devreye girdik ve sulh-ü umumînin teminatçısı olduk. Dün böyle idik, hayat boyunca da böyle olacağız. Hatta ölürken bile böyle ölecek; Cennet’e girdiğimiz zaman, “*Selâm size, hoş geldiniz. Ebedî kalmak üzere buraya girin!*”²⁴⁷ iltifatını alacağımız ana kadar da böyle devam edeceğiz.

Aslında şu âyet-i kerime de bize böyle bir sonucu müjdelemektedir: “*Rabbilerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük*

²⁴⁷ Zümer sûresi, 39/73.

bölük Cennet'e götürülürler. Kapıları daha önce açılmış bulunan Cennet'e vardıklarında onun bekçileri bu kimselere, 'Selâm size, hoş geldiniz! Ebedî kalmak üzere buraya girin.' derler."²⁴⁸

Başka sistemler, hayatı devam ettiren düsturlardan biri olarak *cidali*, *kaugayı* esas alırken ve varlıklarının devamı için bunu vazgeçilmez bir kaide olarak kabul ederken, İslâm bunu *teavün ve yardımlaşma* esasına bağlamıştır ki; sulh-ü umumî için bundan daha mühim bir esas ve kaide olamaz.

İslâm'ın iktisadî yapılanması açısından *cihan sulhü* kaidesini nazara alacak olursak; bu iktisadî yapının bütün dünya insanları için nasıl bir emniyet ve güven atmosferi hâsil ettiği ve edeceği her türlü izahtan vâreste olduğu ortaya çıkacaktır.

Diğer sistemlerden hiçbirinde pratiğe dönük olmak şartıyla *sulh* esası yoktur. Kur'ân, "*Sulh hayırlıdır.*"²⁴⁹ düsturunu âlemşümûl bir prensip olarak ele alır ve onun uygulanmasını tavsiye eder.

İslâm iktisadî yapısının oturtulduğu bu temel esas, başkalarını çökertmekle ayakta kalmaya çalışan bâtil sistemlerin oturduğu temelsiz esaslardan, Arş'ın ferşten uzaklığı nispetinde uzak ve aynı zamanda bir mürüvvet ve insanlık örneğidir.

Şu kadar var ki, insanlık henüz *cihan* çapındaki bu *sulh* sistemini anlayıp idrak edecek seviyeye gelmemiştir. Hâlbuki İslâm, on dört asrı aşkın bir süre önce böyle bir teklifle gelmiş ve iktisadî yapısını da bu temel esas üzerine oturtmuştur.

5. Âlemşümûl Kardeşlik

Kur'ân-ı Kerim, âlemşümûl bir kardeşliği tesis etmek üzere nazil olmuş ilâhî bir kitaptır.. evet, evrensel kardeşlik, ancak Kur'ân-ı Kerim'in bütün insanlığı kucaklayan engin düşünce

²⁴⁸ Zümer sûresi, 39/73.

²⁴⁹ Nisâ sûresi, 4/128.

dünyasında teessüs edebilmiştir. Böyle bir esas, istikrarlı ve arızasız bir içtimaî ve iktisadî hayat için çok önemlidir.

 lemş m l kardeşlik, Endülüs'teki bir mü'mine inen kılıç darbelerinin iniltisinin bütün mü'minlerin vicdanında duyulması şeklinde kendisini hissettirdiği gibi, o, Bosna, Çeçenistan, Filistin ve Mısır'dan ta Afrika ilerine, hatta Filipinler'e kadar, m teğallipler tarafından dininden, diyanetinden ötürü işken- ce ve zulme maruz kalanların  h u en nlerine ortak olma ve bu duygularla iki büklüm hâle gelip inlemek demektir.  sl m tarihi, bu duygularla süslenmiş yüzlerce misalle lebaleptir.

Evet, Abdurrahman G fik 'nin başına Charles Martel'in kılıcı kalkıp inerken, beri tarafta başka bir mü'min başını tutup inlemiş; Çanakkale, Trablusgarp veya başka bir yerde Türk ordusu zulme uğrayınca, âlem-i  sl m'ın diğer yerlerinde aynı duygular köpük köpük yaşanmış ve sineler hep hikırıklarla inlemiştir.

 sl m, bütün prensipleriyle, en küçük daireden başlayarak en geniş daireye kadar bu kardeşliği hem de en sağlam şekilde tesis etmiştir.  sl m kardeşliğinin en önemli esası inanmaktır. "*Ancak inananlar kardeştir.*"²⁵⁰ beyanı bunun en sadık şahididir. Evet, o, hiçbir ayırım gözetmeden önce bütün inananları kardeş kabul eder.

Bu kardeşlikte o, kral ile kapıcıyı aynı safta, yan yana ve omuz omuza, aynı şartlar altında ve ubûdiyet şuuruyla bir-biriyle bütünleştirir ve tecezzî kabul etmez bir 'k l' (bütün) hâline getirir.

 sl m  düşünce açısından m bette zengin-fakir, beyaz-siyah, soylu veya soylu olmayan ayırımı yapılmamıştır. Herkes orada açık-kapalı her yanıyla en iyi şekilde duyulup hissedilmiştir ki;  lemş m l kardeşlik duygusunun ilk temrinlerinin yapıldığı bu kutlu mekânın tesirini bir başka yerde duyma yaşamak mümkün değildir.

²⁵⁰ Hucurât s resi, 49/10.

Bir Âlemşümûl Kardeşlik Örneği

Şanlı mazimizi incelediğimiz zaman, Kur'ân'ın tesis buyurduğu âlemşümûl kardeşliğin yüzlerce canlı misaliyle karşılaşırız. İşte o yüzlerce örnekten sadece bir tanesi:

Bir zamanlar, şarkta adı anıldığı zaman garptakinin ödü kopan aslanlar aslanı Osmanlı, yaralı ve mecruh kıvranırken, Batının bütün mütecavizleri onun başına üşüşmüştü ve onu bütün bütün tarihten silmek istediklerinde, İslâm'ın pek çok hakikî dostu onun için inlemiş ve onun ızdıraplarını paylaşmışlardı.

Evet, yaralı aslanın iniltisi bütün İslâm âleminde yankılanıyor ve onun imdadına koşmak için herkes elinden geleni yapmaya çalışıyordu. İşte bu samimî dost dünyadan biri de Hindistan'dı.

Süleyman Nedvî anlatıyor:

“Müslüman Türk'ün Trablusgarp'taki hezimetini ve geriye çekilmesi, diğer Müslümanlar gibi Hint Müslümanlarının da vicdanında bir inilti şeklinde yankılanmaya başlamıştı.

O gün ben, çiçeği burnunda bir gençtim. Halk, harıl harıl sokaklardan büyük bir meydana doğru akıyordu. Bu akıntı içinde ben de oraya gittim. İğne atsan yere düşmeyecek kadar bir kesafet ve kalabalık vardı. Müslüman Türk'ün Trablusgarp'taki mağlubiyet ve hezimetinin hesabı görülecekti.

Evet, onun için gözyaşı dökülecek, onun için eller Yüce Mevlâ'ya kaldırılacak, kefare ve fecereye lânet okunacak ve Müslüman Türk'ün yardımına koşabilmenin çareleri aranacaktı.

Hint hükümetini, oradaki Hindu'yu ve Hindu düşüncesini aşarak, o gün bir baştan bir başa Lahor'un sokaklarını inanmış Müslümanlar dolduruyordu. Hatipler konuşuyor, duygular coşuyor ve halkın gözünden akan yaşlar âdeta yere düşmüyor da birbirinin sırtına dökülüyordu.

Herkes elinde ve üzerinde ne varsa ortaya atıyor ve bunlarla Müslüman Türk' n imdadına koşmaya çalışıyordu.

Halk coşmuştu. 'Canını veren yok mu?' dense, hemen herkes, pasaportu eline alıp Çanakale'ye, Maraş'a, Gaziantep'e koşacaktı. Zira, Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) on dört asır evvel tesis ettiği kardeşlik ruh ve anlayışı, bunun böyle olmasını gerektiriyordu.

Nihayet, o esnada kalabalığın saygıyla bir zata yöneldiği görüldü. İki büklüm bu zat, beyaz elbiseleri içinde kürsüye doğru yürüyordu. Muhtemelen böyle bir hesaplaşmanın şiirine kafiyeyi o koyacaktı. Koyacak ve bu tatlı âhenge ayrı bir dem getirecekti. Evet, son sözü o söyleyecek, fezlekeyi de o ifade edecekti.

Sonradan, sözleriyle sineleri dağlayan o zatın Dr. Muhammed İkbal olduğunu öğrendim. Bu söz sultanı, o gün işte böyle iki büklüm kürsüye ıktı. Onun büyüleyici konuşmasıyla halk kendinden geçmiş ve herkes canını vermeye teşne hâle gelmişti. O ise sözlerini şöyle sürdürüyordu:

– Cemaat! Ben şu dakikada kendimi Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ruhaniyeti huzurunda görüyorum. Bana diyor ki:

– Muhammed İkbal, bana ne hediye getirdin? Ben de O'na cevaben diyorum ki:

– Yâ Resûlallah! Sultana sultanlık, gedâya ged lık yaraşır. Benim gibi bir ged dan sultanlara ne hediye olabilir ki! (Evet, asırlar var ki, sana bir hediye getiremedik. Bedr'in aslanları, Uhud'un kahramanları, Huneyn'in serdengetileri gibi seni sevindiremedik.) Ancak şimdi sana öyle aziz bir hediye takdim ediyorum ki, onu Cennet'teki kevserlere dahi değişmem. Bu hediye, Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı savaşan Mehmetçiğin akan kanıdır!"

Bu sözleri duyan cemaat kendinden geçmişti. Evet, Resûl-i Ekrem'e en son takdim edilen hediye, işte bu yarım

bardak kandan ibaretti. Ve bu kan, İslâm'ın haysiyet, namus ve iffeti adına akıtılmıştı.

Hindistan'daki Müslüman, Trablusgarp'taki Türk'ün derdiyle işte böyle ilgileniyor ve inim inim inliyordu.

Evet, bizim burada sinemizden yediğimiz bir hançer, orada bir Hintliyi, bir Afrikalı siyahîyi böyle inletiyordu.

Nasıl ki, bugün, herhangi bir Müslüman ülkesindeki bir inilti bizim gönlümüzde de mâkes bulmakta, vicdanlarımızda yankılanmakta ve topyekün İslâm âleminde aynı inilti ve ızdırabı meydana getirmekte, öyle de, o gün, İslâm dünyasının büyük bir kısmı ızdıraplarımızı bizimle paylaşıyor ve bizim için kardeşlik gözyaşları döküyorlardı.

Öyle de olması icap ederdi. Zira Mefhar-i Mevcudat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Müslümanları, bir bünyenin farklı uzuvlarına benzeterek bu uhuvveti şöyle ifade buyurmuşlardı:

*“Birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkatte mü'minler bir bedene benzerler. Onda bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvlar da uykusuz kalır, ateşlenir ve onun ızdırabına iştirak ederler.”*²⁵¹ Evet, âlemşümül kardeşliğin muktezası işte böyle olmak gerekir.

İktisadî yapının bir de böyle bir kardeşlik esasına oturtulduğu düşünülecek olursa, artık bu yapının sarsılıp yıkılması düşünülemez. Şayet Müslümanlar, bu şuurla bir araya gelir ve bütün gelir kaynaklarını böyle bir ekonomik sistem içinde çalıştırlarsa, çok yakın bir gelecekte dünyanın en zengin ve en güçlü devletlerini kurmuş olurlar.

Zannediyorum böyle bir sistemleşme içine girildiği takdirde, Müslümanlar başkalarına el-avuç açmayacak, falan veya filan topluluk bizi kabul etsin diye çırpınıp durmayacaklardır.

²⁵¹ Buhârî, edeb 27; Müslim, birr 66.

Her Şeye rağmen biz, ümidimizi yitirmiş değiliz. İnşaallah yitirmeyiz de; zira Şimdilerde haricî ve dahilî binlerce hâdise, Müslümanları böyle bir çizgi ve zemine doğru itmektedir. Kardeşlik esasına dayalı bir ticarî ve iktisadî yapılanmayı – mit ederim– yakın bir istikbalde bütün ihtiyaımıyla hepimiz müşâhede ederiz.

İsterseniz Şimdi, buraya kadar izahına çalıştığımız temel esaslar çerçevesinde Őekillenen İslâmî iktisat sisteminin hususiyetlerini anlatmaya geçebiliriz.

D. MÜLKİYET

Hayatı ihata eden bütün meseleler, İslâm'da kendi orijini içinde farklı bir keyfiyeti haizdirler. İktisadî ve ticarî meseleler için de aynı şey söz konusudur.

Evet, İslâm, bu konuya da yine tevhid anlayışı içinde yaklaşır ve her şeyde müntesiplerinin iç ve dış dünyalarını tevhid ile mamur hâle getirmeyi hedefler.

Yani kul, iç sıkıntılarını 'Allah' diyerek atabildiği gibi, toplum da değişik sıkıntıları لَه الْمُلْكُ "Mülk Allah'ındır."²⁵² anlayışıyla aşabilir ki, İslâm'ın iktisat anlayışı da bu temel düşünceye dayanmaktadır.

Mülk Allah'a ait olduğu gibi, hamd ve senâ da O'na mahsustur. Öyle ise ne baronların ne feodal beylerin ne bir ucu devrimize kadar uzayıp gelen kapitalistlerin ne de proletarya sınıfının mülkün gerçek sahibi olması söz konusudur.

Her şey Allah'ın olduğu gibi yeryüzü de O'nundur. Ve O, er geç yeryüzüne iç ve dış salâha ermiş kullarını vâris kılacağını beyan buyurmaktadır.²⁵³ Bu, Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen ve asla değişmeyecek olan kanunu ve âdet-i sübhaniyesidir.

Esasen hakikî mânâda yeryüzünün hâkimi Allah'tır. Ancak O, geçici olarak beşer eline itibarî ve izafî bir hâkimiyet vermiştir; vermiştir ama dikkat edilecek olursa, bu itibarî hâkimiyette dahi yine hep O'nun hükümranlılığı müşâhede edilmektedir.

Şu kadar var ki, insanlar Allah'a yaklaşmaları ve kurbiyetleri nispetinde bu hâkimiyete ehil hâle gelirler. Allah (celle

²⁵² Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/6; Teğâbun sûresi, 64/1.

²⁵³ Enbiyâ sûresi, 21/105.

celâluhu) da onları bir  l de hakem kılar, onlar da vek leten hükmederler. Muvakkaten yeryüzünde söz onlara ait olur. Milletler arasında niz  olduğunda onlara başvurulur. Tıpkı Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'ye başvurulduğu; Selâhaddin'e, Kılıçarslan'a, Alparslan'a, Fatih ve Kanun 'ye müracaat edildiği gibi...

Tavaniyla, tabaniyla hakikî mânâda Allah'ın halifesi hâline gelmiş bir cemiyet ve millet, Cenâb-ı Hakk'ın rızasına götüren yolun temsilcisidir. Bunda hiç kimsenin zerre kadar şüphesi olmamalıdır. Zira Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen kanunu hep böyle devam edegelmiştir.

Hükümler, kader âleminde verilir. Ancak, uygulama i tima nin şartları ve kaidelerine göre yeryüzünün halifesi hâline gelen bir millet tarafından yerine getirilir. Artık hakkında hükmedilen millet ve devletler için verilen hükümlerden kurtuluş da yoktur.

Bazen bu hüküm, herhangi bir milletin hürriyetinin elinden alınması şeklinde olur. Bazen, bir millet içtimaî coğrafyadan silinme cezasına çarptırılır. İnfaz eden ise hep aynı millet veya sal hını ispat etmiş bir kısım milletler topluluğudur.

Yeryüzüne ancak salih kimselerin vâris olacağı hakikati şeriat-ı fitriye kanunları içinde, "l  yez l" (ebediyen) devam edecek ve hiçbir tebeddül ve değişikliğe de uğramayacaktır.

Biz, Müslümanlar olarak Allah'a teslim olur ve başka teslim ve başka teslimiyetleri de kölelik ve esaret sayarız. Böyle bir esaret hayatına her zaman ölümü tercih ederiz. Eğer teslim olup karşısında temenna durduğumuz bizden birisi varsa, bu da netice itibarıyla O'na r ci olduğu içindir.

Aslında bizim bu teslimiyetimiz de hep belli sınırlar dahilinde cereyan etmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın sınır koyduğu noktadan öteye, hiç kimseye hiçbir şekilde serf r  etmemiz ve baş eğmemiz söz konusu değildir. Kendimizi Cenâb-ı

Hakk'a nispet ederek intisap ve köleliğimizi itiraf ise, bizler için hayatımızın en onur ve şeref verici davranışı sayılır. Bizim için böyle bir kölelik hürriyetin; böyle bir intisap da şeref ve izzetin ta kendisidir.

1. Mülkün Yegâne Sahibi Allah'tır

Mülk Allah'ındır. İslâm mal ve mülkü ele alıp değerlendirirken bu zaviyeden ele alır. Biz de meseleye bu zaviyeden yaklaşacak ve söyleyeceklerimizi hep bu ölçüler içinde söylemeye gayret edeceğiz.

Yeryüzü Allah'ındır. Biz de Allah'ın mülküyüz. Bu mevzuda teşrî ve tevcih hakkı ancak ve ancak Malikimiz olan Allah'a aittir. Bugün yeryüzü sahnesinde biz bulunuyoruz. Dün başkaları bulunuyordu. Yarın da başkaları bulunacak. Gelen mutlaka gidecek; giden de bir daha geri gelmeyecek.

Hakkında gidip-gelme sözcüğünü kullanmak muhal olan Ezel ve Ebed Sultanı bir Zât vardır ki, ufûl etmeyen, yok olup gitmeyen sadece ve sadece O'dur. Malikiyet de sadece O'na aittir. Diğer malikiyetler ise izafîdir, geçicidir. Bunlar dünyaya gelince malik olduklarını zannederler; giderken de malik olmadıkları keder ve tasasıyla çeker giderler. Ne kadar, hâkimiyet iddiasında bulunanlar varsa, bunlar dünyadan göçtüklerinde ne mülkleri ne de hâkimiyetleri kalır. Her şey dağılır gider; dağılır gider ve sadece O kalır.

Öyle ise insan, dünya onu silkeleyip atmadan kendi iradesi ve irfanıyla daha sonra varacağı menziline yönelmeli ve durmadan dolup boşalan bu kararsız dünyaya gönül bağlamamalıdır.

Allah (celle celâluhu) ötede: “Bugün mülk kimindir?”²⁵⁴ diye soracak. Ve işte bizler ötelere ait bu soruya daha dünyada iken cevap veriyor ve “Mülk bütünüyle Senindir

²⁵⁴ Mü'min sûresi, 40/16.

Allahım!” diyoruz. Bütün düşüncelerimizi de bu temel prensibe bağlıyoruz.

Şimdilik, sabah-akşam okuduğumuz ve bilhassa çarşı ve pazara çıkarken okunması sünnet olan şu duayı meselemizle alâkalı olması açısından kaydedip geçelim:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ
وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْحَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Allah’tan başka ilâh yoktur. O tektir. O’nun asla şerîki olamaz. Mülk O’nundur, hamd de O’na mahsustur. O diriltir ve öldürür. O ezeli ve ebedî hayat sahibidir. Hayır O’nun elindedir. O’nun kudreti her şeye yeter.”²⁵⁵

Bizim çarşı ve pazarımıza işte bu düşünce hâkimdir. Bu itibarla malikiyet iddiasında bulunanlar kendilerini malik zannededursun, değişik kuruntulara girsin, mülk iddiasında bulunsun veya mülkü esbaba taksim etsinler; bütün bu mülk, şerîki ve ortağı olmayan Allah’ındır.

O öldürenidir, diriltendir. O isterse, piyasa ve pazar canlanır ve yine O isterse piyasayı, pazarı altüst eder. Zira O her şeye kadirdir. Biz düşünce dünyamızda hâkimiyeti O’na veriyor, mülkünde istediği gibi tasarruf yapacağına dair olan itikadımızı, söz ve fiillerimizle bir kere daha perçinliyor; bütün cihan duysun ve bu velvele ile bir kez daha inlesin: “Mülk sadece ve sadece Allah’ındır...” diyoruz.

2. Teşrî Allah’a Ait Bir Haktır

Teşrî ve tevcîh hakkı Allah’ındır. Hükmü ancak ve ancak O verir.. evet, teşrî hakkı sadece ve sadece Allah’a aittir. İktisadî hayata ait kanun vâzı (koyucu) da bir başkası değil O’dur.

²⁵⁵ Tirmizî, daavat 36; İbn Mâce, ticârât 40.

Güneşi semamıza kim perçinlemişse, dünyayı 149,5 milyon kilometrelik mesafede güneş etrafından kim döndürüyorsa; dünyaya, hayata müsait olsun diye 23,5 derecelik meyli kim vermişse, atmosferin içerisinde % 21 nispetinde oksijen tespit edip bizim hava almamızı kim sağlamışsa, bizleri kim öldürüp diriltiyorsa ve hayatın her sahasında bize kim Hâkim-i Mutlak ise, iktisadî hayatımızın hâkimiyeti de ancak O'na aittir.

Zira insanla diğer sistemler arasında çok ciddi bir münasebet vardır. Bütün cihana hâkim olup tasarrufta bulunmayan, bu münasebet ve irtibatı temin ve tesis edemez. Bunu temin ve tesis edemeyene de hakikî mânâda hâkim ve malik denemez.

Nasıl ki, insan bünyesinin herhangi bir uzvuna hâkim olmak için bütün vücuda hâkim olmak şarttır. Zira bütün uzuvlar arasında çok ciddi bir irtibat ve münasebet vardır. Ve vücudun bütününe hâkim olup tasarrufta bulunamayan, bir hücreye dahi hakikî mânâda hâkim olup tasarruf edemez. Öyle ise bütün kâinata malik olamayan insana dahi hakikî olarak malik olamaz.

Bu itibarla bizler, mal ve mülkümüzle beraber, her şeyin maliki olan Allah'a teslim oluyor ve O'nun malikiyetini bütünüyle kabul ve itiraf ediyor, O'na veriyoruz. Malikiyet O'nun olduğuna göre, teşrî hakkı da O'nundur...

Teşrî ve tevcîh hakkı, ferdin içtimaîleşmesi neticesinde ortaya çıkan bir durumdur. Bizim toplum yapımızda fert o kadar içtimaîleşmiştir ki, o kendi huzur ve saadetini, mutlak planda içinde yaşadığı cemiyetin huzur ve saadeti içinde görmektedir.

Bizde hemen her fertte şu düşünce hâkimdir: "Eğer içinde yaşadığım toplum huzurluysa ben de huzurluyum. Herkesin bağ ve bahçesine semadan dürr ü güher yağıyorsa, benim bahtıma da birkaç tane düşün isterim. Eğer başkası

mahrumsa benim nasip ve payımın olması da o kadar önemli değil. Ben, içinde yaşadığım cemiyet için varım. Başka türlü düşünürsem varlık gayemi unutmuş olurum.”

Diğer bir yaklaşımla bizde her fert, içinde yaşadığı cemiyetin lezzetleriyle mütelezziz ve elemeleriyle müteallim olmalıdır ki, içtimailleşme şuuruna ermiş olduğunu göstermiş olsun. Aksi hâlde birbirinden kopuk fertlerin ne cemiyet hayatından ne onun iktisadî yapısından ne de bedeviyetten kurtulduklarından bahsetmek mümkündür.

Bedeviyetten kurtulmuş fertlerdir ki ileri seviyede medeniyet ve umranlar kurabilmişlerdir. Bu da, teker teker fertlerin, cemiyetin hissiyatını ruhlarında duymalarıyla mümkündür. Böyle bir tevcîhin ise kanunu yoktur. Çünkü o, tamamen fertlerin yetiştirme tarzlarıyla alâkalıdır.

Bunun mânâsı şudur: Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Mucizü’l-Beyan’da çeşit çeşit hükümler vaz’etmiştir. Bu hükümlerden iktisadî yapıyı ilgilendirenlerin yanı sıra ilgilendirmeyen ve başka sahalara ait olanlar da vardır. Şimdi biz mevzumuzla alâkalı olması bakımından iktisadî ve malî hayatla alâkalı olanlardan bir ikisini kaydedelim.

Meselâ, Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurur:

*“Erkeklerle kendi kazandıklarından bir pay, kadınlara da yine kendi kazandıklarından bir pay vardır.”*²⁵⁶

Erkek çalışıp kazanmışsa, elde ettiği mâmelek onundur. Kadın çalışıp kazanmışsa, o da onundur. Bu itibarla da hem kadının hem de erkeğin mülk edinme hakkı vardır. Mirasta da durum aynıdır.

*“Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından, erkeklerle hisse vardır. Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da hisse vardır. Bunlar az veya çok belirli birer hissedir.”*²⁵⁷

²⁵⁶ Nisâ sûresi, 4/32.

²⁵⁷ Nisâ sûresi, 4/7.

Böyle bir hakka hiç kimse el uzatamaz. Aksi zulümdür, tecavüzdür. Cenâb-ı Hak, insanlara bir taraftan mülk edinme hakkı verirken diğer taraftan da zekât vermeyi emretmektedir. Zekât, fakirlerin zenginlerdeki hakkıdır.

3. Teşrî ve Tevcîh Üzerine

a. Teşrî ve tevcîhin mânâsı

İslâm, iktisadî ve malî yapılanmayı iki türlü ele alır:

Birincisi, meselenin teşrî yönüdür. Bu yönüyle iktisadî hayat belli prensiplere bağlanmıştır.

İkincisi ise, *tevcîh* yönüdür ki, bu yön tamamen fertlere kazandırılan şuurla alâkalıdır ve İslâm dini, ferde cemiyet şuuru kazandırmakla tevcîhe bir şekil vermiştir. Bu ise hiçbir zaman dondurulup bir sınır ve tahdit altına alınmamıştır. Misallerini gördükçe bu husus daha bir aydınlık kazanacaktır.

Meselâ, yukarıda geçtiği gibi, Cenâb-ı Hakk'ın insanlara bir taraftan mülk edinme hakkı verirken diğer taraftan da zekât vermeyi emretmesi birer teşrîdir ve bu teşrî hakkı, daha önceleri de ısrarla belirttiğimiz gibi, Cenâb-ı Hakk'a aittir. Fakat bir de meselenin tevcîh yönü vardır ki buna sınır getirmek mümkün değildir.

Bir toplum düşünün ki, fert cemiyetle tamamen bütünleşmiştir. O cemiyetin üye ve fertlerinden birisi bir ay aç kalsa, o da bir ay hiçbir şey yiyip içmemektedir. Birisinin başı ağrırsa, onun da iştahı kaçmaktadır. Dahası o, insanların ebedî hayatları adına daima iki büklüm yaşamaktadır. Sancıdan kıvrınmadığı bir anı yoktur. Hâlbuki Allah ona sadece zekât vermeyi emrettiği hâlde, o, iktiza ettiğinde bütün malını hatta sırtına giydiği son elbisesini vermektedir. İşte bu bir *tevcîh*tir ve kulun iradesine bırakılmıştır.

Denebilir ki, sahabe bütünüyle bu şuura ermişti. Hz. Ebû Bekir'in verme ufku buydu. Onun bu tevcîhini had ve sınır

altına almanız mümkün değildir. Hz. Ömer aynı Şekilde veriyordu. Hz. Ali, günlerdir a  olduğunu unutuyor ve yiyecek bir Şeyler almaya çıktığı pazarda, kendisine el açan birisine neyi varsa veriyordu. Hz. Osman'ın cömertliği karşısında ise Allah Resûlü *“Allahım, Osman'ın cömertliğinden utanır oldum!”* diyordu.

Abdurrahman b. Avf da bu Őanlılardan biriydi. Bunlar hayatlarında Cennet müjdesi alan insanlardandı. Allah Resûlü bir defasında imamete onu geçirmiş ve arkasında namaz kılmıŐtı. Bu zat, neyi var neyi yok hepsini Mekke'de bırakmış ve Medine'ye öyle hicret etmişti. Ne var ki, bir keresinde Allah Resûlü, *“Abdurrahman b. Avf'ı sürünerek Cennet'e gidiyor gördüm!”* buyurmuştu. Sebebi sorulduğunda da: *“ ok zengin olması”* söylenmiŐti.

Aradan yıllar geçmiş, Hz. Âişe Validemiz Mescid-i Nebvi'de otururken dıŐarıdan gelen büyük bir gürültü dikkatini çekmiŐti. Yanındakilere gürültünün sebebini sorduğunda, Abdurrahman b. Avf'ın dillere destan ticaret kervanının Medine'ye yaklaŐmakta olduğu söylenmiŐti. Duyulan ses ve gürültü de insanların bu kervanı karşılamaya koŐmalarından ileri gelmekteydi.

Hz. Âişe Validemiz *“Allah Resûlü doğru söylemiş!”* dedi. Yanındakiler *“Ne demişti?”* diye sorunca da yukarıda zikrettiğimiz hadisi nakletmiŐti. Daha sonra bu söz Abdurrahman b. Avf'ın kulağına kadar gitti. Mahzun ve mükedder olmuş ve yediyüz deveyi yükleriyle Allah yolunda infak etmişti. Daha sonra da ya bizzat kendisi gelip veya birini gönderip: *“Ey Anam, acaba ayaklarımı kurtarabildim mi?”* diye sormuştu.²⁵⁸

İŞte bu da tevcih'in ayrı bir yanı ve Abdurrahman b. Avf'ın engin ufkunu!. Ne var ki, herkesten aynı davranışı bekle-

²⁵⁸ Bkz.: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/115. Ayrıca bkz.: İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 3/379; İbnü'l-Cevzi, *Sifat 's-safve*, 1/352.

mek mümkün olmadığı gibi onu sınırlandırmak da mümkün değildir.

Hız. Ebû Zer (radıyallâhu anh) anlatıyor:

- Allah Resûlü tek başına Uhud'a doğru yürüyordu. Ben de hemen arkasına takıldım. Bir müddet arkasından yürüdüm. Uhud Dağını görünce: "Uhud Dağı kadar altınım olsaydı, hepsini dağıtırdım ve ondan bir dinarı hariç üç günden fazla yanımda beklemesini arzu etmem. O bir dinarı da yalnız borç ödemek için tutmak isterim." buyurdular. Sonra devamla şöyle buyurdular:

"Bu dünyada mal-mülkü çok olanlar, kıyamet gününde azlık kurbanı olanlardır. Ancak sağına, soluna, önüne, arkasına mal ve mülkünü dağıtanlar müstesna."

Allah Resûlü böyle derken eliyle sağına, soluna, önüne ve arkasına işaret ediyordu. 'Ben dönene kadar yerinde kal!' buyurup bir süre benden uzaklaştı. Bu arada ben bir ses işittim ve Resûlüllah'ın yanına gitmek istedim. Sonra Resûlüllah'ın 'Yerinde kal!' buyurduğunu hatırladım ve vazgeçtim. Allah Resûlü gelince: 'O işittiğim ses ne idi?' diye sordum. Resûlüllah: 'Sen o sesi işittin mi?' buyurdular. 'Evet' dedim. Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdular: 'Yanıma Cebrael geldi ve bana 'Ümmetinden her kim Allah'a hiçbir şeyi şerik koşmayarak ölürse Cennet'e girer.' dediler."²⁵⁹

b. Teşrî ve Tescîhte Ölçü

Hız. Fatıma'nın eline Hız. Ali vasıtasıyla bir gerdanlık geçmişti. Ne Hız. Ali'nin ne de Hız. Fatıma'nın elinde böyle mal ve emtia uzun süre kalamazdı; gelen gelir ve Allah için bir başka yere verilir.

Hız. Ali hiçbir devirde evinde karnını doyuracak bir günlük yemekten fazlasını tutmadı. Dahası o, yaz-kış aynı elbiseyi

²⁵⁹ Buhârî, *istikrâz* 3; *bed'ü'l-halk* 6; *isti'zân* 30; *rikâk* 13, 14; Müslim, *zekât* 33, 34.

giyerdi. Yazın terler, kışın ise tir tir titrerdi. Buna rağmen ganimetten eline geçen gerdanlığı hanımına vermiş ve Hz. Fatıma da bunu boynuna takıvermişti.

Efendimiz, kızının boynundaki gerdanlığı görünce kaşlarını çatı. O güneşe fer veren simada aniden bir tekallüs oldu. Aslında Hz. Fatıma, Efendimiz'in kadınların altın takmalarına müsaade ettiğini biliyor ve ona göre davranıyordu.

Evet, altın, kadınlar için mubahtı; o da, teşriin kendisine tanıdığı bir hakkı kullanıyordu. Ancak onun mâşerleşmiş bir vicdanı vardı. Ve bu tavrı, taşıdığı vicdana uygun değildi. Onun içindir ki, Efendimiz kaşlarını çatmış ve kızına hitaben şöyle demişti:

“İster misin, insanlar, Peygamberin kızı boynunda Cehennem'den bir parça taşıyor, desinler?”

Hz. Fatıma hemen boynundaki gerdanlığı çıkarıp satmış, sonra da bu para ile bir köle satın alıp onu hürriyete kavuşturmuştu. Ardından Allah Resûlü'ne gelerek yaptıklarını anlatınca, Resûlullah'ın mübarek yüzündeki bulutlar dağılmış ve çehresi eski hâlini almıştı. Yani kızının yaptığından çok memnun olmuştu; memnun olmuş, ellerini açarak: *“Peygamberin kızı Fatıma'yı Cehennem'e girmekten kurtaran Allah'a hamd olsun!”* diye boşalıvermişti.²⁶⁰

Görülüyor ki, karşımızda iki tablo var: *Teşri ve tevcih*. Bir taraftan kanunu Allah koyuyor, diğer taraftan da kul incelerden ince hâle geliyor ve bütünüyle îsâra kilitleniyor.

Burada bir yanlış anlamayı önlemeye ihtiyaç var: İslâm, kendi müntesiplerine hiçbir zaman, elinizde ne varsa hepsini saçıp savurun ve başkalarına muhtaç hâle gelin, dememiştir. Aksine, İslâm'ın yaşadığı devrelerde Müslümanlar iktisadî yönden dünyanın en zenginleri hâline gelmişlerdir.

²⁶⁰ Nesâî, *zinet* 39; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/278.

En büyük ticareti onlar yapmış; Yemen'e, Suriye'ye, oradan da ta Mâverâünnehir'e kadar ticaret kervanları teşkil etmiş ve ülkelerini dünya ticaretinin merkezi hâline getirmişlerdi.

Evet, o dönemde devlet ve millet fevkalâde zengindi. Ancak hiçbir zaman servet, fertlerin mihrabı hâline gelmemişti. Şahıslar sade bir hayat yaşıyor, israf ve tebzîrden olabildiğine uzak duruyorlardı. Ayrıca, cömertlikte âdeta herkes birbiriyle yarışıyor gibiydi.

Bütün bunları anlatırken, malın hiçbir kıymet ve ehemmiyeti yoktur da demek istemiyoruz. Zira mal ve emtianın kendisine göre bir yeri ve ağırlığı vardır. Bunu görmezden gelmenin doğru olmadığı da açıktır.

ba. Kazançta Denge

İnsan için çalıştığından başka ne vardır?

*“İnsan için ancak çalıştığıнын semeresi vardır. Çalışmasının semeresi şüphesiz görülecektir. Sonra da ona karşılığı eksiksiz verilecektir.”*²⁶¹

Kur'ân, bir taraftan insanları çalışmaya teşvik ederken, diğer taraftan mücerret çalışmanın her zaman faydalı olmayacağına da dikkat çekmektedir.

*“Allah hiçbir nefse gücünün üstünde yük yüklemeyiz. Yaptığı iyilikler onun lehinde, kötülükler ise aleyhindedir.”*²⁶²

Öyle ise insan, çalışıp kazandığı şeylerde bir denge kurmalıdır ki kazandıkları hep lehinde olsun.

*“Ey iman edenler! Alışverişin, dostluğun, şefaatin olmayacağı gün gelmeden önce, sizi rızıklandırdığımızdan hayra sarf edin. İnkâr edenler, zalimlerin ta kendileridir.”*²⁶³

Kur'ân işte böyle bir muvazene ve denge kurmuştur. Allah Resûlü de, meselenin pratiğini evvelâ kendi nefsinde

²⁶¹ Necm sûresi, 53/39-41.

²⁶² Bakara sûresi, 2/286.

²⁶³ Bakara sûresi, 2/254.

yaşamıştır; ardından da, kendisine neseben en yakın olanların bu dengeyi kurmalarını istemiştir.

Daha önceki bölümde Hz. Fatıma (radiyallâhu anhâ) ile ilgili bir misal vermiştik. Burada da yine onunla ilgili bir hususu arz ederek, konuyu aydınlatmaya çalışalım:

Hz. Fatıma Validemiz vefat ettiğinde yirmi beş yaşlarında var veya yoktu. Sanki onun dünyaya geliş gayesi kıyamete kadar gelecek bütün aktâp ve seyyidlere analık yapmaktı. O bir ‘Zehrâ’ idi; çiçek gibi açmış, tohumlarını bırakmış ve öyle gitmişti.

Evet, o çiçekten nice gül bahçeleri ve nice geçmeyen baharlar meydana gelecekti. O, Allah Resûlü’nün vefatından sonra geriye kalan, Efendimiz’in tek gönül meyvesiydi ve O’nunla ayrılıkları çok sürmemiştir. Babasının vefatından altı ay sonra o da çok sevdiği babasının yanına göç etmişti.

O incelerden ince kadınlar sultanı, edebi, davranış ve hareketleri ile aynen İki Cihan Serveri’ni aksettirirdi. Evinin bütün işini kendisi görür; çamaşırını kendi yıkar, yemeğini de kendi yapardı. Ayrıca, evin suyunu da bizzat kendisi taşırdı. El değirmeninde arpa öğütmekten elleri ve su taşımaktan da mübarek omuzu nasır bağlamıştı. Hz. Ali (radiyallâhu anh), hanımının bu durumuna çok üzülüyor; fakat imkânı olmadığı için ona bir yardımcı bulamıyordu.

Nihayet bir yerden bir hayli esir gelmişti. Gelen esirler, Medine Müslümanlarına dağıtılıyordu. Hz. Ali hanımına, “Gidip babana söyle, sana da bir hizmetçi versin. Ben söylemeye çekiniyorum!” dedi. Hz. Fatıma da gidip durumunu arz etti. Ancak Allah Resûlü kızına müspet cevap vermedi:

“*Suffe ashabı açlıktan kıvranırken ben sana hizmetçi veremem!*” dedi. Daha sonra da eve gidip kendisini beklemesini söyledi.

Hâdisenin bundan sonrasını Fatıma Anamız şöyle anlatıyor:

Yatakta yatıyordum. Yanıma oturdu. Öyle ki ayaklarının serinliğini sinemde hissediyordum. Bana: “Kızım, sana benden istediğinden daha hayırlı bir şey öğreteyim mi?” dedi. “Evet, yâ Resûlallah!” dedim. Sözüne şöyle devam buyurdu:

*“Yatağa girdiğin zaman 33 defa ‘Sübhanallah’, 33 defa ‘Elhamdülillah’ ve 34 defa da ‘Allahü Ekber’ de. Bu senin için köleden de hizmetçiden de daha hayırlıdır.”*²⁶⁴

Allah Resûlü, kızının yüzünü ahirete ‘tevcîh’ ediyordu. Belki de onu ikaz ediyor ve bu ölçüde olsun dünyaya bulaşmamasını istiyordu. Nasıl olsa çok kısa yaşayacaktı. İhtimal bu ifadelerinin altında bu hakikate de telmih vardı.

Evet, Efendimiz’in saadet hanesi hep böyleydi. Hz. Ali, isteseydi, arzu etseydi ve sadece hakkı olanı alsaydı hem kendisine hem de hanımına çok daha müreffeh bir hayat yaşatabilirdi. Ama onlar devleti zengin edecek bir davranışı ihtiyarî olarak tercih ediyor ve kendileri oldukça fakir ve sade bir hayat yaşıyorlardı.

Düşünün ki, Hz. Ömer döneminde yaklaşık dört bin at yedekte tutuluyordu. Bakımı, görünümü ve tımarı yapılan bu atlar zaruret hâlinde kullanılmak üzere bekletiliyordu. Aynı şekilde Mekke yakınlarında bir merada kırk bin deve besleniyordu.²⁶⁵ Demek ki, devlet bu derece zengindi. Ama halk Ebû Zer, Ebû Hüreyre, Habbab b. Eret ve Bilâl-i Habeşî gibi hayatlarını sürüyorlardı.

Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh), bir gün üzerine ketenden bir elbise geçirince, kendi kendine hitaben şöyle demişti:

“Beh beh! Şimdi elbise buldun da caka yapıyorsun. Hâl-buki, daha dün denecek kadar kısa bir zaman önce günlerce aç kalıyordun. Yiyecek bir şey bulamadığından ötürü açlıktan

²⁶⁴ Buhârî, *fedailu'l-ashab* 9; *humus* 6; *nafakât* 6, 7; *daavat* 11; Müslim, *zikir* 80; Tirmizî, *daavat* 24; Ebû Dâvûd, *harac* 20; *edeb* 109.

²⁶⁵ Mevlâna Şibli, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 2/144-146.

bayıldığıın da olurdu ve Medine çocukları seni deli zanneder ve alaya alırlardı."²⁶⁶

Ne var ki, bu muvazenenin de doğru anlaşılması icap eder. Evet, mesele bir lokma bir hırka meselesi değildir. Belki asıl mesele Hak rızası meselesidir: *Buna göre elde edilen dünya metainı Hakk'ın ve halkın istediği istikamette sarf etme ve bununla, içinde yaşadığı cemiyet ve cemaatin eksik ve gediğini kapama ve böylece insanların en hayırlıları arasına girme.. evet, işte serveti değerlendirmenin yolu.*

Bence esas mesele budur. Hele tekevvün (yeniden oluşma) devrinde bu anlayış ve bu şuura her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır.

bb. Harcamada Denge

Hız. Ali döneminde İslâm devleti; toprakları, iktisadî gücü ve fert başına düşen gelir seviyesi bakımından bugünün süper devleti kabul edilen ABD'den daha iyi bir durumdaydı. Hız. Ali işte böyle bir devletin başında halifeydi ama, halkın en fakirlerindendi. İbn Alkame anlatıyor:

Hız. Ali halife iken bir gün ziyaretine gittim. Elindeki kuru ekmeği bayat bir süte bandırıp yemeye çalışıyordu. Kendisine, "Ey Mü'minlerin Emiri! Senin yemeğin bu mu?" dedim.

Gözleri doldu ve ağladı. "Vallahi, dedi, Allah Resûlü'nün yediği ekmeğim benim yediğimden daha kuruydu. Üzerine giydiği elbise de benim giydiğimden daha sert ve daha kabaydı. Ben, Allah Resûlü ne yaptıysa onu yapmaya çalışıyorum. Doğrusu ahirette O'na kavuşmamaktan çok korkarım."

Soğuk bir kış günüydü. Üzerine giydiği elbise ise gayet inceikti ve Hız. Ali tir tir titriyordu. O, o gün koca bir devletin reisiydi.

²⁶⁶ Beyhakî, *Şüabu'l-İman*, 7/386-387; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1/379.

Bir gün yanına bir sahabi yaklaşıp: “Yâ Ali, üzerine daha kalın bir şey giysene!” dedi. Halife az durdu ve sonra ona: “Ben, bana verilenle ancak bu kadarını alabiliyorum.” cevabını verdi.

Elbette Hz. Ali'nin o devrede yapmak istediği kuru bir zahitlik değildi. O, Emeviler eliyle bozulmaya yüz tutmuş bir hususa fiilî olarak karşı koyuyordu. Devlet idaresindekiler devletin malını çarçur edemezlerdi. Hz. Ali herkesi kendi yaşantısıyla istikamete zorluyor ve toplum içindeki umumî bozuluşu önlemeye çalışıyordu.

Eğer mülk Allah'a ait ise, o bu yönüyle de kıymetlidir. Dünyada tasarruf hakkı kime verilirse verilsin, mülke karşı daima saygılı davranmalı ve o mülk saçıp savrulmamalıdır.

Kur'ân bu hususa temas sadedinde şöyle buyurur:

*“Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver, elindekini saçıp savurma. Saçıp savuranlar şüphesiz şeytanlara kardeş olmuş olurlar. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür.”*²⁶⁷

Bilmem ki, savurganlık yapıp israfa dalanlar; fert, aile, cemiyet ve millet olarak ekonomilerinde dengesiz tüketimi esas alanlar, acaba şeytanî bir davranış içinde olduklarının farkındalar mı?

Dağıtırken dahi, başkasının hakkı girsin veya girmesin, sırf Allah'ın mülkü olduğu nazara alınarak israftan kaçınmak icap eder. Ayrıca malın korunması da çok önemlidir ve bu hususta da şu tahşidat yapılır:

*“Allah'ın sizi koruyucu kılmış olduğu mallarınızı, sefih kimselere vermeyin. Kendilerini bunların gelirleriyle rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”*²⁶⁸

Burada geçen sefih, malını koruyamayacak durumda olan insan demektir. Bu tür insanlardan bazıları aklî muva-

²⁶⁷ İsrâ sûresi, 17/26-27.

²⁶⁸ Nisâ sûresi, 4/5.

zeneleri yerinde olmadığından dolayı, bir kısmı da sefahata alıştığından ötürü elindeki malı saçıp savurdularından devlet onların tasarruflarına müdahale etme durumundadır.

Böyle bir durum karşısında bazen neseben ona en yakın olan insanlar o mala el koyarlar ve ana sermayeyi muhafaza edip o malı nemalandırarak hem onlara bakarlar hem de Cenâb-ı Hakk'ın emanetini yerine getirmiş olurlar. Bu da İslâm'ın mala verdiği ehemmiyetin bir başka yönüdür.

Cenâb-ı Hak, koyduğu kanunlarla senin malını ve mülkünü koruma altına aldığı gibi, aynı Şekilde sen de O'nun mülkünü korumak ve muhafaza etmekle m kellefsin. Aynı zamanda böyle davranmak Allah ahl kıyla ahl klanmış olmanın da gereğidir. Bu açıdan denebilir ki, yukarıda zikrettiğimiz âyet, bir çırpıda hem Allah hakkını hem de kul hakkını anlatmış oluyor ve mü'min her iki hakkı da dengeli olarak gözetmek zorundadır.

bc. Malın Dağılımda Denge

İktisatta en mühim esaslardan biri olarak kabul edilen, “malın dengeli dağılımlarını temin ve belli ellerde toplanmasını  nleme”, İslâm'da kendiliğinden gerçekleşen bir husustur. Bunun için ayrıca kanun vaz'ına da gerek yoktur. Yani sistemin işleyişi normal olarak bu neticeyi doğurmaktadır.

İslâm'da, temerküz (malın belli ellerde toplanması) karşısında tahşidat yapma lüzumunu hiç duymayız. Zira bu negatif görüntünün ortadan kalkması, sistemin işlerliği içinde kendiliğinden hâsıl olmaktadır. Kur'ân, sözünü ettiğimiz esası Şu Şekilde açıklar:

“Allah'ın, fethedilen ülke halklarının mallarından Peygamberine verdikleri; Allah, Peygamber, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir; ta ki bu mallar, içinizde zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın.

Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun. Allah'tan sakının, doğrusu Allah'ın cezalandırması çetindir."²⁶⁹

Demek oluyor ki, devlet hazinesine çeşitli yollarla servet akıp gelecek ve devletin başında bulunan şahıs veya şahıslar da onu zikredilen zümreler arasında taksim edecekler. Bu taksim gerçekleştiği zaman da servet sadece zenginlerin elinde bir güç olmaktan çıkacak ve malın bir elde temerküzü de böylece önlenmiş olacaktır.

Zaten inanan insanlar, *îsâr* prensibi içinde, kardeşini nefesine tercih etme duygu ve düşüncesiyle yaşamaktadırlar. Bir de sistem bu istikamette işliyorsa o zaman İslâmî bir toplumda servetin belli ellerde toplanması hiçbir zaman söz konusu olmaz.

Düşünün ki, ele geçen ganimetlerden beşte biri doğrudan doğruya Efendimiz'e aitti.²⁷⁰ Bununla beraber O, "*Ben beşte bir alırım; fakat onu da size iade ederim.*"²⁷¹ buyuruyor ve en zor şartlarda bile dediğini tatbik ediyordu. Evinde aylar geçirdi de yemek yapmak üzere o evde bir ateş yanmazdı.²⁷²

Hız. Ömer'in müşâhedesi ile, evindeki bütün eşya; bir hasır, duvarda asılı duran tabaklanmamış bir deri ve içinde bir avuç kadar arpa bulunan küçük bir dağarcıktan ibaretti. Bazen üzerine giydiği yeni bir elbiseyi sahabeden biri ya teberrüken ya da ihtiyacı olduğu için ister. O da derhal çıkarıp ona verirdi. Ardından, kendisi yine beş on yerinden yamalı eski elbisesini giyerdi.

²⁶⁹ Haşır sûresi, 59/7.

²⁷⁰ Enfâl sûresi, 8/1, 41.

²⁷¹ Ebû Dâvûd, *cihad* 121, 149; Nesâî, *fev* 1; Muvatta, *cihad* 22; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/127; 5/316, 319.

²⁷² İlgili hadisler için bkz.: Buhârî, *et'ime* 23; Müslim, *zühd* 22, 32, 33; Tirmizî, *et'ime* 48; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/434; 5/253, 260, 267.

Dahası o, çok kere geceleri üzerine örtecek bir örtü dahi bulamazdı. Hâlbuki, ganimetlerin beşte biri elinin altındaydı ve Cenâb-ı Hak da bu malı kendisine helâl kılmıştı. Ama her Şeye rağmen O'nun davranışı hep böyle olmuştu.

O'nun ardından gelen, bütün Raşid Halifeler de aynı Şekilde yaşadı. Ben daha bu c mleiy söylerken, sizin tedai yani çağrışımlar yoluyla nice tabloları düşündüğünüzü biliyorum...

İşte sizin hatırınıza gelen bütün bu tablolar, yaşanmış birer hayat hik yesidir. Onları böyle yaşamaya sevk eden de, intisabıyla Şeref duydukları İşl m'dir.

Daha sonra gelenler arasında da bu ölçüleri kendilerine düstur edinen nicelerini görürsünüz. Çünkü onlar da örnek olarak Allah Resûlü'n  Őeçmiřlerdi. Zaten O'na ittiba ve iktidayı emreden âyet de buna  mirdi: "*Resûl size ne verirse onu alacak ve sizi neden menederse ondan da kaınacaksınız.*"²⁷³

Bu ilâhî emir d n ve bugün bütün mü'minler için geçerlidir. Zira bizler için en güzel örnekler, hem de ziyadesiyle Allah Resûlü'nde bulunmaktadır.

Cennet arzusu ve Cehennem'e girme endişesi, yani ahiret Şuuru da aynı Şekilde malın temerk z n  engelleyen hususlardandır.

4.  zet

Baştan beri söylediklerimizi kısaca özetleyecek olursak, İşl m dini, mal  ve iktisadî hayatı tevhid inancına göre ele alıp öyle değerlendirmiştir. Mülk bütünüyle Allah'ındır. İnsanlar o mülkte ancak geçici olarak tasarruf hakkına sahiptirler. Onlara bu hakkı veren de yine Allah'tır.

²⁷³ Haşir s resi, 59/7.

Mal kazanma, insan fitratında var olan cibillî bir duygudur. Kâinat nizamını kuran Allah (celle celâluhu), insanla kâinat arasında bir münasebet vaz'etmiştir. Kâinat, bir kitaptır. İnsan ise onun fihristidir. Bu kitap ve bu fihrist arasındaki münasebeti bize şerh ve izah eden de Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan'dır. Evet, Kur'ân bize fitrî kanunları anlatıp izah etmektedir. Öyle ise, onun emir ve nehiyleri insanî fitratla asla çatışmayacaktır/çatışmamaktadır.

Cenâb-ı Hak, insanın mahiyetine yerleştirdiği duygularda nice hikmet ve maslahatlar gözetmiştir. Mal ve mülk tutkusu da bu duygulardan birisidir. Öyle ise, hem insana böyle bir duygu verilsin hem de dünyayı düşünmekten menedilsin, böyle bir tezat ilâhî sistem açısından mümkün değildir.

Hiçbir fert, hiçbir karîha ve hiçbir deha, insan ve kâinat arasındaki münasebeti tam olarak kavrayamaz. Kavrayamadığından dolayı da onlara ait düşünce ve sistemlerde fitratla zıtlaşmaktan kurtulamaz. Kur'ân'dır ki, bu zıtlaşmayı ortadan kaldırmıştır.

Yoksa bütün akılları üst üste yığsanız, feylesofların mahzen-i esrar fikirlerine müracaat etseniz ve bütün ilim adamlarının ilim adına ileri sürdükleri düşünceleri değerlendirseniz; sonra da hayatı bunlara göre tanzime çalışsanız, asla fitrat kanunlarını yakalayamayacak ve sayısız noktalarda fiyasko ve falsolar ile karşılaşacaksınız. Bilmem ki, artık burada meselenin müşahhasıyla konuyu uzatıp vakit israf etmeye gerek var mı?

Bize öyle bir zâtın kanunları gerekmektedir ki, bizimle beraber trilyonlarca ışık senesi ötedeki bütün kevn ü mekânı aynı anda görüp bilsin ve nizamını bu bilgiye göre kursun. Ta ki, kurduğu nizam, fitratın ta kendisi olsun... Böyle bir nizamı Allah kurar ve işte O'nun kurduğu bu nizamın adı da İslâm'dır.

Eğer insanda mal kazanma, mal biriktirme duygusu olmasaydı, günümüze kadar devam edegelen nice umran ve nice medeniyetler asla var olmayacak ve insanlar, sıradan birer varlık olarak gelip bu dünyada yaşadıkları gibi, bir gün bu hattan sırasını savmış varlıklar olarak da çekip gideceklerdi.

Ayrıca mal, İşl m'da korunması gereken beş esastan biri olarak da ele alınmakla, ona verilen kıymet ve değer anlatılmış olmaktadır. Hatta malını muhafaza için ölen bir insan, Allah katında Şehit muamelesi görecektir.²⁷⁴ Bütün bunları kabul etmekle beraber İşl m,  l y  aşıp malın mihrap hâline getirilmesini de kınamaktadır.

Her Şeyde malı ölçü alma, her Şeyi onunla irtibatlandırmaya çalışma, asla İşl m'ın tasvip edeceği bir davranış Şekli değildir. Malı bütünüyle ret ve nefyetme bir tefrit, onu her Şey kabul etme de bir ifrattır. Hâlbuki İşl m, her meselede olduğu gibi bu meselede de getirdiği prensiplerle sırat-ı müstakîmi tespit ve tayin etmiştir.

Fert, istediği gibi mal kazanabilir; hatta zek tını vermek Şartıyla biriktirebilir de. Ancak o, yeri ve zamanı geldiğinde, hiçbir zorlama olmadan bütün mal varlığını Allah için ve toplumun yararına sarf eder; sarf eder de içinde kat'iyen menfi mânâda bir Şey hissetmez.

Ancak bu sisteme bir bütün olarak bakmadıkça ve sistemi bir bütün olarak yaşamadıkça, bu neticeyi elde etmek de mümkün değildir.

Fertlerin mal  durumunu dengeleyen faktörler, Saadet Asrı insanını nasıl belli bir seviyeye getirdiyse, İşl m hangi zaman ve mek nda tatbik edilirse edilsin, o devrin ve o yörenin insanlarını da yine aynı keyfiyete ulaştıracaktır.

²⁷⁴ Buhârî, *mez lim* 33; Müslim, *iman* 226; Tirmizî, *diyât* 21; Nes i, *tahrim* 22, 23; İbn Mâce, *hudûd* 21.

Üç asırdır İslâm'la aramıza giren engeller sebebiyle bazılarının bizim bu söylediklerimiz ütopya gibi görünebilir. Ancak kısa kesitleriyle tabloştırmaya çalıştığımız bu sistem, nice defalar ve nice asırlar yaşanıp hayata geçirilmiştir. Aynı şeyin tekrarı niçin imkânsız ve ütopya sayılsın ki!

E. ÜRETİM

Bütün iktisadî sistem ve doktrinleri en yakından ilgilendiren meselelerden biri ve belki en birincisi ürettimdir. Ürettim, iktisadî hayatın can damarıdır. Ürettimsiz bir ekonomi düşünlenez.

Ancak İslâm'da ürettimin de bağılı olduğı bazı esaslar ve onu harekete geçiren bazı motifler vardır. İslâm ekonomisi bu esaslar ve motifler itibarıyla da diğere ekonomik sistemlerden ayrılır.

Biz, önce bu esas ve motifleri maddeler hâlinde takdime çalışalım. Takdim edeceğimiz maddeler, aynı zamanda ürettim konusunun da bir tahkiki mesabesinde dir.

Ürettimin üç esası vardır ve bu esaslar şunlardır:

1. Özel mülkiyet
2. Malın aktif olması
3. Dengeli kalkınma

Ürettimin motifleri de şunlardır:

4. Zekât
5. Meşru kazanç

Şimdi bunları sırasıyla sunmaya çalışalım.

1. Ürettimin Esasları

a. Özel Mülkiyet

Biz, mutlak mânâda 'mülkiyet' konusunu işlerken, 'özel mülkiyet' meselesi üzerinde de durmuştuk. Ancak burada bazı hatırlatmalar yaparak, özel mülkiyetin ürettimle alâkalı yönüne temas etmek istiyoruz.

Özel mülkiyet, kapitalist sistemde her şeydir. Bu sistem, diğer bütün meseleleri özel mülkiyet esasına dayayarak ekonomiyi izah etmeye çalışır. Sistemlerini kolektivizm esasına dayandıran ve teşkilatlanmalarını hep bu esas çerçevesi içinde yapan diğer iktisadî doktrinlerde ise, tamamen kapitalizmin zıddı bir görüş söz konusudur. Onlar için özel mülkiyetin kaldırılması iktisadın vazgeçilmez temel esasıdır.

Bu da, ifrata karşı bir tefrittir ki her ikisinin de dengesizlik ifade ettiği açıktır. Birbirine zıt olmalarına rağmen aslında her iki sistem de ilâhî hakikate karşı olmakta birleşirler. Birine göre özel mülkiyet her şey iken, diğerine göre onu kaldırmak iktisadî doktrinlerin varoluş gayesidir.

Bu itibarla da bunlar, bâtılda kutuplaşmış iki zıt gibidirler. Ancak, her ikisinde de bir hakikat payının var olduğunu söylemek yerinde olur. Aklın hummalı çalışmaları vahiyle desteklenmeyince, her iki sistem de takılıp yolda kalmıştır. Akıl, hakikati ne kadar kavrayabilir ki!.. Keşke onun sırtına götüremeyeceği yük vurulmasaydı!

aa. Kapitalizmde Özel Mülkiyet

Kapitalizm özel mülkiyeti ilâhlaştırmış bir sistemdir. Gerçekli sınırlamaların getirilmediği bir özel mülkiyet anlayışının sonucu ise tekelleşmedir. Monopol (tekelcilik), kapitalist sistemin kaçınılmaz bir sonucudur. Bu sistemde kurulan kartel ve tröstler, âdeta fakir zümreleri ezmek, onların sırtından beslenmek için harekete geçirilmiş durumdadır.

Onlara uğramayan müstahsilin ürünü halka arz edilemez. Bu sistemde, her köşeyi bir komisyoncu kesmiştir ki, bunlar taşradan gelen emtiayı, daha tüketicinin önüne gelmesine imkân vermeden, müstahsilin elinden almakta ve üretici ile tüketicinin yüz yüze gelmesine mâni olmaktadır.

İslâm ise, bu davranışı ticarî bir ahlâksızlık kabul ederek yasaklamıştır. -İleride ona temas edeceğiz.-

Binaenaleyh bu yönüyle birinci sistem ahlâk dıŐıdır. On-
da ne psikolojik ne sosyolojik ne de ekonomik planda ahlâkın
müessiriyeti söz konusudur. Bir kere, psikolojik yönüyle bu an-
layıŐ insanları hırs çağırmakta ve hırsları Őahlandırmaktadır.

Zira ona göre, ne kazanmada ne de kazanđ yollarında
bir  l u vardır. Makyavelist bir düşüncenin gereği, kazandı-
rıcı her yol meşrudur. O bakımdan, daha başta, “Bu sistem
psikolojik yönüyle ahlâk dıŐıdır.” dedik.  unk  insanları hırs-
sa teşvik etmekte ve herkese, “Sen de kazanmalı, sen de elde
etmelisin. Birisi faizle para alıp bir bina yaptığına göre sen ni-
Çin yapmıyorsun?” demektedir. Bu sistemde her zaman ka-
zananlar, stok ularla bir grup kartel ve tr stlerdir.

Bu anlayışa göre ŐekillenmiŐ bir toplumda, birisi, rahat
koltuğunda vurgunlar vururken, diğerisi maden ocaklarında
Ömür tüketmekte ve kazanđ olarak da, ancak diğerinin mil-
yonda biri kadar bir imkân elde edebilmektedir. Bu da, sos-
yolojik yönden kitleler arasında husumet ve düşmanlık do-
đurmaktadır. Bu açıdan kapitalizm, kitleleri birbirine düşman
yapması sebebiyle gayri ahlâkî bir sistemdir.

Kapitalizm, iktisadî yönüyle de ahlâk dıŐıdır.  unk  o, bir
kısım kimselerin asalak yetiŐmesine sebep olmaktadır. Hiç  a-
lıŐmadan, terlemeden, göz nuru dökmeden, kafasını yorma-
dan, beyin ameliyesinde bulunmadan, kalbini zorlamadan
para kazanan bir zümre ve sınıfın, hem de k c msenmeyecek
oranda teşekkül ve tekevvün etmesi ve bir bakıma iktisadî ha-
yatın da bunların eline geçmesi, kapitalist sistemin doğurduğu
en kötü neticelerden biridir. Böyle olumsuz bir netice doğur-
ması itibarıyla bu sistem bir kere daha gayri ahl k dir.

ab. Komünizmin Mülkiyet Anlayışı

Özel mülkiyeti ilâhlaştırmış gayr-i ahlâkî bir sistem olan kapitalizmin tutarsız görüşlerini izah ettikten sonra, isterseniz şimdi biraz da, komünizmin üretim anlayışı üzerinde duralım.

Kapitalist sisteme denk ve zıt olarak kolektivizm düşüncesi etrafında teşkilatlanan, her şeyi belli merkezlere bağlayan ve ferdin hukukunu kâle almayan ve daha çok da Frankenstein'ın hortlaklarını hatırlatan komünizm, devletin korkunç çarkları arasında insanla beraber onların mallarını da ezip öğütür, ferdî hürriyeti bütün bütün nefyeder ve kat'iyen kimseye özel mülkiyet hakkı tanımaz.

Bu sistemde insan, tıpkı tek düğmeyle yanan elektrik lambaları veya düğmeyle hareket eden bir makine hâline getirilmiştir.

Evet, komünizm, dünyada iken Allah'a muhatap olan, yeryüzünde Cennet'in kavgasını veren, ışık hızıyla varılamaz yerlere varan, yaptığı hizmetlerle Allah'ı hoşnut eden, ahsen-i takvîm sırrına mazhar o yüce varlık insanı, sadece bir düğme ile hareket eden basit bir makine derekesine indirmiştir.

ac. İslâm'da Özel Mülkiyet Anlayışı

İslâm, eskilerin ifadesiyle 'efrâdını câmi, ağyârını mâni' bütün bir ilâhî sistemdir. Bu yüzden, daha önce ifade edildiği gibi, onun ekonomisi, diğer yanlarından ayrılmaz. Bu itibarla, İslâm'ın mülkiyet anlayışını kavramak ve iyi tahlil edebilmek için her şeyden önce onun, insanı yeryüzünün halifesi olarak tanıdığını göz önüne almak gerekir.

Evet, Allah (celle celâluhu), insanı yeryüzünde halife yapmış, yeryüzünü onun emrine musahhar kılmıştır. O, kendisine verilen salâhiyet dahilinde yeryüzünde tasarrufta buluncaktır/bulunmaktadır.

Kendisine bu yüksek p ye verilen insan, evvelâ Allah'a kul olma Şuuruna erecektir. Bundan sonra, bazen hâl, bazen fitrî ihtiyaç, bazen de bizzat fiilî mübaŐeret diliyle olmak üzere, isteyeceği her Şeyi hep Rabbinden isteyecektir.

Bununla beraber insan, kevnî kanunların dilinden anlamak suretiyle bütünüyle yeryüzünden istifade etmenin yollarını da araŐtıracaktır ki, bu, aynı zamanda onun sal h ve kurtuluŐa ermesinin bir yolu ve Őartıdır.

Kur'ân-ı Kerim'in ısrarla bildirdiği gibi, yeryüzünün asil vâris ve hâkimi Allah'ın salih kullarıdır.²⁷⁵ Allah (celle celâluhu), sal h nispetine göre, bu salih kullardan teşekkül eden bir cemaati yeryüzüne vâris kılmıştır/kılacaktır.

Mü'minler, m 'minlikten istifade etmenin yollarını bilemezlerse, yani sarayın içinde buldukları hâlde koridorda gezenler gibi hareket ederlerse, Allah, onlara vereceği Şeyi dışta gezenlere verir. Ve m 'minler, verilecek olan Şeylerden mahrum kaldıkları gibi, kendi özlerine dönecekleri güne kadar bu dışta gezenlerin tasallutundan kurtulamazlar.

İnsana bu nazarla bakan İslâm, her meselede olduğu gibi, özel mülkiyet konusunda da orta yolu seçmiŐtir. Bir taraftan, ferde mülkiyet hakkı tanırken, diğer taraftan da onu belli prensipler doğrultusunda yönlendirerek, Allah rızasını ve toplum menfaatlerini nazara vermiştir.

Mülk Allah'ındır. Ancak O, bu mülkü, yine kendi mülkü ve memlûkü olan insana ariyet olarak vermiştir. İnsan, bu dünyada, o mülk üzerinde geçici bir tasarrufa sahiptir. Ve tabii ahirette, dünyadaki bu tasarrufunun hesabını da verecektir.

Esasen, hem kapitalist hem de komünist sistemler özel mülkiyet meselesinde, insanı yanlış anlayıp değerlendirmeleri

²⁷⁵ Bkz.: Enbiyâ s resi, 21/105.

sebebiyle, çok ciddî hatalara düşmüşlerdir. Bunlardan birisi insanı 'her şey', diğeri ise, 'hiçbir şey' kabul etmiştir.

Hâlbuki İslâm, insanı en doğru şekliyle ele alır. O, bir yönüyle âciz, zayıf ve her şeye muhtaç bir varlık iken, diğeri yönüyle de potansiyel olarak melekleri geride bırakacak kadar kıymetler üstü kıymeti haiz bir sultandır.

Bilindiği gibi, kapitalizm, üretimi esas alarak yola çıkmış; fakat, sonsuz bir ihtirasla sarıldığı üretimin, tüketimi körüklemeyi devam etmeyeceğini anlayınca tüketimi esas alan bir sistem hâline gelmiştir.

Şu anda kapitalizm, bir taraftan üretimi hızlandırma, diğeri taraftan da kendisi için tüketim, daha doğrusu sömürü pazarları bulma mecburiyeti gibi fasit bir dairenin içindedir. Bu neticeye, sınır tanımayan özel mülkiyet anlayışının sebep olduğunu söylemek de yanlış olmaz zannediyorum.

Komünizm ise, tüketimi esas alarak; fertler arasında yapılacak eşit dağıtımın, tüketimi asgarî seviyeye indireceği hayaliyle yola çıkmıştır. Hâlbuki insanî realiteler ve zapturapt altına alınamayan istekler tüketimi hızla artırdığından dolayı, tüketimle yarışa giren üretim de aynı oranda artmıştır.

Böylece hem kapitalizm hem de komünizm, başladıkları noktanın tamamen zıddına kaymışlardır. Birinin başladığı nokta, diğeri için bir netice; öbürünün vardığı netice ise, diğeri için bir başlangıç olmuştur.

Hâlbuki İslâm, hiçbir zaman böyle bir yanlışla düşmemiştir. Zira o, hem üretimi hem de tüketimi belli şartlara bağlamıştır. Dolayısıyla, onun kurduğu sistem bütünlüğü içinde, birbiriyle amansız bir yarışa girmiş üretim ve tüketim söz konusu değildir. İslâm, özel mülkiyete hak tanımıştır. Zira üretimin artması için özel mülkiyet teşvik edici bir ön şarttır.

Őurası da bir gerçektir ki, hiç kimse neticede kendi inisiyatifine geçmeyecek ve kendi evlâdına miras olarak intikal etmeyecek bir üretim için, bir başkasından daha fazla çalışmaz. Nitekim bu, komünist ülkelerde açıkça görülmüştür.

Öyle ise, ferdi çalışmaya teşvik edici faktörlerden biri olarak özel mülkiyet gereklidir ve  sl m böyle fitrî bir arzunun asla önüne geçmemiŐtir. Fakat tüketimi hızlandırıcı saik ve sebepleri en aza indirmesi sebebiyle,  sl m  bir toplumda talep diğer sistemlere oranla daha düşük seviyelerde kalmış ve dolayısıyla üretim de belli bir seviyede tutulmuŐtur.

Ayrıca ferde aŐılanan fedakârlık, diğer g amlık ve mürüvvet hisleri ile de fert, elinde bulundurduğu ihtiyaç fazlası imkânlarını, bazen bizzat kendisi daha muhtaç olduğu hâlde bile mü'min kardeşine vermiş ve bununla Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmaya çalıŐmıŐtır ki, bu da yine fazla üretime sınır koyan  miller arasında yer almaktadır.

Bundan da anlaşılıyor ki, dengeli bir üretim için dengeli bir özel mülkiyet Şarttır. Ve yine tüketimi dengede tutabilmek için de özel mülkiyet vazgeçilmez bir esastır.

b. Malın Aktif Olması

 sl m iktisadında üretim ikinci önemli esası, malın aktif olması gereğidir. Her ne kadar herkes, kendi mal varlığında tasarruf hakkına sahip ise de, bu tasarrufun, Cenâb-ı Hakk'ın direktifleri doğrultusunda gerçekleŐtirilme zarureti vardır.

Bir mü'min, mal yığıp stokçuluk yapamaz. Zira stokçuluk, malı pasifize etmek anlamına gelir. Bu da hem toplumun hakkına bir tecavüz hem de Cenâb-ı Hakk'ın yasaklarına karşı gelmektir.

Çünkü Cenâb-ı Hak, altın ve gümüş biriktirip, infakı (harcamay) terk edenleri, can yakıcı bir azapla tehdit etmektedir:

“Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele!”²⁷⁶

Mal-mülk edinmenin fitrî bir duygu olduğu malumdur. Esasen daha önceki bölümlerde de bu konu üzerinde uzunca durmuştuk. Ancak şu kadarını hatırlatmalıyım ki, stokçuluk, mal ve para tutkusunda ifrata kaymak demektir. İfrat ise, her zaman ve zeminde zararlı olmuştur.

Aslında İslâm, malın pasifize edilmesinin tamamen karşındadır. Onun içindir ki, üst üste üç sene bir toprağı âtil ve verimsiz bırakan insandan bu toprak alınır ve onu işleyecek bir başkasına verilir.²⁷⁷ İleride arazi hukukuna temas ettiğimiz yerde bu konuya yeniden döneceğimiz için şimdilik fazla tafsilata girmeyeceğim.

İslâm'ın, malda hareketlilik politikası ve malın pasifize edilmesine karşı aldığı kendine has tedbirler, hiçbir sistemle kıyas edilemeyecek ölçüde dengeli ve neticeleri itibarıyla da olumludur. Onun üretime olan katkısı ise, her türlü zahtan vârestedir.

c. Dengeli Kalkınma ve İyne Alışverişi

İslâm'ın iktisadî yapısı içinde, üretimin üçüncü esası olan *dengeli kalkınma*, ‘kalkınmayı o memleketin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartlara uygun olarak yapmak’ demektir.

Tayin edilen hedefe varma periyotlarını ve bu periyotlar arasındaki zamanlamayı iyi ayarlayamayan bir ekonomik sistemde büyüme bazen çok hızlı bazen de çok düşük seyrederek ki, her iki durumda da, bir ekonomik darboğaza girme söz konusudur.

İslâm ekonomisinde büyüme ve kalkınma, bizatihi sistemin yapısından kaynaklanan bir denge ve ölçüye sahiptir.

²⁷⁶ Tevbe sûresi, 9/34.

²⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, s. 384; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, 7/191-192.

Öyle ki, İslâm'ın bu özelliği, Prof. Massington gibilerini hayranlığa sevk etmiştir:

*“İslâm, birbirine ters iki aşırı uę olan bolşevist komünizm ile kapitalizm arasında, orta, dengeli ve sağlam bir yer işgal etmektedir.”*²⁷⁸

Biz, inandığımız sistemin hakkaniyetini bir Batılının beyanına dayandıracak değiliz. Ama *fazilet ve meziyet odur ki, onu düşman dahi itiraf etsin*. Kur'ân'ı bilmeyen, Resûlullah'ı tanımayan bu şahıs İslâm'daki dengeden, diğerlerinin ise, dengesizliğinden bahsetmektedir ve bizim için mühim olan da işte budur.

şu hadis-i şerif, mevzuumuzla alâkası bakımından gayet ęarpıcı ve dengeli kalkınmayı bir-iki cümleyle izah etmesi yönüyle de fevkalâde vecizdir:

*“İyne alışverişi yaptığınız, sığırların kuyruğuna yapışıp ziraata hasr-ı hayat ettiğiniz (iş olarak sanayi ve cihadı bırakıp sadece ekip-biğmekle meşgul olduğunuz) zaman Allah, size altından kalkamayacağınız öyle bir mezellet verir ki, yeniden dininize d neceğiniz  na kadar o mezelletten kurtulamazsınız.”*²⁷⁹

Bu hadislerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), köyden şehre, en ücra yerden en büyük kentlere kadar bir ticarî ahl ksızlığa dikkatleri ęekerek,  detta, “Böyle bir ahl ksızlığa d ğ r olduğunuz zaman mezelleti bekleyin!” ikazında bulunmaktadır.

“İyne alışverişi” iki türlü izah edilegelmiştir:

Birincisi: Birinden veresiye mal satın alıp daha sonra aynı adama bu malı daha ucuza ve peşin olarak satmaktır.

Bu alışverişten gaye şudur: Kişinin paraya ihtiyaçı vardır. Dolayısıyla, doğrudan para alıp, fazlasıyla ödemek faiz

²⁷⁸ M. A. Mannan, *İslâm Ekonomisi*, s. 147.

²⁷⁹ Eb  Dâvûd, *b y  54*; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/42, 84.

olacağından, böyle bir yola tevessül edilmiştir. Hâlbuki bu şekildeki alışverişin de faizden farkı yoktur.

Bunun pratikte tatbiki şöyledir: Diyelim ki, adamın 50 milyon liraya ihtiyacı var. Bu adam birinden bir dana ve beraberinde küçük bir eşyayı 50 milyon liraya veresiye olarak satın alıyor. Sonra da, aynı adama danayı 50 milyon liraya peşin olarak veriyor. Veya 50 milyon liraya veresiye olarak aldığı danayı 45 milyon liraya peşin olarak aldığı şahsa satıyor.

Böyle bir muamele her ne kadar dıştan normal bir alışveriş şeklinde görünse de, bunun faiz muamelesinden farkı yoktur. Bu tür bir muamele, İslâm nazarında aynen faiz kabul edilmektedir.

İkincisi: İyne, bir gecikme zammı uygulamasıdır. İslâm hukukçularının ekserisi iyne alışverişinden bunu anlamıştır. Meselâ, borçlu gelir ve bu ayki borcunu ödeyemeyeceğini söyler. Hemen onun borcuna tehir süresi ve borç miktarı hesap edilerek gecikme zammı yüklenir.. evet, bu muamelelerin her ikisi de, İslâmî açıdan yasaktır.

Hadiste, “*Sığırların kuyruğuna tutunup da ziraatın dışında her şeyi unuttuğunuzda...*” işaretiyle anlatılmak istenen ikinci husus, üretimdeki dengesizliktir.

Evet, İslâm’a göre üretim kaynakları olarak ziraatin yanı sıra ticaret, sanayi, hayvancılık ve sair iş kolları da ihmal edilmemelidir. Ziraat haricinde bahsi edilen üretim kaynaklarını bir tarafa bırakma, hem zamanla fakirleşme hem de dünya ile rekabet etme gücünü kaybetme demektir.

Ayrıca ziraat, genellikle köylerde olur. İnsanların bütünüyle ziraatle meşgul olması şehirleşme için önemli bir engel sayılır. Bu ise sanayi ve ticaretin ölmesi demektir. Öte yandan, herkesin köyde bağını, bahçesini, tarlasını bırakıp büyük kentlere akın etmesi de bir başka arızayı tevhit etmektedir.

Günümüzde olduğu gibi hızla büyüyen kentler çirkinleşecek, altyapı probleminden hava kirliliğine kadar bir sürü

sıkıntıyı da beraber getirecek ve büyüme hızı oranında dev meselelerin doğmasına sebebiyet verecek; netice itibarıyla yer altı ve yer üstü hizmetleri akamete uğrayacak ve işsizlik had safhaya yükselecektir.

Hâsılı, kalkınmanın bir denge içinde yürütülmesi şarttır. Bu da ileriye matuf belki 5-10, hatta 20-30 yıl sonrası için netice alınabilecek ölçüde master planların yapılmasını ve bu planların arızasız bir şekilde tatbikini gerektirmektedir.

Bu arada kalkınmada *dışa bağımlı olma* da kat'iyen göz ardı edilmemesi gereken önemli bir konudur. Hangi alanda olursa olsun dışa bağımlılık, kalkınmakta olan ülkelerin en büyük handikabıdır.

Kalkınmakta olan ülkelerde hızlı kentleşmenin doğurduğu sıkıntılara alternatif olarak ortaya konan *köye dönüş pro-jeleri*  zerinde de hassasiyetle durulması gerektiği kanaatindeyim ki, yukarıda zikredilen hadisten bu mânâyı da anlamak mümkündür. Ayrıca hadiste, medeniyetten sonra bedeviyete geri dönüş veya bedeviyette ısrara ait esasları da görebiliriz ki bunların hepsi bir bakıma mezellet ve meskenet vaad eden şeylerdir.

Son olarak, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), mezelletin ortadan kalkmasını dine dönme şartına bağlamaktadır. Dine dönme, "dinin bir bütün olarak yaşanması" demektir. Konumuzla ilgili olarak dinin, kalkınma mevzuunda sunduğu teklifler aynen yaşanmazsa, mezelletten kurtulmak mümkün olmayacaktır. Kalkınmanın dengeli olması, bu y nle de ehemmiyet arz etmektedir.

2. Üretim Motifleri

a. Zekât

Zekât, İşl m'ın temel rükünlerinden biridir. Zekâtta gerek fert, gerekse cemiyet adına birçok fayda ve hikmetler vardır.

Zekâtın mevzumuzla alâkalı yönü, onun mükellef mü'minleri üretime teşvik eden bir esas olmasıdır. Zira mü'minin zekât verebilmesi için, zekât nisabı kadar malı olması gerekir. Bu ise onu kazanmaya ve üretmeye zorlar.

Böyle bir mülâhaza ile çalışan bir insan, kendini hep ibadet neşvesi içinde hisseder ve birini bin yapmaya gayret gösterir. Bu da hiç şüphesiz üretime müspet yönde katkı sağlar.

Zekâtta aynı zamanda *cebrî bir lütuf, tatlı bir zorlama* da söz konusudur. Zekât sorumlusu olarak elinde âtil altın, gümüş vs. bulunan bir insan bilir ki, eğer çalışıp servetini nemalandırmazsa, her sene vereceği zekâtla elindeki sermayesi bir müddet sonra nisap miktarının altına düşecek ve o fakirleşecektir.

Sermayeyi böyle âtil bırakıp tükenmesini beklemek akıl kârı olmadığına göre, bu insan hep çalışıp kazanmayı düşünecektir. Bunun için, onu ya bizzat kendisi çalıştıracak ve ticaret vasıtasıyla nemalandıracak ya da bir başkasıyla çeşitli ticarî ortaklıklar tesis ederek hem kendisi kazanacak hem de başkasına kazandıracaktır. Hangi yolla olursa olsun, netice itibarıyla mal ve hizmet üretimi artacak, bundan herkes kazançlı çıkacaktır.

İşte zekât böyle tatlı bir zorlama yolu ile bir taraftan sermayeyi aktif hâle getirirken, diğer yönden de üretime hiç de küçümsenmeyecek seviyede katkıda bulunacaktır.

Hemen ifade etmeliyim ki, İslâm'dan başka hiçbir iktisadî sistem, üretim adına zekât gibi bir avantaja sahip değildir. Bu özelliği itibarıyla da İslâm iktisadı tektir ve başka hiçbir sisteme de benzememektedir.

Ayrıca zekât, zengin ve fakir arasındaki uçurumu kapatan sosyal bir müessese olması itibarıyla, iktisadî hayata tesir eden önemli faktörler arasındadır.

Bir cemiyette, sosyal dayanışmanın temin ve devamı, tabakalar arasında uğurumlar meydana getirilmemesine ve boşluk bırakılmamasına bağlıdır. Yani, havâs (üst) tabaka avamdan ayrı kalmamalı; zengin-fakir arasındaki irtibat kat'iyen koparılmamalıdır ki, toplumda anarşı meydana gelmesin.

İslâm toplumunda sosyal tabakalar arasında bu irtibatı temin eden en önemli dinamiklerden biri, belki de en birincisi, hiç şüphesiz zekât ve diğer yardımlaşma yollarıdır. Çünkü zekât sebebiyle zenginden fakire doğru sınımsız bir şefkat ve mürüvvet inerken, fakirden zengine doğru da minnetsiz bir saygı ve hürmet yükselir.

Diğer sistemlerde, bu iki sınıf arasında bahsi edilen irtibatı sağlayacak bir esas olmadığı için hep kin, nefret ve düşmanlık hükümfermâ olmuştur. Oysaki, İslâm'ın hayata hayat olduğu zaman ve mekânlarda, zekât köprüsüyle zengin-fakir birbiriyle bütünleşmiş ve bu iki sınıf arasında sevgi, yardımlaşma ve dostluk hâkim olmuştur.

b. Meşru Kazanç

İslâm, kazanmayı meşru olma şartına bağlamıştır. Meşru olmayan kazanç, İslâm nazarında merduttur, reddedilmiştir. Daha önce bir başka bölümde meşru olan ve olmayan kazanç yollarını arz ettiğimizden, burada bir kere daha aynı şeyleri tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Ancak, üretimle meşru kazanç arasındaki münasebete kısaca temas etmekte fayda var.

İslâm, *kul hakkına* büyük önem vermiştir. Herkesin hesap endişesiyle titrediği kıyamet gününde, hiçbir suale tâbi tutulmadan Cennet'e girecek olan şehidin bile hesap vereceği tek husus, kul hakkıdır.²⁸⁰ Onun için her mü'min, üzerinde başkasına ait bir hak varken ölmekten şiddetle içtinap eder.

²⁸⁰ Müslim, *imaret* 117,119, 120; Nesai, *cihad* 32: Muvatta, *cihad* 31.

Böyle bir inanç, insana kendi kazancına başkalarını ortak etme hasletini de kazandırır. Zira içinde bir başkasının alın teri bulunmayan hiçbir kazanç yok gibidir.

İçinde bir başkasının hakkı olmayan kazanç, beraberinde vicdan huzurunu da getirir. Vicdanen huzurlu bir insan ise, çalışırken daha bir aşk ve şevkle çalışır. Bu da yüzde yüze varan bir oranda üretime ve dağıtımına bir katkı ve ekonomide denge demektir.

Kapitalist bir sistemde, fertlerin vicdanen huzurlu olması mümkün değildir. Çünkü bu tür sistemlerde ahiret inancı olmadığı için fertler, birbirini sömürü unsuru olarak görürler. Dolayısıyla fertler, yaptıkları işlerde hukuk ve mantık açısından kendilerini mazur görseler de vicdanen huzursuzdurlar. Zira vicdan, tefessüh etmemişse hep doğruyu söyler ve doğruya meyleder.

Kapitalist sistem ve bu sisteme entegre olmuş insanın hâli ne ise, komünist sistemde de durum bundan daha farklı değildir. Ayrıca, komünizm ferdi kolektifleştirmenin yanında aynı zamanda onu yalnızlığa da itmiştir. Bu sistem için, cemiyet ve o cemiyeti meydana getiren fertler hiçbir mânâ ifade etmezler.

Komünist sistemin temel dinamikleri, devlet ve o devlet sistematüğünü elinde tutan bir avuç insandır. Diğer insanların fert olarak da toplum olarak da hiçbir kıymet ve değerleri yoktur. Kazanmanın sınırı, bizzat devlet tarafından tespit edilmiştir.

Kazanma şekline gelince; bunda komünist sistem ile kapitalist sistem arasında hiç de ciddi bir fark yoktur. Yani kazandıran her yol meşrudur. Hırsızlık, dolandırıcılık, rüşvet gibi şeyler, ispat olunduğu takdirde suçtur ama fert, kendi muhasebesi içinde onlara suç nazarıyla bakmaz. Zira gerek kapitalist gerekse komünist sistemde, ferde bu şuuru kazandıracak hiçbir dinamik yoktur.

İslâm ise, Allah korkusu, ahiret inancı vb. inanç esaslarıyla insana kendi kendini sorgulamayı  ğretir. Bu itibarla, bu sistemde inançlı insan büyük  l c de suç işlemez. Şayet işlerse, işlediği suçtan dolayı vicdan azabı çeker ve bizzat kendisi gider adalete teslim olur. Evet, İslâm, insana iman kaynaklı verdiği ulv  duygularla, insanın elinden tutar, onu hakikî insan hâline getirir ve sonra da sağlam bir rükün olarak onu yeneden topluma iade eder.

F. GELİR KAYNAKLARI

İslâm'ın meşru kabul ettiği gelir kaynakları bazı kasıtlı çevrelerce sadece ganimet ve zekâta inhisar ediyor gibi gösterilmektedir. Gerçi bu iki kaynağın küçümsenecek hiçbir yanı yoktur ama, İslâm'ın meşru kabul ettiği gelir kaynakları sadece bu iki kaynaktan ibaret de değildir.

Biz, hem bu kasıtlı çevrelere cevap olması hem de İslâm'ın ekonomik yapısının bir yanının daha vuzuha kavuşturulması düşüncesiyle bu konu üzerinde bir miktar daha durmak istiyoruz.

Her fert, içinde yaşadığı topluluğun bir başka topluluk karşısında âciz duruma düşmemesi için gayret gösterir. Hele bu fert Müslüman ve hele bu topluluk da İslâm topluluğu ise. Zira her Müslüman, her şeyden evvel şöyle düşünür:

“Ben gerektiğinde milletim için canımı feda etmeye hazır olmalıyım. İktiza ettiği hâl ve durumlarda bütün malımı ve bütün servetimi o yolda seve seve harcamalıyım.

Hatta milletimin hep aziz kalabilmesi için nefsim adına bazı zorluklara katlanmasını da bilmeliyim. Zira millet hâlinde mesut yaşayabilmek için, milletin bir ferdi olarak benim böyle davranmam şarttır.

Çünkü saadet milletçe paylaşıldığı ölçüde saadettir. Yoksa bir kısım azınlığın mesut olması, millet mutluluğu sayılamayacağı gibi, bazen değişik felâketlere de sebebiyet verebilir.

Bir toplum en az yüzde doksanıyla huzurlu olmalıdır ki, millet de huzurlu sayılabilsin. Geri kalan kesim için de el ele verilmeli ve onların da en kısa zamanda aynı seviyeye ulaştırılmasına çalışılmalıdır.

Aç bir komşum varsa ben nasıl tok uyuyabilirim ki.. kalbî hayatı yıkılmış bir yakınım varsa, ben nasıl mesut olmaktan

söz edebilirim ki.. ben, hayatımı da, saadetimi de milletimin mutluluğunda görüyorum.

Çarşı ve pazar menfi durumunu koruduğu müddetçe ben nasıl yumuşak bir d şekte yatabilirim. Yediğim şeyler nasıl olur da diken gibi boğazıma takılmaz. Madem ben hayatımı içinde bulunduğum milletten alıyorum, öyle ise ben de, Cenâb-ı Hakk'ın bana verdiği her şeyi sarf ederek, milletin şu m kus tali'ine yeni bir veche kazandırmaya alışmalım.

Eğer bir gün tükenir, biter ve ayaklar altında çiğnenir gidersem, işte o zaman yapacağım bir şey kalmadığı için Rabbimin huzuruna alnım açık olarak çıkabilirim. Aksine, zerre miktar dermanım oldukça hayatımın en son hamle ve çırpınışlarını tahakkuk ettirmeye alışmazsam, işte o zaman da kendi akıbetimden endişe ederim.”

İşl m, ferdî planda insana bu şuuru verdiği için her fert, sadece kendi hayatını yaşama gibi bir basitliğe düşmez. Onun hayatında bütün bir milletin nabzı atar. Fakat bu, hiçbir zaman şuy lilk (sosyalizm) mânâsına da gelmez.

İşl m'da herkesin ortak olduğu sadece üç madde vardır: *Su, ateş (enerji kaynakları) ve bir de otlak.*²⁸¹

Bunların dışında her fert meşru dairede kazanma ve mülk edinme hakkına sahiptir. Her ne kadar bazı fakihler, bu üç maddeye bir dördüncüsü olarak madenleri de ilave etmişler ise de, fukah nın büyük bir ekseriyeti, madenleri hususî mülkiyete dahil ederler. Yani fertler madenleri işletir ve devlete belli bir vergi verdikten sonra arta kalanını kendi mülkiyetlerine geçirebilirler.²⁸²

Mevzuun başında, İşl m'ın meşru saydığı gelir kaynaklarını sıralayacağımızı söylemiştik. Bizim bu kaynaklara bakışımız da yine tevhid esasına göredir.

²⁸¹ Eb  Dav d, *b y * 60; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/364.

²⁸² Zuhayli, *el-Fikhu'l-İşl mi ve edilletuhû*, 6/4646-4649.

Bununla bir kere daha şu disiplini hatırlatmak istiyorum: Mülk Allah'ındır. Allah (celle celâluhu), bizler için hangi malı helâl kıldı ve meşru kabul ettiyse, İslâm'ın gelir kaynakları bu sınırlarla tahdit edilmiştir.

Yani İslâm iktisadında para getiren her şey meşru ve mu-bah değildir. İslâm bu yönüyle de diğer sistemlerden ayrılır. Şu kadar ki, İslâm'ın meşru kabul ettiği gelir kaynakları, bütün in-sanların ekonomik hayatını ayakta tutacak kadar da yeterlidir.

Binaenaleyh, Allah (celle celâluhu), iktisadî hayatta bü-tün gayri meşru yolları yasaklamıştır. İslâm'da faiz, ihtikâr, karaborsa, rüşvet ve daha değişik spekülasyonun her çeşi-di yasaktır. Allah (celle celâluhu) Kur'ân'da daima insanları meşru çalışmaya ve meşru kazanca teşvik eder.

1. Meşru Gelir Kaynakları

Şimdi de, İslâm'ın meşru kabul ettiği bir kısım gelir kay-naklarını maddeler hâlinde sıralamaya çalışalım. Ben burada her biri tek başına müstakil bir mevzu olan bu hususları sa-dece ekonomiyle irtibatlı olmaları yönüyle ele almayı ve fazla ayrıntıya girmeden özetle takdim etmeyi düşünüyorum.

a. Avlanma

Avlanmada herhangi bir kayıt söz konusu değildir. Yani ister karada, ister havada ve isterse suda olsun, her çeşit av-lanma buna dahildir. Kur'ân, bu meseleyi birçok âyetiyle ele alır ve mü'minlere böyle bir gelir kaynağı hususunda refe-ranslar verir, hatta onları bu işe teşvik eder:

*"İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz."*²⁸³

Buradaki emir ibâha, yani avlanmanın mubahlığını belirt-mek içindir. Ancak böyle bir ibâhanın altında teşvik de vardır.

²⁸³ Mâide sûresi, 5/2.

Avlanma karada olabileceği gibi denizde de olabilir. Ve bu hususla alâkalı olarak Kur'ân'da aynen şöyle buyrulmaktadır:

*“Taze et yemeniz, takındığınız süsleri edinmeniz ve Allah'ın bol nimetlerinden faydalanmanız için -ki gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün- denizi boyun eğdiren de O'dur. Belki (anlar ve) şükredersiniz.”*²⁸⁴

Rahmân sûresinde de, denizden çıkarılabilecek şeylere ayrıca dikkat çekilir:

*“Bu iki denizden de inci ve mercan çıkar. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?”*²⁸⁵

Cenâb-ı Hakk'ın yer, gök ve denizlerde sonsuz denecek ölçüde nimetleri vardır. Yeter ki insanoğlu bu nimetlere ulaşabilmenin yollarını keşfetsin. Bunu yaparken de fitrat kanunlarına aykırı hareket etmesin. Ve elde edeceği neticeye fitrat kanunları içinde ulaşsın.

Şu bir gerçektir ki, günümüzün insanı, Cenâb-ı Hakk'ın denizlerde stok ettiği bunca nimetlerden istifade etmesini tam bilmemektedir. Hâlbuki denizlerden ifrata kaçmadan ve suiistimale girmeden pek çok şekilde yararlanmak mümkündür.

Bugün denizleri berbat edip kirletenler, Cenâb-ı Hakk'ın bu büyük nimetine karşı nankörlük etmektedirler. Dolayısıyla şimdilerde insanları rızık endişesiyle korkutup ümitsizliğe düşürenler nasıl bir yanılğı içinde olduklarını anladıklarında çok utanacaklardır.

Onlar böyle davranacaklarına, var olan nimetlerden istifade yolunu araştırsalar ve aynı zamanda mevcut suların muhafazasına çalışsalar, herhâlde daha isabetli bir yol takip etmiş olurlar.

²⁸⁴ Nahl sûresi, 16/14.

²⁸⁵ Rahmân sûresi, 55/22-23.

Burada söylediklerimiz, sadece deniz ve nehirlerle de sınırlı değildir; kara ve havanın da bizden beklediği aynı duyarlılıktır.

Sadece üniversitelerde çevre sağlığı ile alâkalı kürsüler kurmak, paneller düzenleyip konferanslar vermekle dünyayı tehdit eden kirliliğin önünü almak mümkün değildir. Esas olan, çevreciliğin bir şuur hâline getirilmesi; konferans, seminer ve panellerde söylenenlerin hayata geçirilmesidir.

Ne yazık ki günümüzde denizler, çok azı müstesna, bütünüyle kirli durumdadır. İçlerinde yaşayan canlılar, birer zehir stoku gibidir. Bu yüzden de insanımız, deniz ürünlerine karşı kuşkulu davranmakta haklıdır. Bütün bunlara sebep olan da teknik imkânların kontrolsüz ve sorumsuzca kullanılmasıdır.

Hava kirliliği korkunç boyutlarda seyretmekte ve kullanılan bazı maddelerin atmosfere menfî yönde tesir ettiği de artık herkesçe bilinen bir gerçektir. Bugünün insanı âdetâ elindeki matkapla kendi tavanını delmektedir. Bu durum, Batılı ülkelere belki yarım asırdır endişelendirmektedir. Kendi elleriyle kirlittikleri bu tertemiz dünyayı bırakıp gitseler bile kurtulamayacaklardır. Zira şimdiden fezayı bile kirlletmiş bulunuyorlar.

Birkaç sene öncesine kadar bizim kıyılarımız, bizim denizlerimiz, Batılı düşünür ve yazarlar tarafından destanlaştırılıyor; hatta bazen bunlar nefes almak için bizim ülkemize koşuyorlardı. Aslında Cenâb-ı Hakk'ın bizler için hazırladığı nimetlerden istifade yolunu, onlar hep bizden öğrendiler. Fakat şimdi bizim hâlimiz, onların bize çıraklık yaptığı devirlerdeki hâl ve durumdan daha vahim bir vaziyet arz etmektedir. Bu gidişe bir dur diyen çıkmazsa, bu dünyanın akıbeti hakikaten endişe vericidir.

Denizlerden istifade ettiğimiz dönemlerde inci-mercan bizim gündelik kullandığımız nesnelere arasında ve en mebzul, en bol süs eşyalarımızdandı. Avrupalı ihtimal o sıralarda

inci ve mercanı ancak rüyalarında görüyordu. Biz zengindik; onlar ise, bizim elimize bakıyorlardı. Hâlbuki durum Şimdi tamamen deđiŐti. Ümidimiz, bu deđiŐmenin de bir gün deđiŐeceđi istikametindedir. Ne var ki, bu da, ancak kevnî kanunlardan istifade ile mümkün olacaktır.

Zira Cenâb-ı Hak, dört bir tarafımızı, bildiğimiz-bilmediğimiz nadide nimetleriyle donatmıştır ki, Kur'ân-ı Kerim, Şu  yeyle bu hakikati seslendirir ve dikkatimizi o nimetlere Şeker:

“Allah'ın, göklerde olanları da yerde olanları da buyruğunuz altına verdiğini, nimetlerini aÇık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmez misiniz?”²⁸⁶

Bence mühim olan, bu nimetlerden en iyi Şekilde istifade etmektir. Evet, İŐl m'ın meşru kabul ettiği kazanç yollarından istifade ederek g cl  ve geniş imkân sahibi olmak, bir Şükür yoludur.

b. Madenler ve Yeraltı Zenginlikleri

“Rızıkı yerin derinliklerinde araŐtırınız.”²⁸⁷ sözü hadis kriterleri aÇısından zayıf olsa da ifade ettiği gerÇek bakımından üzerinde hassasiyetle durulması gerekli olan bir husustur.

O günün insanı sadece elinde sabanıyla yeri yarararak ekip biŐtiđi bitki ürünleriyle bu hakikate fiilî olarak iştirak ederken artık günümüzde yeraltı zenginliklerinin nasıl bitmez ve tükenmez birer rızık vasıtası olduğu herkesin malumudur. Ne ki, günümüzün insanı yeni yeni bu nimetlerin mevcudiyetine uyanmaktadır.

Biz Müslümanlar, elimizdeki sonsuz denecek  lŐ deki bu zenginlik kaynaklarını kullanamıyorsak bunun vebali tamamen bize aittir. Bugün dünya ekonomisinin temel unsurlarından biri ve belki en birincisi *petroldür*. Petrol uğruna devletler

²⁸⁶ Lokman s resi, 31/20.

²⁸⁷ Beyhaki, *Őuabü'l-ıman*, 2/87; M n vi, *Feyzu'l-kadir*, 1/541.

kurulup devletler yıkılmaktadır. Oysaki Müslümanlar ellerindeki bu geniş imkânı kullanamamakta, sözde kullananlar da onu israf ve tebzîr ile saçıp savurmaktadır.

Aslında bir zamanlar hasım bir dünyayı, Osmanlı'yı yıkmaya sevk eden en büyük âmil, coğrafi konumu itibarıyla onun bir kısım yeraltı zenginliklerine sahip olmasıydı. Bu konuda Abdülhamid'in akıllara durgunluk veren siyasî manevralarına mağlup düşen Batılı, Müslümanları birbirine düşürme planıyla arzusuna kavuştu ve parçaladığı devletçikleri kendi hesabına sömürmenin yollarını buldu. Daha sonraları ise zavallı İslâm âlemi periyodik bir zamanlamayla hep el değiştirdi durdu. Aslında bu, onun kendisine sahip çıkmamasının cezasıydı.

Mehlika Sultan'a âşık yedi genç gibi Batı aşkıyla yanıp tutuşan zavallı Müslüman ülkeler, atlarını Batı yamaçlarına doğru mahmuzlarken, onlar da sinsi yöntemlerle bizim dünyamıza yöneldi ve Afrika'da, Arap Yarımadasında, Suriye'de, Mısır'da, Azerbaycan'da, Çeçenistan'da, Kırgızistan'da bizim değişik imkânlarımızı ve hususiyle de petrol rezervlerimizi işletmeye ve doyma bilmeyen bir iştah ve hırsla kullanmaya başladılar.

Tabii ki bu arada bizi hep birbirimizle vuruşturma hususunu da bir an bile akıllarından çıkarmadılar. Kurdukları istihbarat servisleriyle içte ve dışta Müslümanları birbirine düşürdüler ve dünya haber ağlarını ellerine geçirerek bizleri hep istedikleri istikamete yönlendirdiler. Dahası uydurdukları yalan haberlerle, akla hayale gelmedik komplolarla Müslüman'ı Müslüman'a kırdırdılar.

Burada bazı ülkelerin başına kendi piyonlarını yerleştirdi ve ardından da onları kendi sefil arzularına alet ettiler. Elleri kalan üç-beş kuruşu da silah satarak ellerinden aldılar. Sonra da o silahlarla onları birbirine kırdırdılar.

Aslında, birbirinden kopuk bu milletlerin yan yana gelip yekvücut olması ve bu vücuda asil ve necip milletimizin baş

olarak geçmesi Batılının her zaman k buslu rüyası olmuştu. O, buna mâni olmak için o gün elinde bulunan bütün imkânları kullandı; bundan sonra da kullanmaya devam edecektir ama, ihtimal bu konudaki mücadele etin geçecektir. Çünkü şu anda dünya imkânları onların elinde. Oynayacakları oyunlarda, ihtimal, verdiklerinin yüz mislini alacaklardır.

Ne Amerika ne Rusya ne de bir başka  lke, Müslümanların   nc  bir g  olarak ortaya çıkmasını isteyecektir. Onun için de ellerinden gelen her türlü oyun ve entrikadan geri kalmayacak ve bizi geri bırakmaya çalışacaklardır. şimdi isterseniz bu istitrad  notu burada bitirip madenler bahsine dönelim.

İşl m hukukunda madenlerle ilgili ayrı bir bölüm vardır. Orada, hukuk açısından madenlerin nasıl ve kimler tarafından işletilebileceğine ve bunun karşısında devlete ne  lde vergi vereceğine dair tafsilatlı bilgi verilmektedir. Biz mevzumuzla alâkalı olmadığı için meselenin o yönünü mevcut fıkıh kitaplarına havale ile beraber sadece bir hususa işaret edip geçeceğiz.

Malik  mezhebine göre, yeraltı madenleri umum dir ve milletin ortak malıdır, devlet tarafından işletilir. Hâlbuki diğer üç mezhebe göre bunları özel kuruluşlar da işletebilir. Teşkilatını kendisi kurar ve devlete belli  lde hisse verir, geri kalan da o madeni işletenin olur.²⁸⁸

Yeraltı zenginlikleri sadece günümüzde adı bilinen madenler değildir. İleride kim bilir nerede ve nasıl madenler çıkarılıp insanlığın hizmetine sunulacaktır. Ayrıca fıkıh kitaplarında, çeşitli kazılarla elde edilen kıymetli eşya ve hazinelere ait hükümler de ele alınıp incelenmiştir.

G r ld ği gibi, İşl m'ın meşru kabul ettiği gelir kaynaklarından yeraltı zenginlikleri uçsuz bucaksız bir yek n teşkil etmektedir.  nemli olan bunlara sahip çıkıp akılcıca kullanmaktır.

²⁸⁸ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İşl mi ve edilletuhû*, 4/2909-2912.

c. Ticaret

Ticareti teşvik eden yüzlerce hadis-i şerif vardır:

“Başkasını aldatmayan sadık tüccar, ahirette nebiler, sahililer ve şehitlerle beraber haşrolur.”²⁸⁹

“Dürüst tüccar, hiçbir gölgenin olmadığı o günde Arş’ın gölgesinde haşrolacaktır.”²⁹⁰

“Rızkın onda dokuzu ticarettedir.”²⁹¹

Bu kabîl hadislerin daha nicelerini sıralamak mümkündür.

Görüldüğü gibi İslâm, mü’minleri açıktan açığa ticarete teşvik etmektedir. Bu itibarla da İslâmiyet’in bir bütün olarak yaşandığı devirlerde ticaret en verimli bir vasıta olarak kullanılmış ve o dönemde dünya piyasa ve pazarlarına büyük ölçüde Müslümanlar hâkim olmuşlardır.

Daha Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) devrinde Müslümanlar Medine pazarına yerleşmiş ve o güne kadar pazar ve piyasada hâkim olan yabancıları bu pazardan söküp atmış, ticareti bütün bütün ellerine geçirmişlerdir.

Malumdur ki, Efendimiz Medine’yi şerefleştirmeden önce Kureyza, Kaynuka ve Nadır çarşıları bütünüyle başkalarının elindeydi. Altın ve gümüş piyasasını da onlar ellerinde tutuyorlardı. Sarraflık işine de yine onlar hâkimdi. Hatta Medine’nin en büyük ticaret adamları onların arasından çıkıyordu.

Zaten Medine halkı da büyük bir ekseriyeti itibarıyla rençberdi, müstahsildi. Onların arasında ticaret yapan çok az sayıda insan vardı. Elbette bunda, bugün dünya ticaret hayatına hâkim olanların oyununun tesiri büyüktü.

O dönemde Medine’li biri ticarete atılsa, ticareti elinde tutanlar birlik olup onu iflas ettirinceye kadar uğraşırlardı.

²⁸⁹ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, 3/278.

²⁹⁰ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, 3/278.

²⁹¹ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, 3/244.

Bu itibarla da bir Medinelinin ticarete derlenip toparlanması mümkün değildi.

Hâlbuki, Efendimiz'in Medine'ye teşrifinden kısa bir zaman sonra, bu pazarlarda ticaret yapan yabancıların tesiri bütün bütün kırıldı. Evet, hepsi de teker teker piyasadan çekilip gitti ve gidip başka yerlere sığındılar. Daha sonraki yıllarda ise Arap Yarımadasını da tamamen terk ederek başka yerlere göç ettiler.

O günün akıllı Müslümanları, kendi pazar ve çarşılarında istismara imkân vermemişlerdi. Ticareti, kendi kurallarına göre ve akıllıca değerlendirmişlerdi. Onun için de kısa zamanda hepsi güçlenmiş ve servet sahibi olmuşlardı. Ama gerektiği anda da bütün servetlerini Allah için vermeyi biliyorlardı.

Enev , Abbasî ve Osmanlı devirlerinde de Müslümanlar ticarî hayatın önemli bir kesimini ellerinde tutmayı başarabilmişlerdir. Bu dönemde büyük tüccarlar gemiler dolusu malı çeşitli ülkelere götürüyor, oralarda pazarlıyor ve ülkelerine önemli miktarda para akışı sağlayabiliyorlardı.

Bu hep böyleydi, çünkü ticareti bizzat teşvik eden Allah Resûlü idi ve ticarete muvaffak olanlardan biri de hiç şüpheşiz Allah Resûlü'nün bizzat kendisiydi. Bi'setten evvel Hz. Hatice'nin ticaret kervanlarını bir süre Efendimiz idare etmiş ve ona (radiyallâhu anh ) büyük bir servet de kazandırmıştı ki, daha sonra Hz. Hatice bütün bu serveti İslâm uğrunda harcayacaktı. Hem  yle bir harcayacaktı ki, ihtimal, vefat ettiğinde elinde-avucunda hiçbir şey kalmayacaktı.

Ticarete Hz. Osman (radiyallâhu anh) gibilerin durumu ise âdeta bir destandır. Medine'ye geldiğinde o da zengin sayılmazdı. Ancak, kısa zamanda ticaret yoluyla öyle bir servete sahip olmuştur ki, Tebuk seferine hazırlanan orduyu tek başına teçhiz edebilmişti dense mübalağa yapılmış olmaz.²⁹²

²⁹² Tirmizî, *men ktb* 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/63.

Başlangıcı itibarıyla milletimiz için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. İki-üç asır öncesine kadar ticarî üstünlüğümüz bir tarihî realitedir. Öyleki, o gün Batılı bizimle münasebet peşindeydi. Krallar bizden aldıkları ihsan ve atıyyelerle devlet idare ediyorlardı. Atımızın üzengisini öpmek onlar için âdetâ kaderin kendilerine bahsettiği bir tali'lilikti.

Son iki-üç asır esas alınarak bunlara itiraza kalkışılmamalıdır. Zira bu yıllarda bütün düşman güçler bizi ifnâ ve yok etmek için bir araya gelip en amansız saldırılarıyla üzerimize üşüşmüşlerdir. Zaten iç kargaşa ile başı deritte olan milletimiz bir de dış saldırılarla tamamen çökertilmiş; çökertilmekle kalmamış, elinde avucunda ne varsa harp tazminatına yatırmak zorunda bırakılmıştır.

Bu meş'um dönemde İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika, Rusya, hatta ta Çin'e kadar bütün devletlerin tek hedefi gelip Osmanlı mirası üzerine konmaktır.

Bütün dünya bu hedefe ulaşabilmek için her yolu deniyor, her vesileyi meşru sayıyordu. İçimizdeki etnik grupları tahrik ediyor, mezhep kavgalarını kızıştırıyor, hatta onları el altından silahlandırıp başımıza musallat ediyor ve belimizi doğrultmamıza fırsat vermiyordu.

Evet, bu dönemde bütün bir hasım dünya, bizi sömürmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyor ve belli ölçüde emellerine de ulaşabiliyorlardı. Bugün ticarî sahadaki iflas etmiş durumumuz bir ölçüde bize ait miskinlik ve tembellikten kaynaklansa da, meselenin kökünde böyle bir ihanete uğramanın getirdiği bir kısım tersliklerin mevcudiyeti de bir gerçektir.

Sadede dönüyoruz. Gelir kaynakları açısından ticaret çok mühim bir rükündür. Mü'minler becerebildikleri devirlerde fert, cemiyet ve toplumun servet ve hazinelerine ticaret kanalıyla hiç de küçümsenemeyecek ölçüde katkılar sağlamış ve milletçe önemli servetler elde edilmiştir.

İslâm'ın meşru gördüğü, hatta teşvik ettiği bu kanal, eğer günümüzde de tam değerlendirilebilse, değerlendirilip dışa açılma imkânı sağlansa, aynı seviyeye ulaşmak hiç de zor olmayacaktır.

d. El Sanatları

İslâm'ın meşru gelir kaynağı olarak kabul ettiği yollardan biri de el sanatlarıdır. El emeği ile yapılan bütün sanat dalları, İslâm'ın temel esprisine uygun olmak kaydıyla bu sahaya girer. Kilim ve halıdan tutun da, ince el işlerine, ondan da kakma ve sedef işleme sanatlarına kadar hepsi bizim için hem birer bedâyi hissimizin ifadesi hem de birer gelir kaynağıdır.

Belli bir dönemde atalarımız, her sahada olduğu gibi bu hususta da dünya kadar ölümsüz eser meydana getirmiş ve başkalarını hayran bırakmışlardır. El sanatıyla alâkalı teşvik edici birçok âyet ve hadis vardır. Bu husus başka bir zaman ve başka bir kitapçıkta müstakillen ele alınabilir.

e. İşçilik

Diğer bir gelir kaynağı da, hiç şüphesiz el emeği ve alın teriyle elde edilen gelir ve kazançtır.

Gerçi devrimizde ecir yani işçi olmaya karşı bir reaksiyon var ve hiç kimse ücret mukabili işçi olmayı çok arzu etmemektedir ki, bugün fabrika ve değişik iş yerlerinde görülmekte olan değişik davranış ve hareketler bu düşüncenin bir çeşit dışa yansımısından başka bir şey değildir.

Esasen işi biraz daha derinden kurcalayacak olursak, bazılarındaki bu reaksiyonun çalışmaya karşı değil, haksız servet biriktirmeye karşı olduğunu görürüz. Bazılarında da düşmanlık, haklı veya haksız olduğuna bakılmadan, doğrudan doğruya servetin kendisine karşıdır.

Bu hareketin altında da şu anda yıkılıp gitmeye yüz tutmuş bir sistemin insanları iğfal etmesi yatmaktadır. Evet,

senelerce bu milleti komünizme çekmek isteyenler, işçiyi de hep kendi menhus emellerine alet olarak kullanmışlardır.

Hâlbuki işçilik de Cenâb-ı Hakk'ın takdir ettiği ve Efendimiz'in de (sallallâhu aleyhi ve sellem) teşvikte bulunduğu çalışma şekillerinden biridir. Daha önce de zikrettiğimiz bir âyeti burada tekrar etmekte fayda var:

*“De ki: Amel edin, işleyin. Allah, Peygamberi ve mü'minler sizin işlediklerinizi göreceklerdir.”*²⁹³

Efendimiz ise, bir hadislerinde: *“Allah, elinin emeği ile geçinen mü'min kulunu sever.”*²⁹⁴ buyurmaktadırlar.

Demek oluyor ki, becerikli, iş bitiren, eli işe yatkın mü'minleri, Cenâb-ı Hak hem sevmekte hem de takdir etmektedir.

Bunun mefhum-u muhalifi de, beceriksiz ve elinden iş gelmeyen insanların Allah tarafından sevilmediği şeklinde ifade edilebilir. Yine Fahr-i Kâinat Efendimiz bir başka hadislerinde şöyle buyurmaktadırlar:

*“Sizden hiçbiriniz eliyle kazandığından daha temiz bir şey yememiştir.”*²⁹⁵ Evet, elinizin emeği sizin için en hayırlı rızaktır.

Görülüyor ki, alın teri ve el emeği ile kazanılan rızık hem Allah hem de O'nun Resûlü alkışlamaktadır. Burada sahabinin naklettiği bir hususu arz etmeden geçemeyeceğim:

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir iş münasebeyle Medine dışına çıkmıştı. Dönüşte bahçesinde çalışan bir sahabi gördü ve o bahçeyi şerefliendirdi. Çapa yapan adamın elini eline aldı ve sonra da mübarek yüzüne sürdü.

Adamın çatlak çatlak olmuş eli Efendimiz'in gülden narin yüzünde geziyor ve Efendimiz bu esnada şöyle konuşuyordu: *“Allah'ın hoşnut olduğu eller, işte bu ellerdir!”*²⁹⁶

²⁹³ Tevbe sûresi, 9/105.

²⁹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağir*, 8/380; *el-Mu'cemü'l-kebir*, 12/308; Beyhakî, *Şüabü'l-ıman*, 2/88.

²⁹⁵ Buhârî, *büyü* 15; İbn Mâce, *ticarât* 1.

²⁹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/245.

apa yapan sahabinin neşesine diyecek yoktu. Zira yaptığı işin ne derece makbul olduğunu bizzat Hz. Ruh-u Seyyidi'l-Enâm söylemişti. Aslında Allah Resûlü, alışan amelenin elini yüzüne götürüp sürmekle, kıyamete kadar gelecek amele ve işçilere verdiği önemi de anlatıyordu. Ayrıca yine bu davranışıyla her devrin insanına, insana verdiği değeri adına daha neler ve neler anlatıyordu!

Hz. Ebû Zerr'e hitaben söylediği sözlerde konu daha bir farklı yanıyla ortaya konur:

*“Emriniz altında çalışanlar sizin kardeşlerinizdir. Kimin bir kardeşi onun emri altında çalışıyorsa, ona yediğinden yedirdisin, giydiğinden giydirdisin ve t katının üstünde yük yükle-mesin. Yükle-diği zaman da o yükün altına kendisi de girsin.”*²⁹⁷ demiştir. Evet işçi, emek ve ücret, O'nun nazarında hep böyle değerli görülmüş ve alkışlanmıştır.

f. Ganimet

Her ne kadar bazı peşin fikirlieler onu dillerine dolasalar da, İslâm'ın meşru kabul ettiği mühim gelir kaynaklarından biri de ganimettir.

Müslümanlarla savaşanlar ya Müslüman olacaklar ya cizye vermeyi kabul edecekler ya da üçüncü ve son alternatif olarak harp meydanını hakem seçeceklerdir. İşte harp meydanlarında kazanılan bu gelire ganimet denmektedir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *“Mü'minin en makbul rızkı, ganimetten gelen rızıktır.”*²⁹⁸ buyurur.

Belli devirlerde Müslümanlar ganimet yoluyla büyük zenginlikler elde etmişlerdir. Meselâ, Ömer b. Abdülaziz devrinde gün gelmiş zekât verilecek kimse bulunamamıştır. Bu husus, fıkıh kitaplarında harp ve sulh konusuyla alâkalı bahislerde ariz ve amik olarak anlatılır.

²⁹⁷ Buh ri, iman 22; itk 15; edeb 44; Müslim, eymân 40; Tirmizî, birr 29.

²⁹⁸ Bu m n yi ifade eden lafızlar için bkz.: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/50.

Esasen, mülhid, mütecaviz ve gelip size saldıran birinin hakkı yoktur. Ona böyle bir hak veriliyorsa, o da bedelini cizye vererek ödemek zorundadır. Eğer onu da vermek istemiyorsa, tecavüz ve saldırganlığından ötürü cezalandırılır.

Kur'ân-ı Kerim'de ganimet ve onun taksimi birçok âyette ele alınmıştır. Bu âyetlerden birisi şudur:

*“Eğer, hakkı bâtıldan ayıran, iki topluluğun karşılaştığı günde (Bedir’de) Allah’a ve kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız, bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah’ın, Peygamberin ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yollarındadır. Allah her şeye kadirdir.”*²⁹⁹

Burada Cenâb-ı Hakk’ın ismi, tekrim ve teşrif için zikredilmiştir. Yoksa o da yine mü’minlere aittir. Ayrıca “Allah’ın” dedikten sonra “Peygamberinin” demekle de Efendimiz’in kadir ve kıymetine dikkat çekilmiştir. Her şeyden evvel Allah Resûlü, kendine aldığı ganimetlerin durumunu izah sadedinde “Onlar size geri döner.”³⁰⁰ buyurmuş ve bunları tekrar ümmetine geri vereceğini söylemiştir. Ve yine Efendimiz: “Kim birini harp meydanında öldürürse onun selebi (yanında bulundurduğu bütün eşya) ona aittir.”³⁰¹ buyurarak ganimetin farklı bir çeşidine de dikkati çekmiştir. Bu disipline bağlı olarak Ebû Talha bir harpte tam yirmi adamın selebini almıştı.³⁰²

Biz üç asırdır bu konuda da hep verici olduk. Zira hep müdafaada kaldık. Yani bir zamanların aslanı, başkalarına koyun görünmeye başladı ve çevresindeki kasapların iştahlarını kabarttı. Verici duruma düşmemiz sarsıntıya sebep olmuş; buna muhazî ticarî hayattaki kesat bizleri başkalarına el-avuç açan bir millet hâline getirmişti.

²⁹⁹ Enfâl sûresi, 8/41.

³⁰⁰ Ebû Dâvûd, *cihad* 121, 149; Nesâî, *fev* 1; Muvatta, *cihad* 22; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/127; 5/316, 319.

³⁰¹ Buhârî, *hums* 18; *megâzi* 55; *ahkâm* 21; Müslim, *cihad* 45; Ebû Dâvûd, *cihad* 135; Tirmizî, *siyer* 13; Muvatta, *cihad* 18.

³⁰² Ebû Dâvûd, *cihad* 136; Dârimî, *siyer* 43.

Tanzimat'la hızlanan bu düşüş Müslüman Türk'e asıl kimliğini kaybettirme gibi bir vehameti de beraberinde getirmiş ve her hususta bizi dilenciler durumuna düşürmüştür. Keşke böyle bir dilencilik bir şeye yarasaydı. Heyhât; bu dönemde elde çanta kapı kapı dolaşanlar hep elleri ve çantaları boş geriye döndüler. Ne var ki, bu mezellet dahi onların kendilerine dönmeleri için yetmedi. Evet, kendilerinden uzaklaşma bu dereceye gelip ulaşmıştı.

Hak ve adalet çerçevesinde verici değil alıcı olmak çok önemlidir. Biz biz olmayı terk edince, Allah Resûlü'n n ifade buyurduğu gibi, heybet-i Isl miyeyi de kaybettik. Artık düşmanlarımız bizden korkmaz oldu. Emr-i bi'l-mârufu terk edince de vahyin bereketinden mahrum kaldık. Yani vel d dimağlar k relde, muhayyileler s n kleşti ve artık içimizden ciddî ilim adamları çıkmaz oldu; çıkmaz oldu da hepimiz birer taklit insanı kesildik ve her şeyi Batıdan kopya etmeyi mârifet sayar olduk.

Efendimiz bir hadislerinde, *“Hak yolunda irşad ve m cahedeyi terk ettiğiniz zaman, üzerinizden atamayacağınız bir zillete maruz kalırsınız ve kendinize dönünceye kadar da zilletiniz devam eder.”*³⁰³ buyururlar.

Dikkat edilecek olursa, Isl m'dan yüz çevirme ve m cahededen geri durma, Efendimiz'in dilinde, dinden dönme şeklinde ifadesini buluyor. Onun içindir ki “M cahedeye başlayınca” demiyor da “dine döndüğünüz zaman” diyor.

Hadisin diğer bölümünde, *“Sığırın kuyruğuna yapışıp her şeyi ziraatta gördüğünüz ve m cahededen uzak kaldığınız zaman da öyle bir mezellete maruz kalırsınız ki, bir daha belinizi doğrultamazsınız.”*³⁰⁴ şeklindeki ifadelerin yanında, “Ne zaman ki yeniden insanları uyarmaya başlarsınız, işte o za-

³⁰³ Eb  Dâvûd, *b y * 54; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/42.

³⁰⁴ Eb  Dâvûd, *b y * 54; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/42.

man Allah düşmanlarının kalbine korku salar ve hayatın her ünitesinde size başarılar ihsan eder.” işaretleri yer alıyor.

Mücadele başlı başına ve uzun bir mevzudur. Onun şekli ve fazileti bu eserin konusunu aşar. Onun içi biz burada cihadın kendisinden değil, onun getirilerinden bahsederek bu hususları arz ettik. Zira bu bölümün madde başlığı olan “Gelir kaynaklarından biri ganimettir.” sözcüğüydü ve biz de onun üzerinde durmuştuk.

g. İktâ

Burada fikhî bir tabirle karşı karşıya bulunuyoruz. İktâ'nın mânâsı, devlet reisi veya onun vazifelendirdiği birinin bazı toprakları ihtiyaç sahibi kimselere vermesi ve onlara temlik etmesi amelîyesidir.

Bu topraklar, ya fetihlerle elde edilen topraklar, ya hiç vârisi olmayan insanlardan geçen araziler ya da bakımsız ölü yerlerdir.

“Kim ölü bir araziye ihya ederse, burası onun olur.”³⁰⁵ hadisi ve Urve'nin (radiyallâhu anh) rivayet ettiği, “Şehadet ederim ki, Hz. Peygamber şuna hükmetti: Arz, Allah'ın arzıdır, insanlar da Allah'ın kullarıdır. Kim bir ölü araziye (mevat) ihya ederse, bu yerde, herkesten ziyade o hak sahibidir.”³⁰⁶ mealindeki hadis ile, “Geçmiş milletlerden intikal eden araziler Allah ve Resûlü'ne aittir. Onlar bu arazileri istediklerine verebilir. Kim bir araziye ihya ederse, o, onundur.”³⁰⁷ mealindeki başka bir hadis bu meseleye delil teşkil etmektedir.

İslâm'da her şey aktiftir. Hatta şahıslar kendi öz mallarını dahi uzun süre terk edilmiş bir hâlde tutamazlar. Hanefî mezhebinin dışındaki üç mezhebe göre, bir insan, arazisini üst

³⁰⁵ Ebû Dâvûd, *harâc* 37; Tirmizî, *ahkâm* 38; Muvatta, *akdiye* 26.

³⁰⁶ Ebû Dâvûd, *imâret* 37.

³⁰⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/143; Münâvî, *Feyzû'l-kadir*, 4/298; San'ânî, *Sübûlü's-selâm*, 3/83.

ste üç sene ekip bimezse, arazi onun elinden alınır, ekip biecek birisine verilir.³⁰⁸

Mesele o kadar mühimdir ki, bazı mezheplere göre üçüncü senenin sonunda herhangi bir adam hiç kimseye sormadan sabanıyla o tarlaya girer ve orayı ekip bierse, artık o tarla onun olur. Hanefi mezhebine göre ise, böyle bir tasarruf devletin iznine bağlıdır. Yani devlet, üç sene bakımsız kalmış bir yere el koyar ve orayı birisine devreder. Öyle veya böyle, İslamî anlayışa göre hiç kimse kendi arazisi de olsa yerini böyle metruk bırakamaz.

Peygamber Efendimiz, bizzat kendi hayatlarında iktâ yapmış ve eski-yeni birçok sahabiye bu uslle toprak vermiştir. Raşid Halifeler devrinde de aynı uygulama yapılagelmiştir.³⁰⁹

İşte İslam'ın meşru kabul ettiği gelir kaynaklarından biri de budur. Fert bu yolla da arazi kazanır ve belli lde imkân sahibi olur.

h. Zekât ve Sadaka

İslam'da zekât, tam anlamıyla ve bütün yönleriyle bir teminat (sigorta) müessesesine ait fonksiyonları yerine getirme potansiyeline sahiptir. Bu açıdan, günümüzdeki sigorta kuruluşlarının, müsemma olarak "İslam'da yoktur." hükmüyle bir çırpıda onun nefyedilmesi, biraz aceleden verilmiş bir karar olsa gerektir.

Ancak, dünyada işlerliğini devam ettiren hiçbir sigorta, zekât müessesesindeki teminat ve garantiyi veremez ve onun kadar insanî yanı olamaz. Sadece şu âyet bile bu hükmümüzü ispata kâfidir:

"Zekâtlar; Allah'tan bir farz olarak yoksullara, dşknlerle, onu toplayan memurlara, kalbleri İslam'a ısındırılacaklara

³⁰⁸ mer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslamiye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, 7/191-192.

³⁰⁹ Buhari, *cizye* 4; *humus* 19; *nikah* 107; Eb Davd, *imare* 36; Tirmizi, *ahkam* 39; İbn Mace, *ruhn* 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/192.

verilir ve kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların, yolda kalanların uğrunda sarf edilir."³¹⁰

Şimdi soruyorum: Hangi sigorta şirketi vardır ki, kendini önceden sigorta ettirerek belli bir prim ödememiş insanlara el uzatsın ve onlara malî yönden destek olsun. Hâlbuki, zekâtın kendilerine verilmesi caiz olan bu sınıfların hepsi, İslâm'ın yaşadığı bir toplumda garanti altındadır.

İslâm fakirin elinden tutar, borçluya destek olur, yolda kalmışın yanında yer alır; Allah yolunda hizmet eden herkese arka çıkar ve yaptıklarından da hiçbir karşılık beklemez.

İşte, zekât müessesesi böyle bir kuruluştur ve âyette anılan sınıflar için de önemli bir gelir kaynağıdır.

Esasen, zekât konusu da müstakil bir mevzudur. Onu burada tafsilatıyla anlatmaya gücümüz yetmez. Ancak diğer konularda da yaptığımız gibi, zekâtın da İslâm'ın meşru kabul ettiği bir gelir kaynağı olması hususunu vurgulayıp geçelim.

İslâm'ın meşru kabul ettiği kazanç yollarını, sadece ana başlıklarıyla saymaya çalıştığımız bu sekiz yoldan ibaret kabul etmek elbette ki doğru değildir. Zira buradaki her maddeyi de kendi içinde pek çok bölüme ayırmak mümkündür. O zaman da gelir kaynaklarının sayısı sekiz değil, seksene, doksana ulaşabilir.

Durumu bu şekilde tespit ettikten sonra, İslâm'ın iktisadî yapısının sadece zekât ve ganimete dayalı olduğunu iddia edenleri vak'aların diliyle cevaplamak mümkündür. Demek ki, bizim iktisadî yapımız veya İslâmî gelir kaynakları bir iki maddeyle sınırlı değildir.

İslâm'da pek çok gelir kaynağı vardır. Ancak diğer sistemlerin meşru kabul ettiği her gelir kaynağı İslâm hukukuna

³¹⁰ Tevbe sûresi, 9/60.

göre meşru olmayabilir. İşte İslâm dini bu hususta da hiç bir karışıklığa meydan vermeyecek Şekilde bir ölçü ve denge vaz'etmiştir.

İslâm, bir taraftan sa'yi, çalışmayı esas alır. Fakat o, sermayenin gücünü de asla inkâr etmez; ona da kendisine göre değer verir. Çalışmayı, kazanmayı teşvik eder; müntesiplerine bazen sarih bazen de işaretlerle değişik kazanç yolları gösterir ve onları çalışmaya teşvik eder.

Şu kadar var ki, bir mü'minin, her kazancı meşru görme gibi bir yanılığya düşmemesi için de onun elinden tutar ve meşru olmayan kazanç Şekillerini bir bir sayar ki, sayılan bu maddeler de yine İslâm ekonomisinin ana meselelerindedir.

1. Durumumuz ve Bir Tavsiye

Sözün başında da ısrarla üzerinde durduğumuz gibi, İslâm asla kazanmanın karşısında değildir. Aksine o, çalışıp kazanmayı emir ve teşvik etmektedir. Zahitlik bir i meselesidir. Onun dış yaşantıya akseden yönü insanı aldatmamalıdır.

Ő h-ı Geylânî'nin sürülerle koyunları vardı. Ama o, Halilurrahm n gibi, Rabbinin adını bir kere duyma adına bütün servetini verebilecek bir yapıya sahipti ve zahitliği de buradan geliyordu.

İmam  zam da çok zengindi. Şu kadar var ki, o, haramın zerresinden dahi fersah fersah uzaktı. Yanında çalıştırdığı birisinin müşterisine malın kusurunu ve ayıbını göstermeden sattığını öğrenince bütün o mallardan alınan paranın hepsini sadaka olarak dağıtmıştı.³¹¹

Yine o, alacağını istemeye gittiği komşusunun evinin önünde uzun müddet hem de kavurucu bir sıcak altında beklemesine rağmen hemen yanındaki ağacın gölgesine girmemiş ve bunun faiz olabileceğinden endişe ettiğini söylemişti.

³¹¹ Hatib el-Bağdad , *Tarih-i Bağdat*, 13/358.

Belki fetva açısından bu faiz olmazdı ama, takva insanının, meseleyi kılı kırk yararcasına değerlendirmesi gerekiyordu.

Bütün bunların yanında mü'min, servetini nemalandırmalı ve her sene servetine yenilerini ilave etme yollarını araştırmalıdır. Zira mü'min her sahada güçlü olmak zorundadır.

“Kuvvetli mü'min zayıf mü'minden Allah nezdinde daha sevimlidir.”³¹² hadisinin şumulü buraya kadar uzanır. Çünkü mü'min, aynı zamanda bir dava adamıdır. O her zaman onuruyla, izzetiyle yaşamalıdır. Başkalarının devleştiği; tröstlerle, kartellerle, holdinglerle dünya piyasasını ele geçirmeye çalıştığı bir devrede o, perakendeci esnaf düşüncesiyle hiçbir yere varamayacağını bilmelidir.

Evet, her mü'min iktisadî hayatını belli bir düzene sokmak zorundadır. Mevsiminde aklını kullanır ve büyük paralar kazanır. Kazanırken helâle-harama dikkat eder, kazandığını israfla telef etmez. Muktesit ve dengeli harcamalarla her zaman disiplinli yaşar, tebzîr ve savurganlıkta bulunmaz; bulunmaz, zira savurganlık insanı şeytana yoldaş eder, ölçülü yaşamak ve cömertlik ise onu Rahmân'ın sırdaşlığına yükseltir. Böyle davranan insan ise hem dünyada hem de ukbâda aziz olur.

Tüketime dayalı ekonomiler milletleri oburlaştırır. Tutumlu davranış ise hem fertleri hem de milletleri derbederlikten ve başkalarına avuç açmaktan kurtarır ve onlara hürriyet ve istiklalin tarifi imkânsız hazzını yaşatır.

İnsanları meşru olmayan kazanç yollarına sevk eden âmillerin başında israf ve tebzîr gelir. Fert ve milletler israfla sefilleşir. Durum böyle olunca herkes, meşru-gayrimeşru ayırımı yapmadan kazanç gördüğü her şeye sarılır ve saldırır. Artık o fasit bir daire içine girmiştir ki, onun böyle bir çıkmazdan kurtulması oldukça zordur.

³¹² Müslim, kader 34; İbn Mâce, mukaddime 10; zühd 14.

Aslında Şu andaki bütün ekonomik sistemlerin bir çıkmaz içinde olduklarını söyleyebiliriz. Eğer Müslümanlar bellerini doğrultur ve İslâm ekonomisini en k  k teferruatına kadar tatbik sahasına koyabilirlerse, bu, ekonomik açıdan hem onların hem de diğer dünya insanların kurtuluşu olacaktır. Elbette ki böyle bir neticeye ulaşmak, her Şeyden evvel dünya piyasasında söz sahibi olmaya bağlıdır. Onun için de önce bizim kendimize dönmemiz, özümüzü bulmamız Şarttır.

Bu millete, kendi değerleriyle var olduğu sürece güvenmeli ve mutlaka ona itimat edilmelidir. Çünkü o, nice defalar en  etin imtihanları baŐarıyla atlatmıŐ; a  kalmış, susuz kalmış, yoksulluğun her çeşidini görmüş ama devrilmemiŐtir. Onun katlanamayacağı bir Şey vardır, o da, Şeref ve haysiyetine gölge d Ő r lmek istenmesidir. O buna hiç katlanmamıŐtır ve katlanmaz da.

O, Çanakkale'de İngiliz'in top ve g llelerine göğsünü korkusuzca siper etmiş, Fransız karşısında dimdik durmasını bilmiŐ ve bacısının pe esine uzanan eli kırmıŐ, Ege'de Yunan'ı denize dökmüş... ve iktiza ettiğinde canıyla beraber bütün varlığını da bir keseye koyup millete bađıŐlamasını bilmiştir. Yeter ki o edip eylediklerinin çarçur edilmediğine kanaat getirsin.

Bugün dahi bu millet kendini idare edenlere tam g vense ve bizzat yapılması gereken davranışları onlarda görse, fazla değil beş-on sene içinde iktisadî, idarî ve siyasî açıdan dünyanın sayılı devletleri arasına girecek ve kendinden beklenen misyonu eda edecektir.

Aksine o, kendisini idare edenlerde israf ve tebzîr gördüğü müddetçe, sağa-sola iş olsun diye gidenlerin aldıkları korkunç harciraŐları duyduka, onlara itimat ve güvenini kaybedecek ve hiçbir fedakârlığa yanaŐmayacaktır. Ne var ki,

ondaki bu tavır ve geri duruş arızidir. Onun asıl cevheri mürüvvet, insanlık ve hasbîlikten yoğrulmuştur.

Burada ona değil de onu idare edenlere bir kısım diyeceklerimiz olabilir:

Bu milleti idare edenler ve onun iktisadî, idarî, ticarî hayatını elinde tutanlar, lüks ve debdebeli hayatı asgariye indirmeliler, mümkünse milletvekilleri ve yüksek bürokratlar normal bir memur seviyesinde maaş alsınlar, lüzumsuz davetler ve fuzulî seyahatlere bir son versinler, milletin malını yine millet için faydalı olacağı kesin bulunan yerlerde değerlendirsinler; sonra da bütün bu yapıları her türlü siyâsî ve politik çikarlara bağlamasınlar. Bütün bunları yapabildikleri takdirde geleceğe güvenle bakılabilir/bakabilirler.

Aslında, sağlam bir iktisadî yapı isteyenler evvelâ dediklerini kendileri yaşamalıdır. Pratikte tatbik gören davranışlar, şüphesiz, realize edilememiş yüzlerce yaldızlı teori ve sözden daha faydalıdır.

Getirdiğimiz bu teklife olumlu cevap verebilmek, elbette fert ve millet olarak ruh sıhhatine ermemize bağlıdır. Ruhunda selâmete erememiş, dünyayı esas maksat yapmış, parayı asıl gaye kabul etmiş ve her gün kırk defa malın karşısında secdeye varan bir insandan ne mürüvvet ne sevgi ne milleti-ne karşı ilgi ve ne de insanlık beklenebilir.

j. Kazanç Meşru Olmalıdır

Bir kere daha hatırlatmalıyım ki, Müslüman mutlaka kazanmalıdır, ama o kazanmayı meşru yollarla yapmalıdır; evet, o, Allah'ın verdiği imkânları ticarî ahlâka riayet ederek değerlendirmeli ve devrinde yaşayan hiçbir inkârcı gücün sultası altında kalmamaya çalışmalıdır. Ancak bunu yaparken spekülasyonlara meydan vermemelidir. Yani o, kazanmak için

her yolu meşru görmemeli; aksine, kazanmak için her meşru yolu denemesini bilmelidir.

Bütün bunların yanında bir de dıştan bakıldığında meşru kazanç yollarına benzediği hâlde tamamen gayrimeşru olan kazanç yolları vardır ki, her mü'min bu gayrimeşru kabul edilen kazanç yollarını da bilmeli ve bu yoldan gelen zararlı gelirleri kat'iyen kazancına bulaştırmamalıdır.

İnsan bazı meseleleri sadece aklıyla, mantığıyla halletmeye kalkarsa çok yerde yanılıp hataya düşebilir. Bu, ticarî konularda da böyledir. Meselâ, insan alışverişle faizi birbirine karıştırabilir; karıştırır ve diyebilir: "Madem ki alışverişin tarifi, malı malla değiştirmektir; öyle ise, bu değiştirme niçin paranın parayla değiştirilmesinde de cari olmasın?" Bu arada cahiliye adamının yaptığı gibi, faizi esas kabul ederek, alışverişi ona benzetip: "*Alışveriş de aynen faiz gibidir.*"³¹³ diyenler de çıkabilir.

İşte bütün bunlar birer yanılmadır. Böyle düşünenlere alışverişin ve faizin ne olduğunu mutlaka anlatmalıdır ki, Kur'ân ve hadisler de işte bunu yapmıştır/yapmaktadır.

İnsan ilk bakışta, fiyatları yükseltme maksadıyla malı piasadan çekip stok yapmak demek olan *ihtikâr* ile, bir malı zamanında düşük fiyattan alıp biriktirmeyi ve daha sonra da açıktan kimseye zulmetmeden yükselen piyasa fiyatından bunu satmayı birbirine karıştırabilir.

Hatta böyle bir iltibas kumarda da olabilir; yenilen adam verdiğini rızasıyla veriyor, denilir. Ve bu rızasıyla verme, onun meşru olduğuna delil sayılabilir.

İşte İslâm dini, bir taraftan çalışıp kazanmayı teşvik ederken, diğer taraftan da menfî yollarla elde edilen kazançları tarif ederek müntesiplerini bu yanlış yollara girmekten men ediyor.

³¹³ Bakara sûresi, 2/275.

Eğer bunlar İslâm dini tarafından anlatılmamış olsaydı, onun gayrimeşru kabul ettiği birçok kazanç yolu toplum tarafından kavranamayacak ve insanlar ticarî hayatlarını hep yanlış kazançlar içinde sürdürecektirdi.

Meselâ, İslâm bize, bir senede bir tarladan on hasat kaldırmanın yollarını gösterir ve teşvik eder; ancak aynı insanın haksız olarak bir arpa dahi kazanmasına göz yummaz ve bu günahı görmezlikten gelmez. O, herkese, yaptığı zerre kadar hayrın mükâfatını ve yine yaptığı zerre kadar şerrin cezasını hatırlatarak sürekli istikameti salıklar.³¹⁴

Oysaki, içinde Allah ve kul hakkı bulunan hiçbir kazanç meşru değildir. Bu tür kazançlar maddî ve mânevî kayıplara vesiledir. Siz, o kazançla hacca da gitseniz, sadaka da verseniz, hatta onu en kudsî hizmetlerde de kullansanız kat'iyen işin vebal ve günahından kurtulamazsınız.

k. Hasaret Getiren Kazanç

Allah Resûlü, “Allah kötülüğü kötüyle izale etmez.”³¹⁵ buyurmakla bize bir hakikati talim buyurmaktadır ki, o da, Allah, kötülüğü ancak iyi şeyle izale eder demektir.

Onun için bir insan gayrimeşru yoldan kazandığı bir serveti kalkıp en hayırlı bir hizmete sarf etse de o günaha keffaret olmaz. Belki kendi sırtına bir kat daha günah yüklemiş olur. Zira o, tertemiz bir sahayı kendi kirli kazancıyla kirletmiş demektir.

Aslında böyle biri kötülüğü başka bir iyilikle gidermeliydi. Yani helâl malından zekât ve sadaka verip, ardından da işlediği cürme birkaç damla gözyaşı dökebilseydi, belki arınmış olabilirdi. Efendimiz’in mübarek dudaklarından şerefsudur olan bu konuda şu ifadeler ne müthiştir:

³¹⁴ Zilzâl sûresi, 99/7-8.

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/387.

“Nerede olursan ol, Allah’tan kork. Ve bir kötülük işler-
sen, hemen onun ardına bir iyilik yapıver. Ta ki, o iyilik ev-
velki kötülüğü siliversin. Ve insanlar arasında hep güzel ahlâk
 rneği ol!”³¹⁶

Görülüyor ki Allah Resûlü, bir taraftan kötülük kötülüğü silmez derken, diğer taraftan kötülüğü silecek yolu gösteriyor. Bir kere daha hatırlatalım, meseleye ister Allah hakkı isterse kul hakkı açısından bakalım, meşru olmayan her türlü kazanç ancak hasaret getirir.

Öyle ki, böyle biri hacca gitse, Kâbe karşısında “Lebbeyk Allahümme lebbeyk” dese, Arafat meydanını gözyaşına boğsa, üzerindeki ihramda haram bir kazancın tozu varsa, ona verilecek cevap, Efendimiz’in ifadeleri içinde, “Sana lebbeyk de yok, sa’deyk de yok. Ne senin sesin duyulur ne de sana cevap verilir!”³¹⁷ Şeklinde olacaktır.

İnsanın midesine indirdiği bir haram lokmanın, onun kırk günlük namazının feyiz ve bereketini alıp götüreceği söylenmektedir. Bu bir hasaret değilse, ya hasaret nedir?

Vücudunun her zerresi haramdan müteşekkil, yediği haram, içtiği haram, düşünceleri kirli, davranışları eğri-büğrü insanların meydana getirdiği toplum hiçbir zaman Cenâb-ı Hak’ın rahmetine liyakat kazanamaz. Liyakat için istikamet şarttır. “Bir toplum, kendini değiştirmedikçe Cenâb-ı Hak da onları değiştirmez.”³¹⁸ fehvâsınca i deformasyon yaşayanlara nazar-ı merhametle bakılmaz. Allah, durup dururken aziz bir cemaati zelil etmez, zelil ettiğini de kimse aziz kılmaz.

Kendini kontrol etmeyen insanlara Allah Kendini unutturur. Allah’ı unutmış insanlar da, hem kendi nefislerini hem de içinde buldukları cemiyet ve milleti unuturlar. Bu, Allah

³¹⁶ Tirmizî, *birr* 55.

³¹⁷ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, 5/251.

³¹⁸ *Enfâl s resi*, 8/53; *Ra’d s resi*, 13/11.

hakkını gözetmeyen toplumlara Allah'ın dünyadaki cezasıdır. Ahirette ise onlara can yakıcı bir azap vardır.

Kul hakkı da bunun kadar mühimdir. Allah Resûlü, üzerinde kul hakkıyla musalla taşına yatırılmış bir insanın namazını kılmamıştır. Zira kul hakkıyla giden, kendisine rahmetle dua edilme liyakatini kaybetmiştir.

Kul hakkı, hangi yol ve ne suretle geçerse geçsin, insanın helâkine sebep sayılmıştır. Evet, ahirete kul hakkıyla gidenlerin durumu çok zordur. Ticarete aldatma, ihtikâr, kumar, faiz, hırsızlık ve tefecilik... esasen bunların hepsinde kul hakkı söz konusudur.

Onun içindir ki Allah (celle celâluhu) bu yolların hemen hepsiyle kazancı yasak etmiştir. Yasakladığı bütün bu yolları da rahmetinin bir eseri olarak kullarına tarif ve tayinde bulunmuştur. Ta o yola düşüp de kendi helâklarını kendi elleleriyle hazırlamış olmasınlar.

2. Meşru Olmayan Gelir Kaynakları

Gayrimeşru gelir ve kazanç yolları pek çoktur. Biz burada bunlardan sadece çok mühim gördüğümüz bazılarını yine hiçbir tercih sebebi gözetmeden sıralamak istiyoruz. Meselenin tafsilatına girmeyeceğimizi daha önce de söylemiştik. Zira bizim bunları saymaktaki gayemiz bunların iktisadî yapımızla negatif olarak alâkalı olmaları itibarıyladır.

a. Faiz

İslâm, faizi kat'î olarak haram kılmıştır. Kitap ve Sünnet faizi ağır bir dille yerer. Çünkü o, haksız kazancın en çirkinidir ve düpedüz bir sömürü aracıdır.

Kur'ân-ı Kerim, faizi yasakladığı yerde faiz yiyeni şeytan çarpmış bir insana benzetir ki, onun bu mevzudaki beyanı şöyledir:

“Faiz yiyenler mahşerde Şeytanın  arpıtığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, ‘Zaten alışveriş de faiz gibidir.’ demelerindedir. Oysa Allah alışverişi helâl, faizi haram kıldı. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizcilikten geri durur ve vazgeçerse geçmişte elde ettiği, kendisinin olur. Ve onun işi de artık Allah’a aittir. Kim faizciliğe dönerse, işte onlar Cehennemlidir; onlar orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah faizle malı eksiltir, sadakalarla da bereketlendirir. Allah, nankör hiÇbir g nahk rı sevmez.”³¹⁹

Faiz yiyenler, ahirette, dünyadaki amelleri cinsinden bir cezaya  arpıtılırlar. Onlar dünyada, rahatın verdiği rehavetle hep miskin miskin ve tembel tembel yaşarlar. Esasen onların hayatları bütünüyle bir sıkıntidan ibarettir.

Günlerinin geçmesi için çeşitli vesileler ararlar. Yumuşak döŐekler üzerinde, sıvacık yataklarında çok defa ellerinde içki, ağızlarında sigara hep parti parti kumar masalarında ömür tüketir dururlar.

Hâlbuki  m r her h l k rda tükenmektedir. Bu sebeple asıl yapılması gereken, onu en verimli Şekilde değerlendirerek bereketlendirmek ve bir mânâda ona derinlik kazandırmaktır. Ne var ki, onların yaŐantılarındaki terslik d Ő ncelelerine de aksettiğinden böyle fasit bir daire içine girmiŐlerdir. Bunlar hayatlarından kat’iyen zevk alamazlar. Hep bir tatminsizlik içinde sarhoş gibi yaşarlar. Tabi , nasıl yaŐarlarsa öyle öleceklerdir ve nasıl ölürlerse öyle dirileceklerdir. Kur’ân ifadesiyle onlar, dünyada Şeytan çarpmış gibi yaŐadıklarından ahirette de öyle haŐrolacaklardır.

Bir de onlar, nasıl kullandıkları ifadeyi çarpıtıp tersine bir teşbih yaptılar; öyle de, ahirette tersleri dönmüş olarak yerlerinden kalkar ve yalpa yapa yapa haŐir meydanına

³¹⁹ Bakara s resi, 2/275-276.

sürüklenirler. Zira onlar, dünyada faizi esas alıp alışverişi ona benzetmişlerdir. Hâlbuki, yanlış dahi olsa, bu benzetmeyi hiç olmazsa düzgün yapmaları gerekirdi. Yani, en azından, faizi alışverişe benzetmeleri lâzım gelirdi. Ama şeytan çarpmış insandan doğru dürüst bir ifade nasıl sâdır olabilirdi ki!

Cenâb-ı Hak, iman ehlini uyarır ve onlara faizden vazgeçmelerini tembih eder. Eğer bu emre uyup da faizden vazgeçmezlerse, bu davranışın Allah'a karşı küstahça bir davranış sayılan O'na harp ilan etmek mânâsına geleceğini ifade buyurur:

*“Ey iman edenler! Allah’tan korkun. Eğer inanıyorsanız, faizden alacak olduklarınızdan vazgeçin. Böyle yapmazsanız, bunun Allah’a ve Peygamberi’ne karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz, sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş, haksızlığa da uğramamış olursunuz.”*³²⁰

Evet, Allah faizi yasak ettiği hâlde inat edip o yolda devam eden fert ve toplumların bu davranışı, Allah'a karşı bir harp ilanıdır. Aman Allahım! Bu ne affedilmez bir saygısızlıktır!

Efendimiz de bir hadislerinde, faizle alâkalı olarak dört sınıfın lanete uğrayacağını ifade buyururlar:

*“Allah, faiz alana, verene, buna kâtiplik ve şahitlik yapana lanet etti. Bunlar aynı günahta müsavidirler.”*³²¹

Burada, işin başından nihayetine kadar faiz ile alâkalı herkesi içine alan bir hüküm tebliğ edilmiş oluyor. Allah Resûlü bunların hepsinin aynı günahta müsavî olduğunu ilan etmekle bir büyük günahın önünün alınması gerektiğini hatırlatıyor. Zira bu günahın önü alınmazsa, cemiyet içinde meydana gelen çalkantıların önünün alınması da mümkün değildir. Ve hâl-i âlem en açık misalleriyle bunun şahididir.

³²⁰ Bakara sûresi, 2/278-279.

³²¹ Müslim, *müsâkât* 106; Tirmizî, *büyû* 2; Ebû Dâvûd, *büyû* 4; İbn Mâce, *ticârât* 58; Nesâî, *ziynet* 25.

Henüz ne kapitalist ne de sosyalist sistemlerle İslâm arasındaki mukayeseye girmiş sayılmayız. Söz oraya geldiğinde, İslâm'ın nasıl bütün sistemlere karşı minare ile kuyu dibi arasındaki kıyas  l s nde bir farklılık ve üstünlük arz ettiğini göreceğiz. Biz burada, sadece faizden gelen kazancın İslâm dininde meşru kabul edilmeyen bir kazanç olduğunu hatırlatmak istemiştik.

b. Kumar

Allah kumarı bütünüyle haram kılmıştır. Onun resm  ve izinli olarak yapılını da, gayri resm  irtikâp edileni de ve piyango şeklinde oynananını da bütünüyle haramdır.

Kur'ân-ı Kerim, kumarı, şeytanın pis içlerinden bir pislik olarak vasıflandırır ve şöyle der:

“Ey iman edenler! İ ki, kumar, putlar ve fal okları, ş p-hesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki saadete eresiniz. ş p-hesiz şeytan içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bundan vazge ersiniz değil mi?”³²²

Kumara m btel  bir fert kolay kolay kurtulamaz; ona m btel  bir millet de iflah olmaz.  nk  kumarda hem Allah hem de kul hakkı çiğnenmektedir. Kumarın yaygın olduğu bir toplum, şeytanın sultanı altına girmiş demektir.

Kumar öldüren bir marazdır. Bu maraz belli bir dönemde kısmen de olsa toplumun bünyesinden s k l p atılmıştı, şimdilerde çeşitli nam ve unvanlarla yeniden ve bütün çeşitleriyle hortlamış durumda. Kumarda kaybeden de kazanan da zarardadır. Ama ihtimal, kazananın zararı daha büyüktür. Zira o, haksız yere bir başkasının malını almıştır ve aynı zamanda onun tiryakisi olmuştur. Kazandıkça daha bir iştahı

³²² Mâide s resi, 5/90-91.

artmakta, iştahı arttıkça da gözü kumardan başka bir şey görmemektedir. İhtimal böyleleri zamanla haram-helâl duygusunu da yitirerek küfre yelken açmış olacaktırlar.

c. Alışverişte Hile

Aldatmanın her çeşidi İslâm'da mezumdur ve kınanmıştır. Bilhassa ticarî hayatta başkasını aldatarak elde edilen kazanç asla caiz değildir. Daha önce naklettiğimiz bir hadisin şerhinde de izah edildiği gibi, mü'mini aldatan bir insan bir mânâda Allah Resûlü'nün kudsî dairesinden çıkmış sayılır. Bu da, başkalarını aldatan kendi kendini de aldatmış demektir ki, böyle bir aldanmışlık da aldanmışlığın en bayağısıdır.

İşinde, alışverişinde, ticarî ve insanî münasebetlerinde mü'minleri aldatan, onların aldanma yönlerini araştıran, dahası bazılarının iyi niyetinden veya saflığından istifade etmeye kalkışan ve daha geniş mânâsıyla, hangi yol ve usûlle olursa olsun mü'minleri sömürmeye çalışan bir insan, er-geç Allah Resûlü'nden ayrı düşme tokadını yer ve yediği bu tokatla da tevbe edinceye kadar hep sendeler durur; ihtimal artık hiçbir işinde ve bilhassa da ahiret işlerinde kat'iyen dikiş tutturamaz.

Ticarî alanda aldanmanın önüne geçmek için İslâm çeşitli prensipler vaz'etmiştir. Bu prensipler bütünüyle aldanan tarafın lehindedir. Şöyle ki, taraflardan birisi aldandığını ileri sürer ve bunu ispat ederse, diğer taraf aldığı geri vermek zorundadır. Bu prensip bütün fakihlerce kabul edilmiş bir esastır.³²³

Diğer bir husus, satıcı olan kimse, malın bütün özelliklerini söyleme ve eğer malda bir kusur varsa bunu alıcıya mutlaka bildirme durumundadır. Böyle bir davranış hem güven-

³²³ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*, 5/3408-3415, 3449; 3558-3598.

ni artırır hem de Cenâb-ı Hak bütün bir alışverişe yümün ve bereket ihsan eder. Ayrıca yukarıda da söylediğimiz gibi, dürüst tüccar Arş'ın gölgesinde gölgelenmeye namzettir. Cenâb-ı Hak onu salihlerle, şehitlerle beraber haşredecektir.³²⁴

Şu misal, bu hususu tenvir açısından önemlidir:

Bir gün Efendimiz pazar yerinde dolaşırken bir satıcıya rastlar. Tezgâhtaki mala elini daldırdığında kuru hurmaların üstte, yaş hurmaların ise altta olduğunu görür. Böyle yapan sahabiyi itap eder ve “*Aldatan bizden değildir.*” buyurur.³²⁵ Müslümanlık bunu âmir bulunduğu hâlde günümüzde ticaret, âdeta aldatma üzerine kurulmuş gibidir. Bilhassa değişik reklâmlar, malı olduğundan çok daha başka göstermekte ve farklı yöntemler denenerek kitleler aldatılmakta ve belli şeylere şartlandırılmaktadır.

Aslında bunların hepsi aldatmaya girer; zira eğer söylenenlerde zerre kadar mübalâğa varsa -ki reklâmlarda söylenenlerin yüzde doksanı mübalâğadır- bu yolla elde edilen kazancın helâl olduğu söylenemez.

d. İhtikâr (Karaborsa)

Karaborsacılık, zalim bir ruh hâlinin ticarî hayata yansıyan yüzünden başka bir şey değildir. İhtikârda fert, kendi menfaati veya zevki için kitleleri sömürmeyi ve onların sırtından geçinmeyi iş hâline getirmiştir.

Karaborsacılar, bilhassa zarurî tüketim malları açısından toplumu kolları arasına almış ahtapotlardan farksızdırlar. Vicdandan az bir nasibi olan birinin ihtikâr yapması düşünülemez.

Her karaborsacı, kendi çıkarlarını millet ve memleket çıkarlarının önünde görür. Stok yapar, piyasa ve pazarla oynar,

³²⁴ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, 3/278.

³²⁵ Bkz.: Müslim, *iman* 164; Tirmizî, *büyük* 74; İbn Mâce, *ticârât* 36.

sun'î krizler meydana getirir, yerinde piyasaya mal veya para sürer, diğer insanların ticaretlerini allak bullak eder. Bütün bunları yaparken de temel felsefesi şudur: “Bana kazanç getiriyorsa, o şey çok iyidir. Eğer kazanç getirmiyorsa, o işte hayır yoktur.”

Eskiden beri çarşı-pazarda bunu belli bir millet yapıyordu. Belli mevsimlerde piyasalardan her türlü malı, altını, gümüşü çekiyor, narha tesir ile milletin bilip alıştığı fiyatları altüst ediyor ve ticarî hayatı felce uğratiyordu. Aslında dünkü o karaborsacı ile bugünkü arasında zihniyet bakımından hiçbir fark yoktur.

Dünya piyasalarında görülen çalkantıların ekserisinin altında ya doğrudan doğruya ya da dolayısıyla ama mutlaka yine onun parmağı vardır. O her zaman dersini şeytandan alır. İçimizdeki bir kısım beyinsizler de derslerini ondan alırlar ve buna akıllılık derler.

Onlar müstahsil ile müstehlikin (üretici ile tüketicinin) arasına girer; fiyatlarla oynar ve herkesi istismar etmeyi mubah görürler. Zatında bu, bütün dünyadaki karaborsacıların değişmeyen karakteridir. Niye olmasın ki, hepsi de az veya çok aynı mektebin tilmizleridirler.

Efendimiz, ihtikâr yapan insanların durumunu şöyle anlatmaktadır: “*İhtikâr yapanlar hata içindedir.*”³²⁶ Yani onların hareketleri, şahsî çıkarları etrafındadır ve mevcudiyetleri de toplum için zarar üstüne zarardır.

Bir başka hadislerinde karaborsacının kara kaderini O şöyle dile getirir:

“*Kim halkın zarurî ihtiyacı olan bir malı kırk gün stok ederse, o, Allah'tan uzaktır, Allah'ın rahmeti de ondan uzaktır.*”³²⁷

³²⁶ Müslim, *müsâkât* 129; Ebû Dâvûd, *büyük* 49; Tirmizî, *büyük* 40.

³²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/33.

İŖte, karaborsacı bu dehŖet saçan akibetini çok iyi d Ŗ nmeli ve  rpermelidir. Aslında, hiç durmadan piyasayı karıŖtıp duran ve hep kendi lehine çevirmeye alıŖan bir adamla, bir baŖkasının cebini karıŖtıp duran ve onun cebindeki-leri kendi cebine aktarmaya alıŖan bir adam arasında netice itibarıyla hiçbir fark yoktur. Fark sadece, oyunun formatındadır. Hepsinin cezası da elbette ameli ve günahı cinsinden olacaktır.

e. Tefecilik

Kadimden beri insanların baŖına belâ olmuŖ dertlerden biri de hiç Ŗ phesiz tefeciliktir. Kendisi nesepsizdir ve nesepsiz bir sistem olan komünizmi de kapitalizmi de bu tefecilik dođurmuŖtur.

Birisi serveti her Ŗey kabul edip bayraklaŖtırınca, diğeri de ona reaksiyon olarak sa'yi esas almıŖ ve bayraklaŖtırmıŖtır. İnsanların baŖına böyle bir bel y  musallat eden bu sistem de insanlık için, en az musallat ettiği komünizm kadar tehlikeli olmuŖtur.

Esasen hem komünizm hem de kapitalizm istismara ve insanları aldatmaya dayalı birer sistemdir. Ve her ikisinin ardında da korkunç bir nifak ve ikiyüzlülük gizlidir. Bunlardan hibiri dediklerinde asla samimî olmamıŖtır. Kapitalizmin proletarya d Ŗmanlıđı ne kadar sahteyse, komünizmin servet d Ŗmanlıđı da en az onun kadar sahtedir. Zaten günümüzde bu sahtelik bütün iğrençliği ile ortaya ıkmıŖ durumdadır. Ancak, olan yığınlara olmuŖ ve geniŖ halk kitleleri, bir aldatmacadan diğerinin kuşağına d Ŗm Ŗt r.

Aslında her tefeci bir pragmatisttir. O, bütün ticarî hâdiseleri kendi çıkarı açısından değerlendirir. Ona göre esas olan, kazanmaktır. Böyle bir kazanmanın yolu ve Ŗekli hiç

mühim değildir. Bir yönüyle de o, makyavelisttir. Ona göre, hedefe götüren her yol meşrudur.

Esasen onların umumî karakterini ele veren bu anlayış, insanın bir zaafından kaynaklanmaktadır. Bu zaafını zabt altına alamayanlar, çapına göre bazen bir grup insanın, bazen de bütün insanların başına belâ olagelmışlerdir.

Kur'ân-ı Kerim insanın bu zaafını şöyle dile getirir:

*“Rabbim denemek için bir insana iyilik edip, nimet verdiği zaman o, ‘Rabbim beni şerefli kıldı.’ der. Ama imtihan için onun rızkını daraltıp belli bir ölçüye göre verdiği zaman, ‘Rabbim bana hor baktı!’ der. Hayır, yetime karşı cömert davranmıyor, yoksulu yedirmek konusunda birbirinize özenmiyor, size kalan mirası hak gözetmeden yiyor ve malı pek çok seviyorsunuz.”*³²⁸

İşte parayı mihrap edinenlerin ruh hâli!

Evet, parayı gaye hâline getirenlerin, içinde buldukları topluma karşı takındıkları tavrın gerçek çehresi işte budur. Mal onların ruhlarıdır, canlarıdır ve mal sevgisi bütün benliklerini sarmış ve kaplamıştır. İşte Kur'ân-ı Kerim de yukarıdaki âyetlerle onların bu bozuk karakterlerinin tahlillerini yapmaktadır. Değil insanlara karşı, -hâşâ- Allah'a karşı bile onlar hep bir pazarlık peşindedirler.

Servet böylesine esas hâline gelince, durum elbette böyle olacak; onu geliştirmek ve nemalandırmak için her yerde pazar aranacak veya her yer pazar yapılmaya çalışılacaktır. Zira o sistemi başka türlü ayakta tutmak imkânsızdır. Bunun için de ihtikâra başvurulacak ve tefecilik de teşkilatlandırılmış bir güç hâline getirilecektir.

Batının bugün yaptığı da bundan başka bir şey değildir. Piyasadaki mal çekiliyor, sun'î krizler meydana getiriliyor ve

³²⁸ Fecir sûresi, 98/15-20.

insan döviz darboğazına sokuluyor. Sonra da orta ölçekteki devlet ve milletlere ait ne kadar gelir kaynağı varsa, ya kendi lehlerinde çalıştırmaya ya da baltalayıp yıkmaya çalışıyorlar.

Büyük  l de Batı, insaftan, insanlıktan ve m r vvetten nasip alamamıştır. Eğer aksi doğru olsaydı asırlarca kendilerine hep insanca davranmış olan Osmanlı'ya karşı sergiledikleri tavrı sergilemezlerdi. Zira Müslüman Türk tarafından onlara, hem de tarihin hiçbir devrinde zulüm ve tahakküm yapılmamıştı.

Hatta kendi aralarında meydana gelmiş husumet ve düşmanlığı Türkler, birer  dil hâkim sıfatıyla düzeltmiş ve yapmak istenen zulümlere bir makas gibi kollarını açmış ve engellemişlerdir. Demek ki iyiliğimiz onları nankör ve hain yapacak kadar çok olmuş ki şimdi bize bu iyiliklerin faturasını  dettiriyorlar...

f. ... Ve Denge

Yakın bir döneme kadar iktisadî g c bir  l de bizim elimizdeydi. Ama biz Batılıların zayıf oldukları anları birer fırsat bilip sömürmeye kalkışmadık. Bizim l gatimizde, ihtikâra, karaborsaya, faizciliğe, tefeciliğe ve çeşitli spekülatif yollara tevessül etme yoktu. Borç veriyorduk, verdiğimiz kadar alıyorduk. Hatta durumları sıkışık olanlara müddet tanıyor, bazen de alacaklarımızın üzerine bir çizgi  iziyorduk.

 nk  Kur'ân bize bu ahlâkî öğütlüyordu. Hadisler bize, borçluya müsamahayı talim ediyordu. Biz de Kur'ân'ın gösterdiği ve hadislerin işaret buyurduğu bu nurlu ve kutlu yoldan yürümeyi kendimize şiar edinmiştik.

Bizdeki ahlâk bugün de değişmemiştir ve değişmeyecektir. Fakat kapımıza kadar gelen bu korkunç tehlikenin de farkındayız. İnsanımız istismar edilmekte ve bu zalim ahtapotun kolları arasında inim inim inlemektedir.

Sa'y ve gayret unutulmuş, insanlar hiç yorulmadan, hiç ter dökmeden bir başkasının sırtından geçinmeyi mârifet ve akıllılık kabul eder olmuş. Bu gidişi durduracak, hiç şüphesiz İslâm ahlâkı ve İslâm ruhunun hayata tatbik edilmesidir.

İslâm'da meşru kabul edilmeyen kazanç ve gelir yolları diğer sistemler tarafından nasıl bayraklaştırılırsa bayraklaştırılsın ve istenildiği kadar iktisadî hayatın vazgeçilmez birer düsturu gibi gösterilsin, İslâm nazarında merdud ve mezmumdur, red ve zemmedilmiştir.

İslâm dini, ferdi çalışmaya teşvik eder ve her ferdin yaptığı işleri, Cenâb-ı Hakk'ın, Peygamber'in ve mü'minlerin müşâhedesine arz edebilir bir kalitede yapmasını söyler.³²⁹ Ayrıca meselenin bu yönü kazanç adına da çok mühimdir. Çünkü mü'min ancak bu sayede güçlü olacak ve karşı dünyanın insanları tarafından sömürülmekten kurtulacaktır. Ancak, mü'min bütün bunları yaparken de malın belli ellerde toplanmasından, ihtikâr ve karaborsadan, faizden ve zayıf kimseleri ezme hasisliğinden kaçınma ve piyasayla, pazarla oynamama gibi bir sorumluluğu vardır.

Gerçi meselenin birinci yönü kısmen bu hususla da alâkalı gibidir. Zira Cenâb-ı Hakk'ın müşâhedesine arz edilecek bir duyarlılık ve hassasiyetle yapılan iş ve muameleler, zaten saydığımız menfî tavırlara girmeye mânidir. Evet, Allah'ın, Resûlullah'ın, hatta mü'minlerin müşâhedelerine arz edilecek bir sa'y ve semere-i sa'y, gayrimeşru mülâhazaya bütün bütün kapalıdır.

Ancak, güçlü olmanın yanında insafı elden bırakmama; cömert olmanın yanında israfa kaçmama; çok zengin olmanın yanında saçıp savurmama; hâkim olmanın yanında mütevazi ve sade bir hayat yaşama; başkalarının ayranını

³²⁹ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/94, 105.

kabartmama; tutumlu olmanın yanında elini boğazına bağlayıp cimri kesilmeme... evet, bñtñn bunlar, İslām'ın iktisat anlayışı içinde değerlendirilmesi gereken hususlardır. Bu ve benzeri meseleleri kavramadan ve bunları pratik hayata dñkñp tatbik etmeden İslām'ın ekonomik sistemini anlamak ve kavramak mñmkñn değerildir.

G. GELİR DAĞILIMI

Buraya kadar iktisadî hayatın can damarı olan üretim ve üretimin bağı olduğu özel mülkiyet, malın aktif olması, dengeli kalkınma gibi bazı esaslara ve üretimi harekete geçiren zekât ve meşru kazanç gibi motiflere kuş bakışı bakıp geçtik; meşru ve gayrimeşru gelir kaynaklarına da kısaca temas ettik. Şimdi de isterseniz kısaca üretimden elde edilen malın dağıtımını mevzuunu inceleyelim.

Dağıtım, tamamen üretimle alâkalı bir konudur. Esasen iktisadî terim ve tabirler arasında bir ilgi ağının bulunduğu malumdur. Ancak, üretim ve dağıtım arasındaki irtibat, diğerlerine kıyasla daha bir yakınlık arz etmektedir.

Dağıtımını iki ana esasa irca etmek mümkündür:

- 1. Üretim öncesi dağıtım*
- 2. Üretim sonrası dağıtım*

İslâm, her iki dağıtım esasına göre de adalet ve dengeye fevkalâde önem verir.

1. Âdil Dağıtım

Hak kavramına çok büyük önem veren İslâm, hakkı sahibine teslim için gerekli her türlü tedbiri almış bulunmaktadır. İslâm'daki faiz yasağının mantığını anlayabilmek için İslâm'ın hak kavramına ve hak konusu olan *gelirin* hak sahipleri arasında en ince ölçülerle paylaşılmasına verdiği önemi dikkate almak gerekmektedir. Evet, İslâm, emek, sermaye ve toprak faktörlerinin çeşitli oranlarda bir araya gelmesi ile yürütülen ekonomik faaliyetlerden doğan ürünün veya vuku bulan zararın bu faktörler arasında paylaşımı, yani gelir bölüşümü üzerinde önemle durmaktadır.

İslâm açısından hak sahibinin fakir, zengin, insan, hayvan, müslim, gayrimüslim olmasının çok fazla önemi yoktur. Hak kime aitse ona verilmelidir ve kimin hakkı iğneniyorsa, buna da engel olunmalıdır.

Bir zenginle bir fakir arasındaki muamelede fakir zarar görüyorsa, muhakkak bu çok kötüdür. Ama aynı muamelede zengin zarar görüyorsa, bu da kabul edilemez. Aynı Şekilde faizi ödeyen kadar onu alan da zarara uğruyorsa (negatif faiz), bu da kötüdür. Zira bu konuda hakkın kime ait olduğu çok önemli değildir.

İslâm, hedefi olan  dil gelir dağılımını ve sosyal adaleti iki merhalede gerçekleŐtirmeyi hedefler:

Birinci merhalede, üretim süreci hedefe ulaŐtıracak ilkelere düzenlenir. Bu ilkelerin baŐlıcaları Şunlardır: Kazancın mutlaka emek veya risk unsuruna dayanmasıdır (faiz yasağı). Böylece herkesin üretim sürecine katılması, işsizlere iş bulmada yardım ederek onlara sosyal ücretin ödenmesi, haksız kazançlara yol açacak kumar, karaborsacılık, parayı piyasadan çekme (kenz), aldatma, zarar verme, lüks ve israf, cimrilik, fiyatları yükseltmek maksadıyla tekel oluşturma ve benzeri eylemlerin yasaklanması gibi ilkeler çok önemlidir. Bu safhadaki emir ve yasaklar ekonomiyi *düzenleyici* bir fonksiyon eda ederler.

İkinci merhaleye gelince, birinci merhalede  dil gelir dağılımı ve sosyal adaletin gerçekleŐmemesi hâlinde, gelirin yeniden dağılımı (redistribution) yapılır. Gelir grupları arasındaki farklılıklar ve doğabilecek aksaklıklar çeşitli gelir transfer yollarıyla giderilir. Bu safhada kullanılan en önemli araç zek ttir. Ayrıca, zekâtın dışındaki diğer sadaka eŐitleri, özellikle sürekli sadaka, keffaret, nezir ve infak (Allah yolunda harcama) gibi gelir transferleri, birinci merhalede doğabilecek gelir farklılaŐmasını ve aksaklıkları *düzeltici* bir fonksiyonu eda ederler.

Bir başka yaklaşımla birinci merhalede başta faiz yasağı, ikinci merhalede de özellikle zekât ve emsali yardımlar aksaklıkları düzeltici birer fonksiyon eda ederler.

Bu açıdan, İslâm iktisadının, *faiz yasağı* (hurmet-i riba) ve *zekât farzı* (vücub-i zekât) esasları üzerine bina edildiği söylenebilir.

Bu ana girişten sonra dağıtım konusunu biraz daha detaylı ele alabiliriz:

2. Üretim Öncesi Dağıtım

İslâm iktisadında üretim öncesi dağıtımda ferdi mülkiyete getirilen denge ve ölçü, diğer sistemlerle kıyaslanmayacak seviyede tam bir adalet örneği teşkil eder.

İslâm, ısrarla ferdin mülk edinme hakkı üzerinde durur. Ancak buna bir sınır koymayı da ihmal etmez. Ona göre fert, elinin ulaştığı her şeyin sahibi ve maliki değildir. Bu, bir bakıma kolektiflikte denge prensibidir. Herkes her şeyde değil, belli şeylerde ortaktır.

Diğer taraftan da o sa'yi (çalışmayı) sürekli öne çıkarır. "*Kişi için ancak çalıştığı vardır.*"³³⁰ prensibi, emeğe sahip çikıldığını gösteren apaçık ve güçlü bir delildir.

Çalışmadan elde edilen her şey, İslâm'a göre bir mânâda mezumdur. Ona göre, kazanılan her şey, onu çalışarak elde edene aittir. Onun içindir ki İslâm, fiilî olarak her ferdin bizzat kendisinin yapması gereken hususlarda vekâletin caiz olamayacağı düsturunu vaz'etmiştir.

Meselâ, hiç kimse bir başkasını av işlerinde vekil tayin edemez. Zira av, onu avlayana aittir ve bir başkasının onda hakkı yoktur. Bu, kara ve deniz bütün av hayvanları için geçerli olan bir hükümdür. Eğer başka birisinin av aletleri

³³⁰ Necm sûresi, 53/39.

kullanılmışsa, ona sadece böyle bir kullanmaya bedel olarak ücret verilir.³³¹

 retimden  nceki dağıtımdaki dengeye bir başka misal olarak da mülkiyetteki dengeyi zikredebiliriz.

İşl m'da bir araziyi kim canlandırırrsa, o araziyi kullanma hakkı ona aittir. Ama bu, o arazinin mülkiyetini o şahsın üzerine geçirmesine sebep teşkil etmez. O şahıs, bu araziyi işlettiği müddetçe o yerin intif  (kullanım) hakkına sahip olur. Bu kişi, üç yıl işletmeyi durdurduğu takdirde arazi onun elinden alınır ve bir başkasına verilir. Madenler için de aynı durum söz konusudur.

Bu safhada İşl m,  retimi *düzenleyici* ilkeler getirerek, her üretim faktörüne hakkını hiçbir şekilde haksızlığa maruz kalmayacak şekilde verilmesini ve fertlerin birbirlerine zarar verici davranışlar içine girmesinin engellenmesini emreder.

Bu ilkelerden en önemlisi, kazancın emek veya risk unsuruna dayanması, sermayenin emeksiz ve risksiz kazancı olan faiz gelirinin yasak olmasıdır. Bu ilkenin amacı, toplumun bütün fertlerinin iktisadî faaliyetlere ve üretim sürecine katılmasıdır.

Bu ilkeye göre fert, geçimi için ya bizzat emeğini ortaya koyar veya sermaye sahibi ise ve sermayesini kendi değerlendiremiyorsa, başkasına vererek kâr-zarar ortaklığı prensibiyle risk unsurunu göze alır. Böylece, üretimden, emeksiz veya risksiz pay almak mümkün olmayacağından toplumun bütün fertleri üretim süreci içinde yerlerini almış olurlar.

Diğer ilkeler ise, işsizlere iş bulmada yardım ederek onlara sosyal ücretin ödenmesi, haksız kazançlara yol açacak kumar, karaborsacılık, parayı piyasadan çekme (kenz), belirsiz alışverişler (garar), aldatma, zarar verme, lüks ve israf,

³³¹ şeyhz de, *Mecmau'l-enhur şerhu Mülteka'l-ebhur*, 3/563; Semerkand , *Tuhfetü'l-fukaha*, 3/15.

cimrilik, fiyatları yükseltmek amacıyla tek el oluşturma ve benzeri eylemlerin yasaklanmasıdır.

Evet, verdiğimiz misallerden de anlaşılacağı üzere İslâm, iktisadî hayat adına vaz'ettiği prensiplerle, üretimden önceki dağıtıma bir denge ve ölçü getirerek diğer sistemlerden tamamen ayrılmıştır.

3. Üretim Sonrası Dağıtım

İslâm'da üretilen şeylerin paylaşılması da en âdil ve dengeli bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bazılarının iddia veya daha doğru bir ifade ile iftira ettiği gibi, İslâm'da mal hiçbir zaman belli ellerde toplanmaz ve toplanamaz. Zira İslâm'ın iktisadî disiplinleri böyle bir terâkümü (yığılma) önlemekte ve malın belli ellerde toplanmasına kat'iyen meydan vermemektedir. *Zekât*, üretim sonrası paylaşmanın en temel unsurudur. Bunu daha önceki bölümlerde müstakil olarak ele aldığımız için geçiyorum.

Hibe de aynı çizgide zikredilmesi gereken ikinci önemli bir husustur. Her mü'min, bu dünyada verdiğinin ahirette faydasını göreceğine inanır ve malını hibe yoluyla -tabîî Allah için- seve seve infak eder. Aynı zamanda o böylece gönül dünyasında da büyük bir inşirah ve mutluluğa erer. Zira o, bütün verdiğini içinden gele gele ve ibadet neşvesi içinde verir. Verirken de, gizlilik içinde vermesi dolayısıyla 'alan el' durumunda olan insanın izzetinin zedelenmemesine fevkalâde dikkat eder.

Aslında her inanan insan, kendini, elinde bulunan mülkün emanetçisi ve dağıtım memuru gibi görür. Evet, ona göre asıl mülk sahibi Allah'tır. O ise, Allah'ın kendisine verdiğini, yine Allah yolunda harcamaktadır. Bu itibarla da o, herhangi bir fâikiyet mülâhazasına girmez. Bir memur, üzerine terettüp eden vazifelerini yerine getirmekle gururlanıp kibirlenmeye

hakkı olmadığı gibi -zira o sadece vazifesini yapmıştır- Allah yolunda veren bir mü'minin de böyle bir vazifeyi yerine getirmekle gururlanıp kibirlenmeye hakkı yoktur.

Bilakis o, böyle bir vazifeyi ifaya kendini muvaffak kılan Allah'a hep Őukreder ve etmelidir de. Bu açıdan zekât veya hibe, bazılarının dediği gibi, kat'iyen bir burjuva sadakası değildir.

Ayrıca hibe yoluyla, hiç de mecbur olmadığı hâlde, sırf ahiret saadetini ve Cenâb-ı Hakk'ın rızasını d Őunerek infak etmeye alışmış ve alıŐtırılmıŐ bir ferdin, vermek zorunda olduğu ve bir bakıma vergi mânâsına gelen zekât borcunu  derken hileye baŐvurması ve vergi kağırması da kat'iyen düşünülemez.

Gizli ve açık her Şeyi bilip gören bir Rabbe inanmış ve g nl  O'na karşı daima ürperti ve korku ile meŐb  bulunan bir insan, muhtacın hakkı olan zek t  vermemezlik edemez; edemez ve onu en kısa zamanda hak sahibine ulaŐtırma mecburiyetindedir. Aslında böyle bir insan, üzerindeki borcu ödediği zaman rahata kavuŐur ve kendisini bir kuş kadar hafif hissetmeye başlar.

İslâm iktisat sisteminde zekât toplayan memurlar olmasa da, fert yine vergisini verir. Ancak meselenin kontrollü olması ve toplanan vergilerin sistemli dağıtımı açısından devlet, vergi memurları vasıtasıyla bunları toplar ve topladığı Şeyleri de muhtaç olanlara ulaştırır. Ama devlet bunu yaparken stok uluktan uzak durarak dağıtımı da zamanında yapar.

Zaten devletten gaye, milletin huzur ve güvenini temin etmektir. Yoksa devlet, komünist sistemlerde olduğu gibi, milletin başına musallat bir organizasyon değildir.

Miras, İslâm iktisadında üretim sonrası paylaşım esaslarından biridir ve aile fertlerini fitrî olarak birbiriyile irtibatlandıran önemli bir bağdır. Ebeveyninin bıraktığı maldan hak

alacak olan evlât veya evlâdının bıraktığından hak alacak olan ana-baba arasında, zaten var olan sevgi hissi mirasla daha bir pekişir, kuvvetlenir ve güçlenir.

Ayrıca insan, miras bırakma hakkına sahip olması sebebiyle ailesini düşünüp çok daha candan ve istekle çalışır. Bu da üretime müspet yönde tesir eder. Bir diğer taraftan, kız alıp vermelerle ve bilhassa İslâm'ın teşvik ettiği uzak evliliklerle mal, belli sınıf ve zümrelerin elinden çıkar ve daha çok insana yayılır. Böylece miras yoluyla paylaşma ayrı bir denge unsuru vazifesi görür.

Ecdadımıza ait *vakfiyeler*, bu perspektiften değerlendirmeye tâbi tutulacak olursa, İslâm'ın nasıl ruhanî bir cemiyet tesis ettiği ve sağlam bir devlet temeli attığı çok daha iyi anlaşılır.

Zira Osmanlı devrinde vakfedilmiş arazi ve servet hemen devlet bütçesine denk bir seviyede idi. Evet, o dönemde fert, kendi alın teri ve göz nuruyla kazandığı servetini milletin hayrına ve emrine âmâde kılıyor ve böylece dünyevî mülkünü ebedileştiriyordu.

Ferdin, içinden gelerek ve büyük bir coşkuyla malını millet uğruna sarf etmesi şeklinde de tarif edebileceğimiz bu yol, paylaşmayı rahatlatıcı ve sistemleştirici en güvenilir yollardan biriydi.

Osmanlı Devletinde fakir, yoksul ve yolda kalmışların istifade edeceği vakıflar olduğu gibi, kendini ilme vermiş insanlara tahsis edilen vakıflar da vardır. Hatta o zamanlar vakıfçılık o kadar çeşitlilik arz ediyordu ki, yeni evlenecek genç kızlara çeyiz masrafı için kurulan vakıflardan; leyleklerin, bülbüllerin, kanaryaların bakımı için kurulan vakıflara kadar birçok vakıf mevcuttu.

Günümüzde de fakir ve muhtaç talebelerin okuması için, yardım gayesine matuf kurulan vakıflar bir hayli çoğalmıştır

ki, bu da milletimizin cömertlik hissinin ne derece aşkın olduğunun en çarpıcı delillerinden biridir.

İslâm, bu ve benzeri yollarla, başka hiçbir sistemde görülmeyen, fitrilik içinde bir paylaşım ve dağıtım sistemi tesis etmiştir. Öyle ki, bu sistemde alan aziz, veren de her zaman hürmet ve hayır duaları ile y d edilir. Böyle bir cemiyet içinde görülen ve duyulan, sadece sevgidir, muhabbettir ve karşılıklı h rmettir.

Burada zikretmeden geçemeyeceğimiz bir husus da şudur: İslâm, ferde aşıladığı o yüksek ahlâk sayesinde dağıtımda hiç zorlanmadığı gibi, bazen cömertlik duyguları fevran eden insanları bizzat dizginleme l zümünü duyduğu da olmuştur.

Meselâ, Sa'd b. Ebî Vakkas malının hepsini Allah yolunda infak etmek istediğinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) duruma müdahale etmiş ve, "*Hayır, malının hepsini değil, yarısını da değil, ancak üçte birini infak et; hatta o bile çoktur.*" buyurmuştur.³³²

Bir başka zaman Ka'b b. Malik aynı teklifle Allah Resûlü'n n yanına gelince, Hz. Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona da aynı tepkiyi göstermiş ve, "*Senden sonra v rislerini insanlara el-avuç açan birileri olarak bırakmaktansa, onları zengin olarak bırakman daha hayırlıdır.*"³³³ buyurmuşlardır ki, bu ve benzeri misaller, İslâm'daki paylaşımın diğer iktisadî sistemlerden ne kadar üstün olduğunu apaçık göstermektedir.

³³² Buhârî, *cenaiz* 36; *vesâyâ* 2, 3; *men kib 'l-ensar* 49; Müslim, *vasiyet* 7, 8, 10.

³³³ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 4/213.

H. TÜKETİM

1. İstihlâk Kavramı ve Günümüzde İstihlâk Anlayışı

İstihlâk, aslı Arapça bir kelime olmakla beraber, tamamen dilimize girmiş ve Türkçe'ye mâl olmuş bir kelimedir. İstihlâk yerine şimdilerde *tüketim* kelimesi kullanılmaktadır. Yalnız tüketimin, istihlâk gibi geniş kapsamlı bir kelimenin yerini tutmayacağını düşünerek bunu şimdilik işin erbabına havale ediyorum.

Umumî mânâda istihlâk; bir insanın yemesi, içmesi, giymesi ve elindeki imkânları kullanıp tüketmesi ya da aşındırması demektir. Bu kelimenin karşısında da şimdilerde, *üretim* denen *istihsâl* kelimesi bulunmaktadır.

İstihlâk ve istihsâl, iktisadî hayatın önemli iki temel rükündür. Öyle ki, çok defa iktisada ait diğer mevzular tamamen bunlara bağlı olarak değerlendirilir.

İstihlâkın, iktisadî hayata ait çok önemli bir husus olduğu açıktır. Zira istihlâk, bir isteğe dayalıdır. İnsan, istihlâk ettiği zaman isteyecektir. İstek de tabîî olarak talebi doğuracaktır. Öyleyse iktisadî hayatta her türlü faaliyetin temelinde istihlâk vardır denilebilir.

Devrimizde istihlâk anlayışı tamamen materyalist bir çizgide yorumlanmakta ve yaşanmaktadır. Bu anlayışa göre bütün değer hükümleri, cüzdanın kabarıklığına ve yeraltı-yerüstü servet kaynaklarına göre verilmekte ve insan '*ekonomik bir hayvan*' (*homoeconomicus*) mahiyetinde görülmektedir.

Böyle bir anlayış açısından insan, bir fabrikadan, bir makineden farksız bir eşya gibidir. Bu sakat anlayışa, bir de

fantastik zevkler inzımmat edip görenek ve tiryakilikler eklenerek zenginlik servetini gelişig zele sarf etmesi ilave edilince, mesele üstesinden gelmez ve  n  alınmaz bir gaille olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gariptir, günümüzde her mesele biraz da bu eksen üzerinde cereyan etmektedir ki, her Şeye yeni bir istikamet kazandırılması, büyük  l de insanımıza fitrî ve ruhî bir seviye kazandırılmasına bağlıdır. İhtimal iktisadî hayatımızı işte ancak o zaman düştüğü bu çukurdan ve Şu andaki anafordan kurtarabiliriz.

Bilindiği gibi, bugünkü ekonomik sistemlerde israf, aşırı istihlak ve lüks teşvik edilmekte; öyle ki bugün giyilen Şey yarın giyilmemekte, bugün yenen Şey yarın yenmemekte ve böylece korkunç bir israf fikri ve istihlak anlayışı k r klenmektedir.

Günümüzün meden  insanları, bu mevzuda bir bakıma bedevilerden (ilkel insanlar) daha tali'siz, daha bedbaht sayılabilirler.  nk  bedeviyette bir insan 2-3 Şeyle ge inmesine mukabil, günümüzde pek çok Şey ihtiyac hissedilmektedir.

Bugün meden  hayat insanlığın başına öyle gailleler açmıştır ki, meden  bir insan koltuksuz bir evi yaşanmaz görmekte; buzdolapsız, televizyonsuz evi ahırla bir tutmaktadır. Ona göre, her insanın mutlaka en az bir özel otomobili olmalıdır. Yine ona göre, merdivenlere tırmanma ilkel insan işidir; mutlaka her evde bir asansör bulunmalıdır.

Tabii bu arada benimsenen Şeylerin arasında, insan tabiatına ve fitrata ters o kadar çok belâ ve dert vardır ki, bir bir bunları sayıp dökmek mümkün değildir. Tarih boyu da hep böyle olmuş ve bu anlayıştaki medenilerin medeniyet tarihleri bu tür Şeylerin meşheri mahiyetindedir.

Bir kere, hayatını lüks ve israf içinde sürdüren medenilerin kurduğu ciddî bir medeniyet yok gibidir. Bütün medeniyet ve

umranların temelinde, o az yiyen, az içen, basit giyinen; lükse, zevke ve safaya düşkün olmayan insanlar vardır.

Evet, yeryüzünde nerede bir medeniyet kurulmuşsa, onun temelinde kanaatkâr ve israftan kaçınan insanları görürüz. İşte cihanın büyük bir kısmında medeniyet kuran ilk Müslümanlar! İşte sahabe-i kiram! İran'da, Turan'da, Bağdat'ta, Endülüs'te kurdukları medeniyetler bunun en canlı şahitleridir.

Ve işte Osmanlı! Eğersiz atlar sırtında parlak bir medeniyet kurmuş ve dört asrı aşkın bir süre dünyayı kontrol edebilmiştir. Amerika'ya giden ilk seyyahlar da Kızılderililerle savaşta savaşta, aç-susuz, yokluk içinde -ne kabul edilirse edilsin yeni bir medeniyet kurmuşlardır.

Daha nice devlet ve millet vardır ki, seviyeli bir umrana ancak istihlâka sınır koymakla; israf, lüks ve sefahatten kaçınmakla ulaşabilmişlerdir.

Dünyanın en büyük, en geniş servet kaynaklarına da sahip olsalar, bugün şu bin bir sefahat içinde yüzen insanların bir medeniyet kurmalarını ve ciddî bir millet olma seviyesine yükselmelerini düşünmek oldukça zordur. İsrâf, lüks ve sefahati terk etmedikten sonra, rahata ve rehavete alışmış, zevk içinde yaşamadan başka bir şey düşünmeyen bu insanların, insanlık adına yapacağı hiçbir şey yoktur.

2. İslâm Tüketime Sınır Koymuştur

Günümüzün medeniyeti, onu kuranların cehaleti ve insanı tanımaması yüzünden beraberinde bir sürü de gaile getirmiştir. Dahası o, ruhlarımızda korkunç ve devamlı bir yaşama arzusu ve maddî refah düşüncesi hâsıl ederek, bizi bize ait bir kısım hususiyetlerimiz açısından kör-topal yapmış ve şaşkına çevirmiştir.

Bu sebeple günümüz insanı, her gün bitmeyen bir kısım tûl-i emellerle evinden ayrılmakta, tûl-i emeller içinde yatağa girmekte; rüya ve hülyalarında bitmeyen ihtiraslar arkasında koşmakta ve bir türlü tatmin olmamaktadır. Zira onun ruhunu, sonu gelmeyen ümniyeler, boş hayaller, günü gün etme arzuları, lüks ve sefahat içinde eğlenme düşünceleri ve korkunç bir bohemlik arzusu esir etmiştir.. ve onun için tüketimin âdeta sınırı yok gibidir.

İslâm ise bu hususa bir sınır koymuş ve: “*Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, elindekileri saçıp savurma. Şüphesiz saçıp savuranlar, şeytanlarla kardeş olurlar. Şeytan ise Rabb’ine karşı pek nankördür.*”³³⁴ gibi beyanlarıyla bize dengeli olmayı salıklar.

Evet, Kur’ân, müntesiplerini: “Yakınındaki fakirlere infaakta bulun. Kazandığın her şeyde onların da bir hakkı olduğunu düşün. Cüzdanına koyacağın her kuruşta, yakınındaki fakirlerin de bir hakkı olduğuna inan. Miskini gözet ve bunları yaparken, yani hem yerken hem yedirirken, hem giyerken hem giydirirken savurganlığa sapma, israftan kaçın; kaçın ve istihlâkte aşırılığa girme. Zira saçıp savuranlar, şeytanın arkadaşı ve kardeşidirler. Şeytan ise, Rabbine karşı en büyük nankördür.” türünden fermanlarıyla uyarır ve dengeli yaşamayı öğütler.

O: “*Ey âdemoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyerek gidin. Yiyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*”³³⁵ ... gibi fermanları ve: “*Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu gözet, dünyadan da nasibini unutma. Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuk isteme; çünkü Allah bozguncuları sevmez!*”³³⁶ türünden buyruklarıyla hep itidali salıklar.

³³⁴ İsrâ sûresi, 17/26-27.

³³⁵ A’râf sûresi, 7/ 31.

³³⁶ Kasas sûresi, 28/77.

Yani bizlere: “Allah’ın sana lütfettiği nimetlerden ahiret yurdunu araştır; onun arkasına düş ve sıhhatini, gözünün ziyasını, dizinin ferini ahireti kazanma istikametinde kullan. Senin için topraktan çıkarılanı, çıkarılanı, gökten ineni, başından yağanı ahireti kazanma yolunda harca. Ama dünyadan da nasibini unutma. Yani burada da aziz ve şerefli olarak yaşama imkânlarını araştır, ötelerde de.. ve sakın ahireti hiç düşünmeyen tali’sizler gibi olma. Zira sen, ahireti düşünmez ve sadece dünyaya dalar, hep menfaatperest olarak yaşarsan, yeryüzünde anarşı vesilesi olabilirsin. Sakın böyle bir muvazenesizlik yaparak yeryüzünde fesada sebebiyet verme, fesat çıkarma. Günde beş defa her namazda Allah’tan (celle celâluhu) istediğın itidalin insanı ol ve Allah’ın kurduğu dünya-ukbâ muvazenesi içinde, yeryüzünde nizam ve intizamın teminine çalış.” der.

Tüketim anlayışımıza ait zikretmeye çalıştığımız bu ölçüler, mutlak mânâda tüketim anlayışının bilinmesine ve kabul edilmesine bağılıdır. İnşâallah bundan sonraki bölümde bu daha teferruatlı olarak ele almayı düşünüyörüz.

3. Tüketim Anlayışımız

İslâm, tüketim anlayışıyla da diğer bütün sistemler karşısında bir faikiyet arz eder. Her şeyden önce İslâm’a göre tüketim, dinin temiz kabul ettiği şeylerden yapılır. Yani, tüketim mallarının dinen *helâl ve temiz* olması şarttır.

Müslüman olarak bizler, her şeyi ağızımıza koyamaz ve her önümüze geleni de yiyemeyiz. Çünkü istihlâk ettiğimiz şeyleri istihlâk ederken, bununla ruhumuzun gelişmesini, duygularımızın inkişaf etmesini ve zâhir-bâtın hâsselerimizin uhrevî âlemler için istidat kazanacağını düşünürüz. Bu itibarla da bize uhrevî hayatımızı kaybettirecek şeylerden şiddetle

kaçınır ve onların hem dünyada hem ukbâda doğuracakları zararları mutlaka hesaba katarız.

Onun için biz, istihlâki dinin tespit ettiği prensipler içinde yapar ve t keteceğimiz maddenin evvelâ helâl ve temiz olmasına dikkat ederiz. Zira Kur’ân-ı Kerim: “*Ey insanlar! Yery zindeki helâl ve temiz Şeylerden yiyin, Şeytana ayak uydurmayın; zira o, sizin için apaçık bir düşmandır.*”³³⁷ buyurarak, pek çok âyetiyle bize bunu oğ tler ve “*Ey insanlar! Size temiz olarak verdiğimiz rızıklardan yiyin. Şeytanın arkasına takılmayın. Zinh r ilâhî prensiplerin dışındaki vaidlere bel bağlamayın; Kur’ân dışı anlayıŐlara göre hareket ederek yaŐayıŐınızı Şeytana bağlamayın; zira o, Allah’ın hem hasmı hem de düŐmanıdır.*” buyurur.

Başka bir âyette buna daha bir vuzuh (açıklık) kazandı-rarak Şeyle ferman eder: “*Ey iman edenler! Size helâl rızık olarak ihsan ettiğimiz Şeylerden yiyin ve eğer Allah’a kulluk peşinde iseniz, O’na Ő krediniz.*”³³⁸

Evet, eğer siz de Allah’a kullukta bulunuyor ve kulluğunuzun da Şuurunda iseniz, yani acinizi, fakrınızı, eşya ve hâdiseler karşısında hiliğinizi anlamış iseniz, Allah’ın helâl olarak yarattığı rızıklardan yiyiniz, içiniz ve Allah’a Ő krediniz.

Mâide s resindeki Şu  yetler bu hususu daha da bir m ŐahaslaŐtırır ve kesin hatlarıyla bize Kur’ n  yolu gösterir:

“*LeŐ, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilen hayvanlar; (canı çıkmadan önce kesmediğiniz) bođulmuŐ, bir yerinden vurularak öldürülmüŐ, düşüp yuvarlanmış, (başka bir hayvan tarafından) boynuzlanmıŐ, yırtıcı hayvan tarafından yenmiŐ olanlar ile dikili taŐlar adına boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı.*”³³⁹

³³⁷ Bakara s resi, 2/168.

³³⁸ Bakara s resi, 2/172.

³³⁹ Mâide s resi, 5/3.

Başka milletler çeşitli düşüncelerle kendi müntesiplerine bunları helâl gösterip onlara haram işletebilirler. Ne var ki, Allah (celle celâluhu), fitraten temiz ve nezih yarattığı kuluna, habâset ve pislik ifade eden şeyleri lâyük görmez. Onun içindir ki, “*Temiz olan, temiz olana lâyıktır.*”³⁴⁰ prensibince İslâm, kendi müntesiplerine lâyük olmayan şeyleri yasaklar.

Evet, tüketeyeğimiz şeyler, her zaman için temiz olmalıdır. Temizlik, İslâm’da çok mühim bir esas ve bir mânâda önemli bir rükündür. Onun içindir ki, Mefhar-i Mevcudat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): “*Temizlik imanın yarısıdır.*”³⁴¹ buyurmuşlardır.

a. Helâllik ve Temizlik

Tüketilecek malların temizlik ve helâlligi konusunda yukarıda yaptığımız genel izahtan sonra isterseniz bu konuyu biraz daha açalım.

İslâm, her şeyin öyle gözü kapalı tüketilmesine, yenilip içilmesine izin vermez. Tüketime konu olan maddeler, yukarıda da belirttiğimiz gibi, helâl ve temiz olmalıdır. Buna binaen meselâ içki, İslâm’a göre tüketim malı olamaz. Zira Kur’ân, içki hakkında *rics* kelimesini kullanmaktadır ki, bu, ister maddî isterse mânevî yönden olsun, içkinin bir pislik olduğunu ifade eder.³⁴²

Sekir ve sarhoşluk veren her şey, içki hükmünde olduğundan İslâm, onları mal olarak da kabul etmez. Bundan dolayı, meselâ, bir insan yüklü miktarda içki çalsa tecziye edilmez. Yine bu insan, bir miktar içkiyi dökse, ona tazmin ettirilmez. Çünkü İslâm Hukukuna göre o, *mâl-i mütekavvim* (kıymet ve değeri olan) bir mal değildir.

³⁴⁰ Nur sûresi, 24/26.

³⁴¹ Müslim, *tahâret* 1; Tirmizî, *daavât* 86; Dârimi, *vudû* 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/342-344.

³⁴² Mâide sûresi, 5/90.

Dinde temizlik, hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek sözlerinde tebcil ve teşvik edilmiştir.

Kuba halkı, istincâda önce taşlarla temizleniyor, sonra da su kullanıyorlardı. Onların bu davranışları bizzat Cenâb-ı Hak tarafından Kur'ân diliyle takdire şâyân görülmüştür:

*“Orada temizliği seven insanlar vardır; Allah temizlenenleri sever.”*³⁴³

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu âyet nazil olunca, hemen Kuba halkının yanına gidip onlara: *“Siz nasıl bir amel işliyorsunuz ki, hakkınızda bu âyet nazil oldu?”* diye sorar.

Onlar da, bir müddet düşünüp taşındıktan sonra yaptıkları işi söylerler. Yani önce taş kullandıklarını, sonra da su ile necaset mahallini yıkadıklarını ifade ederler.³⁴⁴ Demek ki, onların bu kadcılık olsun temizlikte titiz davranmaları, Cenâb-ı Hak tarafından tebcile vesile sayılıyor.

Ve Allah Resûlü ferman ediyor: *“Herhangi biriniz uykudan kalktığı zaman elini su kabına daldırmadan önce yıkasın. Zira o, elinin gece nerelerde dolaştığını bilemez?”*³⁴⁵

Yani, önce elini yıkasın, sonra yiyeceği veya içeceği şeyi eline alsın, zira gece elinin nerelere temas ettiğini bilemez. Yani uyku hâlidir, eli her tarafta dolaşabilir. Elin dolaştığı bu yerler mikropların yaşaması için en müsait yerler olabilir. Öyle ise, uykudan kalktığınız zaman, zinhâr yıkanmadan, elinizi yiyecek ve içeceğinize uzatmayın; önce tertemiz yıkayın, sonra yapacağınızı yapın.

Burada, koruyucu hekimlik açısından bu hadisin üzerinde durulabilir ama, ben o işi erbabına havale etmek istiyorum.

³⁴³ Tevbe sûresi, 9/108.

³⁴⁴ İbn Mâce, *tahâret* 28.

³⁴⁵ Buhârî, *vudû* 25; Müslim, *tahâret* 87-88.

Bizim burada esas işaret etmek isteğimiz husus, istihlâkte temizliğin bir ön Şart olması hususu ve Müslümanların bu noktaya çok dikkat etmeleri gerektiğidir.

b. İtidal ve İstikamet

İslâmiyet'te, tüketilecek malın *helâl ve temiz* olması şartının yanında onun *dengeli tüketilmesi* de çok önemlidir.

Dinimiz, her Şeyde olduğu gibi tüketimde de bir ölçü koymuş ve insanı, yeme-içme vb. alanlarda -meşru olmak kaydıyla- harcamalarda bulunmaktan ne tamamen menetmiş ne de malını sorumsuzca saçıp-savurmasına izin vermiştir. Bu cümleden olarak o: "*Yiyin, için, fakat israf etmeyin.*"³⁴⁶ diyerek bize her hususta *dengeli davranmayı* emretmiştir.

Hayatlarını Kur'ân yörüngeli Şekillendiren mü'minler, Kur'ân-ı Kerim'in bu âyetini bir ölçü olarak kabul etmeli ve harcamalarını israfa varmayan bir iktisat anlayışı içinde yapmalıdırlar. Gerçi böyle bir davranış bazı insanlar nazarında bir hisset (cimrilik, tamahkârlık) olarak değerlendirilebilir. Ancak insanların gelir düzeylerinin farklı olması ve bu farklılık sonucu bir kısım insanların açlıktan vefat ederken, diğerlerinin saça-savura bir hayat yaşamaları düşünöldüğünde, aslında bunun çok da öyle olmadığı anlaşılacaktır.

Cenâb-ı Hak, konuyla alâkalı başka bir âyet-i kerimde, "*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz Şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın. Çünkü Allah, sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıklardan helâl ve temiz olarak yeyin ve inandığınız o Allah'tan korkun.*"³⁴⁷ buyurarak, onların yeme, içme, giyinme, kuşanma ve daha başka hususlarda, ifrat ya da tefritlere düşebileceklerini haber

³⁴⁶ A'râf sûresi, 7/31.

³⁴⁷ Mâide sûresi, 5/87-88.

vermek suretiyle onları bu tür aşırlıklardan sakındırarak itidal ve istikamete davet etmektedir.

Aslında, Efendimiz'in (sallallāhu aleyhi ve sellem) hayat-ı seniyyelerine baktığımızda, O'nun da söz ve davranışlarıyla ümmetine aynı tavsiyeleri yaptığını görürüz. Şöyle ki, yer yer sahabeden bazı insanların gelip, "Y  Resûlallah! Biz her gün oruç tutacak ve bir Şey yiyip imeyeceğiz. Yine gece sabaha kadar namaz kıılıp, ailelerimize yaklaşmayacağız!" dediklerinde O denge insanının cevabı Şöyle olmuştu:

*"Ailenizin, çoluk-çocuğunuzun, nefsinizin sizin üzerinizde hakları vardır. İçinizden Allah'a en yakın olanınız ben olduğum hâlde, bazen oruç tutar, bazen iftar ederim. Bazen namaz kılar, bazen dinlenirim ve evlenirim. Benim sünnetimi terk eden benden değildir."*³⁴⁸

Böylece onlara itidal ve istikameti tavsiye etmiştir.

O'nun bu mevzuda, "*Kuvvetli mü'min zayıf m 'minden daha hayırlıdır.*"³⁴⁹ hadisi de üzerinde durulması gereken başka bir hususu işaretlemektedir. Ne var ki, bunun yanında O (sallallāhu aleyhi ve sellem): "* mmetim hakkında en çok korktuğum Şeyler, karın büyüklüğü (göbek bağlamak), çok uyku, tembellik ve yak n azlığıdır.*"³⁵⁰ gibi hadisleri de konunun diğer yanına işarete bulunmaktadır ki, itidal ve istikamet de ancak bu suretle gerçekleşmektedir. Zannediyorum, "*Böylece sizi orta bir  mmet yaptık.*"³⁵¹ âyeti buna da işaret etmektedir.

Efendimiz her mevzuda olduğu gibi, istihlâkte de hep vahyin emri doğrultusunda hareket etmiş ve her Şeyde olduğu gibi, bu mevzuda da bize örnek olmuştur.

³⁴⁸ Buhârî, *nikâh* 1; Müslim, *nikâh* 5.

³⁴⁹ Müslim, *kader* 34; İbn Mâce, *mukaddime* 10; *zühd* 14.

³⁵⁰ Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 3/460.

³⁵¹ Bakara s resi, 2/143.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki, İslâm, bir kısım maddeci (materyalist) anlayıştan uzak olduğu kadar, zahitlik adına her şeyden el etek çekme anlayışından da uzaktır. Onun kendine has bir tüketim telakkisi vardır ki, ona, ifrat ve tefritten uzak, Kur'ân ve Sünnet'in öngördüğü temel prensipler çerçevesinde bir itidal ve istikamet anlayışı diyebiliriz.

c. Fazilet ve Fedakârlık

İnsan, sadece maddeden ibaret değildir. Eğer öyle olsaydı, maddesine hitap eden ve maddî ihtiyaçlarına cevap veren hususların karşılanmasıyla onun bütün ihtiyaçları giderilmiş ve mutluluğu sağlanmış olurdu. Oysaki, durum hiç de öyle değildir.

İnsanın maddesinin yanında, ondan çok daha yüksek, çok daha derin ve çok daha kıymetli ruh, kalb, sır gibi bilinir-bilinmez nice duyguları vardır. Ondaki bütün bu duygular, kendi buudları ve çerçeveleri içinde tatmin istemektedir. Öyle ise, insanın yalnız maddî ihtiyaçlarının karşılanması sadece kaba bir tatmin; ona yalnız maddesiyle yaklaşmak da, onu anlamaktan çok uzak bir yaklaşımdır.

Eğer insan, bazılarının zannettiği gibi, sadece maddeden ibaret ekonomik bir hayvan olsaydı, para ve emtia ile onun bütün ihtiyaçları giderilir, o da bunlarla mesut ve bahtiyar olabilirdi.

Hâlbuki yukarıda da arz ettiğimiz gibi, insanın, maddesinin yanında belki ondan daha fazla ihtiyacı olan kalbi, aklı, ruhu ve hissiyatı... gibi derinlikleri vardır. Özellikle günümüz insanı, bu hususlar açısından tam beslenmediği için hep stres ve buhran içindedir. Bütün bu buhranların ve streslerin altında da, onun duygularının ihtiyaçlarına cevap verememe vardır. İşte bizler, tüketim meselesini ele alırken meseleye bir de bu zaviyeden bakarak incelemeye çalışacağız.

Evet, biz, tükettiğimiz her Şeyi, ruhî ve kalbî hayatımızı, his ve duygularımızı inkişaf ve terakki ettirmeyi hedef alarak t k tme durumundayız. Dahası, t k tirken de, meselenin sadece helâl veya haram olmasına bakmayıp, bazen Rabbin rızasını kazanmak için icabında helâl olanları bile terk etmek suretiyle, zahidane davranır ve meselenin bu yanına, maddî yöne verilen ehemmiyetten daha çok ehemmiyet verir ve hayatımızı âdeta kılı kırk yararcasına yaŐarız.

Biz, insanı bütün olarak ele alır ve kazanmada olduğu gibi t k timde de faziletli olmaya  ağırırız. Bir yönüyle meselelerimiz objektif ve paraya dayalıdır. Diğer yönüyle de subjektif ve insanın ruh, kalb ve lat feleriyle yakından alâkalıdır. Zaten insanı faziletli kılan da, bu iki y n n beraber temsil edilmesine bağlıdır.

Her Şeyden evvel fazilet, insanın dünyaya geliş gayesidir. Paraya gelince o ancak, Allah (celle celâluhu), Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve insanlar nazarında faziletli olan insanların elinde bir fazilet unsuru olabilir. Evet, para, yerine göre fazilete yardımcı bir esas olsa da, bazılarının zannettiği gibi o, hiçbir zaman faziletin muallâ yerine bizzat çıkıp oturamaz ve oturmamalıdır da.

Para daha önce de izah ettiğimiz gibi Teb k'te bir işe yaramıŐ ve fazilete hizmet etmiştir. O, Teb k'e katılanları faziletli kıldığı gibi, din, iman,  lk  ve  lk  yolundaki katkılarıyla bir fazilet vesilesi sayılsa da, kendi olarak çok fazla bir Şey ifade etmemektedir.

d. Fazilet Potasında Yoğrulanlar

İsterseniz kudsî bir gaye ve başkaları için yaşama duygusunu biraz daha açarak, fazilet potasında yoğrulmuş yüksek seviyeli fertlerin, mal ve serveti, lüks ve müreffeh dünya hayatını nasıl istihkâr edip k  msediklerini ve insanı yutan bu uğursuz t k tim girdaplarından onların nasıl kurtulabildiklerini

bir iki misalle tespit etmeye çalışalım. Zannediyorum bu kardarcık olsun bir kapı aralamakla, tüketim anlayışımızdaki fazilet ve fedakârlığın yeri daha da iyi anlaşılmış olacaktır.

Şöyle ki; sıcak bir mevsimde, kıtlığın hükümfermâ olduğu bir dönemde, Bizans'a karşı harp değil de, bu coğrafyada başkalarının da bulunduğunu gösterme ve onlara gözdağı verme türünden, arkasına aldığı, o dünyayı istihkâr eden cemaatiyle Mefhar-i Mevcudat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) çöllere yeni bir velvele salmak istemişti.

Aslında tam ağustos ayında ve meyvelerin, çiçeklerin insana tebessüm ettiği bir dönemde ve sahabenin işiyle-gücülle meşgul olduğu bir hengâmda sefere davet olunmak oldukça ağır bir teklifti.

Ne var ki, hiç kimse bunu ağır kabul etmemişti. Herkes, seve seve bu ağır, ağır olduğu kadar da çok sevaplı yolculuğa hemen çıkıvermişti. Yalnız böyle bir hareket için gerekli bir teçhizata ihtiyaç olduğu da açıktı. Onun için de Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), meseleyi halkın hiss-i semâhatına (cömertlik duygusuna) arz etti ve bu hususta da onların olurluğunu aldı.

Her zaman hayır adına yarışan bu insanlar, böyle sıcak bir çağrıya bütün varlıklarıyla "Evet!" dediler. Bu "Evet!" deyiş farklı farklı olmuştu: Hz. Ebû Bekir (radiyallâhu anh) bütün mal varlığını getirmiş, Hz. Ömer (radiyallâhu anh) servetinin yarısını takdim etmişti.

Hz. Osman (radiyallâhu anh), o gün çok zengindi. Suriye ve Medine arasında ticaret için büyük kervanlar teşkil ediyor ve ticaret yapıyordu. O da bu davete, taşımakta zorluk çektiği kucak dolusu altınla icabet etmiş ve bunları Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek eteğine boşaltıvermişti. Bu civanmertlik karşısında Allah Resûlü, o dolu dolu duygularıyla: "*Vallahi, Osman'a bundan sonra yaptığı kötülükler*

zarar vermez!”³⁵² buyurmuşlardı. Bu müjdeli beyan, -muhal-farz- Hz. Osman (radıyallâhu anh) günah işlese bile, Allah (celle celâluhu), o gün gösterdiği bu cömertlikten dolayı artık onu muaheze etmeyecek demkti.

Evet, servet, yerinde kullanmak için kazanılmalıdır ve o, insanı fazilete erdiren bir vasıta olmalıdır. Aksine eğer servet, insanı fazilete götürmüyor, hatta aksine, fazilete giden yolları tıkıyorsa, mü’min onu bir afet ve bir belâ görmelidir. Nitekim Abdurrahman b. Avf da (radıyallâhu anh) kendisini Cennet’e koşarak gitmekten mahrum edeceğini duyduğunda neredeyse servetinin bütününi infak etmişti.³⁵³

Servetin bu türlü fazilete medar ve vesile olması ayrı-ı fazilettir. Ne var ki, servet, faziletin ne remzi ne işareti ne de onun esasıdır. Çünkü fazilet, ancak kulun, yüksek insanî değerlerle Allah’a yaklaşmasına bakan ledünnî yanıdır.

e. Fazilet Bahçesinin Gülleri

Tüketimde faziletin ne demek olduğunu ve faziletin nerede, ne zaman ve ne ifade ettiğini anlamak için şu hâdise üzerinde biraz düşünmemiz yeter zannediyorum:

Resûl-i Ekrem’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bâdiyede (çöl) Zâhir adında, çiçek gibi bir dostu vardır. O, bedevî bir insandır. Çölde bulduğu şeyleri getirir, Medine pazarında satar ve her Medine’ye gelişinde de Resûl-i Ekrem’e bir demet çiçek sunardı. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Zâhir, bizim bâdiyemiz, o bizim çöl insanımızdır.” buyururlardı.

Bir gün o, Medine pazarında ticaret yaparken Allah Resûlü sessizce arkadan gelip Zâhir’e yaklaştı ve gözlerini tuttu. Zâhir önce, “Kim O? Kimse bıraksın beni!” dedi. Sonra Resûl-i Ekrem olduğunu anlayınca O’na sırtıyla iyice yaslanıverdi.

³⁵² Tirmizî, *menâkıb* 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/63.

³⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/115. Ayrıca bkz.: İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 3/379; İbnü’l-Cevzi, *Sıfatü’s-safve*, 1/352.

Yümnünden, bereketinden, şeref ve nuranîyetinden istifade etmek için, o mücessem nurla tam bir kurbet ve yakınlık düşüncesiyle bunu yapıyordu.

İşte bu esnada Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), çevresindekilere seslenerek, “*Bir köle var, satıyorum, alan var mı?*” diye buyurdu.

Bu, Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) bütün hayatında yaptığı üç-beş latifeden biriydi. Zâhir, bünye itibarıyla görkemli, boylu-poslu birisi değildi. Ona çirkin dene-
mezdi, ama güzel olduğu da söylenemezdi.

Zâhir, Allah Resûlü’nün latifesine şu şekilde mukabelede bulundu: “*Yâ Resûlallah! Beni satsan çok para etmem. Çünkü güzel değilim!*” Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) içini çekti ve şöyle buyurdu: “*Fakat sen, Allah yanında çok kıymetlisin...*”³⁵⁴

İşte bir başka misal daha; Tebük seferinde cihana fazilet dersi veren bir cemaatten damla damla dökülen bir misal:

Daha evvel bu seferin ne kadar zor ve nâmüsait şartlar altında gerçekleştiğini belirtmiştik. Bu sefer esnasında maruz kalınan susuzluğu anlatırken bir sahâbi aynen şöyle der:

“O kadar susamıştık ki, vaha kenarlarındaki bir kısım ot-ları topluyor, sıkıyor ve damlayan birkaç katreyi dilimize du-dağımıza sürüyor ve susuzluğumuzu gidermeye çalışıyorduk. Hatta susuzluktan develeri boğazlıyor ve hörgüçlerinde biri-ken suyu içiyorduk.”

Bu kadar susamış olmalarına ve bu kadar şiddetli sığağa, açlığa, hatta çok defa ağızlarına götürecektir bir tek hurma bu-lamamalarına rağmen bir fırtına gibi Bizans önlerinde esmiş-ler ve Bizanslıların kalblerine korkular salmış, sonra da hiçbir zarara maruz olmadan ve yolda takılıp-kalmandan tekrar ge-riye dönmüşlerdi.

³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/161; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/547.

Hacca gidenler, oranın temmuz veya ağustos aylarındaki sıcaklığını çok iyi bilirler. Hararetin gölgede 60-70 dereceye ulaştığı ve hiçbir esintinin bulunmadığı, insanlar ayaklarını taşa basarken ateşten korlar üzerine basıyor gibi  rperdikleri bir zemin ve zamanda, o korkunç  l  kat'etme teh l k  öyle müthiş bir hâdisedir ki, böyle bir Şey sahabeden başkasının da yapacağı iş değildir.

Őay n-ı dikkattir, bu kadar ağır Őerait altında hiçbir sahabi, “*Bizi nereye götürüyorsun? Niçin gidiyoruz?*” dememiştir. Aksine, geriye kalmış olanlardan Eb  Heysem ve Eb  Zer (radiyallâhu anh) hazretleri gibileri, sırtlarına eşyalarını vurmuş, koştura koştura arkadan Resûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) yetişmişlerdir ki, böyle bir durum insanlık tarihinde ender h diselerdendir.

Evet, Medine'den kendilerine doğru kopup gelen bir toz bulutu Resûl-i Ekrem'e gösterilince, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), “*Eb  Zer olsa gerek!*” buyurur ve toz bulutu dağıtılınca da içinden Eb  Zer ıkıverir. Allah Resûlü de ona hâl ve istikbalini haber veren bir mukabelede bulunarak, “*Allah Eb  Zer'e merhamet etsin! O, yalnız yaşayacak, yalnız gezecek ve yalnız ölecek!*” buyurur.³⁵⁵

İtiraf etmeliyiz ki, böylesi ağır işleri, zevk u sefaya alışmış insanlar kat'iyen yapamazlar. Zevkin, sefanın zebunu insanların medeniyet adına ortaya koydukları hiçbir Şey yoktur. Eğer Şanlı tarihimizde yapılmış bazı Şeyler varsa, onları perhize alışmış, varlık içinde iktisat ve itidalle hareket eden, kalbinin ve ruhunun hakkını da ihmal etmeyen fazilet insanları yapmışlardır.

Hâsılı, bizim tüketim anlayışımızda, diğer sistemlerden farklı olarak üç önemli esas ve prensip vardır: *Temizlik, itidal ve fazilet.*

³⁵⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/52.

4. Tüketimde Öncelik

İstihlâk (tüketim) mevzuunda üzerinde durulması gereken önemli diğer bir husus da *tüketimde öncelik* meselesidir. Sistem olarak biz, bu açıdan da diğer anlayış ve sistemlerden oldukça farklı sayılırız.

Diğer anlayış ve sistemler, lüks ve israfı esas aldıklarından iktisadî çarklarını bütünüyle tüketim esası üzerine kurmuşlardır. Hâlbuki bizde esas olan, *yeterlilik ve kifayet* ölçüsüdür.

Bizim hayatımızda, hayatın devamı için *en zarurî olan şeyler* tüketimde birinci sırayı alırken, *hayatı kolaylaştırıcı harcamalar* ikinci sırada değerlendirilir. *Lüks ve israf* ise üçüncü derecede tüketim sayılır ve İslâm nazarında, hiç de sevimli ve tasvip gören bir harcama şekli değildir.

Bir insanın hayatını devam ettirecek ölçüde yiyip-içmesi zarurettir. Ama yediğini istifrağ edip -eski Romalılar'da olduğu gibi- sırf lezzet adına tekrar tekrar yiyip-içmesi israftır ve haramdır.

İnsan, seyahat ve yolculuklarını elbette bir vasıtaya binerek yapmalıdır. Hatta bu yolculuklarında hayatî tehlikesi en az olanları tercih etmelidir. Ancak bu da hiçbir zaman lüks ve israfa girilmeden gerçekleştirilmelidir.

Mesken ihtiyacı için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Herkes için mesken zarurî bir ihtiyaçtır. Ne var ki, küçük bir sarayı andıran villalar ve villaların kendi maliyetinden daha pahalı iç dekorasyonlarla fevkalâde pahalılaştırılmış meskenlerin israf sayıldığı da açıktır.

Hayatın her sahasında aynı usûl ve prensibi tatbik ederek neyin hoş neyin nâhoş, neyin israf neyin iktisat olduğunu söyleyebiliriz. Bu itibarla eğer mü'minler, kurtuluş bekliyorlarsa hem ferdî hem ailevî hem de içtimaî hayatlarında lüks ve israfı mutlaka terk etmelidirler.

Bu noktada akla hemen Öyle bir soru gelebilir: Tüketimi kısma ve istihlâki önleme bir kısım iş yerlerinin kapanması ve istihdam alanının daralması demektir. Böyle olunca da, buralarda çalışan ve ekmek parası kazanan işçiler açıkta kalacaktır. Bu da iktisadî açıdan en az lüks ve israf kadar zararlı değil midir?

Evet doğrudur; ancak biz, iktisadî hayatı bir bütün olarak değerlendirmek zorundayız. Sadece tüketim meselesini ele alıp o noktadan ıslaha çalışmak, iktisadî hayatın bütünü ıslah için yeterli değildir. Hatta bazı hallerde bu şekildeki müdahaleler topluma ciddî zarar da verebilir. Öyle ise, bu mevzuda, çok akıllıca davranıp meseleyi en faydalı bir yola yönlendirmek icap edecektir.

İktisadî hayatta, lüks ve süs eşyalarının istihsalini durdururken, birdenbire geniş bir dairede, sadece bu hususun düzeltilmesiyle işe başlanmamalıdır. Herhâlde önce, iktisadî hayatımıza medar olabilecek topyekün içtimaîyi düzeltmek, sonra da iktisadînin bu yönüne el atmak icap edecektir.

Yapacağımız düzenlemeler ve kısıtlamalar dengeli ve ölçülü olur ve neticeler baştan hesaplanıp alternatif kuruluşlar devreye sokulabilirse, akla gelebilecek sorudaki vahim sonuçlar en asgarî seviyeye indirilebilir. Hatta bu durumda hiç bir problemle karşılaşmamak da mümkündür.

Bu hususu avamîleştirip Öyle bir misalle izah edebiliriz: Çok mükemmel bir makine düşünün ki, daha sonra bu makinenin bazı parçaları bozulmuş olsun. Şimdi eğer siz, kalkar o parçanın orijinali yerine, altın veya gümüş dahi olsa, alâkası olmayan bir parçayı takarsanız, hem makineyi çalıştıramaz hem de hiç alâkası olmayan bir parçayı oraya yerleştirmekle, o makinenin düzeltilmesini geciktirmiş olursunuz. Hâlbuki oraya, mutlaka bozulan parçanın sağlam olanını takmalıydınız. Zira, fabrikadan çıkarken o makineyi meydana getiren parçalar ancak onunla omuz omuza verip bir bütünlük temin edebileceklerdir.

İşte iktisadî sistemi de böyle bir bütün olarak ele almak mecburiyetindeyiz. *Kapitalist düzenin iktisadî çarkına, İslâm'dan bazı parçalar yerleştirmekle asla istenen netice elde edilemez.* Bâtil sistemlerin doğurup ürettiği dertlere, teker teker ve müstakil olarak İslâm'dan çare aramak da doğru değildir. Zira meydana gelen dertler, daha önceki bazı yanlışlıkların neticesidir.

Öyle ise, İslâm'ı bir bütün olarak ele alıp hayatın her hasasına teşmil etmek ve onu bir bütün olarak yaşamak lâzımdır ki, bir kısım boşluklara takılma olmasın.

Durum böyle olunca, zannediyorum, bütünüyle iktisadî hayata ait faktörleri ve müesseseleri içtimaî hayata hâkim kılp, kalb ve ruh selâmetine erdikten sonra, israf kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Evet, istek ve talep olmayınca arz da olmayacaktır. İstihlâk olmayınca o istikametteki gereksiz istihlal de duracaktır.

Bu sayede, üretim ve tüketim noktasındaki bir âhenkli gelişme içinde, istihdam problemi de tabii olarak kendi kendine çözülecektir. Çünkü lüks ve israftaki kısılmadan kaynaklanan istihdam daralması, toplum yararına yapılacak yatırım harcamalarına dönüşerek, hem bu yolla istihdam artışına yol açacak hem gelirin adil dağılımını sağlayarak tüketimde eşitliği netice verecektir.

Nitekim mü'min toplumlarda geniş yer tutan vakıf müesseselerinin sermayesini lüks ve israftan kaçınmadan kaynaklanan tasarruflar oluşturmuştur. Diğer taraftan bu kurumlar istihdamın genişlemesini ve refahın toplum tabanına yaygınlaşmasını temin etmişlerdir.

5. İslâm'ın İsrafa Karşı Tavrı

İsraf, tebzîr, lüks, sefahat ve gereksiz istihlâkin iktisadî hayatta esas alınması yolunun, şeytan yolu olduğunu bizzat Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan ifade etmektedir.³⁵⁶

³⁵⁶ İsrâ sûresi, 17/26-27.

Onun içindir ki, bugün Kur’ân’ın tabiriyle “ihvân-ı Őey t n (Şeytanın kardeşleri)”, bütün yeryüzünde israf ve istihlâki körükleme, lüks ve fanteziyle iŐtahları kabartmak istikametinde sinema, televizyon, gazete ve mecmualarla efk r-ı  mme oluŐturmaya çalışıyor ve bunda muvaffak da oluyorlar. Öyle ki, lüks ve sefahat, bu Őeyt n  ağız ve dillerle en ücra yerlerdeki evlere kadar girebiliyor.

Maalesef ehl-i sefahat, ehl-i tuğyan ve ehl-i dal letin kullandığı bu vasıtalar yirminci asırda çok korkunç tahribata sebep olmuştur.  nce bu vasıtalarla insanları Őartlandırıp, onların beyinlerini yıkıyorlar; sonra da hüküm veriyor ve “İŞte insanlık budur!” diyorlar.

Yani önce iŐtahları kabartıyor, ağızları sulandırıyor, bakışları bulandırıyor, sonra da “İŞte size, sokaklarda salya atıp salma gezen acip mahluklar!” diyorlar. Hâlbuki bu fırtınayı onlar estiriyor ve insanlığın i âlemini onlar bozuyor, sonra da kalkıp bu âleme göre hükümler kesip biiyorlar.

Meselâ,  nce Şehevanî hisler tahrik ediliyor. Sonra da *Sartre* gibi, “İnsanın sonsuz denecek ölçüde arzuları vardır. Onun sonsuz arzularının önüne geçmek onda çeşitli komplikasyonlara sebebiyet verebilir. Dolayısıyla insan, arzularıyla baş başa bırakılmalıdır. Bu onun, ruhî bir bunalıma düşmesi için Şarttır.” diyorlar.

Hâlbuki bu marazî ruh h letini insanımıza aŐılayan onlardır. Onun için bugün, inananlarla-inanmayanlar, ayrı ayrı dünyaların insanları gibi yaŐıyorlar. Birbirlerinin h linden ve dilinden anlamıyorlar. Ya biz, ya onlar Merih’ten gelmiş gibiyiz. Bazıları  yle kavramlarla karşımıza çıkıyor ki, ne h llerinden ne de yollarından bir Şey anlayabiliyoruz.

Evet, bugün biz âdeta ayrı dünyaların insanları gibi yaŐıyoruz. Onlar  yle bir Őarapla mahmur geziyorlar ki, bizim içtiğimiz Şeylerde onun emsalini bulmak mümkün değildir. Onlar, kendilerine göre bir dünya kurmuş ve iletişim

vasıtalarıyla bunu dünyanın dört bir yanına yaymış ve bütün insanları şaşkın hâle getirmişlerdir.

Bugün Batı kaynaklı bu rüzgârlar kalblerimizi tahrip ediyor, sinelerimizde ve ruhlarımızda yaralar açıyor ve biz hep kıvrım kıvrım ve iki büklüm dolaşıyoruz. İşin daha vahimi de biz, onlara ait bu acaip renkteki gözlüklerle eşya ve hâdiselerin mânâ ve mahiyetini ona göre anlamaya çalışıyor ve hep aldanma durumunda kalıyoruz.

Durumumuz bu gerçeğin en açık misali. Onların taktığı bu gözlüğü çıkarıp atarak, kendi gözümüzle bakmadığımız ve hayatın her safhasında kendimiz olmadığımız sürece, bu aldanma devam edecektir. Biz, başka değil ancak kendimiz olmaya mecbur ve mükellefiz. Hatta bir bakıma mahkûmuz.

“Mütrefin” ve “şeytanın ihvânı (kardeşleri)” bu havayı bu şekilde ayarlayınca, zavallı orta sınıf ve fakir halk da bir gün mutlaka, görenek ve tiryakilikle aynı lüks ve sefahati yaşamaya başlayacaktır.

Ancak bu zümre bu lüks hayatı nasıl finanse edecektir? Tabî ki gayri meşru yollardan! Dolayısıyla herkes çalmaçırpma yolunu araştırır hâle gelecek.. esnaf halkı aldatacak ve çeşitli spekülasyonları değerlendirecek.. büyük tüccar ihtikâr yapacak.. bir başkası ise faiz yoluna baş vuracak.. daha başkaları da ırzını satacak, namusunu alıp pazara götürecektir; götürecektir ki, bu lüks hayata ayak uydurabilsin ve bu gayya ve dalâlet yolunda yürüyenlerle beraber yürüyebilsin. Daha doğrusu bu anafordan o da nasibini alsın.

Evet, bütün bunları yaptılar, fakirimizi baştan çıkardılar ve onun da kalbî hayatını bozdular. Bu ise, herkese, sayılamayacak kadar suiistimallerin kapısını açtı. Bu hissizlik ve duygusuzlukla, bu israf ve bu lüks ile bir cemaat ve bir cemiyetin yaşaması ise mümkün değildir. Mehmet Âkif,

Bu hissizlikle cemiyet yaşar derlerse pek yanlış,

Bir ümmet göster, ölmüş mânevîyatıyla sağ kalmış.

derken ne kadar haklıydı! Bir cemaatin mâneviyatı bu denli ölsün, madde bir mihrap gibi, onun her zaman başvurduğu bir kıymet olsun, onun i âlemi bu denli bozulsun da, bakışı o  lde bozulmasın ve dünyayı düzgün anlasın, bu m m-k n değildir.

a. İsrâf, Rabb'e Karşı Bir Nank rl kt r

Lüks ve sefahatten, israf ve gereksiz istihlâk anlayışından içtinap etmek bizim birinci prensibimizdir. İnsanların arzu ve isteklerini gıcıklamaya ve onların, ayranını kabartmaya hiç kimsenin hakkı yoktur.

Onun içindir ki, İslâmî çerevende, mala revaç vermek üzere iştiharları kabartacak şekilde vitrin kullanma dahi mezmumdur, yani zemmedilmiştir. Çünkü, teşhir edilen o şeyleri alamayanlar da görecek ve içinde burukluk hissedecektir. Hele alabilmek için meşru bir geliri yoksa, gayri meşru yolları deneyecek ve elde edemeyince servete de servet sahibine de kin bağlayacaktır.

Binaenaleyh biz, her türlü görenek ve tiryakiliğe karşı tavır belirlemek ve yığınların hislerini, iştiharlarını kabartacak davranışlarından kaçınmak zorundayız. İslâm'ın bu mevzuda da ortaya koyduğu bir denge söz konusudur. Kur'ân-ı Kerim, "*Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver! Elindekileri saçıp savurma!*"³⁵⁷ buyuruyor. Vereceksin ve verdiğinin de o kişinin sendeki hakkı olduğunu bilecek ve asla minnet etmeyeceksin.

Evet, herkes, kendi yakınına, yakınında g rd ğu, bildiği yoksula alın teriyle kazandığı şeyden infak etme mecburiyetindedir. Zira her kazancın içinde onun sa'yinin semeresi olması itibarıyla şahsın hakkı bir ise, o şahsı yaratan, ona g  ve kuvvet veren, onu bu Cennet gibi dünyada sayısız nimetlerle serfiraz kılan Hz. Allah'ın hakkı bindir, zira mülk Allah'ındır.

³⁵⁷ İsrâ s resi, 17/26.

“Mülk O’nundur, hamd O’na mahsustur.” Öyleyse, mü’min hem verecek hem de ardından Allah’a hamd edecektir.

İçtimaî hayatı meydana getiren fertler bir vücudun uzuvları gibidirler. Nasıl ki, uzuvlardan birinde meydana gelen arıza bütün vücutta kendini hissettirir; öyle de, İslâmî toplum, mutlaka muhtaç olan her ferdin yardımına koşmalı ve onun yanında olduğunu göstermelidir.³⁵⁸

Zannediyorum, böyle bir anlayışa kilitlenmiş cemaat arasında, ayrıca sigortalar tesis etmeye, falandan filandan yardım dilenmeye lüzum kalmayacaktır. Çünkü ta baştan bütünüyle Müslümanlar, birbirlerinin ihtiyaçlarını tekeffül etmiş gibidirler.

Evet, her mü’min âdeta bir diğerinin sigortası mesabesindedir. Ondaki inilti aynen diğer mü’minin kalbinde de mâkes bulup bir inilti meydana getirecek olduktan sonra, yeni sığınak ve yeni desteklere ihtiyaç olmasa gerek. Zira her mü’min, ferden ferda (tek tek) böyle bir teminatın temsilcisidir.

Bu, içtimaî yapıdaki dengenin bir tarafıdır. Diğer tarafında ise, saçıp savurma ile alâkalı hususlar vardır. Müslüman şahsî hayatı adına da israfa girmez ve kendi malı da olsa onu saçıp savuramaz. Zira israf yapanlar, lüksü esas alıp yürüyenler, “Dem bu demdir!” deyip bohemce yaşayanlar Kur’ân’da “şeytanın kardeşleri” olarak tavsif edilmiştir. “Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür.”³⁵⁹

Evet, Rabbimiz’e karşı nankör olmak istemiyorsak bu muvazeneye riayet etme mecburiyetindeyiz. Nedir muvazene? Nefis adına israf ve tebzîrden sakınmak, nefsi en az şeyle geçinmeye ikna edebilmek ve bu az şeyle dünya hayatını yaşayıp bitirmeye çalışmak; fakat başkaları adına ve bilhassa muhtaçlara olabildiğine cömert davranmak ve verdikçe vermektir.

³⁵⁸ Bkz.: Buhârî, *edeb* 27; Müslim, *birr* 66.

³⁵⁹ İsrâ sûresi, 17/27.

b. M trefin Topluluğu

Allah (celle celâluhu) bir  yette Öyle buyurur: “Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver! Elindekileri saçıp savurma. Zira saçıp savuranlar, Şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı nankord r.”³⁶⁰

Burada iki ayrı tablo ile karŐılaŐıyoruz:

Birincisi: Semahat ve civanmertliktir ki, m ’mindeki iyilik etme Şuurunun esas ve kaynağını teşkil etmektedir. Evet, mü’min, bir ihsan ve i’t  (verme) insanıdır. Oyle ki, eğer bize düşman olanlar bu yon m zle bizi bilebilselerdi, onlar da yaptığımız işlerde bize destek olur, hatta aynı Şeyleri yapar ve ihsan Őuuruyla sınıflar arası uçurumu kaparlardı.

Ama bizi bilemedi, duygularımıza inemedi ve o inceliği kavrayamadı; dolayısıyla da önemli bir hakikati keŐfedemediler. Bilebilselerdi, derdin dermanı çok basitti. O zaman ne kapı kapı dolaŐmaya, dilencilik yapmaya ne de Şuna-buna el ağmaya ihtiyaç olacaktı. Evet, 70’li yıllarda olduğu gibi, korkunç grevler olmayacak ve milletin can damarı fabrikalar kapanmayacaktı. Sokaklarda kan akmayacak ve duvarlarımız başkalarına ait sloganlarla kirlenmeyecekti.³⁶¹

Ama bütün bunlar oldu. Çünkü, biz de, bizi idare edenler de, olmamız gerektiği Şekilde olmadık. Olamadığımız için de bu ülkede daima birbirinden kopuk iki toplum yaşadı. Zaten düşmanlarımız da oyle olmasını istiyordu.

İkincisi: Sefahatten kaçınma; lüks, israf ve tebz re girmeme.

Şimdi müsaadenizle bu ikinci tablo üzerinde biraz durmak ve meseleye Kur’ n  bir tabirle açıklık kazandırarak arz etmek istiyorum. Bu tabirin anlaşılması, bizim hem iktisadî hem de içtimaî yapımız ve yapılanmamız açısından çok mühimdir.

³⁶⁰ İsrâ s resi, 17/26-27.

³⁶¹ 1980 öncesi olayların en hızlı geliŐtiđi bir dönemde söylenmiŐti.

Belli bir sınıf ve zümreyi ifade için kullanılan bu tabir, Kur'ân-ı Kerim'de 'Mütrefîn' sözcüğüyle ifade edilmektedir.³⁶²

Mütrefîn, bolluk ve bereket içinde yaşayan zevk, sefa insanları ve nimetlerin küstahlaştırdığı kimseler demektir ki, onlara göre hayat sadece cismanî ve bedenî zevk u lezzetten ibarettir.

Mütrefîn grubu, bu dünyanın verâsında başka bir hayatın bulunduğunu çok önemsemez. "*Geçmiş gelecek masal, hep eğlenmene bak!*" (Ömer Hayyam), onlar arasında değişmeyen prensiptir.

Bir diğer yaklaşımla, zevkinden, lezzetinden, şehevanî hislerinden ve behîmî arzularından sıyrılamayan basit insanların hayat tarzına '*teref*' denir ki, mütrefîn de bu sefil ve sefil hayata yaşayanlar demektir. Bunların kalbleri zayıf, himmetleri de fersizdir. Cemiyet adına hiçbir iş yapmazlar ve millet hayrına hiçbir yararlı işleri yoktur.

Bir memleketin malî, içtimaî ve iktisadî yapılanmasında hüküm verenler mütrefîn olursa, o memlekete ölü nazarıyla bakılabilir. Zira, kalbi zayıf, himmeti fersiz ve hayatları gayesiz insanların, ölüden farkları yoktur.

c. Maddenin Uyuşturduğu Toplum

"Allah'a inanın ve Peygamberi'nin yanında cihad edin!" diye bir sûre inmiş olsa, onların gücü yetenleri sizden izin isterler ve '*Bizi bırak, oturanlarla beraber kalalım.*' derler."³⁶³

Öyleki, memleket yıkılma ve yok olma uçurumuna gelse dayansa ve mütrefînden yardım istense, ihtimal onların cevabı, "Bana ilişmeyen yılan bin yıl yaşasın!" şeklinde olacaktır. Bunu bilmek kehanet değildir. Zira bir şey geçmişte nasıl olmuşsa şimdi de öyle olacaktır.

³⁶² Bkz.: İsrâ sûresi, 17/16; Mü'minin sûresi, 23/64; Sebe sûresi, 34/34; Zuhur sûresi, 43/23; Vâkıa sûresi, 56/45.

³⁶³ Tevbe sûresi, 9/86.

“Memleket yanıyor!” mu dediniz? Hayatını hep arenada, başkasının ölümünü seyretime zevkiyle geçirenler, vah etten lezzet alanlar, size bir damla su vermeyecek ve bunu kendileri adına israf sayacaklardır.

Bu açıdan, yukarıdaki âyet öyle de açıklanabilir:

“*Habib-i Zîş nım! Kur’ân’dan bir süre n zil olup da onlara ‘Allah ve Resûlü’nün yolunda cihad edin!’ dense, zevk ve sefasını yaşıyan, yumuşak döşekler üzerinde hayatın tadını çıkarmaya çalışan, her şeyi cismanî zevk ve lezzetten ibaret gören ve böylece hep cismanî yaşıyan mütrefîn, hemen izin isteyecek ve ‘Bizi bu hususta mazur g r.’ diyeceklerdir.*”

Yani “Düşmanlarımız silahlanıp kapımıza gelmiş ve memleketimizi işgal etmek istiyorlar. Bu ezelî ve ebedî hasımlarımızı ters yüz etme işi bugün bize düşmektedir. Var mısınız mücadeleye?” dendiği zaman, “Bizi bırakiver de öyle evlerimizde avratlarımızla oturalım. şu bahar deminde, yaz mevsiminde, iliklerimize kadar zevk u sefanın enginliğini hissettiğimiz şu günlerde hayatı istihk rın,  l me gitmenin, kabri arzulanmanın âlemi mi var?” karşılığını vereceklerdir.

Bu anlayışı, Kur’ân ve tarihî perspektif açısından ele aldığımızda, bunun bir beden insanı anlayışı olduğunu görürüz. Ve İslâm’a göre bu düpedüz bir pintileşmedir.

Hz. Ali Efendimiz Hayber’e giderken kendisini Medine’yi kollamak için bırakan Resûlullah’a aynen öyle demişti: “*Y  Resûlallah! Beni, burada bir kadın gibi, kadınların içinde mi bırakmak istiyorsun?*”³⁶⁴ İşte m ’mince anlayış budur.

Amr b. Cemuh, ayakları iki büklüm ve eğriydi. Sopayla ancak yürüyebiliyordu. Ama o, cesur mu cesur, mert mi mert, levent mi levent birisiydi. Bir sürü evlât yetiştirmiş ve hepsini Resûl-i Ekrem’e asker olarak takdim etmişti. Uhud’a çıkılır-

³⁶⁴ Müslim, *fez il ’s-sahabe* 31; Tirmizî, *men k b* 20.

ken henüz bir senelik Müslümandı. Çocukları, “Baba sen çıkma! 70-80 yaşındasın. Biz savaşırız senin yerine. İman ettin, dünyanı aydınlattın, bu sana yeter!” diyorlardı.

O, çocukların bu düşüncesi karşısında onları ikna edemediği için, sopasına dayana dayana huzur-u Risâletpenâhi’ye gelmiş ve “Yâ Resûlallah! Bak şu çocukların hâline. Benim cihada iştirak etmeme mâni olmak istiyorlar.” demişti.

Allah Resûlü de onu teskin ve evde kalmasını temin sadedinde, “*Sen yaşlısın, sakatsın; dolayısıyla da muafsin, evde kalabilirsin.*” demişti. Ama o, “*Yâ Resûlallah! Bırak, Allah yolunda şehit olayım?*” demiş ve bu konuda ısrarda bulunmuştu.

Tekrar ediyorum; bu zat, bir sene evvel Müslüman olmuştu... Olmuştu ama, iman iliklerine kadar işlemişti. Hayatı istihkâr ediyor ve burnunda burcu burcu Cennet kokuları tütüyordu. Onun bu hâli karşısında Allah Resûlü çocuklarına işaret ve iş’arda bulunarak, “*Bırakın babanızı, gitsin!*” buyurmuşlardı. Bıraktılar ve sopasına dayana dayana Uhud’a kadar yürüdü. Yürüdü ve ilk hamlede, Allah Resûlü’nün gözünden kayboldu. Birkaç dakika sonra gözleri Mele-i A’lâ’ya dikilen Allah Resûlü’nün şöyle buyurduğu duyuldu:

“*Ben, şu dakikada Amr b. Cemuh’u Cennet’te o çarpık ayakları düzelmiş, dimdik yürürken görüyorum.*” Aradılar. Onu Cabir’in babası Abdullah İbn Amr’la sırt sırta yatıyor buldular.³⁶⁵

Evet, mü’min, hayatını işte böyle istihkar eder ve “Ben öleyim, başkaları yaşasın!” der. Onun nazarında hayatın, millet için, insanlık için yaşandığı müddetçe bir mânâsı vardır ve o, ömrünün dakikalarını hep bu duygu içinde değerlendirir.

Beden insanına gelince, onu da Kur’ân-ı Kerim şöyle hikâye eder:

³⁶⁵ İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gâbe, 3/705.

Onlar, “*Ey Musa! Onlar orada oldukça biz asla oraya girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin, savaşın; doğrusu biz burada oturacağız.*” demişlerdi.³⁶⁶

d. İtrafa (lüks) Düşmeyenlerin Gerçekleştirdiği Zafer

İtrafın; himmetin, aklın, ruhun zaafı; letâifin dumura uğraması ve hayatın sadece dünya hayatına inhisar ettirilmesi olduğuna işaret etmiştik. Bu, zevk u sefa hâli, şehevanî duygular ve lezaizle köpürtülmüş, süslendirilmiş ve âdeta bir mihrap hâline getirilmiş, dışı süs, içi pis öyle bir gayrettir ki, öteden beri perişan, sefil ve zelil olan milletler hep onun bağrında yok olup gitmişlerdir.

Şimdi bir de şu tabloya bakın!

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) isimlerini bir sayfaya yazıp sığdırabileceğimiz 313 (üç yüz on üç) insanla Bedir’e çıkıyor. İşte, henüz ciddî bir muharebe tekniği dahi bilmeyen bu bir avuç insan, günü gelince insanlığın kaderini değiştirecek ve tarihe yeni bir şekil vereceklerdir.

Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), arkasında ki cemaatin imanından, iz’anından, cesaretinden, azm u ikdamından şüphesi yoktur. Bununla beraber o, kendisine bu mevzuda sabr u sebat sözü vermelerini ister. Bu 313 kişi arasında tek süvari vardır: Mikdad b. Amr veya Esved.

Mikdad atını ileriye sürer, Resûl-i Ekrem’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşı, ahde vefa adına diyeceği her şeyi der. O, muhacirîn adına yani Ebû Bekirler, Ömerler, Osmanlar, Aliler adına konuşmaktadır (Allah hepsinden binlerce defa razı olsun). Allah Resûlü onu dinler, memnun ve mesrur olur.

Diğer bir husus, bu kudsî toplulukta, iki asker ancak bir kılıca sahiptir. İki-üç askerin ancak bir mızrağı vardır. Birkaç askerin ancak bir sadağı ve içinde beş-on oku mevcuttur.

³⁶⁶ Mâide sûresi, 5/24.

İşte bu kadar imkânsızlık içinde bir ordu, kendinden üç-dört kat daha fazla bir düşmanla karşı karşıya gelecektir ki, bu bir mânâda hayatı istihkâr demektir.

Mikdad o gün şöyle konuşur:

“Yâ Resûlallah! Berk-i Gimad’a kadar kılıç çala çala gitsen, senin arkandan ayrılmaz ve beraber geliriz. Biz İsrailoğullarının peygamberlerine dedikleri gibi demeyeceğiz. Aksine şöyle diyeceğiz: 'Yâ Resûlallah! Sen ve Rabbin düşmanları kahr u tedmîr (perişan) ederken hep beraber olacak ve senden asla ayrılmayacağız.'”³⁶⁷

Allah Resûlü bu defa: *“Ey Cemaat, siz de görüşünüzü söyleyin!”* deyip ensara yüzünü çevirdiğinde, Sa’d b. Muaz ileriye atılıp hulâsa olarak şunları söyler:

“Cemaatim hakkında sana söyleyeceklerim şudur yâ Resûlallah! Onları gerektiği gibi vafedip anlatamam; ama bir kere onlara emir ver! Bak nasıl kandan-irinden deryalara dalıyorlar!”³⁶⁸

Tarih boyunca mü'minler hayatlarını hep böyle istihkar etti ve “Ben yaşayayım.” değil, “İslâm yaşasın.” düşüncesine bağlı kaldılar. Zaten Allah Resûlü de duasında aynı şeyleri dilemiyor muydu? Evet, O, *“Allahım, eğer bu ordu burada bozulursa, yeryüzünde Senin adını anan kimse kalmayacak!”³⁶⁹* diyor ve dua dua yalvarıyordu. Yani O demek istiyordu ki, bizim şahsî hayatımız mühim değil, önemli olan, bu ordunun bozulmaması, Senin adının anılması, “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah” hakikatinin bayraklaşması, bayraklaşıp âfâk-ı âlemde şehbal açması ve bu sayede beşerî keşmekeşliklerin, derbederliklerin sona ermesidir. Aslında Müslümanların düşüncesi hep bu olmuş ve bu çerçevede hareket edilmişti.

³⁶⁷ Buhârî, megâzi 4.

³⁶⁸ İbn Hişam, es-Sıratü'n-nebeviyye, 3/161-162.

³⁶⁹ Buhârî, megâzi 4.

e. Cehennem'e Sürükleyen Zenginlik

Günümüz dünyasına materyalist bir anlayış hâkim olmuştur. Evet, Batıdan esen materyalizm r zg rları insanımızı kiskıvrak yakalamış ve onu himmet, ruh ve duygu zaafına uğratmıştır.

Bu havanın en çok tesirinde kalan mütrefîn topluluğunun ise, artık millet ve insanlık adına yapacağı hiçbir Şey ve o uğurda vereceği hiçbir mücadele söz konusu değildir. Ve maalesef bu tehlike karşısında asıl mücadele verecek pek çok insan da onlara uymuştur ve bunlar da zevk u sefa peşindedir.

Mütrefîn, vatan ve milleti için kendisinden bir fedakârlık istendiğinde hep kaar, kaçmakla da kalmaz, istenilen fedakârlığa da karşı çıkar. Hatta o fedakârlık teklifini getiren, Allah ve Resûlü de olsa kat'iyen tavrını değiştirmez.

Oysaki, her nimet aynı zamanda bir külfetle gelmektedir. Bir işin, cirmi nispetinde rizikosu da vardır. Bir başka ifadeyle zararı nispetinde kârı, kârı nispetinde de zararı vardır. Bir yerde aziz olma söz konusu ise, elbette orada bir kısım rizikolar da olacaktır.

Mütrefînin bu tür durumlar karşısında takınacağı tavrı Kur'ân-ı Kerim Őoyle ifade eder: *“Doğrusu bir uyarıcı gönderdiğimiz her beldenin o mütrefîn sınıfı, uyarıcılara, ‘Biz size gönderilen Şeyleri inkâr ediyoruz!’ diye gelmişlerdir.”*³⁷⁰

Meselâ, Hz. Nuh (aleyhisselâm) bir kısım ahkâm ve esaslarla ümmetini uyarınca, dünyanın belli ölçüde temiz ve duru olduğu o dönemdeki deniz ve ırmakların kıyılarında muhteşem binalar içinde zevk ve sefasını yaşayan o toplum bu ahkâm ve esasları kabul etselerdi, Hz. Nuh sayesinde evc-i kemal-i insaniyete (insanlığın kemal noktası) ıkacak ve aziz olacaklardı. Tabii bu uğurda biraz meşakkat çekmeleri ve kandan-irinden deryalar geçmeleri de gerekiyordu.

³⁷⁰ Sebe s resi, 34/34.

İşte bu son durumu düşündükleri için, “Biz senin getirdiğin ahkâmı inkâr ediyoruz, kabul etmiyoruz!” demişlerdi ki, mütrefinin böyle demesi gayet normaldi. Zira, şehevanî duygularını yaşadıkları ve behîmî hislerinin esiri oldukları dönemde, onlarda biraz olsun fedakârlık isteyen, zevk u sefaya sınır getiren dinî teklifleri rahat ve hoş karşılamaları beklene mezdi. Böyle olduğu için de, daha Hz. Nuh mesajlarını sunar sunmaz hemen onu inkâr etmişlerdi.

Bu sebeptendir ki, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) mealen, “*Ben Cennet’e muttali oldum. Onun çoğu halkını dünya zevk ve nimetlerinden çok az istifade eden fukara kimselerden gördüm. Cehennem’e de muttali oldum. Onu, servetlerini har vurup harman savuran, behîmî arzularını yaşayan zenginlerin, yani mütrefinin doldurduğuna şahit oldum.*”³⁷¹ buyurmaktadır.

Meseleyi mutlak mânâda ele alıp, “Her zengin böyledir.” demiyoruz, diyemeyiz de. Bunlar, servetin kendilerini şımartıp baştan çıkardığı zenginlerdir ki, Hak’tan gelen her hakikate karşı çıkmış mütrefin güruhudur ki, mallarını böyle kötüye kullanmaları onları Cehennem’e sürüklemiştir.

Diğer taraftan, başına gelen belâ ve musibetlere karşı sabreden, dini ve milleti için her şeyini vermekten çekinmeyen hasbî, fedakâr ve diğergâm fakirler, Allah Resûlü’nün müşâhedesi ile, Cennet’in büyük bir kısmının şeref mukimleridir. İşte bu mânâyadır ki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “*Allahım, beni fakir ve miskin olarak yaşat ve öyle öldür!*”³⁷² diye dua etmektedir.

Ve yine Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), zevk u sefa hayatı yaşanan evlere şeytan evi; zevk ve sefa üzere yaşanan vasıtalara da şeytan vasıtaları demiştir. Konuyla alâkalı O’nun şu sözleri ne mânîdârdır!:

³⁷¹ Hennâd, *ez-Zühd*, 1/329; Ali el-Müttakî, *Kenzü’l-ummâl*, 16/387.

³⁷² Tirmizî, *zühd* 37.

“Şeytanların develeri ve evleri vardır. Şeytanın devesini şöyle görüyorum: Herhangi biriniz en güzel, en seçme devesini alır, kervanlar teşkil eder, onlara biner. Fakat yolda binekten mahrum birisine uğrar da onu yararlandırmaz, yükünü alıp devenin sırtına koymaz; o perişan, iki büklüm, her şeyden kesilmiş adamı yolda öylece bırakır. Kendisi ise bin bir debdebe ve ihtişam içinde oradan oraya seyahat eder durur. İşte o develer şeytan devesidir. Şeytan evine gelince; bana öyle geliyor ki, ipeklerle, atlaslarla, halılarla süslenen ve çeşit çeşit yıldızlarla yıldızlanan şu maksûreler arkası muhteşem evlerdir.”³⁷³

g. Büyük Umranları Yutan Girdap

Topkapı'nın sadeliğini bırakıp, Dolmabahçe'nin büyüleyen, uyutan ve felç eden havası içine giren; gidip Mecidiye Kasrı'nda boğulan Osmanlı, işte o zaman Avrupa karşısında mağlup olmuştu. O, ne Belgrat'ta ne Viyana'da ne de bir başka meydan muharebesinde değil, o, yaşadığı o muhteşem hayatın gayyalarında yenik düşmüştü.

Zevk ve sefa öyle bir girdaptır ki, şimdiye kadar o binlerce, yüz binlerce milleti yutmuştur; yutmuştur ve doymamıştır.

Koskocaman Roma, o debdebe ve ihtişamıyla ve disiplinli ordusu ve askerî nizamıyla, devlet idaresi ve kanunlarıyla âdeta bir lokma gibi israf ve sefahatin dişleri arasında eriyip gitmiştir.

O koskocaman Yunan, muhteşem Mısır, büyülü Babil, müterakki Endülüs ve Abbasî... hep aynı akibete uğramıştır. En son yutulan ise Osmanlı olmuştur. Evet, şimdiye kadar binlercesini yutan bu aç canavar nihayet Osmanlı'yı da yutmuştur.

Biz şimdi o balığın karnında Yunus (aleyhisselâm) gibi dua ediyor ve bir an evvel *şecere-i yaktîn*³⁷⁴ altına ulaşabilmemiz için Rabbimiz'den inayet bekliyoruz.

³⁷³ Ebû Dâvûd, *cihad* 56.

³⁷⁴ Hz. Yunus'un (aleyhisselâm) balığın karnından kurtulduktan sonra altına sığındığı ge-niş yapraklı bitki. (Sâffât sûresi, 37/146)

Ehl-i sefahat, çakırkeyf bedenî arzularını yaşaya dursun, biz inim inim bu kasvet dolu geceyi delmeye çalışıyoruz ve çalışacağız. Allah'tan niyaz edelim, onların suiakıbeti bizlere de dokunmasın. Zira şimdiye kadar hiçbir 'beden toplumu' helâkten kurtulamamıştır. İşte Kur'ân:

*“Biz nimet ve refah içinde nankörlük eden nice beldele-ri yok etmişizdir. İşte onların yurtları! Orada kendilerinden sonra pek az kimse oturabilmiştir. Oralara Biz vâris olmuşuzdur.”*³⁷⁵ buyurur.

Ege'yi baştan aşağıya gezin, İzmir'in içinde dolaşın, Agora'ya uğrayın, sonra Sart'a gidin ve dönün Bergama'ya gelin. O muhteşem Romalıların yaşadıkları yerleri bir baştan bir başa gezin! Lüks ve sefahat içindeki bu milletlerin zevk u safanın dişleri arasında nasıl çiğnenip gittiklerini göreceksiniz ve ürpereceksiniz.

Zevk u sefanın öldürücü zehiri olmasaydı, Endülüs gibi sekiz asır Batıda kök salmış ve Avrupa'ya kadar uzanıp orayı da tesiri altına almış bir medeniyet hiç yıkılır mıydı? Ama yıkıldı, zira gittiğiniz zaman göreceksiniz, çöküntü dönemi itibarıyla Endülüs hamamlarının duvarları, iğrenti verecek ölçüde utandırıcı resimlerle dolu...

Evet, siz orada, ruhen yıkılmış insanların cansız heykelleriyle ve mezar taşlarıyla karşılaştığınızda, o mübarek ülkenin hangi sebeplerle elden çıktığını mutlaka anlayacaksınız; anlayacaksınız, olabildiğine refah içinde, cismaniyete bağlı hayatın ne demek olduğunu. Bir zamanlar koskoca bir medeniyet kurmuş bu insanlar, zevk u sefa içinde önce ruhlarını felç etmişler, sonra da kendi yaptıklarını kendi elleriyle yıkmışlardır.

h. Zenginlikle Şımaran Zavallılar

Mütrefîn şımarıktır. Şımarığı da Allah (celle celâluhu) sevmez; sevmez zira, O, şımarığa 'şeytanın kardeşi'³⁷⁶ demiştir.

³⁷⁵ Kasas sûresi, 28/58.

³⁷⁶ İsrâ sûresi, 17/27.

Tarih boyunca mütefîn, çevresindekileri cahil, görgüsüz ve körü körüne itaatkâr görmek istemiştir. Neron ile beraber Roma'nın yanmasına göz yuman yığınlar, cahil, görgüsüz, başındaki firavuna körü körüne itaat eden insanlardı.

Mısır firavunlarının etrafındakiler de öyleydi. Zira firavun, onları bazen -bağışlayın- köpek gibi havlatır, kedi gibi miyavlatır, yat der yatırır, kalk der kaldırırdı. Evet, onlar, kendi etraflarını hep böyle kör bir itaat içinde olabildiğince cahil tutmuşlardı. Halk cahil olduğu ve cahil bırakıldığı için de bu tür Cehennem yârânının arkasından tereddüt etmeden akıp gitmişlerdi.

Hâlbuki öbür âlemde manzara tamamen değişecek ve hem arkadan hem de önden gidenler maruz kaldıkları bu durumdan kurtulmanın çaresi olarak suçu birbirlerinin üzerine atacaklardır (atf-ı cürümde bulunma). Heyhât ki, bu çırpınış ve gayretlerin onlara bir faydası olsun! Kur'ân-ı Kerim, onların bu dehşetengiz hâlini şöyle anlatır:

*“Rabbimiz! Biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat etmiştik, fakat onlar bizi bu yoldan saptırdılar. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver, onları büyük bir lânete uğrat, derler.”*³⁷⁷

Yani, “Yâ Rabbi, baştakilere ve şu tiranlara itaat ettik, inkiyatta bulunduk. Nasılsa zimamı bir kez onlara kaptırdık ve bizi istedikleri tarafa alıp götürdüler. Onlar kendilerince bir hayat düzeni kurdular. Biz de pervaneler gibi gidip kendimizi o ateşe attık. Habîb'in arkamızdan tutup âvâz âvâz bağırdı ve ‘Ben eteğinizden tutup çekiyorum. Siz ille de ateşin içine gireceğiz diye inat ediyorsunuz!’³⁷⁸ dedi. Biz ise büyük tanıyıp, büyük bildiklerimize uyduk ve onların arkasından gittik. Meğer onların kendileri sapıkmış; bizi de alıp arkadan sapıklığa götürüverdiler. Yani kendileri de dalâlete gitti. Başkalarını

³⁷⁷ Ahzâb sûresi, 33/67-68.

³⁷⁸ Buhârî, rikâk 26; Müslim, fezâil 17.

da arkalarından alıp götürdüler. Yâ Rabbi! Bunlara azabın iki katını ver!” diyecekler.

Diyecekler ama, denecek şeyin burada denmesi lâzım gelirdi. Ne var ki, onlar bunu ancak “Sırların açığa çıktığı gün”³⁷⁹ söyleyebildiler. Kitaplar, hayrıyla şerriyle karşlarına çıktığı zaman anlayabildiler. Ve, “Bunlara öyle büyük, öyle korkunç bir lânet et, onları o denli rahmetinden uzak tut ki artık hiçbir hayırdan nasip alamasınlar.”³⁸⁰ dediler.

Evet, işte böyle sâdât ve küberâ (toplumun ileri gelenleri), cahil ve körü körüne itaatkâr olan uydularını arkalarına alıp Cehennem’in gayyalarına yuvarlanacaklardır. Keşke Cehennem’e yuvarlanan sadece kendileri olsaydı!. Mukallitlerini de alıp felâkete sürükleyecek ve herkesin canını yakacaklardır. Kendilerinin varacağı yer zaten gayyadır. Ne var ki onlarla beraber bir sürü mantıksız ve muhakemesiz de aynı akibete maruz kalacaktır.

h. Mütrefînin Akıbeti

Mütrefînin akıbetini Kur’ân şöyle ifade eder:

“*Ashab-ı şimal (amel defterleri sol tarafından verilenler)! Nedir o sol yanlılar! (Onlar) İliklere işleyen bir ateş ve kaynar su içinde, kara dumandan bir gölge altında ki, ne serindir ne faydalı. Çünkü onlar bundan önce varlık içinde şımartılmışlardı ve büyük günahlar işlemekte ısrar ediyorlardı.*”³⁸¹

Evet, ashab-ı şimal; solak gören, miyop bakan, sadece dünyaya nazar eden; hak bilmez, hakikat tanımaz; namazsız, oruçsuz ve dinî duygulardan mahrum olanlardır. Ve Kur’ân, bunların akıbetlerini yüzlerine şöyle vuruyor:

“... Allah’ın gazabının köpürdüğü bir yerde ve zehir zakkum bir âlemde yudum yudum zehir yudumlayacak,

³⁷⁹ Tânk sûresi, 86/9.

³⁸⁰ Ahzâb sûresi, 33/68.

³⁸¹ Vâkıa sûresi, 56/41-46.

karınlarınızı onunla dolduracak, üstüne de fokur fokur kaynayan sulardan ieceksiniz...”³⁸²

Onlar, burada terlettikleri kimselerin cezasını görecek ve orada da onlar terleyecektir. Burada canını yaktıklarının cezasını çekecek ve kıvrım kıvrım kıvrınacaklardır. Burada hayatı başkalarına zehir yapmanın cezasını görecek ve yudum yudum zehiri yudumlayacaklardır.

Orada âdeta kapkaranlık ve tarifi imkânsız bir dumanın altında somurtup duracaklar. Gölge diye, o günün dehşetinden sığındıkları Şey bile başlarına belâ olacak. Çünkü onlar dünyada mütrefin idiler. Zevk ve sefadan başka bir Şey tanımıyor, midelerine indirecekleri Şeyden ve Őehvetlerini tatminden başka bir Şey de düŐünmüyorlardı. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Siz iki çene arası ile apıŐ arasına dair bana teminat verin, ben de Cennet’e girmenize dair teminat vereyim.”³⁸³ buyuruyor.

Hâlbuki mütrefin bu iki uzvu da hep kötüye kullanmıŐtı/kullanıyor. Yeme, içme, yatma ve behîmî hislerini yaşama... gibi durumlarıyla varacakları yer, böylelerinin varacağı yerden daha başka olamazdı. Keşke sadece kendileri oraya varmakla kalsalardı..!

İsterseniz burada Bediüzzaman Hazretleri’nin konuyla alâkalı ibretli bir m l hazasını arz edip geçelim:

“Bir zaman, Eskişehir Hapishanesinin penceresinde oturmıŐtum. Karşısındaki lise mektebinin büyük kızları, onun avlusunda gülerek raks ediyorlardı. Birden, mânevî bir sinema ile elli sene sonraki vaziyetleri bana göründü. Ve gördüm ki, o elli-altmış kızlardan ve talebelerden kırk-ellisi, kabirde toprak oluyorlar, azap çekiyorlar. Ve on tanesi, yetmiş-seksen yaşında çirkinleŐmiŐ; gençliğinde iffetini muhafaza

³⁸² V kia s resi, 56/52-54.

³⁸³ Buh ri, rikâk 23; Tirmizî, zühd 60.

etmediğinden, sevmek beklediği nazarlardan nefret görüyorlar kat'î müşâhede ettim. Onların acınacak hâllerine ağladım. Hapishanedeki bir kısım arkadaşlar ağladığımı işittiler. Geldiler, sordular. Ben dedim: 'Şimdi beni kendi hâlime bırakınız, gidiniz.'

Evet, gördüğüm hakikattir; hayal değil. Nasıl ki, bu yaz ve güzün âhiri kıştır. Öyle de, gençlik yazı ve ihtiyarlık güzünün arkası da kabir ve berzah kışdır.

Geçmiş zamanın elli sene evvelki hâdisâtı sinema ile hâlihazırda gösterildiği gibi, gelecek zamanın elli sene sonraki istikbal hâdisâtını gösteren bir sinema bulunsa, ehl-i dalâlet ve sefaletin elli-altmış sene sonraki vaziyetleri onlara gösterilseydi, şimdiki güldüklerine ve gayri meşru keyiflerine nefretle ve teellümlerle ağlayacaklardı...³⁸⁴

1. Kur'ân'ın İktisadî Hayatımıza Getirdiği Ölçü

Dünya geçici, onun zevkleri de -ne kadar çok olursa olsun- sayılıdır. Makam ve mansıplar ise, hiç de emniyet edilecek kadar sağlam ve muhkem şeyler değildir. Şimdiye kadar binler ve yüz binler oralara meftun yaşadı, ardından da bırakıp gittiler. Giderken de yanlarında hiçbir şey götüremediler.

Oysaki, ahirete sadece salih amel ve selim bir kalble gidenler kurtulacaklar.³⁸⁵ Orada kendini kurtaramayacak olanlara, dünyadaki refah, mutluluk, ihtişam ve saltanatları hiçbir fayda vermeyecektir. Kur'ân, onların ahirette faydasız olan dünya hayatlarını şöyle resmeder:

"Orada nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, eğlenip durdukları nimetler bırakmışlardı. Bu böyledir; onları başka bir millete miras bıraktık."³⁸⁶

³⁸⁴ Bediüzzaman Said Nursî, *Şuâlar*, s. 186.

³⁸⁵ Şuarâ sûresi, 26/89.

³⁸⁶ Duhân sûresi, 44/25-28.

Arkada nice cennetler, bağ ve bahçeler bırakıp gittiler. Gerçi kısmen yaşadılar; yaşadılar ama buradaki zevk u sefayı alıp g t remediler. Gittiler ama, arkada sadece bir sürü inilti ve inkisar bırakıp öyle gittiler. Arkalarında nice kaynaklar ve tertemiz sular, altın ayırklar,  f l  f l bağ ve bahçeler bıraktılar da, onlara hiçbir faydası olmadı.

Evet, en hoş makamları, bel bağladıkları imkânları ve hep ellerinde kalacakmış gibi bel bağladıkları p yeleri arkada bırakıp da öyle gittiler. Hâsılı, içinde yüzüp durdukları o çeşit çeşit nimetlerden olup  rperen bir boşluğa yuvarlandılar.

Sanki Kur’ân böylelerine Öyle diyor:

*“Biz hep böyle yaptık; insanları aldık götürdük ve onların arkasından arzı başkalarına miras bıraktık. (Onlar, ‘Ben, ben’ dediler. Biz de sildik o bütün ‘ben’leri ve arkadan başkalarını getirdik. Gittiler) ve ne sema ne de arz onlara ağladı. (Zira hiçbir kıymeti yoktu onların. Çünkü onlar, sema ve arzın mânâsını anlamamışlardı.)”*³⁸⁷

Evet, onlar, bu iki sarayın mânâsına muttali olamamış, Sahibini tanıyamamış, Şeriat-ı fitriye kitabını okuyamamış ve muttali olmaları gereken Şeye muttali olamamışlardı. Onun için, sema ve arz onların arkalarından ağlamıyor, ağlamak bir yana memnun oluyordu.

Bediüzzaman’ın tespitiyle, Kur’ân onlar hakkında  yetin³⁸⁸ mefhum-u muhalifiyle diyordu ki: *“Ehl-i imanın dünyadan gitmesiyle, semavat ve zemin, onların üstünde ağlıyor.”*³⁸⁹ Yani, mü’minler ölünce sema gözyaşı döker.

Sema mı döker, sekenesi mi döker? Kimin döktüğü önemli değildir.  nemli olan, Allah’ın bize sema ve arzın hüznünü anlatıyor olmasıdır. Nitekim bir keresinde Cibril-i Em n,

³⁸⁷ Bkz.: Duhân s resi, 44/28-29.

³⁸⁸ “Gök ve yer onlara ağlamadı.” (Duhân s resi, 44/29)

³⁸⁹ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, s. 883.

“Arş-ı Âzam, Sa’d b. Muaz’ın ölümüyle titredi yâ Resûlallah!” demişti.³⁹⁰

Evet, mü’minin ölümü kâinat için işte o kadar mühimdir. Kâinatın mânâsını anlamamış, ‘zevk’ diye dünyaya dalmış, ‘sefa’ deyip kendini salmış ve behîmî arzular içinde ölmüş insanın, Allah ölçülerine göre herhangi bir ağırlığı olmadığı, dolayısıyla böyle birinin ölmesi dünyanın yüzünden bir kirin silinip gitmesi sayılacağından, arz ve semanın ağlaması da söz konusu olamasa gerek.

Zaten onlar da bunu beklemiyorlardı. Bunu beklemeye hakları da yoktu; çünkü ne imanları ne de iz’anları vardı. Onlar âdeta birer mide, bağırsaktan ibarettirler. Öyle ki, beyinlerini bile ona yedirmişlerdi. Şehevanî duyguları vardı; latifelerini ona kurban etmişlerdi.

İslâm’ın israfa karşı tavrını anlatırken, Kur’ân-ı Mucizü’l-Beyan’ın hayatımıza getirdiği sınırları konu edinme sadedinde bu hususlara temas etmiştik. Evet, Kur’ân fert, aile ve cemiyetin hürriyetini esas almanın yanında, aynı zamanda o bir kısım mevzularda sınırlar da getirmiş ve böylece bir kısım aşırılıkları önlemiştir.

³⁹⁰ Buhârî, *menâkıbu’l-ensar* 12; Müslim, *fezâilü’s-sahabe* 123-125; Tirmizî, *menâkıb* 50.

I. EMEK VE SERMAYE

1. Emek-Sermaye Bütünlüğü

Emek ve sermaye ilişkisi günümüzde aktüel bir mevzu-
dur. Zira o, dün olduğu gibi bugün de tabakât-ı beşer ça-
pındaki büyük kavganın temelinde yatan en güçlü dinamik-
tir. Bir farkla ki, önceleri kavga eden tarafları uzlaştırma her
zaman mümkün idi. Günümüzde ise, firavunlaşan enaniyet-
ler sürekli kavgayı körükleyerek tarafları hep gerilime sevk
etmektedir. Bugüne kadar işin bazen bir kutbunda Ricardo,
öbür tarafında Simith yer almış, bazen de bir tarafta Marshall
öbür tarafta da Marks bulunmuş ve cadılar gibi beşer çapın-
daki bu anlamsız kavgayı hep devam ettirmişlerdir.

Aslında, kavgaya konu teşkil eden mesele gayet basitti:
“Sermaye mi asıldır, yoksa emek mi?” İşte bütün söyledikleri
bu basit sorunun etrafında örgüleniyordu. Ne var ki, işin başın-
da bir fasit daireye girilmiş ve ondan bir türlü çıkılamıyordu.

Hâlbuki İslâm, bu meseleyi daha baştan halletmiştir. Zira
Allah (celle celâluhu), “*İnsan için ancak çalıştığı vardır. Onun ça-
lışmasının semeresi şüphesiz görülecektir.*”³⁹¹ buyurmaktadır.

Öyle ki, Kur’ân-ı Mucizü’l-Beyan’ın bu ifadesine atf-ı na-
zar edince, sermayenin altında emeğin bulunduğu da görü-
lecektir. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki, yine esas olan,
emektir; sermaye ise, ona tâbidir. İşte böyle bir yaklaşımda
sermayeyi tam nefyetme olmadığı gibi, emeği putlaştırıp mih-
rap hâline getirme de söz konusu değildir.

Oysaki öteki sistemler, mesela biri, sermayeyi esas kabul
ederek onu her şey saymış ve “Sermaye olmadan hiçbir şey

³⁹¹ Necm sûresi, 53/39-40.

yapılamaz.” görüşünü savunmuştur ki, bu düşünce etrafında, başta kapitalizm olmak üzere ona yakın çizgide pek çok sistem oluşmuştur.

Bunlara göre, sermaye asıldır, insanın terinin ve gücünün hiçbir kıymeti yoktur. Yani ister yeraltı madenlerinde çalışsın, ister dehlizlerde nefes tüketsin, ister tarlalarda orak salınsın ve isterse sırtında taş taşısın emeğin değeri sınırlıdır. İşçiye verilen ücret de, sermayeyi kullanmaya vesile olmasına binaendir ve sadaka kabîlinden bir şeydir.

Görüldüğü gibi, bu anlayışta sermaye âdeta putlaştırılıp, mâbud hâline getirilmek istenmektedir ki, eski dünyanın huzurunu da işte bu anlayış bozmuştur. Günümüzdeki pek çok millet ve devleti de yine bu anlayış kavgaya sevk etmektedir.

Buna reaksiyon olarak ortaya çıkan diğer sistem ve anlayışa gelince; o da emeği putlaştırıp, “Her şey emekten ibarettir.” diyerek insanlığa yeni bir tabu teklif etmiştir. Bunlara göre sermaye sadece bir sömürü vasıtasıdır. Sermayedar ise, emekçinin kanını emen bir parazitten ibarettir.

Her iki zihniyet ve düşünce arasındaki bu sert kutuplaşma, belli dönemlerde çok büyük buudlara ulaşan kargaşa ve anarşiye sebep olmuştur. Öyle ki, bu tali’siz dönem, kitlelerin sokaklara döküldüğü, çalkantıların çalkantıları takip ettiği ve dünya çapında sınıf çatışmalarının yaşandığı bir karanlık dönem olmuştur. Tabîî bu arada toplu sözleşmeler, grevler ve lokavtlarla sürekli çözümler de aranmıştır, ama acaba bütün bunlar açılan yaraları tedaviye yetmiş midir, yoksa büsbütün onu azdırıp kangren hâline mi getirmiştir?

Şimdilik, bu konunun münakaşasını geçiyorum. Şu kadar var ki, çok yakın bir gelecekte, her iki sisteme ait yanlışlıklar bütün denaet ve şenaetiyle ortaya çıkacak ve mâşerî vicdan mutlaka hükmünü o zaman daha kesin ve daha net olarak ortaya koyacaktır.

Meseleye İslâmî perspektiften bakıldığında, emek ile sermayenin ruh ve ceset gibi bir bütün olduğu görülür. Ruh, yani emek asıldır; ceset, yani sermaye ise, ona bağlıdır. Sermayedeki düzen, sistem, âhenk, canlılık ve cevvaliyet, emekle yakından alâkalıdır.

Bugünkü sermaye, dünkü emeğin karşılığıdır diyen Marks, emek-sermaye münasebetinin bir yönünü ifade etmiştir. “Bir yönünü” diyoruz, zira behemehal her sermayenin bir emeğe dayalı olduğu doğru değildir. Bir kere biz, başta tepeden tırnağa mazhar olduğumuz ilâhî lütufları emekten evvel yanımızda, burnumuzun dibinde, dilimizde ve dudağımızda bulduk. İçinde yaşadığımız dünya inceden inceye tetkik edildiğinde, bu lütuflar sağanağı daha iyi görülecektir.

Meseleye değişik bir zaviyeden bakacak olursak, Marks’ın bu yaklaşımında doğruluk payı da yok değildir. Bir kere her Şeyden  nce Allah (celle celâluhu), “*İnsana ancak çalıştığı vardır.*”³⁹² âyetiyle, emeğin esas, sermayenin ise ona tâbi olduğu gerçeğine işaret etmektedir.

Evet,  yet-i kerime ahiretle irtibatlandırılıp; “Burada sa’y edenler orada mesut olacaktır; burada kendisini kulluğa verenler orada m k fata erecektir; burada Allah’ın emirlerini yerine getirenler orada Firdevs Cennetinde rahat edecektir.” Şeklinde tefsir edilebileceği gibi, yakın gelecekle irtibatlandırılıp;

“Siz çalışacaksınız ki, gelecek nesiller mesut ve bahtiyar olabilsin. Siz terleyeceksiniz ki, arkadan gelenler rahat edebilsin. Siz bugün gayret göstereceksiniz ki, millet hâlinde haysiyetinizi koruma imkânına ererek izzetli yaşayabilesiniz. Evet, bu sayededir ki, kimse sizin paranızla oynayamayacak ve onda olumsuz dalgalanmalar meydana getiremeyecek ve ekonominizi sarsamayacaktır. Siz bugün dışınızı sıkar çalışırsanız, yarın onurlu, izzetli ve Allah’ın tam istediği Şekilde, yani

³⁹² Necm s resi, 53/39.

değişik devletlerin sultanı altına girmeden yaşama imkânı bulur, mesut ve bahtiyar olursunuz.” denerek de tefsir ve tahlil edilebilir.

Başkaları meseleyi ne şekilde ele alırsa alsın, İslâm sa’y (emek) ile sermayeyi yan yana getirip, her hak sahibine hakkını hem de vakit fevt etmeden vermeyi yeğler. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Çalıştırdığınız kimsenin ücretini teri kurumadan veriniz.”³⁹³ buyurarak, İslâm’ın bu meselede ne kadar hassas olduğunu gayet net olarak ortaya koymuştur.

Tabîî bununla Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir yandan çalışmayı alkışlarken, diğer yandan da sermaye sahibini gözeterek şu muvazaneyi de ifade buyurmuşlardır: “İçinden Allah hakkı ayrılmayan bir malın kullanılması caiz değildir.”

Allah hakkı, her hak sahibine hakkının verilmesi ve hak olmayan şeylere de elin uzatılmamasıdır. Bu daire içine sadakadan zekâta, öşürden cizyeye, cizyeden de elimizin altında çalıştırdığımız işçinin parasını ödemeye kadar geniş bir hak mefhumu söz konusudur.

Mevzuyla alâkalı olarak, “İçinden Allah hakkı ayrılmamış bir şey, senin malın dahi olsa, ondan yemen haramdır.” düsturunu kendimize prensip edindiğimizi söyleyebiliriz.

Diğer taraftan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Her hak sahibine hakkını veriniz.”³⁹⁴ buyurarak, aynı zamanda, “Hakkınız olmayan şeye el uzatmayın.” mesajını da vermektedir.

Evet, işçi, hakkını teri kurumadan almalı; almalı ama, aynı zamanda başında bulunduğu tezgâhı çalıştırıp, işini itkan üzere (hakkıyla) tamamlamalı ve işverenin hakkını da gözetmelidir.

Hulâsa, çalışan kişi, işinin hakkını mutlaka vermelidir. İşveren de onu kardeşi bilmeli, kendi istifadesi kadar ona da

³⁹³ İbn Mâce, *rühûn* 4.

³⁹⁴ Buhârî, *teheccüd* 15; *savm* 51; *edeb* 86; Tirmizî, *zühd* 64.

istifade ettirmelidir ki, böylece sa'y ve sermaye, bir hakikatin iki ayrı yüzünden ibaret hâle gelecektir.

2. İşçiye Hakkının Verilmesi

Burada işçi-işveren münasebetine örnek teşkil edebilecek, birincisi günümüzden, ikincisi geçmişten iki misal arz etmek istiyorum:

Bir iş yerinde işveren işçilerine belli bir miktar maaş takdir ediyor. İşçiler ise, “Hayır, bizim yaptığımız işe mukabil bu verilen çok fazla, biz bunu kabul edemeyiz!” diyerek itiraz ediyorlar. İşveren, “Başka türlü çoluk çocuğunuzu geçindiremezsiniz. Onları da düşünmeniz lâzım!” diyerek ısrar edince, bu defa onlar, “Zaten onları düşündüğümüz için biz bu ücreti kabul etmiyoruz. Zira onlara haram lokma yedirmek istemiyoruz.” şeklinde cevap veriyorlar.

Evet, insan böyle bir manzara karşısında gözyaşlarını tutamaz. İdeal sistemin ve ideal insanların meydana getirdiği bir topluma ait böyle bir hâdisenin benzerini, başka sistemlerin müntesipleri arasında görmek ve göstermek mümkün değildir.

İkinci bir misal:

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Buhârî ve Müslim’in rivayet ettiği bir hadis-i şeriflerinde, mağarada kalan üç kişiden bahseder.

Bu üç kişi, yağmurlu bir günde yolculuk yapmaktadırlar ve yağmur iyice şiddetlenince, bir mağaraya sığınır. Derken, selin yuvarladığı büyük bir taş gelip mağaranın ağızını tıkar. Neticede, kendi güç ve kuvvetleriyle taşı kıyılatamayacaklarını anlayan bu üç insan, en makbul amellerini vesile ve şefaetçi yaparak Allah’a dua etmeye karar verirler.

Birincisi, anne ve babasına karşı hürmetkâr davranışını; ikincisi, tam harama girip iffetini kirleteceği bir anda, sırf

Allah korkusu sebebiyle böyle bir günaha girmekten vazgeçişini duasına mevzu yapar. Her iki duada da taş biraz kıymıldar, ancak yine de çıkabilecekleri kadar bir boşluk meydana gelmez.

Üçüncü şahıs ise şöyle dua eder:

“Rabbim, ben yanımda birini çalıştırdım. Çalıştırdığım işçilerin ücretini verdiğim gibi, onun ücretini de verdim. Hâlbuki o, verdiğim ücreti azımsayıp almadı ve ‘Ben bunu alamam!’ deyip çekip gitti.”

Ben onunla bir koyuna anlaşmıştım. O gidince ben de koyunun ayrı üremesine zemin hazırladım. Seneler geçti ve bu bir tek koyun büyük bir sürü hâline geldi.

Derken, bir gün bu adam kapımı çaldı ve benden hakkını istedi. Ben de o sürüyü göstererek, ‘İşte bunlar senin hakkındır.’ dedim. ‘Ben fakir bir insanım, benimle alay etme!’ dedi. Ben, ‘Vallâhi, alay etmiyorum, alıp da götürmediğin o koyun işte bu hâle geldi. Şimdi al götür!’ dedim. Sevine sevine aldı götürdü.

“Rabbim, bunu ben Senin için yaptım. Eğer Senin için yaptımsa mağaranın ağzını aç.”

İşte bu duadan sonra, taş sonuna kadar kayar; mağaranın ağzı açılır ve hep beraber dışarıya çıkarlar.³⁹⁵

Ey bütün mağaradakiler ve mağaraya girdiklerinde kapısına taş yuvarlanmış ve içeride kalmış bahtsızlar! Sizler de hakkı hak sahibine verdiğiniz ve haksızlıktan uzak kalabildiğiniz takdirde hürriyetin, huzurun, saadetin ferahfezâ iklimine çıkma imkânını elde edecek ve mutlu olarak yaşayacaksınız.

Evet, eğer huzur ve saadet istiyorsanız, Allah’ın prensipleri içerisinde ihkâk-ı hak ediniz ki, Allah da sizin yâr ve

³⁹⁵ Buhârî, büyü 98, hars 13, icâre 12, enbiyâ 53, edeb 5; Müslim, zikir 100.

yardımcınız olsun ve sizi içinde bulunduğunuz girdaplardan kurtarıp sahil-i selâmete çıkarsın.

Bundan da anlaşılıyor ki, düşüncede, tasavvurda ve akidede istikamet kazanmadıktan sonra, iktisadî meselelerin sağlam bir zemine oturması ve âhenk içinde yürütülmesi çok zordur.

Emek ve sermaye ilişkisinde de durum aynıdır. İşveren ve işçi, biri  creti verirken, diğeri çalışırken hep Allah'ın mur kabesi altında oldukları şuurunu bir an bile akıllarından çıkarmayarak, yaptıklarını hep bu şuur içinde yaptıklarında, işte o zaman sermaye ve emeğin her ikisi de kudsileşecek, sömüren-sömürülen çatışma ve çelişkisi de tamamen ortadan kalkacaktır.

Biz prensip olarak diğer sistemlerin görüş ve düşüncelerine uzun uzadıya yer vermiyoruz. Biliyoruz ki, onlar belli alanlarda birbirinden farklı düşünseler dahi, parayı mihrap edinme mevzuunda birbirinden farksızdırlar.

Hâlbuki İslâm, mülkü Allah'a teslim eder ve tasarrufu bütünüyle O'nun istekleri doğrultusunda ereveler. Bu yönüyle de o, tek başına ayrı bir yapı, ayrı bir sistem olarak arz-ı dîdâr eder ve bu çizgide hiçbir sistem onunla boy ölçüşemez.

3. Batının Sermaye Anlayışı

Batı, sermayeyi tamamen materyalist bir mülâhaza ile ele alır. Ona göre sermaye, çalışma ve tasarrufun ter k m nden (birikim) ibarettir ve iktisadî refahın da en büyük vesilesidir.

Bunun mânâsı şudur: Bugün, elden geldiğince iktisadî yaşarsan, yarın daha çok yatırım yapma ve kazanma imkânı elde edebilirsin. Aslında bugünkü sıkıntılar, yarınki müreffeh hayatın bir mukaddimesidir. Binaenaleyh, bugün sen çalışıp abalamalđ ve tasarrufta bulunmalđsın ki, yarınların itibarıyla daha geniş imk nlara sahip olabilesin.

Zira sermaye, tasarrufla terâküm eder. Sonra da bu sermaye, yatırımlara intikal ederek fabrikalar, iş merkezleri gibi gelir getirici müesseselere dönüşür. Yani, bir bakıma, zamanla senin her tasarrufun şekil değiştirerek fabrikanın çarkı ve iş yerinin tezgâhı hâline gelebilir. Sonra da sen veya tayin edeceğin herhangi bir insan, onun başına oturur ve onu idare eder.

Artık senin tasarrufun, kocaman bir fabrika, bir süper market hâline gelmiştir. Düğmeye basarsın, bin top bez birden boyanıverir ve bin tezgâh birden çalışır. Tabii bütün bu makineler, bu tezgâhlar, bilgisayarlarla da çalışabilir. Ve sen yerinden kıpırdamadan, yumuşak koltuğunda oturur, ayak ayak üstüne atar ve çarkını çevirirsin.

Oysaki sermayeyi sadece tasarrufa bağlamak doğru değildir. Fabrikanın çalışmasının yanında, insan unsurunu ve onun aktivitesini de hesaba katmak ve meseleye daha esnek yaklaşmak gerekir. Zira sermaye, sadece ne çalışmanın ne de tasarrufun neticesidir. Pekâlâ insana bir yerden bağış gelebilir, yakınlarından bir miras intikal edebilir. Birisi ona bir mal vakfedebilir veya vasiyette bulunabilir. Hatta kişi, durup dururken bir yerde hazine de keşfedebilir. Öyle ise, yukarıdaki tarif bir şey ifade etse de yeterli değildir.

Hâlbuki hem kapitalizm hem komünizm sermayeyi tarif ederken onu aynı imbikten geçirerek materyalist bir temele dayandırmaktadırlar. Görülen o ki, sermaye onların dediklerinin dışında daha başka kaynaklarla da oluşmakta ve bir güç hâline gelmektedir.

Biz, sermayeyi kullanma mevzuunda da onlardan oldukça farklı düşünürüz. Bir harcama, sadece insanın cesedi ile alâkalı olmayıp uhrevî de olabilir. Hatta denebilir ki, dünya ve ahiret muvazenesi kurulmadan yapılan bütün harcamalar, ölçsüz ve dengesizdir. Harcamalarda evvelâ Allah rızası düşünölmeli ve yapılacak işler daima O'nun rızası istikametinde yapılmalıdır ki, dünya imar edilirken ukbâ harap olmasın.

Yine bize göre, gelir şekline dikkat edildiği kadar, gider şekline de dikkat edilmelidir. Nasıl ki, İslâm'ın meşru kabul etmediği kazanç yollarından biriyle ticaret yapılmaz; öyle de, İslâm'ın meşru kabul etmediği yerlere sarf ve harcama da yapılamaz. Zira kazancımızın helâl ve temiz olması gerektiği gibi, harcamalarımızın da temiz ve helâl yollarla olması Allah'ın (celle celâluhu) emridir.

4. Sermaye Birikimi ve Faiz

Sermaye birikimi mevzuunda İslâm, çeşitli faktörleri değerlendirenerek meseleyi objektif olarak ele alır. Buna karşılık Marksist ve kapitalist felsefe, bu mevzuda oldukça sübjektif ve tutarsızdır.

Aslında, bu sistemlerin dünyanın hiçbir yerinde zulüm ve ceberuta başvurmadan tutunamamalarının gerçek sebebi de işte budur. Meselâ, Rusya'da milyonlarca insan, böyle bir gerçekçe ile öldürülmüş, ama yerleştirilmek istenen sistem yine de yerleştirilememiş; hatta kısa bir süre sonra yıkılma sürecine girmiştir.

Sermaye, farklı sistemler itibarıyla oldukça geniş bir yelp ze teşkil eder. Kapitalist sistemde sermaye faizle i  i tedir. Komünist sistemin ona karşı açık ve sürü bir kavgasının var olduğu görülür.

Marshall, sermaye birikiminde faizin rolü inkâr edilemeyecek kadar büyüktür, diyerek, kapitalist düzenin faize vermiş olduğu önemi ifade eder. Buna mukabil Keynes, kapitalist dünyada faizi sorgulayan adam olarak, sermaye-faiz ilişkisi, iddia edildiği kadar etkili değildir, der.

Esasen her iki sistem de zengininin daha zengin, fakirin daha fakirleşmesine engel olabilmek amacıyla yola çıkmışlardır ama, netice itibarıyla, derde dert katmaktan başka bir yararları olduğunu söylemek oldukça zordur.

İslâm'ın hayata hayat olduğu bir toplumda ise, bir zümrenin olabildiğine zengin ve müreffeh, diğer bir zümrenin de fakir ve aç olması söz konusu değildir. Zira bu sistemde insanlar, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) isnat edilen, "Komşusu aç iken kendisi tok olan bizden değildir."³⁹⁶ espri-sini çok iyi idrak etmişler ve pratik hayatta da bunu büyük ölçüde uygulamaktadırlar.

Bu toplumda, yemek yediği bir sofrada kaşığına boş götürüp getiren ve yanındakini doyurmaya çalışan pek çok insan örneği göstermek mümkündür.³⁹⁷

Yaptırdığı takım elbisenin ceketini, yanında çalıştırdığı hizmetçisine verip, kendisi o takımın pantolonunu giyen ve niçin böyle yaptığı sorulunca da, "Allah Resûlü, 'Giydiğinizden giydirin.'³⁹⁸ buyurur, hâlbuki benim iki takım yapmaya gücüm yoktu. Onun için bir elbiseyi aramızda paylaştırdım." diyebilen kutlular da, yine bu yüce sistemin müntesiplerindedir.

Bu sistemde, bütün bir millet olarak, elemeleri de lezzetleri de paylaşma vardır. Onun içindir ki, Hz. Ömer (radiyallâhu anh) -ki o gün bir devlet reisidir- kıtlık olduğu zaman, ekmeğini sirkeye batırıp yiyerek hayatını devam ettirmeye çalışır.. ve tavriyla halkıyla beraber olduğunu gösterir.

Ebû Ubeyde b. Cerrah (radiyallâhu anh) ordusu açlığa maruz kaldığı bir dönemde, kendisinin de, askerleri gibi bir-iki hurma ile iktifa etmeye çalıştığı, üzerinde durulacak örneklerdendir.

Konuyla alâkalı, Asr-ı Saadet'ten daha çok örnek göstermek mümkündür. Her şeyden evvel Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) eline geçenleri dağıtırken bir ibadet neşvesi içinde olduğunu... Hz. Ömer'in (radiyallâhu anh) kendi

³⁹⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/15.

³⁹⁷ Buhârî, *tefsir* (59) 6; Müslim, *eşribe* 172, 173.

³⁹⁸ Buhârî, *iman* 22; *edep* 44; Müslim, *eymân* 40; Ebû Dâvûd, *edep* 124; Tirmizî, *birr* 29.

bahçesini vakfederken hayatının en mesut dakikalarını yaşıadığını... Eb  Talha (radiyallâhu anh) bahçesini fakir fukaraya bağışlarken Cennet'le müjdelenmiş gibi iliklerine kadar sevinç duyduğunu söyleyebiliriz.

Hâsılı, İslâm'daki içtimaî hayat işte bu zenginliktedir. Dolayısıyla onun, ne Marshall'ın, zengin in daha zengin olmasını sınırlandırıcı tekliflerine ne de Keynes'in faiz ile ilgili doktrinlerine ihtiyaçı vardır. Müslümanın bir tek şeye ihtiyaçı vardır, o da, İslâm'ı bütün müesseseleriyle bir bütün olarak yaşamaktır.

5. İslâm'da Sermaye Birikimi

İslâm toplumunda faizin sermaye birikimi için teşvik edici bir özelliği yoktur. Ona göre sermaye birikimi için temel faktörlerin en birincisi yine emektir ve onun nazarında sermaye, birikmiş bir emektir. Emeğin tabii kaynaklarla kontak sağlaması ve onları işlemesi kişiye ve topluma hazır üretilmiş mallar sağlar. Eğer fertler, üretilen bu malların hepsini tüketmez ve bir kısmını artırırsa, üretim için emeğin yanında ona yardımcı olacak yeni üretim vasıtaları elde edilmiş olacaktır.

İşte konuya ışık tutan önemli bir hâdise:

Bir gün Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'de ashabı ile birlikte otururken genç yaşta dilenen bir fakir çıkagelir. Fakir, kendisinin ve ailesinin a olduğunu, kendisine yiyecek verilmesini ister. Resûlullah Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) genç adama evinde bir şey olup olmadığını sorarlar. Adam evinde çocukları üzerine örtülmüş bir kilim ve bir tencereden başka bir şey olmadığını söyler. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu kilim ve tencerenin kendisine getirilmesini ister. Bunlar getirilince, ashabına döner ve 'Bunları kim satın alır?' buyururlar. Bir sahabi kalkar ve 'İkisini bir dirheme alırım' der. Bunun  zerine Efendimiz

‘Daha fazla verecek yok mu?’ buyururlar. Bir başka sahibi iki dirheme alacağını söyleyince Efendimiz ona verirler. Daha sonra Allah Resûlü o fakire dönerek, bir dirhemle yiyecek bir şeyler satın alıp ailesine götürmesini, diğer dirhemle de çarşıdan bir balta satın alıp gelmesini ister. Balta gelince Efendimiz bizzat kendi elleriyle baltanın sapını yerleştirip bu fakir adama uzatarak “Bu baltayı al, dağlara git, ot ve odun toplayarak para kazanmaya çalış. On beş gün hiç eve uğrama.” buyururlar.

Adam gider ve on beş gün sonra kazandığı paralarla Resûlullah’ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) huzuruna gelir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyururlar:

“Bu senin için, kıyamet gününde yüzünde bir dilencilik lekesi ile gelmeden daha hayırlıdır. Dilenmek ancak şu üç kişi için caiz olabilir: Şiddetli fakirlik çeken, ağır bir borç altında bulunan, can yakıcı kan diyetini ödemeyi üstlenen.”³⁹⁹

Buna göre, İslâm’da sermaye birikimi için en önemli unsur emektir denebilir. Olayda Resûlullah’ın gence on beş gün eve uğramamasını söylemesi bize sermaye birikimi konusunda şu prensipleri hatırlatmaktadır:

* İlerideki üretimi artırmak için bugünkü tüketimi kısmak gerekir.

* İslâm, sermaye birikimi için kârı, özendirici bir unsur olarak kullanır.

* İslâm, toplum refahını hedef alması nedeniyle servetin belirli ellerde toplanmasını sonuç verecek yolları belli ölçüde kapatır. Gelir ve servet daima küçük parçalara ayrılarak

³⁹⁹ Ebû Dâvûd, zekât 26; İbn Mâce, ticârât 25. Bu hususu takviye eden başka bir hadiste de şöyle buyrulmaktadır: “... Sizden birinizin urganını alarak dağdan odun toplayıp ve onları satıp geçinmesi, bir kimseye gelip ondan bir şey istemesinden, -o kişi versin- vermesin- daha hayırlıdır.” (Buhârî, büyü 15)

fertlere dağıtılır. Bunun sonucu olarak büyük kartellerin oluşması güçleşir. Tabii bunun yerine, büyük yatırımların şirketler (*müşaheme*) yoluyla gerçekleştirilmesi sağlanır. Bu mülâhaza ile kurulacak şirketlerde fertler küçük-büyük tasarruflarıyla pay sahibi olarak sermaye oluşum sürecine katılırlar.

Ayrıca malın elde tutulması ve piyasadan çekilmesi (kenz ve ihtikâr) gibi davranışların yasaklanması ve âtil duran sermaye üzerine yüklenecek zekât vergisinin onu zamanla tüketmesi korkusuyla sermaye sahibinin malını işletmeye sokması ve tedavüle katması, üretimi ve sermaye birikimini hızlandırır.

Üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına zekât, sadaka ve infak adıyla gelir transferleri tüketim mallarına talebi artırır. Bu da üretimin ve millî gelirin artmasına yol açar. Millî gelirin artması ise fertlerin daha fazla tasarruf imkânı elde etmeleri demektir.

Sermaye birikiminde israf yasağı da önemli bir rol oynar.

Kısaca İslâm, sermaye birikiminde emeği temel unsur kabul eder, tasarrufları israf yasağıyla destekler. Kârı yatırımlarda teşvik unsuru olarak kullanır. Sermayenin âtil kalmasını önleyici ve gelir artışını sağlayıcı etkileriyle zekâtı emreder, sadakaları ve infakı (harcama) mânevî saiklerle teşvik eder. Büyük yatırımları ise daha çok fertlerin tasarruflarını bir araya getirerek, müşaheme yoluyla kurdukları şirketler aracılığıyla gerçekleştirir.

6. Sermayenin Üretime Katkısı

Temelde emek kabul edilmediği takdirde, sermayeye de bir mesnet bulunamaz. Zira sermayeye emek inzimam ettiğinde, yani bir üretim faaliyetinde emekle sermaye birlikte yola çıktığında, sadece emekle kazanılanın çok fevkinde neticeler elde edilebilir.

Pratikteki tatbiki, bu hususu apaçık göstermektedir. Biri sermaye ile, diğeri sadece alın teri ile çalıştığıında, sermaye ile çalışan çok daha fazla kazanır ve bu da gayet normaldir.

Kapitalist anlayışa göre, emek olmadığı zaman sermayenin de ortadan kalkması kaçınılmazdır. Söz gelimi, arazi ekilip biçilmediği takdirde, paralar bankalarda atıl hâle gelir. Bu ise, Allah'ın sevmeyip, 'kenz' olarak isimlendirdiği ve Mahkeme-i Kübrâ'da kızdırılıp kızdırılıp sahibinin alınına, sağınasoluna vurulacağı tehdidini yaptığı bir yöntem ve bir davranış tarzıdır.⁴⁰⁰ Bu yolla elde edilen şeyin ne sahibine ne de cemiyete hiçbir yararı yoktur; hatta çok zararının olduğu bile söylenebilir.

Binaenaleyh, esas olan, işin hakkını vermektir. Herkes yaptığı işi, Allah'a, Resûlullah'a ve mü'minlere beğendirecek şekilde yapmalıdır.⁴⁰¹ Ayrıca, 'işin hakkını vermek' ifadesinin altında, 'Bir işi kaç kişi yapabilecekse o işin başında o kadar insanın bulunması gerekir.' mânâsı da söz konusudur. Yani, on kişinin yapacağı işin başına, yüz kişi yığılmamalıdır. Aksi bir davranış, hem istihsali (üretim) hem istihlâki (tüketim) hem de millî sermayeyi kundaklamak olur.

Meselenin bir diğer yönü de, işverenin, Allah'ın hakkını ayırmadan, ağzına götüreceği lokmanın kendisine haram olduğu şuurunda olmasıdır. İşverenin, evvelâ işçinin hakkını belirlemesi, takvime bağlaması şarttır. Şayet, işçisine verecek bir şey bulamazsa, işletmesine onu ortak yapmalıdır.

İşte bu konu dünden bugüne gele gele, kısmen mukayyet ve şartlı dahi olsa, nihayet cebrî olarak gelip bir yere dayanmıştır. Günümüzün büyük tüccarı, büyük iş adamı ve sanayicisi de, eski devirlerdeki kartellere benzer kartelleriyle, tröstleleriyle, holdingleriyle er-geç gelip bu noktaya dayanacaktır.

⁴⁰⁰ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/34-35.

⁴⁰¹ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/105.

Zira beşer, köleliği reddettiği gibi, işçiliği ve ücretle çalışmayı da reddetmektedir.⁴⁰² Bunların bir kısmı h sn  niyetle ve samimiyetle eski durumu devam ettirmeyi d şunseler de, tabakât-ı beşer çapında estirilen umumî havadan konjonktürel olarak sonuna kadar bu işi devam ettirmeleri çok zor, hat-ta imkânsızdır.

Dolayısıyla, şayet işveren, işçisine kendi hayat standardı-na uygun bir ücret  deyemiyorsa, onu belli nispetlerde işine ortak etmelidir. Böylece işçi de, çarkın nasıl döndüğünü da-ha yakından görecek, işverene inanacak ve işe omuz vererek onu kendi işi gibi sahiplenecektir.

Zaten, belli yerlerde de işveren-işçi münasebetleri bu istikamete doğru kaymaktadır. Belki bir gün gelecek, işçi ve işveren arasındaki dengeyi korumak için bu da alternatif bir çözüm olacaktır.

Elbette ki bu, bütünüyle böyle olacak demek değildir. Ka-naatk r ve kendi hakkından daha çok işveren hukukunu düşünen insanlar, buldukları hâl üzere devam ettikleri m d-dete o kesimde de bir değişiklik olmayacak ve onlar âdeta örnek birer tablo misillü oldukları gibi kalacaklardır. Ama ifa-de ettiğimiz gibi, büyük bir ekseriyetin ciddî bir değişiklik ve istih leye maruz kalması da kaçınılmaz görülmektedir.

⁴⁰² Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, s. 772-773.

J. ÜCRET

Ücret, Arapça bir kelime olup, “Bir iş veya hizmet karşılığı verilen hak” demektir. Ücret, çalışmanın hedefi ve tabii bir neticesidir.

Beşer tarihinde ücret meselesini en iyi şekilde ele alıp, onu en âdil esaslara bağlayan tek sistem İslâm’dır. O, maddî-mânevî hiçbir çalışmanın karşılıksız kalmayacağı prensibini getirmiş biricik sistemdir.

1. Ücret Teorileri

Ücret neye göre değerlendirilecek, nasıl ve ne zaman verilecektir? Bugüne kadar iktisatçıları en çok meşgul eden konulardan biri hiç şüphesiz bu soruya verilecek cevap olmuş ve bu amaçla çok sayıda ücret teorileri ortaya konmuştur.

Ricardo’ya göre, insan emeğinin bir *tabii*, bir de *piyasa fiyatı* mevcuttur. Bunlardan ilki, asgarî geçinme haddi olup, işçinin kendisini ve ailesini yaşatacak asgarî bir ücret seviyesi; ikincisi ise, işgücü arz ve talebine bağlı olarak piyasada teşekkül eden ücret seviyesidir. Böylece Ricardo, emeği bir meta gibi değerlendirip, ücreti emeğin arzı esasına dayandırmıştır.

John Stuart Mill tarafından geliştirilen ve klasik ücret teorilerinden biri kabul edilen, *ücret fonu teorisine* göre ise, ücreti tayin eden, Ricardo’nun görüşünün tam aksine emek talebidir. Bu teoriye göre, belli bir dönemde millî sermayeden işçi ücretlerine ayrılan fonun işçi sayısına bölünmesi ücret seviyesini belirler. Ücret fonu nüfustan daha hızlı bir artış gösterdiği takdirde, ücretler yükselir, aksine nüfus ücret fonundan daha hızlı yükseldiğinde ücretler düşer.

Bu teori, Malthus'un nüfus planlaması teorisiyle çok ciddi bir irtibat içindedir. Malthus'a göre, nüfus geometrik, üretim ise aritmetik bir yol izleyerek artmaktadır. Dolayısıyla bir gün gelecek, yeryüzünde mevcut gıda maddeleri insanlara kâfi gelmeyecektir. Bu kötü neticeye düşmemek için nüfus planlaması kaçınılmazdır. Zira her doğan çocuk, sofradaki mevcut ekmeği küçültmektedir.

Malthus ve günümüzde onun söylediklerini -hâşâ!- ilâhî bir mesaj gibi kabul eden hayranları, insanı ve onun muhtaç olduğu her şeyi yaratanın Allah olduğunu unutarak böyle yanlış bir yola sapmışlardır. O Allah ki, yarattığı her canlıyı rızkıyla beraber yaratmaktadır. Her doğan çocuk, sofraya elindeki ekmekle iştirak etmekte ve bir bakıma sofraya daha bir zenginlik kazandırmaktadır.

Ne var ki bizim burada konumuz, nüfus planlaması ve onun tenkidi olmadığından, şimdilik o hususa girmeyeceğiz. Burada üzerinde durduğumuz mesele, klasik ücret teorisinin bu sakat düşünce ile olan irtibatıdır. Dolayısıyla da bunun, hiçbir insanî yanının olmadığını vurgulamaktır.

Marks, ücret meselesinde daha ciddi bir yanılığa içindedir. Kâr, ona göre işçinin ücretinden çalınmış bir haktır ve ücret tamamen emeğe dayalıdır. Dolayısıyla elde edilen mamulün hepsinde, eş bir ücret standardı olmalıdır.

Batı dünyasında en çok kabul gören ücret teorilerden biri de *marjinal verimlilik teorisidir*. Bu iyimser teoriye göre ücret seviyesi, üretime katılan sonuncu işçinin marjinal verimliliğine göre belirlenir. Yani marjinal (sonuncu) işçinin sağladığı hâsıla artışı, ücret seviyesini belirler. Buna göre, emeğin verimliliği arttıkça üretim, üretim arttıkça da ücret artacaktır.

Ancak, pratikte işçiye verilen ücretin, bu teoride ileri sürüldüğü şekilde işçi lehine doğru sarktığı hiç görülmemiştir ve işçi, ekseriyet itibarıyla hep asgarî ücret üzerinden muamele

görmüştür. Belki bazen, asgarî ücret çok aşağıya çekilmiş ve verilen ücretler yüksek gibi gösterilmiştir ama, neticede işçinin aldığı ücret onun için hep boğaz tokluğu ölçüsünde kalmıştır.

Batı dünyasında geliştirilen bir diğer iyimser ücret teorisi de *pazarlık gücü teorisidir*. Bu teori, işçinin teşkilatlanmasını ve işverene karşı bir güç olarak çıkıp onunla pazarlık yapmasını savunur ve ücret seviyesinin belirlenmesinde bu gücü esas kabul eder.

Bu iyimser ücret teorileri suiistimale uğramadıkları ölçüde, işçi adına kısmen faydalı olmuştur. Ancak bunlardan marjinal verimlilik teorisinde ücretin seviyesi emeğin verimliliğine bağlandığından ve bunun tespiti de tamamen işverene bırakıldığından kötüye kullanılma yolu da açıktır. Buna karşılık, pazarlık gücü teorisinin tatbik görmesi, suiistimal edilmesi hâlinde belli ölçüde işverenin mağduriyetine yol açabilir.

Günümüzde durum biraz daha farklıdır. Bilhassa ileri ülkelerde, işçiye eskisine göre daha insanca bir muamele yapılmaktadır. Şu kadar var ki, İslâm'ın teklif ettiği ücret sistemine ve ücret seviyesine henüz hiçbir beşerî sistem ulaşabilmiş değildir. Nitekim İslâm'ın mevzu ile alâkalı prensiplerini zikrettiğimizde, bu durum daha açıkça görülecektir.

2. İslâm'da Ücret

İşçi, ne kapitalist ve liberal sistemlerde ne de komünist ve kolektivist sistemlerde aradığını bulmuş değildir. Her ne kadar Batıda işçinin hayat standardı biraz yükselmiş olsa da, yine de o, çarşı ve pazardaki arz-talep ölçüleri seviyesinde bir ücret alamamaktadır.

Komünist ve kolektivist sistemlerde arz-talep bütünüyle devlet tekeline olduğundan, işçinin, kendi standardının ne olması gerektiği hakkında hiçbir tercih şansı olmamıştır/olmamaktadır. Bütün mukayese zemininin ortadan kaldırıldığı

bu dünyada işçi, eline verilen  p p başına koymak zorundadır. Bu sistemlerin tek ortak yanısı, hepsinde de işçinin istismar edilmesidir. Birisinde bu istismar makyajlı iken, diğerinde bütün çirkinliği ile ortadadır.

İşl m'a göre ücret, işçi ile işveren arasındaki pazarlığa bağlıdır. Ancak önceden bir pazarlık yapılmadıysa *ecr-i misil* (emsal ücret) verilir ki, bu da örfe göre tespit edilir. Esasen bu esneklik tamamen işçinin lehinedir. Ancak işveren adına da herhangi bir haksızlık söz konusu değildir.

Biz, İşl m'ın bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi ve tatbikinin bir bütün olarak yapılması mevzuu üzerinde hep ısrarla durduk.  cret meselesi için de aynı durum söz konusudur.  cret konusu, işçi ile işveren arasındaki münasebetlerden sadece biridir. Bu itibarla, onu müstakil olarak ele almanın, istenilen sonucu vermeyeceği açıktır.

Bu sebeple, ücretle birlikte diğer karşılıklı hak ve sorumluluklar da nazara alınmalı ve ücret, bu münasebetler zincirini meydana getiren halkalardan biri olarak değerlendirilmelidir. Hatta bu mesele, İşl m'ın içtimaî ve iktisadî diğer prensip ve müeyyideleri arasındaki yer ve durumuna göre de ele alınıp incelenmelidir.

Bununla şu noktayı hatırlatmak istiyorum:  cret, işçi ve işveren arasındaki anlaşmaya bağlanırken, İşl m'ın çizdiği işçi ve işveren motifini gözden ırak tutarsak, İşl m'ın bu mevzudaki üstün yanısını bütün berraklığı ile göremeyiz. Onun için, evvelâ bu noktaların iyi bilinmesi ve değerlendirmelerin bu bilgiler üzerinde gerçekleştirilmesi zaruret derecesinde önemlidir.

Müslüman işçi, yaptığı işi Allah'a, Resûlü'ne ve bütün mü'minlere arz edecek şekilde en m kemmek şekilde yapar.⁴⁰³ Böyle birinin işverenin hakkına tecavüzü imkânsızdır. Bu an-

⁴⁰³ Bkz.: Tevbe s resi, 9/105.

layışta olan biri ne vakit zayı eder ne de harcaması gereken emeği esirger. Çünkü o, yapacağı her şeyin teker teker hesabının sorulacağı bir güne inanmaktadır.

Müslüman işverene gelince; emri altında çalıştırdıkları onun kardeşleridir. Yediğinden yedirir, giydiğinden giydirir ve onlara gücünün üstünde yük yüklemes. Yüklenecek olursa, kendisi de o yükün altına giriverir.⁴⁰⁴ Gönül verdiği temel kaynak itibarıyla bütün bunlar daha önceden onun kulağına birer teşvik olarak fısıldanmıştır.

Ne var ki, âlemşümûl bir adalet mesajıyla gelen İslâm, zaten diğer dinamikleriyle de böyle bir zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bu teklifler, hiçbir Müslüman işveren için tâkatinin üstünde teklifler değildir. Aynı zamanda Müslüman işveren, işçinin ücretini, daha alın teri kurumadan verir. Bu, işçiyi psikolojik olarak rahatlatacağı ve onun şevkini artıracak gibi, işvereni de aynı şekilde rahatlatacaktır.

Diğer taraftan işçinin sağlığı ile oynayan hiçbir iş kolu-na, İslâm cevaz vermez; zira *bir insanın hayatı, Allah katında bütün insanların hayatı kadar değer ve kıymete sahiptir.*⁴⁰⁵ Durum böyle olunca, yüzde yüz emniyet ve yüzde yüz sıhhat kazandırılmadıkça, İslâm bir işçiyi yerin derinliklerine sâlıp oralarda çalıştırmaya asla razı olamaz. Zaten şuurlu hiçbir Müslüman işveren de böyle bir vebali göze alamaz.

Böyle bir durumda mesele, zaten, hiçbir zaman ferdin şahsî inisiyatifine de bırakılamaz. Bu gibi iş yerlerini denetim ve kontrol altında tutmak devletin vazifesidir.

a. Ücretlerde Farklılık

Ücret mevzuunda üzerinde durulması gereken bir diğer husus da ücretin çeşitliliği meselesidir. Cenâb-ı Hak, insanları ayrı ayrı istidat ve kabiliyette yaratmıştır. Kabiliyetlerdeki bu

⁴⁰⁴ Buhârî, *iman* 22; *itk* 15; *edeb* 44; Müslim, *eymân* 40; Tirmizî, *birr* 29.

⁴⁰⁵ Mâide sûresi, 5/32.

ayrılığın, yapılan iŖe aksetmesi ne derece normal ise, yapılan iŖlerdeki ayrılığın da ücrete aynı Ŗekilde aksetmesi o derece tabiidir.

Dünya, insanın istidat ve kabiliyetlerinin inkiŖaf edebileceği bir meydana. Biz bu noktada diğer canlılardan ayrılırız. Onlar, hayata baŖka bir âlemde talim ve terbiye g rmuŖ gibi gelirler ve bütün Ŗartlara  Ŗına ve nigehb n olarak dünya ile tanırırlar. Bediüzzaman 23. Söz'de meseleyi bu zaviyeden ele almıŖ ve bu farklılığı ciddî bir Ŗekilde tahlile tâbi tutmuŖtur.⁴⁰⁶

Dünya, insan için, duygu ve kabiliyetleri inkiŖaf ettirme yeridir. Onun için  sl m, duygu ve kabiliyetlerin inkiŖaf ettirmesine göre bir mükâfat prensibi vaz'etmiŖtir.

Fevkalâde istidat ve kabiliyet, fevkalâde muameleyi gerektirir. Bu,  sl m'ın ücret ve mükâfat mevzuunda deđiŖmeyen bir prensibidir. Kur' n, "*İnsana sa'yinden baŖka bir Ŗey yoktur.*"⁴⁰⁷ derken, beyin ameliyesi yapana da, beden ameliyesinde bulunana da emekleri nispetinde karŖılık verme ölüsünü getirmiŖtir.

Dolayısıyla insanlar içinde Hz. Ömer kafasını taŖıyana verilecek olan mükâfat ile, omuzları üzerinde cılız bir kafa taŖıyan birine verilecek mükâfat her hâlde aynı olmayacaktır ve olmamalıdır da.

Gece-gündüz durmadan d Ŗ nen bir insanla, sırt  st yan gelip yatan insanı birlikte değerlendirmek elbette doğru değildir. Onun için, dünyanın büyük bölümünde, uzun zaman eŖit ücret teorisi tamamen beŖerin tabiatına, fitratına ters bir istikamette iŖlemiŖ ve asla her zaman kabul edilebilir bir tatbikat g rmemiŖtir.

Öyle ise, her istidat ve kabiliyet, kâmet-i kıymetine göre ücret almalıdır. Ancak, *en aŖađı seviyedeki insana verilen*

⁴⁰⁶ Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, s. 336, (23. Söz, 1. Mebhas, 4. Nokta).

⁴⁰⁷ Necm s resi, 53/39.

ücret, mutlaka onun insanca yaşamasına yetecek ölçüde olmalı; fazlalıklar ise, insanların o mevzudaki maharet ve tecrübelerine göre tespit edilmelidir.

b. İşçi-İşveren Münasebetleri

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyanları içinde en iyi kazanç, hassasiyetle işin üzerinde durularak ve işverene saygı gösterilerek elde edilen kazançtır.

İslâm, işverenin hakkının zimmete geçirilmesini haram saymaktadır. Patron işçiye zulüm yapsa dahi, işçi ona zulüm yapmamalıdır. Aynı mesele aksi durum için de söz konusudur. Zira başkasının zulmü, insanı zulüm işlemekte mazur hâle getiremez:

*“Başkalarının zulmü ve cevri sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Âdil olun, zira bu, takvaya daha uygundur.”*⁴⁰⁸ âyeti karşısında her mü'min tir tir titrer.

İslâm'ın çizdiği motif içinde işçi ve işveren, aynı cese-din uzuvları gibidir. Aralarında nefret, adavet, kin ve şekavet yoktur. İşçi işçilik ahlâkına, işveren de işveren ahlâkına riayet eder. Birişi işi en güzel şekilde yapar, diğeri de ona daha teri kurumadan hakkını verir ve her iki taraf da birbirine kardeş gibi davranır.

Bu sistemde, işçi ile patronun asgarî müşterekleri o kadar çoktur ki, işçi ile patron arasında hayat standardı bakımından âdeta bir fark yok gibidir. Zaten İslâm, lüks ve israfı haram kılmış, daima sade bir hayatı teşvik etmiştir.

İşveren, ne kadar zengin olursa olsun, İslâmî bir ölçü içinde yaşayacak olursa, onun hayat standardı ve yaşama seviyesi sıradan bir insanınkinden çok da farklı olmayacaktır. Yani, İslâm'da ferdin tabîi hayat tarzı budur. İşte böyle bir cemiyet içinde aşırı derecede standart farklılıkları da olmayacaktır.

⁴⁰⁸ Mâide sûresi, 5/8.

Bu sistemde, Ebû Zerr'in yaptığı gibi, bir insanın kolesiy-le aynı elbiseyi giymesi ve aynı Şeyi yemesi gayet normaldir. Ve yine halife ile hizmetçisinin bir tek bineği nöbetleŐe kullanıp, deveye sıra ile binmeleri hiç de fevkal deden bir hâdise değildir.

İŞte İŐl m'da ücret meselesi, böyle bir espri içinde ele alınmakta ve hem işçi hem de işveren asla mağdur edilmemektedir.

Bu sistemde grev ve lokavt teşvik edilmemektedir. Elbette beşerî münasebetler içinde bazı uyuŐmazlıklar olacaktır. Ama kendilerini mağdur kabul eden insanların müracaat edecekleri bir kuruluş mutlaka bulunacaktır. İŐl m'da bu gayeye matuf hizmet amacıyla kurulmuş “*Hisbe teşkilatı*” diye bir kurum vardır.

Zannedilmesin ki, biz bu sözlerimizle ütopik bir hayattan bahsediyoruz. Aksine, asırlarca amansız bir dünyanın en acımasız darbeleri karşısında dahi sarsılmayan ilâhî bir sistemden bahsediyoruz.

Farab , *el-Medinetü'l-Fâzıla*'sında  topiktir. Eflâtun bir  topya yazmıŐtır.. ve daha niceleri... ama bunlar hiç yaŐanmamıŐtır. İŐl m'la ortaya konanlar ise birer vak'adır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)  ok kısa zamanda ilelebet p yid r olacak bir sistem kurmuştur.

Şayet günümüzün İŐl m  lemi, iktisadî bir  ok nt  içinde ise, bunun sebeplerini  f kta (dıŐarılarda) aramak yerine her fert kendi vicdan ve hayatındaki boŐluklarda aramalıdır. Aslında bu his ve duygu olmadan da hiçbir yere varmak mümkün değildir.

K. TİCARÎ YAPI

İslâmî prensipler, akideden ibadete, ondan muamelata, tıpkı bir ağacın çekirdeğinden dal ve meyvelerine doğru gelişmesi gibi bir durum arz etmektedir. Vahy-i semavî ile beslenen, gelişen Din-i Mübin-i İslâm ve onun prensiplerini tekeffül eden Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan, ancak bütünüyle yaşandığı ve ondaki prensipler hazmedilip pratik hayata aktarıldığı ölçüde mü'minler, itikadî ve amelî düalizmden (ikilik) kurtulup iç aydınlığına ereceklerdir. Onun için biz, huzur ve saadeti büyük ölçüde içte aydınlanmaya bağlıyoruz. İslâm'daki ticarî yapı gibi bir konuda, böyle bir mesele ile giriş yapmamız da işte bundandır.

İnsanın mesut olup, emniyet ve güven içinde yaşaması, ancak mamur bir dünya ve aydın bir iç yapıyla mümkündür. Bu hususlardan hangisi ihmal edilse, mutlaka toplum hayatında bir aritmi yaşanmaya başlar ve insanın huzurundan bir parça koparılıp alınmış olur.

Son asırlar itibarıyla mânevî hayatta meydana gelen boşluk, insanları maddeciliğe ve bohemliğe sürüklemiştir. Tabîî, maddeyi bütün bütün ihmal edenler de spiritüalizm bataklığına yuvarlanmışlardır. Aslında her iki eksiklikte de beşer fitratını tam bilememe söz konusudur.

İnsan, madde ve mânâ enginliği olan iki yönlü bir varlıktır. O değerlendirilirken iki yönü de birden nazara alınıp öyle değerlendirilmelidir. Şayet bir insan, bütün dünya hazinelerinin ortasında doğmuş ve büyümüş olsaydı ve madde ile alâkalı her türlü arzusu, isteği anında yerine getirilseydi, o yine kendisini mutlu ve mesut kılacak yollar araştırarak ve bu konuda bitmeyen bir uğraşı içinde olacaktı.

Evet, yaşanan bu hayat, eğer sadece maddeden ibaret olup, insanın sadece bedenine ve cesedine hitap etseydi böyle bir hayatın bıkkınlık ve bezginlik doğuracağı muhakkaktı. Zira insan, bilerek/bilmeyerek hep yenilik ister. Her Şeyden evvel, orijinalite, insanın asla vazgeçemediği bir zaafıdır. Mutluluğu, sırf lüks evlerde, villalarda, arabalarda, m debdeb (gösterişli) sofa ve partilerde arayan ve bazen onu bir kadeh içki içinde gören bir düşüncenin, her an ayrı bir yenilik peşinde koşması ve kendini onunla tatmine çalışması, hiç de anormal değildir. Anormal olan, onun o yanlış hayat felsefesi ve hayat düşüncesidir.

Bu felsefeye göre ihtiyarlık, onun başına bir belâ ve hayat-tan zevk alamama, onun en korktuğu Şeydir. Hastalıklar onun amansız düşmanı, ölüm ise, düşmanların en korkuncudur. İşte böyle biri için bütün bunları hiç düşünmemek veya unutmak nasıl mümkün olur diye o değişik yolları deneyip duracaktır.

Evet, hayat felsefesi böyle olan insanların yaşayacağı hayat da ona göre olacaktır. Unutmak ve hatırlamamak için, insan olduğunu düşünmeyecek, hatta onu hatırlamamaya çalışacak ve her gün ayrı bir yeniliğin peşine takılıp gidecektir. Farklı bir ifade ile, bu bir i boşluğu meselesidir. Diğer fanteziler de en az bu hayat tarzı kadar m n siz ve boştur. Boşlukta daima bir sallantı ve tehlike, dolu Şeylerde ise bir âhenk ve oturmuşluk söz konusudur.

İnsanın iç derinlik ve zenginliğine  mit ve saadet vaad eden bir düşünce inzımm ettiği zaman, onun, ne gidip başaşağı materyalizm kuyusuna düşmesi ne de alternatif başka hayallere kapılması söz konusu olur. Böyle mamur bir insan, dünya ve ukbâ adına mamur, mesut bir hayat yaşar ve hep beden-ruh dengesi içinde bulunur. Bedenine ait bütün zevkleri meşru dairede tatmin eder; fakat bir an dahi ukb yı unutmaz. Hele asla kalbî ve ruhî hayatını ihmal etmez. O, Rabbiyle olan münasebetlerinde olabildiğine

samimî, dolayısıyla da eli işte olduğu aynı anda gözü de hep mahbubunda ve maksudundadır.

Böyle birinin tezgâhı harıl harıl işlerken, sinesi de “Allah Allah” ritmiyle çarpar durur. Makineler çalışıp tarrakalar çıkarırken, o da gönlündeki tarrakalarla hep Rabbini tesbih ve takdis eder. İşte bu, bir iç aydınlığıdır ve ruh-ceset muvazenesini iyi kurabilen aydınlık bir sinenin her zamanki hâlidir.

1. Takas ve Prensipleri

Takas, malın malla mübadelesi demektir. Eskiden yüzde seksen ticaret, hep malın malla mübadelesi şeklinde yapıldı. *Mukâyada* adı verilen malın malla mübadelesi, eski fıkıh kitaplarında çok ciddî bir yer işgal eder.

Daha sonra paranın tedavülde ağırlık kazanmasıyla birlikte, yavaş yavaş malın malla mübadelesi, çarşı ve pazarda para lehine değişmiştir. Bu durumun faydalı olup olmadığıнын her zaman münakaşası yapılabilir. Bazı devletlerarası alım-satımlarda malın malla mübadelesi, hâlâ büyük bir ekseriyetle devam etmektedir. Ayrıca bu alışveriş şekli, günümüzde dahi bazı iktisatçılarca hararetle tavsiye edilmekte ve ticarî dalgalanmalara karşı en kalıcı çare olarak gösterilmektedir. Ama biz bu hususu şimdilik geçiyoruz.

Sair ticarî akitlerde geçerli olan belli başlı prensipler, takasta da geçerlidir. Bu temel prensiplerden bazıları şunlardır:

a. Emniyet ve güven

İslâm, hem alıcıyı hem de satıcıyı emniyet ve güven altına almıştır. Bunu gerçekleştirmek için de bazı prensipler vaz'etmiştir:

1. Muhayyerlik: Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde, “*Alışveriş yapanlar (âkideyn) birbirle-*

rinden ayrılmadıkça muhayyerdirler.”⁴⁰⁹ buyurmaktadır. Başka bir rivayette, bu hadisin devamında, “... veya onlardan biri diğerine ‘Artık seç’ demedikçe...”⁴¹⁰ ilavesi vardır. Bir başka rivayette ise, ilave şu şekildedir:

“Eğer malın keyfiyetini beyan eder ve doğru söylerlerse o alışverişleri bereketli olur. Aksine, beyan etmez, yalan ve aldatma yoluna saparlarsa, onun yümün ve bereketi de kaybolur gider.”⁴¹¹

Binaenaleyh alışveriş ile ilgili akit, birbirinden ayrılmadıkça ne satıcıyı ne de müşteriyi bağlar. İcap ederse orada akdi feshedebilirler. Ve yine icap ederse, akit gerçekleşikten sonra da bir araya gelip alışverişini kaldırırlar ki, buna da *ikâle* denir. Böylece ne alan ne de satanın mağduriyeti asla söz konusu olmaz.

2. *Muhayyerlik şartı*: Hem alıcı hem de satıcı alışverişini muhayyerlik şartına bağlı olarak da yapabilirler. ‘Muhayyerlik şartı’ yukarıda anlattığımız ‘muhayyerlik’ten farklıdır. Bir teminat ve garanti olması bakımından birbirine benzeseler de, muhayyerlikte akdin yapıldığı meclisten ayrılmama şartı vardır. Veya *ikâle* yapılacaksa her iki tarafın rızası söz konusudur.

Muhayyerlik şartında ise satıcı veya alıcı, pazarlığı şarta bağlı yapmaktadırlar. Yani alan, “Ben bunu aldım; ama şu kadar süre muhayyerim.” der. Aynı sözü satıcı da söyleyebilir. İşte buna ‘muhayyerlik şartı’ denir ki, İslâmî ticarete bu da önemli kurallardan biridir.

Bu prensip, bizzat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından tatbik edilmiştir. Hıbban b. Munkiz (radiyallâhu anh) başından yediği bir darbe sebebiyle travma geçirmişti. Onun için çarşıda-pazarda aldanabiliyordu. Bir gün Allah

⁴⁰⁹ Buhârî, *büyük* 19, 22, 44, 46; Müslim, *büyük* 47; Ebû Dâvûd, *büyük* 53; Tirmizî, *büyük* 26; Nesâî, *büyük* 3.

⁴¹⁰ Buhârî, *büyük* 43; Ebû Dâvûd, *büyük* 51; Nesâî, *büyük* 9; İbn Mâce, *ticârât* 18.

⁴¹¹ Buhârî, *büyük* 19, 22, 44; Müslim, *büyük* 47; Tirmizî, *büyük* 6.

Resûlü'ne geldi ve bu durumunu haber verdi. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona şu tavsiyede bulundu:

“Alışveriş yaptığında ‘Aldatmaca yok, benim için muhayyerlik var!’ de ve malı öyle al.”⁴¹²

Başka bir rivayette ise hadiste, “üç gün”⁴¹³ ilavesi de vardır. Ancak muhayyerlik müddeti mevzuunda mezhepler arasında küçük bir kısım ihtilaflar söz konusudur.⁴¹⁴

3. *Görme muhayyerliği*: Bir insan görmeden aldığı mal hakkında muhayyerdir; isterse yapılan bu alışverişi feshedebilir. Nitekim Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) mevzu ile alâkalı olarak, “Kim bir şeyi görmeden aldı ise o, muhayyerdir.”⁴¹⁵ buyurlar.

4. *Ayıp ve kusurdan dolayı doğan muhayyerlik*: Ticaretle asıl olan, malın sağlam ve sıhhatli olmasının yanı sıra müşterinin istediği vasıfları da haiz bulunmasıdır. Eğer müşteri satın aldığı malda, daha önceden belirtilmemiş bir kusur ve ayıp müşâhede ederse, akdi bozup alışverişi feshedebilir.

Görülüyor ki, İslâm'da hem alıcı hem de satıcı kat'iyen herhangi bir zarara uğratılmamakta ve her ikisi de ticarî akitle de korunma altına alınmaktadır. Bizzat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) devrinde ticaretle böyle teferruata ait meselelerin ele alınmış olması, İslâm dininin mucize bir sistem olduğunu ve bu sistem içinde çözülmedik bir mesele kalmadığını/kalmayacağını göstermektedir.

b. Malın bir kıymet ve değerinin olması

İslâm'da yasak edilmiş bir kısım muharremât (haram kılınmış şeyler) vardır ki, bunların ticaret malı olarak alınıp satılması caiz değildir.

⁴¹² Buhârî, *büyü* 48; *istikrâz* 19; *husûmât* 3; *hiyel* 7; Müslim, *büyü* 48; Ebû Dâvûd, *büyü* 68; Tirmizî, *büyü* 28; Nesâî, *büyü* 51; Muvatta, *büyü* 98.

⁴¹³ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 11/332-335.

⁴¹⁴ Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhû*, 5/3536-3537.

⁴¹⁵ Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/4, 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/268; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, 4/268.

Meselâ, İslâm'a göre, içki, domuz ve kan haramdır.⁴¹⁶ Bunları alıp-satmak da aynı Şekilde haramdır. Zira bunlar, İslâm'a göre 'mâl-i mütekavvim (kıymet ve değeri olan mal)' değillerdir. Bunların ticaretini yapan bir insan, faiz alan, hırsızlık yapan, milletin malını gasp eden kimseler gibi haram bir iş yapmış olur.

c. *Mala hâkim olunması*

Bir insan havadaki kuŐu, denizdeki balığı satamaz. Böyle bir alışveriş asla caiz değildir. İslâm'da bir malın alınıp-satılabilmesi için o malın, kişinin hâkimiyeti altında olması gerekir.⁴¹⁷ Ancak selem ve istisna' (mal sipariŐi) akitleri bundan müstesna kabul edilmiŐlerdir.⁴¹⁸

Görülüyor ki, İslâm'da ticaret müessesesi çok sağlam ka-ideler üzerine oturtulmuş ve âdeti suiistimale meydan verebilecek bütün menfezler kapatılmaya çalıŐılmıŐtır.

2. *Selem ve Şartları*

Selem; para peşin, mal veresiye olmak üzere yapılan ticarî bir akit Őeklidir. Günümüzde de çok yaygın olan bu alışverişe göre, alıcı parayı peşin yatırır.  zerinde anlaşılan ileri bir tarihte de malı teslim alır.

Mal göz önünde olmadığı için, bir anlaŐmazlık ihtimaline karşı selem alışverişi bazı Şartlara bağlanmıştır.

Bu Şartlar Őunlardan ibarettir:

1. Malın cinsi belli olmalıdır. Buğday, arpa veya piring gibi.

2. Malın nev'i belli olmalıdır. Yağmur veya kuyu suyu ile sulanmıŐ olması gibi.

⁴¹⁶ Bakara s resi, 2/173, 219; Mâide s resi, 5/90.

⁴¹⁷ *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye*, mad. 369;  mer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istilahat-ı Fikhiyye Kamusu*, 6/28-31.

⁴¹⁸ *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye*, mad. 380-392;  mer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istilahat-ı Fikhiyye Kamusu*, 6/111-118.

3. Malın sıfatı belli olmalıdır. İyi, orta veya düşük kalite gibi.

4. Malın ölçü, tartı veya adet itibarıyla miktarı tespit edilmiş olmalıdır.

5. Malın teslim yeri ve tarihi belli olmalıdır.

6. Mal, selem yoluyla alışverişe elverişli olmalı ve şer'an faiz sayılan türden olmamalıdır. Meselâ, altın veya gümüş para karşılığında yine altın veya gümüş satın alınmamalıdır.

7. Para peşin ödenmelidir. Aksi hâlde selem akdi geçersizdir.⁴¹⁹

Selem akdi, bu ve benzeri bazı şartlara bağlı olarak tecviz edilmiştir. Diğer alışveriş şekilleriyle beraber bu alışveriş şekli de, şekil ve pratikteki tatbik edilebilirliği itibarıyla bize şunu bir kere daha hatırlatmaktadır ki, topyekün bir hayatı garanti altına alma vaadiyle gelen İslâm, ne ferdî ne ailevî ne de cemiyete ait hiçbir meseleyi asla ihmal etmemiştir.

Kur'ân ve Sünnet'in sinesine kulak verdiğimiz zaman, tek bir fertten en büyük topluluklara, ondan değişik dünya milletlerine kadar onda bütün bir hayatın ses ve soluğunu duyar gibi oluruz.

Kur'ân, muhtevası içinde bu hususlara büyük bir yer ayırmıştır. Öyle ki, çarşı ve pazardaki en küçük ticarî işlerimiz dahi onda söz konusu edilmektedir. Hem kevnî kanunlar hem de şer'î prensipler, onda açık ve net olarak anlatıldığına göre insana düşen onu iyi anlamaya çalışmak ve ona uymaktır.

Ticarî yapılanma için de aynı şeyler söz konusudur. İslâm'ın meşru gördüğü ticaret ve alışveriş şekilleri piyasa ve pazarı âdeta içinde ibadet yapılan büyük bir mâbet havasına soktuğu gibi; İslâm'ın gayri meşru dediği, tasvip etmediği ticaret ve alışveriş şekilleri de yine aynı piyasa ve pazarı

⁴¹⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, 6/111-118.

kokuşmuş bir mezbeleliğe çevirmektedir. Orada ruhî haz ve huzurdan bahsedilemez. Evet, İslâmî bir anlayış içinde yapılan alışverişin yapıldığı arşı ve pazara l h t  bir hava ve atmosfer hâkimdir. Bu hava ve atmosfer ise, insanın ruhuna Cennet kokulu bir huzur üfler.

Onun içindir ki Müslüman, İslâm'ın meşru gördüğü alışveriş şekillerini bildiği kadar, gayri meşru şekilleri de bilmeli ve kazancını haram yollara sapmadan sağlamalıdır.

3. Tekel (Monopol)

Tekel, mutlak veya nisbî olarak piyasa hâkimiyetini ifade eden bir tabirdir. Frenkesi *monopold r*. Monopol, tek satıcı demektir. Bu, bir tek fert veya firma olabileceği gibi, tek satıcı havasıyla hareket eden bir firmalar zinciri de olabilir. Mühim olan, kelimenin ifade ettiği m n d r. Pratikte her türlü mal çeşidinde tekellilik mümkündür.

Tekel, piyasaya arz edilecek mala bütünüyle hâkim olma ve onu istenilen yerlere kanalize etme işidir. Bu anlayışın hâkim olduğu ortamda, talep sahibinin ilk ve değişmeyen muhatabı, daima tekellilerdir ve piyasada sadece onların hükmü geçerlidir.

Bütün monopolc ler bu tarife girdiği gibi, müstehlik (tüketicisi) ile müstahsilin ( retici) yüz yüze gelmesine mâni olan komisyoncular da bu tarife dahildir. Bunların hepsinde ortak bir yön vardır ki o da, malın tekellede toplanıp çok defa haksız bir kazanç elde edilmesidir.

İslâm bütünüyle tekelliliğin karşıındadır. Çünkü İslâm'da adalet, değişmeyen bir esastır. O, sınıf farklılığının karşıında olduğu gibi, her türlü sınıflaşmaya giden yolların da karşıındadır. Hâlbuki monopol veya tekel, bir sınıf veya zümre hâkimiyeti demektir ki, elbette İslâm, onun karşıında olacaktır. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) birçok hadis-i şeriflerinde kemal-i hassasiyet ve ciddiyle bu konu üzerinde durmaktadır.

İslâm, içtimaîliği önde bir yapıya sahiptir. Her Müslüman da böyle bir yapının temsilcisidir. O, tek başına yaşayamaz. Hele topluma zarar verecek bir yolda asla ve kat'a yürüemez. Binaenaleyh İslâmî bir sistem içinde olabildiğine fakir, mazlum veya mağdur yoktur ve görülmemiştir. Eğer olmuşsa, bu mazlum ve mağdurlara hep birlikte el uzatılmış, bütün yardımlaşma mekanizmaları harekete geçirilmiş ve böyleleri tez zamanda içinde buldukları durumdan kurtarılmışlardır. Müslümanlar arasında uzun süreli bir mağdurlar topluluğuna tarih hiçbir zaman şahit olmamıştır.

Aksine, Müslümanlığın hükümfermâ olduğu bazı devirlerde, zekât ve sadaka vermek isteyen kimselerin, zekât ve sadakalarını verecek kimse bulamadıkları da olmuştur. Hâl böyle olunca, İslâm'ın yaşadığı zaman ve zeminlerde ne servet düşmanlığı ne de fakir düşmanlığı asla söz konusu olmamıştır. Tarih buna en doğru şahittir.

Binaenaleyh İslâm, bu yönüyle de içtimaî bir ruh ve öze sahiptir. Bu ruh ve bu hüviyet, bütün ticarî hayatın, belli bir grubun veya şahısların elinde toplanmasına, yani tekelciliğe asla cevaz vermez ve buna müsamaha ile de bakmaz.

O, topyekün topluluğa birden bakar. Topluluğun saadeti içinde ferdin saadetini esas alır. Mesut olmayan bir topluluk içinde, mesut gibi görünen ferdi de mesut saymaz. Eğer böyle bir toplumda fert mesut görünüyorsa, o, İslâmî anlamda bir ruh inceliğine ve iç derinliğine sahip değil demektir. Evet, derbeder ve perişan bir toplum karşısında rahat ve huzur içinde olabilen fert, nasıl İslâmî bir şuura sahip olabilir ki?

4. Fırsat Eşitliği ve Adalet

İslâm'ın bu disiplini de, çarşının, pazarın ve piyasanın herkese açık olmasını ister. Evet, İslâm ticaretle alâkalı iki temel esas vaz'etmiştir: *Fırsat eşitliği* ve *adalet*. Yani, çarşıda,

pazarda her insan, elde ettiği mahsulden istifade etme yolunu bulmalıdır. Şayet bazı kimselere bu imkân tanınmıyor ve  arşı-pazar onlara kapalı tutuluyorsa, fırsat eşitliği yok demektir. Bir yerde fırsat eşitliği yoksa, orada hakkaniyet ve adalet de yoktur.

Allah tarafından bir tarağın dişleri gibi eşit yaratılan insanlar, aynı muameleye tâbi tutulmuyorsa, bu olumsuz anlayış ve davranış içindeki fert ve milletler, baş aşağı yuvarlanır gider. Herkese eşit imkân ve fırsat tanınacak ki, o da kendini ifade etsin, istidat ve kabiliyetlerini inkişaf ettirebilsin. Dahası, ticarî hayat, daha geniş kaideler üzerinde yaygınlaŐsin ve kimse gadre uğramasın.

Serbest rekabetin cereyan ettiği ticarete her fert, arz edilen bu fırsat eşitliğine sahiptir. Böyle bir durumda herkes rahatlıkla ticaret yapabilir. Fiyatlar da, bir arz ve talep dengesi içinde tahakkuk eder ve marjinal gelir fiyata eşit düşer. Müstahsil, piyasa fiyatından elindeki malın tamamını piyasaya sürebilir ki, böyle bir durumda istihsal edenle, istihlâk eden arasında bir demir perde yoktur. Her Şey perdenin halka bakan y n dedir. Ortada neler dönüyorsa herkes görür. Herkes piyasayı bilir, oynanan oyunlara kanmaz.

Serbest rekabetin olmadığı yerde ise, böyle bir açıklık söz konusu değildir. Orada her Şey esrarengiz bir havaya bürünmüŐtür. Ve tekelinin istediği de budur: o, serbest rekabeti  nleme ve bunu da serbest rekabet havası içinde ve eski tr stlerin yaptığı gibi belli gruplarla anlaŐarak gerçekleştirir. Bu ise hiç Şüphesiz bir grubun kendi arasında anlaŐıp, piyasayı istibdadı altına alması demektir. Büyük holding ve kartellere gidilirken bütün Őenaat ve denaatiyle bu istismar yoluna girildiğini açık ve seÇik olarak görmek mümkündür.

Tabi  ki bunun bize bakan düşündürücü bir yanı da var. O da Şudur: Müslümanlar, tekelci cephenin bu Şekilde bir araya geliŐlerinden -ki onları bir araya getiren sadece

menfaattir- ibret almalı ve dine ait bütün dinamikleri kullanarak güçlerini bir araya getirmeli ve ticarî sahada söz sahibi olmalıdırlar. Bunda zaruret vardır. Aslında ellerindeki bütün paraları yurtdışındaki bankalara yatıran ve sadece kendi çıkarlarını düşünen, vatan ve milletten kopuk insanlara mukabele etmek de ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

Bir Müslüman, vatanını canı kadar sever. Çünkü o, bilir ki vatan sevgisi imandandır.⁴²⁰ Öyle ise, bir Müslüman kazandıkça milletine de kazandıracaktır. Onun güçlü olması milletin güçlü olmasıyla aynı mânâyâ gelecektir. Hâlbuki onun güçlü olması için, her Müslümanın elindeki küçük sermayeyi bir araya getirmesi gerekmektedir. Aksi hâlde güçlü olmak mümkün değildir. Zira bugün büyük birer vakum oluşturmuş olan holding ve karteller küçük sermayeleri yutarak beslenmektedir.

Bu hususa da yeri geldikçe dikkatinizi istirham etmiş ve sahabenin bir iki sene içinde Medine'nin çarşı ve pazarına nasıl hâkim olduklarını müşahhas bir şekilde size arz etmeye çalışmışım. Mekke'den göç edip gelmiş muhacirler, orada ticarî kurnazlıkta dorukta bulunan bir cemaat karşısında piyasayı kısa zamanda ele geçirmiş ve Medine çarşı ve pazarında onlara ticaret yapma imkânı bırakmamışlardı.

Müslümanlar akıllı davranmalı ve sahabenin bu muvaffakiyeti, onlara, imkânsız gibi görünen bazı hedeflere ulaşabilirlik adına bir misal olmalıdır. Evet, memlekette sadece bu vatanın evlâdına ve bizim insanımıza yararlı olacak olanlar daha çok kazanmalı ve kazandırılmalıdır. Bu ülke ve milletin değerlerine karşı olanların para kazanmasına, sonra da bu paranın gülle ve bomba olup bu milletin başında patlamasına imkân verilmemelidir. Müslümanların paralarının yabancı bankalara akmasına göz yumulmamalıdır. İşte bu meselenin bir de böyle hassas bir tarafı var.

⁴²⁰ Aclûni, *Kesfü'l-hafâ*, 1/413-414.

Tekelci, piyasayı elinde tutmak ve piyasada son sözü kendisi söylemek ister. Arz ve talep dengesi onun elindedir. Piyasadaki fiyatları o tayin eder. Dolayısıyla tekelliliğin hâkim olduğu piyasada isteyen istediği kadar istihsalde bulunamaz. Zira müstahsil onun gözüne bakmaktadır.  reteceği Şeyi onun talebi kadar üretecektir. Aksi hâlde ürettiği mal elinde kalır ve hiçbir işe yaramaz.

Meselâ, tekelci müstahsile “Ben bu sene ancak beş ton buğday alacağım.” dese, müstahsil o sene beş ton buğday elde edecek Şekilde kendini ayarlar. Hâlbuki elindeki tarlanın kapasitesi belki bunun   katıdır. Ama tekelci beş ton dediği için o da daha fazlasına cesaret edemez. Yani müstahsil, monopolcünün talebinin dışına çıkamaz. Böyle olunca da hem müstahsil hem tarla hem de tarlada çalışacak o kadar insan muattal (işsiz) kalır.

Siz bu meseleyi bütün iş kollarına teşmil edebilirsiniz. Evet, çok defa sadece bir Şirzime-i kalil (k c k bir azınlık) bundan istifade eder, fakat topyekün millet zarar eder. Eğer ticaretin girizg hına az v kıf olsaydık,  arŐımızda, pazarımızda, âlem-i ölüm’ın  arşı ve pazarlarında da bu türlü tekellilerin nasıl milletin kanını emdiklerini görecektik. Ve milletin haysiyet ve izzetiyle nasıl oynandığına Şahit olacaktık; heyh t ki heyh t..!

Tekelci fevkalâde iştirâ (satın alma) gücüne sahiptir. Parayı elinde topladığı için çarşıda, pazarda istediği malı alır, stok yapar, sun’  darlık meydana getirir. Böylece millet bunalımdan bunalıma, krizden krize girer. Netice itibarıyla bu, çok defa bir enflasyona da götürür.

Bütün bunları tekelci tezgâhlar. Senaryoyu hazırlar ve sahneye sürer. Sonra bunun ardından da çeşitli reaksiyonlar baş gösterir. Lokavtlar grevleri, grevler lokavtları takip eder durur. Sebep-netice zinciri uzar gider ve bu gidiŐin önünü

de kimse alamaz. Çünkü hastalık ve dert başkadır. Konu, mü'minin imanla enginleşmiş kalbiyle ele alınmadıkça meseleleri halletmek mümkün değildir.

Aslında böyle, yani bir avuç monopolcünün milletin mukadderatına hâkim olduğu bir toplulukta içtimaî huzur ve saadetten de söz edilemez. Onlar hep mesut ve bahtiyar olduklarını söyleyecek, alt kattaki yangını görmezden gelerek üst katlarda düğün yapıp oynayacak, memleket cayır cayır yanarken onlar, her türlü zevkin tadını çıkarmaya çalışacaklardır.

Bunlara belki gülmek gerekecek ama, bir milletin kaderiyle sıkı sıkıya alâkalı olan bu meselelere biz şimdiye kadar gülmediğimiz gibi, şimdi de gülmeyecek, sadece ağlayacağız. Altta yangını itfaiyeciler söndürmeye çalışırken, üstte düğün alayı... Bu, bizi ağlatan bir husustur ve daima ağlatmıştır, bundan sonra da ağlatacaktır.

5. İhtikâr (Speküstasyon)

Tekel ve tekelliliğin bir devamı da *speküstasyon*lardır. Speküstasyon, ihtikâr demektir. Satın alma gücü olanların, ucuz zamanda çarşı ve pazarı tarayıp ne varsa toplamaları, sonra da fahiş fiyatla bunları satmaları bir ihtikâr hareketidir.

İhtikâr, ticarî bir ahlâksızlıktır ve günümüz dünyasında büyük tröst ve kartellerin yaptığı *speküstasyon*ların başında gelir. Onlar bir kısım ajanları vasıtasıyla piyasayı didik didik ederek araştırırlar. Sonra hangi malda kıtlık baş gösterecek, onu belirler, toplar ve bir yere stok ederler. Ardından da o malı çok fahiş fiyatlarla satarlar. Tabii onlar kazanırlar. Ama millet de bundan olabildiğine zarar görür.

Zaten bugün piyasada, fitrî ve tabii ticarî dalgalanmaların getirdiği bunalımlardan çok, sun'î krizler vardır. Evet, bir kısım kimseler halkın, milletin, ülke ve insanlığın kaderiyle oynamak suretiyle bu tür bunalımları sun'î olarak meydana getirmektedirler.

Gariptir, bazı kimseler, fiyat dalgalanmalarına karşı spe-
k lasyonu, istihsale yardım maksadıyla mahzursuz görürler.
Bunlar derler ki, “İyi niyetli kimseler, ambarlarını, arpa, buğ-
day ile doldursunlar, sonra çarşıda, pazarda bunların kıtlığı
söz konusu olunca ambardan çıkarsın ve milletin ihtiyaını
karşılasınlar. Böylece kıtlıktan dolayı fiyatlar çok aşırı yüksel-
mesin. Halkın karşısına astronomik rakamlar çıkmasın. Bunun
için spekülasyonda mahzur yoktur. Veya sen toplarsın da bu-
nu müstahsile verir, istihsali kolaylaştırırsın. Ambarlarını dol-
durursun.  arşıda pazarda kıtlık baş göstermeye başlayınca
da, dağıtır ve bu bunalımı önlemiş olursun.”

Bu, bir iddiadır. Ne var ki şimdiye kadar bu iddiayı pratik-
te doğrulayacak, tasdik edecek herhangi bir hâdise tespit edil-
memiştir. Ancak imanlı bir toplumda ve ahiret mülâhazasıyla
yaşayan insanlar arasında görülebilecek böyle bir d şunce-
ye, her Şeyi maddede arayan ve yaptıklarını hep ticaret d -
şuncesiyle yapan toplumlarda rastlamak asla mümkün olma-
yacaktır. Evet, onlar ambarlarını doldururlar; ama bunu, sırf
kıtlık ve bunalım anlarında kat kat fiyata satmak için yapar-
lar. Yoksa milleti rahatlatmak ve pazara mal sürerek fiyat ar-
tışlarını önlemek için değil.

Fiyatları ne kadar artırırlarsa artırınsınlar, ihtiyaçtan dola-
yı bazı mallara her zaman talep bulunur. Bu sebeple spek -
lat r, ucuz fiyatla aldığı malı fahiş fiyatla satma imkânını her
zaman bulur ve milletin kanını emer. Emer ama, arkasından
da başkalarından reaksiyonlar gelir. Toplumda rahatsızlıklar
baş gösterir. Bir kere meseleye yanlış Şekilde mualecede bu-
lunulduğu için, artık bu ateşi ne kurşun ne de polisin jopu
söndürür. Ziya Paşa'nın dediği gibi:

Bil illeti, kıl sonra mud v ta tasadd ,

Her merhemi her yaraya derman mı sanursun?

Evet, evvelâ derdi bilmek, sonra tedavi yollarına başvur-
mak gerekir: Eğer kalb ve ruh gıdasızlığından bir kısım kimseler

sokağa dökülmüşse, kalbî, ruhî hayat ihmal edilmişse, ahiret inancı yoksa, kabir sonrası onun için söz konusu değilse.. ve hele Allah'la münasebetinde de kopuksa, o hep sallantıdadır. Ona kalbinin muhtaç olduğu dermanı vermek gerekir. Önce şefkatle onun imdadına koşulmalı, sonra midesini doyurmalıdır ki, problem olmasın. Ne var ki bu, işin sadece bir yönüdür. Aslında meseleyi sadece midede aramak da bir yanlışlıktır. Ve maalesef insanımıza ard arda hep bu yanlışlıklar yapılmaktadır. Hâlbuki önce onun kalbi tedavi edilmeli ve ona insan olduğu hatırlatılmalıdır. Burada bir idarecinin küçük bir notunu zikretmekte fayda mülâhaza ediyorum:

O, “Allah’a kâsem ederim, altı sene idareciliğinde bulunduğum bir müessesede, talebeye ait sabuna elimi sürmedim, onların bir kaşık yemeğini ağızıma koydumsa, iki misli parasını verdim. Zira, ‘Allah sorar’ dedim. Hâlbuki ben orada fahrî olarak hizmet ediyordum. Diğer hususlara da aynı ölçüde dikkat etmeye çalıştım.” diyor ve ilave ediyordu: “İki senelik askerliğimi telsiz operatörü olarak eda ettim. Askeriyeye ait kalemle kendi adıma bir tek harf yazmadım, oranın bir parça kağıdını kullanmadım. Niçin böyle yaptım? Zannediyorum, Allah’tan korktuğum, mü’min olduğum ve ‘Âmentü billah’ ahd ü peymânî ile Allah’a dehalet ettiğim için yaptım.”

Şimdi bu tür mü’minlerin spekülasyon yapmasına imkân var mıdır? Öyleyse, spekülasyonun tek önleyici çaresi, Allah korkusu ve muhasebe duygusudur.

Muasırlık iktisatçılardan A. P. Lerner, çarşıda-pazarda bu türlü ihtikârları önlemek için spekülasyona spekülasyonla mukabele ederek onu kontrol altına almak gerektiğini söyler.⁴²¹ Yani devlet veya spekülasyona karşı olanlar da mal stoku yapsınlar. Hazırcılar stoklarındaki malı çarşıya, pazara sürecekleri zaman, bir serbest rekabet hâlinde onlar da ellerindeki malları pazara sürüversinler.

⁴²¹ M. A. Mannan, *İslâm Ekonomisi*, s. 278.

Allah'tan korkmayan, mesuliyet duygusu taşımayan ve bir ahiret hesabı olmayan insanların bunu suiistimal etmeyeceğine dair teminat verilemez. Onun için bu mevzuda, gönülleri Allah'a imanla donatma ve kalblere yasakçı koymaktan başka çare yoktur. Evet, fertleri, bu tür ulv  duygularla donatma ve cemiyeti, böylesine donanmış fertlere emanet etmekten başka çıkar yol yoktur.

Öyleyse böyle korkunç bir dert karşısında çare arıyorum diye sağda solda dolaşanlar, yarayı tedavinin yolu açık ve seçik iken, başka yollarda dolaşıyor, sadece derdi artırıyolar demektir.

Duşunun ki, adamın apandisti patlamış. Adım adım eceli yaklaşıyor ve zavallı sağa sola inhiraf etmeden mezara doğru koşuyor. Acemi bir doktor gelmiş ona ağrı kesici iğne vuruyor. Hâlbuki i zehirlenme var. Bunun çaresi, tez elden onu ameliyat masasına yatırma ve içinde kendini zehirleyen o artıkları dışarı çıkarmaktır. Yoksa ağrıyı kesmek için sarf edilen çaba sadece ölümü hızlandırır ve apandisti patlamış adama da hiçbir fayda sağlamaz.

Hem ağrı bir bakıma sigorta gibidir; insanı tedaviye sevk eder. Zannediyorum içtimaî bünye için de durum aynıdır. Eğer sadece bünyedeki ağrıyı duymama üzerinde dururlarsa, bünyedeki öldürücü faktörlerin sessiz sessiz gelişmesine yol açılmış olur.

Mehmet  kif ırkçılık karşısında öfkelendiği bir anda şöyle der:

Ben de Arnavud'um,

İşte perişan yurdum.

Ben de öyle diyeyim: "İşte perişan yurdum! İşte yaralarını inilemeyen vatanım ve işte dertleri teşhis edilemeyen insanım..!"

Evet, hastalığa başka başka yollarla mualecelerde bulunmuş, âdeta hastaya kafeinli ilaçlar verilmiş, uyutulmuş. Bu

arada kangren ve kanser bünyede geliştikçe gelişmiş, bütün uzuvları hâkimiyeti altına almış. İşte o zaman Lerner'in nokta-i nazarına değil, Allah'ın emrine uymak ve Resûlullah'ın beyanları içinde kendimize çeki düzen vermek mecburiyetindeyiz. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyuruyor:

*“Bir kimse Müslümanlara karşı spekülasyonda bulunursa (mal stoku yapar ve dar günlerde o malı piyasaya sürmeyi düşünürse), o bu işte hatalıdır, Allah ve Resûlü'nün zimmetinden çıkmıştır.”*⁴²²

Yani o, Allah ve Resûlü'nün himayesinden mahrumdur. Ve yine Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyuruyor:

*“Kim Müslümanlara karşı 40 gün bir yiyecek maddesini alsın, bir yerde fiyatlar yükselsin diye bekletse ve sonra da onu tasadduk etse, bu tasadduk Allah katında asla kabul olmaz.”*⁴²³

Çünkü kazancına haram karışmıştır. Evet, insan böyle bir para ile hacca gitse, oradaki dualar yüzüne çarpılır. Midesinde haram taşıyan bir insanın namazı paçavra gibi sahibinin yüzüne çarpılır. Haramdan yapılan tasadduk da aynı şekilde kabul görmez ve geri verilir.

Tekrar ediyorum, ihtikâr haramdır ve onun için de Allah Resûlü, ihtikâr edilen bu maldan yapılan tasaddukların kabul olmayacağını ifade buyururlar.

6. Damping

Spekülasyonun bir çeşidi de *dampingle*dir. Malı, istihsal fiyatının altında bir fiyata satma ameliyesine *damping*

⁴²² Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/14.

⁴²³ Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, 2/364; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 4/97, 99; Mübarekfürî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, 4/405.

diyoruz. Az açalım: 10'a mâl olan bir emtiayı, başka bir yerde 8'e satma gibidir ki, buna fıkihta *vaz a satıŐı* denir.⁴²⁴

Damping arŐıda, pazarda bir kısım kimseleri refüze etmeye matuf kurulmuş bir dolaptır. Bununla, bazı tüccarın saf dışı bırakılması ve piyasada hâkimiyetin ele geçirilmesi hedeflenir.

Saikler ne olursa olsun, damping yapanlar umumiyetle bir yanlış talep tahminine binaen fazla mal istihsal ederler. Sonra da ellerinde kalan malı bu us lle eritirler. Böyle bir damping biraz masum görünebilir.

Bazen de, bir yerin çarŐısına, pazarına, piyasasına girmek amacıyla ucuz satmak Şeklinde damping yoluna tevessül edilir. Yabancılar bugün  sl m memleketlerinde bunu yapıyorlar.

Bakıyorsunuz, Kızıldeniz'in bir limanına büyük bir devletin gemisi yanaŐmıŐ halı satıyor. Tetkik ediyorsunuz, halının fiyatı sizin m liyetinizin yarısı kadar. Hem de burada mal ayağınıza kadar gelip teslim ediliyor. Aslında onların bu halıdan k r etmeleri söz konusu değildir ama, onlar için mühim olan piyasaya hâkim olmaktır. Zira daha sonra piyasaya sürülecek mallarla zararları fazlasıyla telafi edilecektir.

Çok defa piyasaya hâkim olmak için yapılan ucuz satıŐların arkasında böyle kötü bir niyet vardır. Zira başkaları okertildikten sonra piyasaya onlar hâkim olacaktır. Bu, haince bir düşüncedir: Malı başkalarına göre üç-beş kuruŐ ucuzuna verir; ama mutlaka ya kalitede ya ölçü veya tartıda onu fazlasıyla ıkarrı.

Bu konuda bir başka yöntem de Şudur: Başkalarının bir piyasada mal satamaması, rekabet edememesi için mal piyasaya ucuzda dökülür. Buna karşı başkaları rekabet edemez ve

⁴²⁴ Zuhayli, *el-Fıkhul- sl mi ve edilletuhû*, 5/3766-3776.

saf dışı kalırsa dampingci orada işi tekeline alır, pazarı da piyasayı da artık o belirler.

Görülüyor ki, spekülasyon ister damping, ister başka bir şey olsun, gidip tekelciliğe dayanmakta ve ticaretin belli ellerde toplanmasını netice vermektedir. Bu yönüyle de o, İslâm nazarında merdut ve mezmumdur.

Bir mü'minin bu şekilde başkalarını ticarî sahadan refüze etmeye, saf dışı bırakmaya hakkı yoktur. İslâmî bir ortamda herkes çarşıda, pazarda rahatlıkla ve fırsat eşitliği içinde, adalet ve hakkaniyet gözetilerek muamele görür, Allah korkusuyla hareket eder, Allah'a karşı saygılı olur ve ticaretinde hakkaniyeti gözetir. Aksine, kalblerde Allah korkusu ve ahiret endişesi yoksa hiçbir spekülatif faaliyetin önünü almak ve ticarî hayata âhenk getirmek mümkün değildir.

Israrla üzerinde durulan bir hususa burada yeniden temas etmek gerekiyor: Eğer biz, İslâm gibi en ideal bir sistemi tatbik ederek insanları ona lââyık birer fert olarak yetiştiremezsek hiçbir meseleyi halletmiş olamayız. Sistem ne kadar mükemmel olursa olsun, fertler açısından tatbik edilmiyorsa, o mükemmelliğin pratikte hiçbir faydası yoktur. Onun için teker teker her ferdin ruh ve mânâ yapısını, İslâm'a göre ayarlamak zorundayız.

Ticarî hayat için de durum farklı değildir. Helâl ve haram şuuruna sahip olmayan fert ve toplumlar, İslâm'ın gayr-i ahlâkî kabul ettiği, onun için de şiddetle yasakladığı ticaret şekillerinden nasıl olur da uzak dururlar? Bu, imkânsızdır. Ancak helâl ve haram şuuruna sahip insan ve cemiyetlerdir ki, hiçbir zorlama olmadan, seve seve ve gönül rızasıyla İslâm'ın yasak kabul ettiği şeylere yanaşmaz ve onu işlemekten kaçınırlar.

İşte aşağıda arz edeceğimiz canlı örnek, bunun en çarpıcı ve güzel bir delilidir.

7. Bir Mü'min Örneği

Allah Resûlü, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderir. Muaz b. Cebel ki, Akabe'de Allah Resûlü'ne biat etmiştir. İslâm'a girdiği gün belki yüzünde tüy bile yoktur; evet, işte o kadar gençtir. Ona ikinci bir Ömer dense sezâdır. Zira o büyük bir dâhidir. Çevresine karşı itimat telkin eden ve saygı uyandıran aydınlık bir simadır.

Kendisinden yaşça çok büyük sahabeden birçoğu Hz. Muaz'a karşı saygılı ve hürmetkârdır. Allah Resûlü onun hakkında, *"Ümmetimin helâl ve haramı en çok bileni Muaz b. Cebel'dir."*⁴²⁵ buyurmuşlardır.

Ve işte bu Muaz şimdi, bizzat Efendimiz tarafından Yemen'e gönderilmektedir. İki Cihan Serveri onu Medine çıkışına kadar geçirir ve yolda ona sorar:

"Yâ Muaz! İnsanlar arasında ne ile hükmedeceksin?"

Muaz bu soruya:

"Allah'ın kitabıyla." cevabını verir. Efendimiz tekrar sorar:

"Ya aradığını onda bulamazsan?" Muaz b. Cebel'in cevabı:

"Allah Resûlü'nün sünnetiyle." olur. Efendimiz üçüncü defa sorar:

"Ya onda da bulamazsan?" Ve Muaz Efendimiz'i çok sevindirecek olan şu cevabı verir:

"O zaman da kendi re'yimle amel ederim."

Allah Resûlü onun bu cevabına o kadar sevinir ki, hemen ellerini kaldırır ve şöyle der:

*"Resûlullah'ın elçisini buna muvaffak kılan Allah'a sonsuz hamd olsun!"*⁴²⁶

⁴²⁵ Tirmizî, menâkıb 32; İbn Mâce, mukaddime 11.

⁴²⁶ Tirmizî, ahkâm 3; Ebû Dâvûd, kadâ 11.

Muaz b. Cebel Yemen'e giderken çok borçluydu. Borçlu oluşu cömertliğinden ileri geliyordu. Evet, o olabildiğine cömert bir insandı. Yakınları ona, Yemen'e gittiğinde ticaretle uğraşmasını ve dönüşte hiç olmazsa borçlarını ödemesini tavsiye ettiler. O da bu görüşü onlarla paylaştı ve Yemen'de hem devlet memurluğu yaptı hem de ticaretle uğraştı.

Aradan seneler geçti ve bir gün Medine'ye geri döndü. Ama o döndüğünde artık Resûl-i Ekrem yoktu. Hz. Ebû Bekir halifeydi. Hz. Ömer de onun veziri durumundaydı.

Hz. Ömer, Muaz'ı çok severdi. Hatta vefatı anında en büyük teessürlerinden biri de Muaz'ın vefat etmiş olmasıydı. O, Hz. Ömer'den çok önce Amvas'ta, yakalandığı veba sebebiyle ölmüştü. Bu itibarla Hz. Ömer ölüm döşeginde şöyle diyordu: *"Ah keşke Muaz b. Cebel hayatta olsaydı! Onu yerime halife olarak tavsiye ederdim ve işte o zaman kalb ve gönül rahatlığı içinde ölebilirdim."*⁴²⁷ Hz. Ömer'in Muaz hakkındaki kanaati işte böyle idi.

Fakat gel gör ki, Hz. Ömer, Muaz'ın Yemen'den mal-mülk edinerek döndüğünü duyunca hemen halifeye müracaat etmiş ve Muaz'ın elindeki bütün malların müsadere edilmesini istemişti. Ancak, Hz. Ebû Bekir onun bu teklifini kabul etmemişti. Zira onun Muaz hakkında zerre kadar şüphesi yoktu. Gerçi Hz. Ömer'in de Muaz'dan şüphesi yoktu ve olamazdı da. Ama o, Muaz'ın töhmet altında kalmasını istemiyordu.

Bu mülâhaza ile vakit geçirmeden Muaz b. Cebel'in (radiyallâhu anh) kapısını çaldı: *"Sen Yemen'e giderken hiçbir şeyin yoktu. Hâlbuki bugün mal-mülk sahibisin. Bence sen getirdiklerinin hepsini beytül mâle devretmelisin."* dedi.

Muaz b. Cebel, Ömer'e (radiyallâhu anh) hiçbir karşılık vermedi. O gece evinde istirahat etti. Sabah çok erken

⁴²⁷ Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1/228-229; 9/305.

saatlerde Hz. Ömer'in kapısını çaldı. Gözyaşları içindeydi; Hz. Ömer'e şunları anlatıyordu: *"Bu gece bir rüya gördüm. Beni büyük bir deryanın içine attılar, üzerime peşi peşi sine dalgalar geliyordu. Boğulacak gibiydim. Sürekli dalgalarla peeşişiyordum. Sonra sahilde sen belirdin. Elimden tuttun, beni çıkardın. Anladım ki, Yemen'den getirdiğim her şeyi beyt lm le vermem gerekiyor. Ben onların bütününü beyt lm le veriyorum."*⁴²⁸

İşte bizim insanımız!.. Halifesi ile, halifenin yardımcısı ile ve mal memuru ile bizim insanımız. Her h llerıyla ideal bir topluluk teşkil eden bizim insanımız...

Bizim insanımızda gayri meşru yollardan kazanmak şöyle dursun, alın teri ile kazandığının içine sızabilecek en küçük şüpheli bir malın bulunması bile söz konusu değildi.

Onun için çok rahatlıkla diyebilirim ki, bizde kat'iyen spekülasyon olmaz. Bizde ihtikâr olmaz. Hatta ihtimal, bir mü'min, kendine ait olmayan bir arpayı bile ağzına koysa, gider bir süre ağzını fırcalar.

Ama bu inanca sahip olmayanlar, yüzü Hakk'a dönük bulunmayanlar, boyunlarına zincir, ayaklarına pranga taksanız, yine gayri ahlâkî davranışlar içinde alıp-ırpacak, içtimaî hayatı sarsacak; buhranlar, krizler meydana getirecek; halkı da devleti de asayiş ve emniyet kuvvetlerini de huzursuz ve tedirgin edeceklerdir.

Muaz'dan rahatsız olacak devlet düşünebilir misiniz? Muaz'dan rahatsız olabilecek emniyet kuvveti düşünebilir misiniz? Öyle bir insandan rahatsız olan, yani m 'minin m 'minliğinden ve faziletinden tedirgin olan sadece şeytan olur. Eğer insanlar arasında böyle biri varsa, o, muvakkaten de olsa şeytan hâkimiyetine kendisini kaptırmış demektir.

⁴²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/585-586.

Bizim insanımız faziletlidir. Yarınki nesiller böyle bir faziletle arz-ı dîdâr ettikleri zaman bu işin pratiği nasıl olurmuş görülecektir. Evet, geleceğin nesli sahabeyi anlama mevzuunda bizim için –inşâallah– örnek bir nesil olacaktır.

Arz ettiğimiz bu meseleler, iktisatçılar tarafından çok farklı şekillerde mütalâa edilebilir. Ama netice itibarıyla hepsi de kabul edecektir ki, İslâm, yeryüzünde eşi ve menendi (benzeri) olmayan yegâne semavî bir sistemdir. Çünkü o, Allah kelâmının, inanmış insanların temiz vicdanlarında mâkes bulmasının unvanıdır.

8. Fiyat Teşekkülü

Fiyat, bir mal veya hizmetin para birimiyle ölçülen mübadele değeridir. Normal bir alışverişte fiyat, arz ve talep tarafından belirlenir.

Biz, şartlar öyle gerektirdiğinde, şayet bir fiyat ayarlamasına veya narh uygulamasına gidersek, yine vicdan duruluğumuzla, ruh selâmetimizle ve iç âlemimizdeki istikametle gideriz.

Başkaları için fiyatta aldatmalar olabilir; ama bizim dünyamızda bu türlü şeyler asla bahis mevzuu değildir. İktisatçıların muztar kalıp, her çıkan kanuna munzam, yeni bir kanun çıkarıp onunla mükellefi bağlamalarına mukabil, biz bunların hiçbirine kat'iyen lüzum hissetmeyiz.

Bizim mükellefimiz, sorumluluk ve hesap duygusuyla elikolu bağlanmışır. Bu mevzuda en hassas nokta şudur: Mülk Allah'ındır ve bir insan, ister mal sahibi, ister emanetçi olsun, mülkünde tasarruf yaparken, mülk sahibinin izni dairesinde tasarruf yapar. O'nun kullarını sıkıntıya sokmak şöyle dursun, onlara küçük bir kötülük ihtimalinden dahi korkar ve tir tir titrer.

Mülk Allah'ındır. Verdiği mülkünden dolayı bize düşen, sadece rızası dahilinde tasarruf ve O'na hamd ve senâ etmektir. Bu, belki ticarî hayatta fiyat dalgalanması veya dalgalanmamasının da temel felsefesini teşkil etmektedir.

Yani bu sayede bizde, ne sun'î fiyat yükselmeleri ne de tekelin yükselttiği fiyatlar bahis mevzuudur. Belki, hakikî fiyat yükselmelerinde dahi biz sebebiyet verdik diye kalblerimiz tır tır titreyecektir. Korkar ve ağızımıza girecek küçük bir lokmanın haram olmasından endişe ederiz. Allah'ın, bütün inananların kalbini bu mevzuda h şy r kılmasını diliyorum.

Bu itibarla, iktisatta çok bahis mevzuu edilen nice meseleler, bizde asla söz konusu değillerdir. Bizde fiyat ayarlaması, her Şeyden önce mü'minin kalbine, onun i  hayatına ve mur kabesine bağlıdır. Buna bir de serbest ve sıhhatli rekabet eklenince, yani rekabet; karaborsacılık, ihtikâr, spekulasyon ve tekellikten kurtulunca, fiyat ayarlaması kendiliğinden ve  dil bir biçimde gerçekleşecektir.

Ticarî hayatta tekel varsa ve bir kısım kimseler bütün ticarî hayata h kmediyorlarsa,  arşı ve pazardaki emtia ve parayı bunlar topluyorlarsa böyle bir memlekette kanunlar ne kadar sağlam olursa olsun, cemiyetin büyük bir bölümü için huzur söz konusu olmayacaktır. Bunun için misal vermeye hiç de lüzum yok.

Meselenin izahı Şudur: Evvelâ tekelci, yukarıda da temas ettiğimiz gibi, istihsal sahalarının bütününün kullanılmasına meydan vermeyecektir.  nk  piyasaya fazla emtia sürülünce, yani arz fazla olunca, fiyatlar düşecektir. Böyle olmaması için tekelci, memleketteki istihsal sahalarını sürekli kontrol altında tutacaktır.

Bir yerde, bir seramik fabrikası varsa, ikincisinin kurulmasına imkân vermeyecektir. Dampingleleriyle, malı ucuza

satmakla piyasayı tekeline tutmaya çalışacak, icabında zarara girecek ve gayri ahlâkî rekabette bulunacaktır. Rakip firmayı öldürecek, böylece kendi ayakta kalacaktır. Başka ticarî sahaları da buna kıyas ettiğimiz zaman göreceğiz ki, tekelci, istihsal sahalarının başkalarınca aktif tutulmasına asla imkân vermeyecektir.

9. İslâm'da Her Şey Aktiftir

Mevzua başladığımızdan bu yana ısrarla üzerinde durduğumuz ve geleceğin iktisatçılarının bilhassa dikkatini rica ettiğimiz bir hususu son bir kez daha hatırlatalım: *İslâm'da her şey aktiftir*. O, hiçbir şeyin ölü olmasına müsaade etmez. İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyanı:

*“Bir kimse ölü bir araziyi ihya ederse, o onun olur.”*⁴²⁹

Yalnız Hanefî fıkında, böyle bir ihyâ, devlete sorularak yapılır. Diğer üç mezhepte ise, muttasıl, yani ard arda üç sene ekilmedik bir arazi başkası tarafından ekilir ve o arazi artık onun olur.⁴³⁰

Bunu, ölü toprağı ihya etme mevzuundan bir mânâda parayı stok etmeye (kenz) kadar götürebilirsiniz. Kur'ân ve hadisler 'kenz'in aleyhinde ciddî tahşidat yapmaktadır. Binaenaleyh, İslâm'da ne stokçuluk ne de şu veya bu maksatla herhangi bir yere ölü yatırım söz konusudur. Çünkü ölü yatırımda para öldürülüyor demektir.

Ayrıca, İslâm'da her şey gibi fert de aktif olacaktır. Onun için Müslümanlıkta kahvede miskin miskin oturmak ve boşuna vakit öldürmek yoktur. İslâm'da emeklilik müessesesi de şimdiki şekliyle mezmumdur ve hoş karşılanmamıştır. Çünkü

⁴²⁹ Ebû Dâvûd, *harâc* 37; Muvatta, *akdiye* 26; Tirmizî, *ahkâm* 38.

⁴³⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 7/191-192.

onda da bir pasiflik söz konusudur. Hiçbir fıkıh kitabında emeklilikten bahsedilmemektedir. İnsan çalıştığı kadar çalışacak, eli-kolu tutamayacak hâle gelince de devlet ona i ne (yardım) fonundan bakacaktır. Fakat, eli-ayağı tuttuğu m d-detçe o kat'iyen hazırdan yemeyecektir.

Yine aynı sebeplerdir ki, İslâm, imaret müesseselerini doğru bulmamaktadır. Çünkü bunlar, uyuşuk ve tembel insan üremesine sebebiyet vermektedir. Ancak sınırlı olarak, geçimini tedarik edemeyen, felçli ve hastalıklı kimselere devlet belli bir fondan bakacaktır. Fakat, atalet müessesesi olan imaretler her zaman sorgulanabilecektir.

İslâm, her Şeyiyle; evet, insanından toprağına, ondan parasına kadar her Şeyiyle aktiftir. Hâlbuki tekelci ticareti elinde tuttuğu zaman, pek çok istihsal sahasını  t l bırakacak, onları işlemez hâle getirecektir. Bu ise millî gelirin, millî servetin dinamitlenmesi demektir. Ayrı bir zararı da, istihdam alanının daralması Şeklinde olacaktır. Zira,   fabrika açılırsa üç bin insan çalışır. Hâlbuki tekelci bir fabrika açacak ve içinde bin insan çalıştıracaktır. Böylece iki bin insan gadre uğramış ve sokağa dökülmüş olacaktır. Bir kısım art niyetliler de bunu istismar ederek insanları anarşiye sürükleyecektir.

10. Tekelin Zararları

Kısacası, tekelin *iki ciddî zararı* vardır:

Birincisi, memleketin yarı istihsal sahaslarını  t l bırakma, insanları pasifize etme, çalıştırmama ve böylece memleket çapında ciddî zarara sebep verme ki, feodalizm döneminde, Batıda böyle olmuştur. (Maalesef Batıdaki dünkü s p-r nt  düşünceler de bugün bizim içimize ik me edilmeye çalışılmaktadır.) İstihsal sahasları yarı  t l hâle gelince işçi açığa alınmış olacaktır.

Bu ise, -Allah muhafaza buyursun- her an işçi cephesini anarşiye sürükleyebilir. Onun için biz her alanda sıhhatli bir rekabetin şart olduğuna inanıyoruz. Böyle bir rekabet içinde temiz vicdanlar kendilerine düşen vazifeyi yaparlarsa, kurtuluşumuz muhakkak ve mukadder demektir ki, bu sayede -Allah'ın tevfiik ve inayetiyle- arızasız sahil-i selâmete çıkarız.

İkincisi, tekелci, tekeline tutabilmek için ticarî hayata çeşitli ahlâksızlıkları sokar. Meselâ, arz ve talep dengesini öyle bir seviyede tutar ki, o seviye daima tekелcinin çıkarına ve lehinedir.

Bunu yapabilmesi için çeşitli ticarî ahlâksızlıklara girer ve bunların hepsini yapar. İcabında dıştaki ithalatçıyla veya başka bir vatan ve millet hainiyle anlaşır. Yapacağını yapar; yapar ve tekeline sürdürmeye çalışır. Bu işleyen mekanizma, bizim dışımızda olanlar için çok korkunç neticeler doğurur.

Daha önce de söylediğimiz gibi, spekülasyona karşı spekülasyonla, tekele karşı tekelle mukabele etmek asla güvenli bir yol değildir. Bu, ahlâksızlığı ahlâksızlıkla, insaniyet dışı şeyleri yine insaniyet dışı şeylerle önlemeye çalışma ve canavarlara karşı canavarca davranma gibi yanlış bir yoldur; suiistimal edilmeme garantisi hiç yoktur.

İnananlara gelince, onlarda bu türlü şeyler bahis mevzuu değildir. Zira, evvelâ, her türlü ihtikâr ve spekülasyon için Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “*Mal yığan, stok yapan, kendi menfaatini halkın zararında arayıp piyasa ve pazarı allak bullak eden, müstahsilin önünü alıp müstahsilin müstehlikle yüz yüze gelmesine engel olan ve bu mevzuda ne kadar ahlâksızlık varsa hepsini yapan ciddî hata içindedir.*”⁴³¹ buyuruyor.

Ve yine, “*Kırk gün stokçuluk yapana Allah merhamet nazarıyla bakmaz.*”⁴³² ferman eder.

⁴³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/351.

⁴³² Bkz.: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/33; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/14.

Kur’ân-ı Mucizü’l-Beyan’da, وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ *“Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele!”*⁴³³ buyrulur. Yani azab-ı elîmle tebşir et onları. Onlar ki, Allah’ı biliyorlardı, “İnandık” diyorlardı. Kendilerine Cennet bişâreti gelmesi mümkün iken bu imkânlarını kullanmadılar. Sen de şimdi onlara Cehennem bişâreti ver. Zira onlar, Cennet yolunda Cehennem’e yürüyor ve Resûlullah’ın arkasında şeytana açık duruyorlar. Onun için, فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ diyor.

Bu Kur’ân’a ait bir üslûptur: *“Onların canlarını yakacak azab-ı elîmle korkut!”* değil, *“Müjde ver onlara, gidecekleri yer gayyadır!”* şeklinde bir üslûp kullanılıyor.

Ticarî ahlâklarını düzeltmeyenlere, menfaatleri için başkalarını zarara sokanlara, kendi menfaat ve çıkarlarını toplumun menfaatlerine tercih edenlere, şahsî hayatlarını düşünüp, başkalarının mutluluğunu dinamitleyenlere bişâret ver, onların varacakları yer Cehennem’dir. Cenâb-ı Hak bizi bu kötü encamdan ve akıbetten muhafaza buyursun.

Ve yine Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

*“Mü’minlerin en faziletlisi o insandır ki, alışveriş yaptığında mûsamaha ile, toleransla, hakkaniyetle, meveddetle, mürüvvetle yapar. Sattığı zaman öyle yapar, aldığı zaman öyle yapar. Hüküm verdiği zaman öyle hüküm verir. Hakkında hüküm verildiği zaman da meseleyi öyle karşılar.”*⁴³⁴

Böyle biri her şeyi ile mükemmel bir insan ve bir fazilet âbidesidir. Binaenaleyh, bir mü’min, kendi şahsı, ailesi, topluluğu ve kabilesi adına bir şeyler yaparken, içinde yaşadığı

⁴³³ Tevbe sûresi, 9/34.

⁴³⁴ Taberânî, *el-Mu’cem’ü’l-’evsat*, 7/297.

ğı toplumu, hatta bir bakıma bütün insanlığı da düşünür ve hesaba katar.

Benim burada fazla istihsalim olabilir. O kadar istihsalim olabilir ki, ben bunu ihraç edecek memleket bulamam. Ama, ülke içinde fiyatlar düşmesin diye de götürüp denize döke-mem. Zira memleketin veya dünyanın başka taraflarında bü-tün hayat boyu bir narenciyeyi göremeyen insanlar vardır.

Günümüzde bazıları istediği kadar insan hakları havari-si kesiledursun; onların yaptıkları dediklerini yalanlayıp dur-maktadır. Afrika'da milyonlarca insan açlıktan kıvranırken, bilmem hangi melun limanda tonlarca hububat ve meyve, sırf fiyat düşmelerini önlemek için denize dökülmektedir.

Aynı şey, her kapitalist ülke için aynıyla geçerlidir. Bazı denizler de, bunların döktükleri istihsal fazlası meyve ve seb-zelerle kirlenmektedir. Kıyısı olmayan nice zengin ülkeler ih-tiyaç ve istihsal fazlalarını ateşe verip yakmaktadır. Gariptir, bu insanlık dışı davranış karşısında hiç kimseden de ses çık-mamaktadır.

11. Osmanlı ve Arap Dünyası

Hâlbuki biz böyle yapmıyorduk ve yapmamıştık. Bizim hâkimiyetimiz döneminde Ceziretü'l-Arap fakr u zaruret için-de perişan bir hâldeydi. Ama idare ve zimamdarlık bizim eli-mizdeydi. Mekke ve Medine'nin ister hâdimi, isterse oranın maddî yapısının hâkimi bizim atalarımızdı. Oralarda yaşa-yan insanların fakr u zaruret içinde yaşadığı bizce biliniyor-du. Bundan dolayı biz, vapurları arpa-buğday doldurup ora-lara gönderiyorduk.

Şimdilerde bu hakikatler, yeni yeni su yüzüne çıkıyor. Yüz-yüz elli seneden beri İslâm âlemi ile bizi düşman hâle

getirmek için ciddi entrikalar çevrildi. Araplara ve bilhassa yeni yetiŐenlere, “Osmanlılar sizi ezdiler, zulmettiler.” dendi ve onların beyinleri yıkanmaya çalıŐıldı.

Tekrar ediyorum, konu Şimdi Şimdi anlaŐılmaya başladı. Artık bir milyon tirajlı *el-Arabî* mecmuasında Hz. Fatih’in göklere çıkarılarak anlatıldığını görebiliyoruz. Bugün Abdülhamid, büyük bir d hi olarak anılmaktadır. Bugüne kadar Batının oynadığı oyun artık iflas etmiştir.

Müslüman Müslüman’a düşman olamaz. Onlar bir kısım kabile reislerine bizim paŐalarını vurdurdular. Ama bütün bunlar Lawrance gibi kimseler tarafından yapılmıştı. Bunlar bizi birbirimize düŐürmüŐ ve düşman etmişlerdi.

Ancak mesele Şimdi çok da öyle değil. Onlar bazı mecmualarında Şunları yazıyorlar: “Osmanlı devri keşke bir daha gelse de bize ve bölgeye h kmetse!”

Eski Tunus m ft s yle görüŐmemizde, bizzat kendisinden işitmiştim: “Ah keşke gelip bize rehber olsanız...” diyordu. Tunus’a, Fas’a, Cezayir’e ve bütün Mağrip memleketlerine, bizim rehberliğimiz isteniyordu.

Bu ülkelerden birçok varlıklı insan çocuğunu Türkiye’ye gönderip burada okutmak istiyor. Zira bir dönemde o mağdur memleketlere hep biz baktık. Hindistan’a vapurlarla arpa, buğdayı biz gönderdik. Onlar bunu çok iyi bilirler. Bunu çok iyi bildikleri içindir ki, felaket günlerimizde elbiselerini sattı, bize yardım gönderdiler. Kaderin cilvesi, onların yardımı Rusya eliyle bize intikal ettiği için Rus yardımı zannedildi...

Biz Müslümanlara yardım ettik, Müslümanlar da bize yardım ettiler. Başkaları bize yardım ediyor gibi göründü, kötülük yaptılar. Bir verdi, on aldılar. Yabancı bir ülkeye giderken, kendisini büyüğüm olarak kabul ettiğim bir zat bana dedi ki: “Aslında onlar, iki kahve içmeyi garanti etmeden

bir kahve içirmezler.” Bu, haddizatında onların her zamanki ahlâkıdır. İki iyilik görmeden asla bir iyilik yapmazlar.

Bu itibarla bize bir iyilik gelecekse yine kendimizden, yani bir kısım fasl-ı müştereklerle birbirimize bağlı bulunduğumuz topluluklardan gelecektir. Zaten günümüzdeki gelişmeler de hep bu istikamette seyretmektedir. Onlar da şimdilerde bunu anlamış gibi görünüyorlar.

Bir örnek olarak, Abdülhamid devrinde, İstanbul’dan başlayıp Medine’ye kadar varan tren yolu nice sıkıntılar içinde yapılmıştı. Acıdır ki, bu tren yolu şu anda enkaz hâlinde ve ihyâ edilmeyi beklemektedir.

İşin aslı biz hiçbir zaman başkaları gibi onları sömürmedik. Denize arpa-buğday dökmedik, narenciyelerimizi itlaf etmedik. Aksine, feryâd u figâna koştuk. Bu, bizim vicdanımızın emri, imanımızın gereğiydi. Allah böyle emrediyor ve Resûlullah da böyle buyuruyordu:

*“Birbirini seumede, birbirine merhamette, birbirine şefkatte mü’minlerin misali, bir bedeninin uzularına benzemektedir. Ondan bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvların da uykusu kaçır ve ona iştirak ederler.”*⁴³⁵

Bir fert veya kesimdeki ızdırap, diğerine kafa sancısı, beyin sancısı, mide sancısı, kalb sancısı çektirir. Dün Hindistanlı -ki henüz istiklâli yoktu- bizim Mağrip memleketlerindeki mağlubiyetimiz karşısında Lahor’da bir araya geliyor, milyonlar teşkil ediyor, ceketlerine kadar her şeylerini satıp, bizim imdadımıza koşuyordu. Biz de, tarih boyunca onlara hep aynı şeyleri yapmıştık.

Bugün de durum değişmiş değildir. Bizim Müslümanlardan başka hakikî dostumuz yoktur. Ne batının bir kısım İslâm

⁴³⁵ Buhârî, edeb 27; Müslim, birr 66.

düşmanları ne de doğunun münafıkları hiçbir zaman hakikî dost olmadılar. Eğer bazen bir dostluk gösteriyorlarsa muhakkak bir menfaate binaendir. Onlar bizi asla sevmедiler ve asla sevmeyeceklerdir. Şimdilerde mazideki kin ve nefretleri biraz daha alevlenmekte ve patlamaya hazır bir magma gibi için için kaynayıp durmaktadır.

Kıbrıs harek tında bunu açıkça bir kere daha görmüş olduk. Mazi, istikbalin aynasıdır. Yarın, sen bunlardan birine bir Şey yapıversen, Amerika'sıyla, Rusya'sıyla, Avrupa'sıyla bütün dünya tek vücut olur ve senin üzerine  ullanırlar. Bu böyle bilinmeli, ama yine de insanca davranmada kusur edilmemelidir.

L. AKTİF TOPRAK ANLAYIŞI

Daha önce işaret ettiğimiz gibi İslâm'ın getirdiği toprak sisteminde esas olan, toprağın devamlı canlı tutulması ve mutlaka ihya edilmesidir. Onun içindir ki, Hayber fethedilir edilmez arazi hukukunda mühim değişiklikler yapılmış, o günkü toprak ağalarının elinde pasifize olmuş ve belli ellerde toplanmış toprak, eşit paylarda halka dağıtılmıştır.

O devrin toprak ağaları araziye iki türlü işletiyorlardı:

1. Toprak, isteyene para karşılığında kiraya veriliyordu. Kiralayan şahıs, o sene hiçbir şey elde edemese de, yine kirasını ödemek zorundaydı ve ödeyemediği miktar onun borç hanesine yazılıyordu. Daha sonra da bu borç, faiziyle beraber alınıyordu.

2. Sulak araziden çıkan mahsul, tarla sahibine aitti. Kiralayan ise, ancak çorak araziden çıkan mahsule sahip olabiliyordu.⁴³⁶

Esasen bu kiralama şeklinde çalışmayı teşvik edici hiçbir husus bulunmadığından, bu çorak araziler üzerinde ciddî bir çalışma da yapılamıyordu. Zira insan, elde edeceği semere nispetinde çalışır. Çalışma neticesinde semere elde edilememesi, ya istikrarsızlık hâsıl eder ya da o işten vazgeçmeye müncer olur.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), günümüzdeki ifadesiyle bir nevi arazi reformu gerçekleştirerek, toprağı zenginlerin elinden alıp onu iyi işleyen kişilere vermiş ve onlara vergi vaz'etmişti. Böylece her fert, sahip olduğu araziye en güzel şekilde işlemeye başlamıştı.

⁴³⁶ Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk*, 2/139-141; İbn Hişam, *es-Sîratü'n-nebeviyye*, 4/321-325; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/199-206.

Nitekim Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) toprağı  tıl ve  l  olmaktan kurtarmak için getirmiş olduğu sistem içinde Bilâl b. H ris'e arazi veriyorlar (iktâ). Daha sonra Hz. Ömer, Bilâl b. H ris'in araziyi iŐlemediđini görünce, "Sen bu araziyi iŐlemiyorsun, Allah Resûlü sana bu araziyi insanlardan alıkoyman için vermedi, (ben onu başkasına vereceğim)." diyerek onun elinden alıp bir başkasına vermişti ki, üzerinde durulmaya değer.⁴³⁷

Kira da toprağı  l  ve  tıl hâle getiren bir faktördür. İslâm'da kira esas değildir. Yanlış anlaŐılmasın, "İslâm'da kira esas değildir." derken "Kira yoktur." demek istemiyorum. Çünkü, aktif politika güden bir sistemde kiranın olmaması, o sistem için bir eksikliktir.

İslâm'da, feodal düzende olduğu gibi, bir insanın herhangi bir emek sarf etmeden tarlasından, bağından, bahçesinden gelen kira ile geçimini sağlaması doğru değildir. Herkes, kendi arazisini kendi iŐlesin. İŐleyemiyorsa başka birine versin, ona iŐlettirsin ve Şayet başkası da iŐlemeden imtina ediyor ve 'Hayır, ben iŐleyemem, vaktim yok, imk nlarım müsait değil.' diyorsa, o zaman yanında tutsun, kiraya vermesin.

Hadislerde de gayet açık bir Şekilde ifade edildiği gibi, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), toprağın kiraya verilmesine müsaade etmemiş ve arazinin ya bizzat sahibi ya da başka birisi tarafından devamlı aktif tutulması üzerinde ısrarla durmuştur. İŞte bundan dolayıdır ki, biz, "İslâm'da toprağı kiraya vermek esas değildir." dedik.

Şayet toprak, kiraya verilmekle aktif kılınacaksa, ancak o zaman bu us le müracaat edilebilir. Bu Şekilde elinde arazi olmayan iyi bir müstahsilin ideal bir fiyatla kiraladığı araziden hem millet hem de memleket istifade edebilir. Zira bir arazinin  tıl kalması, hem arazi sahibi hem de o memleket

437 Eb  Ubeyd, *el-Emu l*, s. 368.

halkı için zarardır. İslâm'ın her hususta politikası bu şekilde davranmaya müsaade etmez.

İmam Âzam Hazretleri, arazinin kiraya verilmesine tamamen karşıdır. Bir kısım Hanefî fukahâsı ve müteahhirînden Şah Veliyyullah Dihlevî de aynen İmam Âzam gibi düşünmektedirler.

Ancak İmam Ebû Yusuf ve büyük bir kısım fukahâ, zaruret hâlinde ve belli şartlar muvacehesinde kirayı tecviz etmişlerdir.⁴³⁸

Bu görüşlerden de anlaşıldığı üzere; *toprağın kiraya verilmesi, bir kısım zaruretlerin zorlamasıyla ortaya çıkan hususî bir durumdur ve mü'min ona ancak zaruret hâlinde başvurmalıdır.*

Müteahhir (son dönem) Hanefi fukahâsından İbn Âbidin'e göre, vergi verilme mecburiyeti olan bir toprak, şayet işleyicisinin elinde iyi işlettileniyorsa, sözgelimi arazi mahsul vereceği hâlde iyi sulanmıyorsa, devlet reisi arazi sahibine daha çok vergi yüklemek suretiyle onu daha fazla harekete ve gayrete getirme salâhiyetine sahiptir. Hatta elinden alıp o araziye başkasına verip işlettirebilir de.

Seyyidina Hz. Ömer (radıyallâhu anh) devrinde toprağın daha bir farklı şekilde işlettilendiğini görmekteyiz.

Medain ve İran'ın bütün şehirleri fethedilince, harbe iştiyak eden mücahitler, araziye aralarında paylaşmak istemişlerdi. Ordu kumandanı Sa'd b. Ebî Vakkas durumu Hz. Ömer'e bildirdiğinde, o, Allah Resûlü'nden işittiği bir hususa dayanarak Sa'd b. Ebî Vakkas'a şöyle cevap vermişti:

*“Sen askerler arasında ganimeti taksim et. Araziyi de, oranın yerli halkından idarecilere tevdi et ve onlara belli prensipler altında vergi koy. Zira onlar, o araziye daha iyi bilir, daha iyi işler ve daha iyi semere alırlar. Onları himaye ettiğimizden dolayı da, bize her vatandaş gibi vergi verirler.”*⁴³⁹

⁴³⁸ Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhû*, 6/4686; 4704-4705.

⁴³⁹ Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk*, 2/471-472.

Aynı hâdise Mısır havalisinde de yaşanmıştı. Kumandan Amr b.  s, Hz. Ömer'e bir mektup yazarak hâdiseyi bildirmiş ve Halifenin fermanı da yine aynı istikamette s dir olmuştu: “Ganimeti dağıt, araziyi yerli halka bırak, işletsinler ve devlete de vergi versinler.”⁴⁴⁰

Bu şekilde Hz. Ömer devrinde arazi daima canlı tutulmuş ve o, işletmeyenlerin elinden alınıp işletenlere verilmiştir.

Biz burada toprak ve arazinin sadece ekonomideki yeri üzerinde durduk.  sl m'da arazi hukuku ise başlı başına bir çalışma konusudur. Bu konuda Prof. Dr. Ali şafak Bey'in “ sl m Arazi Hukuku ve Tatbikatı ( lk Devir)” adlı yayımlanmış bir doçentlik tezi vardır.  lgi duyanlar için tavsiye ederim.⁴⁴¹

1.  sl m'ın Ranta Yaklaşımı

Halk dilinde ‘rant’ kelimesi, ‘kira’ anlamında kullanılmaktadır.  ktisat terminolojisinde ise rant mefhumu, “Arzı tam inelastik (sabit) olan üretim faktörleri (meselâ toprak) için yapılan ödeme” şeklinde tarif edilmektedir.

 ktisad  rant hakkındaki ilk açıklamalardan biri, 19. yüzyılın başlarında David Ricardo tarafından ortaya konmuştur. Bu dönemde rantın önem kazanmasının bir sebebi, kısmen Napolyon savaşları ve kısmen de artan nüfusun baskısı ile, gıda maddeleri fiyatlarının önemli ölçüde artmış olmasındandı.

Rant,  sl m'daki kölelik gibi, kaldırılamamış müesseselerden biridir. Bazı komünist ve sosyalist iktisatçılar, rant meselesinden dolayı  sl m'a hücum etmekte ve onu faize benzetecek, “ sl m hem faizi yasaklamış hem de aynen faize benzeyen rantı serbest bırakmıştır. Dolayısıyla  sl m'ın hükümleri arasında çelişki vardır.” diyerek demagoji yapmaktadırlar.

Hâlbuki durum, hiç de onların dediği gibi değildir.

⁴⁴⁰ şibli Nu'm n , Hz. Ömer ve Devlet  daresi, 2/74-75.

⁴⁴¹ Ali şafak,  sl m Arazi Hukuku ve Tatbikatı ( lk Devir), Erzurum, 1976.

Evvelâ, İslâm'da kira veya rant, kat'iyen diğer sistemlerde olduğu şekliyle ele alınmamış ve onların değerlendirdiği ölçü ile değerlendirilmemiştir. Zira kira, İslâm iktisadında asıl değil, sadece zaruretten dolayı ve şartlı olarak kabul edilen *arızî bir gelir kaynağı* ve bir kazanç vesilesidir. Nitekim, toprağın işletilmesi hususunu arz ederken bu mevzu üzerinde kısmen durmuştuk.

İslâm, toprağın aktif tutulmasını esas alır. Eğer toprak, birinin elinde aktif hâle getirilemiyor ve toprağın âtil kalışı üzerinden de üç sene geçiyorsa, devlet, o toprağı onun elinden alır ve bir başkasına verir.

Veya bir şahıs ziraat işlerinde çok mahir ise, başkasının bir birim nispetinde ürün aldığı yerden o on birim nispetinde ürün alabiliyorsa; bir başkası, bu şahsa yerini kiraya verir ve böylece daha çok verim elde edilmiş olur. Diğer taraftan, kişi tamamen toprağı işlemekten âciz ise, bu durumda da o toprağı kiraya verebilir.

İşte böyle şartlı ve bazı zaruretlere bağlı olarak kabul edilen toprağın kiraya verilmesi ameliyesi ile, hiçbir şarta ihtiyaç duymadan onun gelirden bir esas kabul edilmesi arasında ne derece büyük bir fark olduğunu bilmem ki izaha ihtiyaç var mı?

Kaldı ki, İslâmî ölçüler içinde kiraya verilen bir tarladan elde edilen mahsulün kaçta kaç kiraya ait olacaksa, o tespit edilmiştir.

Meselâ, “Elde edilen mahsulün $\frac{1}{4}$ 'ü sana, diğer kısmı bana” diyerek toprak sahibi ile onu kiralayan arasında bir anlaşma yapılır. Fakat kat'iyen sabit ve kesin bir miktar belirlenmez. Meselâ, toprak sahibi, “Ne elde edilirse edilsin, bir tonu bana, geri kalan sana” diyemez. Zira bazen araziden elde edilenlerin bütünü dahi o miktara ulaşmayabilir.

Birinci şekilde yapılan anlaşmada, mağduriyet veya kazançta her iki taraf da kendi payları ölçüsünde kaybeder veya

kazanır. Dolayısıyla burada her zaman  dil ne bir taksim söz konusudur.

İkinci Şekildeki muamelede ise, toprak sahibinin sabit ve değişmeyen bir k ra sahip olması yönüyle bu kazanç faize benzetilebilir.

2. Rant-Faiz Mukayesesi

Faiz, Ricardo'ya göre, malın veya paranın nemalanması-na karşılık alınan paydır. Marshall'a göre ise, bekleme süresine terettüp eden karŐılıktır. Diğer bazı iktisatŐılara göre ise, pasif olan mal potansiyelinin aktif hâle getirilmesinin bir ücretidir.

İsimlerini kaydettiğimiz iktisatÇılar, bu tariflerden hareket ederek bankaya veya tefeciye para yatırıp ondan faiz alan bir insanla, tarlasını kiraya verip ondan ücret alan insan arasında hiÇbir farkın olmadığını iddia ederler.

Oysaki, düşüncenin yanlıŐlıđı ortadadır. Biz burada Şimdi, bu yanlıŐlıklardan bazılarına işaret edeceğiz:

1. Rantta söz konusu Şey, bizatihi değer olan toprağın iŐlenip canlandırılmasıdır. Böyle bir işte her iki tarafa düşen vazifeler vardır. Hâlbuki faizde, bilhassa bugünkü tatbik Şekliyle, itibar  bir değer olan paranın üzerinden, zaman, riziko veya borÇlunun elde ettiği k ra ortak olmak gibi, İslâmî aÇıdan bir değer ve kıymeti olmayan sebeplerle bir fazlalık elde etme söz konusudur. Yani sonuÇ hep tek taraflı bir k ra dayanmaktadır.

2. Toprak sahibi toprağını kiraya vermekle onu tamamen elinden ŐıkarmıŐ olmaz. Bir bakıma o yine toprağa nezaret etme durumundadır. Zira kiralayan, sadece o sene onu ekmebiŐme, mahsul elde etme hakkına sahiptir. Faizde ise, parayı eline alan insan, bu parayı meşru veya gayrimeşru her yerde kullanabilir. Bu mevzuda kendisi işin de bir sınır konmamıŐtır ve o paraya tamamen sahiptir.

3. Toprağı kiraya veren, müstecirle (kiracı) anlaşırken, “Toprağın verimini düşüreceğinden dolayı tarlama şeker pancarı veya tütün ekemezsin. Ben toprağıma senin arpa veya buğday ekmeni isterim.” vb. gibi kiracının toprağı nasıl kullanacağı konusunda bazı şartlar ortaya koyabilir. Müstecir de şayet tarla sahibinin şartlarını kabul ederse, o takdirde toprağı bu şartlara uygun olarak işlemek zorundadır.

Faizde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Zira fert, parayı karşı tarafa verirken, herhangi bir şart koşma salâhiyetine sahip değildir. Faiz veren kişi veya kurum, parayı istediği işte, istediği şekilde kullanabileceği gibi, yiyip bitirebilir ve hiçbir şey yapmadan da tüketebilir.

4. İnsanın kirada zarara uğrama ihtimali de vardır. Meselâ, elde edilecek mahsulün $1/3$ 'üne kiralanan bir toprak ve arazide, hem kiralayanın hem de mal sahibinin zararı söz konusu olabilir. Diyelim ki, hiç mahsul alınmadı. O takdirde arazi sahibi, böyle bir neticeye katlanmak zorundadır. Faizde ise, zarara hissedar olma gibi bir durum bahis mevzuu değildir. Kişi, parayı verir ve vadesi geldiğinde, belli nispetteki fazlalığı da hemen alır.

Hâsılı, bizim iktisadî anlayışımız içinde faizle kira birbirinden çok farklıdır. Öyle ise, komünistçe bir mülâhaza ile kirayı faizin yanında mütalâa etmek ve İslâm'da tatbik edilmiş meşru rantı tenkit etmek, hakikati ters yüz etmek demektir.

Buna mukabil, kapitalist bir anlayış içinde, rantı gayri meşru şekilleriyle ele alıp kullanmak, onu çeşitli spekülasyonlara vesile kılmak ve halkı onunla istismar etmek de bir zulüm ve suiistimalin ifadesidir.

Biz ise, her meselede olduğu gibi bu meselede de orta yolda yürüyor ve kiraya bütünüyle karşı çıkıp ifrat etmediğimiz gibi, onu sınırsız ve sorumsuzca kullanmaya göz yumup tefrite de düşmüyoruz.

M. FAİZ MESELESİ

Faiz, iktisadî hayatın en eski problemlerinden biridir. Haksız bir kazanç olan faizin ne aklî ne de vicdanî hiçbir dayanağı yoktur.

Zamanın seyri içinde, faizin meşruluğu, vasıfları ve ekonomi içindeki fonksiyonu hep münakaşa edilegelmiştir. Kimi zaman yerin dibine batırılmış, kimi zaman da göklere çıkarılmıştır.

Şunu kesin bir dille söyleyebilirim ki, *faize meşruluk kazandıran devirler, bütünüyle beşerin ahlâken çöküntü içinde olduğu devirlerdir*. Meselenin bu yönüne temas etmeden evvel onun tarihî seyrine kısaca atf-ı nazar etmede fayda var.

1. Faizin Tarihi

Eflatun '*Kanun*', Aristo ise '*Politika*' adlı eserlerinde faizi yerden yere vurmuşlardır. Eflatun'a göre faiz ahlâk dışı bir davranıştır; faziletli ve erdemli insana asla yakışmaz. Onun için mutlaka yasaklanmalıdır.

Aristo'ya göre ise faiz, kısır tavuktan yumurta almaya çalışmak gibi yanlış bir düşüncedir. O, kestirmeden, "Para parayı doğurmaz." demektedir.

Roma, başlangıçtaki ihtişam döneminde şiddetle faizin karşısındadır. Ancak yıkılmaya yüz tuttuğu zaman diliminde faize kurtarıcı bir simit gibi sarılır. Buna rağmen dibe vurmaktan bir türlü kendini kurtaramaz.

Hıristiyanlık esas itibarıyla faizi haram kılmış; fakat, içki ve domuz eti misillü bazı haramlarda olduğu gibi, daha sonra yapılan değişikliklerle faiz de helâl hâle getirilmiştir. Oysa ilâhî vahye dayanan bir dinin bunlara cevaz vermesini düşünmek mümkün olmasa gerek...

Günümüzde Yahova Şahitlerine ait kitaplar da bu konular üzerinde ısrarla durmaktadır. Gerçi Yahova Şahitleri meselesi ayrıca üzerinde durulması gereken bir husus olmakla beraber, sözü dağıtmamak için burada şimdilik o meseleye girmiyorum.

Orta Çağ'da kilise, faiz aleyhinde şiddetli beyanatlar vermiş ve tefecilikle çok ciddî kavgaya tutuşmuştur. Ancak feodalizmin zayıflaması ve ticarî kapitalizmin gelişmesi karşısında faizi meşrulaştırmak zorunda kalınmış ve –maalesef– konu kitaplara bu şekliyle geçmiştir.

Hususiyle sınaî kapitalizmin gelişmesiyle, Batıda faiz karşısındaki direnişler bütünüyle gevşemiş ve faiz herkes tarafından kabul edilir bir realite hâline gelmiştir.

2. Faiz Teorileri

Faizi açıklamaya çalışan çok sayıda teori geliştirilmiştir. Bunların hemen pek çoğu, sermayenin kaynağının tasarruf olduğu konusunda ortak bir görüşe sahiptirler. Ayrıldıkları nokta ise, faizi meşrulaştıran dayanaklardır.

Mesela *Ricardo*, özendirmeyi esas alır. Ona göre, parası alınıp işletilen tasarruf sahibine belli bir pay verilmelidir ki, kişi tasarrufa özendirilmiş olsun.

Hâlbuki *Keynes*, bu görüşün tamamen karşısındadır. O, “Tasarruf sahibini, tasarrufa sevk etmek için özendirmeye ihtiyaç yoktur. Hem fert hem de cemiyet tasarrufa kendiliğinden meyillidir.” düşüncesindedir.

Meseleyi tamamen para ile alâkalı olarak değerlendiren *Keynes*'e göre faiz, parayı nakit olarak elde tutmaktan (*likidite tercihi*) vazgeçirmek için insanlara ödenen bir fiyattır.

Senior'a göre faiz, *fedakârlığın* bir bedelidir. Zira tüketici perhizkâr davranmakta ve tasarruf yapmaktadır. Bu da sermaye arzını meydana getiren bir davranıştır. Sermaye talebi

ise sermayenin üretken ve verimli oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu verimlilikten sermaye sahibinin de yararlanması gayet normaldir. Böylece o, yaptığı fedakârlığın karşılığını g rm m ş olacaktır.

Marshall ise faizi, *beklemenin bedeli* olarak değerlendirilmektedir. Fert, elindeki tasarrufu bir başkasına vermekte ve belli bir süre beklemektedir. Öyle ise onun bu bekleyişinin bir bedeli olmalıdır.

Böhm-Bawerk ise meseleyi psikolojik açıdan ele alır ve faizi *zaman tercihi* kavramıyla açıklayarak, ona bir dayanak bulmaya çalışır. Ona göre, insanlar umumiyetle bugün ellerinde bulundurdukları değerleri yarınki değerlere tercih etme eğilimindedirler.

Dolayısıyla, hem tasarrufa teşvik ve hem de bu tasarrufu başka ellere devrettirebilmek için böyle bir psikolojik duygunun tatmin edilmesi şarttır. O da ancak bugün ve yarın arasındaki değer farkını (acı)  demekle mümkündür. Ve faiz, ona göre, işte bu şekilde bir meşru gerekçeye dayanmaktadır.

Marks ve *Engels* gibi sosyalist düşüncenin temsilcileri her yönüyle faizin aleyhindedirler. Onlara göre faiz, sermaye sahibinin emekten aldığı haktır. Sosyalist bir düzende tasarruf ve sermaye olmayacağı için faiz de olamaz.

3. İslâm  ncesi Faiz

Faiz, cahiliye devrinde bilinen ve tatbiki yaygın olan bir müessesese durumundaydı. Günümüzdeki dev kuruluşlar şeklinde olmasa bile, hem fert hem de küçük organize gruplar olarak faiz hem alınıyor hem de veriliyordu.

İslâm  ncesi bu devirde faiz müessesesi zengininin elinde bir istismar vasıtasıydı. Zira riba adı verilen ve borunun ödemek zorunda olduğu fazlalık, bazen asıl borcun kat kat üstüne çıkıyor ve borçlu her geçen gün artan bu fazlalıklar altında ezilip gidiyordu.

O gün şekil olarak faiz şöyle cereyan ediyordu: Zaruret içinde bulunan bir kişi -ki bu zaruret ne kadar fazla ve acil ise, vereceği faiz miktarı da o kadar yüksek olurdu- belli bir süre sonunda ve belli bir fazlalıkla ödemek kaydıyla birisinden borç para alıyor. Vade tamam olunca alacaklı gelip parasını istiyor. Eğer borçlu borcunu ödeyemeyeceğini söyler ve belli bir vade daha isterse aldığı borç miktarı iki katına çıkarılır.. ve yine ikinci defa aynı durum tekrar ederse, bu sefer borç miktarı dört katına çıkıverirdi.

Bu muamele böyle devam edip giderdi, gün gelir, alınan borç miktarı ile ödemek zorunda kalınan borç miktarı arasında korkunç denecek ölçüde bir fark söz konusu olurdu. Bu muamele ile fakir daha da fakirleşirken zengin daha da zengin hâle gelir ve iki sınıf arasındaki uçurum her geçen gün daha da derinleşirdi.

İmam Katade cahiliye devri faizini şöyle anlatır: “İslâmiyet’ten önceki devirde kişi, belirli bir müddet sonra fiyatı ödenmek üzere satış yapardı. Alıcı vade sona erdiğinde aldığı malın fiyatını ödeyemezse, fark verilir ve müddet uzatılırdı.”⁴⁴²

İmam Mücahid ise şöyle der: “İslâmiyet’ten önceki devirde kişinin borcu olduğunda alacaklısına gider, ‘Sana şu kadar fazla ödeyeyim, borcumu ertele.’ der, böylece onun borcu ertelenirdi.”⁴⁴³

Fahredden Râzî ise cahiliye devri faizini şöyle anlatır: “İslâmiyet’ten önceki devrin bilinen ve meşhur olan faizi vade faizi idi. Buna göre, kişi malını başkasına her ay ödeyeceği belirli bir kârı almayı şart koşarak borç verirdi. Anaparası olduğu gibi kalırdı. Mühlet sona erince anaparasını da geri isterdi. Borçlu anaparayı veremezse, borç veren hem mühleti uzatır hem de faizi artırırdı.”⁴⁴⁴

⁴⁴² Taberî, *Câmiu'l-beyan*, 3/101.

⁴⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyan*, 3/101.

⁴⁴⁴ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/92.

Görülüyor ki, cahiliye devri denilen o dönemin riba anlayışı ile günümüzün faiz anlayışı arasında temelde çok ciddi bir farklılık bulunmamaktadır. İslâm, bütünüyle faizi temelden yasaklamış ve bir zulme, ceberuta son vermiştir.

4. Faizin Tanım ve Kapsamı

Faiz kavramının İslâmî literatürdeki karşılığı *ribadır*. Riba, Arapça bir kelimedir ve sözlükte *ziyade* (fazlalık) ve *nema* (artma, çoğalma) mânâlarına gelir.

Cahiliye dönemi Arapları riba kelimesini bu mânâda kullandıkları gibi, ayrıca, bugün genellikle faiz deyince anlaşılan, “*Vadenin uzatılmasına karşı borcun da artması*” mânâsında da kullanıyorlardı.⁴⁴⁵

İslâm, insanlık tarihi boyunca bilinen *ödünç veya borç faizi* kavramına bir de para ve malların peşin veya vadeli mübadelelerinde ortaya çıkan *alışveriş faizi* kavramını eklemiştir.

Kur’ân, borç faizini ele alırken, hadisler ağırlıklı olarak alışveriş faizinin üzerinde durmuştur. Şu halde faiz kavramı İslâm’da diğer sistemlerden hem farklı hem daha şümüllüdür.

İslâm’a göre faiz iki çeşittir: *Borç faizi ve alışveriş faizi*.

a. Borç (deyn veya kredi) Faizi

Borç faizi; ödünç, alım-satım veya başka herhangi bir sebepten zimmete geçen bir borca karşılık ödenecek olan mal veya parada, belli bir vadeden dolayı şart kılınan fazlalıktır.

Borç faizi, kendisinde şu iki unsur bulunan herhangi bir muamelede hükmen tahakkuk eder:

1. Sebebi ne olursa olsun (satılan bir malın bedeli veya ödünç para veya mal) iki taraftan birinin lehine öbür tarafın zimmetinde tahakkuk etmiş bir borcun bulunması,

⁴⁴⁵ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/92.

2. Borcun ödenmesi esnasında anapara veya mala ilaveten alacaklı lehine bir fazlalığın veya bir *menfaatin* şart kılınması.

Meselâ, paranın taşıma külfeti veya kayıp riskinden kurtulmak amacıyla, bir yerde verilen ödücün başka bir yerde ödenmesini şart koşturmak veya borçlunun evinde parasız oturmak şartıyla ona ödünç vermek de faize girer.⁴⁴⁶

Faizli bir işlem sonunda faizi ödeyen veya alandan mutlak bir haksızlığa uğrar. Zira yüksek bir faiz oranı kötü piyasa şartlarında faizi ödeyeni büyük bir haksızlığa uğrattırırken, düşük bir faiz de faizli kredinin getirisinin çok yüksek olduğu ekonomik şartlarda sermaye sahibini, yani faizi alanı zarara uğrattır. İki tarafın da razı olacağı bir orta yol ise, çok ihtimalden sadece biridir.

Bütün faizli işlemlerde faizin bu iki taraftan birine zarar verme özelliği bulunduğundan, borç faizindeki bu fazlalığın, basit veya bileşik (mürekkep) faiz denilen katlı faiz olması; buna riba, faiz, faide... gibi adlar verilmesi, onu Kur'ân'ın yasakladığı faiz kapsamından çıkarmaz.

İslâm'ın geldiği sırada Araplar uygulayageldikleri için *cahiliye ribası* ve vadeden kaynaklanan bir fazlalığı temsil ettiğinden *nesîe ribası* adlarıyla da anılan bu faiz çeşidi doğrudan Kur'ân tarafından yasaklanmış, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından da bu yasak tekrar tekrar teyit edilmiştir. Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Veda Hutbesi'nde bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

“... *Ashabım! Faizin her çeşidi kaldırılmıştır ve ayağımın altındadır. Bize sadece borcunuzun aslını vermek düşer. Ne zulmediniz ne de zulme uğrayınız. Allah'ın emriyle faizcilik artık yasaktır. Cahiliyeden kalma bu çirkin âdetin her türlü*”

⁴⁴⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, 6/103,104.

ayağımın altındadır. İlk kaldırdığım faiz de Abdulmuttalib'in oğlu Abbas'ın (Peygamberimiz'in amcası) faizidir."⁴⁴⁷

Faiz oranının düşük veya yüksek olması, basit veya bileşik olması, kredinin tüketime ya da üretime yönelik olması... faizin haram oluşu konusunda neticeyi değiştirmez. Bu konuda Sünnî ve Şîî bütün İslâm mezhepleri ittifak hâlinededirler.

Geçmişten günümüze uygulanagelen ve genel olarak kapitalizmde faiz denince ilk hatırlanan kredi faizi, İslâm'daki bu borç faizidir. Bütün faizli işlemlerde belli bir miktar anaparaya belli bir vade sonunda belli miktarda fazla ödeme yapıldığına göre, Kur'ân'ın yasakladığı bu faiz ile günümüzdeki banka faizleri, tahvil ve bono faizleri arasında bir farkın olmadığı açıktır.

b. Alışveriş Faizi

Faize konu olan *mal veya paraların peşin veya vadeli alım-satımlarında ortaya çıkan faizdir*. İnsanlığın daha önce bilmediği ve 'hak' kavramına olabildiğine önem vermenin tezahürü olarak Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından ortaya konan alışveriş faizinin hükümleri hadislerle tespit edilmiştir.

Alışveriş faizi hem mal mübadelelerinde hem para ve döviz mübadelelerinde geçerlidir. Alışveriş faizi Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu hadisinde özetlenmiştir:

*"Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz, misli misline, eşit ölçüde ve peşin mübadele edilmelidir. Mallar farklı cinslerden ise, istediğiniz gibi (peşin veya veresiye ve istediğiniz miktarlarda) mübadele edebilirsiniz."*⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ Dârimî, *menâsik* 34.

⁴⁴⁸ Müslim, *musâkât* 81; Ebû Dâvûd, *büyû* 12.

İslâm hukukçularının çoğuna göre hadiste geçen ve faizin cereyan ettiği belirtilen altı çeşit mal hasır için, yani faizin özellikle bu mallarda cereyan ettiğini belirtmek için değil, misal içindir. Yani bu hadiste geçen mallar hangi vasıflarından dolayı faize konu olmuş ise, aynı vasıfları taşıyan bütün mallar faize konu olabilir. Bu husus, *faizde illet* denen bir konunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İslâm hukukçuları arasında faizin haram olduğu konusunda tam bir ittifak bulunmasına rağmen, nerelerde cereyan ettiği konusunda değişik görüşler serdedilmiştir. Bu farklı görüşler faiz hükmüne esas teşkil eden ve her mezhepçe kabul edilen faiz illetinin farklı olmasından ileri gelmektedir.

Alışveriş faizi de ikiye ayrılır: Fazlalık faizi (ribe'l-fadl) ve veresiye faizi (ribe'n-nesîe).

1. Fazlalık Faizi

Aynı cinsten para veya malların birbirleriyle peşin mübadelesinde bedellerden birinde bulunan kemmî (nicel) fazlalıktır.

2. Veresiye (vade) Faizi

Araya paranın girdiği durumlar hariç, bedellerden birinin veya ikisinin birden *vadeli* olduğu her mübadelede faiz cereyan eder; cinsler ister aynı ister farklı ve miktarları da ister eşit ister farklı olsun, değişmez. Bu konuda mislî mallar ile kıyemî mallar arasında da fark yoktur. İşte buna da veresiye faizi denir.

İslâm iktisadındaki fazlalık ve veresiye faiz hâlleri ve bu hâllerdeki faiz illetleri şöyle tespit edilebilir:

1. *Mislî bir malın*⁴⁴⁹ *kendi cinsiyle (meselâ altının altınla, buğdayın buğdayla) peşin mübadelesinde bedellerden birindeki kemmî (nicel) fazlalığa fazlalık faizi denir. Bu fazlalığın ayar, işçilik veya kaliteye karşılık tutulması kabul edilmez.*

Burada faizin illeti, yani böyle bir alışverişte faiz ilişkisinin doğmasına sebep olan elemanlar, bu mallar arasındaki cins ve miktar (olç , tartı, sayı ve uzunluk hesabı) birliğidir.

Buna göre kalitesiz 10 olçek buğday, kaliteli 8 olçek buğdayla veya 24 ayar 10 gram altın 18 ayar 12 gram altınla mübadele edilemez. Gram farkı işçiliğe de karşılık tutulamaz. Meselâ, 10 gram işenmiş altın 12 gram külçe altınla değiştirilemez. Ayar ve işçilik farklarına rağmen her iki örnekteki 2 gram fazlalık, fazlalık faizi sayılır.

Aynı cinsten iki malın mübadelesine ancak kalite, ayar veya işçilik farkından dolayı ihtiyaç duyulabilir. Bunun dışında böyle bir mübadelenin anlamı yoktur. Kalite, ayar ve işçilik farkları ise, İşl m açısından bir değer taşımakla beraber, bu değerlerin tamı tamına bir *mal* gibi görülmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple onların aynı cins maldan belli bir miktarla denk tutulması kabul edilmemiştir. Çünkü sübjektif özelliği ağır basan bu değerlerin olç lmesinde objektif kriterlerin kullanılması zordur.

⁴⁴⁹ Faizin cereyan ettiği bütün eşya, misli mallar sınıfına girmektedir. *Mislî mal*, parçaları arasında, birimlerinde ayınlık olmayan veya az bir ayrılıkla beraber piyasada benzerinin bulunması sebebiyle bu ayrılığın önem arz etmediği mallardır. Bu mallar normal olarak ya tartı ya olç  ya da sayıyla takdir edilir. Altın, gümüş, demir, bakır vb. birinciye, zeytin ve hububat ikinciye örnektir. Hub batta tartı daha çok kullanıldığından olç lenlerden değil tartılanlardan olmuştur. Sayılabilenlere misal ise yumurta, kavun, karpuzdur.

şimdiki zamanda fabrikaların yaptığı mallar imal ve vasıfta birleştikleri misli mallardan sayılırlar. Metre gibi uzunluk olç s yle takdir edilen kumaş ve diğer mens cat malları da böyledir. Kap, kaşık, kitap ve benzerleri de sayıyla takdir edilir.

Kiyem  mallar ise, piyasada benzeri olmayan veya benzeri olan, fakat büyük ayrılık bulunan, normal olarak benzeri karşılanamayan şeylerdir. Evler, deve, koyun ve benzeri hayvanlar, kıymetli taşlar, yazma kitaplar, antika eşyalar vb. kıymem  mallardır.

Aynı zamanda bu değerler, başka işlemlerdeki faiz düşüncesine de basamak teşkil edebilir. Meselâ, iki kişi arasında alıp-verilmesi planlanan bir faize, bu kalite, ayar ve işçilik değerleri karşılık gösterilebilir. Bu sebeple bunların piyasa değerlerinin aynı cinsten mal olarak değil, daha objektif olan para ile ölçülmesi emredilmiştir.

Böyle durumlarda yapılacak iş, eldeki kalitesiz malın para karşılığında satılarak bu para ile kaliteli malın satın alınmasıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) aynı cinsten olan, fakat vasıfları farklı malların, birbirleri karşılığında farklı miktarlarda, meselâ kaliteli bir 10 ölçek hurmanın kalitesiz 15 ölçek hurma karşılığında mübadelesini yasaklamış, bunun yerine, eldeki malın satılmasını, ele geçen para ile aynı cinsten fakat kalitesi farklı diğer malın satın alınmasını istemiştir.⁴⁵⁰

Altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden, meselâ işlenmiş altın karşılığında işlenmemiş altın alırken işçilik farkını gram farkına karşılık tutmak yerine, altın ve işçilik değerini başka cinsten bir para ile alıp satmak gerekir. Yani önce hurda altını meselâ TL hesabıyla almalı, sonra da işlenmiş altın TL hesabıyla satılmalıdır.

2. Paranın araya girdiği durumlar hariç, bedellerden birinin veya ikisinin vadeli olduğu her mübadelede veresiye faizi tahakkuk eder. Bedellerin cins ve miktarlarının aynı veya farklı olması neticeyi değiştirmez. Bu durumda faizin doğmasına sebep olan unsur, yani faiz illeti tek başına vadedir.

Buna göre, miktarları eşit bile olsa buğday karşılığında buğday, buğday karşılığında arpa, belli bir miktar demir karşılığında çimento vadeli satılamaz. Bedellerden sadece birinin vadeli olması faizin gerçekleşmesi için yeterli bir sebeptir.

Vadenin önemi, iki bedel arasında ortaya çıkabilecek olan değer farklılaşması ve eşitsizliğe zemin teşkil etmesinden

⁴⁵⁰ Buhârî, şerike 10.

kaynaklanmaktadır. Bir taraftan piyasa şartlarının değişkenliği, yani mal ve para piyasalarında meydana gelen yükselme ve düşmeler, diğer taraftan alacaklı tarafın söz konusu vade içinde para veya malını kullanma imk nından mahrum kalması sebebiyle karşılaşabileceği fırsat kaybı veya borçlanılan para veya mal biriminin ani değer kazanmasıyla borçlunun yükünün beklenmedik boyutlara ulaşması... bu farklılaşma ve eşsizliğin önemli sebeplerindendir.

Bu sebeple, bugünkü 100 birimlik bir mal veya para, yarınki 110 veya 90 birimlik bir değere dönüşebilir. Bu özellikleriyle vade, en önemli belirsizlik, dolayısıyla anlaşmazlık kaynağıdır. şu hâlde vade, veresiye m badelelerde faizin temel illetidir.

3. Bedellerden birinin para, diğerinin mal olduğu durumlarda ise, peşin ve vadeli (mal peşin, parası vadeli veya tersi = selem) mübadeleler caizdir.

Buna göre, bir taraftan para, diğer taraftan mal olursa, bedellerden biri vadeli bile olsa, bu alışverişte faiz cereyan etmez. Bedellerden hangisinin vadeli olduğu önemli değildir. Burada faizin doğmamasının sebebi, bir tarafta mal, diğer tarafta para olması itibarıyla cinsler arasındaki farklılıkla beraber, alışverişlerde paraya tanınan ayrıcalıktır. İnsanların vadeli alışverişe olan ihtiyaçları, paranın bu ayrıcalığına istinaden, sadece mal-para veya para-mal şeklindeki vadeli işlemlerin cevazını gerektirmiştir.

Bedeller arasındaki cins farkı, yani birinin para diğerinin mal olması, iki bedel arasında karşılaştırma imkânını ortadan kaldırıp, ikisinden birinin diğerinden şu kadar az veya fazla olduğunu ileri sürmeyi imkânsız hâle getirdiğinden iki bedel arasındaki faiz ilişkisi kesilmektedir.

Her ne kadar Hanefi fıkh kitaplarında, aralarında aynı cinsten ve aynı ölçü birimine bağlı olma açısından bir alâka

olmayan mallar arasında (10 metre kumaşa karşı 20 ölçek buğday veya 10 ton demire karşı 10 adet marka ve evsafi belli televizyon gibi) peşin veya vadeli mübadelenin caiz olduğunu ifade etmekte ise de,⁴⁵¹ kıyemî mallardan olduğu hâlde hayvanın hayvanla veresiye mübadelesine bile izin vermeyen Ebû Hanife'nin mezhebinde mislî malların vadeli mübadelesine izin verilmesi düşünülmemelidir.

Kısacası, fazlalık faizi (*ribe'l-fadl*), aralarında kalite ve vasıf farkı olsa bile, mislî bir malın kendi cinsinden bir mal ile mübadele edilmesi hâlinde, bedellerden birinde bulunan kemmî (nicel) bir fazlalık, yani *değer farkıdır*.

Vade faizi (*ribe'n-nesîe*) ise, ister aynı ister farklı cinsten olsun, mislî veya kıyemî iki malın mübadelesinde bedellerden birinin vadeli olması hâlinde, vade farkından doğan takdîrî ve hükmî bir fazlalık, yani mukadder ve muhtemel değer farkıdır.

Para ve dövizlerin kendi aralarında veya birbirleri karşılığındaki mübadelelerinde de aynı hükümler geçerlidir.⁴⁵²

5. Peygamber Efendimiz ve Faiz

Faizin haram olduğuna dair yüzlerce hadis-i şerif vardır. Peygamber Efendimiz'in bu mevzudaki ifadelerini iki ana grupta toplamak mümkündür:

- a. *Faiz karşısında dinin taurı*
- b. *Nelerin faiz olduğu hususu*

Efendimiz faizi, insanı helâke sürükleyen yedi mühlikâttan biri olarak ele almıştır. Sahabe insanı helâke sürükleyen bu yedi faktörün neler olduğunu sorunca O, şu cevabı vermiştir:

⁴⁵¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, 6/107, (412. md.).

⁴⁵² Konuyla alakalı daha detaylı bilgi için bkz.: Prof. İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, Nil Yayınları İzmir 1994.

“Şirk, sihir, haksız yere adam öldürmek, faiz yemek, yetim malına el uzatmak, düşmana toplu hücum yapılacağı bir anda savaştan kaçmak ve affe bir kadına zina isnadında bulunmak.”⁴⁵³

Ve yine Efendimiz faizi, insanın anasıyla nikâhlanmasına teşbih etmiştir.⁴⁵⁴ Faizin doğurduğu olumsuz ve kısır ekonomik, sosyal ve psikolojik sonuçlar ile böyle bir nikâhlanmanın doğuracağı marazî hâller karşılaştırıldığında onun akıl almaz çirkinliği daha açık gözler önüne serilmektedir.

Faiz hakkında dört sınıfın lânetlendiğini bildiren de yine bizzat Efendimiz'dir. Bunlar, *faiz alan, faiz veren, kâtiplik ve şahitlik yapanlardır*. Hadisin sonunda, “*Hepsi de günahta müsavidir.*”⁴⁵⁵ ilavesi yer alır.

Özellikle başta alışveriş faizi konusunda olmak üzere, nelerin faiz olduğu hususunu izah ve tefsir eden hadis-i şerifler pek çoktur. Ayrıca bu hadis-i şerifler fıkıh kitaplarında birer asıl olarak ele alınmış ve en küçük teferruatına kadar incelenen faiz konusu hakkında hükme mesnet ve dayanak yapılmışlardır. Bu cümleden olarak şu hadis-i şerifleri zikretmek mümkündür:

Ubade b. Samit (radıyallâhu anh) rivayet ediyor: Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “*Altın karşılığında altını, buğday karşılığında buğdayı, arpa karşılığında arpayı, hurma karşılığında hurmayı misli misline, müsavi ve peşin olarak satın.*”⁴⁵⁶

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) rivayet ediyor: Efendimiz şöyle buyurdular: “*Hurma hurmayla, buğday buğdayla, arpa arpaya, tuz tuzla müsavi miktarda ve peşin olarak mübadele edilir. Kim miktarı artırır veya fazlalık isterse, faize girmiş olur. Cinslerin değişmesi ise bundan müstesnadır.*”⁴⁵⁷

⁴⁵³ Buhârî, *vesâyâ* 23; *hudûd* 44; Müslim, *iman* 145; Ebû Dâvûd, *vesâyâ* 10.

⁴⁵⁴ İbn Mâce, *ticârât* 58.

⁴⁵⁵ Müslim, *müsâkât* 106.

⁴⁵⁶ Buhârî, *büyü* 76.

⁴⁵⁷ Müslim, *müsâkât* 81; Ebû Dâvûd, *büyü* 18. Farklı bir rivayet için bkz.: Tirmizî, *büyü* 23.

Görülüyor ki hem âyet hem de hadisler faizin her çeşidinin haram olduğunu açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla hiç kimsenin bu mevzuda aksine bir fikir beyan etmesi mümkün değildir.

6. Faiz-Riba Ayırımı

Faiz ile riba arasında hiçbir fark yoktur. Her ikisinin tarifi de aynıdır. Bunların her ikisi de: “İki mal veya paranın birbiriyle mübadelesinde karşılığı olmaksızın verilen fazlalıktır.”

Lügatte, ziyadeleşmek, fazlaşmak mânâsına gelen riba, Türkçe’de faiz dediğimiz fazlalığın adı olmuştur.

Gerçi bazı çevreler, bu iki tabiri birbirinden ayrı tutmaya meyillidirler ve onlara göre, haram olan ribadır; faiz değildir. Riba ise, devletin tespit ettiği nispetin üstünde alınan fazlalıktır. Yoksa devletin tespit ettiği ölçü çerçevesinde faiz almak haram değildir.

Tabii olarak, burada devletin izin verdiği faiz nispetinde ölçünün ne olduğunu sormak gerekmektedir. Hem devlet ilâhî kanun vâzı mıdır? Devlet bugün % 3’ü tecviz eder, yarın % 1’i bile çok görebilir. Gün gelir devlet % 100 faizi tecviz eder. Hatta % 1500 faiz oranını kanunî gören devletler bile olmuştur.

Sonra nispet denilen şey nedir? Yirminci asrın başında kooperatifler kendi ortaklarına % 12 ilâ % 15 arasında faizli para vermişlerdir. O günün şartlarında kalkınma bakımından normal görülen bu oran, daha sonra yüksek görülmüştür. Kooperatiflerin kendi ortaklarına % 12 ilâ % 15 arasında faizle para vermeleri, onların mağdur edilmesi olarak değerlendirilmiş ve faiz nispetinin daha düşük olması gerektiği savunulmuştur.

Açıkça görülüyor ki, nispetlerdeki farklılık her zaman ve zemine göre değişiklik arz etmektedir. Tefeci, bir devirde

% 30 faizle, başka bir devirde % 100 faizle para veriyor. Bunun hangisine ‘faiz’, hangisine ‘riba’ diyeceğiz.

Hem faizin düşük nispette olanına İslâm’ın cevaz verdiği hükmü nereden çıkarılmıştır? Bu apaçık bir aldanmışlık veya apaçık bir aldatmaca değil midir? Dinin bu mevzudaki hükmü kesindir, nettir; hiçbir tevil ve tefsire de ihtiyaçı yoktur:

“Allah, alışverişi helâl, faizi ise haram kılmıştır.”⁴⁵⁸

7. *Ed’ f-ı Mud afe (Kath Faiz)*

Faiz haramdır. Bu hüküm, faizin k  k-büyük, basit-bileşik, her çeşidini içine almaktadır. Kur’ân-ı Kerim:

“Ey iman edenler! Oyle kat kat katlayarak riba (faiz) yemeyin. Allah’tan korkun ki fel h bulasınız.”⁴⁵⁹ buyurmakta ve meseleye tedricilik esasına göre yaklaşmaktadır.

Cemiyetin sal hı, takva dairesine girilmesine bağlıdır. Takva, bir mânâda, Cenâb-ı Hakk’ın kevnî kanunlarına ittiba ile O’nun himayesine girmek demektir. İktisadî hayat açısından düşünülecek olursa, bu, faizi terk etmek ve faiz sistemini tamamen ortadan kaldırmakla olacaktır. Faiz ayakta durduğu müddetçe toplum ayakta duramaz. Dolayısıyla faizin olduğu yerde sal h ve takvadan söz edilemez.

 yette geçen ‘ed’ f-ı mudâafe’ (kat kat) tabiri, faiz kaldırılırken birinci basamakta ne yapılması gerektiğini anlatmakta ve bazı müfessirlere göre katlı faizi yasaklamaktadır.

Ancak daha sonra gelen âyetlerle faizin basiti ve en k c ğ  de yasaklanmış ve neticede Allah Resûlü, Veda Hutbesi gibi en mühim mevzuları konu edindiği hutbesinde, “Faizin her çeşidi ayağımın altındadır.”⁴⁶⁰ buyurarak faiz sistemini bütünüyle kaldırmıştır.

⁴⁵⁸ Bakara s resi, 2/275.

⁴⁵⁹  l-i İmrân s resi, 3/130.

⁴⁶⁰ Dârimî, menâsik 34.

Kur'ân-ı Kerim'deki faiz yasağı, onun bu ed'âf-ı mudâafe tabiri ile anlatılan şekliyle kayıtlı değildir. Belki nehiy, faizin bizzat kendisine râcî olup, mutlak mânâda faiz her çeşidiyle haram kılınmaktadır. Zaten aşağıda nakledeceğimiz âyet hiçbir tevîl ve tefsire ihtiyaç bırakmayacak ölçüde faizi reddetmekte ve faizin ne kadar iğrenç bir günah olduğuna işaretle bulunmaktadır:

*“Faiz yiyen kimseler, şeytanın çarptığı kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar.”*⁴⁶¹

Faiz yiyen kimseler dünyada da ukbâda da ayakta duramazlar. Dünyevî durumları itibarıyla onların iç muvazeneleri yoktur. Faizin kendilerini yiyip bitirdiğini göremeyecek kadar sarhoşurlar.

İsterseniz burada bir derdimize neşter vuralım veya bamteline şöyle bir dokunalım: Devlet-i Âliye-i Osmaniyeyi yıkan duyun-u umumiye (devlet borçları)'dir. Alınan iç ve dış borçların faizleri koskoca bir devleti iki büklüm etmiştir. İşte faiz yiyen, böyle bir ibret levhasını göremeyecek kadar kendinde değildir.

8. Faiz Toplumu

Kişiyi içki, içtimaî yapıyı da faiz sarhoş eder. Faiz yiyen bir cemiyette en kısa zamanda değişik hezeyanlar baş gösterir. Faizin serbest olduğu toplumlar hep sallantı içindedirler. Onlar bir cihetle hep iki büklüm yaşarlar. Mihraba para konmuş, madde ilâhlaştırılmış ve bu insanlar da o madde karşısında rükûa varmış gibidirler.

Böyle bir toplum içinde değer hükümleri madde ve paradır. O kadar ki, dillerindeki zikir de daima odur. Bütün değerlendirmelerinde para vardır. Öyle ki, onlar âdeta tamamen madde kesilmişlerdir; tesbihleri, tahmidleri ve tekbirleri

⁴⁶¹ Bakara sûresi, 2/275.

maddedir. Madde her Şey olmuş, demlerine, damarlarına iŐlemiŐ ve onları sarhoş etmiştir. Hayır, onlar madde karşısında iki büklüm değil, secdededirler.

Şeytan çarpmış gibi hep Şeytanın istek ve dileklerine göre hareket ederler. Sanki onlar Şeytanın yere düşen gölgeleri gibidirler. Faiz onları iki büklüm kıldığı için, hep çeşitli spekülatif faaliyetlere girerler. İhtikâr yapar ve yalan söylerler. Menfaat onlar için her Şeydir. Din, diyanet ve bütün mukaddesleri onun uğrununda feda edebilirler.

Onların bütün değer hükümleri alt üst olmuştur. Onlara göre minarelerin başı kuyu, kuyuların dibi de minare hâline gelmiştir. Gökteki yıldızlar onların yanında çakıl taŐları kadar değersiz, yerdeki değersiz pullar da gökteki yıldızlar gibidir. Zira onlar her Şeyi kendi endam aynalarında görüp öyle değerlendirmektedirler. Evet, bir toplum ki içinde faiz reva tardır ve onlar için geçerli bir met dir, o toplumu Şüphesiz Şeytan çarpmıŐtır.

 yetin baktığı diğer y n, onlar ahirette de öyle haŐrolup kalkacaklardır. Yani onlar, insanlara yaraşır bir kalkıŐla kalkamayacaklardır. Çünkü ahiretteki kalkıŐ, buradaki kalkıŐa bağlıdır. Nasıl yaŐarsanız, öyle ölürsünüz. Nasıl ölürseniz, öyle dirilirsiniz. BaŐınız yukarıda yaŐadınızsa, öyle dirileceksiniz. Mukaddesleri muhterem bilip, onları semada gördüğünüz müddetçe, ahirette de baŐınız yukarıda olacaktır. Ama mukaddesleri hep kuyu dibinde gördünüz ve baŐınız hep oralarda yaŐadınızsa, sürüm sürüm s r neceksiniz demektir.

Onun için Allah Resûlü faiz yiyeni kandan irinden deryalar içinde müşâhede buyurduğunu söyler. O, her defasında mevcelenen dalgalarla sahile doğru gelir, sahilin kenarında birisi onun ağzına bir taş bindirir, tekrar onu bu deryanın içine atar. Evet, o devamlı orada bocalar durur. Ne deryanın içinde mesafe alabilir ne de sahile çıkabilir.⁴⁶²

⁴⁶² Buh ri, b y  24.

Bu onun dünyadaki yaşantısının ahirete ve ahiretteki vaziyetinin de misal âlemine aksedişidir. Evet, şeytan size açık bir düşmandır. Onun düşman olduğunu anlayamayıp arkasından gitme de bir sarhoşluk ifadesidir.

9. Küçük Bir Faiz Soruşturması

Küçük bir soruşturma!. Zira faiz, küçük bir soruşturma ile dahi dayanamayacak kadar temelsiz ve her yönüyle tenkide açıktır. Onun aklî ve vicdanî hiçbir dayanağı yoktur. Ancak biz burada hem bu kitabın muhteva ve üslûbuna sadık kalmak hem de bilinen bir mevzu üzerinde fazla uzatmış olmamak için meseleyi üç ana başlık altında tahlil ve tenkit edeceğiz.

a. Ekonomik Açıdan Faiz

Faiz kendi kendisiyle çatışan bir sistemdir. Faizin en büyük düşmanı yine faizdir. Zira onun ekonomiye kazandırdığı hiçbir şey yoktur. Kaybettirdiği ise sayılamayacak kadar çoktur. İşte bunlardan bazıları:

1. Basit bir hesapla ve açıkça ortaya çıkmaktadır ki, yeryüzündeki malların bütünü, sayıları çok az olan bir şirzime-i kalîlin (küçük bir grup insan) elinde toplanmıştır. Bu zümre faizcidir, bu zümre bankerlerdir, bu zümre faizle geçinenlerdir. Zira borç veren faizci daima ve kesinlikle kazanmaktadır. Tabî ki bu kazanç dünya hesabıdır; ahiret hesabına ise o hep kaybetmektedir.

Borç alana gelince; o, büyük bir ihtimalle kaybetmektedir. Hele bu borcu zarurî bir ihtiyacından dolayı almışsa, kaybedeceği muhakkaktır. Durum böyle olunca, borç veren sınıf hep kazanmakta, diğer sınıf ise hep kaybetmektedir. Bu da kazancın hep aynı ellerde toplanması demektir.

İktisadî açıdan malın belli ellerde toplanması ise tehlikenin en büyüğüdür. Zira bütün piyasa bu bir grup insanın keyfine

göre şekillenmektedir. Onlar ise kendi çıkarlarını daima toplum çıkarının üstünde tutanlardır. Yani piyasa ile, arzu ve hevesleri nasıl istiyorsa öyle oynayanlardır. Zaten günümüz dünyasında görünen manzara da budur. Ve dünya ekonomisi bu zaviyeden büyük bir çıkmaza doğru süratle ilerlemektedir.

2. Esas itibarıyla bankalara ve faizcilere borçlanarak i  yapan herkes, -ister bu i  büyük çapta isterse küçük çapta olsun- banka ve faizcilerin köle ve esiridirler. Bunlara en iyimser ifade ile, “Hayatlarının sonu sefaletle bitecek i ilerdir.” demek ancak mümkün olabilir.  nk  onların hiçbir ücret garantileri bile yoktur.

3. Faiz, işsizlik üreten bir mikrop yatağıdır. Zira tasarruf sahipleri, hiç yorulmadan ve hiç rizikosu olmayan bir yoldan para kazanmak için paralarını piyasadan  ekerler. Yatırımlar durur, işyerleri kapanmaya ba lar. Bu arada arz ve talep dengesi de ters yüz olur.

Bir taraftan hayat pahallanır, diğer taraftan da işsizlik had safhaya ulaşır. Zira, durmadan i  yerleri ve fabrikalar kapanmaktadır. Kapanmayanlar da üretimi en d  k limite tutmaktadırlar. Yani piyasa, bütünüyle faizcinin bizzat kendisine dönmüştür. O nasıl miskin ve atalet içinde kıvranıyorsa, elinde tuttuğu piyasa da aynen onun gibi miskin ve atalet içinde can  eki mektedir.

4. Piyasayı dar boğaza sokmu  olan faizci, ağını kurmuş içine d  ecekleri bekleyen örümcek gibidir.  nk  en kısa zamanda, sun’i krizden etkilenen herkes onun kapısına ko acak ve nispeti onun insafsız insafına kalmış faizlerle ona bor lanacaktır. Faizciden alınan bu korkunç borçlar piyasayı geçici olarak rahatlatacaktır. Bu geçici rahatlatma ise aslında, gelecek daha kötü bir krizin habercisinden başka bir şey değildir.

5. Faiz sistemi, hiç ilgisi olmayan kitleleri de bor landıran ve farkında olmadan onlara borç  dettirip duran bir sistemdir.

Zira, faizciden para alan tüccar ve sanayiciler, onlara ödeyecekleri faizleri tüketiciler arasında taksim etmekte ve elde edilen ürüne bu miktar otomatikman bir mâliyet olarak eklenmektedir. Yükselen fiyat ise talebe menfî yönde tesir etmekte ve bu cihetten faiz kendi kendini yiyip tüketmektedir.

6. Faiz, yeni teşebbüsleri engelleyici bir rol oynaması bakımından da zararlıdır. Faizsiz bir kredi ile çok büyük işler çevirebilme imkânına sahip olan bir müteşebbis, sırf faiz canavarının pençesine düşmemek için teşebbüsünden vazgeçmekte ve kendi imkânlarının dar çerçevesi içinde, ama huzurlu olarak iş yapmayı tercih etmektedir. Bu da onun büyük hamleler yapmasına mâni olmaktadır. Bugün bu şekilde âtlı kalan istidatların sayıları hiç de az değildir.

7. Devletin aldığı iç ve dış borçlara ödeyeceği faizler de yine milletin sırtına binen borçlar arasındadır. Devlet, borcunu ödeyebilmek için aldığı vergiyi artıracak ve dar gelirli durmadan faizcilere para ödemek zorunda kalacak ve ödedikleri miktar tutarınca da alım güçleri azalacaktır. Bu da ekonomiyi menfî olarak tesir edecektir.

8. Ekonomik hayatın ana esaslarından birisi hiç şüphesiz ticarettir. Ticaret alım-satımla olur. Hâlbuki faiz ticarete sekte vurmaktadır. Zira tüccar, mala bağlayacağı parayı faize vererek daha garantili bir kâr ve kazanç peşinde koşacaktır. Tüketici durumunda olanlar da mal ve hizmet satın almak yerine para biriktirip tasarruf etme yolunu tercih edecektir. Böylece ticarî piyasa her gün kan kaybedecek, işsizlik artacak, iç piyasadaki durgunluk, mutlaka dış piyasaya da aksedecek, ithalat ve ihracat azalacak, millî gelir düşecek ve ülke fakirleşecektir.

9. Borç alma hayatî bir zarurettir. Hem devlet hem de millet belirli zamanlarda mutlaka içten veya dıştan borç alır. Bilhassa ekonomik hayatta borcun yeri çok önemlidir. Büyük

sina  yatırımlar çok kere ancak borç almakla kurulabilir. Fakat faiz, borç almayı öldürür. Faiz ahlâkî, borç verme m r vvetine indirilmiŐ en büyük darbedir. Zira faiz borç vermeyi değil, borçluyu sömürmeyi teşvik etmektedir.

b. Sosyolojik Açıdan Faiz

Faiz, zengini daha zengin yaparken fakiri de daha fakir hâle getirir. Böylece her iki sınıf arasındaki uçurum her geçen gün biraz daha derinleŐir. Neticede aradaki bütün köprüler yıkılır ve bu iki sınıf birbirinin en amansız düşmanı hâline gelir.

Yukarıdan aşağıya tahakküm, tasallut ve zorbalık iner. AŐađıdan yukarıya ise kin, nefret ve intikam hissi, tavrı y kseilir. Büyük bir kaosun içine giren toplum, bir gün gelir içtimaî coğrafyadan bütün bütün silinir gider.

Faiz, ülkenin diğer ülkeler ve sınır komŐularıyla olan iliŐkelerini de zedeleyen bir sistemdir. Nasıl insan, kendi kapı komŐusuna dar bir zamanında faizle para verse aralarındaki komŐuluk bağları sarsılır, hatta tamamen ortadan kalkar; komşu devletler arasında da durum daha farklı değildir.

Tabi  ki bizim bu değerlendirmelerimiz yine de ahlâkî değerleri olan bir toplum ve cemiyet için geçerlidir. Faizi kendilerine ahlâk edinmiŐ insanlar bizim bu söylediklerimizi yadırgayabileceklerdir. Zira onların neye ahlâk neye ahlâk dışı dedikleri pek belli değildir. Ve hele mürüvvet ve fedakârlık onların buldukları yere çok uzakta kalmıştır.

Bizim perspektifimizde, ideal bir cemiyet ve ideal insan vardır. Biz değerlendirmelerimizi bu zaviyeden yapmaktayız. Ve görmekteyiz ki faiz, hem ekonomik hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan zararlıdır, yıpratıcıdır ve yıkıcıdır. Hayır, o, başka değil sadece bir cadı kazanıdır.

c. Psikolojik Açıdan Faiz

Faiz sistemi, ahlâkî bütün değerleri yıkan, yok eden bir sistemdir. İnsanın kendi öz cevherine faiz sebebiyle yaptığı zarar ve kendi ruhunda açtığı yaralar sayılamayacak kadar çoktur. Faizci, ahlâkî değerler adına kendi kendisinin kâtilidir.

İhtiyaçtan kıvranan ve zaruretten iki büküm olan bir insandan istifade etmeye kalkışan ve sermayesini daha ziyade hep böyle zavallıların sırtına yükleyen ve durmadan âciz ve zayıfların kanını emen, onları iliklerine kadar sömüren bir kişi veya kuruluştan insanî değerler beklenmesi mümkün müdür?

Faizcinin mihrabı menfaattir. O, menfaati için her şeyi meşru görür. Her şeyi menfaat olan bir insanın ise, hiçbir değer hükmüne saygısı olamaz. Faizcinin tek saygı duyduğu şey kendisidir. Çünkü kendisinin parası vardır ve bu parasını faize yatırmaktadır. Kendisine olan saygısı da bundandır. O, işte böyle bir ruh hastasıdır.

10. Faiz ve Biz

Fazilet ve erdem faizi reddeder. Biz bir fazilet toplumu-yuz. Bizim aramızda faiz asla boy atamaz. Bir Müslüman, fedakârlığını üç kuruşluk dünya menfaatine değiştirmez. Ayrıca biz zaten tasarruf insanıyız. Bizim tasarruf yapmamız için dış-tan teşvike ihtiyacımız da yoktur.

Biz, Allah'a itimat eden, güvenen insanlarız. Borç verdiğimiz paranın başına gelebilecek muhtemel bir tehlikeyi faizle telafi etme gibi bir zillete düşmeyiz. Biz, dünya-ahiret dengesini korumaya çalışan insanlarız. Bizim için para mihrap olamaz.

Biz, “Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”⁴⁶³ prensibinin âzâd kabul etmez köleleriyiz. Yemez yedirir, giymez

⁴⁶³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/15.

giydiririz. Birisi bize bir g l verse, biz ona g l bahçesiyle mukabele etmeye gayret ederiz. Ama bunların hiçbirini gaye ve hedef hâline de getirmeyiz. Bizim ideal ufkumuzu süsleyen tek  ule vardır: O da, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Dünya bizim ayağımıza kement olamaz. Ve para bizi fazilet yarışından alıkoyamaz. Evet, biz, Allah'ın kullarıyız. Kulu kula kul eden faiz bizden, biz de ondan çok uzağız.

11. Kur' n Yatırımı Teşvik Eder

Yukarıda da yeri geldikçe söylediğimiz gibi, Kur'ân hep yatırımı teşvik eder ki, buna göre para bütün seyyaliyet ve cevvaliyetiyle hareket edecek ve cemiyet içinde çeşitli kanallarda gezip dolaşacaktır. Yani para hep oynak olacaktır.

Dinimiz bize diyor ki: Gelecek nesiller sizin sa'yinizin semeresini görsünler. Amel edin, çalışın, bütün fonksiyonlarınızı kullanın, bütün  f' lelerinizi (fonksiyon) harekete geçirin ve geriye bir semere bırakın. Zira onu Allah ve Resûlullah görecek, sizden sonra m 'minler de ona şahit olacaktır.⁴⁶⁴ Oyle bir semere bırakınız ki, gelecek nesiller sizi hayırla y d etsin.

Düşünün ki, siz bir çölde muvakkaten ikamet ettiniz, sonra da orada yaşıadığınıza dair hiçbir iz bırakmadan çekip gittiniz. Arkanızdan gelenler, sizin orada yaşıayıp yaşıamadığınıza dair hiçbir fikre sahip olamayacaklardır.

Ama bir de diyelim ki, Amr İbn  s gibi, bir yere çadır kurdunuz. Az buçuk hayat emaresi hissettiğiniz için, sonra da orada bir şehir tesis ettiniz. Arkadan gelenler, 'Fustat'  hrine uğrurlar ve derler ki, "Buraya İslâm ordu kumandanlarından biri gelmiş; suyunu, havasını beğenmiş, çadırını kurmuş ve sonra çadırın yerinde şehir kurulduğu için, 'çadır' mânâsına,  hrin adı da 'Fustat' olmuş." İşte o anılarla tarihe m l olacaksınız.

⁴⁶⁴ Tevbe s resi, 9/105.

İşte âyette, “Mü’minler görsün diye amel edin.”⁴⁶⁵ ifadesinde bu mânâyı anlamak mümkündür. Onun için bizden öncekiler böyle hareket ederek, tarihte sadece kendileri görünüyör gibi, mâbetler, şifâhâneler, hastaneler, köprüler yapmışlardır.

Zamanın aşındırması ve bizim ihmalimize rağmen hâlâ günümüzde ecdadımıza ait bu tür eserler ayakta durmakta ve mü’minler tarafından görülüp müşâhede edilmektedir. Onlar kendilerine ait vazifeleri yaptılar. Ama üç asırlık mirasyediler, ecdadın izinden ayrılarak bir bakıma nankörlükle her şeyi inkâr ve harap ettiler. Ah o üç asırlık biz nankörler!..

Evet, sizler yapacak ve sa’yinizin semeresini sizden sonraki nesillere bırakacaksınız. İşte Kur’ân, sizleri insanlık adına böyle faydalı olabilecek bir yatırıma teşvik ediyor. Faizi de kat’iyen yasaklıyor. Paraya seyyaliyet, cevvaliyet verilmesini istiyor. Evet, para faize yatırılmayacak, stok edilmeyecek, kendi seyyaliyet ve cevvaliyeti ölçüsünde hep iş yapacaktır.

Bu itibarladır ki, Müslümanlar paralarını mutlaka çalıştırmalıdır. Kendisi çalıştıramayacak durumda olan da, onu faiz dışı bir yolla, behemehal meşru istikamette aktif hâle getirmelidir.

Bu türlü imkânlar varken bir insanın parasını bir yerde tefecilik yaparak stok etmesi kat’iyen ve katibeten caiz değildir. O, insan hayatının her lahzasına katran renkli bir haram damlatmaktadır.

Faiz yiyenin ne vecdi ne istiğraki ne iç aydınlığı ne iç derinleşmesi ve ne de onun Allah’la ciddî bir münasebeti vardır. Onun kalbi ölüdür, fakat o kendini diri zannetmektedir. Bu da yine şeytan tarafından çarpılmış olmanın acı bir neticesidir.

İslâm’da parayı şahsen kullanabilme imkânı olduğu gibi, şirketler yoluyla kullanabilme imkânı da vardır. Bu şirketleri

⁴⁶⁵ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/105.

sizlere tafsilatıyla anlatma durumunda değilim. Ben bunlardan sadece mevzumuzla münasebeti olan biri üzerinde duracağım. Ve bununla da faizsiz banka arasında bir alâka ve ilgi kurmaya çalışacağım.

12. Faizsiz Banka

İşl m, bankanın değil faizin karşısındadır. Eğer bugünkü bankalar din  ölçüler içinde alıştırılabilirse, İşl m  açıdan hiçbir engelle karşılaşmayacağı gibi, çok yönlü teşvik de görür.

İşl m dini, mü'minin yapacağı en küçük iyiliği dahi bir sadaka kabul etmektedir.⁴⁶⁶ Yoldaki bir dikenini alıp atmak veya başka bir engeli kaldırmak bir iyilik ve bir sadakadır. Kişinin ailesinin ağzına koyacağı bir lokma dahi sadakadır. Keza kovadaki suyu bir başkasının kovasına boşaltmak da bir iyilik ve sadakadır.⁴⁶⁷

Durum böyle olunca, darda kalmış bir insana el uzatan veya ticaret yolunun üzerindeki engel ve engebeleri onun namına kaldıran bir kuruluş, İşl m'da nasıl teşvik görmez. Yeter ki o, öz varlığına haram karıştırmasın ve faiz muamelesine girmesin.

Hem, h lis bir niyetle mü'min, en tabii ve normal davranışlarını dahi ibadet hâline getirebilir. Evet, o, normalde bir insan olarak yiyip-içmesi ve beşerî ihtiyaçlarını karşılamasında Efendimiz'in sünnet-i seniyyesini gözetererek davranması, ona ayrıca bir sünnet işlemiş gibi sevap kazandıracaktır. Söz konusu diğer meselede de durum aynıdır.

Mü'minler ellerindeki küçük küçük paraları bir araya getirip 'mudârebe' us l  dediğimiz türden şirketler kursalar, burada yapacakları her muamele ve kazandıkları her kuruş, bir cihetten onların sevap h nesine işlenecek ve onlar

⁴⁶⁶ Buh ri, *cihad* 72, 128; Müslim, *zekât* 56.

⁴⁶⁷ Tirmizî, *birr* 36, 45.

bu kuruluşlar sebebiyle hem dünyalarını hem ahiretlerini marmur hâle getireceklerdir.

Mudârebe usûlü şirketlerde, taraflardan biri veya bir grubu sermayeleriyle, diğer kişi veya grup da emekleriyle bir araya gelir ve ortaklık kurarlar.⁴⁶⁸ Zaten bir zaman gelecek insanlar belki de o istikamete sevk edileceklerdir. Çünkü *beşer, kölelik devrini aştığı gibi, bir gün ecirlik (işçilik) devrini de aşacaktır.*⁴⁶⁹

Zannediyorum bu gidişi durdurmak zor olacaktır. Ecirlik devrinin aşılmasıyla ortaya çıkacak problemlere İslâm işin başında çare bulmuş ve müntesiplerine mudârebe türü ortaklıklar teklif etmiştir.

Günümüzde proletarya sınıfının dalâlet, tuğyan ve taşkınlığı, hırçınlık ve hoyratlığı, bugüne kadar tatbik edilegelen usûllerin artık bu yırtığı kapatamayacağını göstermekte ve ispat etmektedir. Bu itibarla insanımız bu derde mutlaka başka çareler bulmak zorundadır.

Prim ve teşvik usûlleri belli bir yere kadar geçerli olsa da nihâî çare olamazlar. Kanaatimize göre -ki hâdiseler kanaatimizi desteklemektedir- *beşerin en kısa zamanda mudârebe usûlü şirketlere gitmesi hem bir zaruret hem de bir ihtiyaçtır.*

Burada istidradî olarak ayrı bir noktaya da temas etmek istiyorum: Bizler, bütünüyle kapitalist bir sistemin kurduğu düzen ve çarklar arasında kıvranıp duruyoruz. Dolayısıyla, İslâm'ın iktisadî yapısı ve bilhassa faizsiz banka adına getirilen tekliflerin hemen hepsi ister istemez bu düzen ve onun çarklarının tesiri altında yapılanmaktadır.

Durum böyle olunca, bizler en ideal ve en modern usûlde bir İslâm ekonomisi veya bankası yerine, kapitalist düzenin açtığı ekonomik problemlere çare arama durumunda

⁴⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/22-28.

⁴⁶⁹ Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, s. 772-773.

kalıyoruz. Banka ile alâkalı söylenen ve getirilen teklifler de yine bu değerlendirmeler içinde yapılıyor.

Öyle ise, bütünüyle İslâm'ın yaşandığı ve tatbik gördüğü bir dünyada bugün söylenen ve yazılanlar elbette baştan sona tekrar gözden geçirilerek düzenlemeler İslâmî prensipler perspektifinde ele alınmalıdır. O zaman bugün çare olarak söylenenlerin pek çoğu geçerliliğini kaybedecektir. Zira İslâm'ın bir bütün olarak yaşandığı bir dünyada bugün çare aramak zorunda kaldığımız problemlerin çoğu, belki de hibiri olmayacaktır.

İslâm iktisadı, nazar  ve teorik görüş ve düşünceler yığını bir sistem değildir. O, hep hayatla i içe olmuş ve hayatın bizzat kendisi hâline gelmiş, ilâhî kanunlar manzumesinin bir parçasıdır. Öyle bir parça ki, onu bütünden ayırmak mümkün değildir.

Bugün bankalara alternatif olarak çıkarılan mudârebe us l  faizsiz bankada mevduat sahipleri ile parayı alıştıranlar, üzerinde anlaşabilecekleri bir nispetle bankaya ortak oluyorlar. Ve insanlar ellerindeki küçük küçük tasarruflarını bir araya getirmek suretiyle büyük bir sermayeye ulaşıyorlar. Böylece tr stlerin, kartellerin, holdinglerin karşısında tutunabilecek şekilde güçleniyor ve kuvvet kazanıyorlar. Böyle bir teşebbüs insanın hem dünyasını hem de ahiretini mamur edecektir.

İslâm bir taraftan faizi yasakladığı gibi, diğer taraftan paranın âtil hâle getirilmesini de yasaklamıştır. Para mutlaka aktif kılınmalı ve meşru dairede elden ele dolaştırılmalıdır. Cenâb-ı Hak birçok âyetiyle insanlara bunu ders verirken, Efendimiz de bizzat para alıştırma us llerini ümmetine talim buyurmuştur.

İslâm'da yatırım sadece teşvik bazında ele alınmaz. Belki fert yatırıma doğru tatlı bir cebirle sevk edilir. Zekât, bunun

güzel bir örneğidir. Zira kişi her sene, nisap miktarının üzerindeki parasından zekât vermek mecburiyetindedir. Her sene verilen zekâtla da bir gün gelecek, onun parası nisabın altına düşecektir.

Böyle bir vaziyete düşmemesi için kişi, parasını çalıştıracak ve meşru dairede nemalandıracaktır. Bu da mü'mini yatırıma zorlayan hususlardan biridir. Bir taraftan stokçuluğu yasak eden âyet ve hadisler paranın âtil tutulmasını engellerken, diğer taraftan da zekât, Müslüman fertleri paralarını çalıştırmaya zorlayacaktır.

İşte ferdin tam zorlandığı bu noktada onun önüne İslâm, Resûl-i Ekrem'in sünneti adına bir alternatif getiriyor ve parasını mudârebe yoluyla çalıştırmasını öneriyor. Bilhassa sanayileşmeye başladığımız şu dönemde bu usûl bize çok ehemmiyetli görünüyor.

Aksine davranışın cezasını ağır bir şekilde ödeyenleri gördükten sonra, mudârebe usûlüyle çalışmanın ehemmiyet ve önemi bir kat daha artmış gibi görünmektedir. Onlar kendilerince güçlü gördükleri bir sisteme sırtlarını verdi ve büyük yatırımlara girdiler. Sonra da bir muhalif rüzgâr esti ve her şeyleriyle harman gibi savruldu. Bütün işleri altüst oldu. Yaptıkları yanlışın cezasını ya iflaslarla veya ömür boyu borç ödemeye mecbur kalmakla ödediler.

Hâlbuki küçük sermayeleri bir araya getirmekle büyük şirketler kurabilir ve istedikleri hedefe hem de meşru yollarla ulaşabilirlerdi. Ayrıca kurulacak böyle dev şirketlerle İslâm ekonomisini dünya çapında temsil edip, çeşitli yabancı sermayenin meydana getirdiği tröst ve kartellerle rekabet etmek mümkün olacaktı. Bu da, bir mânâda bir çeşit cihadın ta kendisidir. Durum böyle olunca, Müslüman kitle, elindeki küçük sermayeleri seve seve getirip bu tür şirketlere yatıracak ve büyüme, zannedildiğinden daha hızlı ve kapsamlı olacaktır.

Günümüzde kurulan faizsiz bankalar,  mit edilenin  s-t nde bir ilerleme kaydetmişlerdir. Eğer bu alışmalar, İslâmî bir bütünlük içinde ele alınabilirse, ileride ne Amerika'nın ne de Avrupa'nın faizli bankalarının onlar karşısında tutunabilmeleri mümkün olmayacaktır. Biz buna inanıyor ve bu inancımızı pekiştiren birçok emare ve işaret görüyoruz.

Mudârebe us l yle işlettirilen faizsiz bankanın ortakları şunlardır:

1. Sermayenin sahibi olarak m di; buna 'mudârib' denir.
2. Sermayeyi çalıştıran  retici. Buna da 'âmil' veya 'mud rab' denir.
3. Bir yönüyle mud rab ile beraber çalışan diğer yönüyle de mud ribe vek let eden banka. Durum böyle olunca, mevduat sahipleri, banka idarecilerine ve icraatılarına göre sermayedardır. İdareci ve icraatılar da müteşebbislere göre sermayedar sayılmaktadır.

Böyle bir banka, diğer bankaların icra ettikleri bütün fonksiyonları, İslâm'ın meşru kabul ettiği ereve içinde kalmak şartıyla eda edebilir. Ancak onlardan en önemli ve en belirgin farkı, onun faize girmemesidir.

Bütün İslâm âlemini içine alacak şekilde yapılacak bir organizasyonun dünya iktisadî hayatının can damarı olacağında hiç şüphe yoktur. Zaten başka türlü Müslümanları bekleyen iktisadî problemlerin altından kalkmak da kolay değildir. Zira yer altı veya yer üstü gelir kaynakları ancak böyle büyük imkânlarla istenen hüviyette ve istenen kapasitede çalıştırılabilir.

Siz ne kadar potansiyele sahip olursanız olun, eğer o potansiyeli enerjiye çevirecek ve çarkları kuracak gücünüz yoksa ve bu mevzuda hep dışarıdan destek bekliyorsanız, hiçbir zaman kendiniz olup kendi ayaklarınızın üzerine doğrulmanız mümkün olamayacaktır.

Amerika, Rusya veya bir başkası, size bir verecek ama sizden bin alacaktır. Almadığı müddetçe de vermeyecektir. Siz bir taraftan iktisadî hayatınız itibarıyla onlara bağımlı olurken, diğer taraftan hem dinî hem de kültürel sahada onların güdümü altına girecek ve bütünüyle onların inisiyatifinin zavallı birer kuklaları hâline geleceksiniz.

Kültürünüz onların arzularıyla sınırlı olacak, dindarlığınızın çerçevesini onlar çizecektir. Ama siz bir güç olarak onların karşısına dikilebilerseniz, bütün bu tür esaretlerden, mezelletlerden ve ayaklar altında çiğnenmekten kurtulacaksınız.

İşte Müslüman'ı böyle alternatifli bir gelecek beklemektedir. İslâm onun önüne, iktisadî kalkınma adına uçsuz bucaksız bir saha açmıştır. Yeter ki Müslümanlar bu imkânları kullanıp değerlendirebilsinler ve kendi sistemleriyle kendilerini ifade edebilsinler.

Biz burada, faizsiz bankanın olabileceğine dair sadece bir fikir verdik. Onun nasıl işleyeceği hususu ise, tamamen o sahanın mütehasıslarını ilgilendiren bir konudur. Zaten pratikte işleyen birçok faizsiz banka var. Ancak onları ideal İslâm bankası şeklinde kabullenmek oldukça zor. İstenen ufka bu bankalar vesilesiyle bir adım atılacaksa, o da önemli bir gelişme sayılır.

İdeal bir İslâmî banka, ancak bütünüyle İslâmî olan bir anlayışın hâkim olduğu dünyada gerçekleşebilir. Zira İslâm bir bütündür; tecezzî ve inkısama tahammülü yoktur. Ama inanıyoruz, Müslümanlar onu da gerçekleştirecek ve en güzel şekilde işleteceklerdir. Zira Müslüman, himmeti âlî insan demektir. O her zaman Rabbinden, hem dünyada hem ahirette hasene, yani her şeyin en iyi ve en güzelini istemekte ve, "*Rabbimiz, bize dünyada ve ahirette hasene ver ve bizi Cehennem azabından kurtar, halâs eyle.*"⁴⁷⁰ demektedir.

⁴⁷⁰ Bakara sûresi, 2/201.

Rabbimiz'den niyaz ve ümidimiz, bize aynı Şekilde muamelede bulunmasıdır. Zira O, rahmeti ve l tfu sonsuz olandır. Zaten bizim tek teselli kaynağımız, O'nun bu engin rahmeti değil mi? Affet Allahım! Kerem Senin, lütuf Senin, ihsan Senin ve her Şey Senindir.

N. BEYTÜLMÂL

Bizim en önemli müesseselerimizden biri de *beytûlmâldir*. Beytûlmâl, Efendimiz devrinde kurulmuş, Emevî, Abbasî, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde devam etmiş, hususiyle Osmanlı devrinde devletin gelişmesine denk bir seviyeye ulaşmış ve kendinden beklenen fonksiyonu eda etmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, bizim her zaman sistemli bir mâlî yapımız olmuştur.

Beytûlmâl, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tertip ve tanzimi esas alınarak, *Beytûlmâl-i hâs*, *Beytûlmâl-i mutlak* ve *Beytûlmâl-i âmme* şeklinde üç bölümde mütalâa edilmektedir.

1. Beytûlmâl-i Hâs

Beytûlmâl-i hâs (hususî beytûlmâl), Resûl-i Ekrem'in bizat kendi hayat-ı seniyyelerinde tesis ve teşkil edilmiştir. Daha sonra halife ve devlet reisleri de hep aynı istikamette yürümüş ve bu müesseseyi yaşatıp korumuşlardır.

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususî beytûlmâlden kendi mübarek işlerini temin ediyor, sefirleri karşılıyor ve devletlere göndereceği hediyeleri buradan gönderiyordu ki, bu hakkı ona doğrudan doğruya Kur'ân vermişti.⁴⁷¹

Ancak O, bu aidattan raiyyetinin en küçüğü, belki en küçüğünün de yarısı kadar bir geçimlik alıyor ve hânesini onunla idare ediyordu. Tebaanın en küçüğü günde kaç defa yemek yerse, -diyelim ki bir defa- Resûl-i Ekrem de bir defalık yemek ölçüsünde bir şey alıyordu. Vâkıa, O'nun günde bir defa yemek yemediği de oluyordu, ama O, en fazla

⁴⁷¹ Bkz.: Enfâl sûresi, 8/41.

bir defa yiyordu. unk  tebaanın en k uğu günde bir defa yemek yiyordu.

Tebaanın en k uğu ne kadar elbise giyiyorsa, Resûl-i Ekrem de (sallallâhu aleyhi ve sellem) o ölçüde giyiyordu. Hâlbuki O'nun bir devlet reisi olma durumu vardı. Bayramlarda dış ülkelerden gelen sefirleri kabul edince, heyetlerle görüşeceği durumlara mahsus olmak üzere giydiği bir yeni elbisesi vardı. Bir de diğer günlerde, hayatla yaka-paa olduğu zamanlara mahsus giydiği elbise vardı ki, bu tür elbiseleri ekseriyetle birkaç yama taşırdı.

Beyt lm l-i h s, devlet reisinin elinde ve inisiyatifinde olan, günümüzdeki örtülü ödeneğe benzer bir sistemdi. Devlet reisi bu mevzuda tasarruf hakkına sahipti. Ancak, devlet reisinin de aynen Efendimiz gibi davranması, onun iman ve vicdanına emanetti.

Allah Resûlü, birçok muharebeye bineksiz olarak katılmıştı. Bedir bunlardan biriydi. Uhud'a giderken de, binebileceği bir devesi vardı. Daha sonraları bindiği katırı (D ld l) O'na Heraklius hediye etmişti. Hayatının son demlerine doğru bindiği devesinin adı Adb  idi. Ve Allah Resûlü'nün bütün binekleri sırayla işte bunlardan ibaretti. Bu itibarla O gayet sade ve basit bir hayat yaşıyordu.

Daha sonra Raşid Halifeler bu hudut ve bu çizgiyi hep korudular. Hz. Ebû Bekir herkesin bildiği şekilde fakirane bir hayat yaşadı. Hz. Ömer adım be adım aynı şeyi takip etti.

Bir gün Efendimiz'in zevcelerinden kendi kızı Hz. Hafsa, "Babacığım, şöyle güzel bir elbise edinsen. Hiç olmazsa dıştan gelen heyetleri kabul edeceğin zaman o elbiseyi giysen!" dedi. Hz. Ömer'in kızına cevabı şu olduştu:

"Kızım! Yoksa sen benim, benden evvelki iki dostumun gittiği yere gitmemi istemiyor musun? (Ben senin dediğini ya-parsam nasıl olur da onlara kavuşabilirim?)"⁴⁷²

⁴⁷² Beyhakî, ş abu'l-ıman, 5/159.

Hz. Osman aileden zengin idi. Babadan, dededen kalma serveti vardı ve ticaret yapıyordu. Halife olmadan önce hem Efendimiz devrinde hem de raşid iki halife devrinde Şam ve Yemen arasında büyük kervanlar teşkil ediyor ve ticaret yapıyordu.

Hz. Osman çok zengindi ama, bununla beraber, Allah yolunda her şeyini infak etmesini biliyor ve gidip Mescid-i Nebevî’de veya Mescid-i Haram’da kumlar üzerinde yatıyordu. Hem de o bütün bunları, idare ettiği devletin bizim devletimizden otuz-kırk kat büyük olduğu bir dönemde yapıyordu. Aynı zamanda o dönemde halk arasında zekâta muhtaç tek bir insan da bulunmuyordu.

O böyle davranırken çok rahattı. Çünkü, Resûl-i Ekrem’in getirdiği saf hayatın muktezası bu idi ve kendinden öncekilere vâsıl olabilmesi de ancak bu yolla mümkün olabilecekti. O, bütün kalbiyle buna inanıyordu.

İşte, Beytül-mâl-i hâs böyle emin insanların elindeydi ve bu şekilde sarf ediliyordu. Zaten Allah’tan çok korkan ve kendi muhasebesini bu mehâfete bağlı götüren ve her an ahirette hesap verme endişesiyle tir tir titreyen böyle insanların beytül-mâlde suiistimal etmeleri asla ve kat’a düşünülemezdi. Çünkü o insanlarda ruh yüceliği vardı ve çünkü o insanlar, insanı zelil kılan lüks ve israftan çok uzaktılar...

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali kumda da yatsalar, onlar meleklerden daha azizdirler. Hayatını onların hayat çizgisinde sürdüremeyen reisleri ise, kuş tüyü yataklarını en mutena yatak odalarına serseler bile, İslâm nazarında hiçbir kıymete tekabül etmez.

Tabîî ki, her iki zümrenin icraatı da kendisine göre olmaktadır. Hak ve adalet açısından Cibril’le omuz omuza yaşayan insanlarla, tiranlar gibi yaşayanların bir olmayacaklarını -bilmem ki- tavzihe gerek var mı..!

2. *Beyt lm l-i Mutlak*

Beyt lm l-i mutlak ise, aynı olmasa da bazı fonksiyonları itibarıyla Merkez Bankasına benzer. O, Müslümanların hazinesi ve devlet parasının terâküm ettirildiği yerdir. Merkez Bankasından farkı, para basmaması ve faiz muamelesi yapmamasıdır.

Burası aynı zamanda ganimet, cizye ve haraların da toplandığı bir merkezdir. Devlet hem kendi hem de Müslüman fertlerin ihtiyaçlarını oradan karşılar. Beyt lm l-i mutlakın, Müslümanlığı zarara uğratacak hiçbir icraatı yoktur. Dahası, Müslümanların paralarını oraya yatırıp değerlendirmeleri de söz konusudur.

3. *Beyt lm l-i  mme ve Görevleri*

Beyt lm lin  ç nc  bölümü ‘Beyt lm l-i M slim n’ de denilen *Beyt lm l-i  mme*dir. Bazı fakihlere göre ‘M slim n’ (Müslümanlar) sözü, ‘ mme’ (kamu, herkes) mânâsını da ihtiva etmektedir.

Durum böyle olunca, Hristiyan ve Yahudiler de zimmî olarak bu beyt lm le müracaat etme hakkına sahiptirler. Beyt lm le müracaat eder, oradan icabında maaş alabilir ve geçimlerini temin ederler.

Beyt lm l-i  mme başlı başına ayrı bir hazine hüviyetinde çalışır. Ona bugünkü mânâsıyla ‘maliye’ demek de mümkündür. Ancak günümüz maliyesinin ona kıyasla çok eksik yanlarının olduğu da unutulmamalıdır. Beyt lm l-i  mme daha cevval, daha seyyal, daha aktif ve daha işlektir.

Ayrıca zekât ve diğer vergiler de burada toplanır. Devlet piyasaya bununla vaziyet eder ve fiyat istikrarını bu merkezle sağlar. Enflasyon ve fiyatlarda aşırı düşmeyi (deflasyon) bununla önler. İte ve dışta bir kısım spekulasyonların önüne bununla geçer.

İşte devlet, âmmenin beytûlmâlini bu mevzuda kullanmak suretiyle, iktisadî ve ticarî hayattaki dalgalanmaları önler. Memleketin varidatına (gelirlere) göre, ciddî bir plan içinde yatırım ve harcamaları ayarlar. Bu itibarla Beytûlmâl-i âmme bir bakıma maliye bir bakıma da Devlet Planlama Teşkilatı gibi çalışır. Raşid Halifelerin sistemi bu idi. Emevî, Abbasî, Selçuklu ve Osmanlının, tam uydukları ve riayet ettikleri zaman sistem buna yakındı.

İslâm'dan ellerini gevşetenler uygulama ve tatbikatta tekâsül (tembellik) gösterdikleri ve işi aksattıkları zaman baş aşağı gittiler. Evet, göklerin ve yerin dili ve lisanı olan Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan'dan, hayatın hangi safhasına dair olursa olsun, küçük bir inhiraf hem ferdi hem aileyi hem de cemiyeti baş aşağı getirir. Tarih bunun en açık delilleriyle mâlemâldir.

Âmmeye ait beytûlmâlin kendine göre eda ettiği fonksiyonları vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

a. Âdil Gelir Dağılımı

Allah Resûlü fertler arasında hiçbir ayırım yapmadan malı taksim ediyordu. Bu taksimde ferdin içtimaî yönü veya bir başka meziyeti, tercih sebebi değildi. Aynı durum Hz. Ebû Bekir zamanında da devam etti. O da fertler arasında hiçbir ayırım gözetmeden taksimatta bulundu. Hz. Ömer ise, işe vaziyet edince bu türlü taksimatı bazı mülâhazalara binaen kısmen farklı bir şekilde uygulamıştı.

Evet, o, taksimatını Ehl-i Beyt-i Resûlullah'a ve Efendimiz'in zevcelerine fazla vermek şeklinde ele aldı. En çok maaş alan, Peygamberimiz'in zevceleri idi. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radiyallâhu anhümâ) Bedir'e iştirak edenler dahil herkesten fazla maaş alıyorlardı. Hz. Ömer onlara on iki biner dinar veriyordu.

Sebebi sorulunca da Öyle diyordu: “Ben hiĭbir zaman Peygamberin torunlarıyla başkalarını müsavi tutamam. Onlar Cennet ehlinin delikanlılarıdır. Ve yine ben hiĭbir zaman Efendimiz’in hanımlarını, yani bütün mü’minlerin analarını başka kadınlar seviyesinde düŐünemem.”

Fakat Hz. Ömer hayatının son demlerinde kendi kendine Resûl-i Ekrem’in ve Hz. Ebû Bekir’in taksimatının isabetli olduğunu düŐündü ve “Keşke ben de Eb  Bekir gibi yapsaydım!”⁴⁷³ dedi. Eğer hayatta kalsaydı, muhtemelen öyle yapacaktı...

Acaba Hz. Ömer’i eski kararından vazgeçiren husus ne idi? Bunu pek bilemiyoruz. Bana  yle geliyor ki, o, hayatının her safhasında Hz. Resûl-i Ekrem’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ehl-i Beytini ve zevcelerini başkalarından yine üstün tutmak istiyordu ama, devletin bazı kesimlerindeki vali, eyalet valisi, âmil, k dilkud t vs. bunlar kendi yakınlarını, Resûl-i Ekrem’in yakınlarına kıyas ederek onlara fazla bir Şey ayırırlar endiŐesini taŐıyordu. Belki de koca  mer (radiyallâhu anh) Emevî hükümdarlarında baş gösteren suiistimali ta o zaman vicdanında hissetmiŐ ve bu son sözlerini onun için söylemişti.

Diğer taraftan, Allah’a kurbiyet, mal taksiminde fazla pay almaya sebep olursa, bu ikisi de  n  alınamayacak rahnelere sebep olabilir. Ama Hz. Ömer, kendi yaptığı taksimde zerre kadar adaletten ayrılmadı. İnsanlara, Allah’a kurbiyetlerine göre muamelede bulundu.

Hz. Ömer’e göre, bir insan Bedir’de veya Uhud’da bulunmuŐsa, o, bu muharebelerde bulunmayanlara göre daha fazla hak almalıydı. Kim daha çok terlemiŐse, o, daha az terlemiŐse veya hiĭ ter d kmemiŐse göre elbette iltifat görmeliydi. Hz. Ömer’in adalet anlayışı buydu. Bir harbe iştirak etmiş, orada civanmertlik göstermiş bir insan, Hz. Ömer’in

⁴⁷³ Taberî, *Tarihu’l- mem ve’l-m l k*, 2/452-453.

nazarında, daima muallâ bir taht üzerinde oturan semavî bir varlık hâlinde kendini gösterirdi.

İmam Şiblî'nin tespitine göre, Hz. Ömer, Beytül-mâl-i âmme içinde halka aidatlarını, maaşlarını dağıtırken, başını kaldırdığında yüzünde yara izi bulunan birini gördü. Adam orada duruyordu. Ona maaşını verdi. Adam yine bekliyordu, ama maksadı nedir bilemiyoruz. Başını kaldırıp onu tekrar görünce yine verdi. Bir daha başını kaldırdı, gördü, yine verdi. Adam utandı ve çekip gitti.

Hz. Ömer başını kaldırdığında artık onu göremedi. Sorular:

“Yâ Ömer! Niçin böyle yaptın?”

Cevap verdi:

“Vallahi, ben onu yüzünden yara aldığı falan muharebede öyle kıyasıya savaşırken gördüm ki, eğer akşama kadar burada dursaydı, ben de akşama kadar ona bir şeyler verecektim.”

Evet, Hz. Ömer taksimde bulunurken, ferdin Allah'a kurbiyetini hesaba katıyordu. Kim Allah'a yakınsa, onu aslan payı almaya layık görüyordu. Öbürünün alıp almayacağı ayrı bir mesele. Tabîî bütün bunlar birer içtihattı.

Amr İbn Âs yeni Müslüman olmuştu. Bir süre sonra Resûl-i Ekrem onu çağırmış, kendisini bir seriyeye ile harbe gönderceğini ve neticesinde de ganimet elde edeceğini haber vermişti. Bunun üzerine o da, *“Yâ Resûlallah! Ben bunun için Müslüman olmadım. Ben, (Allah beni mağfiret etsin diye) Müslüman oldum.”*⁴⁷⁴

Bir başkasına yine ganimet verilirken, o da kalkıp Resûl-i Ekrem'e şöyle demişti: *“Yâ Resûlallah! Ben ganimet almak için değil, şuradan bir ok yiyip şehit olmak için Müslüman oldum.”* Ve oradan dönüp başka bir tarafa gittiklerinde par-

⁴⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/197.

mağıyla işaret ettiği yerden oku yedi, Şehit oldu ve ruhunu Resûl-i Ekrem'in dizinde Allah'a teslim etti. Allah Resûlü, "Tam dediği yerden vuruldu!" deyip yanındakilere boğazından bir ok yiyerek Şehit olmuş bu sahabinin daha önce dediklerini hatırlatmıştı.⁴⁷⁵

Validemiz Zeyneb binti Cahş, Hz. Ömer'in kendisine gönderdiği 12 bin dirhemi akraba ve yetimlere dağıttıktan sonra, "Allahım! Ömer'in atiyyesini bana bir daha gösterme, ruhumu kabzet!" şeklinde dua etmişti.⁴⁷⁶

Böyle insanların meydana getirdiği bir cemiyetin maliyesi asla açık vermez; iflas görmez. Evet, onlar fert olarak gayet sade ve müstağni yaşarken, devlet hazinesi ağzına kadar dolup taşıyordu.

Yoksa, bu cemiyetin yirmi sene gibi kısa bir zaman içinde en güçlü devletleri dahi dize getirecek bir askerî güce sahip olmasını izah etmek mümkün değildir.

Roma ve İnan köklü birer devletti. İslâm zuhur ettiği zaman İnan'ın mazisi bin seneyi çoktan geçmişti. O, oturmuş, istikrar kazanmış bir millettir. O sıralarda kuruluşlarının 2500. senesini kutluyorlardı. Hâlbuki kısa bir müddet sonra, beş-on senelik mazisiyle yeni bir devlet onları dize getiriyor ve yerle bir ediyordu.

Müslümanlar zengin idiler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, beş-on yerde yedek at beslemek için yayla ve ahırları vardı. Sadece Medine civarında 4 bin civarında harbe iştirak etmeye hazır at bulunuyordu.⁴⁷⁷ Böyle bir harp gücünün buudlarını düşünebiliyor musunuz?

Bu gücün altında, maliyenin çarçur edilmemesi yatıyor. Devlet ricali, "Fırsat bu fırsat!" deyip kendi çıkarlarına

⁴⁷⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/688.

⁴⁷⁶ İbnü'l-Eşir, *Üsdü'l-gâbe*, 6/127.

⁴⁷⁷ Őıbl  Numânî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 2/144-145.

yatırım yapmıyorlardı. Hem iş sadece ferdin vicdanına bırakılmıyor, devlet kademesinde vazife yapan herkes mal beyannamesinde bulunuyor, herkes hesap vermeye hazır yaşıyor ve herkese hesap soruluyordu.

Halid b. Velid cihan çapında bir kumandandı. Allah (celle celâluhu), iki büyük imparatorluğu onun kılıcıyla dize getirmişti. Asker, başında Halid'i görmeyince bir yere hareket etmeyecek derecede ona bağlanmıştı.

Bununla beraber, Yermuk muharebesi gibi Müslümanların ölüm-kalım mücadelesi verdiği bir sırada, Halife Hz. Ömer (radiyallâhu anh) onu azletmişti. Emri tebliğ vazifesi Muhammed b. Mesleme'ye verilmişti. Muhammed b. Mesleme, Halid'in başındaki sarığı boynuna takıp onu bu hâlde halifenin huzuruna getirivermişti.

Muhammed b. Mesleme, halifenin emrini kendisine tebliğ ettiği zaman asker, Halid adına kılıcını kınından sıyrıp halifeye karşı kıyam edebilirdi. Hâlbuki Halid, sarığını açıp boynuna takacak ve Muhammed b. Mesleme onu Medine'ye kadar o vaziyette götürecektir kadar mütevazî ve civanmert bir insandı.

O gün Hz. Ömer, Halid'e hitaben şöyle demişti:

“Halid! Sen ordu kumandanısın. Orduya tayin edildiğin zaman şu kadar mal varlığın vardı. Bugün de servetine bakacağım. Daha öncekinden fazla bir şeyin varsa, onu iliklerini sökercesine senden alacağım!”

Ama Halid'in malının hesabı yapıldığı zaman, orduya intisap ettiği zamandakinden daha az bir mala sahip olduğu görmüştü. O gün 20 bin dirhemi varsa bugün ancak 10 bin dirhemi vardı. Halid bu yönüyle de tertemiz olduğunu ispatlamıştı.

Hz. Ömer buna çok sevinmişti ama, bir mesele daha vardı; onun da mutlaka halledilmesi gerekmektedir. Bu münasebetle de o Halid'e şöyle demiştir:

“Halid! Allah şahit ki seni çok seviyorum. Ama halk bütün zaferleri senin şahsında buluyor. Hâlbuki bize bu zaferleri ihsan eden Allah’tır. İnsanların Őirke düŐmesine meydan vermek istemiyorum. Ve bunun için de seni kumandanlıktan azlediyorum.”⁴⁷⁸

Halid, hiçbir itirazda bulunmaksızın Őerefiyle ordusuna dönmüş; kumandan değil, ömrünün sonuna kadar bir nefer olarak savaŐmaya devam etmişti.

Görülüyor ki, o koca kumandan Halid, mal beyanname-sinde bulunuyor ve malının hesabını veriyor ki, İslâm’ın maliyesi bu türlü insanların elinde idi ve asla çarçur edilmiyordu. Yakına, akrabaya -avam ifadesiyle- peŐkeŐ ekilmiyordu. Dağıtım hakkaniyetle yapılıyor ve israfa meydan verilmiyordu.

b. Takdirle Y d Edilecek Eserler Bırakmak

İslâm maliyesinin vazifelerinden biri de, gelecek nesillerin takdirle y d edeceği ve hatırlayacağı eserler bırakmaktır. Medeniyet tarihi, ecdadımızın bize, onları hayırla hatırlayacağımız çok sayıda eser bıraktığını yazmaktadır.

Bazılarının, kendi ruh köküne cibillî düşmanlık ve nefretlerinin bir alâmeti olarak, ecdadı kınayıcı ifadeler kullanmalarının ilmî ve insan  hiçbir değer ve kıymeti yoktur. Bunlar, ecdadımızın bu kadar minare bırakacağına, bize neden fabrika bacaları bırakmadığını soruyorlar. Bu düşünce sahipleri kendi tarihini bilmediği gibi, dünya teknoloji tarihini de bilmiyorlar demektir.

Evvelâ, ecdadımızın bıraktığı minareler, fabrika bacasına mâni değildir ve olmamıştır da. *İkinci* olarak, teknolojinin bu safhaya sıçraması daha d n denecek kadar kısa bir

⁴⁷⁸ Bkz.: et-Taberî, *T rihu’l- mem ve’l-m l k* 2/491; İbn Asâkir, *T rihu Dimafık* 16/266; İbnü’l-Esîr, *el-K mil fi’t-t rih* 2/381.

zaman önce gerçekleşmiştir. Üçüncüsü, ecdadımızın bize bıraktığı el tezgâhları hiç de küçümsenecek oranda değildir. Dördüncüsü, Batılı, fabrika bacalarını diktiği günden beri ecdadımıza teknolojik gelişmeleri yakından takip ve tatbik edebilecek bir huzur ve fırsat vermemiştir. Bunda âbâ u ecdadımızın hiçbir günah ve kusuru yoktur.

Geri kalışımızın kusuru ne Osmanlı'da ne de Selçuklu'da aranmalıdır. Eğer onların kusurları birse, biz 20. asırda o kusurların bin katını irtikâp etmişizdir. Hiç olmazsa bu işlediklerimiz bizi kendimizden utandırmalı ve ecdadımıza dil uzatmamıza mâni olmalıdır. Bizim, her şeyimizle kendimize karşı yabancılaşınca, yıkılışımızın da o nispette süratlendiği bir gerçektir. Hâlbuki onlar, gelecek nesillerin takdirine vesile olabilecek sayısız eserler bırakmışlardır. Bizler şimdilerde bunu bizzat görüp takdir ediyoruz.

İlim, bizim bağrımızda boy atmıştır. Avrupa'nın asırlarca üniversitelerde okuttuğu nice kitapları Müslümanlar yazmışlardır. Bizdeki astronomi ve tıp adına yapılan keşifler Batılı hayret içinde bırakmıştır. Mâşerî vicdan bizde onlardan çok önce uyanmıştır.

Ama her nedense bizde müthiş bir ecdat düşmanlığı var. Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, *Mevkifü'l-Akl* adlı eserinde, Türk milleti kadar ecdâdından kopuk ve ecdâdına söven hiçbir millet görmediğini söyler.

Ben Münih'teki bir müzeyi gezerken ona daha çok hak verdim. Müzede en eski devirlerden başlayarak kendi devirlere kadar gelip geçen bütün ilim ve fikir adamları zikrediliyor ve mermer bir levhada onların hayat hikâyeleri anlatılıyordu. Haklarında söylenen sözler hep senâkâr ifadelerden ibaretti.

Belki günümüzün keşif ve buluşlarıyla o insanların d n söyledikleri taban tabana zıt Őeylerdi. Buna rağmen ceht ve gayretlerine saygı duyuluyor ve o insanlar göklere çıkarılıyordu. Orada adı geçen insanlar arasında belki kendilerine uydurma bir meziyet isnat edilenler de vardır. Ama hiçbir Alman bunu araştırmamakta ve o insanları hep büyük olarak tanımaktadır.

Bizde ise nice dev insanlar gelip geçmiştir ve bunlar günümüzde tek bir satırlık malumatla dahi anılmamaktadır. İşte bu manzarayı görünce i im bir kere daha burkuldu ve ecdadımıza karşı gösterdiğimiz kadirbilmezlik beni bir kere daha iki büklüm etti. Mustafa Sabri Efendi'ye hak vermemek mümkün değildi...

c. *Kabiliyetli Kişilerin Yetiştirilmesine İmkân*

Hazırlamak

İstidat ve kabiliyetli kişileri tespit edip onların kendi alanlarında yetiştirilmesine imkân hazırlamak, günümüzde her zamankinden daha çok ehemmiyet arz eden bir durumdur. Beyt lm l vasıtasıyla devlet, istidat ve kabiliyetli kişileri bilgi, görgü ve becerilerini artırmak üzere dünyanın dört bir yanına göndermeli ve onlardan âzamî ölçüde istifade etmenin yollarını araştırmalıdır.

Vatan ve millet için faydalı olacağına inanılan bütün yatırımlar, *karz-ı hasen* denilen borç verme us l yle teşvik edilip liyakatini ispat eden şahıslara dengeli bir kalkınma  er evesi içinde yatırımlar yaptırılmalıdır. Başka türlü, asrın şartlarına uygun bir teknik ve teknolojiye sahip olmak mümkün değildir. Zira bugünkü hızlı gelişme karşısında fertlerin kendi imk nlarıyla teknoloji dünyasına ayak uydurması çok zor, hatta imkânsızdır. İşte İşl m  bir iktisadî yapı içinde bütün bu ve benzeri faaliyetleri Beyt lm l-i  mme tekeffül eder.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, İslâm hiçbir konuda boşluk bırakmamıştır. O, ferdî, ailevî bütün dertlere derman vad ettiği gibi, içtimaî, iktisadî ve ticarî problemlere de çözümler getirmiştir. Yeter ki, biz İslâm'ı kendi dinamikleri içinde yaşayabilelim. İşte o zaman onun hayata nasıl hayat ve can verdiği daha iyi anlaşılıp müşâhede edilecektir.

O. SONUÇ

Şimdi isterseniz geriye dönüp konuya/konulara bir kere daha kuş bakışı göz atalım:

İslâm, yaşandığında gerçek kerametini ortaya koyan dinamik bir sistemdir. O, en mükemmel şekilde evrensel bir sistem ortaya koymuş, her ferdi, kendi hakkında, akrabaları hakkında, hatta bütün bir toplum ve topyekün insanlık hakkında yardımlaşmaya, dayanışmaya, âli-himmet ve ufuklu olmaya çağırmıştır.

Evet, İslâm, müntesiplerine vazife ve sorumluluklarını hatırlatarak onları hakperest olmaya çağırır.. en yakın akrabalarından en uzak görünen değişik din ve milletten insanlara karşı mesuliyetlerinin bulunduğunu ihtar ile onları bütün bir insanlığı kucaklama gibi çok yüksek gayelere yönlendirir ve onların birer peygamber havarisi gibi âli-himmet olmalarını tavsiye eder.. himmetlerinin yüceliği ölçüsünde de mütevazî olmalarını diler, mukadder başarıların Allah'tan (celle celâluhu) olduğunu, falso ve fiyaskoların, onların nefislerinden kaynaklandığını hatırlatır.. ve onların dikkatlerini sürekli Cenâb-ı Hakk'ın inayet ve riayetine çevirir. Bütün bu hususların yanında, ailesinin yakın ve uzak akrabalarının hukukunu gözetme konusunda da onlara sık sık tembihte bulunur ve her konuda en mükemmel olma yollarını gösterir.

İslâm'ın fertle toplum arasında bir dayanışma ve yardımlaşma duygusu tesis ettiği her türlü izahtan vârestedir. İslâm hem fertlere hem de topluma birbirini görüp gözetme sorumluluğu yükler ve Müslümanların bir vücudun uzuvları mesabesinde olduklarını gösterir. Böyle bir kabulleniş sayesinde her fert çevresini iyiliğe, güzelliğe yönlendiren bir mürşit ve

olumsuzluklardan da alıkoyan bir sıyanet meleğidir. Bu ölçüde dayanışma içinde olan ve paylaşmasını bilen bir toplum, gelecek vaat etmektedir ve ilâhî inayetle de müeyyettir. Böyle bir mazhariyetin şurada burada araştırılmasına da gerek yoktur; her şey İslâm'ın kerameti ve Kur'ân'ın bereketindedir. İslâm, kişinin ruh ve vicdanını terbiye ve tasfiye ederek her ferdi toplumun mükemmel bir rüknü hâline getirir; evet, onu yontup şekillendirerek sağlam bir aile cüz-i ferdi seviyesine yükselttiği aynı anda topluma da kırılmaz, paslanmaz bir parça kazandırmış olur.

İslâm sisteminde ferdin yer ve konumu çok önemlidir. O, bir zaviyeden toplum binasının temel taşı ve milyonlarca, milyarlarca parçacıklardan mürekkep heyet-i umumiyenin de bir molekülü mesabesindedir. Ondaki her iyilik ve güzellik ya da kötülük ve çirkinlik şöyle-böyle mutlaka bugün olmasa da yarın heyet-i içtimaiyede kendini gösterir. Evet, insanî değerler evvelâ ferdin vicdanında çimlenir, onun ruh dünyasında yeşerir, sonra da toplumun değişik katmanlarında kendini hissettirmeye başlar. Hatta gün gelir bütün insanlığı alâkadar eden evrensel bir seviyeye ulaşır.

Böylece fertlerin vicdanlarında birer rüşeym hâlinde beliren herhangi bir güzellik, zamanla topyekün insanlık çapında bir derinliğe, yaygınlığa ulaşır ve her yanda bir şefkat ve merhamet esintisi şeklinde kendisini hissettirir. Bu sayede toplumlar arasındaki anlaşmazlıklar zail olmaya başlar ve yavaş yavaş da olsa bir uzlaşma zemini oluşur.

Bütün bunlar gerçekleştiği takdirde ise artık fert ve toplum/toplumlar küçük ve hasis menfaat mülâhazalarına göre değil de, bir kısım yüksek gayeleri gerçekleştirmeye yönelir ve kendi hesaplarına var olma yerine var etme hedefine kilitlenir ve yaşatma zevkiyle ömürlerine uhrevî bir derinlik kazandırır. Öyle ki, bu tali'liler, kendi hesaplarına Cennet

zevkleri duyma yerine, bu dünyayı herkes için Firdevslerin koridoru hâline getirmeye koşar ve Mevlâna ifadesiyle, sürekli bulutlar gibi ağlar, g lleri ve çiçekleri güldürürler.

İşte ancak bu sayededir ki, gerçek mânâsıyla hak, adalet ve eşitlik teessüs eder; kinler, nefretler, düşmanlıklar baskı altına alınır ve belli ölçüde de olsa her yanda huzur esintileri duyulmaya başlar. Zannediyorum ağımızda bütün insanlık tarafından beklenen de işte böyle bir durumdur.

ağın mimarlarının böyle bir atmosfer oluşturmaları dileğiyle...

Karma İndeks

23. Söz 416

313 kişi 384

A

âbâ-i diyanet 99

Abbasî 131, 171, 320, 388, 489,
493

Abbas (r.a) 129, 130, 131, 138,
464

Abdimenaf 129, 130

Abdullah b. Abbas 131

Abdullah b. Amr b. Âs 102, 383

Abdullah b. Mesud 140

Abdullah b. Ömer 154

Abdurrahman b. Avf 137, 138,
282, 370

Abdurrahman Gâfîkî 270

Abdülhamid 186, 317, 448, 449

âb-ı hayat 46

aceleci yaramaz çocuklar 43

Acemler 127

açlık 447

adalet 119, 134, 144, 209, 219,
349, 351, 426, 428

adalet aşkı 259

adam öldürmek 470

adanmışlık ruhu 89

Adbâ (Efendimiz'in devesi) 490

Âdem (a.s) 55, 56, 117, 132

Âdem ile Havva 77, 128, 145

âdemoğulları 153, 215, 360

âdet-i sübhaniye 275

âdil gelir dağılımı 350, 493

âdil hâkim 346

Afrika 270, 317, 447

afyon 206

Agora 389

Ağrı Dağı 190

ağyâr kapısını çalanlar 90

ahiret 135, 393

ahiret hesabı olmama 434

ahireti kazanma 361

ahiret inancı 219, 309, 433

ahiret mutluluğu 220

ahiret nimetlerini burada

tüketme 141

ahiret şuuru 292

ahiret yurdunu arama 225,
360

dünya ve ahiret 220

ahlâk 54, 98, 230, 298, 346

ahlâkî çöküntü 93, 458

ahlâkî derinlik 229

ahlâksızlık 445

ahlâk ve fazilet kahramanı
190

bizdeki ahlâk 346

ahmaklık 255

Ahmed b. Hanbel 124, 141, 244

ahsen-i takvîm 75, 152, 153, 299

Ahyed 127

AIDS 63

aile 51, 102, 151, 158, 159, 161,
162, 163, 289, 354, 395, 503

ailede huzur ve emniyet 160

ailenin devamı 160

uyumlu aile 161

Âişe Validemiz 121, 135, 138,

146, 170, 180, 282

ajanlar 177

Akabe 438

ak devrin aydınlık insanları 40

- akıl 83, 90, 91, 92, 297
 akıl hum deti 92
 akıllılık 175, 255, 343, 347
 akılı aktif kullanma 83
 aklın korunması 173, 178
 akl-ı selim 55
 akliyecilik 92
 Aksâ-i Mağrip 142
 aksiyon insanları 57
 aktif olma 443
 aktif toprak anlayışı 451
 alçaklık psikolojisi 66
 aldanmışlık 341, 472
 aldatan bizden değildir 342
 Âlem-i İslâm 270, 430
  lemş m l adalet mesajı 415
  lemş m l eşitlik ve müsavat 132
  lemş m l kardeşlik 248, 269,
 270
 alın teri 31, 309, 322, 323, 355,
 409, 415, 440
 alışveriş 108, 338, 446
 alışveriş faizi 462, 464, 470
 alışverişin bereketli olması
 422
 alışverişle faizi birbirine karış-
 tırma 334, 338
 alışverişte hile 341
  yne alışverişi 304, 305
  l-i himmet olma 502
 Al m 128
  limler 96
 Ali (r.a.) 88, 89, 117, 122, 138,
 141, 153, 185, 191, 255,
 276, 282, 283, 286, 287,
 288, 289, 382, 406, 491
 Aliler 384
 Ali şafak Bey 454
- alkol 162
 Allah (c.c.) 117, 232, 249, 257
 Allah'a gönül vermiş kimseler
 41
 Allah ahl kıyla ahl klanma
 290
 Allah'a iman 118, 248
 Allah'a kulluk 38, 116, 117
 Allah'a kurbiyet 494
 Allah'a ulaşmak 83
 Allah'a ve Peygamberi'ne
 karşı açılmış bir savaş 339
 Allah'a yaklaşma 275
 Allah hâkimiyeti 21, 248, 252,
 259, 260
 Allah hakkı 290, 336, 399, 409
 Allah'ı bilip birleme 54
 Allah'ı inkâr felsefesi 208
 Allah'ın en ekmel ve eşref
 kulu 101, 117
 Allah'ın gazabı 391
 Allah'ın halifesi hâline gelmiş
 bir cemiyet ve millet 276
 Allah'ın hoşnut olduğu eller
 323
 Allah'ın ilk yarattığı nur 120
 Allah'ın kelâmı 240
 Allah'ın Kendini unutturması
 336
 Allah'ın mur kabesi 402
 Allah'ın muvahhidleri 101
 Allah'ın rızasını kazanma 480
 Allah'ın varlığının delilleri 77
 Allah'ı unutmış insanlar 336
 Allah kapısı 100
 Allah katında en değerliniz
 128, 134

- Allah korkusu 41, 310, 401,
433, 437
- Allah rızası 403
- Allah ve kul hakkı 340
- Allah yolu 108
- Hâkimler Hâkimi 258
- Mâbud-u Mutlak 117
- alma mevsimi 59
- Almanya 321
- Alparslan 142, 261, 276
- alternatifli bir gelecek 487
- altın ve gümüş biriktirme 302,
446
- amel 123
- amel defterleri sol tarafından
verilenler 391
- amel ile içtimâî yapı irtibatı 36
- Amerika 176, 226, 288, 318, 321,
359, 450, 486, 487
- âmil 486
- Amr b. Cemuh 382, 383
- Amr İbn Âs 454, 480, 495
- Amvas 439
- ana/anne 146, 147, 162
- Anadolu 142, 261
- ana ihtiyaçlar 219
- anarşi 268, 397, 445
- anarşist 172, 225
- anarşi vesilesi 361
- A. P. Lerner 433
- Arafat 336
- Aral gölü 142
- Arap Yarımadası 317, 320
- araziler/toprak 327, 451
- arazi hukuku 451, 454
- arazinin âtil kalması 452
- araziyi ihya 327
- araziyi kullanma hakkı 352
- İslâm'da toprak sistemi 451
- Aristo 458
- aristokrasiler 252
- ariyet 300
- Arnavut 434
- Arş 73, 143, 147, 238, 240, 269,
342
- Arş-ı Âzam 145, 150, 238, 395
- Arş'ın gölgesinde haşr 319
- arz ve semanın ağlaması 395
- arz ve talep dengesi 413, 428, 476
- asalak 298
- asgarî geçinme haddi 411
- asgarî ücret 412
- ashab-ı şimal 391
- asıl vatan 223
- Asr-ı Nur 245
- Asr-ı Saadet 70, 167, 233, 244,
245, 405
- Asya 57
- atalet müessesesi imaretler 444
- atf-ı cürümde bulunma 390
- âtil duran sermaye 408
- atom 98, 204
- Auguste Comte 235
- avam kültürünün hâkim olması
94
- av/avlanma 313, 351
- Avrupa 57, 176, 177, 315, 388,
389, 450, 486, 499
- ayağa kalkma 127
- ayak ayak üstüne atma 121
- âyât-ı tekvîniye 116, 128
- aydınlarımızın gaflet yılları 174
- aydınlık düşünceler 111
- ayna 104
- aynı hakikatin iki ayrı yüzü 99
- ayrı dünyaların insanları 376

azab-ı el m 446
Azerbaycan 317

B

Babil 388
Bağdat 359
Baki-i Garkad 155
banka 464, 476, 482, 484, 486
bankerler 475
basit insanların hayat tarzı 381
basit veya bileşik faiz 463
Bastil serserileri 146
ba'su ba'de'l-mevt 90
başkalarını aldatma 341
başkalarını kendine tercih 219
başkalarının ayranını kabartma-
ma 348
başkalarının hukukuna saygı 219
Batı/Batılı 96, 145, 203, 213, 214,
315, 317, 321, 346, 389, 499
Batı aşkı 317
Batıdaki ilim hayatı ve düşün-
ce sistemi 81
Batıdan kopya etme 326
Batı için iktisat veya ekonomi
214
Batı kaynaklı rüzgârlar 377
Batılının k buslu rüyası 318
Batı'ya göre sermaye 402
Battânî 141
bedâyi hissimiz 322
beden insanı 382, 383
beden-ruh dengesi 420
beden toplumu 389
bedeviyet 280
Bedir 88, 325, 384, 490, 493, 494
Bedr'in aslanları 272
Bedr-i Suğrâ 110

Bediüzzaman 72, 121, 392, 394,
416
behîmî hisler 387, 392, 395
belde-i tayyibe 215
beleşçilik düşüncesi 94
Belgrat 258, 388
belirsiz alış verisler 352
ben, ben 394
Benî İsrail 64, 65, 66
Benî İsrail'in ilk fitnessi 171
benliğin surlarına erme 42
Bergama 389
Berk-i Gımad 385
Bernard Shaw 83, 150
beşer 73, 83, 100, 101, 483
beşer düşüncesi 226
beşer hâkimiyeti 255
beşerî kavş 88
beşerî organizasyonlar 87
beşerî sistemler 237
beşer olmayı itiraf 73
beş esasın korunması 53
beşik (yeryüzü) 78
beşinci kol faaliyetleri 172
Beyan Sultanı (s.a.s.) 123
beyin ameliyesi 416
beyin sancısı 449
beyin yapıcı 97
Beyt lm l 188, 440, 489, 492, 500
Beyt lm l-i h s 489, 490, 491
Beyt lm l-i mutlak 489, 492
Beyt lm l-i  mme/Beyt lm l-i
M slim n 489, 492, 493,
495, 500
biat 256, 438
Bilâl-i Habeşî 134, 287
bilme için bilme ifratı 91
bir, binler kadar bir bir 50

birbirinden kopuk iki toplum 380
 birinci vazife 72
 bir vâhidin çeşitli yüzleri 78
 bir vâhidin yarısı 152
 bir vücudun uzuvları 51, 68, 379,
 449, 502
 bi'set 320
 bişaret 266, 446
 Bizans 154, 171, 258, 369, 371
 bohemlik 360, 419
 bolşevist komünizm 304
 borç 439, 476, 477
 borç alma 477
 borç faizi 462, 464
 borçluya müsamaha 346
 borç verme usûlü 500
 Bosna 270
 Boykot hâdisesi 126
 bozgunculuk 185, 225, 226, 360
 Böh̄m-Bawerk 460
 Brahma 265
 buğz 69
 buhran 367
 bulanık devirlerin karanlık avcıları
 202
 bu millet 62, 63, 332
 burjuva 82, 208
 burjuva sadakası 354
 buudlaşma istidadı 165
 bu ülke 380
 bünyan-ı mersûs 50, 68
 bürokrasiye girme 212
 bürokratlar 333
 büyük kavga 396
 büyüklerde büyüklüğün alâmeti
 121
 büyük mahkemede sorguya
 çekilme 219

C

Cabir 141, 383
 cadı kazanı 478
 Câhız 112
 cahil 390, 391
 cahiliye devri 74, 461, 462
 cahiliye ribası 463
 canavara karşı merhamet 47
 canavarlara karşı canavarca dav-
 ranma 445
 canilere şefkat 166
 cansız cenazeler 92
 casusluk 130
 Cebel-i Tarık Boğazı 263
 cebr/cebrîlik 41, 249
 cebrî determinizma 204, 233,
 265
 cebrî hatalar 86
 cebrî nizam 232
 cebrî tekâmül yolu 261
 cebrî yolculuk 262
 cehalet 91
 Cehennem 391
 Cehennem ateşi 225
 Cehennem'e sürükleyen zen-
 ginlik 386
 Cehennem'e uğrama 135
 Cehennem halkı 387
 cemaat 38, 88, 129
 cemaatin efendisi 49
 cemaatin mâneviyatı 378
 cemaat ve millet firavunluğu
 144
 cemiyet 104
 cemiyet adına erime 52
 cemiyet hayatı 98, 162
 cemiyetin hissiyatını ruhların-
 da duyma 280

cemiyetin hürriyeti 395
 cemiyet insanı 51
 cemiyet organizmasının atom-
 ları 98
 cemiyet şuuru 281
 cenin 241
 Cennet 225, 268
 Cennet alıp satma 81
 Cennet, anaların ayaklarının
 altındadır 146
 Cennet ehlinin delikanlıları
 494
 Cennet halkı 387
 Cennet hayatı 223
 Cennet'in anahtarları 80
 Cennet'in tavanı 147
 Cennet kadınlarının efendisi
 131
 Cennet halkı 387
 cesaret 91
 Cezayir 448
 Ceziretü'l-Arap 233, 447
 Charles Martel'in kılıcı 270
 Cibril (a.s.) 124, 491
 cidal 267
 cidal ve kavga 269
 cihad 262, 264, 327, 381, 382
 cihad (ekonomik alanda) 485
 cihad felsefemiz 264
 cihad ruhu 263
 cihad şuuru 262
 cihan hâkimiyeti 240
 Cihan harpleri 96
 cihan sulhü 248, 269
 cihan sulhunün teminat sigor-
 taları 268
 cimri/cimrilik 180, 224, 225, 350,
 365

cinayet 165
 cinayetler silsilesi 253
 cinler 79, 126
 cismaniyet 99
 cismaniyete bağlı hayat 389
 civanmertlik 380
 cizye 324, 325, 492
 coğrafi konum 317
 cömertlik 225, 229, 331, 356, 369
 cumhuriyet 176

Ç

çağın mimarları 504
 çalışma 211, 212, 285, 302, 330,
 334, 347
 çalışma aşkı 59
 çalışmadan elde edilen şeyler
 351
 çalışmanın semeresi 285, 396,
 451
 Çanakkale Savaşı 264, 270, 272,
 332
 Çandarlı Haliller 255
 çarşılık (casusluk) 130, 131
 Çeçenistan 270, 317
 çevre sağlığı 315
 çıkar ve menfaat 37
 Çin 68, 176, 321
 çoban 164, 182
 çocuklar 43, 161, 162, 163
 çöküş asrı 203

D

dağıtım memuru 353
 dalâlet 49, 377, 390, 393, 483
 damping 435, 436, 437
 dar kafalılık 94
 Dâru's-Selâm 223, 224

- Darwin 206
dâsitânî rahmet 44
dava 193
    dava adamı 331
    davanın havarîleri 88
    davanın kara sevdalı 193
David Ricardo 454
Davud (a.s.) 64
dayanışma ve paylaşmasını bilen toplum 503
deformasyonlar 100
değer farkı 469
değer hükümleri 86, 357, 473, 474
deha 73
dejenerasyon 51
demokrasi 176
denge 152, 193, 346, 349, 378
    denge insanı 41, 366
    dengeli kalkınma 303, 349
    dengeli özel mülkiyet 302
    dengeli tüketim 365
    dengeli üretim 302
    dengesiz fert 212
    denge ve düzen 237
    denge ve ölçü 225
    dengeyi koruma 47
denizler 314, 315, 447
derebeylik 261, 264
destan kadın (Hz. Safiye) 131
deşarj olma 250
determinizma 261, 265
deve 490
    deve çobanlığı 107
devlet 70, 71, 167, 207, 209, 328, 354, 433, 444, 493, 500
    devlet adamı 156
    Devlet-i Âliye-i Osmaniye 473
    devlet idaresi 289, 388
    devlet-i ebed-müddet 37
    devleti kontrol ve denetleme 71
    devlet ile teb'a arasında denge 71
    devletlerarası muvazenedeki yer 39
    devlet malı 289
    devlet müdahalesi 198
    Devlet Planlama Teşkilatı 493
    devlet sosyalizmi 198
    devlet tekeli 413
Devr-i Risaletpenâhî 265
dışa bağımlılık 306
Dicle 243
diğergâm/-lık 40, 58, 302, 387
diktatörlük 158, 176
dikta ve despotizma 71
dilenci/dilencilik 258, 326, 380, 406
din 53, 54, 55, 56, 206, 210, 474
    dinden dönme 326
    dinde ruhbanlık yoktur 103
    dinde temizlik 364
    dine hizmet 246
    dine inanmanın neticesi 54
    dini afyon görme 206
    din ile gerçek ilim 55
    Din-i Mübin-i İslâm 419
    dinin cemiyete kazandırdığı güzellikler 55
    dinsizlik 56
    din şeklindeki organizasyonlar 99
    din ve dinsizlik mücadelesi 56
diriliş 203
diriliş ninnileri 113

disiplin insanı 123
 disiplinler mecmuası 268
 diyalog 42
 diyanet 54, 92, 99, 474
 DNA 163
 doğunun münafıkları 450
 Dolmabahçe 388
 domuz 362, 424, 458
 döviz darboğazı 346
 duru vicdan 115
 duyun-u umumiye 473
 Düldül 490
 dünya 100, 212, 279, 393, 416
   dünya adına dünyayı fethet-
   me 57
   dünya-ahiret dengesi 479
   dünyada iken Cennet'e girme
   194
   dünyadan nasibini unutma
   225, 360, 361
   dünya devletleri arasına girme
   332
   dünya ekonomisi 316
   dünya görüşü 248
   dünya hayatı 212
   dünya iktisadî hayatı 319, 486
   dünya ile rekabet etme gücü
   305
   dünyanın akıbeti 315
   dünya piyasalarında görülen
   çalkantılar 343
   dünya piyasasında söz sahibi
   olma 332
   dünya-ukbâ muvazenesi 224,
   225, 361, 403
   dünya yâsemenliği 76
   dünyayı dünya cihetiyle geçiş-
   tirme 222

dünyayı herkes için Firdevsle-
 rin koridoru hâline getirme
 504
 dünyayı kendi şartlarıyla idrak
 60
 dünyevî mülk 355
 dünyevî-uhrevî olma 212
 dünya metaı 288
 dürüst tüccar 342
 düşünce ve inançlar 59
   düşünce hayatımız 177
   düşünce kardeşliği 97
   düşünce kaymaları 93

E

ebedî mutluluk 104
 Ebû Bekir (r.a.) 88, 117, 120, 134,
 136, 146, 154, 192, 255,
 256, 257, 276, 369, 439,
 490, 491, 493, 494
   Ebû Bekir'in verme ufku 281
   Ebû Bekirler 384
 Ebû Cehil 250
 Ebû Hanife 141, 244, 245, 246
 Ebû Hâzim 143
 Ebû Heysem 372
 Ebû Hüreyre 124, 141, 287, 470
 Ebû Talha 325, 406
 Ebû Tâlib 126
 Ebû Ubeyde b. Cerrah 256, 405
 Ebû Yusuf 227, 228, 453
 Ebû Zer 283, 287, 324, 372, 418
 ecdat 132
   ecdadı kınama 498
   ecdat düşmanlığı 499
 ecirlik (işçilik) devri 483
 ecr-i misil (emsal ücret) 414
 ed'âf-ı mudâafe 472, 473

- edep dairesi 122
edyân-ı semaviye 87
efendi oğlu efendi 191
efkâra teşettüt verme 116
Eflâtun 418, 458
    Eflâtun'un 'Cumhuriyet'i 205
Ege 332, 389
eğitim ve öğretim 175
ehadiyet burcu 127
ehl-i dalâlet 376, 393
ehl-i dünya 171
Ehl-i Kitap 116, 117
ehl-i mektep 116, 117
ehl-i sefahat 376, 389
ehl-i tuğyan 376
ekim yeri 223
ekonomi 214
    ekonomi anlayışımız 217
    ekonomide denge 309
    ekonomik bir hayvan (homo-economicus) 357, 367
    ekonomik kaynaklar 217, 218
    ekonomik kriz 214
    ekonomik motif ve saikler 219
    ekonomik sistemler 213, 218
el-Arabî mecmuası 448
el-avuç açan bir millet 325
el emeği 322, 323
el-Hamrâ Sarayı 171
elinin emeği ile geçinen mü'min 323
el-Medinetü'l-Fâzıla 418
el sanatları 322
emanet 249
    emanetçi 220
embriyoloji 241
emek 219, 349, 350, 396, 406
    emeğin değeri 397
    emeğin verimliliği 412
    emek nispetinde karşılık verme 416
    emeksiz veya risksiz pay almak 352
    emek ve sermaye ilişkisi 222, 396, 398, 402
Emevî/Emeviler 154, 289, 489, 493
emniyet ve güven 415, 419, 421
emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker 62, 66, 67, 68
    emr-i bi'l-mârufun dil ile yapılması 72
    emr-i bi'l-mârufu terk 326
emriniz altında çalışanlar 324
enaniyetler 396
Endülüs 171, 270, 359, 388, 389
    Endülüs hamamları 389
enerji kaynakları 312
enfilyasyon 430, 492
Engels 206, 231, 460
engin ruhlar 175
en hayırlı rızık 323
en makbul nafile, oruç 102
ensar 36
ensar-ı ilâhî 101
entelijansiyamız 82
enternasyonaller 210
entrikalar 448
erkeklik gücü 74
esaret 66, 113, 276
esbapperest 41
eserler bırakma 498
Eskişehir Hapishanesi 392
Esved 384
eşitlik 104, 119, 132, 133, 134, 136, 154, 504

eşitliğin kadın-erkek buudu 145
 eşitlikte mevâlî 153
 eşit ücret teorisi 416
 eşref-i mahlukat 119
 eşyanın perde arkası 41
 eşya zıddıyla bilinir 86
 evc-i kemal-i insaniyet 386
 evlât 147
 evlilik müessesesi 169
 Evranoslar 255
 evrensel hukuk 53
 evrensel hukukun temel prensipleri 53
 evrensel kardeşlik 269
 evrensel şefkat 259
 Evzâî 245, 246
 ezeli kavga 261
 Ezel ve Ebed Sultanı 277

F

fabrika bacaları 499
 fabrikasyon işler 201
 Fahreddin Râzî 461
 faiz 305, 313, 330, 337, 377, 404, 406, 456, 457, 458, 467, 472, 476, 478
 alışveriş faizi 464, 465
 fazlalık faizi (ribe'l-fadl) 465, 466, 469
 veresiye faizi (ribe'n-nesie) 465
 basit veya bileşik faiz 463
 faiz ahlâkı 478
 faizci/faizcilik 338, 463, 475, 476, 479
 faizcinin mihrabı 479
 faizde illet 465
 faizi alışverişe benzetme 339
 faizin tarihi 458
 faiz karşısında dinin tavrı 469

faizle alâkalı dört sınıfın lanete uğrayacağı 339
 faiz-riba ayırımı 471
 faiz sistemi 476, 479
 faizsiz banka 482, 483, 486, 487
 faiz teorileri 459
 faiz toplumu 473
 faiz yasağı 350, 351, 473
 faiz yasağının mantığı 349
 faiz yemek 338, 470, 473, 474
 kula kul eden faiz 480
 fakir 82, 387, 405
 fakirane hayat 490
 fakir düşmanlığı 427
 fakirimizi baştan çıkarma 377
 fakirlerin zenginlerdeki hakkı 281
 fakirleşme 305
 fakir ve zengin yapı 81
 fal okları 340, 362
 Fas 448
 fasit daire 338, 396
 fasl-ı müşterekler 38, 68, 116, 117, 118
 Fatıma (radiyallâhu anhâ) 129, 130, 131, 142, 180, 185, 283, 284, 286
 Fatih Sultan Mehmed 142, 258, 261, 276, 448
 fazilet 40, 58, 59, 67, 68, 97, 185, 304, 368, 370, 372, 479
 fazilet âbidesi 132, 446
 fazilet dersi 371
 faziletli af 143
 faziletli iktisat 143
 faziletli toplum 67
 fazilet yarışı 480
 fecrin emareleri 133

fedakârlık 181, 229, 302, 332, 386,
387, 478
fedakârlığın bedeli 459
fedakâr olma 181
felsefe 56, 165, 198, 404
feodalizm 82, 117, 210, 261, 444,
459
Ferdinand 171
fert 98, 159, 212
ferdî hayat 227
ferdî ilâhlaştırma 203
ferdî mülkiyet 198, 199, 210,
267, 351
ferdî münkerat 64
ferdin içtimaileşmesi 279
fert-cemiyet münasebetleri
41, 52, 54, 66, 67, 98, 104
fert ile cemiyet arasındaki bağ
50
fert ile devlet 71
fertlerin fedakârlıkları 181
fertlerin yetişme tarzları 280
fesat 68, 225, 361
fetanet 85
fetva 105, 246, 331
Feuerbach 206
Fırat ve Dicle 243
fırsatçılar 202
fırsat eşitliği ve adalet 427, 437
fitrat 38, 42, 158, 200, 211, 224,
293, 314
fitrat dini 38
fitratı bilmeme 210
fitrat insanı 122
fitratla zıtlaşma 267, 293
fitrat tanımaz kimseler 43
fitrîlik 356
Filipinler 270

Filistin 270
firaset erleri 88
firaset insanı 136
firavun/firavunlar 118, 250, 390
firavun ahlâkı 119
firavunlaşan enanîyetler 396
firavunluk 144
firavun yapılı insanlar 118
Firdevs Cenneti 398
firmalar zinciri 426
Firuz 138
fitne 66, 107, 171
fiyat 441
fiyat artışları 432
fiyat ayarlaması 441, 442
fiyat dalgalanması 442
fiyat istikrarı 492
fiyatlarda aşırı düşme 492
Frankenstein 299
Fransa 115, 321, 332
Fransız İhtilali 146
fuhuş 91, 100, 169, 170, 171, 172
fukara 387
Fustat 480

G

gaflet 48, 174
Gandhi 115
ganimet 202, 263, 291, 292, 311,
324, 325, 327, 492, 495
gassalin elindeki meyyit 85
gayesi ve hedefi belli olan ilim 55
gayrimeşru gelir ve kazanç yolları
334, 337
gayrimeşru kazandığı serveti ha-
yırılı hizmete sarf etme 335
gayri meşru keyifler 393
Gaziantep 272

Gazz li 97, 141
gece ve gündüz 76, 239
gecikme zammı uygulaması 305
geçmişimiz 82, 176, 268
geleceği hallaç etme iştiyakı 59
gelecek nesiller 59, 94, 398, 480, 498
gelir dağılımları 349, 350, 375
gelir kaynakları 324
gelir transfer yolları 350
gençler 46, 59, 175
gerçek hürriyet 193
gerdanlık 283
geri kalışımızın kusuru 499
gerileme 67, 236
göbek bağlamak 366
g  36, 140, 286, 320, 429
gömlek 186
gönülde varlığa erme 193
gönül duruluğu 145
gönül insanı 94
gönülleri Allah'a imanla donatma 434
gönül-zihin birliği 93
görme muhayyerliği 423
göz nuru 355
gözümde ne Cennet sevdası ne Cehennem korkusu 51
g z n hakkını verme 68
grev ve lokavt 380, 397, 418, 430
grupları tahrik 321
grup zulmü 254
gurur 106
günah 335
günaha m samaha 64
günahı görmezlikten gelme 335
günahın  n n n alınması 339
g nahk rlık 255

g nahsızlık 135
günahta küfre giden bir yol 63
g n birliliki 58
günümüz dünyası 386
günümüz insanı 360, 367
günümüzün medeniyeti 359
güzel ahlâk 56, 336
güzel öğütle davet 72

H

Habbab b. Eret 141, 287
Habeşistan 134
Habîb 390
Hab r 128
Haccac 184
Haceru'l-Esved 84
Haçlılar 261
Hadramut 142
hafiye teşkilatları 209
Hafsa (r.anh ) 490
hak 93, 378
hak düşüncesi 39
hak kavramı 349
hakkın mücadelesi 265
hakkı tutup kaldırmak 39
hakperest olma 502
hak sahibine hakkını verme 399, 401
haksız kazanç 322, 337
hakta sebat 90, 91
hak ve adalet çerçevesinde verici değil alıcı olmak 326
hak yolunda olma 39
Hak dostları 39
hakikat eri 42
hakikatin harareti 95
Hakikatler Hakikati 116

- Hakikî Dost'a kavuşma 79
 hakikî malik 249
 hâkim 279
 Hâkim-i Mutlak 256, 279
 hâkimiyet 248, 251, 252, 266, 275, 277
 Hâkimler Hâkimi 258
 Hakk'a esaret 193
 hakkaniyet 31, 218, 219, 428, 437
 Hakk'a teslimiyet 41, 73
 Hakk'ı mâverâda arama 90
 hakk-ı temettü 175
 Hakk'ı ve halkı hoşnut etme 112
 Hak rızası meselesi 288
 Hâlik-mahluk münasebeti 134
 Halid b. Velid 107, 142, 497, 498
 halife 107, 256, 257, 299
   halife seçimi 138
 halîl olma 250
 Halilurrahmân 330
 halka-i zikir 78
 halk ve devlet 71
 halk (yaratma) 75
 hamaset destanları 175
 Hamza 131
 Hanefî mezhebi 328
 haram 337, 338, 424
   haramdan yapılan tasadduk 435
   haram-helâl duygusunu yitirme 341
   haram-helâl hudutları 219
   haram lokma 336, 400, 442
 harcamalar 365
   harcamada denge 288
   harcamalarımızın temiz ve helâl olması 404
 harp 167, 168, 192, 321, 324, 325, 339, 369
 Harun Reşid 255
 Hasan ve Hüseyin (r.anhümâ) 129, 131, 167, 179, 191, 493
 hasbî 94, 189, 193, 387
   hasbîlik 58, 333
   hasbî ruh kıtlığı 94
 Hatice (r.anhâ) 74, 126, 320
 hava kirliliği 315
 havarî 88, 192
 havâss-ı zâhire ve bâtınamıza hitap 77
 havf ve recâ 37
 Havvâ 77, 128, 145, 148
 hayat 57, 212, 225, 384
   hakikî hayat 223
   hayat arkadaşı 76
   hayat-ı içtimaiye 216
   hayatı istihkâr 110, 382, 383, 385
   hayatî dinamikler 163
   hayat standardı 417
 Hayber 382, 451
 hayırda yardımlaşma 219
 Hegel 206, 234, 262
 helâk 65, 180, 187, 389, 469
 helâl 216
   helâl mal 335
   helâl rızık 362
   helâl ve haram şuuru 437
 Hendek muharebesi 131
 Heraklit 42
 Heraklius 490
 Herkül 200, 209
 heybet-i İslâmiye 326
 Hibban b. Munkiz 422
 Hıristiyanlar/Hıristiyanlık 81, 458
 hırs 108, 181, 218
 hırsızlık 72, 179, 180, 337, 424

Hızır 203
 Hızır Çelebi 258, 259
 hibe 353, 354
 hicret 36, 282
 hidayet 49, 92, 223, 265
 hidrojen 47, 234
 hikmet 246
     hikmet ruhu 94
 hilkat garibeleri 96
 Hindistan 271, 273, 448
 Hindu 115
 Hisbe teşkilatı 418
 Hitler 57, 208
 hizip 210
 hizmetçi 286
 hizmete çağırılma 112
 hizmet insanının vasıfları 193
 holding 429
 homoeconomicus 357
 Hudeybiye 88, 151
 hukuk 118, 141, 207, 246, 259,
     309, 318
 Huneyn'in serdengeçtileri 272
 hurmet-i riba 351
 Husayn 84, 85
 hususî beytül-mâl 489
 hususî mülkiyet 198, 312
 huzur ve saadet 260, 401, 419
     huzurun bekçileri 268
     huzur ve saadetin teminatçısı
     içtimaî yapı 212
 hücre 163
 hüküm 185, 276
     hükmü zayıfa tatbik 180
 hümanizm 86
 hürmet 356
 hürriyet 107, 193
 hür vicdanın sesi 109

I

ırkçılık 434
     ırk ve milliyet kavgası 265
 Isparta 158
 ışıktan eller 97
 ışık tufanı 87
 ızdırap dönemeci 148
 ızdırap ve bekleyiş faslı 39
 îsâr 36, 284, 291
 îyne alışverişi 304, 305

İ

iâne (yardım) fonu 444
 ibadet 41
     ibadet aşkı 95
     ibadet neşvesi 193, 307, 353,
     405
 İbn Abbas 139, 140
 İbn Âbidin 453
 İbn Alkame 288
 İbn Ebî Leyla 227
 İbn Haldun 227, 228, 231, 235,
     236
 İbn Kemal 96
 İbn Mülcem 186
 İbn Ömer 138
 İbn Zenceveyh 227
 İbrahim (a.s.) 146
 icmâ 237, 238, 244, 245
 iç aydınlığı 419, 421, 481
 iç boşluğu 420
 iç deformasyon 162, 336
 iç derinliği 427, 481
 iç-dış muvazenesi 48
 iç istikameti 184
 iç kargaşa 321
 içki 70, 178, 338, 340, 363, 420,
     424, 458, 473

- iç sıkıntılarını atma 275
 içte bozulma 184
 içtihat 237, 245, 246
 içtimaî çöküntü 64
 içtimaî hayat 41, 47, 379
 içtimaî ibadet 48
 içtimaî kemal 159
 içtimaîleşme şuuruna erme 280
 içtimaîlik 427
 içtimaî ruh ve öz 427
 içtimaî sistemler 37
 içtimaî tekâfül ve dayanışma 53,
 164
 içtimaî ve iktisadî âhenk ve düze-
 nimiz 243
 içtimaî yapı 35, 36, 37, 53, 119,
 154, 187, 194, 212, 473
   içtimaî irtibattaki fesat 68
   içtimaî yapıda arıza 51
   içtimaî yapıdaki denge 379
   içtimaî yapımız 380
   içtimaî yapımızın ana esasları
   118
 iç ve dış salâha ermiş kullar 275
 iç zehirlenme 434
 idare 182
 idareci/-ler 333
   başınızdaki idareciler 182
   idareciadaki şuur 257
   idare edenler 134, 184, 210,
   333, 380
 idare edilenler 134, 184
 ideal cemiyet 478
 ideal insan 400, 478
 ideal İslâm bankası 487
 ideal sistem 400
 idealsiz nesiller 59
 ideal topluluk 440
 iffet âbidesi 85
 ifrat ve tefrit 83, 91, 100, 102
 ifsat 226
 iftira 170
 ihkâk-ı hak 259, 401
 ihsan etme 48
 ihsan şuurı 47, 48, 380
 ihtikâr 72, 178, 313, 334, 337, 342,
 343, 347, 377, 408, 431,
 435, 440, 442, 445, 474
 ihtiras 181
 ihtiyarlık 420
 ihvân-ı şeyâtîn 376
 iki göz Cehennem'i görmez 68
 iki kanat 122
 İkinci Dünya Harbi 208
 İkinci Ömer 438
 İki nur sahibi 186
 ikiye bölünme 344
 iktâ 327
 iktisat 143, 213, 365
   iktisadî çöküntü ve sebepleri
   418
   iktisadî denge ve düzen 226
   iktisadî güç 346
   iktisadî hayat 213, 278, 279,
   296, 349
   iktisadî sistem 197, 218, 226,
   268, 375
   iktisadî yapı 199, 273, 329
   iktisat anlayışımız 214, 217
   iktisat ilmi 234
 ilâhî hukuk 185
 ilâhî imtiyaz 140
 ilâhî inayet 503
 ilâhî kanunlar manzumesi 484
 ilâhî mûsıkî 42
 ilâhî prensipler mecmuası 54

- ilâhî sistem 168
 i' lâ-yı kelimetullah 262, 263, 264
 ilham insanı 94
 ilim 55, 91, 93, 136, 499
   ilim âbidesi 135
   ilim adamı 97
   ilim  şıkları 135
   ilim  şkı 40, 98
   ilim düşmanlığı 96
   ilim düşüncesi 98
   ilimler 93, 97, 234, 241
   ilim taassubu 94
   ilim talep etmek 97
   ilim yolu 98
   ilme ve ilim adamına saygı 96
   ilmin onda dokuzu 140
   ilmin put hâline getirilmesi 93
   ilmin vazifesi 95
 ilk yaratılan nur 119
 illet-mal l 235
 İmam  zam 154, 330, 453
 İmam Ebû Yusuf 453
 imamet 192
 İmam Katade 461
 İmam Mâlik 141, 154, 244, 245,
   246
 İmam Mücahid 461
 İmam Rabbânî 97, 141
 İmam Şâfiî 141, 245, 246
 İmam Şiblî 495
 iman 36, 56, 57, 136, 248
   iman eri 187
   imanın en zayıfı 69
   imanın gereği 41
   iman ile küfür arasındaki
     mücadele 55
   iman ipi 240
   iman Şuru 95
   iman ve irade gücü 60
   iman ve İslâm'a tam ve gönül-
     den bağlandığımız devirler
     233
 imaret müesseseleri 444
 İmran 84
 imtihan 345
 imtiyaz 97
 inanmayı tavsiye 40
 inayet 246, 388
   inayet eli 255
 İncil 108, 127
 infak 37, 41, 47, 48, 154, 282, 350,
   353, 354, 356, 360, 370,
   378, 408, 446, 491
   infak etmeme 303
 İngiliz 115, 332
 İngiltere 321
 inhiraf 434, 493
 inkâr 64, 205
   inkârcı gücün sultanı 333
 İnsanlığın İftihar Tablosu 129,
   264
 intif  (kullanım) hakkı 352
 intihab 184
 intihar etme 249
 intikam eli 118
 ipotek olan nefis 131
 irade 45, 277
   iradenin en büyük zaferi 42
   iradilik 249
 iradî nizam 232
 İran 71, 192, 205, 359, 453, 496
   İranlı Firuz 138
 irfan 277
   irfan kovası 240
 irşad 72, 81
   irşad ve m cahedeyi terk 326

İslâm

- İslâm'a göre tüketim 361, 363
 İslâm'a göre üretim kaynakları
 305
 İslâm âlemi 65, 71, 173, 271,
 273, 317, 418, 447, 486
 İslâm Arazi Hukuku ve Tatbi-
 katı 454
 İslâm bankası 487
 İslâm bilginleri 245
 İslâm'da adalet 426
 İslâm'da alıcı ve satıcı 423
 İslâm'da arazi hukuku 454
 İslâm'da emeklilik müessesesi
 443
 İslâm'da faiz 337
 İslâm'da ferdin tabî hayat
 tarzı 417
 İslâm'da fert 99
 İslâm'da herkesin ortak oldu-
 ğu üç madde 312
 İslâm'da her şey aktiftir 327,
 443
 İslâm'da içtimaî yapı 194
 İslâm'da idare eden ve edilen-
 ler 187
 İslâm'da iktisadî ve malî yapı-
 lanma 281
 İslâm'da insan 167, 301
 İslâm'da kazanma 308
 İslâm'daki paylaşım 356
 İslâm'da kira veya rant 452,
 455
 İslâm'da malı korumak 267
 İslâm'da meşru kabul edilme-
 yen kazanç ve gelir yolları
 347
 İslâm'dan yüz çevirme 326

- İslâm'da özel mülkiyet 299
 İslâm'da sermaye birikimi
 406, 407, 408
 İslâm'da ticaret müessesesi
 424
 İslâm'da ücret 413, 418
 İslâm'da yatırım 484
 İslâm'da zekât 328
 İslâm dehası 231
 İslâm devleti 288
 İslâm dışı ekonomik sistemler
 213
 İslâm dininin dört temel rüknü
 237, 246
 Kur'an-ı Mucizü'l-Beyan 237
 Sunnet 237
 icmâ 237
 içtihat veya kıyas 237
 İslâm düşmanları 449
 İslâm ekonomisi 194, 220,
 222, 248, 260, 266, 296,
 330, 332, 483, 485
 İslâm ekonomisinde büyüme
 ve kalkınma 303
 İslâm ekonomisinde ticaret
 222
 İslâm ekonomisinin dinamik-
 leri 222
 İslâm ekonomisinin temel
 esasları 248
 İslâm Hukuku 167
 İslâm hukukunda madenler
 318
 İslâm'ı kendi dinamikleri için-
 de yaşama 501
 İslâm'ın dinamikliği 502
 İslâm'ın diriltici nefesi 203
 İslâm'ın dünya görüşü 260

- İslâm'ın ekonomik sistemini anlamak 348
- İslâm'ın ekonomik yapısı 236
- İslâm'ın getirdiği müsavat 145
- İslâm'ın getirdiği toprak sistemi 451
- İslâm'ın hayata hayat olduğu bir toplum 405
- İslâm'ın içtimaî yapısı 35, 104
- vicdan duruluğu 104
- müsavat (eşitlik) 104
- teavün (yardımlaşma) 104
- İslâm'ın ikbal dönemi 130
- İslâm'ın iktisadî yapısı 227, 329
- İslâm'ın iktisat anlayışı 275, 348
- İslâm'ın kadına verdiği değer 149
- İslâm'ın kalesi Ömer 140
- İslâm'ın mala verdiği değer 179, 290
- İslâm'ın meşru gördüğü ticaret ve alışveriş 425
- İslâm'ın meşru kabul ettiği gelir kaynakları 311, 313, 329
- İslâm'ın ranta yaklaşımı 454
- İslâm'ın yaşadığı toplum 329
- İslâmî ahlâk 175, 176
- İslâmî alışveriş 426
- İslâmî banka 487
- İslâmî bir toplumda servet 291
- İslâmî bir toplumda talep ve üretim 302
- İslâmî çerçevede dünya 222
- İslâmî düşünce 270
- İslâmî iktisat sisteminin hususiyetleri 274
- İslâm iktisadı 227, 230, 231, 247, 267, 269, 302, 307, 313, 351, 354, 455, 484, 500
- İslâm iktisadının en birinci esası 252
- İslâmî mânâda içtimaî yapı 119
- İslâmî toplum 50, 163, 308, 311, 379
- İslâmiyet'te akıl 90
- İslâmiyet ve kadın 146
- İslâm kardeşliği 270
- İslâm'la aramıza giren engeller 295
- İslâm'la hakikî insanlığa yük-selme 253
- İslâm öncesi faiz müessesesi 460
- İslâm sisteminde ferdin yer ve konumu 503
- İslâm Site Devleti 36
- İslâm tarihi 270
- İslâm ülkeleri 174
- ismet 74, 105, 169
- israf 31, 199, 203, 215, 216, 217, 219, 222, 225, 285, 289, 293, 317, 331, 332, 350, 352, 358, 359, 360, 365, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 388, 408, 417
- İsrafil (a.s.) 125
- İsrailoğulları 64, 66
- İstanbul 258, 261, 449, 549
- istibdat 62, 144, 254
- istidatları kayıtlarına alma 91

istidat ve kabiliyetler 416, 428
 istihdam problemi 375
 istihlâk (tüketim) 222, 224, 357,
 358, 361, 373, 378, 428
 istihsal (üretim) 198, 357, 375,
 428, 435, 436, 442, 443,
 444, 447
 istihza 109
 istikamet 219, 335, 336, 402
 istikametın korunması 90
 istikbal endişesi 110
 istismar 80, 81, 152, 171, 174,
 201, 202, 343, 346, 414,
 428, 444, 457, 460
 istişare 150, 151
 işçi 199, 252, 322, 399, 417, 444
 işçi, emek ve ücret 324, 401,
 415
 işçi hareketleri 202
 işçi hürriyeti 254
 işçi-işveren münasebeti 400,
 417
 işçilik 322, 323, 417, 466, 467,
 483
 işçilik ahlâkı 417
 işçinin hakkı 409
 işçinin istismarı 202, 414
 işçinin sağlığı 415
 Müslüman işçi 414
 işin hakkını verme 399, 409
 işkence 254
 işkence ve zulüm 270
 işportacılık 40
 işsizlere iş bulma 350
 işsizlik 306, 476, 477
 iştirâ (satın alma) 430
 işveren 399, 409, 415, 417
 işverene saygı 417

işverenin hakkına tecavüz
 414, 417
 işverenin hakkını gözetme
 399
 işverenin hukuku 410
 işveren-işçi münasebetleri
 402, 410
 Müslüman işveren 415
 iş yerlerinin denetim ve kontrolü
 415
 itaat 188, 390
 kör itaat 390
 İtalyanlar 272
 itibarî ve izafî hâkimiyet 275
 itidal 372
 itidal ve istikamet 365
 itikadî ve amelî düalizm 419
 itikat 252
 itraf 384
 ittifak 244
 iyilik 482
 iyilikte yardımlaşma 219
 izdivaç 148, 162, 163
 izhir otu 141
 İzmir 389
 izm'ler 38

J

Jan Dark 115
 Japon gemisi 436
 John Stuart Mill 411

K

kabadayılık 174
 kaba kuvvet 145
 Ka'b b. Mâlik 139, 356
 Kâbe 84, 151, 336
 kabiliyetlerin inkişaf ettirilmesi
 416, 500

- kabri arzulama 382
 kader âlemi 276
 kaderci 41
 kadın 146, 149, 151, 171, 280
 kadın-erkek
     bir elmanın iki parçası 145
     eşitliğin kadın-erkek buudu
     145
     kadın-erkek arasındaki müsa-
     vat 145
     kadın hakları 146, 151
     kadınlarla imtihan olma 171
     kadınlar sultanı 286
 kadim Isparta 158
 kafa sancısı 449
 Kahhâr 251
 kahve içme rahatlığı içinde müş-
     külleri çözme 83
 kâinat 43, 45, 78, 95, 158, 240,
     293, 395
     kâinata karşı ilan-ı harp 185
     kâinatın asıl ve mutlak hâkimi
     249
     kâinatın Sahibi 97
     kâinatın yaratılışındaki kale-
     min mürekkebi 251
     kâinat kitabı 97
     kâinat kitabının yazılması 120
     kâinatla insan münasebeti
     240
     kâinat sarayı 242
     kâinatullah 240
 kalb 56
     kalben buğzetme 69
     kalbî hayatın ihmali 93
     kalbî ve ruhî hayat 205, 375,
     420, 433
     kalbiyle buğzetme 65
     kalblere yasakçı koyma 434
     kalb ve ruh gıdasızlığı 432
     kalb ve ruhun hayat derecesi-
     ne ulaşmak 88
     kalb ve vicdan insanı 112
 kâmil mü'min 229
 kamu vicdanı 254
 kan 273, 424
 kanaatkâr 410
 kangren 397, 435
 kanlı kâbus 209
 kanser 63, 435
 Kanun (Eflatun) 458
 Kanunî 276
 kaos 267
 kapitalist düzen, sistem 82, 203,
     206, 207, 218, 223, 297,
     298, 300, 309, 375, 404,
     413, 457, 483
 kapitalist dünyanın mihrabı
     199
 kapitalistler 275
 kapitalist sistemde sermaye
     404
 kapitalist-sosyalist sistemler ve
     İslâm 340
 kapitalizmde faiz 464
 kapitalizm 117, 198, 199, 200,
     201, 202, 204, 206, 213,
     220, 261, 264, 266, 297,
     298, 301, 304, 344, 397, 403
 Kapital (Marks) 210
 kâr 198, 352, 407, 412, 436, 477
 karaborsacılık 313, 342, 350, 352,
     442
 karanlık ve fersiz ruhlar 58
 kararsız dünyaya gönül bağlama-
     ma 277
 kardeşlik 194, 269, 270, 273
     kardeşini nefesine tercih etme
     291

- kardeşlik esasına dayalı ticarî ve iktisadî yapılanma 274
- kardeşlik harcı 268
- kardeşlik ruh ve anlayışı 272
- karın büyüklüğü 366
- kartel/-ler 201, 297, 298, 408, 429
- Karun karakteri 119
- kâr-zarar ortaklığı 352
- karz-ı hasen 209, 500
- kâşif 41
- katır 490
- kâtil 165, 168
- katlı faiz 463
- katmerli yanlışlık 172
- Kaynuka 319
- kazanç 333, 350
  - haksız kazanç 322, 337
  - kazanca haram karışması 435
  - kazancımızın helâl ve temiz olması 404
  - kazancın emek veya risk unsuruna dayanması 352
  - kazançta denge 285
  - kazanma ve harcama yolları 222
- keffaret 335, 350
- kemalât-ı insaniyete çıkma 240
- kendi kendine benzeme 38
- kendi kendisinin kâtili 479
- kendi mânâ köklerimiz 173
- kendini ifade etme 39
- kendini ispatlamak 39
- kendini kontrol etme 336
- kendini mensup olduğu topluma vakfetme 52
- kendi ruh köküne cibillî düşmanlık 498
- kendi tarihî dinamiklerimiz 173
- kenz 267, 350, 352, 408, 409, 443
- kevnî kanunlardan istifade 316
- keyfiyet 182
- Keynes 404, 406, 459
- keynûnet 61, 67
- Kıbrıs harekâtı 450
- Kırgızistan 317
- Kırım 149
- kıyas 165, 166, 167, 186
- kışla ruhu 142
- kıtlık 51, 53, 130, 222, 405, 431, 432
- kıyamet günü 251
  - kıyamet gününde azlık kurbanı olanlar 283
- kıyas 86, 87, 233, 237, 245, 252, 340, 494
- kıyemî mallar 465
- Kızıldeniz 436
- Kızılderililer 359
- kibir 122, 123
- kilise 459
- kimliksizlik sarhoşluğu 173, 174
- kin ve nefret 90
- kira 452, 454, 455, 457
- kitab-ı ahkâm 237
- Kitab-ı Mübin 239
- Kitap Ehli 116
- Kitap ve Sünnet 245
- kobraya merhamet 166
- kolektiflikte denge prensibi 351
- kolektivist sistemler 413
- kolektivizm 198, 297, 299
- koltuk sevdası 111
- komisyoncu 297, 426
- komplikasyonlar 376
- komprimeler 77
- komşu 311, 405

- komünizm/komünist 117, 172,
198, 204, 205, 206, 207,
208, 213, 220, 223, 299,
301, 304, 309, 323, 344,
403, 404, 413
komünist sistem 206, 219, 300
komünizme göre din 206
- Konf cy s 265
- korkaklık 91
- korkusuzlar 110, 111
- korku ve  mit 36, 77
- koruma sorumluluğu 249
- koruyucu hekimlik 364
- kozmosun yaratılığu 43
- kökü mazide bir  ti 133
- kölelik 276, 277, 371, 454, 483
- k r  körüne itaat 390
- kötü izdivaĉ 163
- kötülük 64, 65, 69, 336, 441, 448,
503
k t l ğu iyi Şeyle izale 113,
335
k t l ğu silecek yol 336
- kredi 462, 464
- kriz 476
- Kuba halkı 364
- kudsiler 88, 111
- kudsî topluluk 384
- kul hakkı 290, 308, 335, 336, 337,
340
- kul/kulluk 56, 81, 102, 116, 117,
125, 126, 127, 128, 132,
284, 362, 398, 480
kul bir peygamber 125
kullardan bir kul 124
kulluğu itiraf 73
kulluğunu, Allah'ı görüyor gibi
icra 48
kulluk Şuuru 37
kul olma Şuuru 300
- kumandanlık 190
- kumar 70, 334, 337, 338, 340,
350, 352
- Kur'ân-ı Kerim 74, 75, 87, 88, 91,
96, 98, 100, 236, 237, 238,
239, 269, 425
Kur'ân'a gönül verenler 38
Kur'ân'a göre akıl 90
Kur'ân davası 88
Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan 212,
237, 240, 245, 280, 293,
375, 395, 396, 419, 446, 493
Kur'ân'ın iktisadî hayatımıza
getirdiği  lĉ  393
Kur'ân'ın pratikleşmiş Şekli
237
Kur' n  düsturlar 123
Kur'ân nesli 89
Kur'ân talebeleri 88, 89
Kur'ân ve hadis endeksli d n-
ya g r Őm z 264
Kur'ân ve İslâm'ın sesi 100
Kur'ân ve Kur'ân toplumu 86
Kur'ân yörüngeli mü'minler
365
- kurbet kahramanları 141
- kurbiyet 275
- Kureyş 114, 129, 130
- Kureyza 319
- kurŐun bağları 52
- kurşundan bina 50
- Kurt Paşa 147
- kurtulacaklar 393
- kurtuluş 100
- kuru zahitlik 289
- k t-u lâyemût 201
- kuvvet 93
kuvvet hakta olmalı 144
kuvvetin hakka teslim olması
259

kuvvetli mü'min 331, 366
 küçüklüğün alâmeti 121
 küçük sermayeyi bir araya getirme 429
 küfür 55, 56, 57, 82, 122
 küfüv (denklik) 162
 kün feyekûn emrinin mazharı 251

L

Lahor 271, 449
 lâhût âlemi 212
 Lâ ilâhe illallah 78, 85, 167, 385
 lâ ü güher 232
 Lawrance 448
 ledünnî derinlik 40
 Lenin 208, 231
 Lerner 435
 liberalizm 198
   liberal 413
 lider 122, 188, 189, 190, 194, 208
   liderlik 190, 191
 liyakat 336
 lokavtlar 397
 Londra 203
 Lut gölü 190
 lüks 203, 219, 222, 333, 350, 352,
   358, 359, 360, 368, 373,
   374, 375, 376, 377, 380,
   384, 417, 420, 491

M

mâbet 270
 Maçin 176
 madde 199
   maddeci (materyalist) anlayış
     206, 261, 367, 419
   madde kesilme 473
   madde-mânâ insanı 39

maddenin uyuşturduğu toplum 381
 madde ve mânâ bütünlüğü 98, 419
 maddeye hapsolme 214
 maddileşen insan 93
 maddî-mânevî baş aşığı gitme 239
 maddî refah düşüncesi 359
 maddî ve mânevî hazırlıklı olma 57
 madenler ve yeraltı zenginlikleri 312, 316, 318
 magma 450
 mağaradaki üç kişi 400
 mağdurlar topluluğu 427
 Mağrip 448, 449
 Mahkeme-i Kübrâ 409
 mahlukat 132
 mahviyet 121, 122, 123
 mahzen-i esrar fikirleri 293
 Mahzum kabilesi 179
 makam ve mansıp 111, 393
 makine 357, 374
 makro âlem 44, 152, 232, 239,
   241
 makyavelist 298, 345
 mal 47, 249
   mal beyannamesi 497
   malı işletmeye sokma 408
   malı-mülkü çok olanlar 283
   malın aktif olması 302, 349
   malın belli ellerde toplanması 290, 475
   malın dağılımında denge 290,
     349
   malın elde tutulması 408
   malın korunması 178, 179,
     289

- malın malla mübadelesi 421
malın mihrap hâline getirilmesi 294
malın pasifize edilmesi 303
malın temerküzü 292
mâl-i m tekevrim 363, 424
mal-mülk edinme 211, 267, 293, 303
mal-mülk sevgisi 119, 178, 293, 378
mal stoku 433, 435
mal taksimi 494
Malazgirt zaferi 261
malda hareketlilik politikası 303
malın pasifize edilmesi 303
Malik (c.c.) 277
Malik  mezhebi 318
malik/malikiyet 251, 277, 278, 279
Malik 'l-Mülk 250, 251
mal  ve iktisadî hayat 292
Malthus 412
mânâ erleri 141
mânâ kökü 38
mânevî donanım 37
mânevî sinema 392
Mani 205
Maniheizm 205
manzar-ı a' l  235, 236
Maraş 272
mârifet 347
mârifet tutkusu 40
marjinal gelir 428
marjinal (sonuncu) işci 412
marjinal verimlilik teorisi 412, 413
Marks 206, 207, 210, 211, 231, 233, 234, 235, 236, 262, 396, 398, 412, 460
Marksist 404
Marksizm 210
Marshall 234, 396, 404, 406, 456, 460
mârufu emretme 65
Massington 304
mâşerî vicdan 75, 82, 206, 254, 284, 397, 499
materyalizm 265
materyalist 261, 386, 402
materyalizm kuyusu 420
M ver unnehir 285
Mazdek/Mazdekizm 205
mazi 450
mazi esintili ilhamlar 58
mazi hayranlığı 59
mazimiz 271
Mecidiye Kasrı'nda boğulan Osmanlı 388
Medain 453
medeniyet 55, 155, 280, 358, 359, 372, 389
medenilere galebe ikna iledir 72
medenilerin medeniyet tarihleri 358
Medine pazarı 319
medrese ve teknye 203
Mefhar-i Mevcudat Efendimiz 273, 363, 369
Mehlika Sultan'a açık yedi geç 317
Mehmet Âkif 377, 434
Mehmetçiğin akan kanı 272
mekruh 219
mektep 54, 222
mektebin ıracıkları 89
Mele-i A' l  383
melek masumiyeti 105
melekût 249

- Mendel 162
 menfaat 99, 118, 200, 446, 479,
 503
 menn ü selva 58
 mercan 43
 Mercâne 154
 merdiven 95, 149
 merhamet 44, 219
   merhamet duygusunun ölçü-
   süz kullanılması 46
   merhamet eri 46
   merhamet muştusu 46
   merhamet orkestrasına uyma
   45
   merhamet senfonizması 45
   merhametsizlik 45, 46
   merhametsiz yıllar 177
   merhamet türküsü 44
   merhamet ve müsamaha 259
 Merih 376
 Merkez Bankası 492
 Meryem oğlu İsa 64
 mesâvî 56
 mescit 81, 215, 360
   Mescid-i Aksâ 126
   Mescid-i Haram 126, 491
   Mescid-i Nebevî 282, 491
 Mesih 80, 81
 mesken ihtiyacı 373
 Mesleme b. Abdülmelik 142
 Mesruk 154
 mesuliyet 164, 190, 434
 meşru çalışma 313
 meşru daire 169, 219, 224
 meşru dairedeki zevk ve lezzetler
 73
 meşru kazanç 178, 308, 313, 322,
 334, 349
 meşru olmayan kazanç 308, 330,
 331, 336, 337
 meşru rantı tenkit 457
 metafizik 165
   metafizik gerilim 67, 70
 mevâlî 153
 mevduat sahipleri 484, 486
 mevhibe-i ilâhî 83
 Mevkifü'l-Akl 499
 Mevlâna 97, 141, 504
 Meymun b. Mihran 142
 mezellet 304, 306, 326
   mezellet ve meskenet 233
 mezhep kavgaları 321
 Mısır 270, 317, 388
   Mısır firavunları 390
 mide ve bağırsaktan ibaret olma
 395
 Mikdad b. Amr 384
 mikro âlem 44, 241
 millet/milletimiz 59, 159, 174, 311,
 317, 332
   milletçe var olmamızın yolu
   173
   millete hizmet aşkı 113
   millete karşı ilgi ve insanlık
   333
   millet için 112
   millet-i İslâmiye 52
   milletimizin imanını selâmette
   görürsem... 51
   milletin idbârını ikbâle çevire-
   cekler 110
   milletin istikbali 39
   milletin maddeciliği 86
   milletin nabzı 312
   milletin sarık, cübbe ve türba-
   nıyla uğraşma 253

- milletler arası platform 62
 milletlerin içtimaî coğrafyadan
     silinme cezası 276
 milletler topluluğu 276
 millet malı 333
 millet olarak ruh sıhhatine
     erne 333
 millet ruhu 176
 millet ve devletler için verilen
     hükümler 276
 millet ve geçmişini hafife alma
     177
 milletvekilleri 183, 333
 millet yararı 113
 millî dertlerimiz 178
 millî gelir 408, 444
 millî kültür 175
 millî ruh 174
 millî sermayeyi kundaklamak 409
 millî servetin dinamitlenmesi 444
 millî terbiye 175, 176
 millî ve mânevî değerlerine sahip
     kapasite ve karakter insanı
     39
 miraç 88, 125, 126, 127
     miracın süvarisi 40
 miras 280, 354, 394
 Mir'ât-ı Muhammed 245
 mislî mallar 465
 modern ilim ve teknolojik geliş-
     meler 92
 monarşik sistemler 252
 monopol/monopolcü 297, 426,
     430, 431
 Muaz b. Cebel 438, 439
     İkinci Ömer 438
 mubah 219
 mudârebe 482, 483, 485
 mudârab/mudârib 486
 mudârebe usûlü faizsiz banka
     484
 mûdi 486
 Muğîre b. Şu'be 138
 muhabbet 356
 muhâcir 36
     muhacirîn 384
 muhâkeme 94
 Muhallem 168
 Muhammed Bahauddin 141
 Muhammed b. Kâ'b el-Kurezî
     143
 Muhammed b. Mesleme 497
 Muhammed b. Münkedir 143
 Muhammed İkbâl 272
 Muhammed (s.a.s.)/Efendimiz
     83, 84, 102, 117, 119, 120,
     124, 125, 126, 127, 129,
     130, 135, 150, 152, 169,
     170, 171, 184, 250, 251,
     259, 273, 306, 319, 323,
     324, 356, 363, 369, 387,
     400, 422, 423, 445
 Abdullah (s.a.s.) 126
 Allah Resûlü 84, 86, 101, 120,
     121, 122, 123, 125, 126,
     127, 131, 179, 251, 285,
     288, 292
 Allah Resûlü'nden ayrı düşme
     341
 Allah Resûlü'ne ittiba ve iktida
     292
 Allah Resûlü'nün amele ve
     işçilere verdiği önem 324
 Allah Resûlü'nün hayatı ve
     beyanları 237
 Allah Resûlü'nün ikna gücü
     84

- Allah Resûlü'nün kudsî daire-
sinden çıkma 341
- Allah Resûlü'nün nuru 120
- Allah Resûlü'nün tevazuu 123
- Allah Resûlü'nün vefatı 256
- Allah Resûlü'nün ve Raşid
Halifelerin fakirane hayatı
490
- Allah Resûlü'nün yediği ek-
mek 288
- Allah Resûlü ve Kur'â 86
- Ayna (s.a.s.) 119
- Beyan Sultanı 123
- Edeþ âbidesi 170
- Efendiler Efendisi 117, 129
- Efendimiz'in hanımları 494
- Efendimiz'in saadet hanesi
287
- Efendimiz'in tek gönül mey-
vesi 286
- Efendimiz ve faiz 469
- En Doğru Sözlü 46
- Habîb-i Edîb 114
- Habîb-i Zîşânım 382
- İki Cihan Serveri 101, 120,
129, 131, 135, 136, 151,
167, 179, 191, 286, 438
- kul bir peygamber 125
- Muhammedün Resûlullah 85,
109, 123, 385
- Resûl 292
- Resûl-i Ekrem 73, 102, 128,
145, 146, 216, 232, 238,
240, 242, 260, 272, 369,
370, 371, 372, 382, 384,
387, 426, 439, 446, 485,
489, 490, 491, 494, 495, 496
- muharremât 423
- muhâsebe duygusu 105, 107
- muhayyerlik 421
- muhayyerlik şartı 422
- mukaddesata saygı 53
- mukaddeslerimize küsme hakkı
97
- mukallit 391
- mukâyada 421
- Musa (a.s.) 119, 264, 384
- Mus'ab b. Umeyr 36, 141
- Musa b. İmrân 120
- mûsikî 78
- Mustafa Sabri Efendi 499, 500
- Mute 154
- Mutlak Hâkim Allah 255
- mutlak müsavat 119
- mutlak teslimiyet 116
- mutluluk 226
- mutlu olmanın yolu 147
- muttasıl zikzaklar 223
- muvaqqiyetler 190
- muvazene 267, 268, 288
- mübarek bir gece 239
- mübîn kitap 239
- mücadele 265
- mücadele gücü 57
- mücadelenin devamlılığı 60
- mücadelede 57, 108
- mücadeleden geri durma
326
- mücerret çalışma 285
- müctehidîn-i fihâm 237
- müdahale hakkı 224
- müfsit 225, 226
- müftü 105
- müjdeye hak kazanmış kimseler
41
- mükâfat prensibi 416

- mükemmel cemiyet 159
 mükemmel insan 446
 mükemmel millet 159
 mülk 142, 178, 180, 185, 200, 203,
 211, 216, 217, 220, 224,
 226, 249, 250, 251, 254,
 266, 267, 275, 277, 278,
 289, 292, 312, 378, 402, 441
 mülk Allah'ındır 224, 226,
 275, 277, 278, 300, 313,
 379, 441, 442
 mülk edinme hakkı 266, 280,
 281, 351
 mülke karşı saygılı davranma
 289
 mülk hakkı 200
 mülk Sahibi 217, 219, 249,
 353
 mülkte tasarruf 224, 292, 300
 mülkün emanetçisi 353
 mülkiyet 198, 210, 226, 248, 267,
 296, 297, 299, 300, 349
 mülkiyetteki denge 352
 özel mülkiyet 297
 mü'min 50, 211, 229, 233, 240,
 273, 300, 302, 323, 347,
 379, 380
 kuvvetli mü'min 331
 mü'mindeki iyilik etme şuuru
 380
 mü'minin ahlâkî yapısı 227
 mü'minin Allah için çalışıp
 kazanması 211
 mü'minin, cemiyetle olan
 alâka ve rabatası 51
 mü'minin en makbul rızkı 324
 mü'minin ölümü 395
 mü'minin ruhu 166
 mü'mini yatırıma zorlayan
 hususlar 485
 mü'minleri aldatan insan 341
 mü'minlerin anaları 494
 mü'minlerin en faziletlisi 446
 mü'minlerin misali 449
 mü'minleri sömürme 341
 mü'minlikten istifade 300
 mü'min örneği 438
 mü'min toplum 50, 66
 zayıf mü'min 331
 münafıklar 172
 Münih 499
 münker 63, 69, 70, 72
 münkerat 63, 72
 münkerden nehyetme 65
 müntehab 183
 müntehabün ileyh 183, 184
 müntehib 183
 mürâfaa 156
 mürekkep ile kalem 120
 müşdidimiz Kur'ân 74
 mürüvvet 269, 302, 308, 333, 478
 müsaheme 408
 müsavat (eşitlik) 104, 118, 119,
 129, 132, 133, 134, 137,
 144, 145, 149, 154, 155
 Müsavat Âbidesi Hz. Ömer
 136
 müsavat esasına dayalı top-
 lum teşekkülü 119
 müsavat prensibi 118
 müsavat prensibine bağlılık
 129
 Müsebbübü'l-Esbap 127
 Müslüman/Müslümanlar 101,
 180, 252, 273, 311, 317,
 319, 379, 385, 426, 428, 429

ilk Müslümanlar 359
 Müslümanın en birinci gayesi 264
 Müslüman işçi 414
 Müslüman işveren 415
 Müslümanlara karşı spekülasyonda bulunma 435
 Müslümanlar, bir bünyenin farklı uzuvları 273
 Müslümanları birbirine düşürme 317
 Müslümanların hazinesi 492
 Müslümanların ittifakı 244
 Müslümanlarla savaşımlar 324
 Müslümanlar ve ekonomik sistem 273
 Müslümanlar ve para 481
 Müslüman Müslüman'a düşman olamaz 448
 Müslüman Türk 271, 326, 346
 müsrifler 215, 225
 müstağrib 203
 müstahsil (üretici) 343, 426, 430
 müstehlik (tüketici) 426
 müşterek fasılda birleşme 116
 mütevazı 121
 mütrefin 377, 381, 382, 386, 387, 390, 392
 mütrefin topluluğu 380
 müttakiler 128

N

Nadır çarşıları 319
 nâehillerin elinde bir ucûbe 86
 Nâfi 154
 namaz 71, 139
 namazın yüze çarpılması 435
 namus, vatan, millet 54

nankör/nankörlük 216, 314, 379, 389
 Napolyon 57, 454
 narh uygulaması 343, 441
 nasılsanız öyle yönetilirsiniz 182
 nazar-ı merhamet 336
 nebiz 137
 nebülöz 152
 necaset 364
 nefis 180, 502
 nefsi korumak 166, 167
 nefsim malik değilim 251
 nefsin Allah'tan satın alma 129, 132
 nefsini bilen, Rabbini bilendir 97
 nefsiyle hesaplaşma 193
 nefretten nefret etme 113
 nehy-i ani'l-münker 69
 nema 462
 nemrutlar 250
 Neron 57, 390
 nesebin korunması 168
 nesepsiz hareketlerin doğması 86
 nesh 38
 nesîe ribası 463
 nesli korumak 168, 172
 Newton 227, 231
 nezir 350
 nifak 204, 344
 nihilizm 205, 262
 nimetler 79, 316
 nimetlerde muvazeneli hareket 226
 nimetlere ulaşabilmenin yolları 314
 nimetlerin küstahlaştırdığı kimseler 381
 nimetlerin şükürü 224

Nitche 82
 nizam 158, 293
 normo âlem 239
     normo âlemin sultanı 232
 Nuaym b. Mesud 110
 Nuh (a.s.) 146, 264, 386, 387
 nuhbe 184
 Numan b. Mukarrin 192
 nuranî ip 100
 nurdan  bide 136
 nurdan helezonlar 124
 Nureddin 142
 Nur (s.a.s.) 119, 251
 Nuşirevan 205
 nübüvveti ikrar 73
 nüfus planlaması 412

O

Oksijen 47
 okuma 40
 organizma 98, 194
 orta sınıf 377
     orta sınıfın erimesi 48
 orta yol 91, 223, 457
 oruç 102
 Osman b. Maz' n 103
 Osmanlı Devleti 171, 271, 317,
     320, 346, 355, 388, 489,
     493, 499
     Osmanlı devri 448
     Osmanlı mirası 321
 Osman (r.a.) 88, 89, 117, 138,
     186, 191, 255, 276, 282,
     320, 369, 491
     Osman'ın (r.a.) cömertliği 282
     Osmanlar 384
 otlak 312
 otorite 70

 

Öbür hayat 212
  deşme 167
 Ödünç faizi 462
 Öfke 90
  l ve denge 123, 330
      ll  yaşamak ve cömertlik
     331
 Ölüm 108
      ld rme 185
      l  bir araziyi ihya 327, 443
      l me gitme 382
     Ölüm endişesi 104
     Ölüm korkusu/endişesi 110
      l ms z kaynaklar 237
      l m  istihkâr 110
      l  yatırım 443
 Ömer b. Abdülaziz 142, 143, 255,
     324
 Ömer Hayyam 218, 381
 Ömer (r.a.) 49, 50, 52, 53, 71,
     88, 106, 117, 123, 124, 130,
     133, 134, 136, 137, 138,
     154, 155, 156, 157, 184,
     187, 188, 191, 192, 256,
     257, 260, 276, 282, 287,
     291, 369, 405, 416, 439,
     440, 453, 454, 490, 491,
     493, 494, 495, 496, 497
     “Faruk” ismi 136
 Hattab oğlu  mer 107
 İkinci Ömer 438
 Müsavat  bidesi 136
 Ömer'in adalet anlayışı 494
 Ömer'in maaş taksimi 493
 Ömer'in (r.a.) hanerlenmesi
     137
 Ömerler 384
  rt l   denek 490

özel mülkiyet 248, 296, 297, 301,
302, 349
özel mülkiyetin kaldırılması
207
özü koruma 58
özümüzü bulma 332

P

Palandöken 147
para 217, 368, 473
  paranın aktif kılınması 484
  paraya seyyaliyet ve cevvali-
  yet verme 481
  parayı mihrap edinme 402
  parayı piyasadan çekme 350,
  352
Paris 203
patron 417
paylaşma 37, 355, 405
pazarlık gücü teorisi 413
perakendeci esnaf düşüncesi 331
perde 88
petrol 316, 317
peygamber havarisi 502
peygamberlik pâyesi 73
pintileşme 382
piyango 340
piyasa ve pazar 278, 425
  piyasa fiyatı 411
  piyasa hâkimiyeti 426
  piyasaya hâkim olmak 436
  piyasayla oynamama 347
Plevne 149
polat 42
Politika (Aristo) 458
pragmatist 344
prim ve teşvik 483
proletarya 81, 206, 207, 252, 275,
344, 483

proletarya diktatörlüğü 210,
262, 264
proletarya hâkimiyeti 265, 266
Protestanlığın doğması 81
Proudhon 206, 234
putlaştırma 193

R

Rabb'e kavuşmanın neşvesi 108
Rabbine hesap verme şuuru 212
Rabbin hoşnutluğu 224
Rabbin iradesine inanma 193
rabıta 37, 50
rablık isnat etme 117
Rahîmiyet 223
Rahmân'ın sırdaşlığı 331
Rahmâniyet 223
rahmet 44, 123
  rahmete liyakat kazanma 336
  Rahmetenlilâlemin 101
  Rahmeti Sonsuz 44
rahm-i mâder 211, 228
râî 185, 188
rant 454, 455, 456
Raşid Halifeler 49, 292, 328, 490
reaksiyon 65, 82, 86, 170, 322,
344, 397
Recâ b. Hayve 143
rehavet 189
reklâmlar 342
rızık 215, 285, 316, 362
  rızık endişesi 314
riba 460, 462, 463, 471, 472
  ribe'l-fadl 465, 469
  ribe'n-nesîe 465, 469
Ricardo 213, 234, 396, 411, 454,
456, 459
rics 363
risk 350, 352
riyaziye 235, 244

RNA 163
 robotlar 94
 roller 257
 Roma 57, 171, 388, 390, 458, 496
 Romalılar 373
 ruh 98, 104, 165
   ruhanî bir cemiyet tesisi 355
   ruhaniler 40
   ruhbaniyet 86
   ruhbanlık 103
   ruh-ceset muvazenesi 421
   ruh, düşünce ve ahlâk dünya-
     mız 177
   ruh hâlleri 41
   ruhî bunalım 93
   ruh inceliği 427
   ruh insanı 38, 94
   ruhî terbiye 133
   ruhî ve kalbî hayat 368
   ruhî ve mânevî muvazenesiz-
     likler 162
   ruh köküne bağlılık 58
   ruh mimarı 97
   ruh safveti 54, 115
   ruh ve ceset 98, 398
   ruh yüceliği 491
   ruh zilleti 66
 Ruh-u Seyyidi'l-Enâm 324, 356
 Rum 258
 Rusya 205, 208, 210, 318, 321,
   404, 448, 450, 487
   Rus orduları 147
 rüşvet 309, 313

S

Saadet Asrı 71, 101, 294
 saadet hanesi 287
 sabır 42, 59
   sabırlı bekleyiş 43

saçır savurma 216, 289, 360, 378,
   379, 380
 sadaka 209, 328, 335, 338, 408,
   482
   sadaka çeşitleri 350
 sadakat bağlarının kopması 68
 sâdât ve küberâ 391
 Sa'd b. Ebî Vakkas 71, 138, 356,
   453
 Sa'd b. Muaz 114, 115, 385, 395
 sade bir hayat yaşama 347
 sadık tüccar 319
 Safiye 129, 130, 131
 sağlam aile 159
 sağlam cemiyet 110, 159
 sağlam düşünce 55
 sağlam iktisadî yapı 333
 sağlam sığınmak 114
 sahabe-i kiram 85, 122, 127, 136,
   140, 237, 240, 245, 281,
   359, 371, 469
   sahabenin en k c ğ  140
 Sahib-i Kur' n 75, 168
 Sahibini tanıyamama 394
 Sahib-i şeriat 229
 sahil-i selâmet 445
 Saint Simon 206
 sakınma mesajı 239
 salâhiyet 299
 salât u selâm 127
 Sa'lebe 119
 salih amel 393
 salih kullar 300
   salih kulların yeryüzüne vâris
     olacağı 266
 Salim b. Abdullah 143
 salim düşünce-tecrübe-vicdan
    rl s  93

- saltanat 142, 393
 samimiyet 115
 sanat 171
 sanayi inkılabı 82, 95, 200, 201,
 202, 203
 sapıklıklar 172
 sarhoş/sarhoşluk 173, 338, 363,
 473, 474, 475
 sarılınacak kopmaz ip 100
 Sartre 376
 sathileşme 94
 savaştan kaçmak 470
 savm-ı Davud 102
 savurganlık 289, 331
 sa'y 347, 351, 398, 399, 400
 saygının kaynağı 96
 sebep ve müsebbep 236
 sebeplere riayet 39, 41
 sebepleri perde yapma 88
 sebep-netice tenasübü 234
 seçkinler 80
 sefa 395
 sefahat 203, 359, 360, 375, 376,
 380, 389
 sefih 206, 289, 381
 sekir 363
 Selâhaddin Eyyübî 142, 261, 276
 selâmet-i umumî 268
 Selâmün Aleyküm 268
 Selçuklu 489, 493, 499
 seleb 325
 selem alışverişi 424
 selem ve şartları 424
 selim kalb 393
 Selman-ı Farisî 133
 semahat 380
 semere 451, 480
 sendikalist sosyalizm 198
 senfonizma 249
 Senior 459
 serazât olmak 172
 serbest rekabet 428
 serbest teşebbüs 248
 sermaye 199, 349, 396, 404, 406,
 407
 sermaye birikiminde temel
 unsur 408
 sermayedar 352, 397, 486
 sermayedarın istismarı 202
 sermaye-faiz ilişkisi 404
 sermayenin gücü 330
 sermayenin putlaştırılması
 397
 sermayeyi âtil bırakma 307
 sermayeyi çalıştıran üretici
 486
 servet 291, 322, 370
 servet düşmanlığı 204, 344,
 427
 serveti değerlendirmenin yolu
 288, 331
 servetin şımartması 387
 sevgi 40, 356
 sevgi teatisi 50
 sevgi vaz'edilme 48
 sevgiyle coşma 268
 seviye insanı 189
 seviyeli fertler 368
 Sevrî 245, 246
 seyahat ve yolculuklar 373
 sıkma başlar 177
 sınaî kapitalizmin gelişmesi 459
 sınıflar 49, 253
 sınıf çatışmaları 397
 sınıf farklılığı 143, 426
 sınıflar arası mücadele 263

- sınıflar arası uçurumu kapama 380
- sınıfların hâkimiyeti 253
- sınıfların tekâmül seyri 266
- sınırı aşma 365
- sırat-ı müstakim 74, 83, 90, 91, 223, 224, 238, 294
- sırlı ve surlu Hicr sûresi 87
- siyanet meleği 503
- sigorta 268, 328, 379, 434
- sihir 470
- Smith 396
- Sinan Atik 258
- sinema 376, 393
- sistem/sistemler 37, 66, 197, 209, 237, 269, 295, 396, 402
- sistemleşme 273
- siyasî ve politik çıkarlar 333
- siyer ve megâzî kitapları 243
- sloganlar 380
- Sokrates 265
- Solmayan Güzel 79
- sol yanlılar 391
- sorumluluk 40, 72, 80
- sosyal adalet 209, 350
- sosyal dayanışma 308
- sosyalizm 117, 198, 210, 262, 266, 312
- sosyal ücretin ödenmesi 350, 352
- sömürü 206, 301, 309, 337, 346, 397
- sömüren-sömürülen çatışma ve çelişkisi 261, 264, 402
- sömürülmekten kurtulma 347
- sömürü pazarları 301
- Söz Sultanı 46
- spekülasyon 313, 333, 377, 431, 433, 435, 437, 440, 442, 445
- spekülasyonun çaresi 433
- spekülatif yollar 346
- sperm 228, 234
- spiritualist 86
- spiritüalizm bataklığı 419
- Stalin 208
- stok/stokçuluk 302, 303, 314, 334, 342, 343, 354, 430, 431, 443, 445, 481, 485
- stokçular 298
- stres 267, 367
- su 312
- suçu, kusuru kendinde arama 184
- Suffe ashabı 286
- Suheyb b. Sinan 140
- Suheyb-i Rumî 134
- sulh 267, 268, 269, 324
- Sultana sultanlık, gedâya gedâlık yaraşır 272
- sultanlık 259
- sun'î fiyat yükselmeleri 442
- sun'î ihtiyaçlar 218
- sun'î krizler 343, 345, 431, 476
- sûrî kanunlar 254
- Suriye 285, 317, 369
- Süfyan b. Uyeyne 246
- Süleyman Nedvî 271
- Sünnet 237, 238, 242, 244, 337, 425
- Sünnetimi terk eden... 366
- Sünnet sevabı 482
- Sünnetten yüz çevirme 103
- sünnete ittiba 244
- süper güç ve devletler 174
- süt 97, 130, 136, 137, 184
- süzme çamur 132

Ş

şablonculuk 40
 Şabur 66
 Şâfiîler 244
 şah damarı 106
 Şâh-ı Geylânî 141, 330
 şahitlik 105
 şahs-ı mânevînin teşekkülü 150
 şahsiyetin mahfuziyeti 166
 şahsiyet insanı 38
 Şah Veliyyullah Dihlevî 453
 Şam 156, 491
 şanlı misafir 127
 Şâzilî 141
 şeb-i arûs 108, 115, 173
 şecere-i yakûtî 388
 şefkat 219
     şefkat kahramanı 40, 45
 şehevânî duygular 171, 172, 376,
     384, 387
 şehirleşme 305
 şehit 141, 148, 149, 154, 179, 191,
     192, 249, 294, 308, 383, 495
 şehrah (ana cadde) 238
 şehvet 90, 91, 100, 171, 172, 392
 şeref vesilesi 101
 şeriat-ı fitriye 65, 116, 183, 276,
     394
 şerik 84, 278
 şerrin cezası 335
 şeytan 56, 146, 226, 337, 338,
     339, 440, 474, 475, 481
     şeytandan ders alma 343
     şeytan devesi 388
     şeytan evi 387
     şeytanın arkadaşı ve kardeşi
     216, 289, 360, 376, 377,
     379, 380, 389

şeytanın yere düşen gölgeleri
     474
 şeytan işi pislikler 340
 şeytan vasıtaları 387
 şeytan yolu 56, 375

şımank 389
 şifa kaynağı 239
 şirk 117, 470, 498
 şirketler 408
 şirzime-i kalil 254, 430, 475
 şükür 215
 şüpheli 219

T

Taberânî 125
 tabiat-ı beşer 98
     tabiat deformasyonları 100
     tabiatla mutabakat 73
     tabiatla savaşıma 101
     tabiattan tecrit 159
 tabii fiyat 411
 tâbiîn-i izâm 237, 238
 tâbiîn devri 143
 tâbiînün en büyüğü... 140
 ta'dil-i erkân 71
 tahdis-i nimet 215
 Tahir Efendi 183
 tahrif ve tahrip 89
 takas 421
 taklit insanı 326
 takva 102, 118, 128, 132, 134,
     137, 154, 255, 331, 417, 472
 Talakan 243
 Talha 49, 138
 talim ve terbiye müesseseleri 94
 tali'sizler 58, 361
 tamahkârlık 365
 Tanrı 82

- Tanzimat 326
 Tarık b. Ziyad 263
 tarih 38, 265
   tarihî maddecilik 261, 262,
     264, 266
   tarihin en zalim sistemi 209
   tarihini bilmeme 498
   tarihin  hadeti 253
   tarihî tekerr rlere turnikesi 174
   tarih yapma 111
 tasallut 300, 478
 tasarruf 224, 402
   tasarruf hürriyeti 267
   tasarruf insanı 479
 tatminsizlik 338
 tavan ve taban 187
 Tavus b. Keysan 154
 te rufun (tanı ma) sırrı 38
 teavün 104, 155, 269
 teb'a 71, 185, 187, 188, 194, 216
 tebe-i t bi n 238
 tebliğ 72, 81
 Teb k 320, 368, 371
 tebzîr 331, 375
 tecrübe 93
 tefeci/tefecilik 72, 178, 337, 344,
   345, 481
 tefekkür 77, 83, 94, 95, 98
   tefekkür ve d  nce aynaları
     245
 teftiş 211
 teheccüt 37
 tehev r 91
 tek f l 53, 155, 157, 164
 tekebbür 121
 tekel/tekelcilik 204, 297, 426, 428,
   430, 437, 442, 443, 444, 445
   tekel oluşturma 350, 353
 tekev n 106, 227, 261, 298
   tekev n devri 288
 teknoloji 92, 95, 498, 500
 tek satıcı 426
 telsiz operatörü 433
 tembellik 366, 444, 493
 temizlik 363, 372
 temlik etme 327
 temsil 72, 213
 ten s b-i illiyet (sebeup-sonuç) 83
 teorik sosyalizm 198
 ter 74, 347, 399, 494
 terâküm (yığılma) 353
 terbiye 98
 teref 381
 terörist 137
 tesanüt 155
 teslim 85
 teslimiyet 41, 73, 116, 276
 teşekkül ve tekev nler 261
 te r  ve tevcih 278, 279, 281, 282,
   283, 284, 287
 teşvikler 219
 tevazu ve mahviyet 121, 122,
   123, 124, 125, 194
 tevhid 52, 116, 117, 127, 275, 292,
   312
   tevhid akidesi 52
   tevhide davet 117
   tevhid  uru 116, 117
 Tevrat 108, 127
 tez-antitez-sentez 262
 ticaret 222, 319, 321, 342, 423,
   428
   ticaretin ölmesi 305
   ticareti teşvik 319, 320
   ticarete aldanmanın önüne
     geçme 341
   ticarete aldatma 337, 341

- ticarî ahlâk 298, 304, 333, 431,
 445, 446
 ticarî hayat 427, 428, 437
 ticarî hayattaki zaaf ve çökü-
 şümüz 232
 ticarî kapitalizmin gelişmesi
 459
 ticarî sahadan refüze etme
 437
 ticarî spekülasyonlar 202
 ticarî üstünlük 321
 ticarî yapılanma 425
 Tih sahrası 264
 Timurtaş Paşalar 255
 tiranlar 118, 390, 491
 tohum 43
 Toleytola 263
 Topkapı'nın sadeliği 388
 toplama kampları 209
 toplum 63, 145, 159
 sağlam toplum 50
 toplum binası 503
 toplumdaki sıkıntıları aşma
 275
 toplum içine münkeratın
 sızması 68
 toplumun devamlılığı 37
 toplumun mânevî bir şahsiyet
 kazanması 52
 toplumun selâmeti 107
 toplumun üretim sürecine
 katılması 352
 toplum yapımız 279
 toplu sarhoşluk tehlikesi 173
 toprak 78, 349
 toprağın aktif tutulması 451,
 455
 toprağın kiraya verilmesi 452,
 453, 455
 toprak ağaları 451
 totemler 118
 Trablusgarp 270, 271, 272, 273
 trafik kazası 231
 tren yolu 449
 tröstler 297, 298
 tül-i emel 255, 360
 Tunus müftüsü 448
 Turan 359
 Tûsî 228, 230, 231, 236
 tutumlu davranış 331
 tüccar 319, 342, 377, 477
 tüketim 301, 357, 360, 363, 367
 dengesiz tüketim 289
 tüketilecek malların temizlik ve
 helâlligi 363
 tüketim anlayışımız 361
 tüketimde denge 302, 365
 tüketimde faziletli olma 368
 tüketimde öncelik 373
 tüketime dayalı ekonomiler
 331
 tüketim girdapları 368
 tüketim ve israf 199
 Türkiye 144, 448
 Türk/Türkler 51, 270, 271, 273,
 326, 346, 499
 Türk'ün imdadına koşma 272
- U**
- Ubade b. Samit 470
 Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe
 143
 ubûdiyet şuuru 270
 ucuzluklara takılma 58
 Uhud 88, 110, 131, 141, 283, 382,
 383, 490, 494
 Uhud'un kahramanları 272

uhuvvet 194, 273
 ukbâ 51, 152, 212, 224, 361, 403,
 420
 Ukbe 142
 Ul hiyet 128
 ul 'l-emir 123
 Umeyr b. Sa'd 156
 umre 123, 150
 uranyum 243
 Urve 192, 327
 uyarıcı 386
 uyku
     çok uyku 366
 uyumlu aile 161
 uy sturucular 162, 178

 

 cret 399, 410, 411, 416
      cret teorileri 411, 412, 413
  lke ve milletin değerleri 429
  lke ve milletini aşkla sevme 113
 Ülkü 368
 Ümit 274
     Ümit gücü 57
     Ümitsizlik 114
 Ümmet 366
     Ümmeti en hayırlı kılan birinci
     Şart 62
     Ümmet-i Muhammed 62, 187
     Ümmetin allâmesi 131, 154
  mm  Seleme Validemiz 151
  nsiyet 250
 Üretim 267, 296, 307, 349
     Üretici 486
     Üretilen Şeylerin paylaŐtırılma-
     sı 353
     Üretimdeki dengesizlik 305
      retimi düzenleyici ilkeler 352

Üretim motifleri 296
 Üretimin   esası 296
 Üretim sonrası paylaşma 353
 Üretim süreci ilkeleri 350, 352
 Üretim ve dağıtım 349
 Üretim ve meşru kazanç 308
 Üretim ve tüketim 31, 301, 375
 Üsame b. Zeyd 154, 167, 179
  st nl k 118, 128, 129, 132
 Ütopya 145, 295, 418
 Üzeyir (a.s.) 81, 117

V

vade 468
     vade faizi (ribe'n-nesîe) 461,
     469
 Vâhid 251
 vahiy 146, 150, 236
 VahŐi'nin atının burnundaki toz
     140
 vak'anın raporu 228, 231
 vakar 123
 vakıflar/vakıf ılık 355
 vakit öldürmek 443
 vâris 266, 275, 276, 300, 389
 varlığa müdahale hakkı 224
 varlığın ilk mayası 44
 Varlığın Medar-ı İftiharı 88
 varlığın özü, hulâsası ve gayesi
     95, 119
 varlık âlemini görmezden gelme
     208
 varlık gayem 280
 varlık içindeki konumunuz 80
 v sil olma 83
 vatan sevgisi 429
 vatan ve millet haini 445
 vaz a satıŐı 436

- vazife 72
 vazifede devamlılık 70
 vazifenin hakkını verme 257
 vebal 204, 335
 Veda Hutbesi 463, 472
 vefa 39, 189, 384
 vekâletin caiz olmadığı durumlar 351
 verâset 162
 veresiye faizi (ribe'n-nesîe) 465, 467
 vergi 354, 477
 vermesini bilme 59
 vezir 136
 vicdan 54, 56, 93, 104, 309
 vicdan azabı 310
 vicdan duruluğu 104, 105, 106, 107, 115, 119, 441
 vicdan enginliği 155
 vicdanı donatma 106
 vicdanı duru insan 104, 107, 110
 vicdan müftüsü 105
 villalar 373
 visal türküsü 79
 vitrin 378
 Viyana 388
 vücub-i zekât 351
- Y**
- yağmursuzluk 130
 Yahova Şahitleri 459
 Yahudilik
 Yahudiler 131, 170, 492
 yakîn azlığı 366
 yanlış kazançlar 335
 yaralı aslan 271
 yardımlaşma 104, 155, 209, 219, 269, 308, 427, 502
 yarım bardak kan 273
 yaşama arzusu 189, 359
 yaşatma zevki 503
 yatırımlar 500
 yatırımı teşvik 480
 Yavuz Sultan Selim 96, 142
 yedi dünya 238
 yedi düvel 238
 Yemen 149, 285, 438, 439, 440, 491
 yemin 75, 153, 180, 239
 yeni insan 38, 39, 40, 41, 45
 yeraltı zenginlikleri 316, 318
 yerçekimi kanunu 231
 Yermuk muharebesi 497
 yeryüzü 81
 yeryüzündeki iki vezir 136
 yeryüzünü beşik kılma 78
 yeryüzünün asıl vârisi 300
 yeryüzünün halifesi 276, 299
 yeterlilik ve kifayet 373
 yetim 345, 470
 yığınlar 37, 176
 yıldızlar (sahabe) 140
 yiyip-içme 373
 yozlaşma 94
 Yunan 332, 388
 Yunus (aleyhisselâm) 388
 Yunus b. Mettâ 120
 Yunus (Emre) 109
 Yusuf (a.s.) 115, 149
 yuva/aile 64, 159, 161, 163
 yuva kurma 158, 160, 162, 164
 yuvanın mahremiyeti 169
 yuvazede 164
 yüksek düşüncelerin meşcereliği 57
 yüzde yüz emniyet 415

Z

- Zağanoslar 255
 Zâhir 370, 371
 zahitlik 330, 367
 zalim 175
     zalim zümre 253
 Zalim Ferdinand 171
 zaman 460
     zamanın sessiz eriticiliği 42
     zaman seli 42
 zararlı gelirler 334
 Zât-ı ulûhiyet 74
     Zât-ı ulûhiyete tercüman olma
     104
 zavallı aydınımız 203
 z viye 83
 zayıf mü'min 331, 366
 zebercet ufkuna ulaşmış mercan
     43
 Zehr  286
 zekât 209, 281, 296, 306, 311, 328,
     335, 349, 350, 353, 408, 484
     zekât farzı 351
     zekât köprüsü 308
     zekât memurları 354
     zekât müessesesi 328, 329
     zek tta cebrî lütuf 307
     zekât vergisi 408
     zekât verilecek kimse bulama-
     ma 324
     zekât verme 281
- Zemzem kuyusu 129
 zengin/zenginlik 282, 386, 387
     zenginler ve fakirler 261
     zenginlikle şımaran zavallılar
     389
 Zerdüşt 81
 zevk u sefa 381, 384, 386, 387,
     388, 389, 395
     zevk u sefanın öldürücü zehiri
     389
 Zeyd b. H rise 154
 Zeyneb binti Cahş 496
 zillet 57, 65, 122, 123, 175, 326
     zilletle yaşamaktansa, izzetle
      lme 113
 zimm  156, 259, 492
 zina 169
     zina isnadında bulunmak 470
     zinaya yaklaşmanın 105
 ziraat 305, 326
 zirvedeki ruhlar 111
 Ziya Paşa 432
 zorbalık 174, 478
 zul m 56, 166, 174, 175, 176, 185,
     206, 254, 268, 281, 346,
     404, 417, 448, 457
 Zübeyr b. Avv m 131, 138, 191,
     192
 Z hr  245
 Z nnureyn 186

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

- Abdürrezzak, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); *el-Musannef*, I-XI, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403 h.
- el-Aclûnî, İsmail İbn Muhammed el-Cerrâhî (v. 1162 h.); *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ılbâs*, I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405 h.
- Ahmed Cevdet Paşa, (v. 1312/1895); *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Hikmet Yayınları, (Yay. Haz: Ali Himmet Berki), İstanbul, 1982.
- Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî (164-241 h.); *el-Müsned*, I-VIII, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.
- Ali el-Müttakî, Alaaddin (v. 975 h.); *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, I-XVIII, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1989.
- Aynî, Bedruddin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed (v. 855 h.); *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, I-IV, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 2001.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (v. 1882/1971); *Hukuk-u İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256 h.); *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, I-VIII, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).
- ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (v. 385 h.); *Sünenü'd-Dârakutnî*, [Tahkik: es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî], I-IV, Dâru'l-mârifetü, Beyrut, 1386/1966.
- ed-Deylemî, Ebû Şuçâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); *el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, [Tahkik: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl], Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, I-V, 2. baskı, İstanbul (1413/1992).

- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillan el-İsbeh n  (v. 430 h.); *Hilyetü'l-evliyâ ve tabak t 'l-asfiy *, I-X, D ru'l-kit bi'l-Arab , Beyrut, 1405 h.
- Eb  Ubeyd, Kasım b. Sell m (v. 224 h.); *el-Emv l*, D ru'l-fikr, Beyrut, 1408/1988.
- Eb  Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-M senn  (210-307 h.); *el-Müsned*, I-XIII, D ru'l-Me'mun li't-tur s, Dimaşk, 1404/1984.
- el-H kim, Eb  Abdillan Muhammed b. Abdillan en-Neys b r  (v. 405 h.); *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-V, D ru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.
- Hatib el-Bağdad , Ahmed b. Ali Eb  Bekr (393-463 h.); *Tarihu Bağdat*, I-XIV, D ru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.
- Henn d, İbn 's-Sirr  el-K f  (152-243); *ez-Z hd*, I-II, D ru'l-hulef , Kuveyt, 1406 h.
- el-Heysem , Nureddin Ali b. Eb  Bekr (v. 807 h.); *Mecmeu'z-zev id ve menbeu'l-fev id*, I-X, D ru'r-reyy n li't-tur s, Kahire, 1407.
- İbn As kir, Ebu'l-Kasım Sikat ddin Ali b. Hasan b. Hibetill h, *T rihu Medineti Dimaşk*, I-LXXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1421-2001.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (v. 597 h.); *Sifat 's-Safve*, I-IV, Dâru'l-m rife, 2. baskı, [Tahkik: Mahmud F h r -D. Muhammed Revv s Kal'acı], Beyrut, 1399/1979.
- İbn Hacer, Ahmed İbn Ali İbn Cafer el-Askal n , (773-852 h.); *el-İsâbe fi temy zi's-sahabe*, [Tahkik: Ali Muhammed el-Becav ] Dâru'l-cil, Beyrut, 1412/1992.
- _____, *Ta'cil 'l-menfaa*, [Tahkik: Dr. İkr mullah İmdad 'l-hak], Dâru'l-kitabi'l-arab , Beyrut, trs.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah İbn Muhammed (v. 235 h.); *el-Musannaf fi'l-eh dis ve'l- s r*, [Tahkik: Kemal Yusuf el-Hut], I-VII, Mektebetü'r-ruşd, Riyad, 1409 h.
- İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezer  (v. 630/1233); *Üsdü'l-gâbe fi m rifeti's-sahabe*, I-VI, D ru'l-fikir, Beyrut, 1989.
- _____, *el-K mil fi't-tarih*, I-X, D ru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1995.
- İbn Hacer, Ahmed İbn Ali İbn Cafer el-Askal n , (773-852 h.); *Fethu'l-B r  bi şerhi Sahih 'l-Buh r *, [Tahkik: Muhammed Fuad Abdulkak -Muhibbuddin el-Hatib], I-XIII, D ru'l-m rife, Beyrut, 1379.
- İbn Hiş m, Abd melik İbn Hiş m İbn Eyy b el-Himyer  (v. 213/828); *es-Sirat 'n-nebeviyye*, I-VI, [Tahkik: T h  Abdurrauf Sa'd], D ru'l-cil, Beyrut, 1411.

- İbn Kesir**, Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer ed-Dimaşkı (v. 774 h.); *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, trs.
- İbn Mâce**, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (207-275 h.); *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).
- _____, *el-Bâisü'l-hasîs*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, trs.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd İbn Menî' ez-Zührî (230/845); *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, Daru sâdır, Beyrut, 1960.
- İmam Rabbânî**, Ahmed İbn Abdülâhad İbn Zeynelâbidîn Serhendî (v. 1034 h.); *el-Mektûbât*, I-II, Fazilet Neşriyat, İstanbul, tsz.
- Kâdı İyâz**, Ebû'l-Fazl İyâz İbn Musa İbn İyâz el-Yahsubî (v. 544/1149); *eş-Şifâ bi ta'rifi hukûki'l-Mustafa (sallallâhu aleyhi ve sellem)*, [Tahkik: Ebû Abdurrahman Muhammed el-Allâvî], Dâru İbnu'r-Receb, Medine-i Münevvere, 2003.
- el-Kudâî**, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (v. 454 h.); *Müsnedü's-Şihâb*, I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1407/1986.
- el-Kurtubî**, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferah (v. 1273); *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, Dâru's-şâ'b, Kahire, 1372 h.
- Kuşeyrî**, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin (v. 465 h.); *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi Ulûmi't-Tasavvuf*, Mektebetü Ebî Hanîfe, Dimaşk, thk. Abdülkerim el-Atâ.
- M. A. Mannan**; *İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik (İslamic Economics Theory and practice)*, Trc: Bahri Zengin, Tefvik Ömeroğlu, Fikir Yayınları, İstanbul, tsz.
- Mâlik İbn Enes**, Ebû Abdillâh el-Esbahî (v. 179 h.); *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- Mevlâna Şiblî** (v. 1914); *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, [Trc: Fatih Güngör - Beyhan Demirci - M. Sait Konar], Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.
- el-Mevsilî**, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsilî el-Hanefî (v. 683 h.); *el-İhtiyar li ta'lîli'l-Muhtar*, I-V, Dâru'l-mârifê, Beyrut, 2004.
- Muhammed Ebû Zehra**; *Ebû Hanîfe*, [Terc: Osman Keskiöğlü], Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997

- M barekf r **, Ebu'l-Ul  Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim (1865/1935); *Tuhfetu'l-ahvez  Şerhu Cami't-Tirmizî*, I-X, Kahire 1986.
- el-Münzirî**, Abdülazim b. Abd lkaviy Eb  Muhammed (v. 656 h.); *el-Terg b ve't-terhib*, I-IV, [Tahkik: İbrahim Şemsüddin], Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1417.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyin el-Hacc c en-Neys b r  (v. 261 h.); *el-Câmiu's-Sahih*, I-III,  ağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).
- el-Münâvî**, Muhammed el-Med'uv bi Abdirra f (v. 1031/1622); *Feyzu'l-Kadir Şerhu Câmi's-sağir*, I-VI, el-Mektebetü't-tic riyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.
- en-Nes i**, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Őuayb (215-303 h.); *es-Sünen*, I-VIII,  ağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).
- Nursî**, Bediüzzaman Said (v. 1960); *Sözler*, Őahdamar Yayınları, İstanbul, 2007.
- _____, *Mektubat*, Őahdamar Yayınları, İstanbul, 2007.
- _____, *Tarihçe-i Hayat*, Őahdamar Yayınları, İstanbul, 2007.
- _____, *Őu alar*, Őahdamar Yayınları, İstanbul, 2007.
- er-Râzî**, Ebû Abdillah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/1210); *Mefâtihu'l-gayb*, I-XXXII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1981/1401.
- es-San' n **, Muhammed b. İsmail (v. 852); *S b l 's-selâm*, I-IV, Dâru ihy i't-t rasi'l-arab , Beyrut, 1379 h.
- es-Semerkind **, Alaaddin (v. 539 h.); *Tuhfetü'l-fukaha*, I-III, Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, 1984.
- Serahsî**, Eb  Bekr Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); *el-Mebsût*, I-XXXI, Dâru'l-m rife, Beyrut, 1409/1989.
- Şafak, Ali**; *İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı (İlk Devir)*, T rdav Basım, Erzurum, 1976.
- Şehristanî**, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebi Bekir Ahmed (v. 548 h.); *el-M lel ve'n-nihal*, I-II, D ru'l-m rife, Beyrut, 1975.
- Őeyhz de**, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Gelibol  el-Med'uv bi Őeyhz de (v. 1078 h.); *Mecmau'l-ehur Şerhu M lteka'l-ebhur*, IV, D ru'l-kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1998.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 360 h.); *el-Mu'cemü'l-
evsat*, [Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi], I-X, Dâru'l-
Harameyn, Kahire, 1415 h.

_____, *el-Mu'cemü'l-kebü*r, [Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi],
I-XX, Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

_____, *el-Mu'cemü's-sağîr (er-Ravdu'd-Dânî)*, I-II, el-Mektebetü'l-İslâmî /
Dâru Ammar, Beyrut/Amman 1985/1405.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerir İbn Yezid İbn Halid (224-310 h.); *Câmiu'l-
beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

_____, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Târîhu't-Taberî)*, I-V, Dâru'l-kütübi'l-
ilmîyye, Beyrut, 1407h.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (209-279 h.); *el-Câmiu's-Sahih*,
I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed Ahmed (v. 748/1347); *Siyeru a'lâmi'n-
nübelâ*, I-XXIII, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1413 h.

Zuhaylî, Vehbe; *el-Fikhu'l-İslâmiyyu ve edilletuhû*, I-X, Dâru'l-fikr, Beyrut,
1997.